

T.C.

**GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’DE AMERİKAN KARŞITLIĞI (1960-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MÜGE AYDIN

182004003

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT ÖZATA

GİRESUN 2020

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 30/10/2020 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Müge AYDIN'ın "Türkiye'de Amerikan Karşıtlığı (1960-1980)" başlıklı tezini incelemiş olup aday 30/10/2020 tarihinde, saat 14:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. İlhan EKİNCİ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZATA	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Oktay KARAMAN	

ONAY

...../...../2020

Prof. Dr. Enver SARI

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Amerikan Karşıtlığı (1960-1980)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/10/2020

Müge AYDIN

ÖN SÖZ

Bu çalışmada 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de etkin bir şekilde görülmeye başlayan Amerikan karşıtlığı ele alınmıştır. Karşıtlık hem ülkeden ülkeye hem de toplumdan topluma farklılık gösteren bir konudur. Günümüzde Amerikan karşıtlığının büyük bir kitleye hitap etmesi ise genellikle 11 Eylül saldırılarının akabinde gelişen bir süreç olarak algılanmaktadır. Ancak karşıtlığın tarihsel kökenleri üzerinde fazla durulmamaktadır. Bu nedenle bu tez de amacımız Amerikan dış politikasında alınan bazı kararların Türkiye’nin siyasi ve toplumsal hayatına olan etkilerini ortaya koymak ve Amerikan karşıtlığının temelinde yer alan etkenleri açıklığa kavuşturmadır. Böylece bu çalışma ileride yapılacak çalışmalara kaynaklık edebileceği gibi akademik ve bilimsel anlamda da bir eksikliği giderecektir.

1960-1980 Dönemi Amerikan karşıtlığı konusuna değinmeden önce ilk olarak Amerikan karşıtlığının kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Ardından 1960 ve 1980 yıllarında Amerikan karşıtlığına neden olan olaylar ele alınmıştır. Bu kapsamda ele alınan konuların Türk siyasileri, aydınları ve halkı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuş ve Amerikan karşıtı söylemlerden bahsedilmiştir. Bununla birlikte Amerikan karşıtı protestolar, mitingler ve gösterilere geniş yer verilmiştir. Akademik çalışmalarda karşılaşılan sınırlılıklar bu çalışmada da etkisini göstermiştir. İlk olarak tez konusu belirlenirken 1960-1980 yıllarını ele alarak tarihsel bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Çalışma sırasında elde edilen bazı belgelerde geçen ifadelerin gizliliğinin kaldırılmamış olması ise diğer bir sınırlama olmuştur. Bununla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak konu ile ilgili bilgilerin yer aldığı belgelerden ve resmi yayınlardan faydalanılmıştır. Ayrıca hem yerli hem de yabancı gazeteler taranmış ve çok sayıda görsele yer verilmiştir.

Bu tezin hazırlanması sürecinde bana yol gösteren ve beni yönlendiren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZATA’ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezin bazı aşamalarında bana yardımcı olan kıymetli arkadaşlarım Hatice GÜRAKIN SİYASALTÜRK’e, Cahit Sıtkı KAÇMAZ’a ve Çiğdem TORLAK’a ayrı ayrı teşekkür ederim. Son olarak gerek maddi gerekse manevi desteğini hiç esirgemeyen ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürler.

MÜGE AYDIN

GİRESUN 2020

ÖZET
TÜRKİYE’DE AMERİKAN KARŞITLIĞI (1960-1980)

Müge AYDIN

Giresun Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZATA

2020

Bu tezin temel amacı 1960-1980 yılları arasında ortaya çıkan Amerikan karşıtlığının ortaya çıkış nedenlerini tarihsel açıdan ele almak ve bu döneme olan etkilerini incelemek olacaktır. Karşıtlığın nedenlerini, gelişimini ve sonuçlarını anlayabilmek için 1960-1980 yılları arasında Türkiye ile ABD’nin ilişkilerine damgasını vuran olaylar derinlemesine incelenmiştir.

Amerikan karşıtlığına neden olan faktörlerin dışsal ve içsel olarak iki ayrı bölümde incelendiği bu tez daha çok 1960-1980 yılları hakkında bilgi vermekte ve bu döneme damgasını vuran Amerikan karşıtlığının temellerine inmektedir. Konu ele alınırken Birleşik Devletler Hükümeti Yayıncılık Ofisi, ABD Hükümet Sorumluluk Ofisi ve Amerikan Ulusal Arşivi’nde yer alan online belgelerden, CIA raporlarından, Amerikan Kongresi ve TBMM Tutanakları, araştırma eserlerinden, makalelerden, yerel ve yabancı gazetelerden yararlanılmıştır.

Müttefikliğin ilk yıllarında iki ülkenin politikaları birlikte aynı cephede savaşacak kadar aynı çizgide ilerlerken, 1960’lı yıllara gelindiğinde Türk-Amerikan ilişkilerindeki kusursuz ittifak dönemi geride kalmıştır. Johnson Mektubu, Komer Olayı, 6. Filo, haşhaş yasağı ve ambargo gibi uygulamalar ikili ilişkilere gölge düşürmüştür. Detant süreciyle iki kutuplu sistemin yumuşamaya başlaması ve değişen uluslararası sistem içinde ABD’nin müttefiklerini yok sayarak sadece kendi çıkarlarını gözetken politikalar izlemesi Türkiye’de Amerikan karşıtlığının rasyonel sebeplere dayanarak hızla gelişmesine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anti-Amerikanizm, Türk Amerikan İlişkileri, Türk-Dış Politikası, 6. Filo, Ambargo.

SUMMARY
ANTI-AMERICANISM IN TURKEY (1960-1980)

Müge AYDIN

Giresun University

Institute of Social Sciences

Department of History, Master Thesis

Supervisor: Asst. Prof. Murat ÖZATA

2020

The main purpose of this thesis is to analyze the reasons of anti-Americanism that emerged between the years 1960-1980 and to examine its effects on this period. In order to understand the causes, evolution and results of Anti-Americanism, the significant events that marked the USA-Turkey relations between the years 1960-1980 are examined in detail.

This thesis, in which the factors causing anti-Americanism are examined in two separate parts, externally and internally, gives information about the years 1960-1980 and goes down to the foundations of anti-Americanism that left its mark on this period. While addressing the subject, online documents from the United States Government Publishing Office, the US Government Accountability Office and the American National Archive, CIA reports, the Minutes of the US Congress and the Turkish Parliament, research works, articles, local and foreign newspapers were used.

In the first years of the alliance, while the policies of the two countries were moving in the same line as they would fight together on the same front, by the 1960s, the period of perfect alliance in Turkish-American relations was over. Events such as the Johnson Letter, Komer Incident, Sixth Fleet visits, the poppy ban and the embargo overshadowed bilateral relations. With the period of Détente, bipolar system gradually softened. In the changing international system, ignoring its allies, the USA followed policies that only pursued its own interests. These policies led to the rapid development of anti-Americanism in Turkey on the rational basis.

Keywords: Anti-Americanism, Turkish-American Relations, Turkish-Foreign Policy, Sixth Fleet, Embargo.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

AMERİKAN KARŞITLIĞINI ETKİLEYEN DIŞSAL FAKTÖRLER

1. AMERİKAN KARŞITLIĞININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	7
1.1. Anti-Amerikanizm Nedir?	7
1.2. Anti-Amerikanizm 'in Nedenleri ve Dünyadaki Yansımaları.....	8
1.3. Amerikan Karşıtlığı Sınıflandırmaları	15
1.3.1. Katzenstein ve Keohane Sınıflandırması.....	15
1.3.2. Brendon O'Connor Sınıflandırması	17
1.3.3. Diğer Sınıflandırmalar.....	19
2. U-2 OLAYI	20
2.1. U-2 Casus Uçağının Sovyetler Tarafından Düşürülmesi	21
2.2. U-2 Olayı'nın Türkiye'ye Etkileri	23
3. KÜBA FÜZE KRİZİ VE TÜRKİYE.....	29
3.1. Jüpiterlerin Türkiye'ye Gelişi	30
3.2. Küba'ya Sovyet Füzelelerinin Yerleştirilmesi.....	30
3.3. Amerika ve SSCB Arasındaki Gelişmeler	32
3.4. Türkiye'nin Krize Yaklaşımı ve Jüpiter Füzelelerinin Sökülmesi.....	35
3.5. Krizin Sonuçları.....	43
4. JOHNSON MEKTUBU.....	45
4.1. Johnson Mektubu ve İçeriği.....	53
4.2. İnönü'nün Mektubu ve Amerika Ziyareti.....	56
4.3. Johnson Mektubu'na Tepkiler	58
4.4. Johnson Mektubu'nun Sonuçları	76
5. İKİLİ ANLAŞMALAR VE AMERİKAN ÜSLERİ	77

5.1. İkili Anlaşmalar	77
5.2. Amerikan Üsleri.....	88
6. NATO'YA TEPKİLER	106

II. BÖLÜM

AMERİKAN KARŞITLIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER

1. AMERİKAN PERSONELİNE TANINAN AYRICALIKLARIN YARATTIĞI HUZURSUZLUK.....	121
2. ALTINCI FİLO'YA TEPKİLER.....	132
2.1. 6. Filo'nun 1966-1967 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri	133
2.2. 6. Filo'nun 1968 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri.....	137
2.3. 6. Filo'nun 1969 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri.....	147
3. BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ MESELESİ.....	155
3.1. Barış Gönüllüleri'ne Yönelik Tepkiler	157
4. KOMER OLAYI.....	170
5. 12 MART 1971 MUHTIRASI VE AMERİKA.....	182
5.1. Muhtıra Öncesi Türkiye'de Durum	183
5.2. Muhtıra Sonrası Türkiye'de Durum.....	190
6. HAŞHAŞ (AFYON) SORUNU	203
6.1. Haşhaş Ekim Yasağına Giden Süreç.....	204
6.2. Haşhaş Ekiminin Yasaklanması ve Kamuoyuna Yansımaları	209
6.3. Haşhaş Ekim Yasağının Kaldırılması ve Kamuoyuna Yansımaları....	223
7. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SİLAH AMBARGOSU	234
7.1. 1967 Kıbrıs Krizi.....	235
7.2. Kıbrıs Barış Harekâtı, Ambargo ve Türkiye'nin Ambargo Kararına Tepkisi	238
7.3. Ambargonun Sonuçları	261
SONUÇ.....	263
KAYNAKÇA	267
EKLER.....	284
ÖZ GEÇMİŞ.....	288

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.y.	: Aynı yer
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADST	: Association For Diplomatic Studies and Training (Diplomatik Çalışmalar ve Eğitim Derneği)
AFEX	: Amerika Ordu Pazarları
AID	: Agency for International Development (Uluslararası Kalkınma Örgütü)
AKDTYK	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Akt.	: Aktaran
AP	: Adalet Partisi
AP	: Associated Press
APO	: Gümrüksüz Paket Yollamaları
ASİS	: Ağaç İşleri Sendikası
B.	: Birleşim
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
bs.	: Basım
C.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Örgütü)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Ajansı)
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CREST	: CIA Records Search Tool (CIA Kayıtları Arama Aracı)
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Doç.	: Doçent
Dö.	: Dönem

DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Agnoiston (Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü)
FBI	: Federal Bureau Of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FOIA	: Freedom of Information Act (Bilgi Özgürlüğü Yasası)
GEE	: Gazi Eğitim Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IRBM	: Intermediaterange Ballistic Missile (Uzun Menzilli Balistik Füze)
ISC	: Uluslararası Öğrenci Konferansı
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
JUSMMAT	: Joint US Military Mission for Aid to Turkey (Türkiye'ye Yardım İçin Kurulan Ortak ABD Askeri Kurulu)
MB	: Milli Birlik
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MLF	: Multi Lateral Force (Çok Taraflı Güç)
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
No.	: Numara
O.	: Oturum
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OSİA	: Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması
p.	: Page (Sayfa)

pp.	: Sayfa Sınırı
Prof.	: Profesör
Pt.	: Part
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
PX	: Amerikan Post-Exchange (Amerikan Askeri Satış Pazarı)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SALT	: Strategic Arms Limitation Treaty (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması)
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SİA	: Savunma İşbirliği Antlaşması
ss.	: Sayfa Sınırı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBT	: Türkiye Birlik Partisi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
Top.	: Toplantı
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜM-DER	: Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği
USIA	: United States Information Agency (Amerika Birleşik Devletleri Bilgi Ajansı)
USIB	: United States Intelligence Board (Birleşik Devletler İstihbarat Kurulu)

USİS : Amerikan Haberler Merkezi
vd. : Ve diğeri
Vol. : Cilt
Yay. : Yayınlayan
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan
YTP : Yeni Türkiye Partisi
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında zirveye ulaşan Nazizm ve Faşizm gibi ideolojik akımlar Amerika ve Sovyetler Birliği'nin iş birliği ile sona ermiştir. Ancak çok geçmeden bu iş birliği yerini Kapitalizm ve Sosyalizm'in düşmanlığına bırakmıştır. İki ülkenin neden olduğu bu kutuplaşma 1945-1960 yılları arasında etkisini gösteren Soğuk Savaş Dönemi'nin hazırlık dönemini oluşturmuştur. Soğuk Savaş Dönemi, iki süper güç haline gelen Amerika ve Sovyetler Birliği için kendi nüfuzlarını kurmaya çalıştıkları bir düzen ve yeni bir dünya yaratmıştır. Sovyetler Birliği ve Orta Doğu arasında tampon bölge olarak görülen Türkiye zamanla Amerikan politikasının bir parçası haline gelmiş ve Türkiye'nin Amerika için önemi iyice artmıştır.¹ Böylece Türkiye ve Amerika arasında 20. yy öncesinde başlayan müttefiklik daha Soğuk Savaş'ın ilk günlerinde etkisini göstermiş ve Sovyet tehdidinin ortaya çıkması ile biçimlenmiştir.

Sovyetlerin dış politikadaki uygulamalarının kökeninde sıcak denizlere ulaşma düşüncesinin yer alması ve her fırsatta boğazlarla ilgili kendi çıkarları doğrultusunda değişiklikler yapılmasını istemesi Türkiye için her dönemde potansiyel bir düşman olmalarına neden olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye "*Düşmanımın düşmanı benim dostumdur*" düşüncesiyle hareket etmiş ve Amerika ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Amerika ise Ortadoğu'daki etkinliğini koruyabilmek ve Sovyetlerin yayılmacılığını önleyebilmek için Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanmak istemiş ve gerek ikili anlaşmalarla gerekse askeri ve iktisadi yardımlar yoluyla Türkiye'yi müttefiki olma konusunda etkisi altına almıştır. Bu kapsamda Amerikan Başkanı Truman 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ilan etmiştir. Böylece Amerika 300 milyon dolar Yunanistan'a, 100 milyon dolar da Türkiye'ye olmak üzere toplamda 400 milyon dolarlık askeri yardımda bulunmuştur. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus Amerikan Kongresi'nde yardımlar hakkında açıklama yapan Truman'ın "*Avrupa'daki durum, bizim yardımı Yunanistan ve Türkiye'ye kadar genişletmemizi gerekli kılmıştır*" sözleridir.² Truman'ın bu sözlerinden de açıkça görülmektedir ki Türkiye'ye yapılan yardımın Sovyet tehdidi dolayısıyla değil Batı Avrupa'nın geleceği konusunda

¹ Ayşe Ömür Atmaca, "The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years", All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, Vol. 3, No. 1, Ocak 2014, p. 32.

² Public Papers of The Presidents of the United States, Harry S. Truman, 1947, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1963, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 17.03.2020.

duyulan endişeden kaynaklanmaktadır. Truman Doktrini ile gelişen ilişkiler 04 Temmuz 1948 tarihli Marshall Planı ile yapılan ekonomik yardımlarla daha da güçlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önce Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye 1949 yılında iki ülke arasında ikili ekonomik bir anlaşma yapılmış, daha sonra 1953 yılına kadar yaklaşık 200 milyon dolarlık bir ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu yardım çerçevesinde Türkiye'ye biçerdöver, traktör, uçak gibi taşıtlar verilmiş, fabrika ve karayolu yapımı, madenlerin geliştirilmesi gibi konularda yardımda bulunulmuştur.³ Ancak bu süreçte Temmuz 1947 de Paris'te toplanan İktisadi İş Birliği Konferansı'na Türkiye'de katılmış ve İktisadi Kalkınma Programı için dış yardım yapılmasını istemiştir. Amerikalı uzmanlar ise Türkiye'nin bu teklifine Marshall Planı'nın savaştan yıkılmış olarak çıkan ülkelere yardım ettiğini Türkiye'nin ise savaştan bir hasar almadığını belirterek karşı çıkmıştır. Bu durum Türkiye'de geniş yankı uyandırmış ve ekonomik açıdan yalnız bırakılan Türkiye'nin gelecekte siyasi ya da askerî açıdan da yalnız bırakılabileceği endişesine neden olmuştur.⁴

Takvimler 18 Ekim 1950'yi gösterdiğinde ise Türkiye hiçbir ilgisi olmadığı halde sırf Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü'ne (NATO) katılabilmek için Kore Savaşı'nda Amerikan ordusuna asker göndererek savaşa giren sayılı ülkelere biri olmuştur. Türkiye 18 Şubat 1952'de istediğini elde etmiş ve Batı dünyasının bir simgesi haline gelen NATO'ya üye olmuştur. Bunun yanı sıra Amerika için önemli bir müttefik haline gelen Türkiye'de çok sayıda Amerikan askeri üs ve tesisleri kurulmuştur.

1945-1960 yılları arasında Türkiye'nin en önemli hatta en güçlü müttefiki Amerika olmuştur. Öyle ki Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasının temelinde ise “*Küçük Amerika*” olma hayali yer almıştır.⁵ Küçük Amerika olma hedefini ilk kez dile getiren ise 1971 yılında Türkiye'de haşhaş ekim yasağını getirerek tarihe adını yazdıran ve dönemin Başbakan Yardımcısı olan Nihat Erim'dir. Erim, 19 Eylül 1949'da İzmit'te verdiği bir demeçte “*Yakın bir gelecekte, Türkiye, küçük bir Amerika*

³ Erhan Çağrı, “Johnson Mektubunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (11-13 Aralık 2014: Gazimağusa), (Yay. Haz. Duygu Türker Çelik), AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s.14.

⁴ Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülman vd., “İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, (10.bs.), Ankara 2014, s.221.

⁵ Tuba Ünlü Bilgiç, “The Roots of Anti-Americanism in Turkey 1945-1960”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.72, 2015, s.274.

haline gelecektir” sözleriyle Türkiye’nin dış politikasını açıklamıştır.⁶ Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da 1957 seçimleri öncesinde 20 Ekim Taksim Mitingi’nde küçük Amerika olma hedefine değinmiş ve şöyle demiştir: “*Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır.*”⁷ Aslında bu iki ifade Amerika’ya karşı duyulan hayranlığın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla 1950’li yıllarda Türkiye’de Amerikan karşıtlığını görmek pek mümkün değildir. 1960-1962 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Selim R. Sarper, 25 Ocak 1954’te “‘*Amerika, Go Home*’, *Türkiye bu hoş olmayan sözleri duymayacağınız veya okuyamayacağınız ülkelerden biridir*” açıklamasını yapmıştır.⁸

11 Kasım 1944’te hayatını kaybeden Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün cenazesi Amerikan donanmasına ait Missouri savaş gemisiyle 05 Nisan 1946’da Türkiye’ye getirilmiştir. Filonun bu ziyareti Türkiye’de hem iyi niyet göstergesi hem de Sovyetlere karşı bir güç gösterisi olarak algılanmıştır. Missouri’nin İstanbul’a geleceği duyulunca İstanbul’da birtakım hazırlıklar yapılmıştır. Bu doğrultuda filo Dolmabahçe’ye geleceği için Karaköy’den Beşiktaş’a kadar bütün ev ve dükkanlar aynı renge boyatılmış, Kız Kulesi’nin dört bir yanına İngilizce olarak “*Hoş geldiniz*” yazıları asılmıştır. Ayrıca camilerin mahyalarına da İngilizce “*Hoş geldiniz*” ve “*Hoş geldin Missouri*” yazıları yazılmıştır.⁹ Bununla birlikte Taksim’e ampullerden yapılmış bir Missouri maketi konulmuş, Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) ise on binlerce Missouri hatıra pulu bastırmıştır. Taksici ve dolmuşçular dost Amerikan askerlerine en iyi şekilde hizmet edeceklerini ve onlardan hiç para almayacaklarını söylerken, zabıtarlar, esnafa para vermek istemeyen Amerikalıları zorlamamaları konusunda uyarıda bulunmuştur.¹⁰ Aynı zamanda filonun ziyareti basında geniş yer almıştır. Nadir Nadi Cumhuriyet’teki yazısında “*Amerika bugün yeryüzünün en kuvvetli bir millettir. Fakat bu kuvvet; barışın, adaletin ve milletler*

⁶ “Erim’in İzmit’teki Demeci”, Cumhuriyet, S.9020, 20.09.1949, s.3.

⁷ “İstanbul Heyecanlı Mitinglere Sahne Oldu”, Milliyet, S.2673, 21.10.1957, s.1; “Bayar, ‘30 Yıl Sonra Küçük Bir Amerika Olacağız’ Dedi”, Vatan, S.5895, 21.10.1957, s.1.

⁸ LONGINES-WITTNAUER WITH SELIM SARPER, Chronoscope, Columbia Broadcasting System, New York 1954, Digital ID: <https://search.alexanderstreet.com/>, Date Of Access: 05.03.2020.

⁹ “Missouri İstanbul’da”, Cumhuriyet, S.7770, 05.04.1946, s.1.

¹⁰ Serdar Üsküplü, “Küçük Amerika Sürecinin 70 Yılı: Birinci Bölüm 1946-1980”, Teori, S.320, Eylül 2016, s.65.

arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrindedir... Kötü niyet beslemeyen her kuvvet gibi Birleşik Amerika'da muazzam endüstrisini yıllar boyunca yalnız insanlık ve medeniyet şartlarına göre yürütmekten başka bir şey yapmamıştır” sözleriyle Amerika'nın dostluğuna dikkat çekerken, Ulus Gazetesi'nde Falih Rıfkı Atay, *“Amerika'nın ne istediğini biliyoruz; hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan, harpsiz, saldırısız sadece ahlâk ve kanun bağlaşma ve antlaşmalarının hüküm sürdüğü bir dünya. Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes, Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür”* açıklamasını yapmıştır.¹¹ Truman'ın şahsi temsilcisi Weddell ise Missouri'nin bu ziyaretinin Türkiye ile Amerika arasındaki büyük dostluğu sembolize ettiğini söylemiştir.¹² Yıllar sonra Türkiye limanlarını tekrar ziyaret eden filo sevgi gösterileri ile karşılaşmayı beklerken bu defa Amerikan karşıtı sloganlarla, mitinglerle karşılaşmıştır. Amerikalı denizcilere verilen çiçekler ise yerini taşlara, mürekkeplere bırakmıştır.

Amerikan başkanı olduktan sonra Türkiye'de *“Johnson Mektubu”* ile adını duyuran ve istenmeyen adam olarak ilan edilen Lyndon B. Johnson, Amerikan Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı sırada 26 Ağustos 1962'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Johnson, Türkiye'de büyük bir törenle karşılanmıştır.¹³ 08 Ekim 1962'de Amerikan filosunun Türkiye limanlarını ziyareti ise basında Johnson'un ziyaretinin tamamlayıcısı olarak yorumlanmıştır.¹⁴ Öyle ki Türkiye'nin Amerika'ya olan bağlılığı bu dönemde had safhaya ulaşmış ve 1962 yılında Türkiye'deki işçilerin Amerikalılar tarafından sömürüldüğünün iddia eden Amerikalı sendikacı John Thalmayer'in vize süresi uzatılmamış hatta Türkiye'den sınır dışı edilmiştir.¹⁵ Tüm bu gelişmeler ışığında bakmak gerekirse iki ülke arasında 1950'li yıllarda kusursuz bir şekilde ilerleyen ilişki uzun soluklu olmamış ve 1960'lı yıllara gelindiğinde krizlerin yaşandığı kırılgan bir yapıya dönüşmüştür.

Bu tez 1960-1980 yılları arasında Türkiye'de etkisini gösteren Amerikan karşıtlığını ele almıştır. Söz konusu yıllar arasında görülen karşıtlığın sebep olduğu olayları daha iyi anlamak için *“Neden?”* sorusu sorulmuş ve dönemin belgeleri

¹¹ Nadir Nadi, *“Dost Amerika'nın Dost Denizcilerini Karşılarken”*, Cumhuriyet, S.7770, 05.04.1946, s.1; Falih Rıfkı Atay, *“Missouri”*, Ulus, 08.04.1946, s.1.

¹² *“Missouri Büyük İlgi ve Sevgiyle Karşılandı”*, Cumhuriyet, S.7771, 06.04.1946, s.1.

¹³ *“Johnson Dün Ankara'da Tezahüratla Karşılandı”*, Cumhuriyet, S.13672, 27.08.1962, s.1.

¹⁴ *“Birer Amerikan Filosu İzmir Ve İstanbul'u Ziyaret Ediyor”*, Cumhuriyet, S.13715, 09.10.1962, s.1.

¹⁵ *“Thalmayer Olayının Tepkileri Büyük Oldu”*, Cumhuriyet, S.13672, 27.08.1962, s.1.

ışığında bir cevap bulunmaya çalışılmıştır. Küba Krizi sırasında Türkiye neden bir pazarlığa kurban gittiğini düşünmüştür? Johnson Mektubu'nun Amerikan karşıtlığına ne gibi bir etkisi olmuştur? 68 Kuşağı Olayları olarak bilinen olaylardan biri olan Komer Olayı'nda öğrenciler neden bir Amerikan elçisinin arabasını yakmak gereği duymuştur? 12 Mart Muhtırası'nın Amerika'ya ne gibi bir faydası olmuştur, Solcular bu olaydan nasıl etkilenmiştir? Amerika'nın silah ambargosu uygulama kararına Türkiye'nin tepkisi ne olmuştur? Bu sorulara nesnel bir bakış açısı ile yaklaşılabilecek ve krizlerin yaşandığı bu dönem kronolojik olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın temelinde 1960-1980 yılları arasında Türkiye ve ABD arasında yaşanan gelişmeler ve ikili ilişkilerde kırılmalara neden olan olaylar yer almaktadır. Bu hususta ilk olarak anabilim dışında yazılan tezler incelenmiştir. Ardından çalışmanın odak noktasını oluşturan 1960-1980 yılları arasında yerli ve yabancı basına yansıyan haberlerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Amerikan Ulusal Arşivleri, Amerikan Kongre Tutanakları, TBMM ve Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, siyasilerinin demeçleri ve hatıratlar çalışmanın birincil kaynakları olarak kullanılmıştır. Ayrıca belgeler, araştırma, inceleme eserleri ve akademik makaleler ikincil kaynak olarak çalışmaya ışık tutacaktır. Son olarak çalışmanın zenginleştirilmesi adına konu hakkında elde edilen görseller ve yazılı materyaller kullanılmıştır. Bu çalışmada dipnotlara belirtilenden daha fazla kaynak taraması yapılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilere damga vuran olaylar incelenirken nedenlere ve sonuçlara kapsamlı yer verilmiştir.

Çalışma esas itibarıyla iki ana husus etrafında şekillenmiştir. İlk olarak 1960-1980 yılları arasında Türkiye ve Amerika arasındaki dış politika incelenmiş, ikinci olarak bu dönemde Türkiye'de etkisini gösteren Amerikan karşıtı söylemlere geniş yer verilmiştir. Ancak öncesinde Amerikan karşıtlığının sadece Türkiye'de görülmediği, dünyanın birçok ülkesinde Latin Amerika, Avrupa ve Afrika ülkeleri gibi ülkelerde Amerikan karşıtlığının yaygın olduğuna değinilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Amerikan karşıtlığı konusunda yapılan tanımlamalar incelenerek kavramsal bir çalışma yapılmıştır. Bu doğrultuda birçok bilim adamının Amerikan karşıtı görüşlerine yer verilmiştir. Öncelikle Roger Garaudy, Katzenstein & Keohane, Paul Hollander gibi araştırmacıların Amerikan karşıtlığı konusunda yaptıkları tanımlamalar kısaca özetlenmeye çalışılmıştır. Ardından bu konuda yapılan sınıflandırmalara dair bazı

bilgiler verilerek Amerikan karşıtlığının çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Amerikan karşıtlığını en iyi şekilde ifade eden ise Brendon O'Connor'ın belirlediği tipolojiler olmuştur. O'Connor'ın Amerikan karşıtlığını 4 tipoloji dönemi olarak ayırmıştır. Bu kapsamda ikinci dönem olarak belirlediği Soğuk Savaş Dönemi bu çalışmanın sınırlarını oluşturan 1960-1980 dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde görülen Amerikan karşıtlığının siyasi nedenlerden kaynaklandığını ileri süren O'Connor, sol görüşlü kesimin düşüncelerinin bu yıllarda daha etkin olduğunu savunmuştur. Bu çalışmada Amerikan karşıtlığı konusu incelenirken O'Connor'ın bu tezinden yola çıkılmıştır. Genel olarak hem Türk Hükümeti'nin hem de Amerikan Hükümeti'nin uyguladığı dış politikanın Türkiye'deki siyasi kesime, halka ve basına olan yansımalarına bakılarak Amerikan karşıtlığına neden olan etkenler nedenler üzerinden açıklanmıştır. Amerikan karşıtlığının dünya genelinde bu derece hissedilmesinin temelinde ise Amerika'nın kendi çıkarları söz konusu olduğunda diğer ülkeleri görmezden gelmesi ve dış politikasını bu yönde belirlediği varsayımı yer almıştır. Amerikan karşıtlığının kavramsal çerçevesi çizildikten sonra 1960-1980 yıllarında Türkiye ve Amerika arasında yaşanan önemli olaylara yer verilmiştir. Bu bağlamda Amerika ile ilişkilerin hızla gerginleşmesi ve Türkiye'deki Amerikan imajının değişmesine neden olan olaylar ele alınmıştır. Bu doğrultuda hangi durumların ya da kararların Türkiye'de Amerikan karşıtlığına neden olduğu sorusuna cevap aranmıştır.

Yukarıda belirlenen çerçeveye uygun olarak hazırlanan çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Amerikan karşıtlığına neden olan dışsal etkenler konusuna yer verilmiştir. Amerikan Karşıtlığının Kavramsal Çerçevesi, U-2 Olayı, Küba Füze Krizi ve Türkiye, Johnson Mektubu, İkili Anlaşmalar ve Amerikan Üsleri, NATO'ya Tepkiler bu bölüm içindeki asıl başlıkları oluşturmuştur. İkinci bölümde ise daha çok Amerikan karşıtlığına neden olan içsel faktörler ele alınmıştır. Bu kapsamda Amerikan Personeline Tanınan Ayrıcalıkların Yarattığı Huzursuzluk, Altıncı Filo'ya Tepkiler, Barış Gönüllüleri Meselesi, Komer Olayı, 12 Mart 1971 Muhtırası ve Amerika, Haşhaş (Afyon) Sorunu, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Silah Ambargosu başlıklarına yer verilmiş ve konu bu yönde ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'de görülen Amerikan karşıtlığının bir ön yargı mı yoksa haklı bir direniş mi olduğu tartışılmıştır.

I. BÖLÜM

AMERİKAN KARŞITLIĞINI ETKİLEYEN DIŞSAL FAKTÖRLER

1. AMERİKAN KARŞITLIĞININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Amerika'nın uluslararası alanda izlediği politikaların dönemden döneme değişiklik arz etmesi bu farklılığın bir göstergesidir. İki kutuplu dünya düzeninin son bulmasıyla birlikte Amerika'nın dünyaya hâkim olma isteği hızla artmıştır. Bu hâkimiyet arzusu ister istemez diğer ülkelerin dikkatini çekmiş ve Amerika'ya karşı bir tavır takınmalarına neden olmuştur. Amerika hiç şüphesiz Soğuk Savaş'ın ardından dünyadaki en önemli güç haline gelmiştir. Zamanla dünyanın öncüsü haline gelmesi ise bir taraftan hayranlık uyandıran bir durum iken diğer taraftan insanlarda düşmanlık ve nefret duygusuna yol açmıştır.¹⁶ İnsanlarda var olan bu düşmanlık, kin ve nefret duyguları zamanla had safhaya ulaşmıştır. Böylece Amerikan karşıtlığı dünya çapında çok boyutlu bir hale gelmiştir.

1.1. Anti-Amerikanizm Nedir?

Amerikan karşıtlığı anlamına gelen Anti-Amerikanizm kavramı en sade haliyle Amerika'ya karşı hissedilen düşmanca duyguları ifade etmektedir.¹⁷ Ancak bunun yanı sıra dünya genelinde çeşitli tanımlamalarda söz konusudur. Bu tanımlamalara kısaca bakmak gerekirse: Roger Garaudy, Anti-Amerikanizm'i sistematik bir düzene ve yaşam biçimine karşı verilen savaş olarak adlandırmaktadır. Katzenstein ve Keohane ise Garaudy'nin sistematik düzeninin aksine duygulara dayanan bir karşıtlıktan söz etmektedir.¹⁸ Ayrıca Keohane, Amerikan karşıtlığının esas itibarıyla ABD'ye ve Amerikan halkına karşı negatif düşünceleri içeren bir eğilim olduğunu da dile getirmektedir.¹⁹ Paul Hollander, Amerikan idaresine, kurum ve kuruluşlarına, mevcut kültürel değerlerine ve toplumuna karşı duyulan, anlamsız, içgüdüsel bir

¹⁶ James W. Ceaser, "A Genealogy Of Anti-Americanism", The Public Interest, No. 154, Summer 2003, p.3.

¹⁷ Digital ID: <http://www.oxforddictionaries.com/>, Date Of Access: 13.06.2019.

¹⁸ Roger Garaudy, **Amerikan Efsanesi: ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi**, Türk Edebiyat Vakfı, Ankara 2002, Akt. Güney Acar, "Türkiye'de 1960-1980 Yıllarında Anti-Amerikanizm'in Yükselişi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s.7.

¹⁹ Robert O. Keohane, Peter. J. Katzenstein, "Varieties Of Anti-Americanism: A Framework For Analysis", Anti-Americanism in World Politics, (Eds. Peter. J. Katzenstein and Robert O. Keohane), Cornell University Press, Ithaca and London 2006, p.12.

hoşlanmama, sevmeme durumunu Amerikan karşıtlığı olarak adlandırmıştır.²⁰ Ayrıca Anti-Amerikanizm zamanla siyasetten ziyade daha çok iktisadi ve kültürel hayatla iç içe olan bir düşünce yapısı haline gelmiştir.²¹ Bu nedenle yapılan tanımlamalardan yola çıkarsak Amerikan karşıtlığının tek bir tanımının olmadığını açıkça görebilmekteyiz.

Amerikan karşıtlığı en basit haliyle Amerika'nın uluslararası alanda izlediği dış politikalara karşı takınılan olumsuz tutum şeklinde ifade edilir. Ancak bunun yanı sıra bazı ülkelerde veya toplumlarda Amerika'nın, kültürel yapısına ve hayat tarzına da karşı çıkılmaktadır. Karşıtlık dini, iktisadi, siyasi gibi alanlardaki uygulamalardan kaynaklansa da aslında temelinde geçmişten gelen ve günümüzde dahi devam eden Amerikan politikaları yer almaktadır. Bunun yanı sıra tutarsız politikalar ve çifte standartlar Amerikan karşıtlığını besleyen unsurlar arasındadır.

Sonuç olarak Amerikan Karşıtlığı, Amerika da dâhil olmak üzerinde dünya çapında hızla yayılmış ve geniş kitlelere hitap etmiş bir görüş, duygu biçimidir. Karşıtlığın bu kadar geniş bir alana yayılmasının temelinde ise gerek Amerika'nın dış politikasında yapmış olduğu stratejik hatalar gerekse insanların Amerika'nın hızla muazzam bir güce ulaşması karşısında duydukları kıskançlık hissi yer almaktadır.

Amerikan karşıtlığının yok edilmesi ise pek mümkün gibi gözükmemektedir. Çünkü günümüzde tek süper güç olan Amerika'nın zirvede yer alması, diğer ülkelere ve toplumlara çeşitli bahanelerle müdahale etme hakkını kendinde bulması yanlış ve kanlı politikalar uygulamasına neden olmaktadır. Bu politikaları uygulamaya devam ettiği sürece karşısında Amerikan karşıtı kitleleri görmesi de kaçınılmaz bir durumdur.

1.2. Anti-Amerikanizm 'in Nedenleri ve Dünyadaki Yansımaları

Dünyadaki Amerikan karşıtlığının birçok nedeni vardır. Soğuk Savaş'ın ardından süper güç haline gelen ABD'nin bu gücü korumak ve devamlılığını sağlamak adına dış politikada aldığı kararlar ve uyguladığı siyaset karşıtlığın temelinde yer alan nedenler arasındadır. Globalleşme adı altında kapitalizmin hızla yayılması ülkelerin

²⁰ P. Hollander, *Anti-Americanism: Critiques at Home and Abroad 1965-1990*, Oxford University Press, New York 1992, p.334-335.

²¹ Fareed Zakaria, *"Hating America"*, Foreign Policy, No. 144, September-October 2004, p.48.

tepkilerine neden olmaktadır.²² Özellikle NATO'nun yapısında bazı değişikliklerin yapılması, Kore ve Vietnam Savaşları döneme damgasını vuran olaylardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca bu olaylar ABD'ye karşı tepkilerin ve karşıtlığın doruk noktasına ulaşmasında etken konumdadır.

Amerikan karşıtlığının yükselişi veya düşüşü, Amerika'nın benzersiz gücünün yanı sıra uluslararası politika da izlediği yol ile de ilişkilidir.²³ Kendi çıkarları doğrultusunda dış politikasını belirleyen Amerika'nın diğer ülkeler üzerinde olağanüstü baskıcı bir etkisinin söz konusu olması ise kaçınılmazdır.²⁴ Amerika'nın diğer ülkeler üzerinde baskıcı bir politika uygulaması, kendi değerlerini ve kazançlarını dayatmaya çalışması beraberinde ülkelerin tepkilerine neden olmuştur.²⁵

18.yy'ın sonlarından 19.yy başlarına doğru bir takım Amerikan karşıtı fikirler oluşmaya başlamıştır. Bu karşıtlık daha çok Amerikan yaşam tarzında ve alışkanlıklarda kendini gösteren kültürel noksanlıktan kaynaklanmaktadır. Norveçli yazar Knut Homsun, Amerika'nın bu noksanlığını "*Amerika kültürel olarak çok geri bir ülke*" sözleriyle dile getirmiştir.²⁶ 16 Ocak 1893'te Amerika'nın Boston zırhlısı "*Amerikan mal ve canını korumak*" bahanesiyle Hawaii'ye yerleşmiştir. Amerikan elçiliği yerine Hawaii Hükümet Binası'nın karşına taşınan Amerikalı denizcilerin Hawaii'yi ilhak etme planları 5 yıl gibi bir sürede başarıya ulaşmış ve Hawaii Hükümeti devrilmiştir. Böylece Hawaii 1898 yılında Amerika'ya dahil olmuştur. 1898'de Amerikan zırhlıları bu defa Brezilya kıyılarında görülmüştür. Amerikan sömürüsüne dayanamayan Brezilya halkı çok geçmeden hükümete karşı ayaklanmıştır. Brezilya Başkanı çözümü Amerikan zırhlılarını yollamakta bulmuş ve isyan bastırılmıştır. 1898'de Filipinler'i İspanyolların baskısından kurtarmak amacıyla ülkeye gelen Amerikalılar savaşı kazandıktan sonra bu kez de kendileri Filipinlileri öldürmeye başlamıştır. 3 yıl süren bu iç savaş sonunda Amerika tam 48 yıl boyunca Filipinler'de kalmıştır. Adadan ayrılırken de istediği hükümeti yani Amerikan yanlısı bir hükümeti başa geçirmiştir. Aynı yıllarda Küba'da da benzer durumlar yaşanmıştır.

²² Yannis A. Stivachtis, "**Understanding Anti-Americanism**", Research Institute For European And American Studies, No. 109, May 2007, p.6.

²³ Hubert Vedrine, "**On Anti-Americanism**", The Brown Journal Of World Affairs, Vol. 10, No. 2, Winter/Spring 2004, p.119.

²⁴ Stivachtis, **a.g.m.**, p.6.

²⁵ George Soros, **The Bubble of American Supremacy: Correcting the Misuse of American Power**, Public Affairs, Phoenix 2004, p.3.

²⁶ Brendon O'Connor, "**A Brief History Of Anti-Americanism: From Cultural Criticism To Terrorism**", Australasian Journal Of American Studies, Vol. 23, No. 1, July 2004, p.79.

1898 yıllarında Küba'nın Santiago limanına giren Amerikan zırhlıları Castro Dönemi'ne kadar Küba'dan ayrılmamıştır. Böylece Küba'yı İspanyolların baskısından kurtarmak bahanesiyle gelen Amerikalılar İspanyolları hiç aratmamıştır.²⁷

Fransız yazar Emmanuel Todd'un, Amerika'nın zamanla küresel istikrarı tehdit eden bir unsur haline geldiğini ve bir zamanlar koruyucu vasfı olan Amerika'nın artık *avcı* konumunda olduğunu açıklaması Amerika'ya duyulan güvensizliğin bir göstergesidir.²⁸ Ayrıca Emmanuel Todd "*Après L'empire*" adlı kitabında Amerika'ya olan bakış açısını şu sözlerle açıklamıştır: "*Bugün küresel istikrarı tehdit eden yegâne unsur: bir koruyucu yaratıyorum derken, bir sömürücü yaratmış olan Amerika'dır.*"²⁹ Fransız tarihçi Max Gallo ise Le Point dergisinde yayımlanan bir yazısında Amerika'nın insanların tarihinin, dininin ve ülkelerinin olduğunu yok sayarak, her sorunun silah yoluyla halledilemeyeceğini unuttuklarını dile getirmiştir.³⁰ Bu açıdan bakıldığında Amerika canavar, gaddar, toplumu dejenere eden ve ahlak dışı olarak tanımlanan her şeyin simgesi haline gelmiştir.³¹ Amerikan ordusu 1940'lı yıllarda Avrupa'nın Naziler tarafından istila edilmesine karşılık bir kurtarıcı, 1950'li yıllarda Sovyet yayılmacılığına karşı bir koruyucu olarak kabul edilmiştir. 1960'lı yıllara geldiğinde ise insanlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olan Amerikan imajı hızla değişmiştir. Özellikle döneme damgasını vuran Vietnam Savaşı tüm Dünya'da Amerikan karşıtlığını kamçılayan bir faktör olmuştur.³²

Amerika Soğuk Savaş yıllarında Sovyet tehlikesiyle karşılaşınca müttefiklere ihtiyaç duymuştur. Avrupalılar ise Sovyetlere karşı ortak bir dava, politika ve karar almak amacıyla Amerika ile ittifak yapmaya can atmışlardır. Yapılan ittifaklar sayesinde Avrupalı ülkeler Amerika ile aynı eş değerde olmasa da hatırı sayılır bir güce ulaşmışlardır. Ancak Bolşevik İhtilali ile Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine iki kutuplu dünya düzeni Amerika odaklı tek kutuplu dünya düzenine dönüşmüş, böylece Amerika dünya çapında tek süper güç haline gelmiştir.³³

²⁷ Türkaya Ataöv, "Altıncı Filo Def Ol", Forum, S.344, 01.08.1968, s.12.

²⁸ Ceaser, **a.g.m.**, p.3.

²⁹ Emmanuel Todd, **Après L'empire: Essai Sur La Decomposition Du Systeme Americain**, Gallimard Éditions 2002, p.14.

³⁰ James W. Ceaser, "Amerikan Karşıtlığının Kısa Tarihi", The Public Interest, Summer 2003, p.1.

³¹ Ceaser, "Amerikan Karşıtlığının", p. 2.

³² Stivachtis, **a.g.m.**, p.5.

³³ Dieter Dettke, "Why Does The World Hate America?", A Symposium Of Views, The Magazine Of International Economic Policy, Winter 2003, p.29.

İlerleyen yıllarda Amerika'nın dış politikasında küstahça hareket etmesi 4 ana unsur etrafında şekillenmektedir. Bu unsurlar Amerika'nın diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde tek yönlü tutum sergilemesi, Amerikan dış politikasının yöntemi ve şekli, Amerika'nın bazı siyasetlerine muhalefet ve diğer ülkeler üzerindeki baskın savunma gücünü oluşturma biçimi şeklinde sıralanmaktadır.³⁴

Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla birlikte Sovyet tehdidi sona ermiştir. Bu durum Amerikan korumasında olan ülkelerin artık böyle bir korumaya gereksinimlerinin kalmadığına işaret etmektedir. Ancak Soğuk Savaş sona erse de Amerika'nın dış politikada siyasi ve askeri gücünü kullanmaya devam etmesi ilerleyen yıllarda artış gösteren Amerikan karşıtlığının temel dayanak noktası olmuştur.³⁵

Amerikan karşıtlığı, farklı fikirler ve ideolojik anlayışların yanı sıra hükümetin uyguladığı siyaset kapsamında farklı şekillere de bürünebilir.³⁶ Bu bağlamda bakmak gerekirse her ülke için Amerikan karşıtlığının farklı nedenleri ve türleri söz konusudur denilebilir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise Amerikan karşıtlığının genel olarak dünya çapında çok boyutlu bir varlığa sahip olmasıdır. Ayrıca etkisi hem ülkeden ülkeye hem de kuşaktan kuşağa değişiklik göstermektedir.³⁷

Amerikan karşıtlığının ortaya çıktığı ilk yer Avrupa olarak kabul edilmektedir.³⁸ Zamanla karşıtlık duygusu sadece Avrupa kıtası ile sınırlı kalmamış aynı zamanda Latin Amerika, Arap yarımadası ve Uzak Doğu gibi ülkelere de sıçramıştır.³⁹ Time dergisinin Şanghay muhabiri William Güray, Amerikan karşıtlığına yönelik şu tespitte bulunmuştur: *"...Amerikalıların 'iyi niyetlerine' rağmen, 1947 yılının küstahlık sembolü Amerikalılardır. Çinlilerin düşmanlık hisleri Amerikalılar için o derece sıkıcı ve bunaltıcı bir hal almıştır ki bir Amerikan bahriyelisi 'Amerika'daki ekalliyetlerin günün 24 saatinde neler hissettiklerini, ancak şimdi, anlayabiliyorum"* demek ihtiyacını duymuştur.⁴⁰ C. Fich ise Amerikan karşıtlığının evrenselliğine şu sözleri ile dikkat çekmektedir: *"Anti-Amerikancılık sadece evrensel değil, aynı zamanda evrenselliği ile de eşsizdir. Genellikle komşu*

³⁴ Lee Hamilton, "Why Does The World Hate America?", A Symposium Of Views, The Magazine Of International Economic Policy, Winter 2003, p.25.

³⁵ O'Connor, a.g.m., p.84.

³⁶ Stivachtis, a.g.m., p. 7.

³⁷ Vedrine, a.g.m., p. 118.

³⁸ Füsün Türkmen, "Anti-Americanism As A Default Ideology Of Opposition; Turkey As A Case Study", Turkish Studies, Vol. 11, No. 3, September 2010, p.330.

³⁹ Ceaser, "Genealogy", p.4.

⁴⁰ "Amerikan Emperyalizmini Amerikalıların Ağzından Dinleyiniz", Zincirli Hürriyet, S.1, 05.04.1947, s.3.

lkelerdeki bazı insanlar, örneğin tarihi düşmanlara karşı öfke duyabilirken, hiçbir şey, başka hiçbir ülkenin bu kadar yaygın bir şekilde küresel ölçekte reddetme yeteneğine sahip olduğunu göstermez."⁴¹

Alfred Grosser, Le Monde adlı Fransız gazetesinde yayımlanan bir yazısında karşıtlığın Amerika politikalarından duyulan rahatsızlıktan ziyade bir anlaşmazlıktan kaynaklandığını belirtir. Bu nedenle siyasi açıdan ortak bir paydada buluşamayan insanların Amerikan karşıtı damgası yemesinin yanlış bir tutum olduğunu dile getirir.⁴² Amerika'nın dünyanın önde gelen gücü konumunda olması bugün dahi hayranlık duygusuna yol açmasının yanı sıra ABD'ye karşı kuşku, düşmanlık ve karşıtlık duygularının beslenmesine de sebep olmaktadır.⁴³ Dolayısıyla bazı insanlar açısından Amerikan karşıtlığı Amerika'nın sahip olduğu gten kaynaklanmaktadır.⁴⁴ Bir başka görüşe göre ise Amerikan karşıtlığı, Amerika'nın değerleri ile diğer ülkelerin etnik, kültürel ve dini yapılarında ki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.⁴⁵ Bu konuda yapılan diğer bir yorum ise Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan ideolojik boşluğu Amerikan karşıtlığının doldurduğu yönündedir.⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Amerika'nın dünya üzerindeki prestiji hızla artmıştır. Ancak çok geçmeden 20 yıl gibi bir süre zarfında Amerika'nın prestiji aynı hızla yerle bir olmuştur. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere yaptığı yardımlar, Amerikan emperyalizminin bir sömürü aracı olarak görülmüştür. Türkiye, 1960'lı yıllara kadar dünyaya Amerika'nın penceresinden bakmıştır. O dönemde Amerika'yı eleştirmek demek vatan haini damgasını yemek, komünistlikle suçlanmak hatta hapse girmek demektir. Amerika'ya olan bu körü körüne bağlılık 27 Mayıs darbesinin ardından değişmeye başlamıştır. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortam Amerika hakkındaki gerçeği görmeye imkân tanımıştır.⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan karşıtlığı daha çok sol zihniyetlerde kendini göstermiştir. Amerikancılığın karşısında komünizm yer almıştır.

⁴¹ Fich, **a.g.m.**, p.30.

⁴² Rob Kroes, "European Anti-Americanism: What's New?", The Journal of American History, Vol. 93, No. 2 September 2006, p.419.

⁴³ Ceaser, "Amerikan Karşıtlığının", p.1.

⁴⁴ Christian Fich, "Two Nations Divided By Common Values: French National Habitus And The Rejection Of Amerikan Power", Unpublished PhD Thesis, Centre For The Study Of Europe Department Of International Culture And Communication Studies, Copenhagen 2009, p.50.

⁴⁵ Stivachtis, **a.g.m.**, p.6.

⁴⁶ Zakaria, **a.g.m.**, p.48.

⁴⁷ Ahmet Angın, "Ko-Vadis Amerika?", Kirpi, S.1, 13.07.1965, s.6.

Böylece Soğuk Savaş sırasında iki süper güç politik hayatta etkili olmuştur. Bush'un "*Bize ya da bize karşı*" sözü adeta bu dönemde yaşananların kelimelere dökülmüş hali gibidir. Çünkü bu dönemde Sovyet yanlısı olmak bariz bir şekilde Amerikan karşıtı olmak anlamına gelmektedir. Bu dönemde Amerikan karşıtı protestoların içinde Fransızların Kore Savaşı'na karşı düzenledikleri mitingler dünya çapında büyük bir yankı uyandırmıştır. Vietnam Savaşı'yla birlikte Avrupa'nın büyük bir kesiminde savaş karşıtı faaliyetlerde artış gözlemlenmiştir.⁴⁸

Alman bir yazar olan Magnus Enzensberger, Amerika'da Wesleyan Üniversitesi'nde göreve başladıktan kısa bir süre sonra, 31 Ocak 1968 tarihinde üniversitenin rektörüne yazdığı istifa mektubunda Amerika'yı şu sözleriyle eleştirmiştir: "*...Bence Amerika Birleşik Devletleri'ni yöneten sınıf ve bu sınıfın politikasını uygulayan hükümet, yeryüzündeki en tehlikeli insan grubunu meydana getirmektedir. Bu sınıf kendisinden olmayan herkes için şu veya bu şekilde, şu veya bu derecede bir tehlike teşkil etmektedir. Bu sınıf, bir milyardan fazla bir insan topluluğuna karşı ilan edilmemiş bir savaş sürdürmektedir... Vietnam savaşı, münferit bir olay değildir. Bu savaş beş kıtada sürdürülen tutarlı bir dış politikanın en gözle görünür, en kanlı belirtisidir... Birçok ülke, Amerikalıların desteğiyle ayakta duran, baskı, suistimal ve açlığa dayalı rejimler tarafından yönetilmektedir. Ve kimse kendini ne Avrupa'da hatta ne de birleşik devletlerde güven içinde duyabilmektedir.*"⁴⁹

Amerikan karşıtlığı sadece sol zihniyetlerde vücut bulmamıştır. Karşıtlığın en yoğun yaşandığı Fransa'nın Amerika dış politikasına muhalefet etmesi bu durumun en basit örneğidir. Fransa Başkanı General De Gaulle 1950'li yıllarda Amerikan politikasının karşısında yer almış ve Amerika'yı birçok konuda desteklememiştir. 1966'da NATO'nun askeri yapısında planlanan düzenlemelere karşı çıkarak NATO'nun askeri kanadından ayrılması, Çin'i tanıması, Vietnam Savaşı ve 1967 İsrail Savaşı karşıtı olması Amerikan karşıtlığının sonuçları arasında yer almaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla Fransa'nın Amerikan karşıtlığının başkenti olarak adlandırılması bir rastlantı değildir.

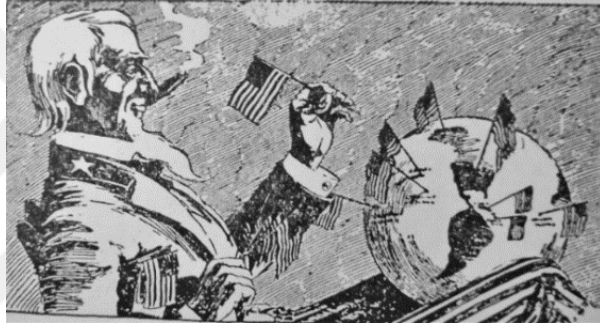
⁴⁸ Barry Rubin, "**Understanding Anti-Americanism**", Foreign Policy Research Institute, 16.10.2004, Digital ID: <https://www.fpri.org/>, Date Of Access: 17.03.2020.

⁴⁹ Hans Magnus Enzensberger, "**Amerika'yı Niçin Terk Ediyorum**", Forum, S. 335, 15.03.1968, s.14-15.

⁵⁰ O'Connor, **a.g.m.**, p.81.

Amerika'nın siyasi egemenliği Amerikan karşıtlığı için uygun bir neden olarak da kullanılmaktadır.⁵¹ Amerika'nın Vietnam'a saldırması ve buna benzer politikalar izlemesi birçok ülkenin Amerika'dan hızla uzaklaşmasına ve Amerikan karşıtlığının giderek artmasına neden olmuştur.⁵²

Amerikan Senatörü J. W. Fulbright, 16 Eylül 1965 tarihli konuşmasında “Biz, 4 Temmuz (Amerikan Bağımsızlık Bayramı) nutuklarında iddia edildiği gibi, yeryüzünde en devrimci ulus değiliz; tam aksine, yeryüzünde en devrim aleyhtarı olan ulusuz” yorumunu yapmıştır. İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, “Amerika ve Dünya Devrimi” adlı eserinde “Bugün artık, Amerika dünya devriminin ilham kaynağı ve önderi değildir... Tam aksine Amerika yerleşmiş çıkarların savunulması uğruna dünya çapında bir devrim aleyhtarı hareketin önderidir...” açıklamasını yapmıştır.⁵³

Resim 1: Sam Amca, “İşte, Şimdi Bir Şeye Benzemeye Başladın.”⁵⁴

“Amerika, Amerikalılık, Amerikancılık” denilince insanlarda oluşan kızgınlığın gerçek nedeni Amerika’da hâkim olan zihniyete ve bu zihniyetin insanların değer yargılarıyla olan çatışmasında aramak gerekir. Amerika’ya karşı hissedilen kızgınlığın arkasında Amerika’nın kâr, para ve hırsla dayanan kalkınma uygulaması yer almaktadır. Bu uygulamayla ülkelerin ulusal kaynaklarının sömürülmesi nefret duygusunun kendiliğinden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca Amerika’nın bir toplumun temel niteliği olarak öne sürdüğü adalet, eşitlik, hak ve özgürlük kavramlarını dünyanın her yerinde görmezlikten gelerek ülkelere ağır yaptırımlarda bulunması da insanlardaki nefret duygusunu kamçulamıştır.⁵⁵

⁵¹ Stivachtis, a.g.m., p.6.

⁵² Max Paul Friedman, “Anti-Americanism And U.S. Foreign Relations”, Diplomatic History, Vol. 32, No. 4, Special Forum With Environmental History, September 2008, p.509.

⁵³ Türkkaya Ataöv, “Kapitalist Dünyadan İtiraf: 1”, Forum, S. 342, 01.07.1968, s.13.

⁵⁴ Kaynak: Rocky Mountain News, 1898, Akt. Türkkaya Ataöv, Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu, Doğan Yay., Ankara 1970, s.112.

⁵⁵ Mümtaz Soysal, “Gençlik ve Amerika”, Yön, S.161, 29.04.1966, s.3.

1.3. Amerikan Karşıtlığı Sınıflandırmaları

Şiddetli ideolojik kutuplaşmaya neden olan Amerikan karşıtlığı gerek yabancı ülkelerde gerekse kendi ülkemizde araştırma konusu haline gelmiştir. Yabancı araştırmacılar Amerikan karşıtlığını tipolojilere ayırarak çeşitlendirmişlerdir. Bu tipolojiler arasında Katzenstein & Keohane ve Brendon O'Connor sınıflandırmaları daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.3.1. Katzenstein ve Keohane Sınıflandırması

Katzenstein ve Keohane farklı medeniyetlerdeki insanlar arasında kendini gösteren altı kişisel görüş ve inanış oluşturmuşlardır. Bunlar;

Liberal Amerikan Karşıtlığı: Başlangıçta birbirine zıt ya da çelişen bir ifade gibi görülmektedir. Bunun nedeni ise temelde liberal Amerikan karşıtlarının Amerika ile birçok konuda ortak paydada yer almalarından kaynaklanmaktadır. Amerika'nın kendi belirlediği kuralların dışına çıkması tepkilere neden olmuştur. Amerika yeri geldiğinde kendi menfaati uğruna çizgisini bozmuştur. Ülkelerin kendi kaderlerini belirlemeleri gerektiğini savunan, demokrasinin ve özgürlüklerin ülkesi olan Amerika, soğuk savaş esnasında bu ideolojisinden geriye hiçbir iz bırakmamış, resmen diktatör rejimlerin yanında yer almıştır. Her defasında teröre karşı olduğu belirtse de kendi ülkesinde olmadığı sürece diğer ülkelerdeki terörü desteklemiştir. Bu durum günümüzde dahi devam etmektedir. Diktatör rejimleri, demokrasiye vurulan darbeleri açıktan açığa ya da dolaylı olarak desteklemesi, toplumların özgürlüklerini, bağımsızlıklarını yok edici faaliyetlerde bulunması söyledikleri ile yaptıkları arasında büyük bir uçurumun oluşmasına neden olmuştur. Şüphesiz bu uçurum beraberinde geniş kitlelerde yankı bulan Amerikan karşıtlığını da getirmiştir. Amerika, ülkelerin iktisadi anlamda gelişmelerini ve ekonomik bağımsızlıklarını desteklediğini öne sürse de gerçek bu değildir. Pek çok uygulama ile (telif hakları vs.) ülkesinin ekonomisini dış etkenlerden korumaya çalışması Amerika'nın sözlerinde tutarlı olmadığını açıkça göstermektedir. Liberal Amerikan karşıtları da bu aşamada devreye girmektedir. Amerika'yı tabiri caizse “İkiyüzlülük” yapmakla suçlamışlardır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta liberal karşıtlar Amerika'ya karşı hiçbir zaman fiziksel bir

eylemde bulunmamışlardır. Tepkilerini Amerika'nın politikalarına desteklerini çekerek göstermişlerdir.⁵⁶

Sosyal Amerikan Karşıtlığı: Daha çok Amerikan yaşam tarzından kaynaklanan farklılıklara dayanmaktadır.⁵⁷ Bu tür karşıtlık Amerika'da hüküm süren sosyal hayata karşıtlıktan beslenmektedir. Temelinde eşitsizlik yer alır.⁵⁸ Ancak demokrasi anlayışlarının Amerika ile aynı olmasından dolayı diğer türlere oranla daha az kitleye hitap etmektedir.⁵⁹

Egemen-Milliyetçi Amerikan Karşıtlığı: Esas itibariyle bağımsızlığını kaybetmemek ve milli kimliğine sahip çıkmak şeklinde biçimlenmiştir.⁶⁰ Bu tür karşıtlık besleyen insanlar için egemenlik, bağımsızlık, milliyetçilik gibi kavramlar devletin gücü ile doğru orantılıdır. Ülkeler için ise devletin hâkimiyeti ve bağımsızlığı demek Amerika'nın saldırganlığına karşı bir zırha sahip olmak demektir.⁶¹ Bu tip karşıtlığın en iyi örneğini Çin sergilemektedir. Çin halkı hem bağımsızlıklarını tehdit eden unsurlara hem de Amerika'nın askeri gücünün baskınlığına karşı oldukça hassas davranmaktadır.⁶² Ayrıca Küba, İran ve Venezuela gibi bağımsızlık mücadelesi veren, milliyetçi liderlerin ülkelerinde görülmektedir.⁶³

Radikal Amerikan Karşıtlığı: Bu tür Amerikan karşıtları Amerika'yı bütünüyle reddeder. Onlar için kötü olarak adlandırılan her şey Amerika'yı çağırıştırır.⁶⁴ Amerika'nın iktisadi ve siyasi alandaki ilişkileri, uygulamaları hatta kimliği dahi gelişmişliğin önünde bir engel olarak görülür. Daha çok Amerika'nın iktisadi ve siyasi kurumlarının ortadan kaldırılması ya da değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Katzenstein ve Keohane 4 tipolojik sınıflandırmanın yanı sıra spesifik olarak 2 tür Amerikan karşıtlığının varlığından da bahsetmektedir.⁶⁵

Elitist Amerikan Karşıtlığı: Temelinde Amerikan kültürüne olan bakış açısı yer almaktadır. Amerikan halkı genellikle maddiyatçı, sanatla uğraşmayan, olağanüstü

⁵⁶ Keohane, **a.g.e.**, p.25.

⁵⁷ Ioannis N. Grigoriadis, "Friends No More? The Rise Of Anti-American Nationalism In Turkey", Middle East Journal, Vol. 64, No. 1, Winter 2010, p.54.

⁵⁸ Grigoriadis, **a.g.m.**, p.54.

⁵⁹ Gizem Asma, "Anti-Americanism In Turkey: A Comparison Of Bush And Obama Periods", Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences Of, Ankara 2013, p.14.

⁶⁰ **a.y.**

⁶¹ Keohane, **a.g.e.**, p.26-27.

⁶² Asma, **a.g.m.**, p.14.

⁶³ Dinç, **a.g.m.**, p.313.

⁶⁴ **a.y.**

⁶⁵ Stivachtis, **a.g.m.**, p.10.

derecede dindar bir kesim olarak görülmektedir. Bu nedenle bu tür karşıtlık daha çok elit kesimin kendi yüksek kültür seviyeleriyle Amerikan kültürünün eş değerde olmadığını vurgulayarak yetersiz buldukları Amerikan kültürünü aşağılamalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun en tipik örneği Fransa'dır.⁶⁶

Eski Amerikan Karşıtlığı: Daha çok Amerika'nın tarihsel hatalarından kaynaklanmaktadır.⁶⁷ Bu karşıtlık Amerika'nın diğer ülkelere yönelik geçmişte uyguladığı politikaların olumsuz sonuçlarından ve hatalarından oluşmaktadır. Amerika'nın kanlı bir geçmişe sahip olması bu tür karşıtlığın temelinde yer almaktadır.⁶⁸ Örneğin Amerika'nın 1960'ların sonlarından itibaren baskıcı rejimleri desteklemesi, Avrupa'da özellikle İspanya'da ve Yunanistan'da Amerikan karşıtlığının yükselmesine neden olmuştur.⁶⁹

Katzenstein ve Keohane Amerikan karşıtlığı konusunda yaptıkları 4+2 tipolojik sınıflama ile insanlarda daha çok neyin Amerikan karşıtlığına neden olacağı sorusuna cevap aramışlardır. Bu cevabı ise daha çok ABD'nin tutumunun belirleyeceğini düşünmüşlerdir.⁷⁰

1.3.2. Brendon O'Connor Sınıflandırması

Connor, Amerikan karşıtlığını bir ikilik, eğilim, patoloji, önyargı ve ideoloji olarak kullanım alanına göre 5 grupta incelemektedir.

Bir İkilik Olarak Amerikan Karşıtlığı: Amerikan karşıtlığının bir bütünün iki yarısından biri yani bir ikiliğin yarısı şeklinde tanımlamaktadır. Kitlelerin ya Amerikan taraftarı ya da Amerikan karşıtı olduğunu açıklamaktadır. Bu karşıtlığın en tipik örneği Bush'un "*Bizimle ya da bize karşı*" sözleridir. Bu karşıtlık türünde orta bir yer yoktur ya Amerikan karşıtıdır ya da Amerika'nın tarafındadır.

Bir Eğilim Olarak Amerikan Karşıtlığı: Bu tür karşıtlık Amerikan taraftarı ya da Amerikan karşıtı olmanın konuya, döneme ve yere göre değişiklik gösterdiğini

⁶⁶ Stivachtis, *a.g.m.*, p. 9-11.

⁶⁷ *a.g.m.*, s. 9-11.

⁶⁸ Fich, *a.g.m.*, p.48.

⁶⁹ Stivachtis, *a.g.m.*, p.9-11.

⁷⁰ Katzenstein ve Keohane Amerika'nın tipolojilere yönelik korku derecelerini belirten bir tablo oluşturmuşlardır. Tablo için ayrıca Bkz.: Robert O. Keohane, Peter. J. Katzenstein, "*Varieties Of Anti-Americanism: A Framework For Analysis*", *Anti-Americanism in World Politics*, (Eds. Peter. J. Katzenstein and Robert O. Keohane), Cornell University Press, Ithaca and London 2006, p.29.

savunur. Örneğin Amerika'nın olumlu imajı, 2003'te Irak'a saldırmasıyla birlikte azalan bir eğilim sergilemiştir.

Patoloji Olarak Amerikan Karşıtlığı: Amerika'ya ait ve Amerika'yı çağrıştıran her şeyin bütünüyle kabul görmemesi olarak yorumlanabilir. Bu karşıtlık türünde, halk Amerika'ya ve dış politikasına karşı açıkça düşmanlık beslemektedir.

Önyargı Olarak Amerikan Karşıtlığı: Amerika'ya ve politikalarına ön yargılı olarak yaklaşılması ile ilgilidir. Brendon O'Connor, Amerika'ya olan karşıtlığın ideolojik ya da eğilim olasından ziyade önyargılardan dolayı oluştuğunu savunmaktadır.

Bir İdeoloji Olarak Amerikan Karşıtlığı: O'Connor'ın en problemli olarak belirttiği karşıtlık türüdür. Bunun nedeni ideolojinin tek bir kavramsal tanımının söz konusu olmamasıdır. Bu yüzden O'Connor ideolojik karşıtlık türünün daha çok araştırılması gerektiğini dile getirmektedir. İdeolojik karşıtlığa verilebilecek en güzel örnek ise Fidel Castro'nun Amerikan karşıtlığıdır.⁷¹

Brendon O'Connor'a göre Amerikan karşıtlığı kronolojik olarak 4 kademe incelenebilir.

Birinci Kademe, Amerika'nın yerleşime açılmasından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan sürece dayanmaktadır. Bu dönemde Amerikan karşıtlığı, Avrupa'nın egemenliğine ve Amerika'nın kültürel alandaki yetersizliğine yönelik yapılan eleştirilerden oluşmaktadır.

İkinci Kademe, 1945-1989 yılları arasında Soğuk Savaş Dönemi'nde kendini göstermiştir. Amerikan karşıtlığı daha çok siyasi ve ideolojik açıdan eleştirilmiştir. Bu dönemde Sovyetlerin çeşitli propagandalarla insanları kışkırtması, Vietnam Savaşı'nın protesto edilmesi dahil dünya genelinde sol içerikli gösterilere neden olmuştur. Böylece Amerika'nın dış politikasına "*Amerikan Karşıtlığı*" adı altında belirgin bir biçimde tepkiler meydana gelmiştir.

Üçüncü Kademe, Soğuk Savaş'ın son bulduğu 1989 yılından 11 Eylül saldırılarına kadar olan süreçte gelişmiştir. Bu dönemde Amerika karşıtlığı daha çok Amerikancılığa ve Amerikan kapitalizminin olumsuz yönlerine dayandırılmıştır.

⁷¹ Brendon O'Connor, "**What is Anti-Americanism**", Anti-Americanism: History, Causes, Themes, Causes And Sources, Vol. 1, (Ed. Brendon O'Connor), Greenwood World Publishing, Oxford 2007, p.8-9.

11 Eylül saldırıları ile başlayan Amerikan karşıtlığının *son kademesi* ise günümüzde dahi devam etmektedir. Bu dönemde Anti-Amerikanizm dünya çapında zirve noktasına ulaşmıştır.⁷²

1.3.3. Diğer Sınıflandırmalar

Moises Naim, Amerikan karşıtlığını politik-ekonomik, tarihi, dini, kültürel ve psikolojik olarak 5 sınıfa ayırmıştır. Bunlar:

Politik-Ekonomik Amerikan Karşıtlığı: Esas itibariyle Amerika'nın uluslararası politikalarına gösterilen tepkilerden oluşmaktadır. Bu tepkiler arasında çıkarları doğrultusundaki hükümetlere destek vermesi, bazı ülkelere çeşitli nedenler öne sürerek ambargo uygulaması bunun yanı sıra Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası aracılığıyla ekonomik anlamda fakir ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmeye çalışması yer almaktadır.

Tarihi Amerikan Karşıtlığı: Temelinde Amerika'nın güncel politikalarının geçmişin bir uzantısı olmasından kaynaklanmaktadır. Gerek Avrupa ülkelerinde gerekse Orta Doğu ülkelerinde yapılan askeri darbeleri desteklemesi tarihsel karşıtlık nedenlerinden sadece birisidir.

Dini Amerikan Karşıtlığı: Daha çok İslamcılar arasında geniş yer bulmaktadır. Ancak bunun yanı sıra bazı Hristiyan, Ortodoks ve Yahudiler arasında da aşırı Amerikan karşıtı gruplar vardır. İran lideri Humeyni'nin Amerikalıları “*Büyük Şeytan*” olarak nitelendirmesi bu konuya örnektir.

Kültürel Amerikan Karşıtlığı: Genel olarak Amerika'nın yaşam tarzına dayanmaktadır. Fastfood tüketiminin hızla artması, ırkçılığın yaygınlaşması kültürel Amerikan karşıtlığı örneklerindendir.

Psikolojik Amerikan Karşıtlığı: Amerikan kapitalizminin, özgürlüklerinin, kültürlerinin cezbedici olması insanlarda ulaşılması zor medeniyet seviyesi gibi algılanması tepkilere yol açmaktadır.⁷³

Fusun Türkmen ise Amerikan karşıtlığını *nesnel* ve *öznel* olarak iki grupta incelemiştir. Nesnel Amerikan karşıtlığının daha çok Amerika'nın yanlış politikaları

⁷² O'Connor, “A Brief”, p.78.

⁷³ Moises Naim, “Why The World Loves To Hate America”, **Financial Times**, 07 Aralık 2001, Digital ID: <https://carnegieendowment.org/>, Date Of Access: 12.06.2019.

sonucunda ortaya çıktığını ve genel itibariyle somut verilere dayandığını, öznel karşıtlığın ise nesnel karşıtlıktan farklı olarak düşüncelere dayandığını ve daha çok ön yargılardan, ırkçı tutumlardan kaynaklandığını belirtmiştir.⁷⁴

Christian Fich ise doktora tezinde bir filologun yapmış olduğu olası Amerikan karşıtlığını üçe ayırmaktadır:

- *Amerika'ya karşı duyulan düşmanlık hissi diğer bir ifade ile Amerikan karşıtlığı ve Amerika'nın her yönüyle reddedilmesi halidir.*
- *Amerikan halkına karşı duyulan düşmanlıktır, yani Anti-Amerikanizm'dir. Bu tür karşıtlıkta da Amerikalılar kabul görmemektedir.*
- *Amerikanlaşmadan duyulan tedirginlik, Amerikanlaştırmanın yarattığı olumsuz havadır.*⁷⁵

Ülkemiz açısından tipolojilerin uygunluğuna bakmak gerekirse Katzenstein ve Keohane sınıflandırmalarından Liberal Karşıtlık, Egemen & Milliyetçi Karşıtlık, Radikal Karşıtlık ve Eski Amerikan karşıtlığı genel olarak harmanlanmış bir biçimde ülkemizde görülmektedir. Brendon O'Connor 1945-1989 aralığında belirlediği karşıtlık ülkemizde görülen karşıtlık türüne uygunluk göstermektedir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki dünya üzerinde hızla yayılan Amerikan karşıtlığı Türkiye'de etkisini farklı bir biçimde göstermiştir. Türkiye'de daha çok Amerikan politikalarına karşı tepki gösterilmiştir. Bununla birlikte Amerikan askerlerine yönelik şiddet eylemleri gerçekleşirken, Amerikan halkına veya kültürüne karşı herhangi bir düşmanlık sergilenmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı daha çok Amerika'nın ektiğini biçmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

2. U-2 OLAYI

U-2 casus uçağı olayı Soğuk Savaş'a damgasını vuran olaylardan biridir. 01 Mayıs 1960'ta Sovyet toprakları üzerinde U-2 keşif uçağının düşürülmesi Amerika ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yeni bir krizin başlangıcı olmuştur.⁷⁶

⁷⁴ Türkmen, **a.g.m.**, p.331-332.

⁷⁵ Fich, **a.g.m.**, p.29.

⁷⁶ A. Öner Pehlivanoglu, **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye**, Kastaş Yay., İstanbul 2003, s.39.

1957 yılında Sovyetler uzaya Stupnik füzelerini fırlatınca Amerika'ya karşı “stratejik bir üstünlük” ele geçirmiştir. Buna karşılık Amerika, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri yakından takip edebilmek ve olası bir sürpriz saldırı ile karşılaşmamak amacıyla casus uçaklarını geliştirmeye başlamıştır.⁷⁷

Amerika'nın istihbarat alanında kullandığı bu uçaklar fotoğraflık zekâ ve gizli dinleme görevlerini yerine getirmesi açısından oldukça kullanışlıdır.⁷⁸ Ayrıca bu uçaklar yerden 24.000 m yükseklikteyken karadaki 30 cm büyüklüğündeki bir nesneyi net bir şekilde tespit edebilme özelliğine de sahiptir.⁷⁹

2.1. U-2 Casus Uçağının Sovyetler Tarafından Düşürülmesi

01 Mayıs günü İncirlik üssünden kalkıp Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet sınırlarını ihlal eden U-2 uçağı motor arızası nedeniyle alçalınca Sovyet radarlarında tespit edilip düşürülmüştür.⁸⁰ Olaydan henüz haberi olmayan Amerikan Savunma Bakanı Goodpaster, Eisenhower'a 01 Mayıs'ta U-2 uçağının geciktiğini hatta kaybolabileceğini, 2 Mayıs'ta ise hala kayıp olduğunu bildirmiştir. NASA ise 03 Mayıs'ta Türkiye'den havalanan U-2 meteoroloji uçağının 01 Mayıs 1960'ta kaybolduğunu, Türkiye'de Van Gölü civarına düşmüş olabileceğini açıklamıştır.⁸¹ Aynı bildiride pilotun oksijen yetersizliğinden etkilenerek bayılabileceği ve otomatik pilotun devreye girerek uçağın yanlışlıkla Sovyet sınırlarına düşmüş olabileceği de ima edilmiştir.⁸²

Amerikan Dışişleri Bakanlığı 05 Mayıs 1960'ta U-2 ile ilgili “...ABD Hava Kuvvetleri 03 Mayıs 1960 günü NASA'ya ait bir U-2 uçağının Türkiye'de kaybolduğunu teyit etmiştir. Bu uçak Türkiye'de Adana'daki üssünden bir meteoroloji görevini ifa etmek üzere havalanmıştır. Uçuş NASA ile Hava Kuvvetleri tarafından yürütülen bir meteoroloji görevidir” açıklamasını yapmıştır.⁸³

⁷⁷ Harun Bodur, **Kronolojik 20. YY Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2013, s.593.

⁷⁸ Michael M. Gunter, “The U.S-Turkish Alliance In Disarray”, World Affairs, Vol. 167, No. 3, Winter 2005, p.116.

⁷⁹ Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yay., İstanbul 1978, s.36.

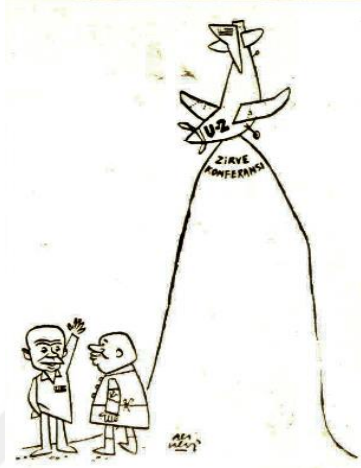
⁸⁰ **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, (Haz. Fahir Armaoğlu), TTK Yay., Ankara 1991, s.261.

⁸¹ Pehlivanoğlu, a.g.e., s.39-40.

⁸² Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, İmge Yay., Ankara 2016, s.259; “Adana'dan Kalkan Bir Amerikan Uçağı Kayıp”, Milliyet, S.3586, 03.05.1960, s.1.

⁸³ Sait Yılmaz, **Türkiye'deki Amerika: İkili İlişkiler ve ABD'nin Örtülü Operasyonları**, Kaynak Yay., (2. bs.), Ankara 2017, s.159.

Uçağın kaybolmasından birkaç gün sonra 06 Mayıs 1960'ta Kruşçev basına bir Amerikan uçağını düşürdüklerini açıklamıştır.⁸⁴ Açıklamasında hava sahalarında ikinci kez Amerikan uçaklarının olduğunu belirten Kruşçev, bu tarz olayların Üçüncü Dünya Savaşı'na yol açabileceğine dair tehditkâr söylemlerde bulunmuştur.⁸⁵

Resim 2: Eisenhower, “Şu Mahut Uçağı Siz Bizden İyi Kullandınız Mr. Hrutçef!..”⁸⁶

7 Mayıs 1960'ta Amerika'nın U-2'lerin meteoroloji uçağı olduğu yönündeki açıklamalarını Kruşçev şu sözlerle yalanlamıştır: “Milletvekili yoldaşlar. Hemen ifade etmeliyim ki bu beyanlar tamamen yanlıştır. Bu bildiriye yazanlar, eğer uçak düşürülmüş ise çok muhtemelen pilotun da öleceğini ve dolayısıyla gerçekte neler cereyan ettiğini, nasıl bir uçak olduğunu ve ne gibi cihazlar taşıdığını kimsenin tespit edemeyeceğini zannetmişlerdir. Her şeyden evvel söylemek isterim ki düşürülen Amerikan uçağının pilotu sağdır ve sağlığı yerindedir... Pilot, oksijen darlığı olmadığını ve baş dönmesi geçirmediğini söylemiştir. Kendisine verilen talimat gereğince tespit edilen bir rota üzerinde uçmuş ve Sovyet askeri ve sınai tesisleri üzerine geldikçe cihazlarını çalıştırarak istihbarat bilgilerini toplamıştır.”⁸⁷

Kruşçev, düşürülen uçağın pilotunun paraşütle atladığını ve üzerinden Rusya'ya ait askeri üslerin fotoğraflarının çıktığını saklayarak, Amerika'nın yalan

⁸⁴ “Kruşçev ‘Bir Amerikan Uçağı Düşürdük’ Dedi”, Milliyet, S.3589, 06.05.1960, s.1.

⁸⁵ Kruşçev’ in açıklaması: “Bunlar son derece tehlikeli hareketlerdir. Barışı yakından tehdit ediyorlar. Bu gibi uçakları ve bunların havalandıkları üsleri bir daha sefere imha edeceğiz. Onlar bu hareketleriyle bu defa bizi yoklamaya kalktılar. Biz ise burunlarını kırmakla yetindik. Böyle faaliyetler devam ettiği takdirde dünya harbinin patlak vermesi işten bile değildir.” “Hrutçef, Batıyı Harb Açmakla Tehdit Etti”, Cumhuriyet, S.12852, 13.05.1960, s.1.

⁸⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.12860, 21.05.1960.

⁸⁷ Orkunt, a.g.e., s.367.

beyanda bulunmasına izin vermiştir. Böylece gerçek ortaya çıktığında Amerika zor durumda kalmış ve Kruşçev’ de rahatlıkla Amerika’yı casuslukla suçlamıştır.⁸⁸

Sovyetlerin U-2 pilotu Gary Powers’ı⁸⁹ sağ olarak ele geçirdiklerini açıklamaları üzerine Amerika, U-2’nin Sovyet semalarına gönderilen casus uçağı olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır.⁹⁰ Dolayısıyla Mayıs 1960 yılına gelindiğinde Sovyetlerin, toprakları üzerinde irtifa uçuşu yapan U-2 uçağını tespit ederek düşürmesiyle olay uluslararası bir krize dönüşmüş ve U-2’lerin varlığı tartışma konusu haline gelmiştir.⁹¹

2.2. U-2 Olayı’nın Türkiye’ye Etkileri

U-2 hadisesi, hem Amerika ile SSCB arasındaki ilişkileri hem de Türkiye’nin Amerika ve Sovyetlerle olan ilişkilerini zedeleyen Soğuk Savaş olaylarından biridir.⁹² Düşürülen uçağın üssünün Adana’daki İncirlik Üssü olması ise Türkiye’yi ilgilendiren asıl konudur. İncirlik Üssü’nden kalkan bu uçakların gerçek mahiyetinin Türk Hükümeti’nce bilinmemesi Türkiye’nin Sovyetler karşısında zor duruma düşmesine neden olmuştur.⁹³

Kruşçev, 07 Mayıs günü Sovyet Yüksek Şura Heyeti’nde yaptığı konuşmasında “...Sovyetler Birliği aleyhindeki amaçlarla bu gibi uçakların uçuşlarına topraklarını tahsis eden ülkelere bir kere daha ihtar ediyoruz. Baylar, ateşle oynamayınız! Bu üç ülkenin hükümetleri; Türkiye, Pakistan ve Norveç Sovyetler Birliğine karşı hava meydanlarının kullanılmasına müsaade ettikleri cihetle bu uçuşlarda suç ortağı olduklarını açıkça bilmelidirler” sözleriyle Türkiye’yi açıkça tehdit etmiştir.⁹⁴

Türkiye ise Sovyetlerin tehditlerine “*Türk Hükümeti’nin sınırları dışındaki uçuşlarda yalnızca kendi uçaklarından sorumlu olduğunu*” ifade eden açıklamasıyla karşılık vermiş ve kendisini bu olayın dışında tutmaya çalışmıştır.⁹⁵

⁸⁸ “Düşürülen Amerikan Uçağının Pilotu Hayatta”, Milliyet, S.3591, 08.05.1960, s.1.

⁸⁹ Powers’ın Moskova’da gerçekleşen 17 Ağustos 1960 tarihli duruşmasının detayları için Bkz. Mekin Gönenç, “Asrın Casusluk Olayı: U-2”, Ant, C. 2, S. 31, 01.08.1967, s.8-9.

⁹⁰ Sander, a.g.e., s.260; “Batı Basını Amerika’yı Suçlu Buluyor”, Cumhuriyet, S.12849, 10.05.1960, s.1.

⁹¹ Gunter, a.g.m., p.116.

⁹² Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yay., (5. bs.), Ankara 1996, s.285.

⁹³ Yılmaz, a.g.e., s.158.

⁹⁴ Orkunt, a.g.e., s.368.

⁹⁵ “Ankara Rus Notasına Cevabımızı Hazırlıyor”, Cumhuriyet, S.12854, 15.05.1960, s.1.

Sovyet Dışışleri Bakanı Gromyko, 11 Mayıs'ta yani U-2'nin teşhir edileceği gün basın toplantısında Amerika'nın suç ortakları olarak Türkiye, Pakistan ve Norveç'i göstermiştir.⁹⁶ Kruşçev ise gazetecilerin "*Türkiye, Pakistan ve Norveç makamları Amerikan uçağının kışkırtıcı uçuşlarından haberdar mıdırlar?*" sorusuna "*Bu ülkeler adına konuşmak benim için zordur. Ancak, bilmediklerini kabul etmek isterim. Amerikalılar onlara karşı sorumlu değildirler. Topraklarında Amerikan askeri üslerinin bulunduğu bu ülkelerin Başbakanlarının dahi bu üslere girebildiklerini zannetmiyorum. Türkiye ve Pakistan gibi ülkelerin hataları mütecaviz bloklara dahil olmalarıdır. Halk arasında bir deyim vardır. İnsan, kendi arzusuyla ruhunu şeytana satmaz, derler. Herhangi bir kimse bunu yapmadan diğeri kendi kişiliğine sahip olmalıdır. Bu yapılmazsa sonra şeytan efendi olur. Türkiye, Pakistan ve Norveç'in hali hazır durumu budur*" cevabı vermiştir.⁹⁷

Türkiye her şeye rağmen U-2 Olayı'nda Rusya'nın karşısında yer almıştır. Bu konuyla ilgili Sami Kohen, 23 Mayıs tarihli bir köşe yazısında "*Amerika'nın Rusya üzerinde düşürülen U-2 uçağı hadisesinde yaptığı gaf, Kruşçev' in işine yaradı. Fakat o da bu meseleyi büyütmele konferansı torpillemiş oldu*" diyerek Kruşçev'i Zirve Konferansı'nı sabote etmekle suçlamıştır.⁹⁸ Gary Powers ise mahkeme de hâkimin, uçuşun Zirve Konferansı'nı etkileyebileceğini bilip bilmediğine yönelik sorusuna "*Bana bu vazifeyi vermiş olanlar bunu düşünmüş olmalılar. Ben sadece emirleri yerine getirmekle mükellefim*" cevabını vermiştir.⁹⁹

1965 yılına gelindiğinde ise İncirlik'ten kalkan U-2 casus uçağının bu defa kaza sonucu Karadeniz üzerinde düşmesi U-2'lerin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Ancak 1960 krizinden farklı olarak bu defa Türkiye Amerika'nın kendi başına buyruk davranmasından rahatsız olmuş ve U-2 uçuşlarını durdurma kararı almıştır. 28 Aralık 1965'te Süleyman Demirel katıldığı bir basın toplantısında U-2 uçuşlarının yasaklandığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Bir Amerikan keşif uçağının Karadeniz'de kaybolmasından kısa bir zaman sonra 28 Aralık 1965 tarihinde bu nevi*

⁹⁶ "Eisenhower: 'Yeni Bir Pearl Harbour Baskını İstemiyoruz'", Cumhuriyet, S.12851, 12.05.1960, s 5.

⁹⁷ Orkunt, a.g.e., s.373.

⁹⁸ Sami Kohen, "16 Mayıs Fiyaskosu: Zirve İçin 1,5 Yıl Sarfedilen Gayret 1 Günlük Münakaşa İle Boşa Gitti", Milliyet, S.3592, 23.05.1960, s.3.

⁹⁹ "Powers Ehliivukufun iddiasını reddetti", Milliyet, S.3677, 19.08.1960, s.3.

uçuşları tamamen durdurduk. O tarihten beri bu nevi uçuşlara müsaade etmemekteyiz."¹⁰⁰

"Bakan olmamdan çok kısa bir zaman sonra, Amerikalılarla büyük bir ihtilafa düştük" diyen Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil "...Haber yolladım. Amerikalıları çağırdım. 'Bunlar ilmi uçak mıdır? Meteorolojik araştırma mı yaparlar?' diye sordum. (Amerikalılar) 'Yo, dediler, hiçbir. Bunlar çok pahalı uçaklardır. Çok yükseklerden uçarlar. İçinde iki kişi bulunur ama bu iki kişinin, Rusya'daki bir ormanda yürüyen Volkswagen otomobilinin plakasını okuyabilecek kadar hassas aletleri vardır, gözlem yaparlar.' Bunun üzerine Amerikalılara dedim ki, bizim anlaşmamızda böyle bir husus yok. Yaptığın, NATO gayelerinin dışındaki bir iş ve benim ülkeme munzam bir tehlike getiriyor...." sözleriyle U-2 uçuşlarının 1960'lı yıllarda Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığını söylemiştir.¹⁰¹

Türkkaya Ataöv Cumhuriyet'teki köşe yazısında U-2'ler konusunda *"Amerika hem Türk insanını hem de toprağını kendi amaçları uğruna kullanmıştır. Sovyetler birliği kendi sınırlarının 1400 mil içinde bir casus uçağını düşürdüğünü açıkladıktan dokuz gün sonra, yani 10 Mayıs 1960'ta verdiği notada U-2 uçağı olayının 'Sovyet Devleti sınırlarının açık bir ihlali' olduğu kadar, tekrarlandığı takdirde, karşılık doğuracak bir saldırı fiili olduğu da belirtilmiştir. Böyle bir karşılık doğduğu zaman söz konusu topraklar Türk topraklarıdır"* yorumunu yapmıştır.¹⁰²

1979 yılına gelindiğinde Amerika, SALT-II (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması) gereğince Sovyetlerin anlaşma şartlarına uyup uymayacaklarını denetlemek için U-2 uçuşlarını yeniden gündeme getirmiştir. Ancak Amerika bu uçuşları İran'dan yapmayı planlarken Şah'ın düşmesi Amerika'nın planlarını bozmuştur. Dolayısıyla Amerika, Türkiye yönelmiş ve U-2'ler için izin istemiştir.¹⁰³ ABD Başkanı Carter, U-2'lerin yeniden uçuşuna izin verilmesi için Bülent Ecevit'e mektup yazmış ancak Ecevit, U-2'lerin Türkiye için sorun olabileceğini *"Türkiye, her ülke gibi detant çalışmalarına kendi olanakları çerçevesinde yardımcı olacağını şimdiye kadar defalarca söylemiş ve politikasını da*

¹⁰⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **"Başbakan Süleyman Demirel'in 17. Basın Toplantısı"**, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 65, Şubat 1970, s.106.

¹⁰¹ Füsün Özbilgen, **"Üsler Kısır Döngüsü"**, Cumhuriyet, S.19468, 08.10.1978, s.7; İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yay., (3. Bs.), İstanbul 1993, 302-303.

¹⁰² Türkkaya Ataöv, **"Türkiye'nin güvensizliği: Önce Yakın Tehlike"**, Cumhuriyet, S.15505, 28.09.1967, s.2.

¹⁰³ **"Mazisi Kirli Uçaklar"**, Yankı, S. 427, 21-27 Mayıs 1979, s.13-14.

buna göre düzenlemiştir. Ancak bir yerde detant yaratılırken bir başka bölgede gerginlik çıkmamalıdır. U-2 uçuşlarının anlamı büyüktür. Sovyetler Birliği'nin bu konuda onayı alınmalıdır” sözleriyle açıklamıştır.¹⁰⁴ Bunun üzerine 07 Mayıs 1979 tarihinde U-2 konusunu görüşmek üzere Türkiye'ye gelen Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Warren Christopher ile Başbakan Ecevit arasında U-2'lere yönelik görüşme özetle şu şekilde olmuştur: “CHRİSTOPHER: Bazı konular var. SALT-II anlaşmasının imzalanması yaklaştı... SALT-II 'deki denetim mekanizmasını İran'dan yapmayı planladık, ama Şah düştü, bu nedenle Türkiye'den uçuşların yapılması gerekiyor. ECEVİT: Üsleri geçici olarak açtık. Sovyetlerle olan ilişkilerimizi de biliyorsunuz. Sovyetler Birliği bu uçuşlardan rahatsız olabilir... Kamuoyunu bu karar çok etkiler, burada kamuoyu var, partiler var, parlamento var... Bana göre AP'de bu uçuşlara izin verilmesine yanlı olamaz. Biz SALT-II anlaşmasına taraf değiliz... CHRİSTOPHER: Çok makul konuştunuz. Ama bu Sovyetlerden izin alma işi değil, sizin devlet hükümlerinize bağlı bir şey. NATO içinde müttefikiz. NATO ülkelerinde de buna benzer düzenlemeler var, uçuşlar yapılırsa Sovyetler protesto eder, sorun çıkaramaz. SALT-II anlaşmasında denetimi kabul etmiştir. NATO ülkelerinde de bu durum ters tepki yaratabilir. ECEVİT: Özel bir durum bu. Sovyetler uçuşların belirli halin ötesine geçeceğinden kuşku duyacaktır. ABD ve Sovyetler gibi iki nükleer güce sahip olan ülke arasındaki ilişkilere katkıda bulunmak isteriz. Ama bu isteğin Amerika ile iş birliğimizle ilgisi yoktur. Yardım aksamaya, gecikmeye devam ederse bunu, uçuşlarla ilgili girişime bağlamak durumunda kalacağım. Hiçbir demokratik ülkede böyle bir şeye 'evet' diyecek hükümet, parti, parlamento yoktur. CHRİSTOPHER: O zaman aramızdaki ilişkileri gözden geçirmek zorunda kalırız.” Bu sözlerin ardından Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Ronald Spiers araya girmiş ve Christopher ile birkaç dakika yalnız konuşmuştur. Görüşme kaldığı yerden devam etmeye başladığında Christopher sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve Türkiye'ye yapılacak olan yardımlarla U-2 uçuşları arasında bir bağlantı kurmadığını söylemiştir.¹⁰⁵ Kısacası Ecevit, Christopher'a “U-2'lere izin verelim, ama Sovyetler bu uçuşların bizden yapılabileceğini kabul etsin” şartını öne sürmüştür.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Mehmet Ali Birand, “ABD, U-2'ler İçin Bizden Uçuş İzni İstedi”, Milliyet, S.11328, 14.05.1979, s.9.

¹⁰⁵ “Christopher, Ecevit'e Şunları Söylüyordu: U-2'lere İzin Vermezseniz İlişkilerimizi Gözden Geçirmek Zorunda Kalırız”, Cumhuriyet, S.21990, 15.11.1985, s.12.

¹⁰⁶ Cüneyt Arcayürek, “Müdahalenin ayak sesleri 1978-1979: ABD, U-2 Casus Uçakları İçin Ecevit İle Pazarlığa Oturmuştu”, Cumhuriyet, S.21990, 15.11.1985, s.12.

Demirel, Mayıs 1979'da yaptığı açıklamada “... Türkiye'nin savunması Türkiye'ye aittir. Savunma ile kalkınma kimseye ihale edilemez. Türk savunması haksız yere husumet çekilerek yapılamaz. Türkiye, büyük devletlerin çatışma sahası olmamalıdır. 1965'te Türkiye'den kalkıp Sovyetler üzerinde uçuş yapan keşif uçakları, keşif uçuşları vardı. Biz bunları durdurduk. Bunlar Türkiye'nin ihtiyacı değildir. Bunlar bir çatışma halinde Türkiye'yi topun ağzındaki bir ülke haline getirir. Biz onun için 1965'lerde bu türlü uçuşları kaldırdık. Türkiye gereksiz yere üstüne husumet çekmemelidir. Dünyanın başka yerinden uçsunlar. Biz ülkemizin yanıp yıkılmasına talip olamayız. Türkiye'yi böyle bir mükellefiyet altına sokmaya kimsenin hakkı yoktur” sözleriyle U-2 uçuşlarının Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığını dile getirmiştir.¹⁰⁷ Kenan Evren ise 23 Haziran 1979 tarihinde “ABD 150 milyon dolar da verse, bugünkü koşullarda U-2 uçaklarının Türkiye üzerinde uçuşması mümkün değildir” diyerek U-2 uçuşlarının imkânsızlığına değinmiştir.¹⁰⁸

U-2 uçuşlarına tepki Türk basınında da yer almıştır. Bu yazılardan bazıları şu şekildedir: “Ne istiyorlardı yani? Bir komşunun tepeden gözetlenmesine göz göre göre razı olmamızı mı? Uçağın hava sınırlarını aşıp aşmadığını, Sovyetler yönüne geçerek Türkiye'ye yeni belalar yaratıp yaratmayacağını nereden bilecektik.”¹⁰⁹ “Jüpiter füzeleri, U-2 uçakları, birbiriyle dalaşan sonra da yok Viladivostok'tu yok SALT-II'ydi gibi masa başında pazarlık yapan büyüklerimiz... Ve –nedense- hep arada kalan biz... Nedense diyoruz ama neden de gün gibi açık: Taaaa yıllar öncesinden takılmışız bir kez oltaya... Balık gibi... Çırpınıp duruyoruz....”¹¹⁰ “...Ankara SİA (Savunma İşbirliği Antlaşması) ve U-2'ler ile kendisini uluslararası platformda mahkûm eder; Türkiye'nin elini kolunu büsbütün bağlar. Bu nedenle Ecevit Hükümeti'nin SİA görüşmelerinde ve U-2 uçakları konusunda bir adım atarken kırk kez düşünmesi gerekir... SİA anlaşmasını imzalayarak Türkiye'deki Amerikan varlığını güçlendirmek ve meşrulaştırmak herhangi bir lider ve bir hükümet için tarihe karşı bağışlanmaz bir

¹⁰⁷ “Demirel: Gazetelere İlan Verilir Hale Gelinirse Bunun Cenaze İlanından Ne Farkı Var”, Cumhuriyet, S.19684, 15.05.1979, s.11; “Demirel: U-2'ler, Bir Çatışma Halinde Türkiye'yi Topun Ağzına Getirir”, Milliyet, S.11329, 15.05.1979, s.8.

¹⁰⁸ “Ankara, U-2 Konusunda Bir Politika Değişikliği Yapılmadığını Açıkladı”, Milliyet, S.11372, 27.06.1979, s.8.

¹⁰⁹ Mümtaz Soysal, “AÇI: U-2 ve Ötesi”, Milliyet, S.11332, 18.05.1979, s.2.

¹¹⁰ Örsan Öymen, “Politika Kazanı: IMF-USA-U-2..”, Milliyet, S.11337, 23.05.1979, s.9.

davranış olacaktır. Böyle bir şey CHP'nin gelecekte elini, kolunu, dilini bağlayacak bir ambargoyu şimdiden sineye çekmek demektir.”¹¹¹

Resim 3: Maket U-2'nin İzmir Konak'ta Yakılışı.¹¹²

27 Haziran 1979 tarihinde ise İzmir'de U-2 uçuşları protesto edilmiş ve U-2 maketi yakılmıştır.¹¹³

Amerika'ya göre ise biz dost ve müttefik bir ülkeysek Batı savunması için Sovyetleri denetlemede katkıda bulunmalı ve U-2 casus uçaklarının Adana'dan kalkmasına izin vermeliydik.¹¹⁴

Türk-Amerikan ilişkilerinin zamanla değiştiğine değinen Intenational Herald Tribune gazetesi: *“Ankara'nın U-2 uçuşlarının uçuşunu Sovyetlerin rızasına bağlaması zamanın nasıl değiştiğini göstermektedir. 1950'lerde NATO müttefiki Türkiye'nin kâşif uçuşları için Sovyetler Birliği'nin onayını şart koşması düşünülemezdi. Öte yandan ABD'nin de bu tür uçuşlar için Sovyetler Birliği ile görüşmelerde bulunması düşünülemezdi”* yorumunu yapmıştır.¹¹⁵ BBC Radyosu ise 31 Mayıs 1979 tarihli programında Türk Hükümeti'nin U-2 konusundaki tutumunun Washington'da şaşkınlık yarattığını ve ABD Senatosu'nda SALT-II anlaşmasının onaylanma olasılığını güçleştirdiğini savunmuştur.¹¹⁶ Tüm bu gelişmeler ışığında bakmak gerekirse 1960 yılında yaşanan U-2 Olayı, Türkiye'de 1960 darbesinin yaşandığı yıla denk gelmiştir. Bu bakımdan Türkiye kendi iç meseleleriyle ilgilenmiş ve olayın dışında durmaya çalışmıştır. Ancak bu olayda Türkiye Amerika'nın yanında saf tutmuş, neredeyse Sovyetleri dahi suçlu görmüşlerdir.

¹¹¹ İlhan Selçuk, “Pencere: SİA ve U-2 Üzerine”, Cumhuriyet, S.19817, 27.09.1979, s.2.

¹¹² Kaynak: Tercüman, S.6254, 27.06.1979.

¹¹³ “Maket U-2'yi Yaktılar”, Tercüman, S.6254, 27.06.1979, s.1.

¹¹⁴ Cüneyt Arcayürek, “Müdahalenin ayak sesleri 1978-1979: ABD, U-2 Casus Uçakları İçin Ecevit İle Pazarlığa Oturmuştu”, Cumhuriyet, S.21990, 15.11.1985, s.12.

¹¹⁵ “Moskova'nın U-2 Uçuşlarına Göz Yumacağı Bildiriliyor”, Cumhuriyet, S.19697, 28.05.1979, s.1.

¹¹⁶ “U-2'lerin Türkiye Üzerinde Uçuşlara Başladığı Yalanlandı”, Milliyet, S.11346, 01.06.1979, s.14.

Sovyetler Birliği, Adana'dan kalkıp kendi toprakları üzerinde uçan U-2'lerden şikâyetçi olunca Demirel, 1967'de bu uçuşları yasaklamıştır. ABD, bu karara fena halde bozulmuş ve Demirel'i gözden çıkarma süreci yani 12 Mart 1971 Dönemi U-2'lerin yasaklanması olayıyla başlamıştır.¹¹⁷

1979 yılına gelindiğinde ise U-2 uçakları tekrar gündeme gelmiştir. Türkiye bu defa Amerika'nın isteğini gözü kapalı yerine getirmemiş ve uçuşları Sovyet izni olmadan gerçekleştirmemiştir. Dolayısıyla zamanla değişen şartlar özellikle Amerikan imajının olumsuz yönde hızla değişmesi, beraberinde uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin olaylara mesafeli yaklaşmasına ve Amerika'nın isteklerini sorgulamasına neden olmuştur.

3. KÜBA FÜZE KRİZİ VE TÜRKİYE

1957'lerde Sovyetlerin Stupnik'i uzaya göndermesiyle uzay yarışında geriye düşen Amerika, nükleer füzelerle vurulma olasılığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu olasılığı önlemek adına Sovyetlerin etrafına füze yerleştiren Amerika, Sovyetlerin olası bir saldırıdan vazgeçmelerini amaçlamıştır. Ancak Sovyetler saldırıdan vazgeçmek yerine 1962'de Küba'ya füze yerleştirerek misillemede bulunmuştur.¹¹⁸

Küba Krizi¹¹⁹, Soğuk Savaş Dönemi'ne damgasını vuran ve 1962 yılından sonra dünyaya hâkim olan Yumuşama Dönemi'nin başlangıç noktasıdır. Kriz, hem nükleer güce sahip iki ülkeyi ilk kez karşı karşıya getirmiş hem de yeni bir dünya savaşının başlaması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.¹²⁰ Dolayısıyla Küba Krizi Yumuşama Dönemi'ne duyulan ihtiyacın anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.¹²¹

¹¹⁷ Cüneyt Arcayürek, "Müdahalenin ayak sesleri 1978-1979: ABD, U-2 Casus Uçakları İçin Ecevit İle Pazarlığa Oturmuştu", Cumhuriyet, S.21990, 15.11.1985, s.12.

¹¹⁸ Erhan Çağrı, "Türkiye ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış", Türkler Ansiklopedisi, C.17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 216.

¹¹⁹ Küba krizi sırasında Amerikan yönetimindeki konuşmaların tutanaklara yansımaları için ayrıca Bkz. Ufuk Güldemir, "Küba Krizi ve Türkiye", Cumhuriyet, S.22687-22691, 23.10.1987-27.10.1987, s.1-13.

¹²⁰ Cüneyt Akalın, ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989), Kaynak Yay., İstanbul 2011, s. 22.

¹²¹ Fahir Armaoğlu, 20.YY Siyasi Tarihi (1914-1995), (Ed. M. Murtaza Özeren), Kronik Yay., (25. bs.), İstanbul 2018, s.460.

3.1. Jüpterlerin Türkiye'ye Geliş

Sovyetlerin uzun ve orta menzilli balistik füzelerle sahip olduğunu fark eden Eisenhower, NATO'nun askeri kanadını güçlendirmeye karar vermiştir. Bu amaçla bazı NATO üyesi ülkelere Jüpter füzelerini yerleştirme planları yapmıştır. Bu plan başlangıçta üye ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak plan uygulanmaya konulmak istenildiğinde birçok ülke Sovyetler Birliği'ni karşılarına almaktan korkmuş ve füzelerin yerleştirilmesi teklifini reddetmiştir.¹²² Füzeleri kabul etmeme nedenlerinden bir diğeri de Jüpterlerin niteliğidir. Çünkü Jüpterler uzun menzilli balistik füzelerdir (IRBM). Sıvı yakıt kullanılarak çalıştırılan bu füzelerin ateşlenmesi zaman alır. Ayrıca ilk vuruş kapasitesi açısından elverişli olmasına rağmen ince bir dış katmana sahip bu füzeler bir mermiyle kolayca etkisiz hale getirilebilir.¹²³

Füzelerin yerleştirilmesini kabul eden ülkeler ise sadece Türkiye, İngiltere ve İtalya olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'ye 15 Jüpter füzesi, İtalya'ya 30 Jüpter füzesi ve İngiltere'ye 60 Thor füzesi yerleştirilmiştir.¹²⁴ Amerika'nın bu kararına ise Sovyetlerden tepki gecikmemiş ve 29 Nisan 1959'da Kruşçev Türkiye'yi açıkça tehdit etmiştir. Böylece Türkiye, topraklarına IRBM'lerin yerleştirilmesini kabul ederken aynı zamanda kısmen de olsa "*sınırlı atom savaşına*" dâhil olmuştur.¹²⁵

3.2. Küba'ya Sovyet Füzelerinin Yerleştirilmesi

Krize giden süreç Amerika'nın Küba'da yönetimi ele geçiren Fidel Castro Hükümeti'ni devirmek istemesiyle başlamıştır.¹²⁶ Küba, Amerika'nın Florida kıyılarından 90 mil ötesinde İspanyolların sömürgesi altında bulunan bir ülkedir. Sınırlarına bu kadar yakın bir ülkenin Avrupalı bir devletin sömürsü altında bulunmasından tedirgin olan Amerika 1898 yılında İspanya ile savaşa girmiştir.¹²⁷ Yapılan savaşın sonucunda Küba bağımsızlığını kazanmış gözükse de işin aslı öyle olmamıştır. Tarım ülkesi olan Küba'ya yatırımlar yapan Amerika, ihtiyacı olan şeker ve tütün buradan temin etmiş, iktidara Amerikan yanlısı liderlerin getirilmesini

¹²² Philip Nash, *The Other Missiles Of October: Eisenhower, Kennedy, And The Jupiters 1957-1963*, The University Of North Carolina Press, London 1997, p.73.

¹²³ Barton J. Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?", *Political Science Quarterly*, Vol. 95, No. 1, Spring 1980, p.99.

¹²⁴ Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yay., Ankara 2016, s.126.

¹²⁵ Sander, "*Türk-Amerikan*", s.244,251.

¹²⁶ Akalın, *a.g.e.*, s.23.

¹²⁷ Armaoğlu, "*20.YY Siyasi*", s.459.

sağlayarak Küba'yı kendi tekeli altına almıştır.¹²⁸ Diktatörlüğün hâkim olduğu Küba'da halkın geçim sıkıntısı çekmesi ve fakirliğe mahkûm olmaları zaman zaman diktatörlere ve ona destek veren Amerika'ya karşı başkaldırmalara neden olmuştur. Bu durumun ilk örneği 1906-1909 yılları arasında baş gösteren Jose Miguel Gomez'in Amerika'nın Küba yönetimindeki etkisine karşı "*Yankee Emperyalizmi*" olarak nitelendirdiği ayaklanma olmuştur.¹²⁹ Küba'nın önde gelen politikacılarından Juan Cualberto Gomez de "*Bağımsızlığın ne zaman tehlikeye girdiğini ve böylece onu korumak için ne zaman müdahale etmek gerektiği kararını Birleşik Devletlere bırakmak, gece ya da gündüz, diledikleri zaman, iyi ya da kötü niyetle girebilmeleri için evimizin anahtarını teslim etmek demektir*" sözleriyle Amerika'nın Küba'daki varlığına karşı çıkmıştır.¹³⁰

1950'li yıllara gelindiğinde ise Küba'da bağımsızlık hareketleri baş göstermiş ve kısa zamanda Fidel Castro yönetimi ele geçirmiştir.¹³¹ CIA, Küba'dan Amerika'ya gelen Castro karşıtı sığınmacıları askeri eğitime tabii tutarak Küba'ya çıkarma yapmayı planlamıştır. Castro yönetimini devirmek için hazırlanan bu plana göre çıkarma Küba'nın "*Domuzlar Koyu'nda*" gerçekleşmiştir. Ancak Amerika bu çıkarmadan beklediği sonucu alamamıştır.¹³² Amerika ile Küba arasındaki ilişkilerin krize dönüştüğünü gören Kruşçev ise Castro'nun Amerika tarafından devrilmesini önlemek için harekete geçmiş ve Küba'ya Sovyet füzelerini yollamaya karar vermiştir.¹³³

Sovyetlerin Küba'ya nükleer silah yerleştirme fikri şüphesiz Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin varlığı ile doğrudan bağlantılıdır. Bir devlet için sınırında bulunan ülkelerin, düşmanının silahları ile donatılması demek açıkça güvenliğinin tehdit edilmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki ABD'nin Sovyetlerin çevresini saran İtalya, Yunanistan ve Türkiye gibi sınır ülkelerine silah konuşlandırması elbette ki Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Kruşçev' in Küba'ya füze yerleştirme isteği doğal bir misillemedir.¹³⁴

¹²⁸ Abdullah Özkan, *Türkiye'deki Amerika*, Emre Yay., İstanbul 1993, s.20.

¹²⁹ Armaoğlu, "*20.YY Siyasi*", s.460.

¹³⁰ Leland Hamilton Jenks, *Our Cuban Colony: A Study In Sugar*, Vanguard Press, Vanguard Press, New York 1928, p.80-81.

¹³¹ Özkan, *a.g.e.*, s.20.

¹³² Armaoğlu, "*20.YY Siyasi*", s.464.

¹³³ Raymond L Garthoff, *Reflections On The Cuban Missile Crisis*, The Brookings Institution, Washington D.C. 1989, p.15.

¹³⁴ Uslu, *a.g.e.*, s.130-131.

1962'nin ortalarından itibaren Sovyetler, askeri birliklerini ve teçhizatlarını Küba'ya gizlice göndermek için “*Anadyr*” adı verilen bir operasyon düzenlemiştir. Bu kapsamda Sovyet askerleri tarım danışmanı sıfatıyla gizlice adaya girmiştir. CIA 20 Ekim 1962'de Küba'da 6.000-8.000 arasında Sovyet Birliği'nin bulunduğunu açıklasa da gerçekte bu sayı 40.000'den fazladır.¹³⁵ 1962'nin sonlarına doğru gelindiğinde CIA Müdürü John Mccane Küba'da Sovyet füzelerinin olduğu konusunda açıklama yapmıştır. U-2 casus uçaklarının Küba'da çektiği fotoğraflar bu bilginin doğruluğunu ortaya çıkarmış ve böylece Küba Krizi adı verilen olay başlamıştır.¹³⁶

3.3. Amerika ve SSCB Arasındaki Gelişmeler

Kennedy, 22 Ekim 1962 tarihli bildirisinde, Küba'ya yerleştirilen füzelerin etki alanını Kuzey'de Hudson Körfezi ile Güney'de Lima'ya kadar olduğunu açıklamıştır.¹³⁷ Kennedy ertesi gün Sovyetlere ait silahların Küba'yı “*Amerika'yı kalbinden vurabilecek mütecaviz bir üs haline getirdiğini*” öne sürmüş ve abluka kararının gerekliliğini ifade etmiştir.¹³⁸ Ardından 24 Ekim 1962 tarihinden itibaren Küba kıyılarını 800 km çapında 19 savaş gemisi ile ablukaya almıştır.¹³⁹ İngiliz gazetesi The Guardian, Amerika'nın Küba ablukasına karşılık “*Amerika memleketine yakın bulunan komünist üssü Küba'yı kendi emniyeti için abluka altına almakta kendisini haklı gördüğü gibi Sovyet Rusya da gemileri ve uçaklarıyla Batılıların üssü olan Türkiye'yi aynı şekilde abluka altına almakta haklı görebilir*” diyerek Sovyetlerin de Türkiye ablukasını misilleme yaparsa haklı olabileceğini yazmıştır.¹⁴⁰ Korgeneral Richard M. Montgomery¹⁴¹ ise Rusya'nın Küba'ya karşılık Türkiye'ye misilleme yapması halinde karşısında NATO'yu bulacağını söylemiştir.¹⁴²

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı tehlike The Times gazetesinin 26 Ekim 1962 tarihli yazısında da açıkça görülmektedir: “*Eğer Amerika'nın Küba'ya saldırısı oradaki füzelerin varlığıyla açıklanmaya kalkışılırsa, Rusların da aynı gerekçeleri öne*

¹³⁵ Cristopher Klein, “10 Things You May Not Know About the Cuban Missile Crisis”, History Channel, 16.10.2012, Digital ID: <https://www.history.com/>, Date Of Access: 24.02.2020.

¹³⁶ Linda K. Miller, Mary McAuliff, “The Cuban Missile Crisis”, OAH Magazine of History, Vol. 8, No. 2, Rethinking The Cold War, Winter, 1994, p.24.

¹³⁷ Bodur, a.g.e., s.632.

¹³⁸ “Amerikan Kuvvetleri Dün Küba'yı Abluka Ettiler”, Cumhuriyet, S.13729, 23.10.1962, s.1.

¹³⁹ Bodur, a.g.e., s.632.

¹⁴⁰ Max Freedman, “Missile Bases Built Up”, The Guardian, 23.10.1962, p.1.

¹⁴¹ Amerikan Hava Kuvvetleri ve NATO Taktik Hava Kuvvetleri Kumandan Yardımcısı.

¹⁴² Orhan Turel, “Rusya NATO'yu Karşısında Bulur”, Milliyet, S.4460, 26.10.1962, s.7.

sürerek Türkiye'ye saldırmasını da normal karşılamak gerekecektir. Eğer saldırı için sebep, komşu ülkede nükleer silahların varlığı ise korkarım aynı durum Türkiye için de söz konusudur."¹⁴³ 17 Ekim 1962 tarihinde Kennedy'nin özel danışmanı Theodor Sorensen Amerika'nın Küba'ya müdahale etmesi halinde ne olacağı sorusuna *"Sovyetleri gayet iyi bilirim. Türkiye'deki füze üslerini yerle bir edeceklerdir"* cevabını vermiştir.¹⁴⁴

Kruşçev kendisi ile görüşmeye gelen Amerika'nın ünlü köşe yazarı Walter Lippmann'a Küba ile Türkiye'nin benzer konumda olduğunu anlatmak için dürbünle denize bakınca ne gördüğünü sormuş ve *"Denizden başka hiçbir şey"* cevabını alınca gazeteciye *"Olur mu öyle şey. Ben aynı dürbünle karşıya baktığımda Türkiye'de Amerikan füzeleri görüyorum. Hep Küba'nın sizi 90 mil (yaklaşık 140 km) öteden tehdit ettiğini söylüyorsunuz. Siz de bizi 150 mil öteden, Türkiye'den füzelerle tehdit ediyorsunuz..."* cevabını vermiştir.¹⁴⁵ Lippmann, Kruşçev' in bu sözlerinden etkilenmiş olacak ki hazırladığı köşe yazısında Sovyetlerle bir pazarlık yapılması gerektiğini dile getirmiş ve Türkiye ile Küba'daki füzelerin benzerliğine şu sözlerle dikkat çekmiştir: *"...Burada Küba ile Berlin'den bahsetmiyorum. Berlin ABD füze üssü değil. Küba ile karşılaştırılabilir gerçek bir yer varsa, o da Türkiye'dir. Sovyetler Birliği'nin burnu dibindeki stratejik füzelerin bulunduğu tek yer orasıdır. Türkiye ile Küba arasında bir başka önemli benzerlik de vardır. Küba'daki Sovyet Füze Üssü, Türkiye'deki ABD-NATO Füze Üssü gibi, askeri değeri az olan bir yerdir. Küba'daki Sovyet Üssü savunmasızdır. Türkiye'deki üssün de eski ve modası geçmiş bir üs olduğunu belirtmek gerekiyor. İkisi, dünyadaki güç dengeleri bozulmadan sökülebilir...."*¹⁴⁶

Kruşçev, 27 Ekim 1962 tarihli mektubunda ise tekrar Türkiye ile Küba'da bulunan füzeleri ilişkilendirmiş ve Kennedy'ye şunları söylemiştir: *"Küba'dan rahatsız oldun. Bunun sizi rahatsız ettiğini söylüyorsunuz, çünkü Amerika Birleşik Devletleri kıyılarından denizden 90 mil uzakta. Ancak Türkiye bize bitişik; Nöbetlerimiz ileri geri devriye geziyor ve birbirlerini görüyorlar. Öyleyse, kendi ülkeniz için güvenlik talep etme ve saldırgan olarak adlandırdığınız silahların*

¹⁴³ "Crisis Over Cuba", The Times, No.55532, 26.10.1962, p.11.

¹⁴⁴ Oral Sander, "Amerikan Dış Politikasında Türkiye", Cumhuriyet, S.18601, 12.05.1976, s.4.

¹⁴⁵ Turan Yavuz, *Satılık Müttefik: Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye*, Doğan Yay., İstanbul 1999, s.41.

¹⁴⁶ Yavuz, a.g.e., s.101.

kaldırılmasını talep etme hakkına sahip olduğunuzu düşünüyor, ancak aynı hakkı bize vermediğinizi düşünüyor musunuz? Türkiye’de, kelimenin tam anlamıyla yanımıza saldırı olarak adlandırdığınız, yıkıcı füze silahları yerleştirdiniz. Öyleyse, eşit askeri kapasitelerimizin tanınması, büyük devletlerimiz arasındaki eşitsiz ilişkilerle nasıl bağdaştırılabilir? Bu uzlaştırılmaz.”¹⁴⁷

Kruşçev’in Türkiye’deki füzeler ile Küba’daki füzelerin benzerliğinden söz etmesi üzerine Milli Güvenlik Kurulu çalışanlarından biri Sovyet füzelerinin Küba’ya gizlice ve saldırı amaçlı yerleştirildiğini Amerika’nın ise Türkiye’ye füzeleri açıkça ve sadece savunma amacıyla yerleştirildiğini açıklamıştır. Ayrıca Sovyetlerin aksine Amerika’nın daha barışçıl bir tutum sergilediğini de öne sürmüştür.¹⁴⁸ Kennedy yönetimi ise *“Amerika hiçbir ülkeye, Rusya’nın Küba’ya yaptığı gibi, el altından veya gizlice füzeler veya atom silahları göndermemiştir. İtalya ve Türkiye’ye Jüpiter güdümlü mermilerinin gönderilmesi, NATO’nun 1957 senesinde Paris’te yaptığı toplantıda kararlaştırılmış ve dünya efkârı umumiyesine ilan edilmiştir. Türkiye ve İtalya’daki füzeler Amerikan kontrolü altında ve Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak sırf kolektif emniyet ve tedafül maksatlarla kurulmuş, hukuken ve fiilen tanınmış milletlerarası teşkilat NATO’nun hizmetindedir”* açıklamasıyla Küba ile Türkiye’ye yerleştirilen füzelerin farklı olduğunu iddia etmiştir.¹⁴⁹

Kruşçev 27 Ekim 1962 yılında yaptığı açıklamada Türkiye’yi de krize dahil etmiş ve 2-3 hafta içerisinde füzelerin tahliye edilmesini teklif etmesiyle iki ülke arasındaki pazarlık resmen başlamıştır. Aynı açıklamada Kruşçev Türkiye’nin toprak bütünlüğünü garanti altına almış ve Amerika’nın da Küba’da aynı garantiyi vermesini beklemiştir.¹⁵⁰ Ayrıca Kruşçev, Kennedy’ye gönderdiği mesajda Türkiye’deki füzelerin kaldırılması durumunda Rusya’nın da Küba’dan füzeleri kaldıracağını bildirmiştir.¹⁵¹ Kennedy, Kruşçev’in bu teklifine karşılık Küba’daki füzelerin kaldırılması halinde ablukanın kalkacağını ve Küba’nın toprak bütünlüğünü tanıyacağını açıklamış ancak Türkiye’den hiç söz etmemiştir.¹⁵² Kennedy, gizli

¹⁴⁷ **The World On The Brink John. F. Kennedy and The Cuban Missile Crisis Thirteen Days In October 1962**, John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Digital ID: <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/>, Date Of Access: 10.01.2020.

¹⁴⁸ Bernstein, **a.g.m.**, p.104.

¹⁴⁹ **“Kennedy ve Kruşçev Müzakere teklifi için ‘evet’ dediler”**, Cumhuriyet, S.13732, 26.10.1962, s.5.

¹⁵⁰ **“Kruşçev Küba ve Türkiye’deki üslerin 2-3 Hafta İçinde Tahliyesini İstedi”**, Cumhuriyet, S.13734, 28.10.1962, s.1.

¹⁵¹ **“Kruşçev Türkiye’deki Üsleri Pazarlık Konusun Yapıyor”**, Milliyet, S.4462, 28.10.1962, s.1.

¹⁵² Akalın, **a.g.e.**, s.25.

kalması şartıyla, Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrinin’e Sovyetlerin füzelerini kaldırmaları halinde kendisinin de Türkiye’deki füzeleri hemen olmasa da belli bir süre sonra kaldıracağına dair bir anlaşma önerisinde bulunmuştur.¹⁵³ Böylece ABD ve Sovyetler Birliği arasında patlak veren Küba Krizi iki tarafın gizli anlaşmasıyla sona ermiştir.

Resim 4: “Dostluğa!... Küba’dan Sonra Türkiye’den de Füze Üsleri Kaldırılıyor”¹⁵⁴

3.4. Türkiye’nin Krize Yaklaşımı ve Jüpiter Füzelерinin Sökülmesi

Kriz patlak verince 24 Ekim 1962 günü İsmet İnönü, TBMM’de yaptığı konuşmada Türkiye’nin ABD ile olan ittifakı gereği üzerine düşen görevleri yerine getireceğini ve Küba Krizi konusunda Amerika’nın yanında yer alacağını şu sözlerle dile getirmiştir: “...Buhranın ne neticeye müncer olacağını kestirmek mümkün değildir. Bütün milletlerin yardımı ile barışçı bir hal şekli muhtemel olduğu gibi, soğuk harbin yeni ve şiddetli bir uzun devrine her memleketin girmesi ihtimali de mevcuttur. En fena ihtimal hâdiselerin insanları ve devletleri sürüklemesi önlenemeyerek hiç kimsenin arzu etmediğini söylediği bir genel harp şekline girmesidir...Vahim tehlikelere maruz kalmış bir millet olarak aynı kaderde bulunan milletlerle tamamiyle tedafii ittifaklarımız vardır. Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit, müttefiklerimizden tesanüt vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi, müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talep ettiği vakit, biz de mükellefiyetimizi elbet yerine getireceğiz.”¹⁵⁵

Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Küba olayında Amerika’nın yanında olduklarını şu sözleriyle açıklamıştır: “Amerika bizim dostumuz ve müttefikimizdir. Amerika’nın tutumunu anlayışla karşılamak lazımdır. Biz Türk milleri olarak bağlı olduğumuz antlaşmalara mutlak suretle riayet edeceğimiz gibi...

¹⁵³ George McGhee, **ABD-TC-NATO-Ortadoğu**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Bilgi Yay., Ankara 1992, s.277.

¹⁵⁴ Kaynak: Milliyet, S.4549, 24.01.1963.

¹⁵⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), 24.10.1962, Birleşim 135, Dönem 1, Toplantı 1, Oturum 1, C. 8, s.246.

dostlarımızın müşkül zamanlarında yanlarında bulunmamız kadar tabii bir şey olamaz."¹⁵⁶ Amerika'nın kriz esnasındaki davranışı konusunda Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'de Meclis konuşmasında *"...Bildiğiniz gibi, Küba buhranı yüzünden zail olarak, dünya nükleer bir harbin eşiğine kadar gelmiştir. Küba'da gizli bir şekilde nükleer füze üsleri kurmak ve bu suretle Batı ile Doğu arasındaki genel kuvvet muvazenesini ve bilhassa nükleer dengeyi değiştirmek teşebbüsü bu buhranın başlıca sebebidir. Büyük müttefikimiz ve dostumuz Amerika Birleşik Devletleri cesaret, basiret ve itidali meczeden bir hareket hattı takip ederek, bu buhranın daha tehlikeli gelişmelere yol açmasını önlemiş ve Batının hayati menfaatlerini müdafaadaki azmi hususunda karşı tarafta mevcut olabilecek yanlış hesaplama ihtimallerini, hiç değilse bundan sonra belli bir süre için, bertaraf etmiş bulunmaktadır..."* açıklamasını yapmıştır.¹⁵⁷

Dolayısıyla Türkiye, Küba Krizi süresince Amerika'ya sadık bir müttefik olduğunu hissettirmek için yanında yer aldığını ve onu desteklediğini her fırsatta dile getirmiş, ayrıca Küba ablukası kararına uyan ilk ülke olarak da sadakatini göstermiştir.¹⁵⁸ Türkiye hiçbir zaman iki ülke arasındaki pazarlığa kurban gideceğine inanmadı. Çünkü füzeler NATO kapsamında ülkeye yerleştirilmişti bu nedenle Amerika yıllardan beri müttefiki olan bir ülkeye sırf Sovyetler istedi diye ihanet etmezdi, etmemeliydi. Hatta Jüpiterlerle Küba'da bulunan füzelerin benzerliği gündeme geldiğinde dahi Türkiye kendisinden kilometrelerce uzaklıktaki bir ülkeyle aynı konumda olmadığını savunmuştur. Cumhuriyet gazetesi yazarı İlhan Selçuk da aynı görüşteki fikirlerini Paris'te bulunduğu sırada başından geçen bir olayla anlatmıştır: *"...Bir yanda Atatürk Türkiye'si ve bir yanda Castro Küba'sı... Bir ses, mırıldanıyor kulağımızın dibinde: 'İyi ama... Rusya Küba'yı füze rampası yapmışsa, Amerika'da Türkiye'yi yapmış...' dönüyorsunuz, bir adam. Kim bilir kim? Komünisttir herhalde... Avrupalıymış. Yalan söylüyor bu adam. Küba nerede, biz nerede? Aramızda hiçbir münasebet yok. Hiçbir benzerlik yok. Küba ile Türkiye mukayese edilemez. Yalan, iftira. Adam gülüyor: Galiba siz Türk'sünüz... diyor. Türkiye'nin Küba'ya benzer bir füze rampası gibi ele alınması yağmurlu bir Paris*

¹⁵⁶ "Küba Olayı ve Gürsel", Cumhuriyet, S.13731, 25.10.1962, s.5.

¹⁵⁷ MMTD, 09.01.1963, B. 27, Dö.1, Top. 2, O. 1, C. 10, s.628-629.

¹⁵⁸ Gönübol, a.g.e., s.328.

akşamında gurbet acısı gibi içimizi yakıyor.”¹⁵⁹ Mehmet Kemal ise füzelerin varlığıyla Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi “Amerika ile Rusya arasında bir savaş çıkma ihtimali belirdiğinde, bizim ‘topun ağzında’ olduğumuzu hiç istemediğimiz halde Anadolu yaylasında kanın gövdeyi götüreceğini yıllardır en sorumlulara bile doğru dürüst anlatamıyoruz. Bunun sağcılıkla solculukla ilintisi de yoktur. Olmadığını, geçenlerde yurdumuzu ziyaret eden ‘sağcı’ De Gaulle de açıklamış ‘karalarınıza, kıyılarınıza, havalarınıza kimseyi karıştırmayın’ demiştir. Karalarımıza, denizlerimize, havalarımıza Amerikalıları karıştırdığımız içindir ki, bir savaş ihtimali belirdiğinde topun ağzındayız... Düğmeye basıldığında tehlike hepimiz içindir. Bomba düşerken kimin solcu kimin sağcı olduğuna bakmaz. Hatta kimin Amerikan sever olduğu da o dakikada ayırt edilmez” sözleriyle gözler önüne sermiştir.¹⁶⁰

Küba Krizi’nin sona ermesinin ardından Amerika, Türkiye’den Jüpiterleri kaldırma yoluna gitmiştir. Amerika Jüpiterlerin kullanışsız hale geldiğini ileri sürmüş ve yerine Polarislerin yerleştirilmesini teklif etmiştir. Türk Hükümeti de 23 Ocak 1963 tarihinde krize konu olan füzelerin kaldırılması teklifini kabul etmiştir. Zaten 1987 yılında yayımlanan Amerikan tutanaklarında, Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı Nitze’nin “Türkiye’deki füzeler bizim, istersek sökeriz” sözleri bu konuda Türkiye’nin başka bir şansı olmadığını da göstermiştir.¹⁶¹

Milliyet gazetesi 29 Ekim 1962 tarihli bir haberinde Amerika’nın abluka ile amacına ulaştığını, Sovyet üslerinden kurtulduğunu, Sovyetlerin ise Amerika’nın ablukayı kaldırması ve Küba’yı işgal etmeyeceğine dair garanti vermesi halinde üslerini çekeceğini böylece Kruşçev’in dünya kamuoyunda barış yanlısı bir imaj çizdiğinden bahsetmektedir. Aynı haber metninde her iki tarafında kazançlı çıktığı söz edilirken anlaşmada Türkiye’deki üslerin adının geçmediği de yer almıştır. Erkin ise Amerika’nın uyguladığı politikayı ve Türkiye’yi pazarlığa dahil etmemesini takdir dahi etmiştir.¹⁶² Ancak kamuoyunda Türkiye’nin pazarlığa kurban gittiği düşüncesi günden güne artmıştır. Hatta Jüpiter füzelerinin sökülmesi kararı halk arasında tepkilere de neden olmuştur. Bazılarına göre bu karar ordunun savunmasının

¹⁵⁹ İlhan Selçuk, “Pencere: Yağmurlu Bir Akşam”, Cumhuriyet S.13737, 31.10.1962, s.2.

¹⁶⁰ Mehmet Kemal, “Düğmeye Basılınca”, Ant, C. 4, S. 98, 12.11.1968, s.11.

¹⁶¹ Ufuk Güldemir, “Küba Krizi ve Türkiye”, Cumhuriyet, S.22687, 23.10.1987, s.1.

¹⁶² Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Ed. Baskın Oran), C. 1: 1919-1980, İletişim Yay., (15. bs.), İstanbul 2009, s.684.

zayıflamasına neden olacağı yönündeyken bazılarına göre ise Türkiye'nin Amerika'nın gözünde değerini yitirdiği yönünde olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin Rusya ile yaptığı gizli bir pazarlığın sonucunda bu kararın alındığını düşünenler de vardır.¹⁶³

Amerika Savunma Bakanı Robert McNamara ise Türkiye ve İtalya'daki Jüpiter füzelerinin Polarislerle değiştirilmesinin Küba'daki füzelerin kaldırılmasıyla bir ilgisinin olmadığını ve herhangi bir pazarlığın yapılmadığını açıklamıştır.¹⁶⁴ Ancak McNamara'nın bu açıklamasının doğru olmadığı 25 yıl sonra basına yansıyan Amerikan tutanaklarından da anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Milliyet gazetesinin 04 Şubat 1963 tarihli başyazısında füzelerin kaldırılmasının temel amacı NATO'nun savunma gücünü arttırmak olarak belirtilmiştir. M. Piri, 04 Ocak 1963 tarihli yazısında füzelerin NATO kapsamında Türkiye'ye yerleştirildiğini, bu nedenle füzelerin sökülmesi kararını Amerika'nın tek başına alamayacağını belirtmiştir. Piri yazısının devamında Polarislerin icat edilmesiyle Jüpiterlerin modasının geçtiğini bu yüzden iki ülke arasında bir pazarlığın söz konusu olmadığını da ele almıştır.¹⁶⁶ M. Piri ile aynı görüşe sahip Kayhan Sağlamer de Cumhuriyet'teki köşe yazısında Amerika'nın Jüpiterlerin demode oldukları için göndermek istemediklerini ancak Türkiye'nin ısrarı üzerine ülkeye yerleştirildiğini bu nedenle de Jüpiterlerin sökülmesinin pazarlıkla bir ilgisinin olmadığını dile getirmiştir.¹⁶⁷

Polarislerin Jüpiterlere oranla daha gelişmiş olduğu yönündeki söylemlerin yanı sıra Türkiye'nin stratejik öneminin yitirileceği yönünde endişelerde söz konusu olmuştur. Uslu'ya göre bu yöndeki söylemlerin doğruluk payı yok değildir. Çünkü füzelerin kaldırılmasıyla Türkiye, Sovyetlerin olası bir savaşta ilk hedefi olmaktan çıkmıştır.¹⁶⁸ Mehmet Kemal'e göre ise Türkiye için tehlike geçici bir süreliğine sona ermiştir. Türkiye'de Amerikan üslerinin ve Amerikan askerlerinin varlığı devam ettiği müddetçe tehlikenin geçmesi mümkün değildir.¹⁶⁹

¹⁶³ Abdi İpekçi, "Durum: Savunma Gücümüzle İlgili Görüşmeler", Milliyet, S.4598, 14.03.1963, s.1.

¹⁶⁴ "Türkiye'deki Füze Üsleri Pazarlık Konusu Değil", Milliyet, S.4597, 13.03.1963, s.1.

¹⁶⁵ Ufuk Güldemir, "Küba Krizi ve Türkiye", Cumhuriyet, S.22687, 24.10.1987, s.1-13.

¹⁶⁶ M. Piri, "Dış Politika: Füze Meselesi", Cumhuriyet S.13802, 04.01.1963, s.3.

¹⁶⁷ Kayhan Sağlamer, "Milletlerarası Meseleler: Jüpiterlerin Gidişi, Polarislerin Gelişi", Cumhuriyet, S.13899, 13.04.1963, s.3.

¹⁶⁸ Uslu, a.g.e., s.165.

¹⁶⁹ Mehmet Kemal, "Politika ve Ötesi: Düğmeye Basılınca", Ant, C. 4, S. 98, 12.11.1968, s.11.

Türkiye’deki sol gruplar hükümetin aksine Amerika’nın Türkiye’nin arkasından iş çevirdiğini ve Küba’daki Sovyet füzeleri ile Türkiye’deki Jüpiter füzelerinin pazarlık konusu olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle de Amerika’ya güvenmenin doğru olmadığını savunmuşlardır. Neticede Türkiye, NATO’ya olan üyeliğinin bedelini, güvenliğinin tehlikeye girmesiyle ödemiştir. Çünkü Türkiye’ye karşı herhangi bir nükleer saldırı olursa NATO’nun tarafsız kalacağı hatta Türkiye’yi pazarlık konusu dahi yapabileceği anlaşılmıştır.¹⁷⁰ Hatta Türkiye’nin yem olarak kullanıldığı Amerikan tutanaklarına da yansımıştır. Ayrıca tutanaklarda Amerika Ulusal Güvenlik Danışmanı Bundy’nin “*Bu durumda, bırakacağız, Türkiye’ye vursunlar. Böyle konuşmamış mıydık?*” sorusuna McNamara’nın “*Evet alternatiflerden birisi de buydu*” cevabını vermesi tehlikenin boyutunu gözler önüne sermiştir.¹⁷¹

Fransızlara ait bir askerî dergi ise füzelerin kaldırılmasının arka planında Amerika ile Sovyetler Birliği arasında bir pazarlığın yer aldığını ve Amerika’nın bu pazarlığı örtbas edebilmek için demode oldukları gerekçesine sığındığını iddia etmiştir.¹⁷² Hatta bu haberin üzerine Türk yetkililerinde soru işaretleri oluşmaya başlamıştır. Mehmet Kemal’in Küba Krizi sırasında görevde bulunan bir yetkiliyle olan sohbetinde geçen konuşmadan da bu konunun doğru olduğu anlaşılmaktadır: “*...Bir gün İsmet Paşa bu tehlikeli günlerde Kennedy’den bir muhtıra alır. Bunda ‘Türkiye’nin Amerika’nın dostu olduğu, gelişecek dünya olaylarından savunması için endişe duymaması ve tafsilatın sonra verileceği’ belirtilmektedir. İsmet Paşa kabinesini derhal toplantıya çağırır. Alınan muhtırayı okur, bakanlar gerekli açıklıkta olmayan muhtıra üstüne kesin bir şey söyleyemez. İsmet Paşa’da fazla bir şey anlatmaz. Hiç kimsenin hatırına, Küba’daki rampalar karşılığı, Türkiye’deki rampaların kaldırılması konusunda bir pazarlığa girildiği ve bunun karara bağlandığı gelmiyor. Bakanlar da dönenlerden habersiz evlerindeki rahat yataklarına koşuyorlar. Oysa muhtıranın bizim elimize geçtiği gece Kennedy Türkiye’deki Jüpiter füzelerinin atom başlıklarının çıkarılmasını, kendisi şahsen emir vermediği sürece kullanılmamasını emrediyor... Birkaç gün sonra, yabancı haber ajanslarından*

¹⁷⁰ Nur Bilge Criss, “Strategic Nuclear Missiles In Turkey: The Jupiter Affair 1959–1963”, Journal of Strategic Studies, Vol. 20, No. 3, September 1997, s.116.

¹⁷¹ Ufuk Güldemir, “Küba Krizi ve Türkiye”, Cumhuriyet, S.22687, 26.10.1987, s.13.

¹⁷² “Türkiye’deki Füzelerin Sökülmesi Konusunda Amerika İle Sovyetlerin Gizlice Anlaştıkları İddia Ediyor”, Cumhuriyet, S.13883, 28.03.1963, s.3.

Kennedy-Kruşçev pazarlığını, Türkiye ile Küba'dan Jüpiter füzelerinin sökülüp götürüldüğünü öğrendik. O zaman anladık ki, bizim üzerimize bir pazarlık geçmiş. Bizim güvenliğimizle ilgili füzelerin sökülüşünde Kennedy teminat anlamında o muhtırayı bize göndermiş. Bizde kapı çalınıyormuş da haberimiz yokmuş...."¹⁷³

İlhan Selçuk da Cumhuriyet'te Kennedy'nin füzelerin başlıklarını söktürmesini tenkit eden bir yazı kaleme almıştır: *"Görülüyor ki dünyanın öteki ucundaki bir Amerikan ihtilafı Türkiye'yi yok olma tehlikesinin eşiğine getiriyor. Görülüyor ki Türkiye'deki Amerikan üslerinde mutlak kumanda Amerika Cumhurbaşkanının iki dudağı arasındadır. Ve görülüyor ki Türkiye iki büyük devlet arasında ancak bir pazarlık konusudur bugünkü haliyle..."*¹⁷⁴ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ali Sirmen ise *"1962 yılında Türkiye'nin pazarlık masasına konu olarak getirilmesi herhalde kusursuz işleyen bir ittifakla bağdaşacak davranış değildi"* açıklamasını yapmıştır.¹⁷⁵

Türkiye'nin pazarlığa kurban gittiği anlaşılnca Amerika şiddetli bir şekilde eleştirilmeye başlamıştır. Mustafa Ok, Amerika'nın başına buyruk hareket etmesini *"Küba'daki Sovyetler Birliği füzelerinin sökülmesine karşılık olarak ve bir pazarlık sonucu Türkiye'deki Amerikan Jüpiter füzelerinin demodeliği ileri sürülerek söküldüğü artık kesinlikle ortaya çıkmıştır. Amerika'nın güç durumlarda Türkiye'yi birinci derecede ilgilendiren meselelerde Türkiye'ye danışmadan, Sovyetler Birliği ile pazarlığa oturabileceğini gösteren bu misal aydın ve milliyetçi çevreleri ciddi suretle etkilemiştir"* sözleriyle eleştirmiştir.¹⁷⁶ Abdullah Özkan da Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki pazarlığa dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: *"1962'de Amerika Sovyetler ile 'Küba Krizini' yaşarken bize de bir tokat savurdu. Sovyetler, Küba'ya yerleştirdiği füzeleri sökmek için ön şart olarak ABD'nin de Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmesini isteyince Amerika bunu düşünmeden kabul etti ve 'Türkiye'yi savunmak, ona zor gününde destek vermek gibi bir niyetinin olmadığını' esaslı bir biçimde ispat etti. Sovyetler ile ABD sorunlarını çözdüler ama faturayı ödeyen Türkiye oldu...."*¹⁷⁷ İlhan Selçuk *"1962 yılında Washington ile Moskova'nın anlaşmasıyla Anadolu'dan Jüpiter füzeleri kaldırıldı. Biz topraklarımız üstüne yürütülen pazarlıktan*

¹⁷³ Mehmet Kemal, *"Politika ve Ötesi: Düğmeye Basılınca"*, Ant, C. 4, S. 98, 12.11.1968, s.11.

¹⁷⁴ İlhan Selçuk, *"Pencere: Gaflet Politikası"*, Cumhuriyet, S.16346, 28.01.1970, s.2.

¹⁷⁵ Ali Sirmen, *"Dünyada Bugün: Demirel Diplomasisi-2"*, Cumhuriyet, S.18452, 12.12.1975, s.3.

¹⁷⁶ Mustafa Ok, *"Yeni Sınırlar Çizilirken"*, Cumhuriyet, S.16035, 21.03.1969, s.2.

¹⁷⁷ Özkan, a.g.e., s.16.

habersiz, sonuca razı olduk. Demek ki patron bizden habersiz, kuzey komşumuzla işi pişirir; biz ondan habersiz bir adım atamayız” diyerek Amerika’nın Türkiye’nin patronu gibi davrandığını dile getirmiştir.¹⁷⁸ Demirel ise Türkiye’nin Amerika’ya olan bağlılığını “1960’ların başında Türkiye, NATO ve ABD’nin hemen her isteğini yapmış, NATO ve ABD’nin sadık bir müttefiki ve her vecibesini yerine getirmiş bir ülkedir. Sadakatinde o kadar ileri gitmiştir ki, Sovyetler Birliği’nin yumuşak karnında oturmasına rağmen kendini topun ağzına koymaktan çekinmemiştir. Topun ağzına koymuştur kendini. İzmir’e Jüpiter füzelerinin konulmasına müsaade etmiştir. İhtilal Türkiye’ye NATO ve CENTO’ya bağlıyız, diye gelmiştir. Bir iktidarı deviren ihtilal bile, bu sadıkane bağlılıktan kendini kurtaramamıştır. O kadar ki, Jüpiter füzeleri 1960 Ağustos’unda yani ihtilalden birkaç ay sonra gelmiştir Türkiye’ye” sözleriyle eleştirmiştir.¹⁷⁹ İnönü ise 09 Ocak 1962’de Meclis’te yaptığı konuşmasında Türkiye’nin iki ülke arasında pazarlık konusu olduğunu “Küba’da Ruslar mukabil üsler yaptılar. Ruslarla Amerikalıların harbe tutuşması ramak haline geldi. Hemen tutuşacaklar gibi bir vaziyet hâsıl oldu. O anda evvelâ aralarında gizli anlaşmalar, bunu sonraki neşriyattan öğreniyoruz. Bize gösterilen; ‘Evet, Ruslar Küba’daki üslerini geri çekmeyi kabul ettiler.’ Ve bu esnada bize de Amerikalıların söylediği, ‘İzmir’de üslenmiş olan nükleer silâhların, nükleer bombaların modası geçti, bunların tesiri artık yoktur, biz bunları kaldırıp Polaris denizaltılarıyla aynı maksadı temin etmeye karar verdik, bunları alacağız...’ E, güzel. Biz de üzerimizde o gün bir pazarlık olduğu havasından değil, kendi ikimiz arasındaki münasebetten dolayı, bunlar kalkacak diye, bunu gayet tabîî gördük ve memnun olduk. Halbuki aslında, sonradan Amerikalıların yazdıklarına göre, tahakkuk etmiş ve meydana çıkmıştır ki, harp meydana çıkıp da Amerika Ruslara, ‘Buradaki üslerini kaldırmadan ben bu Küba’yı işgal edeceğim, ne olursa olsun’ demiştir. Bu vaziyeti alınca Ruslar, ‘Ben bunu kaldırırım, siz de Türkiye’de ve İtalya’da bulunan üslerinizi kaldırırsanız’ demiş ve onlar kabul etmişlerdir. Amerika’nın dünyadaki maksatları için Türkiye’yi, onun harbe tutuşma tehlikesini ehemmiyetsiz görerek istediği gibi kullanmasına mâni olmak lâzımdır” sözleriyle ifade etmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ İlhan Selçuk, “Pencere: Acıdır Acı...”, Cumhuriyet, S.18903, 15.03.1977, s.2

¹⁷⁹ Cüneyt Arcayürek, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 4: Yeni demokrasi yeni arayışlar (1960-1965), Bilgi Yay., (2. bs.), Ankara 1985, s.296

¹⁸⁰ MMTD, 22.01.1970, B. 29, Dö. 3, Top. 1, O. 1, C. 2, s.291-292.

Uslu'ya göre Küba Krizi aynı zamanda Türkiye'nin Amerika ile olan ittifaka bakış açısının nasıl olduğunu da gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin kriz başladığında Amerika'nın yanında yer alması ve Amerika'yla olan ittifaka bağlı olması, Amerika'nın ise Türkiye'yi gözden çıkarması ve kendi başına kararlar alması iki ülkenin ittifak anlayışlarının farklılığını ortaya koymuştur.¹⁸¹ Oral Sander de *"Küba bunalımı, ABD stratejisinde Türkiye'nin yerini daha da açıklığa kavuşturdu: Sovyet-Amerikan çıkarlarının çatışması durumunda, Türk toprakları üzerinde birkaç atom bombasının patlaması ABD açısından çok önemli değildir"* sözleriyle Türkiye'nin Amerika'nın gözünde bir değerinin olmadığını dile getirmiştir.¹⁸² Metin Toker ise Türkiye'nin içine düştüğü durumu Türk milletinin *"Amerika'ya duyduğu güvenin ve samimi dostluğun sonucu"* olarak değerlendirmiştir.¹⁸³

1970-1971 yıllarında İstanbul Büyükelçiliği'nde görev yapan Robert S. Dillon ise füze krizinin Türkiye'de ihanet olarak algılandığını *"SSCB ile müzakere ettiğimizi asla kabul etmedik... Ancak Türk algısı kesinlikle ihanetti. Türklerin çoğunun topraklarında füze bulundurmaktan hoşlanmadığı doğrudur, ancak bu çekilme sırasında öfkelerini en aza indirmedik. Onlar üzuldüler, füzeleri yerleştirdikten altı ay sonra, Türkiye'ye danışmadan geri çekecektik. Ancak ABD kararını Türkiye ile konuşmadan önce almıştı. "Neden?" sorusuna cevap olarak, sahip olduğumuz en iyi cevap füzelerin artık eskimiş olmasıydı. Tartışma sadece nasıl bu kadar çabuk eskimiş oldukları sorusunu gündeme getirmekle kalmadı, aynı zamanda Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini de sarstı"* sözleriyle ifade etmiştir.¹⁸⁴

Amerika ve Sovyetler Birliği arasında bir pazarlığın söz konusu olduğu ihtimali ise Türkiye'de halk arasında huzursuzluğun başlamasına neden olmuştur. Çünkü bir pazarlığın olması demek Amerika'nın kendi çıkarları dahilinde, Türkiye'nin fikrini dahi almadan füzeleri sökmesi Türkiye'yi kolayca gözden çıkardığı anlamına gelmektedir. Bu durumda Türkiye'de Amerika'nın kendi menfaati söz konusu olması halinde Türkiye'yi her zaman gözden çıkarabileceği anlayışını doğurmuştur.¹⁸⁵ Bu

¹⁸¹ Uslu, a.g.e., s.167.

¹⁸² Oral Sander, *"Amerikan Dış Politikasında Türkiye"*, Cumhuriyet, S.18601, 12.05.1976, s.4.

¹⁸³ Metin Toker, *"İsmet Paşa ile 4 Buhranlı Yıl"*, Milliyet, S.7617, 06.02.1969, s.5.

¹⁸⁴ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1990, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06>, Date Of Access: 09.06.2020.

¹⁸⁵ Uslu, a.g.e., s.160.

anlayışın doğruluğu 1694 yılında Amerikan Başkanı Johnson’ın Kıbrıs müdahalesi nedeniyle Türkiye’ye yolladığı mektupla da ortaya çıkmıştır.

Özetle Türk halkına göre Amerika, Küba’daki füzelerin kaldırılmasını sağlayarak sadece kendi güvenliğini ön planda tutmuş, Jüpiterleri Türkiye’den kaldırarak da Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye atmış oluyordu. Bu yaklaşım Türkiye’de Amerika’nın güvenilir bir dost ve müttefik olduğuna yönelik sorgulamaların başlamasına neden olmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası’nın sağladığı özgürlük ortamı Türkiye’deki sol kesimin ideolojisini geliştirmesine ve ülkedeki Amerikan karşıtlığının tetiklenmesine yol açmıştır.¹⁸⁶

3.5. Krizin Sonuçları

Küba Krizi Türkiye’nin güvenliği açısından önem arz eden ve döneme damgasını vuran tarihi olaylardan sadece birisidir. Türkiye’nin varlığının dahi tehdit altına girmesine neden olan bu olay aslında Amerika’ya olan körü körüne bağlılığın bariz bir bedelidir.¹⁸⁷ Ayrıca Türkiye Küba Kriziyle bir ülkenin kendi çıkarları ve güvenliği söz konusu olduğunda müttefik kavramını kolayca göz ardı edebileceğini ve ikili ilişkilerin temelinde güven ve dostluk ilkelerinin yerine çıkarların ve menfaatlerin söz sahibi olduğunu öğrenmiş oldu.

Amerika ve Sovyetler arasında başlayan bu kriz başlarda Türkiye’yi ilgilendiren bir konu olmamıştır. Ancak işler “*karşılıklı füzeleri sökme*” noktasına gelince Türkiye’de bu krizden nasibini almıştır.¹⁸⁸ Kriz, Türk-Amerikan ittifakını derinden etkilemiştir. Amerika’nın Türkiye’ye Jüpiterleri yerleştirmesi Kruşçev’in tepkisine neden olmuştur. Bu tepki Mayıs 1962’de Kruşçev’ in Bulgaristan ziyaretinde “*karşılıksız kalmayacak*” şeklindeki tehditlerine dönüşmüş ve 1962’de Küba’ya füzelerini yerleştirerek sözü edilen karşılığı vermiştir.¹⁸⁹ 1962’de patlak veren Küba Krizi’nin ardından Amerika’nın Türkiye’de konuşturduğu füzeleri kaldırması iki ülke arasındaki ilk kırılma noktası olmuş ve Türk kamuoyunda Amerika’ya karşı

¹⁸⁶ İdris Bal, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkileri”, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi, (C. 2), (Ed. Mustafa Bıyıklı), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2008, s.371.

¹⁸⁷ Uslu, a.g.e., s.125.

¹⁸⁸ Özkan, a.g.e., s.20.

¹⁸⁹ Oran, a.g.e., s.682.

duyulan güven sorgulanmaya başlamıştır.¹⁹⁰ Dolayısıyla Türk halkında Amerika'ya karşı hissedilen güven ilk olarak Küba Krizi sırasında sarsılmıştır.¹⁹¹ Krizin sonuçları kısaca şöyledir:

Öncelikle 16 Ekim 1962'den 29 Ekim 1962'ye kadar süren 13 günlük kriz tüm dünya için öğretici olmuştur.¹⁹² Karşılıklı olarak füzelerin sökülmesini kabul eden iki taraf nükleer füzelere sahip olmanın getirdiği tehlikeyi açık bir şekilde anlamış oldu. Böylece nükleer silahların kontrol altına alınmaya başladığı Yumuşama Dönemi'ne adım atılmıştır.¹⁹³ Amerika'nın kendi güvenliği ve bağımsızlığı konu olunca acımasız kararlar alabileceğini gören Fransa NATO'dan ayrılarak kendi nükleer gücünü oluşturmak istedi.¹⁹⁴ Kruşçev tıpkı ABD'nin Türkiye'ye yaptığı gibi Küba'ya sormadan füzeleri kaldırma kararı alınca Castro ile ilişkilerinde sıkıntılara yol açtı. ABD ve Sovyetler Birliği arasında 05 Temmuz 1963'te "*Nükleer Silah Denemelerinin Kısmi Yasaklanma Antlaşması*" imzalandı. Kriz, iki ülke arasındaki haberleşmenin günler sürmesi ve arada aracının olmasının olası tehlikelerini gözler önüne serdi. Bu nedenle Amerika ve Rusya arasında doğrudan iletişimi sağlayacak olan "*kırmızı telefon hattı*" kuruldu.¹⁹⁵

Kennedy'nin dış politikasından etkilenen Türkiye, kendi menfaati söz konusu olduğunda önce kendi iradesiyle sonra müttefiklerinin fikrini alarak hareket etmenin getirdiği avantajı gördü. İlerleyen yıllarda Rusya ile ilişkilerinin geliştirmesi, haşhaş yasağını kaldırması ve 1974 Kıbrıs Müdahalesi'ni gerçekleştirmesi kendi çıkarlarını gözetmesinin sonuçlarıdır. Tek yönlü bir dış politika izleyen Türkiye bu politikanın yanlış olduğunu açıkça görmüş ve çok yönlü bir dış politikaya geçilmesi gerektiği Küba Kriziyle birlikte anlamıştır. Amerika'nın dış politikasının Türkiye'nin güvenliğini ve varlığını yok edebileceği anlaşılmıştır. Böylece Türkiye'de Amerika'nın dost ve müttefik olduğuna dair inanç sarsılmıştır. Bu açıdan Küba Krizi Türkiye'de Amerikan karşıtlığının artmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla Johnson Mektubuyla ortaya çıkan karşıtlığın "*ayak sesleri*" çok daha öncesinden, Küba Krizi'nin ardından duyulmaya başlamıştır.

¹⁹⁰ Bal, **a.g.m.**, s.370.

¹⁹¹ Özkan, **a.g.e.**, s.19.

¹⁹² Pehlivanoğlu, **a.g.e.**, s.174.

¹⁹³ Armaoğlu, "*20.YY Siyasi*", s.467.

¹⁹⁴ **a.y.**

¹⁹⁵ Akalın, **a.g.e.**, s.26.

4. JOHNSON MEKTUBU

Soğuk Savaş sırasında Amerika'ya karşı hissedilen güven duygusu ve iki devlet arasında kurulan ilişkilerin olumlu etkileri inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak 1963-1964 yıllarına gelindiğinde Kıbrıs Krizi ile bu gerçek ciddi anlamda değişmeye başlamıştır.¹⁹⁶ 1960'tan sonraki yıllar, Türkiye'de Amerikan karşıtlığının çığ gibi büyüdüğü, tam bağımsızlık fikrinin halk arasında hızla yayıldığı bir dönem olmuştur.¹⁹⁷ Bu durumun temelinde ise Amerika'nın Kıbrıs konusundaki tutumu yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin 1964 yılında Kıbrıs'a çıkarma yapmayı planlaması üzerine Amerikan Başkanı Johnson'un 05 Haziran 1964'te Başbakan İnönü'ye yazdığı mektup, döneme damgasını vuran olaylardan biri olmuştur. Ayrıca "*Johnson Mektubu*" olarak tarihe geçen bu mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinin kırılma noktasını teşkil etmektedir.¹⁹⁸

Kıbrıs hem coğrafi yakınlığı hem de sahip olduğu Türk nüfusu açısından zamanla Türkiye için ulusal bir sorun haline dönüşmüştür. Amerika için ise Kıbrıs'ın Akdeniz'deki tek ada olması, bölgedeki politikaları açısından adayı önemli bir konuma getirmiştir.¹⁹⁹

Kıbrıs sorunu esas itibariyle 1950'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Yunanistan'ın Enosis'i²⁰⁰ gerçekleştirmek istemesi Türkler ve Rumlar arasında Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰¹ 1945-1952 yılları arasında ise Sovyetlerin yayılmacı politikaları karşısında Türkiye'nin önceliği kendi güvenliğini sağlamak olmuştur. Bu nedenle Demokrat Parti (DP) yönetimi Kıbrıs sorununu bir süre gündeminden uzak tutmuştur. Ancak bu tutum ilerleyen yıllarda adada Türklere yönelik haksızlıkların ve zulümlerin giderek artmasına neden olmuştur.²⁰² 1952 yılında ise Türkiye NATO'ya dâhil olunca Sovyetlere karşı kendini güvence altında hissetmiş ve Kıbrıs sorununa yönelmeye başlamıştır.²⁰³ Yunanistan, 16 Ağustos

¹⁹⁶ F. Stephen Larreebe, **Troubled Partnership: U.S.-Turkish Relations In An Era Of Global Geopolitical Change**, RAND Corporation, Santa Monica 2010, p.5.

¹⁹⁷ "NATO Halkımızın Düşmanıdır!", Türk Solu, S. 94, 02.09.1969, s.10.

¹⁹⁸ Akalın, **a.g.e.**, s.105.

¹⁹⁹ Atmaca, **a.g.m.**, p.29.

²⁰⁰ Enosis 1930'lu yıllarda Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs adasının "Yunanistan'a bağlanması" anlamında kullanılmıştır. Genel anlamı ise politika açısından "bir ülkenin sınırlarına dahil olma, birleşme" anlamına gelmektedir.

²⁰¹ "Kıbrıs İçin Dün Bir Miting Yapıldı", Cumhuriyet, S.9137, 17.01.1950, s.1,3.

²⁰² Akalın, **a.g.e.**, s.103.

²⁰³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, (4. bs.), İstanbul 1995, s.743.

1954'te Kıbrıs'ta *self-determination* (kendi kaderini kendisinin tayin etme hakkı) isteğiyle Birleşmiş Milletler'e (BM) başvurmuş, böylece Kıbrıs sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ancak BM, Eylül 1954'te Yunanistan'ın teklifine olumsuz cevap vermiştir. Bunun yanı sıra Yunanistan bu teklif ile Kıbrıslı Rumlara kendisine bağlanma hakkı tanımak istemiştir. Dolayısıyla durumun ciddiyetini anlayan Türkiye, 1954'ten sonraki süreçte Kıbrıs konusunda daha aktif olmaya çalışmıştır.²⁰⁴

BM 'in Yunanistan'ın teklifini reddetmesi üzerine Rumlar, Kıbrıs'ta 1955'te Albay Grivas önderliğinde Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü (EOKA)²⁰⁵ adını verdikleri terör örgütünü kurmuşlardır. Böylece adada İngiliz yönetimine ve Türk halkına karşı saldırılar artmış, gösteriler başlamıştır.²⁰⁶ Bunun üzerine Kıbrıslı Türkler Rum saldırılarına karşı 1957 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı'nı (TMT) kurmuştur.²⁰⁷ Kıbrıs'ta Türk ve Rum kesimi arasında tansiyonun iyice artması üzerine 29 Ağustos 1955'te İngiltere öncülüğünde Londra Konferansı toplanmıştır.²⁰⁸ Ancak İngiltere, adanın mülkiyetinin kendisinde kalması şartıyla muhtariyet tezini öne sürmüş, Yunanistan *self-determination* isteğinden vazgeçmemiş, Türkiye ise statükonun korunmasını aksi durumda adanın kendisine geri verilmesini istemiştir.²⁰⁹ Görüş birliğine varılamadığı için konferans sona ermiş ve İngiltere kendi görüşü olan muhtariyet yani taksim²¹⁰ uygulamasına geçmiştir. Böylece Türkiye statükonun korunması fikrinden vazgeçmiş ve taksim tezini savunmaya başlamıştır.²¹¹

1958 yılına gelindiğinde ise adada Türklere yönelik terörün giderek şiddetlenmesi üzerine Amerika devreye girmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler yeniden başlamıştır. Zürih'te yapılan görüşmelerde iki taraf arasında uzlaşma sağlanmış ve 11 Şubat 1959 tarihli Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Zürih Antlaşması'yla birlikte Türkiye taksim tezinden vazgeçmiş ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunmaya başlamıştır. Ayrıca anlaşmaya göre Kıbrıs'ta Cumhuriyet ilan edilmiş ve adada yaşayan Türk ve Rum kesimin hakları garanti altına alınmıştır.²¹² İki taraf

²⁰⁴ a.g.e., s.741-743.

²⁰⁵ Ethniki Organosis Kypriou Agnoiston (EOKA): 01 Nisan 1955'te Albay Grivas tarafından kurulan ve İngilizlerle Türklere karşı tedhiş hareketlerinde bulunan bir örgüttür. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bodur, a.g.e., s.554.

²⁰⁶ "Kıbrıslı Tedhişçiler, İngiliz İdarecileri Tehdid Ediyor", Cumhuriyet, S.11026, 08.04.1955, s.1,7.

²⁰⁷ "Kıbrıs'ta kaçırılan Fırsatlar", Cumhuriyet, S.24899, 22.05.1993, s.8.

²⁰⁸ "Kıbrıs Konferansı Bugün Açılıyor", Cumhuriyet, S.11164, 29.08.1955, s.1.

²⁰⁹ Ömer Sami Çoşar, "Siyasi İcmal: Kıbrıs İçin", Cumhuriyet, S.11174, 08.09.1955, s.3.

²¹⁰ Kıbrıs'ın ikiye bölünerek Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması.

²¹¹ "Kıbrıs Türklerinin Lideri Dün Dışişleri Bakanı İle Görüştü", Cumhuriyet, S.12024, 15.01.1958, s.5.

²¹² "Kıbrıs Konferansı Anlaşma İle Sona Erdi", Cumhuriyet, S.12412, 12.02.1959, s.1.

arasında alınan bu kararlar doğrultusunda İngiltere ve adadaki iki toplumun liderlerin katılımıyla 19 Şubat 1959'da Londra Konferansı toplanmıştır. Zürih Antlaşması'nın esas alındığı Londra Antlaşması 1959 tarihinde imzalanmıştır.²¹³ Bu antlaşma ile Kıbrıs 16 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını kazanmıştır.²¹⁴ Ayrıca Garanti Anlaşması gereğince üç devletten her biri adadaki düzeni korumak için adaya müdahale etme yetkisine sahip olmuştur.²¹⁵ Zira Türkiye 1974'te bu maddeye dayanarak Kıbrıs'a müdahale bulunmuştur.²¹⁶

Londra ve Zürih Antlaşmalarının temelinde Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının barış içerisinde bir arada yaşamaları yer almaktadır, ancak Makarios²¹⁷ Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu barış ortamının sağlanması imkânsız hale gelmiştir. Kendisini Enosis'i gerçekleştirmeye adanmış olan EOKAcılar davalarından vazgeçmemiştir.²¹⁸

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Kıbrıslı Rumların, Türklere tanınan hakları sindirememiş olmaları ve Enosis hayallerinden vazgeçmemeleri 1963'lü yıllarda gerginliğin devam etmesine yol açmıştır. Öyle ki Cumhurbaşkanı Makarios bile Enosis hayalinden vazgeçmediğini ve günün birinde bunu gerçekleştireceklerini her fırsatta dile getirmiştir. Nitekim çok geçmeden Rumlar 1960 Anayasası'nı ihlal etmeye başlamıştır.²¹⁹

Makarios, anayasayı ihlal eden davranışlarına yasal bir dayanak oluşturmak için Kasım 1962'de Türkiye'ye gelmiş ve 1960 Anayasası'nda bazı değişiklikler yapmak istediğini belirtmiştir. Ancak Türk Hükümeti Makarios'un bu teklifini kabul etmemiştir.²²⁰ Bunun üzerine Kıbrıslı Rumlar, Makarios önderliğinde, 20-21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planını²²¹ uygulamaya başlamışlardır. Böylece 1963'ten

²¹³ “Kıbrıs İhtilafı Nihai Anlaşma İle Sona Erdi”, Cumhuriyet, S.12420, 20.02.1959, s.1.

²¹⁴ “Kıbrıs Birliğimiz Dün Hareket Etti”, Cumhuriyet, S.12944, 16.08.1960, s.1.

²¹⁵ Uçarol, a.g.e., s.749.

²¹⁶ Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinin hukuki dayanağı 19 Şubat 1959'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan Üçlü Garanti Anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın 4. maddesi: “Bu anlaşmanın hükümlerine bir riayetsizlik halinde Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık (İngiltere) bu hükümleri riyeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ederler. Müsterek veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her biri, bu anlaşma ile ihdas edilen nizami tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder.” “Müdahale Ettik... ve Ateş Kesildi”, Milliyet, S.4877, 26.12.1963, s.1.

²¹⁷ Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başpiskoposu ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı.

²¹⁸ “Türk Alayı Kıbrıs'ta Koruma Görevine Başladı”, Milliyet, S.4878, 27.12.1963, s.1.

²¹⁹ Armaoğlu, “20. YY Siyasi”, s.590-591.

²²⁰ “Makarios Yarın Ankara'da”, Cumhuriyet, S.13758, 21.11.1962 s.1,5; “Makarios Dün Akşam Türkiye'den Ayırdı”, Cumhuriyet, S.13764, 27.11.1962, s.1,3.

²²¹ 1963 senesinin başlarında Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nde çoğunluğa sahip Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini yönetimde zayıflatarak daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan plan.

itibaren adada şiddetin dozu iyice artmış ve tarihe “*Kanlı Noel*” olarak geçen katliamı başlatmışlardır.²²²

Rum kesiminin Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılarına karşılık Türkiye, 25 Aralık 1963 tarihinde ada üzerinde ihtar uçuşları yapmıştır.²²³ Hatta dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 25 Aralık 1963’te Amerikan Başkanı Johnson’a Kıbrıslı Türklere yapılan saldırılara engel olmasını ve adadaki katliamı durdurması için bir mektup göndermiş, ancak tarafsız gibi gözükmeye çalışan Johnson, Gürsel’in mektubunu ciddiye almamış ve pasif bir tutum sergilemiştir. Böylece Türkiye Amerika’dan beklediği desteği alamamıştır.²²⁴ Bunun nedeni 1960-1975 yılları arasında Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki sorunlar yatışmaya başlayınca Amerika’nın gözünde Türkiye’nin önemi azalmaya başlamış olmasıdır. Öyle ki iki ülke arasındaki kusursuz ittifak 1960’larda ve 1970’lerde yaşanan Kıbrıs Krizi ile kopma noktasına gelmiştir.²²⁵ Amerika 1960’ların başlarında daha çok Yunanistan yanlısı bir tutum sergilemiştir. Ancak buna rağmen Türkiye hâlâ sorunun NATO aracılığı ile kendi lehine çözümlenebileceğine inanmıştır.²²⁶

Amerika’nın Kıbrıs krizindeki odak noktası ise müttefiki olan iki ülkenin yani Türkiye ve Yunanistan’ın arasındaki olası bir savaşı engellemek olmuştur. Aksi takdirde iki ülke arasındaki savaş NATO’nun bölgedeki etkisini zayıflatabilir ve Güneydoğu kanadının çökmesine neden olabilirdi. Aynı zamanda Amerika’nın Yunanistan ve Türkiye ile olan ekonomik ve askeri ilişkileri zarar görebilir, hatta bu bölgedeki üslerini dahi kaybedebilirdi. Üstelik Batı Bloğunun saygınlığının zedelenmesi de söz konusudur.²²⁷ Bu nedenle Johnson “*NATO ittifakının dağılmasını önlemek, gerçek menfaatleri barışa bağlı olan Kıbrıs halkının hayatını korumak ve kan dökülmesini önlemek Birleşik Amerika’nın vazifesidir*” sözleriyle Amerika’nın adadaki barışı korumayı amaçladığını söylerken, Türkiye radyoları da yorum saatinde NATO konusuna değinmiş ve “*Amerika (ne yapalım) deyip geçiştiremez. Pasif de kalmaz. Kalamaz ve yine çünkü, bunları yaptıran Yunanistan’dır. Bu davranışa her*

²²² “Kıbrıs Katliamı İki Yıl Evvel Bugün Başlamıştı”, Cumhuriyet, S.14869, 21.12.1965, s.7.

²²³ “Jet Uçaklarımız Dün Kıbrıs Göklerinde Uçtu”, Cumhuriyet, S.14153, 26.12.1963, s.1.

²²⁴ “Gürsel, Devlet Başkanlarından Kıbrıs’ta Kan Dökülmesinin Önlenmesini İstedi”, Cumhuriyet, S.14153, 26.12.1963, s.1.

²²⁵ Atmaca, a.g.m., p.28-29.

²²⁶ Ömer göksel Isyar, “An Analysis Of Turkish-American Relations From 1945 To 2004: Initiatives And Reactions In Turkish Foreign Policy”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol. 4, No. 3, Fall 2005, p.25.

²²⁷ Atmaca, a.g.m., p.29.

müttefikin müdahalesi şarttır ve zaruridir. Aksi takdirde ittifak mana ve ruhunu kaybeder ve NATO kendiliğinden yıkılır” açıklamasını yapmıştır.²²⁸

Türk Hükümeti’ne göre Türkiye, Kıbrıs davasında haklı olan taraftı ve Amerika’nın Kıbrıs sorunu karşısında seyirci olmasını değil, NATO üyesi iki ülke arasındaki soruna çözüm bulmasını, Kıbrıslı Türklerin katledilmesini durdurmasını ve sorunun Türkiye lehine çözümlenmesini istiyordu.²²⁹ İnönü 25 Ocak 1964 günü Associated Press (AP) Ajansı İstanbul Bürosu Müdürü Hal McClure’a verdiği özel bir demeçte *“Birleşik Amerika her şeyden önce vakıaları anlamalıdır. Birleşik Amerika’nın kararının ne olacağını bilemem. Fakat bu mesele ile ilgilenmelidir”* açıklamasını yapmıştır.²³⁰ Amerika’nın Kıbrıs konusunda aktif rol almasını isteyen İnönü, 03 Eylül 1964’teki Meclis konuşmasında bu durumu *“Amerika, Kıbrıs’ı vücuda getiren muahedelerde taraf ve imza sahibi değildir. Dost ve müttefiklerin arasında bir mesele olarak kendisi, son Kıbrıs patlamasından evvel de patladıktan sonra da daima haberdar edilmiştir. Yunanlıları bilmiyorum. Fakat biz Amerika’nın meseleye uzaktan bakmasını değil, meseleye bir hal tarzı bulmak için yakından faal bir rol oynamasını daima istemiştir”* sözleriyle dile getirmiştir.²³¹

Nitekim 08 Haziran 1964’te Johnson Mektubu’nun içeriğinin kamuoyu tarafından bilinmediği günlerde Türkiye radyolarının yorum saatinde Amerika’nın Türkiye’nin yanında yer alması istenmiş ve Kıbrıs konusunda vereceği karara şu sözlerle değinilmiştir: *“Barış davasının öncüsü olan Amerika’nın bir müttefiki olan Yunanistan’a, içine girdiği hukuk dışı tutumunu hatırlatması, ittifak prensipleriyle bağdaşmayacak olan bu politikaya kayıtsız kalınamayacağını ihtar etmesi icab ederdi... Türkiye’nin bugüne kadar sabredışı, hak ve adalet prensiplerinin korunacağına inanışının bir neticesidir. Türkiye’nin antlaşmaların kendisine verdiği müdahale hakkını bugüne kadar kullanmamış olması, anlaşmazlığın bu prensipler çerçevesi içinde halledileceği kanaatini benimsemesinden ileri gelmiştir. Amerika’nın milletlerarası hukuk ve adalet prensiplerinin ihlal edilmesine müsaade edilmeyeceği samimi inancına bağlamıştır... Artık durum kritik bir safhaya girmiştir. Bu gerçekler*

²²⁸ “Johnson: ‘Kıbrıs İhtilafına Seyirci Kalmayacağız’ Dedi”, Milliyet, S.6003, 13.08.1964, s.1; “Amerika’ya Kore’de 8’inci Orduyu Kurtaranın Dün Kim Olduğunu Hatırlatıldı”, Cumhuriyet, S.14269, 22.04.1964, s.1.

²²⁹ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara 2000, s.87.

²³⁰ “İnönü, ‘Amerika Gerçekleri Bilmeli’ Dedi”, Cumhuriyet, S.14184, 26.01.1964, s.1.

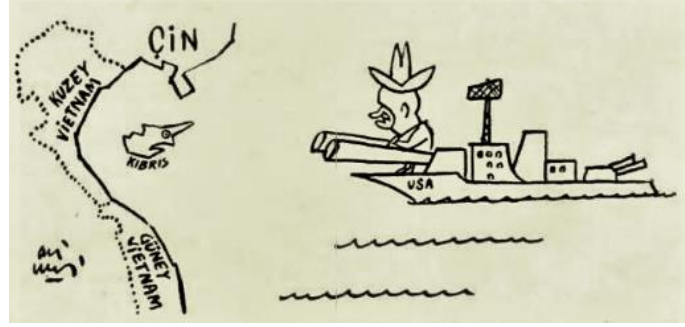
²³¹ MMTD, 03.09.1964, B. 130, Dö. 1, Top. 3, O. 1, C. 32, s.277-278.

karşısında yalnız Türk kamuoyu değil, dünya kamuoyu da Amerika'dan yüklendiği vazife ve mesuliyette mevkiinin icabına uygun karar ve hareket bekliyor.”²³²

İnönü'nün damadı Metin Toker ise Türkiye'nin Kıbrıs politikasını “Amerika, Kıbrıs meselesinin Türkiye için önemini tam anlıyor mu, bilmiyoruz. Biz Kıbrıs politikasını Amerikalılarla görüş birliği içinde idare ettik. Amerika'nın sadık bir müttefiki olarak, işin başından itibaren her hareketimizi ve her niyetimizi Washington Hükümeti'ne söyledik, onu hiçbir sürprizle karşı karşıya bırakmadık... Amerika'nın tavsiyelerini dikkatle kaale aldık... Makarios'un bunu kabule yanaşmayacağından emin bulanmamıza rağmen Mr. Ball'ın teşebbüslerini sabırla bekledik. Nihayet, Amerika'nın ısrarıyla ve bir ‘iyi netice alınacağı’ yolundaki teminatını ciddi söz kabul ederek meselenin Birleşmiş Milletlere götürülmesine rıza gösterdik. Mevcut antlaşmaların bize en sarb şekilde müdahale hakkı verdiği anlarda bile Washington Hükümeti'nin telkinlerini dinledik, dönüşü olmayan adımları atmaktan kaçındık. Daima sabırlı, ihtiyatlı ve yumuşak başlı davrandık. Bu tutumumuzu çeşitli sebeplere yoranlar vardır ve Amerika'nın yardımına muhtaç bulunduğumuzdan dolayı boynumuzun bükük olduğu inancı Amerikanlar arasında dahi mevcuttur... Drew Pearson 4 Şubat ve 8 Mart tarihlerinde iki defa, Washington Post'ta bunu belirten yazılar yazmıştır. Bu yazılarda söylenen fikir şudur: ‘Kesersin yardımı Türklere, akılları başlarına gelir! Bak, Kıbrıs üzerinde bir iddiaları kalır mı?. Muma dönerler, muma!’ Amerikalılara karşı saygılı davranışımızın sebebini Türkiye'nin içinde de böyle bir endişeye bağlayanlar mevcuttur. Türkiye'nin şu anda Amerika'nın yardımına şiddetle muhtaç bulunduğu doğrudur... Kalkınmamız için Amerika'nın bizim elimizden tutması gerekmektedir. Amerikan yardımının kesilmesi Türkiye'nin tarifsiz zorluk ve sıkıntı içinde kalması demektir... Ama Amerika bile Kıbrıs konusunda, haksız olduğumuzu, tecavüz emelleri beslediğimizi, mesele çıkarmak istediğimizi, onun için aklımızı başımıza almamız gerektiğini, aksi halde yardımı keseceğini söylememiştir. Amerika'nın Washington'daki sorumlularının ve buradaki temsilcilerinin bize daima söyledikleri şu olmuştur: ‘Tamamıyla haklı bulunuyorsunuz, Sizinle beraber savunduğunuz prensipler bizim de prensiplerimizdir. Bunları birlikte, kuvvet kullanmanıza lüzum kalmaksızın başarıya ulaştırmamız kabildir. Bize güveniniz ve itidalli davranınız. Adaya bir çıkartma yanmanızı

²³² “Amerika'dan Karar Bekliyoruz”, Cumhuriyet, S.14314, 09.06.1964, s.1-7.

istemiyoruz Bunun ne netice vereceğini kimse kestiremez. Buna lüzum bulunmadığına inanınız. Amerika, haklarınızın ziyaana uğramaması için elinden gelen her şeyi yapacaktır.’ Bizim, Kıbrıs politikamızı Amerika ya göre ayarlamamızın tek sebebi budur” sözleriyle ifade etmiştir.²³³

Resim 5: Kıbrıs: “İlginizi Çekebilmek İçin Buraya Gelmekten Başka Çare Yok Galiba...”²³⁴

Toker’in sözlerinden de anlaşıldığı üzere Türkiye’deki yetkililer Kıbrıs konusunda oldukça cömert davrandıklarını düşünüyorlardı, hatta Kıbrıs’a BM gücü geldikten sonra Amerika’nın Türk yanlısı bir politika izleyeceğini ve Rumları baskı altına alacağı da beklentiler arasındaydı. Ancak zamanla bu tutumun yanlış olduğu anlaşılmıştır. Nitekim Amerika, Makarios’a ne zaman bir teklif kabul ettiremezse o zaman Türkiye’ye dönüyor ve bir taviz daha vermesini istiyordu. Öyle ki Amerika 1964 yılının başlarından itibaren “Biz işin başından beri tarafsızız zaten...” söylemlerine de başlamıştı. Ancak İnönü’de çok geçmeden yaptığı hatanın farkına varmış olacak ki Time dergisi muhabiri Carl Valho’ya verdiği demeçte “İttifak içinde mesuliyeti olan Amerika’nın önderliğine inanıyordum. Bunun cezasını görüyorum” açıklamasını yapmıştır.²³⁵ Valho’nun “Efendim siz Amerikasız ne yapabilirsiniz, Amerika’nın dışında herhangi bir alternatif düşünemez misiniz?” sorusuna ise şu cevabı vermiştir: “Amerika bizi anlamak zorundadır, sorunlarımıza anlayış göstermek zorundadır. Eğer anlamakta direnirse, bu savunma dünyası yıkılır. Yıkılır ama yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu yeni dünyada yerini alır.”²³⁶ İnönü ile aynı görüşte olan Gürsel’de “NATO millî ve haklı davamızda bizi yüz üstü bırakırsa bunu gayri dostane bir hareket telakki edeceğini” söylemiştir.²³⁷

²³³ Metin Toker, “Haftanın İçinden: Türkiye Yol Ağzında”, Akis, C. 29, S. 511, 04.04.1964, s.7.

²³⁴ Kaynak: Cumhuriyet, S.14375, 09.08.1964.

²³⁵ Metin Toker, “İsmet Paşa İle 4 Buhanlı Yıl”, Milliyet, S. 7620, 09.02.1969, s.5.

²³⁶ Örsan Öymen, “Politika Kazanı: Yeni Bir Dünya”, Milliyet, S.3465, 14.03.1978, s.9.

²³⁷ “Gürsel ‘Türk-Yunan Dostluğu Öldü’ Dedi”, Cumhuriyet, S.14264, 17.04.1964, s.1.

Türklere karşı Rum saldırılarının artarak devam etmesi üzerine Türkiye, Şubat 1964'te Kıbrıs'a çıkarma yapmak istese de Güvenlik Konseyi işlerin daha kötüye gitmesi engellemek için 8 maddeden oluşan bir karar almıştır. Alınan karara göre iki tarafında barışı bozabilecek faaliyetlerden uzak durması istenmiş ve adada BM Barış Gücü'nün kurulacağından bahsedilmiştir.²³⁸ Ancak Barış Gücü'nün bir araya gelip adaya gitmesi uzun bir süre alınca Rumlar, Türklere yönelik saldırılarına devam etmişlerdir.²³⁹ Bunun üzerine 16 Mart 1964'te ise TBMM, Hükümete Kıbrıs'a müdahale etme yetkisini verirken, Makarios 04 Nisan 1964'te Londra ve Zürih Antlaşmalarını tek taraflı olarak feshetmiştir.²⁴⁰

7 Mayıs 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile görüşme yapan Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör J. W. Fullbright Amerika'nın NATO'nun iki üyesi arasında bir kavgaya taraf olmak istemediğini belirtmiş ve *"İkinci Dünya Savaşı'ndan beri barış umuduyla 100 milyar dolar dağıttık. Ama açıkçası Amerikan Kongresi ve ben bir hayal kırıklığı hissediyoruz. Görünüşe göre arkadaşlarımız ve müttefiklerimiz sadece kendi sorunlarını görüyor, Batı dünyasının güvenliğine zarar veriyor"* diyerek olası bir Türk-Yunan savaşının önüne geçmek istemiştir.²⁴¹ Ancak ilerleyen günlerde Kıbrıslı Rumların zorunlu olarak hızla orduya alınması ve adaya silah sevkiyatlarının yapılması Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma kararına kesinlik kazandırmıştır.²⁴²

02 Haziran 1964'te Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma kararını açıklamasının ardından Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, Amerika'ya Türkiye'nin müdahale kararını bildirmiştir. Türkiye'nin adaya çıkarma yapmasını engellemekte kararlı olan Johnson, Hare'a İnönü ile bir araya gelmesini, gerekirse İnönü'yü Bakanlar Kurulu toplantısından çağırmasını, Amerikan Hükümeti'nin bu durum karşısındaki endişesini ifade etmesini ve kısıtlamayı teşvik etmesini emretmiştir. 04 Haziran 1964'te Hare ile bir araya gelen İnönü, BM'nin adaya gelmesine rağmen Kıbrıs'ta durumun giderek kötüleştiğini bu nedenle Türkiye'nin çıkarma kararı aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Hare, İnönü'den Amerika'ya danışmak için 24 saat mühlet istemiş ve İnönü, Hare'nin bu isteğini kabul etmiştir. Böylece Amerikan

²³⁸ Armaoğlu, "20.YY Siyasi", s.592.

²³⁹ Bodur, a.g.e., s.647.

²⁴⁰ "Kabine Gerektiği Zaman Kıbrıs'a Müdahale Etme Salahiyetini Aldı", Cumhuriyet, S.14233, 17.03.1964, s.1; "Makarios Garanti Anlaşmasını Dün Tek Taraflı Olarak Feshetti", Cumhuriyet, S.14252, 05.04.1964, s.1.

²⁴¹ "Fullbright Sees Turk President", The New York Times, 08.05.1964, p.9.

²⁴² "Deteriorating Cyprus", The New York Times, 20.05.1964, p.42.

Dışişleri Bakanı Dean Rusk Türkiye'nin adaya müdahalesini önlemek için bir mektup kaleme almış ve 07 Haziran 1964 günü Kıbrıs'a çıkarma yapmayı planlayan Türkiye, 05 Haziran 1964'te Amerika'dan gelen mektupla sarsılmıştır.²⁴³

4.1. Johnson Mektubu ve İçeriği

Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını önleyen ünlü Johnson Mektubu gerek müttefikliğe uygun düşmeyen içeriği gerekse diplomatik açıdan sert üslubu ile Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Türk halkı 06 Haziran 1964'te Washington'dan yapılan açıklamayla Türkiye'ye bir mektup gönderildiğini ve İnönü'nün Amerika'ya davet edildiğini öğrenmiştir. Ancak mektubun içeriği yaklaşık 1,5 yıl sonra, 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesi yazarlarından Cüneyt Arcayürek tarafından kamuoyuna açıklanmıştır.²⁴⁴ Bunun üzerine hem Amerika hem de Türkiye 15 Ocak 1966'da Johnson Mektubu'nu ve İnönü'nün yanıtını basına açıklamak zorunda kalmıştır.²⁴⁵

Resim 6: Johnson Mektubu²⁴⁶

Resim 7: Mektuplar resmen açıklandı.²⁴⁷

Amerika için Johnson Mektubu Türkiye'nin üzerine düşünüp karar verebileceği bir nitelikte değildir. Kesin bir dille yazılan bu mektup, belirtilen hususların kati bir suretle yerine getirilmesi geren bir ultimatoom niteliğindedir. Üstelik Amerika mektubun Türk kamuoyuna açıklamamasını istemiştir. Bu isteğinin amacı Türk halkı arasında ortaya çıkabilecek tepkileri, Amerika'nın imajının zedelenmesini,

²⁴³ H. W. Brands, Jr., "America Enters the Cyprus Tangle, 1964", Middle Eastern Studies, C. 23, No. 3, July 1987, p.354.

²⁴⁴ Cüneyt Arcayürek, "Hadiseler Yaratan Mektubun Tam Metnini Açıklıyoruz: İşte Johnson'un Mektubu", Hürriyet, S.6362, 13.01.1966, s.1. Mektubun Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından Cüneyt Arcayürek'e verildiğini yıllar sonra Emekli Büyükelçi Yalım Eralp açıklamıştır. Bkz. Haluk Şahin, **Johnson Mektubu**, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2019, s.135.

²⁴⁵ "Mektuplar resmen açıklandı", Cumhuriyet, S.14895, 16.01.1966, s.1.

²⁴⁶ Kaynak: Hürriyet, No. 6362, 13.01.1966.

²⁴⁷ Kaynak: Cumhuriyet, S.14895, 16.01.1966.

Amerikan karşıtlığının ve düşmanlığının ortaya çıkmasını engellemektir.²⁴⁸ Ancak Amerika'nın korktuğu başına gelmiş ve Arcayürek'in mektubu ele geçirip, kamuoyu ile paylaşmasının ardından Türk halkı arasında Amerikan dostluğu iyice sorgulanır hale gelmiştir. Mektupta yer alan şu ifadeler ise aslında ittifaka yönelik olumsuz düşüncelerin ve sorgulamaların temelinde yer almıştır: *“Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan katılımına yol açabilir. Eğer Türkiye, NATO Müttefiklerinin tam rızası olmadan ve Sovyetlere karşı tedirginlikle sonuçlanan bir adım atarsa, NATO müttefiklerimizin Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı koruma yükümlülüğü olup olmadığını değerlendirme şansı olmadığını anlayacaksınız... Sayın Başbakan'ın da ABD ve Türkiye arasında askeri yardım alanındaki ikili anlaşmaya dikkatinizi çekmesini diliyorum. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın IV. maddesi uyarınca, Hükümetinizin, bu yardımın verildiği amaçlar dışında askeri yardım kullanımı için ABD'den onay alması gerekmektedir. Hükümetiniz birkaç kez Amerika Birleşik Devletleri'ne bu durumu tam olarak anladığınızı kabul etmiştir. Şunu söylemeliyim ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut koşullar altında Kıbrıs'taki bir Türk müdahalesi için ABD tarafından sağlanan herhangi bir askeri teçhizatı kullanmayı kabul edemeyeceğini söylemeliyim.”*²⁴⁹

Johnson'un mektubunda yer alan bu ifadeler açıkça Türkiye'nin 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nı tam olarak uygulamadığı için adaya müdahale edemeyeceğini belirtmektedir. Böylece Amerika Kıbrıs konusunda yıllardır süren suskunluğunu bozmuş ve aldığı bu kararı hukuki bir dayanağa yani 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmaya bağlamıştır.²⁵⁰ Böylece Truman Doktrini ile başlayan dostluk serüveni 12 Temmuz 1947 Anlaşması ile son bulmuştur.

12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, Truman Doktrini gereğince yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşma İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye ile Amerika arasında imzalanan ilk askerî anlaşma olması

²⁴⁸ “Amerikan Elçisinin Siyasi Komiser Edası”, Forum, S. 283, 15.01.1966, s.6.

²⁴⁹ Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü, “President Johnson And Prime Minister İnönü: Correspondence Between President Johnson And Prime Minister İnönü, June 1964, As Released By The White House, January 15, 1966”, Middle East Journal, C. 20, No. 3, Summer 1966, p.387.

²⁵⁰ Özkan, a.g.e., s.26; Bu anlaşma aynı zamanda 1974 Kıbrıs Müdahalesinin ardından Türkiye'ye uygulanan Silah ambargosunun da hukuki dayanağı olmuştur.

bakımından da önemlidir.²⁵¹ Bunun yanı sıra anlaşma metninde Türkiye'nin bağımsızlığını korumak amacıyla anlaşma şartlarının belirlendiği yer almıştır ancak Johnson Mektubu'nda bu maddenin dikkate alınmadığı açıkça görülmektedir.²⁵² Ayrıca bu anlaşma kapsamında Türk ordusu Amerikan askerî teçhizatları ile donatılmış hatta yedek parça ihtiyacı dahi Amerika'dan karşılanmıştır. Böylece Türkiye'nin savunma sanayisi gelişme gösterememiş ve askerî ekipman açısından uzun yıllar Amerika'ya bağımlı hale getirilmiştir.²⁵³ Anlaşmaya göre Türkiye, Amerika'dan temin ettiği silahları Amerika'nın iznini alarak kullanabilecektir. Dolayısıyla ordunun yalnızca Amerikan teçhizatlarıyla donatıldığı düşünülürse Türkiye'nin hem bağımsızlığı hem de güvenliği tehlikeye atılmıştır.²⁵⁴ Bu durumun olumsuz etkileri yıllar içerisinde kendisini göstermiş, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olduğuna yönelik yapılan sorgulamalar Amerika'ya ve NATO'ya karşı beslenen karşıtlık duygularını tetiklemiştir.

Mektupta bahsi geçen diğer bir konu ise Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik bir hareketin ardından Sovyetlerin olası bir saldırısına karşı Türkiye'ye herhangi bir yardım yapılmayacağı konusudur. Zira Türkiye'deki Amerika'nın taahhütlerine olan güvenin bu tehditle birlikte sarsılması muhtemel bir gelişmedir.²⁵⁵ Öyle ki müttefik demek düşmana karşı bir olmak demektir. Nitekim Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Sovyetlerin tehditkâr söylemlerinin artması üzerine kendisine müttefik olarak Amerika'yı seçmiş ve NATO ittifakına dâhil olmuştur. Yıllardır Amerika ile aynı politikayı izlemeye özen gösteren Türkiye gerek iç politikada gerekse dış politikada bir karar alırken her zaman Amerika'yı göz önünde bulundurmuştur. Ancak müttefikliğin gerektirdiği sorumluluklara tam anlamıyla riayet eden taraf hep Türkiye olmuştur. Bu noktada Amerika her zaman kendi çıkarlarını ön planda tutmuş ve ona göre hareket etmiştir. Ne zaman çıkarlarına aykırı bir durum söz konusu olsa Türkiye'yi feda edilebilecek bir piyon olarak görmüştür. Nitekim Küba

²⁵¹ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askerî, Siyasi)*, Ekim Yay., Ankara 1970, s.194; Akt. Metin İlhan, “Kıbrıs sorununun Türk Amerikan ilişkileri yansıması (1958-1974)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, Güz 2015, s.259.

²⁵² *T.C. Resmî Gazete*, S.14997, 05.09.1974, s.12869.

²⁵³ N. Selcen Korkmazcan, “Johnson Mektubu'nun Dayanağı: 12 Temmuz 1947 Tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması”, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (11-13 Aralık 2014: Gazimağusa)*, (Yay. Haz. Duygu Türker Çelik), AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s.218

²⁵⁴ Uslu, “Çatlak”, s.179.

²⁵⁵ Ferenc Albert Vali, *Bridge Across The Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1971, p.132.

Füze Krizi bu durumun somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla Amerika, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmak istemesi üzerine bölgedeki çıkarlarına aykırı olan bu karar karşısında müttefikliğe uygun düşmeyen bir şekilde davranmıştır. Üstelik Türkiye'yi ortak düşmanları yani Sovyetlere karşı yalnız bırakmayı göze alarak Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını engellemiştir. Böylece herhangi bir Rus saldırısı halinde Türkiye'nin yalnız kalacağı tehdidi Türkiye'de NATO ittifakına dâhil olmanın gerekliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Öyle ki *"Sovyet tehdidine karşılık Amerika ve NATO yanımızda yer almayacaksa ittifaka dahil olmanın lüzumu da yoktur"* anlayışı hızla halk arasında yayılmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Johnson Mektubu, Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkileri derinden sarsmıştır.²⁵⁶

4.2. İnönü'nün Mektubu ve Amerika Ziyareti

Johnson Mektubu'nun çarpıcı etkisinin ardından İnönü, mektubun gelişinden 8 gün sonra, 13 Haziran 1964'te Dışişlerinde görevli uzmanlara cevabi bir mektup hazırlatmıştır. Bu mektubun üslubuna dair bilgiler Akis dergisinde yer almış ve dergide mektup ile ilgili şu ifadeler yer almıştır: *"Dışişleri Bakanlığı çevrelerinden belirttiğine göre İnönü'nün cevabının tonu Johnson'un mektubunun tonudur... Anlaşılan 'gayet açık kalple' konuşan Başkan Johnson ile Başbakan İnönü'de 'aynı açık kalple' konuşmaktadır."*²⁵⁷ Ancak İnönü'nün mektubu beklenildiği gibi sert bir üslupla yazılmamıştır. Aksine mektupta yazılan bazı ifadeler İnönü tarafından ağır bulunmuş ve metinden çıkarılmıştır. Bu durumu Halûk Bayülken şöyle ifade etmektedir: *"Ve biz oturduk, kapandık odaya. Misliyle bir cevap hazırlandı. İsmet Paşa gördü, düzeltmeler yaptı tabii. Bir paragraf yapıştırmıştık, Başbakan bunu çıkardı metinden... ABD, o sıralar Vietnam'da savaşıyor, 'Gelsin müttefiklerim bana yardım etsin' diyordu. Biz de böyle bir şeye yanaşmıyorduk. 'Sen müttefiklerinden böyle yardımlar isterken, müttefikine bunu nasıl yaparsın?' özetinde bir paragraftı; İsmet Paşa bunu çok ağır bulmuş, cevaptan bunu çıkardı."*²⁵⁸

Bayülken'in de sözlerinden anlaşıldığı üzere İnönü, mektubunda Johnson gibi tehdit içeren kelimeler kullanmamış, Türkiye'nin Kıbrıs davasında haklı olduğu ileri

²⁵⁶ Özkan, a.g.e., s.27.

²⁵⁷ "Kıbrıs Olayları", Akis, C. 30, S. 521, 12.06.1964, s.6.

²⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, "Ü. Halûk Bayülken Anlatıyor", Cumhuriyet, S.21771, 05.04.1985, s.12.

sürerek Johnson Mektubu'nda ele alınan konuları çürüten açıklamalar yapmıştır.²⁵⁹ Johnson'a gönderilen mektupta ise özetle şu ifadeler yer almıştır: “...Mesajınız gerek yazılış tarzı gerek içindekiler bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir... NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin ahdî haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de ittifakın aynı derecede hayatî önemde bir icabıdır. Mesajınızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO İttifakının mahiyeti ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibainı vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu, bizim için büyük bir teessür ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışsınlar ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO İttifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur.”²⁶⁰

Johnson, mektubunda ayrıca İnönü'yü Kıbrıs konusunda görüşme yapmak için Amerika'ya davet etmiştir.²⁶¹ Böylece İnönü 21 Haziran 1964 günü Amerika'ya gitmiştir.²⁶² İnönü, Amerika ziyaretinde Kıbrıs ile ilgili taleplerini tekrar gündeme getirmiş ancak bir sonuç alamamıştır.²⁶³ Aslında Johnson'un Amerika davetinin arkasında mektubun yarattığı olumsuzlukları gidermek, Türkiye'nin gönlünü almak düşüncesi yer almaktadır. Ancak Johnson'un bu daveti bile halk arasında çeşitli söylemleri beraberinde getirmiştir. Kimine göre Johnson, Kıbrıs çıkarmasını engellemiş ve İnönü'yü de ayağına çağırmıştır. Bu davranış Türk milleti için onur kırıcı olmuştur. Dolayısıyla İnönü, Johnson'un Amerika davetini kabul etmemelidir. Kimine göre ise davet Türkiye'yi Kıbrıs konusundaki hedeflerinden vazgeçirmeye

²⁵⁹ İnönü'nün mektubu için Bkz. Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü, “President Johnson and Prime Minister İnönü: Correspondence between President Johnson and Prime Minister İnönü, June 1964, As Released By The White House, January 15, 1966”, Middle East Journal, C. 20, No. 3, Summer 1966, ss. 386-393.

²⁶⁰ Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü, “President Johnson and Prime Minister İnönü: Correspondence between President Johnson and Prime Minister İnönü, June 1964, As Released By The White House, January 15, 1966”, Middle East Journal, C. 20, No. 3, Summer 1966, p.388.

²⁶¹ “İnönü Amerika'ya Davet Olundu”, Milliyet, S.5035, 06.06.1964, s.1.

²⁶² Fred J. Zusy, “Dün Ankara'dan Ayrılan İnönü Amerika'ya Vardı”, Cumhuriyet, S.14327, 22.06.1964, s.1.

²⁶³ “Türk-Amerikan Müzakereleri Bitti; İnönü U-Thant'la Görüşecek”, Cumhuriyet, S.14329, 24.06.1964, s.1.

yönelikse gitmesine gerek yoktur. Ancak davet Türkiye'ye yeni garantiler vermeye yönelikse gitmesi gerekmektedir.²⁶⁴

Forum dergisinin 15 Haziran 1964 tarihli başyazısında ise Amerika'nın, Türkiye'nin barışçı bir çözüm yolu aramasını çaresizlik olarak görmesi ve ittifakın yükümlülüklerini yerine getirmemesine dair eleştiriler yer almıştır. Aynı yazıda Amerika ile bir uzlaşma sağlanmadan İnönü'nün Güvenlik Konseyi toplantısına katılmasının mümkün olmadığına şu sözlerle dikkat çekilmiştir: *"Sayın Başbakan bu konularda, bir ön mutabakata varmadan, herhalde Amerika'ya gitmiyordur. Aksi, baskıya boyun eğme durumudur ki, bunu kabule imkân yoktur. NATO'nun çökmesi, Amerikan dostluğunun yıkılması bedeline olsa bile."*²⁶⁵

4.3. Johnson Mektubu'na Tepkiler

Johnson Mektubu'nun açıklanmasının ardından gerek Meclis'te ve basında gerekse halk arasında en çok konuşulan konu mektup meselesi olmuş ve eleştiriler yapılmıştır. Mektuba yönelik eleştirilerin ilki şüphesiz İnönü'ye aittir. İnönü, 25 Haziran 1964'te Time dergisinin müdürleri ile bir araya gelmiş ve Johnson Mektubu'nun Türk siyasetinde derin izler bıraktığını *"Biz Türkler bağlandığımız ülkeye inancımız yıkıluncaya kadar tam bir yakınlık içinde bulunuruz. Ama inancımız bir kere yıkılırsa, yeniden güvenimizi kazanmak kolay değildir. Size bir örnek vereyim. Cumhuriyet kurulduğu yıllarda, Sovyetler Birliği ile aramızda böyle bir bağ kuruldu, sıkı dostluk yaptık... Bütün savaş süresince, Sovyetlere karşı dürüst davrandık. Müttefiklerimizin çeşitli isteklerini, Rusya'ya karşı ise reddettik. Fakat sonra hayal kırıklığına uğradık. Savaşın bitimine doğru, Sovyetler Birliği bizden, doğu sınırlarımızda kendi lehine değişiklik ve Boğazlarda, Ortak Savunma adı altında üs istediler. Kendilerine, sınırları ve Boğazlar rejimini tespit eden antlaşmaları sizinle imza etmemiş miydik, diye sorduğumuzda şu cevabı aldık. 'Biz o antlaşmaları imzaladığımızda zayıftık.' Bu cevap bizi şaşırttı ve gözümüzü açtı. Demek ki Rus komşumuz zayıf olduğu zaman imzasına, dostluğuna inanmalı, gücü olduğu dönemde ise ne yapacağı bilinmezmiş, diye düşünür olduk. Şimdi, Sovyetler yeniden dostluk yapalım, iyi komşuluk ilişkileri kuralım diyorlar. Ne yazık ki, yıkılan güven ve*

²⁶⁴ "Durum: İnönü'nün Amerika Seyahati", Milliyet, S.5043, 14.06.1964, s.1.

²⁶⁵ "Başyazı: Kıbrıs NATO ve Amerika", Forum, S.245, 15.06.1964, s.4.

inancımız birdenbire yeniden, ilk Cumhuriyet yıllarındaki gibi, sağlanamıyor. Belki çok zaman isteyecek bu güvenin yeniden doğması... Bugün Amerika'ya da böyle inanmış bulunuyoruz. Ama, Kıbrıs meselesinde Birleşik Devletler'in tutumu bizi kaygı ve kuşkuyla düşürdü. İnancımız büsbütün yıkılırsa yeniden kurmak herhalde kolay ve çabuk olmaz....” sözleriyle dile getirmiştir.²⁶⁶

Türkiye'nin Küba Krizi'yle yaşadığı hayal kırıklığı 1963-1964 Kıbrıs olayları münasebetiyle kaleme alınan Johnson Mektubu ile daha da güçlenmiştir. Johnson, dört sayfalık mektup ile Türkiye'yi açıkça tehdit etmiştir. Bu açıdan bakıldığında mektup, Türk dış politikasının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Öyle ki İnönü, Kabine toplantısındaki konuşmasında *“Dostlarımız ve düşmanlarımız bize karşı birleşmiştir”* diyerek Amerika'nın dış politikasını eleştirmiş ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde yalnız bırakıldığını vurgulamıştır.²⁶⁷ Ayrıca İnönü, *“Yarım saat içinde müttefikimiz olmadan kalabilirdik (kalırdık)”* şeklindeki sözleriyle mektuptan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.²⁶⁸ Ecevit ise 1965'te Johnson Mektubu'nu dış politika ile ilişkilendirmiş ve *“Bu mektup ilk defa Bakanlar Kurulu'nda okunduğu zaman, öteden beri sahip olduğum dış politika ile ilgili görüşlerim birdenbire değişti, yeni bir vuzuha erdi. Anladım ki, milli dış politika, büyüklüğü ne olursa olsun, bir yabancı devlete bağlanırsa, günün birinde, bu güvenin büyük pişmanlığını doğuracak bir olayla karşılaşmak mukadderdir”* yorumu yapmıştır.²⁶⁹ Ecevit mektubun Türkiye'deki Amerikan dostluğunu temelinden sarstığını şu sözleriyle dile getirmiştir: *“Birleşik Amerika'nın o zaman Türkiye'ye yönelttiği tehditler; Kıbrıs konusunda Türkiye'ye her güçlüğü çıkarırken, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı fiili işgal altına alması için gösterdiği kolaylıklar ve Başkan Johnson'un Türk Hükümetine karşı kullandığı küstahça dil, Amerikan dostluğuna (hiç değilse Johnson Amerika'sının dostluğuna) bir ölçünün üstünde güvenmenin, Amerika ile bağlantılarımızı bir ölçünün üstünde sıkı tutmanın ne kadar tehlikeli ve onur kırıcı olabileceğini bize öğretmişti.”*²⁷⁰ Ayrıca Amerikan Büyükelçisi'nin *“Sizin Kıbrıs'a yapmak istediğiniz müdahale teşebbüsüne hiçbir zaman Hükümetim tarafından engel olunmamıştır. Ancak bu bölgedeki barışın*

²⁶⁶ Şahin, a.g.e., s.97-98.

²⁶⁷ Vali, a.g.e., p.132.

²⁶⁸ George S. Harris, *“The View From Ankara”*, The Wilson Quarterly (1976-), Vol. 6, No. 5, Special Issue, 1982, p.132.

²⁶⁹ Sadun Tanju, *“Johnson Tehditnamesi”*, Kim Haftalık Haber Dergisi, C. 33, S. 389, 31.12.1965, s.9.

²⁷⁰ Bülent Ecevit, *“Günaydın: İçli Dış Bir Oyun”*, Ulus, No. 15202, 07.01.1966, s.1.

*devamı için her zaman olduğu gibi, hükümetim hükümetinize dostça bir tavsiyede bulunmuştur” sözlerine karşılık Ecevit, Amerika’nın sadece dostluğuna değil aynı zamanda sözlerine ve yazdıklarına da güvenmenin yanlış olduğunu belirtmiştir.*²⁷¹

17 Haziran 1964 tarihli Meclis toplantısında şahsı adına söz alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Adana Milletvekili Kasım Gülek *“falan antlaşma ile sana şöyle silâh verdim, bunları bu şartla kullanırsın, kullanamazsın” tarzında bir söylemin yanlış olduğunu Türkiye’nin savunma için aldığı silahları, savunma için kullanmakta olduğunu belirtmiş ve “Evvelâ şunu ifade edeyim ki, ABD Cumhurbaşkanı’nın Türkiye Başbakanına gönderdiği mesajın dili ve tonu hakikaten beni çok müteessir etmiştir. Ve ben bunu hiçbir suretle tasvib etmemekteyim. Milletler arası muhtelif meseleler dolayısıyla bir millet öteki millete bazı ahvalde ağır notalar da verir, verebilir. Ben bu şekilde bir mesajı müttefikimiz, dostumuz, kendisine vefa göstermiş, kendisine en ağır şartlar altında en yakınlığı göstermiş Türkiye’ye gönderilecek bir mesaj olarak görmüyorum... Bu nota neden bu ağır dille gönderilir, bunun ne faydası var. Bunu Amerikalı dostlarımıza sormak isterim. Hiçbir faydası yok... Ne fayda elde edilebilir bundan? Bunu Amerika’nın kendi menfaatleri bakımından da yapmaya hakkı yok. Amerika hür dünyanın lideri, hür dünyanın en kuvvetli memleketi. Denmesin ki; Amerika hür dünyanın lideri memleket, kendisinin en vefalı dostuna, en yakın müttefikine bu şekilde bir mesaj gönderiyor. Bunları dedirtmeyelim, Amerika dedirtmesin bunu”* açıklamasını yapmıştır.²⁷²

Türkiye’nin BM Daimî Delegesi Büyükelçi Orhan Eralp mektubun olumlu etkilerinin olduğunu *“1964’teki Johnson Mektubu’nun bir neticesi de Türkiye’nin müttefiklerine ne dereceye kadar güvenebileceğini göstermekle belki de sonunda hayırlı oldu. Türkiye yavaş yavaş ‘Üçüncü Dünya’ya açıldı, İslam ülkeleriyle bağlarını sağlamlaştırdı ve Varşova Paktı devletleriyle de düzgün ilişkiler kurdu...”* sözleriyle dile getirmiştir.²⁷³ İstanbul Hukuk Fakültesi Fikir Sanat Kulübü, Amerika’nın Kıbrıs yaklaşımını *“Bu tutum bizleri bu dostluk anlayışı önünde güvensizliğe, kuşkulara doğru götürüyor. Müttefiklerimizle aramızdaki ilişkiler tek yanlı uyutma yöntemi olarak karşımıza çıkarsa, yani dostluklar yeni bir sömürgecilik*

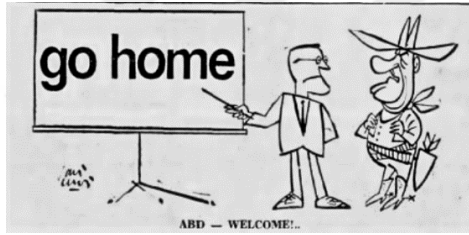
²⁷¹ a.g.m., s.7.

²⁷² MMTD, 17.06.1964, B. 107, Dö. 1, Top. 3, O. 1, C. 30, s. 599.

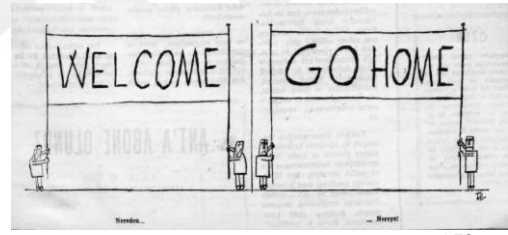
²⁷³ Şahin, a.g.e., s.120.

anlayışının özelliklerini gösterirse, bu umutsuzluğumuzu ve güvensizliğimiz, biz başımızın çaresine bakma düşüncesine kadar götürürüz” sözleriyle eleştirmiştir.²⁷⁴

Johnson Mektubu’nun yarattığı huzursuzluk ortamı doğal olarak Amerika’ya yönelik tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Amerika’ya karşı koşulsuz güvenini yitiren Türkiye, yeni ittifak arayışına girmiş ve 1964 Kasım ayından itibaren Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Bununla birlikte gençler arasında vukuu bulan Amerikan karşıtlığı duyguları alevlenmiş “Yankee, Go Home” sloganı ilk kez halkı etkisi altına almıştır.²⁷⁵ İnönü’ye Kıbrıs melesinde danışmanlık yapan Nihat Erim, Johnson Mektubu’nun Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu “Bugüne kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde Johnson’un bu mektubunun etkisi görülmüştür. Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara ‘Go Home’ denmiyordu. Bu Johnson mektubundan sonra Türk kamuoyunda Amerika’ya güven çok sarsılmıştı ve ilk defa olarak Türkiye’de Amerika’ya karşı olumsuz bir kamuoyu meydana gelmeye başlamıştı. Bundan sonraki yıllarda bu daha da kuvvetlenmiştir” sözleriyle dile getirmiştir.²⁷⁶

Resim 8: ABD-Welcome!..²⁷⁷

Resim 9: Nereden... Nereye...²⁷⁸

Erim ile aynı görüşte olan İktisat Fakültesi öğrencisi Burhan Şenatalar da Johnson Mektubu’nun etkilerine şu sözlerle değinmiştir: “Go Home akımının temelinde yatan ne salt duygusal bir kırgınlık ve kızgınlık, ne de basit bir Amerikan aleyhtarlığıdır... Çoğumuzun gözünü açmaya yaradığı için ünlü Johnson Mektubu bu hareketin çıkış noktası sayılabilir. Aslında bu hareket Türkiye’nin bir az gelişmiş ülke olarak bilinçlenmesinin su yüzüne çıkmasıdır. Söz konusu davranışın temelinde Amerika Birleşik Devletleri ile yurdumuz arasındaki askeri, siyasi, kültürel ve özellikle

²⁷⁴ “Amerika’nın Kıbrıs Tutumu Protesto Edildi”, Milliyet, S.4988, 17.04.1964, s.1.

²⁷⁵ Armaoğlu, “Belgelerle”, s.266.

²⁷⁶ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1975, s.303.

²⁷⁷ Kaynak: Cumhuriyet, S.15525, 18.10.1967.

²⁷⁸ Kaynak: Ant, C.2, S. 42, 17.10.1967.

iktisadi ilişkilerin tümü bu ilişkilerin akıl almayacak derecede yurdumuz aleyhine işlemekte oluşu yatmaktadır."²⁷⁹

Johnson Mektubu'nu ele geçirerek halka açıklayan Arcayürek, mektup ile Türk dış politikasını, "*Johnson Mektubu etrafında gelişen olayların en önemli tarafı halk deyimiyle, Türkiye'nin gözünü açmasıdır. Türkiye yalnızca Amerika'ya bağlı bir dış politika yürütmesinin acısını hissetti. İkincisi Türkiye silahlarını yapmadıkça her zaman başkalarına bağımlı bir savunma sistemi içinde kalacağını da anlamış oldu. Türkiye bir sömürge devleti gibi davranırsa bunun bedelinin büyük olacağını gördü.*" sözleriyle ilişkilendirmiştir.²⁸⁰ Yıllar sonra Haluk Şahin ile röportaj yapan Arcayürek konuşmasında mektubun sonuçlarına değinmiş ve "*Türkiye Johnson Mektubu'ndan çok önemli dersler çıkardı. Johnson Mektubu ile Türkiye dünyaya tek bir kanaldan, Amerika'nın kanalından bakmaktan ve o politikayı izlemekten kurtuldu. Amerika sonradan hatasını anladı, Türkiye'yi rencide etmenin yanlış olduğunu anladı. Bir daha ilişkileri hiçbir zaman eski haline dönmedi. Sovyetlerle ilişkiler gelişti. Arap ülkeleriyle ilişkiler kuruldu. Daha bile önemlisi, Türkiye kendi hayati çıkarlarını korurken kullanacağı silahlar konusunda önemli bir ders çıkardı... Ne mi oldu Johnson'un mektubuyla? Maymunun gözü açıldı, maymunun gözü*" yorumu yapmıştır.²⁸¹

Mehmet Ali Aybar ise Meclis'teki konuşmasında "*Kıbrıs dâvasının Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki Türk topluluğu aleyhinde gelişmesi İngiliz ve Amerikan emperyalistlerinin Yunanlı ortaklarını desteklemelerinin bir sonucudur. Oysa bizim Hükümetlerimiz Kıbrıs dâvasını yine de Amerikalıların ve İngilizlerin yardımı ile çözmek istemişler ve bu istekleri Kıbrıs dâvasını büsbütün bir çıkmaza sokmuştur*" diyerek Türkiye'nin Kıbrıs politikasını eleştirmiştir.²⁸² AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda ise 17 Haziran 1964 tarihli Meclis konuşmasında Hükümet'in dış politikasını "*25 Aralık tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmek istediğimiz zaman, Amerika'ya müracaat ediyoruz. Ne diyor Amerika, 'Ben hâdisede taraf değilim, anlaşmaya dâhil değilim işinize müdahale etmem, ne isterseniz yapın'* diyor. Peki o gün öyle diyen Amerika bugün niçin böyle diyor? Çünkü biz, illâ ki Amerika ne derse o olacak diye

²⁷⁹ Burhan Şenatalar, "**Go Home**", Cumhuriyet, S.15072, 17.07.1966, s.2.

²⁸⁰ "**Johnson Mektubu**", 01 Mayıs 1998, Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

²⁸¹ Şahin, **a.g.e.**, s.133-134.

²⁸² MMTD, 07.11.1965, B. 7, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C.1, s.179.

onun peşine takılır, her işte onun fikrini almaya kalkar, kendi hükümlerlik hakkımızı kullanmakta acze düşersek, elbette Amerika bize böyle kafa tutmaya kalkar. Binaenaleyh arkadaşlar, arz ettiğim gibi her şeyden evvel millî birlik ve tesanüdü kurmadıktan sonra bu çeşit tedbirlerle ne Amerika'-da ne de dünyanın hiçbir yerinde Türkiye lâıyk olduğu mevki bulamaz. Bunlar boş hayalden başka bir şey değildir” sözleriyle eleştirmiştir.²⁸³

Türkiye'nin dış politikasını eleştiren diğer bir isim Çetin Altan olmuştur. Altan, Milliyet'teki yazısında Amerika'nın aynı Amerika olduğunu hatanın Türkiye'nin politikasından kaynaklandığını eleştirel bir dille ele almıştır. Ona göre Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası politikası geri kalmış ülkelere maddi yardımda bulunarak bu ülkeleri kendine bağlanması ve ülke içinde etkinliğini arttırması şeklinde belirlenmiştir. Amerika'yı eleştirmeye kalkışanlar Komünist diye yaftalanmıştır. Sonunda halk Amerika'nın büyüünden kurtulup ayaklanmaya başlamıştır. Amerika'nın bu politikasından ise Amerikan halkı dahi rahatsız olmuştur. Hatta Başkan Kennedy dahi bu politikayı değiştirme yolunda canından olmuştur. Türkiye ise Amerika'nın desteğini almak için Türkiye'ye füze rampalarının yerleştirilmesini Meclis onayı olmadan kabul etmiştir. Amerika'yı tenkit eden yazarlar hapse atılmış, hatta Rus salatasının ismini dahi Amerikan salatası şeklinde telaffuz edilmeye başlanmıştır. Tüm bunlar Amerika'nın gözüne girmek için yapılmıştır. Türkiye önünde apaçık duran gerçekleri görememiştir. Kore'de, Vietnam'da ve İran'da yaşananlar görmezden gelinmiş ve sonunda Türkiye de bu gruba dâhil edilmiştir. Dolayısıyla Altan'a göre tüm bunların suçlusu Amerika'ya körü körüne bağlananlar olmuştur.²⁸⁴

Türk dış politikasının gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyen Ecvet Güresin de Cumhuriyet'teki yazısında Türkiye'nin Küba meselesinde Amerika'nın yanında yer aldığını ve adaya yük taşıyan ticaret gemilerine dön emrini veren ilk ülkenin Türkiye olduğunu söylemiştir. Güresin'e göre konu Kıbrıs meselesi olunca Amerika Türkiye'yi oyalamış hatta Türkiye'yi çelmelemiştir ve her çelme atışında Türkiye'yi dünya kamuoyu önünde gülünç hale getirmiştir.²⁸⁵ Güresin bir başka yazısında ise şu yorumu yapmıştır: “Eskiden Türkiye, kendisini, Amerika'nın en sevgili dostu sanır ve

²⁸³ MMTD, 17.06.1964, B. 107, Dö. 1, Top. 3, O. 1, C. 30, s. 618.

²⁸⁴ Çetin Altan, “Taş: Kabahat Amerika'da Değil Bizdedir”, Milliyet, S.6019, 29.08.1964, s.2.

²⁸⁵ Ecvet Güresin, “Günün Notları: Amerika'nın Tutumu”, Cumhuriyet, S.14311, 06.06.1974, s.1.

büyük müttefikinin ne olursa olsun daima Türkiye'nin yanında bulunacağına inanırdı. Oysa, milletlerarası alana aktarılan Kıbrıs olayları bir gerçeği Türk milletine açıkça göstermiştir ki, dostluklar, çıkarlar muvazenesi içinde derecelenmekte hatta bu muvazenede dostumuzun yalnız milli değil, iç politikadaki kişisel çıkarları bile önemli yer tutmaktadır...Amerika'nın tutumu bunun tipik örneğidir.”²⁸⁶

Türkiye'nin dış politikasının yanlış olduğunu savunanlar bununla sınırlı kalmamış, NATO'da 1958-1964 yıllarında önemli görevlerde bulunan ve bu süre içinde Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkileri yakından takip eden Amiral Sezai Orkunt “Türkiye üzerindeki baskılardan dolayı Amerika'yı kınamamız doğru değildir. Evvela kendimizi kınamamız lazım. Biz muayyen fikirlerde tutarlı olursak Amerika'nın Türkiye üzerindeki baskısı kendiliğinden azalır. Ama biz onu muayyen bir seviyede tutmazsak baskı çok belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bugüne kadar böyle olmasının sorumluluğu tamamen kendi yöneticilerimize aittir” sözleriyle Türk Hükümeti'ni suçlamıştır.²⁸⁷ Bununla birlikte Orkunt, mektubun Türkiye'de Amerikan dostluğunun sona ermesine neden olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Benden aldığın silahları davan haklı da olsa kullanamazsın denildiği zaman, dostluk şiddetli bir depreme uğramış en sağlam taş gövdeler gibi çöker, anlaşmalar anlamını ve etkilerini yitirir. Bazı Amerikalı devlet adamlarının Türkiye'ye hakkındaki, 'Türkiye'nin Amerika'dan başka silah alacak kaynağı yoktur, er veya geç Kıbrıs meselesinde yumuşayacak ve taviz vermeye mecbur kalacaktır' kanaatlerine karşı Türkiye'de tepki dolu düşünceleri haiz olan siyasi güçler de vardır. Silahların kullanılıp kullanılmaması sorunu, Türkiye ile ABD arasındaki 1947 ruhunu da savaş dostluğu ruhunu da öldürmüştür.”²⁸⁸

Demirel ise “Bu, bir itimat sarsıntısıdır. Bu kadar sadıkane bağlı olduğu ABD'nin, Kıbrıs gibi milli bir davadaki tavrı, Türkiye için şaşırtıcı, adeta şok tesirinde olmuştur. İşte o zaman Türkiye yeniden ileri ufuklara bakmak ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır” yorumunu yapmıştır.²⁸⁹ “Johnson mektubu Türkiye'de Amerika'ya karşı o günlere kadar beslenmiş aşırı güvenin ne kadar hatalı ve aldatıcı olduğunu ortaya çıkardı” diyen Abdi İpekçi, Türkiye'nin uzun yıllardır Amerika'ya olan bağlılığına “1947'de Amerika'dan askeri ve iktisadi yardım almaya biz istekli olmuşuz...

²⁸⁶ Ecvet Güresin, “Günün Notları: Dış Politikada Yeni Gelişmeler”, Cumhuriyet, S.14422, 25.09.1964, s.1.

²⁸⁷ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Görüntüyü Azaltmak”, Milliyet, S.8076, 19.05.1970, s.11.

²⁸⁸ Orkunt, a.g.e., s.30-31.

²⁸⁹ Arcayürek, a.g.e., s.299-300.

NATO'ya girmek için Amerikan yardımını arttırmak için her çareye başvurmuşuz... Önümüze konan ikili anlaşmaları, metnini incelemeye lüzum görmeden imzalamışız. Amerika ülkemize asker gönderdikçe, üs kurdukça, uzman yolladıkça memnun olmuşuz... Uluslararası toplantılarda Amerika'nın gözü içine bakmışız, Amerikan teklifi daha oya konmadan elimizi kaldırmışız. Bu körü körüne sadakatin, bu bilinçsiz politikanın bize neye mal olduğunu anlamak için Johnson'un mektubuna kadar beklememiz gerekmiş. Gözlerimiz açılmış ve Amerika'yı bizi uydulaştırdığı, sömürdüğü için kınamaya başlamışız... aşırı dostluk yerini düşmanlığa bırakmış” sözleriyle dikkat çekmiştir.²⁹⁰ İpekçi “Türk-Amerikan İlişkilerinde Mektup ve Ötesi” başlıklı yazısında ise şu yorumu yapmıştır: “Mektuptan önce Türkiye’de körü körüne güdülen bir Amerikan dostluğu vardı. Yıllar yılı Amerika’yı gözümüz kapalı izlemiştir. Amerika’dan fazla Amerikan taraftarı olmuştuk. Amerika’yı eleştirmeye kalkanlara vatan haini muamelesi yapmıştık. Mektup gözümüzü açtı. Gerçekleri görmeye başladık. Fanatik dostluk sona erdi. Fakat bu defa da fanatik düşmanlık dönemi başladı. Şimdi de her kötülüğün sebebini Amerika’da buluyoruz. Her taşın arkasında Amerika’yı arıyoruz....”²⁹¹

Türk Hükümeti’nin dış politikasını eleştirenlerin yanı sıra Amerika’nın dış politikasını ve Türkiye’ye karşı tutumunu eleştirenler de olmuştur. Cahit Talas Forum’daki yazısında Kıbrıs konusunda Amerika’nın politikasını “...Kıbrıs Buhranının bugünkü safhasına ulaşmasında ve Türkiye’de belli bir aşırı sol muhitinde körüklediği bir Amerika ve NATO kışkırtılığının doğmasında, kanaatimizce Birleşik Amerika büyük sorumluluk taşımaktadır. Birleşik Amerika Kıbrıs Buhranında başlangıçtan beri hatalı hesaplar yapmıştır... Türk milleti, Amerika’nın haksız tutumundan derin bir şekilde yaralanmıştır. Türk halkı fakirdir amma senyördür, onur ve haysiyetini her şeyin üstünde tutar. Dostlarına, çoğu zaman Batının anlayamayacağı bir sadakatle bağlıdır. Türk halkı Amerika’yı samimi olarak sevmiştir. İşte bu halk şimdi, bütün açıklığı ile ortaya çıkmış ve Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılmasını kabul eden Amerikan politikası karşısında derin bir şekilde ihanete uğradığını görmekte ve duymaktadır... Eğer böyle bir politikaya rağmen Türk-Amerikan dostluğunun ve ittifakın aynı şekilde devam edeceğini ve Türkiye’nin

²⁹⁰ Abdi İpekçi, “Durum: Amerikan Üsleri”, Milliyet, S.7763, 05.07.1969, s.1; Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Görüntüyü Azaltmak”, Milliyet, S.8076, 19.05.1970, s.11.

²⁹¹ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Mektup ve Ötesi...”, Milliyet, S.7714, 17.05.1970, s.11.

NATO'ya aynı sadakatle bağlanacağını vehmet etmiş ise derin bir şekilde aldanmıştır... Bütün bu davranışları ile Amerika hakka ve adalete saygı göstermeyen bir memleket olarak Türk amme vicdanında mahkûm edilmiştir” sözleriyle eleştirmiştir.²⁹² Forum dergisinin bir başka yazısında ise şu ifadeler yer almıştır: “Sovyet tehdidine karşı kurulmuş bir ittifakta, ittifak üyelerinden biri, Sovyetler tarafından tehdit edilecek, bu ittifaktan ses gelmeyecek, ittifakın üyelerinden birisi aleyhine toprak genişlemesi politikası güden, bir üyenin bu politikası, ittifakın lideri tarafından, ekonomik ve askeri yardımın kesileceği şantajı ve baskısıyla kabul ettirilmek istenecek, daha ileri gidilerek, Amerikan arzusunu yerine getirerek adamları Türkiye’de iktidara getirme tertiplerine girişilecek bu ne biçim ittifak, dostluk anlaşmasıdır sorabilir miyiz? Stalin’in vaktiyle peyklerine karşı yürüttüğü bu politika, demir perde gerisinde bile modası geçmiş, terk edilmiştir. Khrushchev bile bu metodu, bugün peyklerine karşı kullanmamaktadır. Amerika, Atlantik Paktı üyelerini, müttefik olarak mı görmektedir, yoksa peyk mi? Meselenin özü şimdi bu noktaya gelmiştir.”²⁹³

Ant dergisinin 05 Aralık 1967 tarihli sayısında yayımlanan makalesinde Amerika’yı düşman olarak ilan eden ve Kıbrıs sorununun başarısızlık ile sonuçlanmasının ardında Amerika’nın Türkiye’deki nüfuzunun etkili olduğunu söyleyen Hüseyin Baş, bir an önce Türkiye’nin Amerikan etkisinden kurtarılması gerektiğini “Düşman içimizdedir. Mikrop iliklerimize kadar kök salmıştır. Topraklarımıza, sularımıza, havalarımıza yerleşen düşman, en hayati davalarımızda fütursuzca karşımıza çıkmakta, gerektiği zaman işi iğrenç tehditlere kadar götürmekten çekinmemektedir. Kıbrıs hezimet, ‘dostluk ve müttefiklik’ maskesi altında Türkiye’ye reva görülen yüz kızartıcı davranışların en belirgin örneğidir. Kıbrıs gibi ulusal davaları onurlu bir biçimde çözüme ulaştırmanın bağımlı politikaların harcı olmadığı görülmüştür. Türkiye’nin haklı davalarına ‘çıkartma’ yapması, öncelikle topraklarında çöreklenen Amerikan üslerine ‘çıkmasından’ geçmektedir. Türkiye, Amerikalıların kökünü topraklarından kazımadıkça, hiçbir ulusal davasına sahip çıkamayacak, uyutma, avutma, yalan, dolan politikası içinde bocalayıp gidecektir” sözleriyle ifade etmiştir.²⁹⁴ İki büyük devletin müttefiklerini kobay olarak kullanmaya çalışmalarının dünya genelinde güvensizliğe neden olduğu

²⁹² Cahit Talas, “Kıbrıs-Avrupa-NATO-Amerika”, Forum, S. 251, 15.09.1964, s.9-10.

²⁹³ “Başyazı: Müttefikiz, Peyk Değil”, Forum, S. 250, 01.09.1964, s.3-4.

²⁹⁴ Hüseyin Baş, “Bağımsızlık Savaşı Başlamıştır”, Ant, C. 2, S. 49, 05.12.1967, s.7.

belirten Milli Birlik Grubu Üyesi Ahmet Yıldız, Amerika'nın eski Amerika olmadığını ve emperyalist tutkular içinde hırçınlaştığını ifade ederek, *“Kıbrıs olayı çıkınca takkeler düştü ve kelleri biz de gördük. Johnson'un mektubu ve Amerika'nın Enosis'ten yana olduğunu gösteren gerçekler tarihi unutanları uyardı”* demiştir.²⁹⁵

Amerika çıkarlarına ters düştüğü için Türkiye'nin Yunanistan'ı düşman ülke ilan etmesine izin vermemiştir. Bu nedenle Nasuh Uslu'ya göre Johnson Mektubu, Türkiye'nin hangi ülkeyi kendisine düşman ilan edebileceğine karar verme yetkisinin Amerika'da olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁹⁶ Uslu ile aynı görüşte olan Doğan Özgüden'de Ant dergisindeki yazısında *“Kıbrıs'a Türk müdahalesinin Washington tarafından önlenmesinden bu yana Türkiye'de tek kişi kalmamıştır ki, Türk ordusunun NATO emrinde bulunduğunu ve Amerika'nın izni olmadan en önemli milli meselelerde dahi en ufak bir harekâta girişilemeyeceğini bilmesin”* yorumunu yapmıştır.²⁹⁷ Mehmet Gönlübol ise *“NATO, Sovyetler Birliğine karşı kurulmuş bir ittifaktır. Ancak Johnson Mektubu şu gerçeği ortaya çıkarmıştır. Amerika yalnızca kendi çıkarları zedelendiğinde ya da doğrudan bir tehdide maruz kaldığında Sovyetleri düşman olarak ilan etmektedir”* eleştirisinde bulunmuştur.²⁹⁸ Erhan Çağrı'ya göre *“Mektup sadece Türk-Amerikan ilişkilerinde değil, Türk dış politikasında büyük bir soğuk duş etkisi”* yaratmıştır.²⁹⁹

Aydınlık Sosyalist Dergisi yayımladığı bir yazıda Johnson Mektubu ile *“Çirkin Amerikalının çirkin yüzü ortaya çıktı”* değerlendirmesini yapmış ve Johnson'un İnönü'yü *“Bir eyalet valisi gibi azarladığını”* belirtmiştir.³⁰⁰ Yön dergisi ise 1967 yılında yayımladığı bir makalede Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin bedelini Kıbrıs'la, Batı'ya olan koşulsuz bağlılığını ise Johnson mektubu ile ödediğini yazmıştır.³⁰¹

Ali Sirmen Cumhuriyet'teki yazısında *“1964 yılında başkan Johnson'un devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı ve içeriği artık herkesçe bilinen, diplomasi dilini aşan küstah mektup herhalde kusursuz işleyen bir ittifakın kanıtı değildi”*³⁰²

²⁹⁵ “İkili Anlaşmalardan Bazıları Kayboldu”, Cumhuriyet, S.15991, 02.02.1969, s.1.

²⁹⁶ Uslu, “Çatlak”, s.179.

²⁹⁷ Doğan Özgüden, “Kafanı Sen Düzelt, Demirel”, Ant, C. 1, S. 17, 25.04.1967, s.3.

²⁹⁸ Gönlübol, a.g.e., s.332.

²⁹⁹ Çağrı, a.g.m., s.17.

³⁰⁰ “Aydınlıkta Dünya ve Türkiye”, Aydınlık Sosyalist Dergisi, S. 5, Mart 1969, s.338.

³⁰¹ “NATO'ya Girişimizin 15 inci Yılında NATO Uğruna Kıbrıs Elden Gidiyor”, Yön, S. 203, 17.02.1967, s.4.

³⁰² Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: Demirel Diplomasisi-2”, Cumhuriyet, S.18452, 12.12.1975, s.3.

açıklamasını yaparken, M. Emin, “Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde emperyalizmi kovan bir ulusun çocukları, aynı yüzyılın ikinci yarısına, emperyalizmin denetimine girdiklerinin farkına ancak Johnson Mektubu ile varabildiler” yorumunu yapmıştır.³⁰³ Dolayısıyla basında Johnson Mektubu ile Türkiye’nin ihanete uğradığını, hatta mektubun “ulusal haysiyete darbe” niteliğinde olduğu sıkça yer almıştır.³⁰⁴ Ayrıca Johnson, Türk-Amerikan ilişkilerine gölge düşüren adam olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki sadece sol görüşlü kesimde değil tarafsız olan insanlar “Kennedy hayatta olsaydı, böyle bir mektubu ve hele bu tarzda yazmazdı” tepkisini vermiştir.³⁰⁵ Tepkiler bununla da sınırlı kalmamış Yön dergisi 09 Temmuz 1965 tarihinde yayımlanan 119. sayısında Coca Cola’ya boykot çağrısı yapmış ve “zehirdir içmeyiniz” demiştir.³⁰⁶

Resim 10: Johnson’un iki yüzü.³⁰⁷

Resim 11: “Zehirdir İçmeyin”³⁰⁸

Johnson Mektubu’na dair en yaygın görüş ise Johnson’un Kıbrıs çıkarmasını engellediği yönünde olmuştur. Bu görüş doğrudur. Ancak göz ardı edilen bilgi İnönü’nün Amerikan elçisini çıkarma konusunda bilgilendirmiş olmasıdır. Bunun nedeni ise Türk ordusunun henüz böyle bir teşebbüse hazır hazır olmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında İnönü, olası bir felaketi önlemek ve gereken hazırlıkları yapabilmek için zaman kazanmaya çalışmıştır. Ancak hesaba katmadığı şey mektubun ağır üslubu ve ilişkileri sarsması olmuştur.³⁰⁹ İnönü’nün Kıbrıs’a müdahale kararını Amerika’ya bildirmesini ise Cüneyt Arcayürek şu şekilde ele almıştır: “İsmet

³⁰³ M. Emin Değer, “Olaylar ve Görüşler: Sorumluluğu Ağırdır”, Cumhuriyet, S.18932, 13.04.1977, s.2.

³⁰⁴ İlhan Selçuk, “Pencere: Bir Yazı ve Bir Belge”, Cumhuriyet, S.15924, 25.11.1968, s.2.

³⁰⁵ İsmet Giritli, “Düşünenlerin Düşünceleri: Türk ABD İlişkileri ve Johnson İle Komer”, Milliyet, S.7641, 05.03.1969, s.2.

³⁰⁶ “Coca-Cola Zehirdir, İçmeyiniz”, Yön, S.119, 09.07.1965, s.7.

³⁰⁷ Kaynak: Yön, S.161, 29.04.1966.

³⁰⁸ Kaynak: Yön, S.119, 09.07.1965.

³⁰⁹ Çağrı, a.g.m., s.17.

Paşa'nın böyle yapmasının sebebi basit: Başarılamaz. Adaya neyle gideceksin? İsmet Paşa uçak gönderme gibi bazı sınırlı hareketlere izin veriyor, o kadar. Derken mektup geliyor, İsmet Paşa rahatlıyor. Öyle anlıyorum ki, İsmet Paşa bunu kullanıyor... Türk ordusu 1964'te 1974'te olduğu gibi değildi. Çok eksikleri vardı. İsmet Paşa bunu bildiği için başarısızlığa imkân yaratmak kaçınıyor. Mektup da işine yarıyor. Gidelim lafları, çikalım lafları yatışıyor. Zaten bir süre sonra da İsmet Paşa Hükümeti düşürülüyor... Mektubun çok yankısı oldu. İç politikada İsmet Paşa'ya karşı kullandılar. Onun Kıbrıs'a asker göndermeyerek acz içine düştüğünü öne sürdüler. Ama İsmet Paşa çıkıp da 'Benim ordum çıkarma yapacak durumda değildi,' demedi. 'Ben ordumun küçük düşmesine izin vermem' türünden laflar edecek adam değildi. Böyle bir şey söylerse hem orduyu kötülemiş olacak hem de Türkiye'nin dışarıdaki itibarı zedelenenecekti. Sustu ve sineye çekti...."³¹⁰

Süha Bölükbaşı, "İnönü için Johnson mektubu, müdahaleden vazgeçilmesi yönünde adeta bir cankurtaran simidi oldu ve Johnson'un mektubunu alınca müdahalede bulunmayı erteledi ve ABD Başkanı'nı suçlayarak bu durumu müdahalede bulunma isteksizliğini örtbas etmek için iyi bir fırsat olarak ustaca kullandı" değerlendirmesini yaparken, adının bilinmesini istemeyen bir diplomat da mektup ile ilgili şunları söylemiştir: "1964 yılı Haziran'ında, yani 'Johnson Mektubu' olayı sırasında, Türkiye Kıbrıs'a çıkarma yapmaya askerî açıdan hazır değildi. Çıkarma en zor askeri operasyonlardan biridir; özel araç, gereç, eğitilmiş personel gerektirir. O tarihte Türkiye'nin elinde bunlar yoktu... İsmet Paşa bu durumun farkındaydı... Türkiye başlangıçta, Kıbrıs'ta anlaşmaların yürüyeceği inancıyla hiçbir askeri hazırlık yapmamıştı... Nitekim, bazı toplantılarda 'Türk askerinin Rum askeri önünde mağlubiyete uğramasına asla müsaade etmem,' dediğini hatırlıyorum. Kısacası, tüm hazırlıklara ve jestlere rağmen Türkiye çıkarma yapmayacaktı. Ancak İnönü askeri müdahaleyi kullanarak gözdağı vermek de istiyordu. Bu yüzden gemiler, keşif uçakları yola çıktı. Sonra Amerika'nın 'Durun, çıkmayın!' demesi sağlandı. O zaman çıkarma yapılmamasının sorumlusu Amerika oldu. Bu arada Amerika oyunu berbat eden bir dangalaklık yaptı: Sadece 'Durun, çıkmayın' demesi yetecekken, işin içine Rusları, NATO ittifakının savunma kurallarını filan karıştırdı. Olayın niteliği değişti. Ancak bundan sonradır ki, Türkiye Kıbrıs'a gerçekten çıkabilmek için askeri

³¹⁰ Şahin, a.g.e., s.131-133.

*hazırlık yapmaya başladı. 1974'ün başarısını da biraz buna borçluyuz.”*³¹¹ Diplomat ile aynı görüşe sahip olan Amerikalı tarihçi George S. Harris bu konuya dair düşüncelerini *“İnönü'nün bu noktadaki niyetlerini tam olarak belirleyebilmek mümkün değil. Görünüşe bakılırsa, o zaman bile Kıbrıs'a askeri müdahalenin gerçekleşmesini istemiyordu... Herhalde Washington'un kendisine 'sadece barışçı yolları kullanın' türünden bir uyarı göndereceğini bekliyordu ki, böyle bir uyarı ordu içindeki şahinlere karşı kullanabileceği bir koz olacaktı. Ancak şurası kesin ki, İnönü Washington'un bu kadar sert bir mesaj göndererek aradaki ittifakın temellerini sarsmasını hiç beklemiyordu”* sözleriyle ifade etmiştir.³¹²

Johnson Mektubu'na yönelik tepkiler sadece Türkiye'den değil aynı zamanda Amerika'dan da gelmiştir. Temsilciler Meclisi'nde konuşma yapan Paul Findley Amerika'nın Türkiye'yi korumadan önce söz konusu saldırının ne ölçüde tahrik edildiğinin tespit edeceğini, böylece NATO üyesi paktın karşılıklı savunma mekanizmasının otomatik olarak işleme niteliğini ilk defa tartışma konusu haline geldiğini belirtmiş ve böyle bir durumun NATO ittifakının temellerini sarsacağını söylemiştir. Ayrıca Findley konuşmasını *“Acaba, durum tersine olsaydı ve mesela Dominik Cumhuriyeti'ndeki buhranda olduğu gibi Amerika'nın çıkarlarını korumayı amaç güden tasarılarımız bizden daha kuvvetli bir müttefikimiz tarafından felce uğratusaydı biz nasıl hareket ederdik?”* sözleriyle sona erdirmiştir.³¹³ Dönemin Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball ise Johnson Mektubu'nun yazılışı ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *“Dışişleri Bakanı Rusk, 4 Haziran sabahı döndü ve Başkan'dan İnönü'ye gidecek bir mesajı yazmaya başladı. Bu mesajı o akşam 7.30'da ayrılmadan önce, benim de görmem konusunda görüş birliğine vardık. Havaalanına gitmeden önce Rusk'ı gördüğümde, bana hala üzerinde çalıştığı bir taslağı gösterdi. “Bu” dedim, “şimdiye kadar gördüğüm en acımasız diplomatik mesaj.” Gerçekten Bakan Rusk, Başkan Yardımcısı Harlan Cleveland ile onun yardımcısı Joseph Sisco diplomatik bir atom bombası üretmişlerdi. ‘Bu mektup İnönü'nün Kıbrıs'ı işgal etmesine engel olabilir, ama ondan sonra onu nasıl yatıştırırız, orasını bilemem!’*

³¹¹ Süha Bölükbaşı, **The Superpowers And The Third World: Turkish-American Relations And Cyprus**, Exxon Education Foundation Series On Rhetoric And Plitical Discourse, Vol. 15, Lanham, New York And London: University Press of America, Co-Published With The Miller Centre, University of Virginia 1988, p.75-76; Şahin, **a.g.e.**, s.113.

³¹² George S. Harris, **Trouble Alliance**, Washington, D.C, 1972; Akt. Şahin, **a.g.e.**, s.114.

³¹³ **“Böyle Bir Görüş NATO İttifakının Temellerini Sarsar”**, Cumhuriyet, S.14898, 19.01.1966, s.1.

Bakan bana bakıp tatlı tatlı gülümsedi. 'İşte bu senin sorunun olacak' dedi."³¹⁴ George Ball'ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere mektup bizzat Amerikan Başkanı Johnson tarafından değil Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Bakan Yardımcılarından Harlan Cleveland ve onun yardımcısı Joseph Sisco tarafından kaleme alınmıştır. Joseph Sisco yıllar sonra mektubun yazılış amacına ulaştığını *"Amacını gerçekleştirdi. Ama bir faturası oldu. Psikolojik bir fatura. Hala sık sık sözü ediliyor, hakkında yazılar yazılıyor. Buna rağmen Türk-Amerikan ilişkileri zamanın sınamasından başarıyla geçti. Bunun nedeni de nesnel siyasal, iktisadi ve stratejik gerçekler... Bazı iniş çıkışlara, dalgalanmalara ve zorluk dönemlerine rağmen, aramızdaki ilişki hala ortak çıkarlara dayanan bir ilişki olarak varlığını sürdürüyor"* sözleriyle açıklamıştır. Sisco bir başka açıklamasında Johnson Mektubu'nun yarattığı etkiye şu sözlerle değinmiştir: *"Mektup şok yarattı, biliyorum, ama doğrusunu söylemek gerekirse şok yaratsın diye öyle yazılmıştı. O zamana kadar anlatamadığımız bir şeyi, yani Yunanistan ile Türkiye arasında bir çatışmanın ne bu iki ülkenin ne de Amerika'nın yararına olacağını anlatmak için... İstenen amacı da gerçekleştirdi. Peki, etkileri ne oldu? Hem uzun dönemde hem de özellikle kısa dönemde, kırgınlık yarattığını söyleyebiliriz. Sizin en yakın dostunuz olan bir büyük devlet, gücünü sizin üzerinizde kullanıyor ve siz bunu görmezden gelemiyorsunuz...."*³¹⁵

Mektuba dair eleştiriler bununla sınırlı kalmamış Eski Amerikan Büyükelçisi Stearns Monteagle, mektubu *"diplomasinin katledilmesinin şaşırtıcı bir örneği"* olarak nitelendirmiştir.³¹⁶ Ankara'da görevli bir Amerikan yetkilisi ise *"Amerikan karışıklığı çok yaygın", "Menderes döneminde 50'lerde harika ilişkilerimiz oldu ama şimdi kaçınılmaz tepkiler geliyor"* yorumunu yapmıştır.³¹⁷ 1968-1972 yıllarında İstanbul'da görevli Amerika Birleşik Devletleri Bilgi Ajansı (USIA) Kültürel Ateşesi Kenton W. Keith *"Türkler, iki NATO müttefiki olan Yunanlıları ve Türkleri Kıbrıs üzerinde savaşa girmekten vazgeçiren ancak her ikisi tarafından bir hakaret olarak algılanan Johnson Mektubu'na karşı çok incindi ve kırgındı"* açıklamasını yaparken, Geoffrey Lewis, *"Türkiye'de Anti-Amerikancılığın başladığı anı temsil etmiştir"*

³¹⁴ George Ball, **The Past Has Another Pattern: Memoirs**, W.W. Norton And Company, New York 1982, p.350.

³¹⁵ Şahin, **a.g.e.**, s.19, 63-68.

³¹⁶ Stearns Monteagle, **Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, And Cyprus**, Council On Foreign Relations Press, New York 1992, p.36-37.

³¹⁷ Stephen E. Nordlinger, **"Kosygin Trip Shows Turks Are Sensitive To U.S. Role"**, The Baltimore Sun, Vol. 260, No. 34, 27.12.1966, p. 1.

sözleriyle mektubun Amerikan karşıtlığına neden olduğunu dile getirmiştir.³¹⁸ Dankwart A. Rustow'da Johnson Mektubu'nun Türk-Amerikan ilişkilerine zarar verdiğini, Türklerin Kore Savaşı'nda Amerika'ya yardım etmesine rağmen Amerika'nın Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile tehdit etmesi Türkiye'de ihanet hissine yol açtığını söylemiştir.³¹⁹ 18 Mart 1970 tarihinde yaptığı konuşmasında Johnson Mektubu için “yara” kelimesini kullanan Parker Hart³²⁰ mektupla ilgili “*Türkiye bir müttefikine sadakat gösterince aynı ölçüde, aynı dürüstlük ve açıklıkta karşılık görmeyi bekler. Böyle sağlam bir ilkeye dayanan dostlukta farklılaşma yapmanın mümkün olamayacağını Türkiye'nin NATO'daki bütün müttefikleri daima hatırlamalıdır*” yorumunu yapmıştır.³²¹ Henry A. Kissinger³²² Johnson'ın Mektubu'nu şu sözlerle değerlendirmiştir: “*Böyle bir dil daha önce hiçbir NATO müttefikine karşı kullanılmamıştı ve daha sonra çok iyi bir nedenden dolayı da olsa kullanılmayacaktı: Zira tanımı gereği NATO, üyelerini muhtemel bir saldırganlığın kurbanı olacakları için değil, ABD dahil tüm üyelerin ulusal güvenlik çıkarları gerektirdiği için korumaktadır. Bu özellikle jeopolitik olarak vazgeçilmez bir konumda bulunan Türkiye gibi bir ülke için geçerlidir. Johnson'ın mektubu, NATO garantisini stratejik bir zorunluluk olmaktan çıkartıp, Amerika'nın arzu ve hedeflerinin bir vasıtası haline getirmiştir. Ve Türkiye uçurumun kenarından geri çevrilmesinde rağmen, bu gelecekteki Kıbrıs krizlerini ipotek altına alan bir küskünlük pahasına oldu.*”³²³

22-24 Nisan 1964 tarihli CIA istihbarat değerlendirme raporunda Türklerin gün geçtikçe ABD'yi kendilerini “*hayal kırıklığına uğrattıkları*” için suçladıkları ve ülkede güçlü bir Amerikan karşıtı akımının geliştiği yer almaktadır.³²⁴ CIA'nın 06 Haziran 1964 tarihli bir mesajında ise Johnson'un Mektubu'nun Türk-Amerikan

³¹⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01>, Date Of Access: 10.06.2020; Geoffrey Lewis, **Modern Turkey**, Ernest Bern, London 1974, p.205.

³¹⁹ Dankwart A. Rustow, **Turkey, America's Forgotten Ally**, Council On Foreign Relations Press, New York 1989, s.95.

³²⁰ Amerika'nın ünlü Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye'ye yolladığı ilk Büyükelçi.

³²¹ Abdi İpekçi, “**Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Mektup ve Ötesi...**”, Milliyet, S.7714, 17.05.1970, s.11.

³²² 22 Eylül 1973-20 Ocak 1977 yılları arasında görev yapan Henry A. Kissinger, Amerika'nın 56. Dışişleri Bakanıdır.

³²³ Henry Kissinger, **Years of Renewal: The Concluding Volume of His Classic Memoirs**, Simon&Schuster, New York 1999, p.201.

³²⁴ **The President's Intelligence Review**, Central Intelligence Agency (CIA), 22-24.04.1964, FOIA, Secret, Doc. No.: 0005959134, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

ilişkilerini belirlemekten daha fazlasını yaptığı, genel fikir birliğinin bu mektubun Türkiye'nin uluslararası ilişkiler alanında Birleşik Devletler'den daha bağımsız olmasını neredeyse zorunlu kıldığı yönünde olmuştur. Ayrıca Türkiye'de mektuba verilen tepkilerin nedeni olarak böyle bir mektubun ABD Başkanı tarafından yollanabileceğinin ülkede şok etkisi yaratması ve kimsenin buna inanmak istememesinden kaynaklandığı ifadeleri yer almıştır.³²⁵

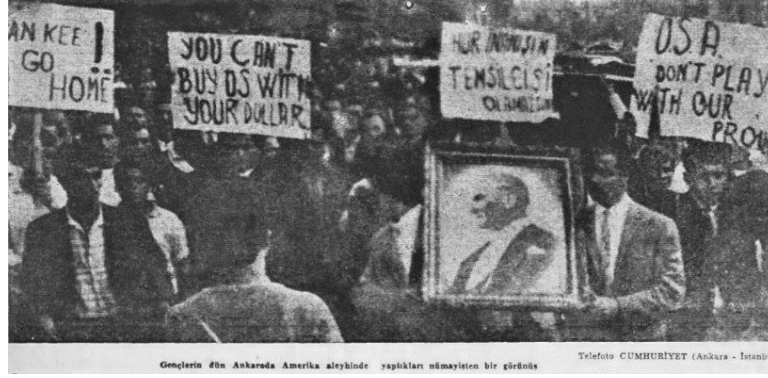
Johnson'un Mektubu'na yönelik tepkiler beraberinde protestolara ve mitinglere neden olmuştur. Böylece Amerikan karşıtlığı sadece söylemlerde kalmamış, geniş halk kitlelerinin katıldığı ve uzun yıllar sürecek olan gösterilere yansımıştır. CIA'nın 21 Nisan 1964 tarihli basın bülteninde Türkiye'de Kıbrıs uyuşmazlığı nedeniyle Amerikan karşıtlığının yayıldığı belirtilmiş ve öğrenci gruplarının yakın zamanda İstanbul'da ve Ankara'da Amerikan Hükümeti'ne karşı muhtemelen hükümetin gizli onayı ile gösterileri yapabilecekleri ifadeleri yer almıştır.³²⁶ Bu değerlendirmeden yaklaşık 4 ay sonra, 22 Ağustos 1964'te Amerika'nın Kıbrıs yaklaşımı protesto edilmiş, 28 Ağustos 1964'te üniversite öğrencileri BM ve NATO'yu eleştiren bildiri yayımlamışlardır.³²⁷ Amerika'ya karşı ilk gösteri ise 28 Ağustos 1964 tarihinde yani mektup daha basına sızmadan önce yapılmıştır. Kızılay'da toplanan gençler *"Yankee Go Home/ Amerikalı Evine Dön"*, *"You Can't Buy As With Your Dollars / Bizi Dolarlarınızla Satın Alamazsınız"*, *"Don't Play With Our Pride / Gururumuzla Oynama"* yazılı dövizlerle yürüyüş yapmış, *"Herkes Uyuyor, Amerikan Politikasını Öğrenin, Ordu Kıbrıs'a, Gençlik Olarak Amerika'nın Tutumunu Tasvip Etmiyoruz, Amerikalı Evine Dön"* diye bağırılmışlardır. Bunun yanı sıra meydana yaptıkları konuşmada Amerika'nın tutumunun dünyanın her yerinde emperyalist ve sömürücü olduğunu dile getirmişlerdir.³²⁸

³²⁵ **Turkish Reaction To President Johnson's Letter To Prime Minister İnönü**, CIA, Intelligence Information Cable, 06.06.1964, FOIA, Secret, Doc. No.: 0000615268, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

³²⁶ **"Turkey: Anti-Americanism Appears To Be Spreading As A Result Of The Cyprus Dispute"**, CIA, Central Intelligence Bulletin, 21.04.1964, CREST, Top Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00975A007600290001-6, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

³²⁷ Sander, *"Türk-Amerikan"*, s.314.

³²⁸ **"Turkish Students Protest"**, The New York Times, 28.08.1964, p.5; **"Amerika Aleyhinde Bir Gösteri Yapıldı"**, Milliyet, S.6018, 28.08.1964, s.1.

Resim 12: Gençlerin Ankara’da Amerika aleyhinde yaptıkları gösteriden bir kare.³²⁹

Taksim Meydanı’nda başlayan gösterilerde öğrenciler “*Biz ne çirkin Amerika’nın ne de soğuk zehir saçan Rusya’nın yanındayız. Sadece ve sadece Mustafa Kemal’in yanındayız!*”, “*Sizi Dost Bildik, Yanıldık*” diye bağırmışlar, Amerikan şirketleri ile Hilton Oteli önünde tezahüratta bulunmuşlar ve oteldeki Amerikan bayrağının yerine Türk bayrağı çekilmişlerdir.³³⁰ Hazırlanan pankart ve dövizlerde ise şu cümleler yer almıştır: “*Dejenere Olmuş Emperyalistler Vatanınıza Dönün*”, “*Yerimiz Ne Amerika’nın Ne Rusya’nın Yanıdır, Mustafa Kemal’in Yoludur. Ayıdan Post, Amerika’dan Dost Olur Mu? Palikarya, Seni Sam Amcanız Da Kurtaramaz.*”³³¹ Ayrıca konuşma içerisinde geçen her Amerika kelimesinin ardından kalabalık “*kahrolsunlar*” diye karşılık vermiştir. Ayrıca Amerikan Elçiliği’nin duvarına Türk bayrağı çekmişler ve Amerikan askeri polisi, eğitim servisi ve lojmanın bulunduğu TUSLOG³³² Det-30 adlı binayı da taşlamışlardır.³³³ Böylece Amerika’ya karşı sadık müttefik anlayışı yerini düşmanlığa bırakmıştır. Kamuoyunda “*NATO’ya Hayır*”, “*Amerikan Emperyalizmi*”, “*Tam Bağımsız Ve Gerçekten Demokratik Türkiye*” şeklinde sloganlar atılmaya başlamıştır.³³⁴ Hatta Nisan 1966’da CENTO (Merkezi Anlaşma Örgütü) toplantısına katılmak için Ankara’ya gelen Dean Rusk, üniversite öğrencileri tarafından protesto edilmiş ve Zafer Anıtı’na öğrenciler tarafından siyah çelenk bırakılmıştır. Rusk’ı protesto eden gençler “*Türkiye’de Amerikan Tesisi İstemiyoruz*”, “*Kıbrıs’ı Sizin Yüzünüzden Kaybediyoruz*”, “*Yankee Go Home / Amerikalı Evine Dön*”, “*The World Is Not Johnson’s Ranch/ Dünya Johnson’un*

³²⁹ Kaynak: Cumhuriyet, S.14394, 28.08.1964.

³³⁰ “*Gençlik Amerika’yı Tekrar Tel’in Etti*”, Cumhuriyet, S.14396, 30.08.1964, s.1,7.

³³¹ “*Gençlik Şehrimizde De Büyük Bir Miting Yaptı*”, Milliyet, S.6020, 30.08.1964, s.1

³³² Amerika Birleşik Devletleri’nin genellikle NATO üyesi ülkelerde bulundurduğu askeri malzeme depolarıdır.

³³³ “*Ankara’da Dün Büyük Gösteriler Yapıldı*”, Milliyet, S.6019, 29.08.1964, s.1.

³³⁴ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, “*1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası*”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, (10.baskı), Ankara 2014, s.498.

Çiftliği Değildir”, “*We Are Ar The Same Age With Tran Van Tung/ Vietnam’da Öldürülen Genç Tung İle Aynı Yaştayız*” şeklinde pankartlar hazırlamışlardır. Protesto hazırlıklarının erkenden fark edilmesi üzerine Rusk, Atatürk Bulvarı yerine arka sokaktan CENTO toplantısına götürülmüştür. Bunun üzerine gençler Amerikan elçiliğine yönelmiş ve protestolarına burada devam etmişlerdir. Birkaç gün süren olaylar 74’e yakın kişinin tutuklanması ile sonuçlanmıştır.³³⁵

Resim 13: Ankara’da Amerikan karşıtı gösteri yapıldı.³³⁶

Amerikan karşıtı gösterilerin yalnızca Türkiye’de olmadığını belirten Hariciye ve Milli Güvenlik Konseyi yetkilileri ise “*Amerika’ya düşman bir azınlığın gösterileri ile çoğunluğun görüşünü birbirine karıştırmamak lazım. Biz bu tür olayların ilişkilerimizin temelini etkileyeceğini sanmıyoruz*” açıklamasını yaparken, Pentagon yetkilileri Amerikan karşıtlığının beklenmedik bir gelişme olduğunu, “*1964’e kadar ilişkilerimiz anormaldi, gerçekçi değildi. Bu anormallik bir gün bir yerde patlak vermeye mahkûmdur. Şimdi karşılıklı tedbirlerle dostluğumuzu daha realist, daha sağlam bir hale getirmeliyiz... Zira Türkiye gibi gerek NATO içinde gerek genel dünya politikamızda çok önemli stratejik bir yer tutan bir ülkenin dostluğu bizim için hayatidir. Bunu kaybetmek bizim için felaket olur*” sözleriyle dile getirmiştir.³³⁷

Johnson Mektubu yazılırken şüphesiz dikkate alınan ilk unsur Türkiye’nin çıkarma yapmasını engellemek düşüncesi olmuştur. Mektubun olumsuz sonuçları ve Türkiye’de yaratacağı etki ise göz ardı edilmiştir. Bu nedenle içeriğine ve hitap şekline dikkat edilmeden yazılan Johnson Mektubu, Türkiye’nin dış politikada çok boyutlu bir yol izlemesi gerektiği konusunda bir dönüm noktası olmuştur.

³³⁵ “*Arka Yoldan Gelen Önemli Bir Misafir: Dean Rusk!*”, Yön, S. 160, 22.04.1966, s.4; “*Dean Rusk Yuhalandı*”, Milliyet, S.6609, 21.04.1966, s.1,7.

³³⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.14395, 29.08.1964.

³³⁷ Abdi İpekçi, “*Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Görüntüyü Azaltmak*”, Milliyet, S.8076, 19.05.1970, s.11.

4.4. Johnson Mektubu'nun Sonuçları

Mektubun sonuçlarına kısaca bakmak gerekirse öncelikle Türkiye'de Atlantik İttifakı'nın güvenliğinin sağlanması konusunda bir ikilem ortaya çıkmış ve bu durum NATO'nun varlığının sorgulanmasına neden olmuştur. Öyle ki çok geçmeden ülkede NATO karşıtı gösteriler baş göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye, NATO kapsamında yapılan askerî ittifaklara katılırken daha ihtiyatlı davranmaya başlamıştır ve Çok taraflı Güç (MLF) projesine katılmaktan vazgeçmiştir. Böylece MLF'ye katılmayı reddeden Türkiye, dünyaya Amerika'nın uydusu olmadığını ve Amerika'nın tekliflerinin her zaman kabul görmeyeceğini göstermek istemiştir. Ancak Türkiye'nin MLF'ye katılmayı reddetmesini Amerikan karşıtlığının bir etkisi olarak görmek çok da doğru değildir. Nitekim pek çok ülke MLF projesine onay vermemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu kararı projenin yürürlüğe girmesi konusunda belirleyici olmamış ve Amerika'nın tepkisini çekmemiştir.

Türkiye'nin Amerika'ya karşı politikası ise tarafsız bir hal almaya başlamıştır. Böylece Türkiye zamanla Amerika'nın yörüngesinden ayrılmaya başlamıştır ve yeni bir ittifak arayışına girmiştir. Bu amaçla SSCB ve Bağlantısızlar gibi ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Öyle ki Sovyetler ilişkileri düzeltmek ve geliştirmek isteyen Türkiye, 1965 yılında Amerika'dan Türkiye'deki askeri üslerini Sovyet toprakları üzerinde keşif uçuşları için kullanmayı bırakmasını istemiştir. Ayrıca Türkiye Amerika'nın Vietnam politikasına karşı çıkmış ve Vietnam'a asker göndermemiştir. Bunun yanı sıra Johnson Mektubu, Türkiye'nin Amerika'ya olan bağlılığının getirdiği sorunları gün yüzüne çıkarmış ve Türkiye hızla Amerika'ya olan bağımlılığını en aza indirmeyi amaçlamıştır ve yerli sanayiye yönelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Amerika'nın Vietnam politikasını desteklememesi, ekonomisini bağımsız hale getirmeye çalışması ve 1964 yılında öğrenci olaylarının şiddetli bir şekilde yaşanması karşıtlığın bir göstergesi haline gelmiştir.

1960-1970'li yıllar daha çok Türkiye'de Amerikan karşıtlığının yükseldiği yıllar olmuştur. Özellikle 1960 yılı başlarında yaşanan U-2 Krizi ve 1962 yılı Küba Füze Krizi iki ülke arasındaki ilişkilerin zamanla geri dönülemez bir noktaya ulaşacağının sinyallerini vermiştir. Çok geçmeden, 1963-64 yıllarında patlak veren Kıbrıs Krizi iki ülkenin dostluk anlayışlarındaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Küba Krizi ve Jüpiterlerin kaldırılmasıyla başlayan gerginlik Johnson

Mektubu ile had safhaya ulaşmıştır. Dolayısıyla Kıbrıs sorununun ardından halk arasında Amerika'ya karşıtlık duygusunda şiddetli bir artış başlamıştır. Bu karşıtlık zamanla Amerika'nın, Amerikan ordusunun ve hatta Amerika ile yapılan ikili anlaşmaların sorgulanmasına neden olmuştur. Gerek öğrenci olaylarının başlaması gerekse Amerikan Altıncı Filosunun ve Robert Komer'in protesto edilmesi olayları döneme damgasını vurmuştur. Bu açıdan bakıldığında Amerika'ya karşı hissedilen düşmanlık duygusunun ve yapılan protestoların arkasında Johnson Mektubu'nun yarattığı olumsuz etki vardır.

Mektup ile birlikte iki ülke arasındaki dengeler altüst olmuş, Amerika, Türkiye'deki saygınlığından ve bir zamanlar sahip olduğu sevgiden çok şey kaybetmiştir. Amerikan düşmanlığı Türkiye'yi hızla etkisi altına almıştır. Bu nedenle Johnson Mektubu, Amerika'ya karşı duyulan güvensizlik zincirinin halkalarından ilki olmuştur.

5. İKİLİ ANLAŞMALAR VE AMERİKAN ÜSLERİ

5.1. İkili Anlaşmalar

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından klasik sömürgecilik sona erdi ve eski sömürgeler tek tek bağımsızlıklarını ele etti. Ancak sömürgecilik bu dönemde açıkça yapılmak yerine ekonomik, askeri ve teknik yardım adıyla ve ikili anlaşmalar yapılmak suretiyle şekil değiştirdi. Böylece gelişmiş ülkeler yardıma muhtaç ülkeleri anlaşmalar yoluyla kendilerine bağlamaya başladılar. Bu kapsamda Amerika'da sömürgeciliğin yeni bir versiyonu olan ikili anlaşmalarla Türkiye'yi her geçen gün kendine muhtaç hale getirdi.³³⁸ Böylece Türkiye'de ikili anlaşmalara olan bakış açısı zamanla olumsuz yönde gelişme göstermiş ve anlaşmalara yönelik eleştiriler yapılmaya başlamıştır.

Dönüşüm dergisi yazarlarından Ayhan Başaran ikili anlaşmalarla ilgili *“Amerikan emperyalizmi Türkiye'ye ilk adımı 1947 yılında imzalanan ikili anlaşma ile atmıştır. Bu tarihten sonra yapılan ve 55'ten fazla olan ikili anlaşmalar yoluyla Türk halkı emperyalizmin denetimi altına girdi”* yorumunu yaparken, Bahattin Ali Türk Solu dergisinde yayımlanan makalesinde ikili anlaşmalardan biri olan 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nı, *“İlk bakışta, yardım anlaşmasının çok iyi niyetli hükümler taşıdığı*

³³⁸ Haydar Tunçkanat, “İkili Anlaşmalar”, Türk Solu, S. 77, 06.05.1969, s.8; “Tunçkanat: ‘Yeni Sömürgecilik İkili Anlaşmalarla Oluyor’”, Milliyet, S.7945, 0501.1970, s.1,11.

sanılabilir. Oysa, anlaşma daha ikinci maddesinde Türkiye'yi, bağlayıcı hükümlerle donatılmıştır” sözleriyle eleştirmiştir. Devamında bu anlaşma neticesinde Kıbrıs bunalımında askeri malzemelerin kullanılmadığını belirten B. Ali, bugün Amerika'dan gizli bir yerimizin olmamasını da 12 Temmuz Anlaşması'nın hükümlerine bağlamıştır.³³⁹

İnönü'nün 1966 yılında ikili anlaşmalarla ilgili yaptığı şu değerlendirme ise Amerika'nın yayılmacı politikasının tehlikeli boyutlarını gözler önüne sermektedir: “...Peygamber edası ile size dünyaları vaad ederler, imzayı attınız mı ertesi gün gelmişlerdir. Personeli gelmiştir, teçhizatı gelmiştir, üsleri gelmiştir. Ondan sonra sökebilirsen sök... Gitmezler. Ancak bu meselenin üstüne vakit geçirmeden eğilmek lazım. Yoksa ne bağımsız dış politika ne bağımsız iç politika güdemeyiz. Havanda su döversiniz. Fakat zannetmeyiniz ki kolay bir iştir. Savuşturulan iki üç badire bunun yanında çok kolay kalır. Teşebbüs ettiğimizde başımıza neler gelir kestiremem.”³⁴⁰

Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkiler 1960'lı yıllardan itibaren değişikliğe uğramıştır. Krizlerin ve çeşitli sarsıntıların yaşandığı bu dönemde ittifakı sarsan temel unsur ise sadece Johnson Mektubu değildir. Aynı zamanda Küba Krizi esnasında Türkiye'nin pazarlığa kurban girmesi de dış politikada değişikliğe gidilmesi gerektiğini açıkça göstermiştir.³⁴¹ Yeni Türkiye Partisi (YTP) grubu adına konuşma yapan Ali İhsan Çelikkhan ikili anlaşmaların Küba Krizine olan etkisini şu sözlerle ifade etmiştir: “İkili anlaşmaların hayatî düğüm noktası, nihai karar verme yetkisi ve inisiyatif kullanma anıdır. Bunun bir misalini partimiz koalisyonda bulunduğu devrede, 1962 Küba Krizi sırasında Türk Hükümeti çok yakından görmüş ve o zamanki Hükümetin bir kanadı olarak partimiz, diğer kanatlarla birlikte bunun ıstırabını yaşamıştır.”³⁴² İkili anlaşmaların Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığı gerçeği sadece Küba Krizi sırasında değil aynı zamanda Johnson Mektubu ile de ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 07 Ocak 1966 tarihinde gazetecilerle yaptığı görüşmede ikili anlaşmaların gözden geçirileceğini açıklamıştır.³⁴³ Çağlayangil'in bu açıklamasından yaklaşık bir hafta sonra da Johnson

³³⁹ Ayhan Başaran, “Türkiye Anti-Emperyalist Milli Cephesi Üzerine”, Dönüşüm, S. 8, 01.12.1966, s.12; Bahattin Ali, “ABD Soygun Şebekesi”, Türk solu, S. 68, 04.03.1969, s.13.

³⁴⁰ “Devlet Teşkilatımızdaki Amerikan Ajanları”, Yön, S. 172, 15.07.1966, s.5.

³⁴¹ Yılmaz, a.g.e., s.172.

³⁴² MMTD, 12.04.1967, B. 84, Dö. 2, Top. 2, Ot. 2, C. 16, s.63.

³⁴³ “İkili Anlaşmalar Gözden Geçiriliyor”, Cumhuriyet, S.14886, 07.01.1966, s.1; “Senato’da Johnson Suçlandı”, Milliyet, S.6510, 07.01.1966, s.7; Anthony Lewis Türkiye'nin üsler üzerinde daha fazla kontrol sahibi

Mektubu kamuoyuna açıklanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nın dördüncü maddesine dayanılarak önlenmiştir. Truman Doktrini gereğince yapılan 12 Temmuz Anlaşması Türkiye'nin elini kolunu bağlamıştır.³⁴⁴ Dolayısıyla Çağlayangil' in bu açıklaması da tesadüfi değildir. Gerek Küba Krizi gerekse Johnson Mektubu, “*İkili Anlaşmalar*” sorununu ortaya çıkarmıştır.³⁴⁵

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından Kuvvetler Statüsü Anlaşması gereğince Amerika ile Türkiye arasında çok sayıda ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Anlaşmalar genel olarak Amerikalı personelin statüsünü ve Amerikan üslerinin sahip olduğu yetkileri kapsamaktadır.³⁴⁶ Soğuk Savaş'ın etkisinin artmasıyla birlikte Amerika, Türkiye'ye daha fazla ihtiyaç duymuş ve doğal olarak iki ülke arasındaki anlaşmaların sayısı da günden güne artmıştır.³⁴⁷

4 Nisan 1966 tarihinde gazetecilerle görüşme yapan Demirel, Amerika ile olan ikili anlaşmaların sayısını 55 olarak açıklamış ve “*Türkiye’de Amerikan üssü yoktur, tesisi vardır*” diyerek yıllarca sürecektir olan polemigi de başlatmıştır.³⁴⁸ Bunun yanı sıra ikili anlaşmaların şiddetli tepkiye yol açması üzerine AP anlaşmaların kendi dönemlerinde yapılmadığını belirterek eleştirilerin hedefi olmaktan kurtulmaya çalışmıştır.³⁴⁹ Dışişleri Bakan Vekili Faruk Sükan da “*Yapılmış olan 54 anlaşmanın antlaşmanın 34’ü 1960 senesinden önce yapılmıştır; 20 tanesi de 1960-1965 senesi arasında yapılmıştır. Zamanı iktidarımızda tek anlaşma ve antlaşma yapılmamıştır*” açıklamasını yapmıştır.³⁵⁰ Bunun üzerine Şaban Erik, Emek dergisindeki yazısında “*Asıl olan şey, bağımsızlığımızı ağır şekilde zedeleyen ikili anlaşmalardan büsbütün yakayı sıyırmaktır*” diyerek yapılan açıklamaların birer bahanedir ibaret olduğunu söylemiştir.³⁵¹

olmak istemesini ve birçok Türk-Amerikan anlaşmasının gözden geçirilmesi taleplerini, Türkiye'nin siyasi açıdan toparlanma isteğinin çığlıkları olarak nitelendirmiştir. Anthony Lewis, “*Tide Of Anti-Americanism In Turkey Has Roots In NATO, U.S. Aid Program*”, The Courier Journal, Vol. 228, No. 51, 20.02.1969, p.29.

³⁴⁴ Gönübol, Kürkçüoğlu, a.g.m., s.503.

³⁴⁵ Yılmaz, a.g.e., s.172.

³⁴⁶ Haluk Ülman, “*İkili Anlaşmalar ve Amerikan Üsleri*”, Cumhuriyet, S.15181, 03.11.1966, s.2; Füsün Özbilgen, “*Üslerin Kısır Döngüsü*”, Cumhuriyet, S.19467, 07.10.1978, s.7.

³⁴⁷ Yılmaz, a.g.e., s.170.

³⁴⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “*Başbakanın Gazetecilerle Yaptığı Toplantı*”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 19, 30.04.1966, s.41; “*Demirel: ‘Bizde Üs Yok Tesis Var...*’”, Milliyet, S.6593, 05.04.1966, s.1.

³⁴⁹ Gönübol, Kürkçüoğlu, a.g.m., s.508.

³⁵⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), 27.06.1967, B. 77, Dö. 1, Top. 6, O. 1, C. 42, s.20.

³⁵¹ Şaban Erik, “*İkili Anlaşmalar Ya Da ‘Üs Yok Tesis Var’*”, Emek, C. 1, S. 6, 14.07.1969, s.15.

Kamuoyunda tepkilerin giderek artması üzerine Demirel ikili anlaşmaların tek başlık altında toplanması için müzakerelere başlamıştır.³⁵² Amerika'ya yapılan müzakere teklifinde hükümetin talepleri: Anlaşmaların tek metinde toplanması, Amerikalı personelin durumunda değişiklik ve üslerdeki uçakların cephanesinde mutabakat yapılması olarak belirlenmiştir.³⁵³ Ancak iki ülke arasında yapılan görüşmeler sırasında bazı anlaşma metinlerinden bazılarının kaybolduğunun anlaşılması tartışmaların diğer bir boyutunu oluşturmuştur.³⁵⁴ Yaklaşık 24 anlaşma metninin kaybolması üzerine Behice Boran, Meclis'te özetle *“İkili anlaşmalardan 24 tanesinin metninin mevcut olmadığı ileri sürülüyor. Bu anlaşmaların metni olmadığına göre uygulama neye göre yapılmaktadır. Sayılarının 24 olduğu nereden anlaşılmıştır. Bu ayıptır bulunmayan anlaşmaların hükümsüz olduğu ilan edilmelidir”* şeklinde bir önerge teklifinde bulunmuş ancak bu teklifi kabul edilmemiştir.³⁵⁵ Ali İhsan Çelikkan da *“24 ikili anlaşmayı kaybettikleri iddia edilen şahıslar Türk milleti tarafından asla affedilmeyecektir”* sözleriyle bu durumu eleştirmiştir.³⁵⁶ Bir başka eleştiriyi CHP Grup Başkan Vekili Hıfzı Oğuz Bekata yapmıştır. Bekata konuşmasında *“İkili anlaşmaların sayısının 54 olduğu söylenir. Bunların 34'ünün Dışişleri arşivlerinde bulunduğu ve fakat 20'sinin maalesef bulunamadığı söylenir. Bu doğru ise, hazindir. Yarın 54 değil de 64 derlerse bunu kabul durumunda olacak mıyız?”* açıklamasını yapmıştır.³⁵⁷ Çetin Altan ise *“Bazı şeyler yapılamaz. Mesela ölü evinde dans edilemez. Bir memleket yabancı bir devletin boyunduruğu altında mı, değil mi? Mesele bu! 23-24 anlaşma yok... Bu anlaşmalar ortaya çıkmazsa Türkiye ihanete uğramış demektir. Türkiye, Amerika'nın yanında eşit dostluk içinde değildir”* diyerek anlaşmaların mütekabiliyet esasına uygun olmadığını ifade etmiştir.³⁵⁸ AP'nden Mehmet Ali Aytaç ise anlaşmaların iki ülke için eşit şartlar içerdiğini ve aksini iddia edenlerin Türk-Amerikan dostluğunu bozmak düşüncesinde olduklarını savunmuştur. Faruk Sükan da 24 ikili anlaşmanın kaybolduğu yönündeki haberlerin

³⁵² “İkili Anlaşmalar İçin Müzakereye Bir An Önce Başlanmasını İstedik”, Cumhuriyet, S.15207, 29.11.1966 s.7; Akalın, a.g.e., s.121-122.

³⁵³ “İkili Anlaşmalarla İlgili İsteklerimiz Amerika'ya Bildirildi”, Cumhuriyet, S.14972, 08.04.1966, s.1.

³⁵⁴ Gönübol, Kürkçüoğlu, a.g.m., s.505.; Talat Halman, “İkili Anlaşmalar Birleşirken”, Milliyet, S.7690, 23.04.1969, s.2.

³⁵⁵ MMTD, 12.04.1967, B. 84, Dö. 2, Top. 2, O. 1, C. 16, s.51.

³⁵⁶ “İkili Anlaşmalarla İlgili Meclis Araştırması İsteyen Önerge Reddedildi”, Cumhuriyet, S.15337, 13.04.1967, s.1,7.

³⁵⁷ CSTD, 27.06.1967, B. 77, Dö. 1, Top. 6, O. 1, C. 42, s.18.

³⁵⁸ “TİP”, Ant, C. 1, S. 16, 18.04.1967, s.5.

asılsız olduğu açıklamasını yapmıştır.³⁵⁹ Ancak Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, yaklaşık iki yıl sonra Senato’da yaptığı konuşmasında ikili anlaşmalardan bazılarının kaybolduğunu itiraf etmiştir.³⁶⁰

İkili anlaşmaların yarattığı huzursuzluk ortamı üzerine Türkiye’nin talebi doğrultusunda Amerika ile Türkiye arasında 03 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA) imzalanmıştır.³⁶¹ Böylece iki ülke arasındaki ikili anlaşmalar tek çatı altında toplanmıştır. Ancak OSİA ile sağlanan olumlu hava çok uzun sürmemiş ve 1975 yılında Amerika’nın Türkiye’ye silah ambargosu uygulamaya başlamasıyla OSİA’na karşı tepkiler yeniden gündeme gelmiştir. Ambargonun devam etmesi üzerine Türkiye 25 Temmuz 1975 tarihinde anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmiştir.³⁶²

Türkiye’nin OSİA ile Amerika’yla olan ilişkilerine bir mesafe koyduğunu söyleyen Armaoğlu, Amerika’nın hareket özgürlüğünün kısıtlandığını ve üslerde disiplinin sağlandığını belirtirken, Abdullah Özkan, Türkiye’nin Amerika’ya olan bağlılığının azalmadığını aksine daha da arttığını söylemiştir.³⁶³ Özkan ile aynı görüşe sahip Haydar Tunçkanat da 1969 Anlaşması’nın daha önceki anlaşmalardan farklı olmadığını *“1965’te Amerikalıların üs, tesis ve mevzii olarak Türkiye’de işgal ettikleri arazi 35.000 dönüm iken bugün bu miktarın 19.000 dönüme, Amerikalıların sayılarının da 23.000’den 7.000’e indirilmesi Türk hükümetinin isteği üzerine yapılmamıştır. ABD’leri dış ticaret açığını kapatmak için iki sene önce Amerika dışındaki üs ve tesislerin bir kısmını kapatmaya, asker ve subay ailelerini geri çekmeye karar vermiştir... bugün giden Amerikalı, yarın geri gelebilir. Anlaşmada bunu önleyecek hiçbir hüküm mevcut değildir. Bize göre bu yeni anlaşma kendisinden önce yapılmış olan 23 Haziran 1954 tarihli askeri kolaylıklar anlaşmasından farklı ve Türkiye lehine bir hüküm getirmiş de değildir”* sözleriyle ifade etmiştir.³⁶⁴ 1970 yılında ise Demirel, basına *“1945 yılından bu yana savunma ve ortak savunma konusunda 91 anlaşma yapıldığını”* açıklamış şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Mahiyet*

³⁵⁹ “İkili Anlaşmalarla İlgili Meclis Araştırması İsteyen Önerge Reddedildi”, Cumhuriyet, S.15337, 13.04.1967, s.1,7.

³⁶⁰ “İkili Anlaşmalardan Bazıları Kayboldu”, Cumhuriyet, S.15991, 02.02.1969, s.1.

³⁶¹ “Temel İkili Anlaşma Bugün İmzalanıyor”, Milliyet, S.7761, 03.07.1969, s.1.

³⁶² Akalın, a.g.e., s.123-124.

³⁶³ Fahir Armaoğlu, “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1997”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (Yay. Haz. İsmail Soysal), TTK Yay., Ankara 1999, s.427; Özkan, a.g.e., s.54.

³⁶⁴ Haydar Tunçkanat, “İkili Anlaşmalar: 3 Temmuz 1969 Tarihli Temel İkili Anlaşma”, Cumhuriyet, S.16360, 11.02.1970, s.2.

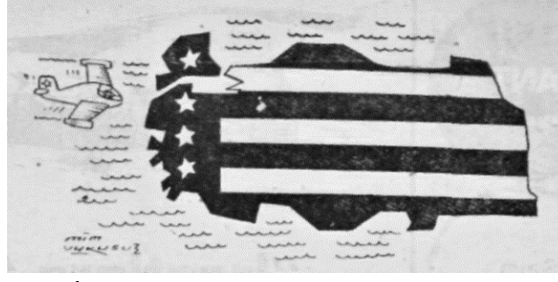
itibariyle ikili anlaşmalar millî savunmamız için girdiğimiz çok taraflı bir ittifak içerisinde yapılmasına ihtiyaç görülen uygulama anlaşmalarıdır. İkinci Dünya Harbi'nin hemen sonundan itibaren yapılmaya başlanan ikili anlaşmalar, bilâhare kurulan ve günümüze kadar devam eden ittifakların bir neticesidir. Yani, ikili Anlaşmaların 25 yıllık bir mazisi vardır. Aslında ikili anlaşma, devletimizin başka bir devletle belirli bir konudaki mutabakatını ifade eden bir mukaveleden başka bir şey değildir... Senelerden beri yapılan yayınlar ve propagandalar neticesinde bugün kamuoyunda, temelden yanlış ve çok değişik bir 'ikili anlaşmalar' mefhumu yaratılmıştır. Kamuoyunun zihnine nakşedilmek istenen bu yanlış 'ikili anlaşmalar' mefhumuna göre, sadece Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılmış olan, Amerika'ya tek taraflı imtiyazlar tanıyan, egemenlik ve bağımsızlığımızı zedeleyen, Türkiye'yi iradesi dışında harbe sürüklemek tehlikesi doğuran, memleketi bir anda harabeye çevirip milyonlarca vatandaşın ölümüne yol açabilecek, gizli, yalnız Hükümetin bildiği ve Hükümete yetkiler tanıyan anlaşmaların mevcudiyeti intibai yaratılmak istenmiştir.”³⁶⁵

Demirel ile aynı görüşe sahip olan Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'da ikili anlaşmalar hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: “Şunu açıkça ifade edeyim ki, bu askerî anlaşmalar gereğince yapılan ikili anlaşmaların hiçbirisi Türkiye İşçi Partisi'nin zaman zaman yaptığı beyan ve neşriyatlarda olduğu gibi, bir işgal değildir. Bunlar Türk topraklarıdır.”³⁶⁶ Dışişleri Bakanı Çağlayangil de Ahmet Topaloğlu gibi anlaşmaların “Amerika'ya gerektiğinde ve lüzum görüldüğünde Türkiye'yi işgal yetkisi veren bir anlaşma olmadığını” ileri sürmüştü, buna karşılık Senatör Suphi Güsoytrak Türkiye'nin daha önce de Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanılarak işgal edildiğini hatırlatmış, mektup teatisi suretiyle yapılan anlaşmalarla Türkiye'nin Amerika'dan ayrılamaz bir duruma geldiğini söylemiştir.³⁶⁷

³⁶⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 65, Şubat 1970, s.99-101.

³⁶⁶ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s.490.

³⁶⁷ “Haftanın Notları: İkili Anlaşmalar”, Ant, C. 4, S. 96, 12.11.1968, s.2.

Resim 14: “İnişe geçiyoruz Coni, pistler hazırlanmış!..”³⁶⁸

Amerika ile yapılan 55 ikili anlaşma anayasaya aykırı bir şekilde uygulanmaktadır. Amerika’nın Türkiye’ye gümrüksüz mal getirmesi, posta teşkilatına, otobüs işletmesine ve radyo istasyonuna sahip olması ikili anlaşmaların incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İncirlik Hava Üssü hakkında yapılan 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma da incelenmesi gereken anlaşmalardan sadece birisidir. Amerika’nın Lübnan’a asker yollaması ve U-2 casus uçaklarının bu üstten havalandırması Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye atan bir durumdur.³⁶⁹ U-2 casus uçağı olayı patlak verdiğinde Powers Moskova’daki sorgusunda hâkimin “Size emredilseydi rahatlıkla bir yere atom bombası dahi atabilirsiniz öyle mi?” sorusuna “Olabilir” cevabını vermiştir. Adana’daki üs bu zihniyetle çalışan ve CIA ile aralarında gizli anlaşmalar bulunan bu derece sorumsuz casuslar tarafından doldurularak adeta bir çıbanbaşı haline getirilmiştir. Bu hususta Mekin Gönenç, Türk toplumunun üstüne düşen tek görevi, son Amerikalı neferin bu gizli üsleri terk edene kadar savaşı elinden bırakmaması olarak göstermiştir.³⁷⁰

Emekli Orgeneral Refik Tulga, “Vatanın savunması için her devlet, kendi toprakları içinde istediği şekilde harbe hazırlanmak inisiyatifine sahiptir. Oysaki ikili anlaşmalar Türkiye’nin değil yalnız ve sadece Birleşik Amerika’nın nükleer güvenliği için yapılmıştır” diyerek anlaşmaların Türkiye’nin çıkarlarını gözetmediğini ifade etmiştir.³⁷¹ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Genel Başkan Yardımcısı Numan Esin de “Türkiye’de Amerikan üsleri bulunduğu takdirde Türkiye topraklarının harbin ilk dakikalarında otomatikman harp hedefi olacağını...” bu nedenle Türkiye’nin ikili anlaşmalarla kurulan üslerden temizlenmesi ve atom

³⁶⁸ Kaynak: Ant, C.4, S. 93, 08.10.1968.

³⁶⁹ “Arka Yoldan Gelen Önemli Bir Misafir: Dean Rusk!”, Yön, S. 160, 22.04.1966, s.4.

³⁷⁰ Mekin Gönenç, “Amerikan Üslerinin İç Yüzü”, Ant, C. 21, S. 31, 01.08.1967, s.8.

³⁷¹ Refik Tulga, “Olaylar ve Görüşler: Gerçekçi Bir Koalisyon”, Cumhuriyet, S.18334, 14.08.1975, s.2

silahlarından arınması gerektiğini dile getirmiştir.³⁷² Demirel'in 1970'te yaptığı değişikliklere yönelik Tabii Senatör Ahmet Yıldız şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“İkili ilişkilerden duyduğumuz kaygılar bugün artmıştır. En önemli değişiklik şudur: DP döneminde ileri karakolduk. Şimdi ise kobaylığa aday olduk. Türkiye’yi başkalarının kobayı haline getirerek, bir anda mezarlığa çevirebilecek anlaşmaları, yeni anlaşma ile hukukileştirmiş, daha kesin hükümlerle bizi bağlamış ve ilerisi için de hükümete açık bono vermiş bir anlaşma TBMM’ne uğramadan yürürlüğe girmiştir.”*³⁷³ Haydar Tunçkanat ise Türk Solu dergisindeki yazısında *“1945 yılından bu yana yaptığı ikili anlaşmalarla Türkiye’yi Amerika’ya öylesine muhtaç ve bağımlı bir duruma getirmiştir ki, Türkiye’yi her istediği anda aç bırakabilir, dövizsiz ve petROLSÜZ bırakabilir. Ve tabii isterse hükümetleri düşürebilir”* açıklamasını yaparak anlaşmaların yarattığı tehlikeye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Cumhuriyet’teki köşe yazısında *“Amerika ile Türkiye arasında sayısı bilinmeyen ikili anlaşmalar yapılmıştır. Türk toplumunu topyekûn tehlikeyle karşı karşıya bırakacak yetkilerin bu anlaşmalarla Amerikalılar eline verildiğini...”* dile getiren İlhan Selçuk da ikili anlaşmaların Türkiye’yi bir Amerikan çiftliği haline getirdiğini ve Türkiye’nin geleceğini bizden olmayanların iki dudağı arasına bağladığını ifade etmiştir.³⁷⁴ Kim dergisinde yayımlanan bir makalede ise ikili anlaşmaların Türkiye’deki Amerikan karşıtlığını körüklediği *“...Türkiye ile Amerika arasında yapılmış olan ve hiçbir TBMM’nin onayından geçmeyen 55 kadar ikili anlaşmanın bulunduğu ortaya çıktıktan sonra ve Amerikan üslerinin bizim için birer büyük tehlike kaynağı olduğu anlaşılınca Amerikan düşmanlığı hızlanmıştır. Önceleri alttan alta olan bu düşmanlık şimdi daha açıktan yapılmaktadır....”* sözleriyle ifade etmiştir.³⁷⁵

Tartışmalara konu olan diğer bir mesele de Amerika’nın ikili anlaşmalar sayesinde çeşitli imtiyazlar elde etmesi olmuştur. 1960’lı yıllara damgasını vuran olaylardan biri haline gelen ikili anlaşmalar bu dönemde Türk-Amerikan ittifakının sorgulanmasına neden olmuştur. Mehmet Gönlübol, Milliyet’teki yazısında anlaşmada tanınan imtiyazların Türkiye’den ziyade Amerika’nın çıkarlarına hizmet ettiğini, ikili anlaşmaların Türkiye’nin karar mekanizmasını devre dışı bıraktığını ve Türkiye’yi

³⁷² İlhan Selçuk, “Pencere: Askerler Ne Düşünüyor?”, Cumhuriyet, S.14923, 15.02.1966, s.2.

³⁷³ Ahmet Yıldız, “İkili Anlaşmalar: NATO, İkili Anlaşmalar ve Bilinmesi Gereken Gerçekler”, Cumhuriyet, S.16361, 12.02.1970, s.2.

³⁷⁴ İlhan Selçuk, “Pencere: Şu Acı Gerçek!..”, Cumhuriyet, S.14844, 26.11.1965, s.2.

³⁷⁵ “Türkiye’deki Amerikan Üsleri... ve Kontrol”, Kim Ortanın Solu Dergisi, 21-27 Aralık 1966, s.14.

istememediği bir savaşa sürükleyebileceğini açıklamıştır.³⁷⁶ Gönübol ile aynı görüşe sahip olan Kenan Esengin, 12 Nisan 1967 tarihli Meclis konuşmasında, *“İkili anlaşmalar vardır ki, vicdanınızla düşününüz, bu memleketi sömürge haline getirmek durumuna sokmuştur bizi. Öyle ikili anlaşmalar vardır ki, en gizli yerlerimizde, en kuytu yerlerimize yabancıları sokmuştur ve bunları çıkaramıyoruz. Gizli antlaşmalarla öyle imtiyazlar verilmiştir ki, memleketin en mahrem ailelerinin içerisine yabancılar girmiştir”* diyerek Amerika’ya verilen imtiyazlarla Türkiye’nin sömürüldüğünü ve dört bir yanında yabancıların olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁷ Demirel tüm bu eleştiriler üzerine 15 Ocak 1967 tarihinde *“1967 Türkiye’sinde 20 senedir mevcut olan bir düzenden dolayı hükümlerimizin ihlâl edilmiş olduğunu göstermek büyük insafsızlık, haksızlık ve Türk milli menfaatlerini ölçememekten başka bir şey değildir”* sözleriyle eleştirilere cevap vermiştir.³⁷⁸

İkili anlaşmaların tartışma konusu olduğu başka bir nokta ise bağımsızlığa aykırı hükümler içermesidir. Johnson Mektubu’nun yıkıcı etkileri ortaya çıkmadan çok daha önce yani 1964 yılında Mehmet Ali Aybar, Yılmaz Çetiner ile yaptığı bir röportajda Amerika’nın yardımların kullanılmasını denetleme yetkisini bahane göstererek Türkiye’nin iç meselelerine müdahil olduğunu belirtmiş ve *“1947’den bu yana Amerika ile imzalanan antlaşma ve sözleşmeler, Türkiye’yi bağımlı bir devlet haline getirmiştir. Yurdumuza Amerikan misyonerleri yerleşmiştir”* diyerek Türkiye’nin Amerika’ya olan bağılılığına dikkat çekmiştir.³⁷⁹

Tunçkanat’ın deyimiyle ikili anlaşmalar başlangıçta bir dost ve yardım eli gibi gözükmuştür ancak ilerleyen zamanlarda Türkiye’yi zor durumda bırakan bir yumruğa dönüşmuştür ve Türkiye ikili anlaşmalarla bağımsızlığını ve güvenliğini tehlikeye atmıştır.³⁸⁰ Tunçkanat ile aynı görüşe sahip olan Behice Boran da 1968 tarihli Meclis konuşmasında *“İkili Antlaşmalar ve onlara dayanarak memleketimizde Amerika üsleri, 30 bin askerî, sivil Amerikan personeli (aileleri hariç), dairelerimizde Amerikan uzmanları, köylerimizde barış gönüllüleri bulundukça, Türkiye’nin Amerikan nüfuz ve baskısından kurtulması bağımsız ve serbest hareket edebilmesi*

³⁷⁶ Mehmet Gönübol, *“Türkiye ve İkili Anlaşmalar”*, Milliyet, S.7770, 12.07.1969, s.2.

³⁷⁷ MMTD, 12.04.1967, B. 84, Dö. 2, Top. 2, O. 1, C. 16, s.78.

³⁷⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *“Başbakanın Tercüman Gazetesine Demeci”*, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 28, 31.01.1967, s.75.

³⁷⁹ Yılmaz Çetiner, *“Dış Politikamız Nasıl Olmalıdır?”*, Cumhuriyet, S.14444, 17.10.1964, s.4.

³⁸⁰ Haydar Tunçkanat, *“İkili Anlaşmalar”*, Türk Solu, S. 77, 06.05.1969, s.9.

imkânsızdır” diyerek ikili anlaşmalarla Türkiye’nin bağımsızlığını kaybettiğini ileri sürmüş, ikili anlaşmaların yürürlükten kaldırılmasını ve Türkiye’nin NATO’dan çekilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁸¹

İkili anlaşmaların bir sömürge belgesi olduğunu ileri süren Ant dergisi de “*Amerika Türkiye’yi Oyalıyor*” başlıklı yazısında “*İkili anlaşmalar üzerindeki görüşmelerde Washington Türk hariciyesiyle adeta oyun oynamaktadır. Tabii, Amerika’nın dümen suyunda bir dış politikanın uygulayıcısı olan Dışişleri Bakanlığı’nın bu oyunlar karşısında sesini yükseltmesine ve Amerika’ya ‘hayır’ diyebilmesine de imkân yoktur*” sözleriyle Türkiye’nin Amerika’nın uydusu gibi davrandığı sürece dış politikada bağımsız bir yol izlemenin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir.³⁸² “*Amerika ile küsse bile ondan ayıramayacak kadar bağlıyız*” diyen Mehmet Barlas ise ikili anlaşmaların adeta Türkiye’nin elini kolunu bağladığını “*İkili anlaşmalarla ABD’ye terk edilenler sadece askeri tesisler değildir. Diplomatik hareket özgürlüğümüz de elden gitmiş, bütün uluslararası konularda inanmasak bile Washington’u desteklemiştir. İş burada da kalmamış, Kıbrıs buhranında görüldüğü gibi, ordumuzun nihai karar mekanizması da bir Amerikan başkanının vetosuna bağlanmıştır....*” sözleriyle ifade etmiştir.³⁸³ Barlas ile aynı görüşe sahip olan Osman K. Akyol da Forum’daki yazısında “*Okumuşu, okumamış tüm Türk ulusu artık kesin olarak bilmektedir ki, bugün Türkiye’nin özgürlüğü lafta kalmış durumdadır. Toprağı ile, ordusu ile, tüm yönetimi ile, ekonomisi ve eğitimiyle bir güçlü yabacı devletin yedeğindedir Türkiye. Üsler ya da tesisler, akıl almaz ve milletten gizlenmiş ikili anlaşmalar bizi kısıvrak bağlamıştır. Şimdi Türkiye, bu bağlantıdan kurtulmanın ya da bu bağlantıyı sürdürmenin iç kavgasını yapmaktadır*” diyerek Türkiye’nin Amerikan etkisinden bir an önce kurtarılması gerektiğini ileri sürmüştür.³⁸⁴ Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi ifade eden bir diğer kişi ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) grubu adına konuşma yapan Muzaffer Karan’dır. Karan, Meclis’teki konuşmasında ikili anlaşmalara yönelik “*Türkiye öyle bir noktaya gelmiştir ki,*

³⁸¹ MMTD, 20.02.1968, B. 46, Dö. 2, Top. 3, O. 3, C. 25, s.472; “*Amerika İkili Anlaşmalarla Neyi Savunuyor?*”, Ant, C. 1, S. 2, 10.01.1967, s.4.

³⁸² “*Amerika İkili Anlaşmalarla Neyi Savunuyor?*”, Ant, C. 1, S. 2, 10.01.1967, s.4; “*Amerika Türkiye’yi Oyalıyor*”, Ant, C. 1, S. 21, 23.05.1967, s.6; Haydar Tunçkanat, “*Bu İkili Anlaşma, Hükümetin Anayasayı İhlal Etmiş Olduğunu Göstermektedir*”, Türk Solu, S. 70, 18.03.1969, s.8-9.

³⁸³ Mehmet Barlas, “*İkili Anlaşmalar ve Türkiye*”, Cumhuriyet, S.15818, 12.08.1968, s.3; Mehmet Barlas, “*Amerika ve Türkiye*”, Cumhuriyet, S.16590, 02.10.1970, s.3.

³⁸⁴ Osman K. Akyol, “*Barış Gönüllüleri*”, Forum, S. 320, 01.08.1967, s.9.

Amerika'nın ve NATO'nun müsaadesi olmadan Silahlı Kuvvetlerini istediği gibi kullanmak, ya da bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın dışında kalmak inisiyatifi gittikçe yitirmektedir” ifadelerini kullanmıştır.³⁸⁵ Millet Partisi (MP) grubu adına konuşma yapan Seyit Faruk Önder ise tatlı sert bir ifade ile hareket etmiş ve ikili anlaşmaları şu sözlerle eleştirmiştir: “Biz Türkiye'deki Amerikan üslerinden şikâyetçi değiliz, bunların vatanımızın korunması için kurulduğuna da inanıyoruz. Yalnız şunu diyoruz ve istiyoruz ki; bu Amerikan üsleri Türkiye'yi rızası hilâfına bir harbe sokacak durumda olmasın. Bunlar ne zaman yapılmıştır, hangi şartlar içinde yapılmıştır; bunları biliyoruz, müdrikiz. Ama değişen dünya şartları içinde acaba Hükümetimiz bugün bir adım ileriye giderek bizi Amerikalıların dahi köle olarak görmesine sebep olan bu ikili anlaşmaların daha iyi şartlar içine getirilmesi için bir gayret sarfetmekte midir ve bunda bazı ilerlemeler kaydetmiş midir?”³⁸⁶

Çağlayangil, ikili anlaşmaların şiddetli tartışmalara neden olduğu dönemde bu anlaşmaların gerekliliğini ve bağımsızlığa aykırı bir durumu teşkil etmediğini savunurken, 1976'da yaptığı açıklamada “Ortak savunma tesisleri AP iktidarının 1965 yılında devraldığı kötü bir mirastı” diyerek ikili anlaşmalardan duyduğu huzursuzluğu dile getirmiştir.³⁸⁷ Tunçkanat ikili anlaşmalardan kurtulmanın kolay olmadığını “20 milyarı aşan ve iki bin yılının ötesine geçen bu bağları kırmanın, koparmanın yolunu bulmak bizim için ilk ve önemli görev olmalıdır. ‘Go Home Yankee’ demekle, 6. Filo ve Komer Türkiye’den gider, ama bizi sömüren, bağımsızlığımıza kastetmiş bulunan ikili anlaşmalar gitmez” sözleriyle dile getirmiştir.³⁸⁸

Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyen ve çoğu gizli olan ikili anlaşmalar, Amerika'nın Türkiye'yi kendi tekeli altına almasını ve Türkiye'nin geleceğini tehlikeye atması nedeniyle önemlidir. Özellikle 1960-1970’li yıllarda Amerika'nın kurum ve kuruluşlarıyla Türkiye'ye nüfuz etmesinin temelinde ikili anlaşmaların etkisi vardır. Amerika, kredi ve askeri yardım gibi Türkiye'yi cezbeden tekliflerle, birçok imtiyaz elde etmiş ve kendi menfaatlerini ön planda tutmuştur.³⁸⁹ Türkiye ise, çoğunluğu 1950’li yıllarda yapılmış olan ikili anlaşmalarla “Küçük

³⁸⁵ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s.470.

³⁸⁶ MMTD, 17.02.1967, B. 56, Dö. 2, Top. 2, O. 3, C. 13, s.358.

³⁸⁷ Füsun Özbilgen, “Üsler Kısır Döngüsü”, Cumhuriyet, S.19468, 08.10.1978, s.7.

³⁸⁸ Haydar Tunçkanat, “Siyasi ve Askeri Anlaşmalar”, Türk Solu, S. 78, 13.05.1969, s.10.

³⁸⁹ Özkan, a.g.e., s.54.

Amerika” olma hayalini gerçekleştirmek için Amerika’ya karşı oldukça bonkör davranmıştır.³⁹⁰

Johnson Mektubu’nun ardından Türkiye’de Amerikan karşıtlığının giderek artmasıyla birlikte Amerika ile olan ittifakın farklı boyutları da eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Bu eleştirilerin başında iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar yer almıştır.³⁹¹ İkili anlaşmalara yönelik eleştiriler genel olarak, anlaşmaların Meclis onayından geçmemesi, NATO’dan ziyade Amerika’nın menfaatlerini gözetmesi, Türkiye’nin bağımsızlığının ve güvenliğinin göz ardı edilerek Amerika’ya imtiyazlar verilmesi ve Türkiye’nin üslerde tam yetkiye sahip olmaması konularında yoğunlaşmıştır.³⁹² Özellikle birçoğunun gizli ve sözlü olması, hatta ayaküstü görüşmeler sırasında bazı anlaşmaların yapılmış olması kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Ayrıca ikili anlaşmaların mevcudiyeti ve uygulanış şekli basında geniş yer almaya başlayınca halk arasındaki Amerikan düşmanlığı da iyice alevlenmiştir.³⁹³

5.2. Amerikan Üsleri

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından Doğu’dan gelebilecek olası bir sürpriz bir saldırıyı önlemek isteyen Amerika, dostluk ve müttefiklik bahanesiyle ve ikili anlaşmalar yoluyla Sovyet sınırında bulunan ülkelere hızla askeri üsler yerleştirmeye başlamıştır.³⁹⁴ Bu kapsamda Türkiye’de NATO üsleri ve NATO’nun savunma politikası gereğince kurulan Amerikan üsleri mevcuttur.³⁹⁵ Türkiye’de kurulan üs ve tesisler, hava üsleri, stratejik füze tesisleri, radar tesisleri ve görevli personel ile ailesinin kaldığı tesisler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.³⁹⁶ Ayrıca Türkiye’de Amerika’nın sahip olduğu üsler yaklaşık 34 milyon m²’lik bir alanı kapsamaktadır.³⁹⁷

1960’lı yıllara gelindiğinde Türkiye’de bulunan Amerikan üslerinin varlığı tartışma konusu haline gelmiştir. Üslerin Türkiye’nin değil de Amerika’nın idaresinde

³⁹⁰ Akalın, **a.g.e.**, s.122.

³⁹¹ “**Temel Anlaşma Üstüne**”, Cumhuriyet, S.16146, 10.07.1969, s.3.

³⁹² İlhan Selçuk, “**Pencere: Şu Acı Gerçek!..**”, Cumhuriyet, S.14844, 26.11.1965, s.2.

³⁹³ Gönübol, Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 505,507.

³⁹⁴ Feridun Akkor, “**Amerikan Üs Sistemi ve Türkiye**”, Cumhuriyet, S.15162, 15.10.1966, s.2.

³⁹⁵ Haluk Ülman, “**İkili Anlaşmalar ve Amerikan Üsleri**”, Cumhuriyet, S.15181, 03.11.1966, s.2.

³⁹⁶ Sander, “*Türk-Amerikan*”, s.166.; Türkiye’de bulunan Amerikan üslerinin detaylı listesi için Bkz. “**Türkiye’deki Amerikan Üslerini Açıklyoruz**”, Ant, C. 2, S. 36, 12.09.1967, s.9.

³⁹⁷ Gönübol, Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.506.

olması ise tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Bu konudaki ilk eleştiriyi yapan Mehmet Ali Aybar Meclis'teki konuşmasında üsler ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Türkiye Cumhuriyeti ile A. B. Devletleri arasında imzalanan ikili antlaşmalar, Amerika Birleşik Devletleri'ne Türkiye' de 35 milyon metre karelik toprağı üs olarak kullanma yetkisi vermiştir... İkili anlaşmalarla Amerikan Devleti'nin üsleri haline getirilmiş bu vatan topraklarına, Amerikalıların izni olmadıkça, Devlet kademelerinde hangi yeri işgal ederse etsin, hiçbir vatandaşımız ayak basamaz. Yurdumuzdaki Amerikan üslerine Türk zabıtası giremez, Türk subayı, Türk komutanı, Türk hâkimi giremez, milletin vekilleri giremez, Türk bakanları giremez. Bu üslerden havalanacak uçaklar, füzeler bizim haberimiz olmadan, Büyük Meclisin onayı alınmadan, yurdumuzu her an vahim tehlikelerle karşı karşıya bırakabilir.”*³⁹⁸ Aybar'ın *“Türkiye'de 35 milyon metre kare vatan toprağı Amerikan işgalinde”* olduğuna yönelik açıklaması başlangıçta Meclis'te geniş yankı uyandırmasa da Meclis dışında ve özellikle günlük basında konuşulmaya ve tartışılmaya başlamıştır.³⁹⁹ Johnson Mektubu'nun ardından Amerikan üslerinin giderek tepki toplaması üzerine Demirel daha temkinli davranmaya başlamıştır. Üslerin kontrolünün Türkiye'de olduğunu ve Türkiye'nin çıkarlarının gözetildiğini sıklıkla dile getiren Demirel, 09 Kasım 1965 tarihli Meclis konuşmasında üslerden şu şekilde bahsetmiştir: *“Bu tesisler NATO savunma plânlarına göre müşterek savunma sisteminin icabatı nazarı itibara alınarak kurulmuşlardır. Anılan tesisler münhasıran muayyen bir NATO üyesinin gayelerine hizmet etmek üzere vücuda getirilmemiş olup Türkiye'nin bulunduğu bölgenin ve özellikle Türkiye'nin savunmasının sağlanması için kurulmuştur... Burada hemen şunu belirtirim ki, söz konusu tesisler Türkiye'nin mülkiyetinde bulunmaktadır.”*⁴⁰⁰ Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da *“...Ve size huzurunuzda şurada ifade edeyim, Millî Savunma Bakanı olarak ben ve Genelkurmay Başkanımız lüzum gördüğü zaman bu üslere gider ve istediği zaman, istediği tetkikatı yapmak imkânına sahiptirler. Söyledikleri gibi 35 milyon metre kare değildir. Bunlar tesistir, mülkiyeti Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nindir”* diyerek üslerin varlığını savunmuştur.⁴⁰¹

³⁹⁸ MMTD, 07.11.1965, B. 7, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C. 1, s.176-177.

³⁹⁹ “Amerikan Üsleri Meselesi”, Yön, S. 138, 19.11.1965, s.5; “İşgal Altındaki Türk Toprakları”, Ant, C. 2, S. 36, 12.09.1967, s.8.

⁴⁰⁰ MMTD, 08.11.1965, B. 8, Dö. 2, Top. 1, O. 3, C. 1, s.257.

⁴⁰¹ MMTD, 24.02.1966, B.55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s.490.

TİP tarafından üsler sorunu üzerinde durulduğunda, Başbakan, yurdumuzda NATO dışı üs bulunmadığını, mevcut üslerin NATO anlaşmasa gereğince ortak savunmaya hizmet ettiğini ve tek bir devletin hizmetinde bulunmadığını ileri sürmüştür.⁴⁰² Daha sonraki bir tarihte de Demirel “*Türkiye’de üs yoktur. Türkiye’de tesisler vardır. Türkiye’nin içinde bulunduğu anlaşmalar ortak savunma için imzalanmıştır. Bu tesisler Türkiye’nin rızası ile kurulmuştur ve Türkiye’nindir*” açıklamasını yapmıştır.⁴⁰³ Demirel ile aynı görüşte olan Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da “...İkili anlaşmalara göre kurulmuş üslerin hiçbirisi işgal değildir. Bunlar Türk topraklarıdır. Bunlar testistir. Mülkiyeti Türkiye Cumhuriyeti’ne aittir...” yorumunda bulunmuştur.⁴⁰⁴ Ancak Türkiye’de üs değil tesis bulunduğuna yönelik açıklamaların yapılması halkın tepkisini daha çok çekmiştir.⁴⁰⁵

Demirel’in “üs yok tesis var” sözüne karşılık İlhan Selçuk Cumhuriyet’teki köşe yazısında “*Gerçeğe aykırı bu yutturmacanın sebebi neydi? Niçin başbakanlık koltuğunda oturan kişi bütün dünyanın bildiği, yerli yabancı gazetecilerin yazdığı bir gerçeği saklamak için çalışıyordu? Türkiye’deki üsler Küba buhranında Sovyetler ve Amerika arasında pazarlık konusu bile olmuştu. Ama Türkiye’de iktidarın başı bu gerçeği inkâr ediyordu*” yorumunu yapmıştır.⁴⁰⁶ Türkiye Milli Talebe Federasyonu’nun (TMTF) düzenlediği “*Türkiye’nin Dış Politikası ve Yabancı Üsler*” konulu açık oturumda konuşma yapan Senatör Suphi Karaman da üs ve tesisin birbirinden farklı olduğunu “*Üs, askeri maksatlarla kullanılır. Askeri maksadı kaldırıncı ondan sonra bu yerlere tesis denir. Bir kasaba doktoru bu farkı bilmez ama, bilenler için istihza konusu olmaktadır*” sözleriyle açıklamıştır.⁴⁰⁷ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından olan Ergün Balcı ise Amerikan siyasetine ve Türk dış politikasına yönelik eleştirisini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Washington özgür halkları desteklemek amacı ile gelmişti bölgeye. Truman doktrinini, NATO, askeri üsler, ikili anlaşmalar, çeşitli uzmanlar izledi. Dostumuz Amerikalılarla omuz omuza verdiğimiz bu özgürlük (?) savaşı bizi sayın başbakanın, ‘Türkiye’de üs yok tesis vardır’ dediği*

⁴⁰² “U.S. Role in Turkey Backed”, The New York Times, 25 Ocak 1970, p.10; “Amerikan Üsleri Türkiye’den Çıkarılmalı; İkili Anlaşmalar Yürürlükten Kaldırılmalıdır”, Dönüşüm, S. 11, 20.01.1967, s.2.

⁴⁰³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Başbakanın Gazetecilerle Yaptığı Toplantı”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S.19, 30.04.1966, s.41.

⁴⁰⁴ “İnstitütiv Agreement”, Cumhuriyet, S.14938, 02.03.1966, s.1.

⁴⁰⁵ “Demirel: ‘Bizde Üs Yok, Tesis Var...’”, Milliyet, S.6593, 05.04.1966, s.1.

⁴⁰⁶ İlhan Selçuk, “Pencere: Fili Yuttu Bir Yılan”, Cumhuriyet, S. 15368, 14.05.1967, s.2.

⁴⁰⁷ “Karaman: ‘Üs ve Tesis Arasındaki Farkı Bir Kasaba Doktoru Bilmez’”, Milliyet, S.6605, 17.04.1966, s.7.

noktaya kadar getirdi.”⁴⁰⁸ Bunun yanı sıra Cumhuriyet gazetesinin 07 Nisan 1966 tarihli bir yazısı Demirel’in başlattığı kavram kargaşasına son noktayı koyar niteliktedir: *“İkili anlaşmalar sayın Demirel’in çabasıyla nihayet bir terminoloji meselesi haline geldi. Yakın zamanlara kadar başbakana göre Türkiye’de Amerikan üsleri değil, NATO üsleri mevcut idi. Şimdi ise ortaya yeni bir iddia çıkıyor: bunlar Amerikalılara ait imiş ama üs değil tesis imiş. Üs ve tesis, aslında aynı kökte birleşen ve Arapçadan üretilmiş iki isim. Sözlüğe bakıyoruz; ‘herhangi bir sefer için merkez olarak seçilip ona göre donatılan yer, dayanak’ yazıyor üs karşısında. Tesis ise kurma ve kuruluş anlamına geliyor. Demek ki, bu anlaşmalarla Amerikalılar filan yeri ‘herhangi bir sefer için merkez olarak seçip ona göre donatmamışlar’ da orada ‘bir şeyler’ kurmuşlar sadece. Peki ama niçin kurmuşlar bu ‘bir şeyleri?’ kurulanlar langırt makineleri olsa, diyelim ki amaç, hoşça vakit geçirmektir. Oysa fabrika değil, radyo istasyonu değil, düpedüz hava alanları ve düpedüz askeri donatımla ilgili şeyler kurulmuştur, kurulmaktadır. Ve üstelik bu yerlerin kapılarında dalgalanan bol yıldızlı Amerikan bayraklarıdır. Hal böyle iken üs dememişiz de tesis demişiz adına. Ne fark eder.”*⁴⁰⁹

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren Amerikan üslerinin varlığı Türkiye’de tartışma konusu haline gelmiştir. Bu konuda yapılan en yaygın suçlamalardan biri üslerin kontrolünün tamamen Amerikalıların elinde olduğu yönündedir. Böylece *“Amerika Türkiye’ye danışma gereği bile duymadan üsleri dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir inancı”* halk arasında yaygın bir kanı haline gelmiştir.⁴¹⁰

Ant dergisinde yayımlanan bir yazıda Türkiye’de bulunan ve adeta *“devlet içinde devlet”* statüsüne sahip olan Amerikan üslerinin kontrol yetkisi *“Amerikan üslerindeki silahların ve araçların kullanılması yetkisi sadece ve sadece Amerikan subaylarına aittir. Türk subaylarının bu hususta hiçbir yetkileri yoktur. Amerikalı albay veya yarbayların komutasındaki üslere sadece bir Türk teğmenin komutasında muhafız birlikleri verilmektedir. Yani Türk subay ve askerleri, kendi başına buyruk olan Amerikalıları korumakla görevlidirler”* sözleriyle eleştirilmiştir.⁴¹¹ Başka bir

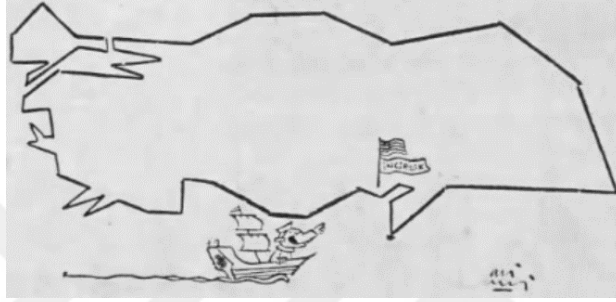
⁴⁰⁸ Ergün Balcı, *“Doktrinler ve Küçükler”*, Cumhuriyet, S. 16353, 04.02.1970, s.3.

⁴⁰⁹ *“Kendi Kendimizi Tenkit: Üs Mü Tesis Mi?”*, Cumhuriyet, S.14971, 07.04.1966, s.1.

⁴¹⁰ Uslu, *“Çatlak”*, s.186.

⁴¹¹ *“Amerikan Üssünde Kavga!”*, Ant, C. 2, S. 39, 26.09.1967, s.4.

yazıda ise üslerde Amerikan bayraklarının olmasına gönderme yapılmış ve Türkiye'nin bağımsızlığının zedelendiği şu şekilde ifade edilmiştir: *“Bu üs ve tesislerin, bir savaş halinde Türkiye'nin çıkarlarına uygun olarak kullanılacağına dair hiçbir garanti yoktur. Bu üs ve tesisler yüzünden, sırf Amerika'nın çıkarları için Türk topraklarının bir savaş alanı haline getirilmesi mümkündür. Amerikan hava kuvvetlerine bağlı üs ve tesislerde Türk veya NATO bayrağı değil Amerikan bayrağı dalgalanmaktadır. ...Tamamen Amerika'nın yönetimindeki bu üs ve tesislerle Türkiye işgal altında bir ülke durumuna sokulmuştur.”*⁴¹²

Resim 15: Kristof Kolomb, *“Yaşasın Amerika'yı yeniden keşfettik!...”*⁴¹³

“Kristof Kolomb on beşinci yüzyılın sonlarına doğru Amerika'yı keşfetmiştir. Türk aydınları da son üç yıl içinde Türkiye'deki Amerika'yı keşfetmişlerdir” diyen İlhan Selçuk, Amerika'nın şirketler, bankalar, ikili anlaşmalar, üsler, Barış Gönüllüleri ve radyo istasyonları vasıtasıyla Türkiye'ye yerleştiğini söylemiştir.⁴¹⁴

Haluk Ülman, üsler konusunda önemli olanın buradaki personelin ve askeri malzemenin denetimi olmadığını, hatta burada bulunan askeri araçların barış zamanlarındaki faaliyetleri bile bir nebze kadar önemli olacağını düşünenler arasında yer almıştır. Ona göre Türkiye için asıl önemli husus kriz anında bu üslerin kimin kontrolü altında olacağıdır.⁴¹⁵ Haydar Tunçkanat ise konuya Ülman'dan farklı yaklaşmıştır. Tunçkanat Amerika'nın üsler yoluyla Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip edebileceğini ve bu üslerden havalanan uçakların kontrolünün imkânsız olduğu görüşüne sahiptir. Türk Solu dergisinde 1969 yılında yayımlanan *“Siyasi ve Askeri Anlaşmalar”* adlı makalesinde Tunçkanat, üslerle ilgili *“Türkiye'deki bu yabancı üs ve tesislerin bizim tarafımızdan kontrolü de maddeten imkansızdır. Çünkü bu üslerdeki*

⁴¹² *“İşgal Altındaki Türk Toprakları”*, Ant, C. 2, S. 36, 12.09.1967, s.9.

⁴¹³ Kaynak: Cumhuriyet, S.16106, 31.05.1969.

⁴¹⁴ İlhan Selçuk, *“Pencere: Nerede Es Geçiliyor”*, Cumhuriyet, S.15352, 28.04.1967, s.2.

⁴¹⁵ Haluk Ülman, *“İkili Anlaşmalar ve Amerikan Üsleri”*, Cumhuriyet, S.15181, 03.11.1966, s.2.

gizli aletlerin ne işe yaradıklarını bilen teknik elemanlar bulsak dahi bunları oralara tahsis etmemize imkân yoktur. Rusya'daki muharebatı dinleyen bu modern dev tesisler, elektronik beyinler, Türkiye'deki bu türlü gizli ve açık muhaberatı da dinleyebilmek imkanına sahip oldukları için her türlü hareketimizi kontrol edebilmektedirler. Bu üslerden kalkan uçakları havada ve Türk sınırından çıktıktan sonra nasıl kontrol edebiliriz?" değerlendirmesini yapmıştır.⁴¹⁶ Behice Boran ise Meclis konuşmasında kontrol yetkisinin sadece Türkiye'ye ait olması gerektiğini şu sözlerle savunmuştur: "Bunların mülkiyeti bize aittir, demek kâfi bir savunma değildir. Toprağın mülkiyeti, tesisin mülkiyeti bize ait olmuş; ama oradaki faaliyetler, oranın kontrolü, idaresi, oradaki atom silâhlarının kullanılması yetkisi bize ait değil de toprağın veya binaların çıplak mülkiyetinin bize ait olması durumunda bir şey değiştirmez ve böyle kaldığı müddetçe üstler Anayasaya aykırı, egemenliğimize ve bağımsızlığımıza aykırı varlıklar olmakta devam eder. Toprak bütünlüğümüzü ihlâl eden varlıklar olmakta devam eder. Çünkü bunların kontrolü, işleyişi Amerikan kumandanlarına, Amerikalı yetkililere ait olduğu müddetçe bu toprakların idaresi onlara aittir demek oluyor... Türkiye aynı zamanda her an arzusu ve iradesi dışında bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın içine sokulmak tehlikesiyle karşı karşıya olmakta da devam eder."⁴¹⁷

Askeri bir tehdidin var olduğu yerde kısıktıcı unsurların azaltılması gerektiğini düşünen Sezai Orkunt "Rusya'nın gittikçe gelişen askeri gücüne karşı Türkiye'de bulunan yabancı üsler ciddi bir tahrik unsurudur. Ya üsler kaldırılmalı ya da tamamen Türkiye'nin kontrolü altına bırakılmalıdır" diyerek Amerikan üslerinin kontrolünün Türkiye'de olmadığını ve bu durumun felakete yol açabileceğini dile getirmiştir.⁴¹⁸ Tüm bu eleştiriler karşısında İhsan Sabri Çağlayangil, üslerin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olduğunu "Müşterek savunma tesislerinin kuruldukları sahaların mülkiyeti Türkiye Cumhuriyetininindir. Bunlar üzerinde kurulacak tesisler Türkiye Cumhuriyeti'nin mülkiyetindedir. Herhangi bir şekilde kira bahis konusu değildir. Müşterek savunma tesisleri üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin kontrolü mutlak ve tamdır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tesislerde istediği kadar personel bulundurma hakkına

⁴¹⁶ Haydar Tunçkanat, "Siyasi ve Askeri Anlaşmalar", Türk Solu, S. 78, 13.05.1969, s.10.

⁴¹⁷ MMTD, 17.02.1967, B. 56, Dö. 2, Top. 2, O. 3, C. 13, s.344.

⁴¹⁸ "Türkiye'nin Durumu: İkili Anlaşmaların Yeni Şekli De Çıkarlarımıza Aykırı", Cumhuriyet, S.16393, 19.03.1970, s.7.

*sahiptir” sözleriyle iddia etmiştir.*⁴¹⁹ Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Oktay İşcen de Çağlayangil gibi *“Bahis konusu tesisler, NATO ittifakı savunma sistemi çerçevesinde kurulmuş olan müşterek tesislerdir. Bunların Amerikan hükümranlığı altında olduğu gibi iddialar yanlıştır”* diyerek eleştirilere cevap vermiştir.⁴²⁰ Mekin Gönenç ise üslerin kontrol yetkisinin Amerika’ya ait olmasında Türk yetkililerinin suçu olduğu görüşündedir: *“Bugünkü iktidar ve onun başı, Türkiye’de bir yabancı üsler meselesi olduğunu kabul etmek istemiyor... Amerikalılarla gizli anlaşmalar yapılmış, şehitlerimizin kanıyla sulanan toprak parçaları kendi kontrolümüzden çıkarılarak, Amerikalılara askeri üs olarak verilmiştir. Üstelik bu askeri üsler Türkiye’nin komşuları ile olan ilişkilerine zarar vermekte ve en kötüsü Türkiye’yi bir oldubittiye getirilerek sonu gelmez bir maceraya sürükleyecek bir zihniyetle yönetilmektedir.”*⁴²¹

CKMP grubu adına Meclis’te konuşma yapan Rifat Baykal üslerin kontrol yetkisinin hafife alınacak bir konu olmadığını *“Bugün Türkiye’de bulunan üslerle, ikaz ve alarm sistemlerinin bir kısmı NATO prensipleri ve kumanda zinciri içinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kontrolündedir. İkili anlaşmalara göre faaliyete geçen askeri tesislerin, sevk ve idaresi ise, bazı hususlar hariç, Amerikalıların emrindedir. Bu tesislerde, elde edilen bilgiler, Türk yetkililerine değil, öncelikle Amerikan makamlarına bildirilir. Her memlekette bu kalbî tesislere kira olarak dünyanın parasını ödeyen Amerika, Türkiye’ye bir kuruş dahi vermez... Ancak, muhtemel bir dünya harbinde gerek Rusya gerekse Amerika birinci derecede birbirlerinin nükleer güçlerini ve hayati tesislerini, tahrip edecekleri de basit bir hakikattir...”* sözleriyle ifade etmiştir.⁴²² YTP grubu adına konuşma yapan Recai İskenderoğlu geçmişten ders çıkarılması gerektiğini ve üslerin kontrolünün önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Bu üsler şimdiye kadar olduğu gibi Amerikan komutanlığına bağlı oldukça, operasyonu Amerikalılara ait oldukça, Amerikalılar, bizim denetimimiz olmadan buralardan casus uçakları uçurabildikleri, buradan vaktiyle Lübnan’a olduğu gibi, başka memleketlere askerler yollayabildikleri müddetçe, buralardaki nükleer başlıklı silâhların, bombardıman uçaklarının hareketleri onların kararına tabi oldukça üsler meselesi bütün vahametiyle devam ediyor demektir.”* Çağlayangil ise üslerin

⁴¹⁹ MMTD, 20.02.1968, B. 46, Dö. 2, Top. 3, O. 3, C. 25, s.489.

⁴²⁰ “Dışışleri Sözcüsü, ‘Amerikan İdaresi Altında Üs Yok’ Diyor”, Milliyet, 24.11.1966, s.7.

⁴²¹ Mekin Gönenç, “Amerikan Üslerinin İç Yüzü”, Ant, C. 21, S. 31, 01.08.1967, s.9.

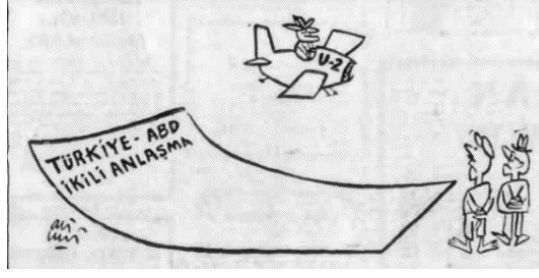
⁴²² MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C. 4, s.462.

kullanımının krizlere yol açmadığını ve açıklamaların yersiz olduğunu “*Bugün Türkiye’deki üslerden casus uçakları uçurulması mümkün değildir, başka memleketlere asker yollanabilmesi mümkün değildir, atom başlıklı füzelerin kullanılması ve sevk ve idarenin münhasıran Amerikalılara ait olması iddiası da varit değildir*” sözleriyle açıklamıştır.⁴²³ Bunun üzerine Türkkaya Ataöv, Cumhuriyet’teki yazısında Türkiye’nin üsler konusunda söz sahibi olmadığına şu sözlerle değinmiştir: “*Türk Dışişleri Bakanı’nın üslerin kendi hükümetimizin izni olmadan ve Türk ulusu çıkarlarına uymayan koşullarda kullanılmayacağına dair sözleri inandırıcı olmaktan çok uzak kalmıştır. Lübnan’a yapılan Amerikan çıkarması ile U-2 ve Karadeniz de düşen Amerikan uçağı olayları Türkiye’yi farkına bile varmadığı tehlikelerin yanından geçirmiş ve Türk halkının, farkında olsa, hiç de tasvip etmeyeceği haksız davranışlara alet etmiştir.*”⁴²⁴ Türkkaya ile aynı görüşte olan Doğan Avcıoğlu da Yön dergisindeki yazısında üslerin Türkiye’nin geleceğini tehlikeye attığını “*Amerika’nın Lübnan’a asker yollarken İncirlik Üssü’nü kullanması da Türkiye’yi Orta Doğu’da lüzumsuz bir maceraya sürükleyebilecek, NATO dışında bir emrivaki idi... Görüldüğü gibi Türkiye’deki Amerikan üsleri meselesi ‘üs bizimdir, değildir’ gibi günlük tartışmaların çok ötesinde, Türkiye için büyük tehlikeler ortaya çıkarmaktadır. Amerikan üsleri, Türkiye’yi hiç beklemediği bir anda, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Mesela 1962 yılı Ekim’inde, Amerika’nın giriştiği Küba ablukası dolayısıyla, dünya bir atom harbinin eşiğini aşmak üzereydi*” sözleriyle ifade etmiştir. Avcıoğlu, aynı yazıda U-2 Olayı’na değinmiş ve üsler konusunda gaflete kapıldığımızı gösteren hadiselerden birinin U-2 casus uçağı olayı olduğunu söylemiştir. 28 Aralık 1964 tarihli Life dergisinin U-2’lerin İncirlik’e göç nedenlerini “*Orada hava daha iyiydi ve civardaki meraklı kişileri uzaklaştırmak daha kolaydı*” şeklinde belirtmesi üzerine Avcıoğlu, Amerikalıları İncirlik’i seçmeye iten belli başlı nedenlerden birinin, Türkiye’de rahatlıkla cirit oynatabileceklerine olan inançları olarak açıklamıştır.⁴²⁵

⁴²³ MMTD, 17.02.1967, B. 56, Dö. 2, Top. 2, O. 3, C. 13, s.344, 366-367.

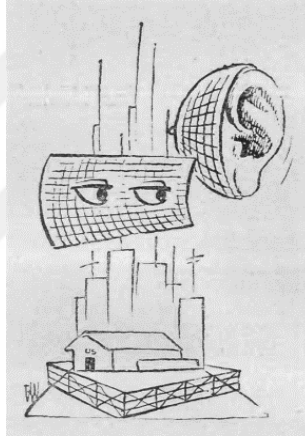
⁴²⁴ Türkkaya Ataöv, “**Türkiye’nin güvensizliği: Önce Yakın Tehlike**”, Cumhuriyet, S.15505, 28.09.1967, s.2.

⁴²⁵ Doğan Avcıoğlu, “**Türkiye’deki Amerikan Üsleri**”, Yön, S. 139, 26.11.1965, s.9.

Resim 16: Vatandaş, “Gidiyor Mu, Geliyor Mu?..”⁴²⁶

“Üsler meselesi bir barut fıçısıdır” diyen Mehmet Ali Aybar da Meclis’teki konuşmasında “Büyük Meclis’in onayı alınmadan Amerika’ya askeri üsler verilmiştir. Bu üslerden casus uçakları havalandı, Türk hükümetinin haberi olmadan. Yarın bu üslerden gene haberimiz olmadan atom başlıklı füzeler havalanabilir. Kısacası bir yabancı devletin gözü, kulağı, eli, tıpkı tanrı gibi yurdumuzun her yerinde hazır ve nazırdır” diyerek üslerin varlığını eleştirmiştir.⁴²⁷

Resim 17: Amerikan Üsleri Amerika’nın Gözü Kulağı⁴²⁸

1969 yılına gelindiğinde ise Amerika’nın Lübnan’a yardım vaadi gündeme gelmiş, bunun üzerine Demirel, İncirlik Hava Üssü’nün kullanılmasına müsaade etmeyeceğini açıklamıştır.⁴²⁹ Ardından 1970 Ortadoğu Bunalımı ’nda ve 1973 Arap-İsrail Savaşı’nda Amerikan üslerinin kullanımı söz konusu olmuş ancak Türkiye üslerin kullanımına bu defa da izin vermemiştir.⁴³⁰

⁴²⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.16142, 06.07.1969.

⁴²⁷ “Aybar: ‘Üsler Meselesi Bir Barut Fıçısıdır’”, Cumhuriyet, S.15391, 12.06.1967 s.1; Yılmaz Çetiner, “Dış Politikamız Nasıl Olmalıdır?”, Cumhuriyet, S.14444, 17.10.1964, s.4; daha fazla bilgi için Bkz. Behice Boran, MMTD, 18.02.1967, B. 57, Dö. 2, Top. 2, O. 1, C. 13, ss.395-398; Sander, “Türk-Amerikan”, s.169; “Üsler Hem Tehlike Hem De Bir Garanti”, Milliyet, S.4466, 01.11.1962, s.1,7.

⁴²⁸ Kaynak: Cumhuriyet, S.19467, 07.10.1978.

⁴²⁹ “İncirlik Hava Üssü Kullanılamaz”, Cumhuriyet, S.16259, 31.10.1969, s.1,7.

⁴³⁰ Füsün Özbilgen, “Üsler Kısır Döngüsü”, Cumhuriyet, S.19468, 08.10.1978, s.7.

Türkiye’de Amerikan üslerinin ve personelinin varlığı bilinen bir gerçektir. Ancak bu üslerin niteliği ve burada görevli olan personelin sahip olduğu imtiyazlar tam olarak bilinmemektedir.⁴³¹ Bunun yanı sıra bu üsler sadece Amerikan çıkarlarına hizmet etmektedir ve Türkiye’nin nükleer silahların kullanımında söz hakkı dahi yoktur.⁴³² Ayrıca halkın dikkatini çeken diğer bir konu Türk bakanlarının ve kumandanlarının Amerikan üslerine alınmaması olmuştur.⁴³³

Resim 18: Amerikalı Çavuş, Türk Astsubayını Bir Bölgeye Sokmadı⁴³⁴

1960’lardan önce Savunma Bakanı Ethem Menderes, Amerikan Savunma Bakanı ile İncirlik Üssü’ne gelmiş ve Amerikalı Bakan nezaket icabı Ethem Menderes’i üsse davet etmiştir. Ancak görevli Amerikan subay, Ethem Menderes’in yanında gelen Yurtiçi Bölge Kumandanı Generali ve Valiyi, ‘*Siz burada kalacaksınız*’ diyerek durdurmuş ve üsse almamıştır. İlhami Sancar da Savunma Bakanı iken, Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı’na üslerin bazılarını gezmek istediğini söylemiş, bunun üzerine Sancar ile Amerikalı General arasında şu konuşma geçmiştir: “Sancar: ‘Üslerin Türk yetkililerine kapalı tutulduğunu işitiyorum. Böyle bir şey var mı?’, Amerikalı General: ‘Olup olmaması önemli değil, siz bakansınız, görebilirsiniz’, Sancar: ‘Ben girmişim ne ifade eder? Anlamam ki... neden kapalı?’”⁴³⁵ Diyarbakır Amerikan Askeri Üs Komutanı Wilkinson ise “...Türk askerleri aramıza giremez. Mecbur iseler güvenliğimizi dışarıdan korusunlar, onlara ihtiyacımız yoktur” açıklamasını yapmıştır.⁴³⁶

⁴³¹ Gönübol, Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.505.

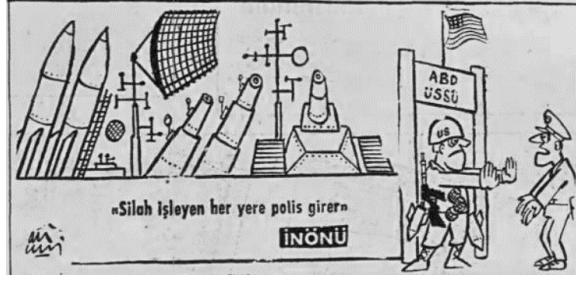
⁴³² “**Temel Anlaşma Üstüne**”, Cumhuriyet, S.16146, 10.07.1969, s.3.

⁴³³ Gönübol, Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.505.

⁴³⁴ Kaynak: Cumhuriyet, S.16341, 23.01.1970.

⁴³⁵ Avcıoğlu, **a.g.m.**, s.9.

⁴³⁶ “**Amerikan Üssünde Kavga!**”, Ant, C. 2, S. 39, 26.09.1967, s.4.

Resim 19: Polis, “Nasıl Olur, Paşa, ‘Silah İşleyen Her Yere Polis Girer’ Dedi Ya!...”⁴³⁷

Kim dergisinde yer alan bir yazıya göre Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı iken Gölbaşı’ndaki Haberleşme Merkezi’ni gezmek istemiş, bunun üzerine şu olay gerçekleşmiştir: “...Sunay’ın geçeceği yerlere Amerikan askerlerinden meydana gelen trafikçiler dikilmek suretiyle yol tespit edilmiş. Böylece bir çeşit ‘kırmızı telefon’ olduğu ya da Ankara’dan yapılan uluslararası her türlü konuşmanın dinlenildiği söylenen, fakat Amerikalılara göre Türkiye’deki diğer üsler ile olan haberleşmenin toplandığı, sonra Washington’a aktarıldığı, bir iletme merkezi olduğu iddia edilen gizlilik üssüne bir kapıdan girilmiş, ötekinden çıkmıştır.” Yazar olayı yetkili birine anlattığında aynı muameleyi kendisinin de gördüğünü öğrenmiştir.⁴³⁸ Dolayısıyla Amerikan üslerine Türk subay ve erlerinin alınmaması, Türkiye’nin hükümrancılık hakkına vurulmuş ağır bir darbedir. Doğan Avcıoğlu’da Yön dergisindeki bir yazısında Amerikan üsleri konusuna şu şekilde değinmiştir: “Türkiye’deki Amerikan üslerine Türk personeli giremez. Giriş, Amerikalı üs kumandanının bazı tehditlerle müsaadesine bağlıdır. Üslerin hava harekâtı, eğitimi ve diğer faaliyetleri kontrol edilemez, bu konularda bilgi alınamaz. Uçuş, dinleme, takip ve kontrol görevini yapan hava üsleri, modern araçlarla elde ettikleri bilgileri, TUSLOG kanalından Pentagon’a gönderirler.”⁴³⁹ CHP Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa Ok ise ikili anlaşmalar ve üslerle ilgili “Türkiye’deki Amerikan üslerinde ne havalanır ne konar bilemeyiz. Üslere neyin konduğunu, telsizlerin ne konuştuğunu, radarların neyi taradığını bilemeyiz. Üslere belki Türk yetkilileri girerler, ama bunlar o üslerdeki kütüphaneden, koğuşlardan ve spor salonundan başkasını göremezler. Yer altı hangarlarında neler vardır, bilemeyiz...” açıklamasını yapmıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Kaynak: Cumhuriyet, S.16401, 27.03.1970.

⁴³⁸ “Türkiye’deki Amerikan Üsleri... ve Kontrol”, Kim Ortanın Solu Dergisi, 21-27 Aralık 1966, s.14.

⁴³⁹ Avcıoğlu, a.g.m., s.9.

⁴⁴⁰ “Amerikan Üsleri”, Yön, S. 208, 25.03.1967, s.5.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Türk askerinin Amerikan üslerinin dış güvenliğinde kullanılması da birtakım olayları beraberinde getirmiştir. Hatta bu olaylardan bazıları ölümle sonuçlanmıştır. Bu konuda Avcıoğlu, Yön dergisindeki bir yazısında Sinop Üssü'nde meydana gelen bir olayı kaleme almıştır: *“Bize düşen sadece dış güvenlidir. Bu dış güvenliğin, Sinop'ta iki yıl önce geçen acı bir hikayesi de vardır. Sinop radar üssüne gece sarhoş gelen ve gerekli giriş belgesini göstermeyen Amerikalıyı Türk nöbetçi içeriye sokmadı. Amerikalı silahını çekip nöbetçiyi vurdu. Olay büyüdü. Civardaki köylüler ve dış emniyetle görevli Türk kıt 'ası mensupları olay yerine geldiler. Amerikalı linç edilebilirdi. Olay bir Türk subayının çabaları ile yatıştırıldı. Meseleye savcılık el koydu. Ne yazık ki, adli kapitülasyon niteliğindeki bir ikili anlaşmaya dayanarak, JUSMMAT⁴⁴¹ başkanı generalin 'vazife belgesi' vermesi üzerine, nöbetçiyi öldüren Amerikalı, Türk adliyesinin elinden kurtuldu.”⁴⁴²*

Ahmet Şükrü Esmer'e göre Rusya'nın Türkiye'den üs ve toprak talep etmesine karşılık hiçbir zaman ülkenin Ruslardan kurtarılması söz konusu olmamıştır. Ancak Amerika'nın çeşitli imtiyazlarla ülkemizde üsler kurmuş olması, Amerika'dan alınan silahların kullanımının izne tâbi tutulması ve Türk askerlerinin Amerika'nın emrindeymiş gibi kullanılması nedenleriyle Türkiye'nin acilen Amerika'dan kurtarılması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁴⁴³ Doğan Avcıoğlu'da üslerin Türkiye için bir tehdit unsuru olduğunu *“Bunlar, Menderes döneminde nasıl büyük bir sorumsuzlukla Türkiye'mizin bir Amerikan çiftliği haline getirildiğini göstermektedir. Ancak yeni yeni, nasıl bir tehlikeli çıkmaza sürüklendiğimizi anlamaktayız. Amerikan çıkarları ile Türk çıkarlarının çatışabileceğini ve bu çatışma halinde Türkiye'deki Amerikan üslerinin nasıl büyük bir tehdit teşkil edebileceğini yeni yeni düşünmekteyiz”* sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁴⁴

Yabancı üslerdeki imtiyazların bir an önce kaldırılması gerektiği gündeme gelince Amerika başlangıçta anlaşmaların yeniden düzenlenmesi konusuna olumlu yaklaşmamıştır.⁴⁴⁵ Sezai Orkunt'un *“Şartlar ne olursa olsun büyük devlet elde ettiği hakkı ne münakaşa eder ne de ettirir ve küçük devlette bu tavizlerin yükünü bir kambur gibi taşımaya mahkumdur”* sözleri, Amerika'nın konuya sıcak bakmamasının

⁴⁴¹ Joint US Military Mission for Aid to Turkey (Türkiye'ye Yardım İçin Kurulan Ortak ABD Askeri Kurulu)

⁴⁴² Avcıoğlu, **a.g.m.**, s.9.

⁴⁴³ Ahmet Şükrü Esmer, *“Truman Doktrininin Yirminci Yılı”*, Yön, S. 208, 25.03.1967, s.5.

⁴⁴⁴ Avcıoğlu, **a.g.m.**, s.9.

⁴⁴⁵ *“Yabancı Üslerdeki İmtiyazlar Kaldırılmalıdır”*, Cumhuriyet, S.14888, 09.01.1966, s.1,7.

temelinde yatan nedeni açıklar niteliktedir.⁴⁴⁶ New York Times gazetesinde açıklanan bir rapora göre de “*Türkiye’deki üslerin stratejik önemi devam etmektedir ve bunlar vazgeçilemeyecek üsler arasındadır.*”⁴⁴⁷ Dolayısıyla Türkiye’deki askeri üslerini tamamen kaybetmeyi göze alamayan Amerika, Türkiye’de Amerikan karışıklığının giderek artması üzerine OSİA’nı imzalamaya mecbur kalmıştır. Anlaşmaya göre üslerin mülkiyeti Türkiye’nindir. Ayrıca Türk Hükümeti gerekli gördüğü takdirde üslere sivil ve askeri personel sevk etme yetkisine de sahiptir. Yine bu anlaşmaya göre üslerde bulunan Amerikalılar Türk kanunlarına tâbi olacaktır.⁴⁴⁸

Türkiye’de kurulan üsler üslerin NATO ve Amerika’ya ait olarak ayrımının yapılması ise tartışmaların başka bir boyutunu oluşturmuştur. Bu konuda İlhan Selçuk Amerikan üslerine yönelik eleştirisini “*Türkiye’de NATO üsleri vardır. Ve bir de NATO’dan ayrı olarak doğrudan doğruya Washington’da Pentagon’a bağlı Amerikan üsleri vardır. Bu Amerikan üsleri, kurulması, çalışması, yetkileri münasebetleri, ikili anlaşmalarla tesis edilmiştir. NATO milletlerarası bir teşekküldür. Anlaşmaya katılmış milletlerin ortaklaşa meydana getirdikleri bir kurumdur. Ama ikili anlaşmalarla Türkiye’ye üslenmiş olan Amerika bir yabancı devlettir*” sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁴⁹ Doğan Avcıoğlu da Yön dergisindeki yazısında “*Amerikan üslerinin durumu tamamen farklıdır. Harekât, eğitim, lojistik destek, sorumluluk ve yetkisi TUSLOG Kumandanlığına aittir. Bu kumandanlık Pentagon’a bağlıdır ve NATO ile hiçbir ilgisi yoktur. Aynı şekilde, kumanda ilişkileri bakımından Türkiye ile de bir ilgisi mevcut değildir*” diyerek üslerin doğrudan doğruya Amerika’ya bağlı olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁰ Yön dergisindeki başka bir yazıda ise üslerin birçoğunun NATO ile ilgisi olmayan TUSLOG adındaki kuruluşa bağlı olduğu ve bu kuruluşun ulusal bir Amerikan kurumu olduğu bilgisi verilmiştir.⁴⁵¹ Abdi İpekçi de Milliyet gazetesindeki yazısında Türkiye’de bulunan üslerin NATO ile hiçbir ilgisi bulunmadığını “*Gözler açılır açılmaz, NATO içinde ortak savunma amacı ile NATO antlaşmasına dayanarak kurulduğu iddia edilen bu üslerin aslında ortak savunma ile ilgili bulunmayıp sadece*

⁴⁴⁶ Sezai Orkunt, “*İkili Anlaşmalar: Üsler ve Tesislerin Genel Mahiyeti*”, Cumhuriyet, S.16095, 20.05.1969, s.2.

⁴⁴⁷ “*Türkiye’deki Üslerin Geleceği Görüşülüyor*”, Cumhuriyet, S.16062, 17.04.1969, s.1.

⁴⁴⁸ “*Üslerin Mülkiyeti Türkiye’nin*”, Cumhuriyet, S.16140, 04.07.1969, s.1,7; “*Temel Anlaşma Üstüne*”, Cumhuriyet, S.16146, 10.07.1969, s.3.

⁴⁴⁹ İlhan Selçuk, “*Pencere: Şu Acı Gerçek!..*”, Cumhuriyet, S.14844, 26.11.1965, s.2.

⁴⁵⁰ Avcıoğlu, *a.g.m.*, s.9.

⁴⁵¹ “*Amerikan Üsleri Meselesi*”, Yön, S. 138, 19.11.1965, s.6.

Amerikalılar tarafından kontrol edilen ve ancak onlar için çalışan üsler olduğu ve türlü yönleri ile Türkiye'nin egemenlik hakları ile bağdaşmadığı anlaşılmıştır” sözleriyle açıklamıştır.⁴⁵² Mehmet Gönübol da İpekçi ile aynı çizgide ilerlemiş ve üslerle ilgili şu yorumu yapmıştır: *“Türkiye’deki üsler NATO üsleri olmadıkları gibi, ikili anlaşmalar da NATO ile yapılmış değildir. Bunlar doğrudan doğruya Amerikan üsleridir, bu yüzden de ikili anlaşmalar bu devletle yapılmıştır. Eğer bunlar NATO üsleri olsalardı, ülkemizde bulunana yabancı cihazlar ve personel de bugün olduğu gibi sadece bir devletten (yani Amerika’dan) değil, çeşitli NATO devletlerinden sağlanacaktı.”*⁴⁵³

Tüm bu açıklamaların ardından üslerin NATO ile ilişkilendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Demirel, *“İkili anlaşmalara dayanılarak kurulan yabancı askeri üsler, çok taraflı NATO anlaşmasının 3. maddesine göre tesis edilmiştir. NATO ortak savunma düzeni olmasaydı, bu üsler de olmazdı”* sözleriyle üslerin hukuki varlığını NATO anlaşmasına dayandırmıştır.⁴⁵⁴ Bahattin Ali ise Türk Solu dergisindeki yazısında Demirel’in bu açıklamasına şu sözlerle cevap vermiştir: *“Bu üsler ve tesisler NATO’ya girişimizden çok önceleri yurdumuzda ağını germiştir. Bazı Amerikancı çevreler, üsler ve tesislerin yurdumuza NATO anlaşması gereğince sokulduğunu ileri sürmektedirler ki bu iddialar tamamen asılsızdır. Zira Türkiye Kuzey Atlantik Paketi’ne 1951 yılında girmiş ve 1954 yılında da ‘Kuzey Atlantik Anlaşması’na taraf devletler arasında kuvvetlerin statüsüne dair sözleşme’ yürürlüğe girmiştir. Oysa bu yasadan çok önceleri, yurdumuz üs ve tesislere açılmıştır.”*⁴⁵⁵

Muhalefet partiler başta olmak üzere bazı yazarlar yazılarında Türkiye’nin acilen NATO ittifakından ayrılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu konuda Meclis’te konuşma yapan Behice Boran *“Biz NATO’nun örgütü içinde kaldıkça ve burada Amerikan üsleri bulundukça ve bu Amerikan üslerinden Sovyetlere taarruz imkânı her zaman mevcut bulundukça bir Üçüncü Dünya Savaşı’nın dışında kalabilmemize imkân yoktur”* açıklamasını yapmıştır.⁴⁵⁶ Mehmet Ali Aybar da Meclis konuşmasında *“NATO’da kaldıkça bir oldu bitti ile savaşa sürüklenmemiz mukadderdir. Birçok*

⁴⁵² Abdi İpekçi, “Durum: Amerikan Üsleri”, Milliyet, S.7763, 05.07.1969, s.1.

⁴⁵³ Mehmet Gönübol, “Türkiye ve İkili Anlaşmalar”, Milliyet, S.7770, 12.07.1969, s.2.

⁴⁵⁴ “Demirel; Tural’ın Mektubunun Kendisi Tarafından Açıklandığı İddiasına Cevap Verdi: ‘Büyük Yalan’”, Cumhuriyet, S.14858, 10.12.1965, s.1.

⁴⁵⁵ Bahattin Ali, “ABD Soygun Şebekesi”, Türk Solu, S. 68, 04.03.1969, s.13.

⁴⁵⁶ MMTD, 17.02.1967, B. 56, Dö. 2, Top. 2, O. 3, C. 13, s.348.

ihtimal düşünülebilir. Amerika'nın yurdumuzdaki üslerini rızamız olmadan kullanması sonucunda savaşa sürüklenebiliriz. Ya da Rusya bu üsleri ilk ağızda saf dışı etmek isteyeceği için kendimizi savaşta bulabiliriz” diyerek üslerin ve NATO ittifakının neden olabileceği tehlikelerden bahsetmiştir.⁴⁵⁷ Türkkaya Ataöv ise NATO'dan çıkılmasını ve üslerin tasfiyesini şu nedenlerden dolayı istemektedir: *“...Türkiye'deki askeri üslerin ortak savunmamız için kurulduklarına dair olan efsane artık kesinlikle terk edilmelidir. Amerika'nın Vietnam'da olduğu gibi, sırf kendi çıkarları uğruna, başlatabileceği bir savaşta, Türkiye'deki üsleri kullanması bizi gücümüzle hiç orantılı olmayan bir savaşa sokacaktır. Bugünkü koşullar altında, Türk toprakları muhtemel bir savaş alanı, Türkiye batı çıkarlarının bir ileri karakolu, Türk halkı ise bir kurbanlık koyun durumundadır.”*⁴⁵⁸ Hüseyin Baş ise Ataöv 'den farklı olarak *“Türkiye, Amerikalıların kökünün topraklarından kazımadıkça, hiçbir ulusal davasına sahip çıkamayacak, uyutma, avutma, yalan, dolan politikası içinde bocalayıp gidecektir”* diyerek Amerika'nın Türkiye'den uzak tutulması gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁵⁹ Doğan Özgüden de Ant dergisindeki yazısında Hüseyin Baş ile aynı görüşte olduğunu şu sözlerle açıklamıştır: *“Sadece Kıbrıs meselesinde değil bütün temel meselelerde Türkiye'nin çıkarlarına uygun köklü çözüm yolları bulmak için girişilecek her teşebbüs Amerika'nın ekonomik, siyasi ve askeri egemenliği karşısında akim kalmaya mahkumdur. Şu hâlde tek çıkar yol, Türkiye'de Amerikan hegemonyasına son vermek, vatan topraklarını Amerikan üs ve tesislerinden temizlemek için bütün milliyetçi güçlerin emperyalizme karşı saf tutmalarıdır.”*⁴⁶⁰ Füsun Türkmen de tıpkı Doğan Özgüden gibi üsleri emperyalizm ile ilişkilendirmiş ve *“ABD üsleri Türkiye'yi halka halka saran emperyalist zincirin parçaları olarak Türk topraklarına yerleştirilmiştir. Bu üslerin Türkiye'ye ve Türk halkına hiçbir yararı olmadığı gibi topraklarında yabancı üslerin faaliyetlerine müsaade ettiği için zararı da vardır. Bu üsler Türk halkı için yabancı müdahalelere bir gerekçe oluşturabilecek tehlikeyi taşımaktadır”* açıklamasını yapmıştır.⁴⁶¹

Amerikan üslerine yönelik yapılan eleştirilerden bir diğeri de üslerin Türkiye'yi nükleer bir savaşa dahil etmesidir. Türkiye'deki sol kesime göre Amerika

⁴⁵⁷ Mehmet Ali Aybar, “Teslimiyet Politikasına Hayır”, Ant, C. 3, S. 56, 23.01.1968, s.7.

⁴⁵⁸ Türkkaya Ataöv, “Türkiye'nin Güvensizliği: Ortaklık Görüntüsü”, Cumhuriyet, S.15506, 29.09.1967, s.2.

⁴⁵⁹ Hüseyin Baş, “Bağımsızlık Savaşı Başlamıştır”, Ant, C. 2, S. 49, 05.12.1967, s.7.

⁴⁶⁰ Doğan Özgüden, “Haftanın Yorumu: Kimden Yanasınız?”, Ant, C. 2, S. 36, 12.09.1967, s.3.

⁴⁶¹ Füsun Özbilgen, “Üsler Kısır Döngüsü”, Cumhuriyet, S.19468, 08.10.1978, s.7.

istediği vakit Türkiye'nin izni ve onayı olmaksızın üsleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'yi rızası olmadan bir savaşın parçası haline getirebilirdi yönündeki söylemler hızla artmıştır.⁴⁶² Bu konuda Türk Solu dergisi yazarı Mihri Belli *“Türkiye toprağı bir uçtan bir uca, çeşitli Amerikan üsleri ile donatılmış bulunmaktadır. Bu üslerde nükleer silahlar vardır. Ve bu üslerden Amerika ile savaş durumuna girmesi muhtemel herhangi bir komşu ülkeye karşı yararlanılması ve söz konusu silahların kullanılması, bizim şu anda kontrolümüz dışında bulunmaktadır. Nükleer savaş eşiğine varmış olan ABD gibi bir ülkenin alacağı kararlardaki hızın, bir ölüm kalım sorunu olduğu gerçeğini bilmezlikten gelemeyiz. Kendi emir ve tasarrufunda bulundurduğu askeri üs ve silahların ne zaman ve nasıl kullanılacağı konusunda hayati karara varırken, vesayeti altında bulundurduğu ülkeye danışacağını düşünmek, akılsızca bir iyimserliktir”* yorumu yapmıştır.⁴⁶³ Amerika'nın Türkiye'deki üsleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasının Türkiye açısından ne gibi bir felakete yol açabileceğini Behice Boran şu sözlerle ifade etmiştir: *“...Elbette ki Vietnam dolayısıyla da bir dünya savaşı çıkarsa, Rusya'yı biran evvel alt etmek için, Türkiye'deki füze üslerini harekete geçirecek ve Sovyetlere oradan saldıracak, mahvetmeye çalışacaktır. Ve bunun karşısında da Ruslar, esas ihtilâf ve savaş bölgesi Vietnam olduğu halde, bizi hedef tutacaklar ve onlar da nükleer füzelerini bize göndereceklerdir. Yahut da dünya çapında üçüncü bir dünya savaşı çıkacak, Vietnam dolayısıyla Türkiye'nin hiç de alâkası olmadığı hake, Sovyetler aman ihtilâf başlıyor, Türkiye'deki füzelerle Amerika bizi mahvetmeden biz onlardan önce harekete geçerek onların üslerini harap edelim, diyecekler ve Türkiye'ye nükleer silâhlarını gönderecekler.”*⁴⁶⁴ Amerikan üslerinin Türkiye'yi nükleer bir savaşın eşiğine getirebileceğini düşünenler arasında yer alan Yaşar Kemal de Ant dergisindeki yazısında üsler konusuna değinmiş ve *“Görünen köy kılavuz istemez. Her şey gösteriyor ki, Türkiye Amerikalılar tarafından idama mahkûm edilmiştir. Üçüncü bir dünya savaşında, ihtimali bile tüyleri ürpertiyor, Türkiye*

⁴⁶² Amerikan üslerinin Türkiye'yi nükleer bir savaşa sürükleyebileceğine yönelik yapılan açıklamalar için Bkz. Muzaffer Karan, MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, ss. 468-478; Behice Boran, MMTD, 18.02.1967, B. 57, Dö. 2, Top. 2, O. 1, C. 13, ss.395-398; Osman Bölükbaşı MMTD, 19.02.1969, B. 56, Dö. 2, Top. 4, O. 2, C. 34, ss.39-43; Türkkaya Ataöv, *“Türkiye'nin güvensizliği: Önce Yakın Tehlike”*, Cumhuriyet, S.15505, 28.09.1967, s.2; *“Çirkin Amerikalının Çirkin Oyunu: Ankara'da Nükleer Pazarlık”*, Ant, C. 2, S. 40, 03.10.1967, ss.5-6; Behice Boran, *“NATO'dan Niçin Çıkmalıyız”*, Forum, S. 335, 15.03.1968, ss. 8-10; Ayhan Başaran, *“Türkiye Anti-Emperyalist Milli Cephesi Üzerine”*, Dönüşüm, S. 8, 01.12.1966, s.12.

⁴⁶³ Mihri Belli, *“Başyazı: NATO Bir Savaş Tuzağıdır”*, Türk Solu, S. 72, 01.04.1969, s.3.

⁴⁶⁴ MMTD, 05.01.1967, B. 29, Dö. 2, Top. 2, O. 2, C. 11, s.89.

Amerika'dan ve Rusya'dan önce atomu yiyecektir. Bu bir gerçektir. Bilim adamlarının söylediğine göre de Türkiye altı saat içinde yok edilecektir. Bu da bir gerçektir” açıklamasını yapmıştır.⁴⁶⁵

MP grubu adına Meclis'te konuşma yapan Osman Bölükbaşı “*Misafir öyle bir misafir ki, her an evimizi yakabilir*” diyerek üslerin Türkiye'yi, haberi ve rızası olmadan bir atom harbine sürükleyebileceğini bu nedenle üslerin fiilî hâkimiyetin Türk askerinde olması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca Amerika'nın tehlikeli imtiyazlarından vazgeçtiği, ev sahibinden daha fazla söz sahibi bir misafir olmaktan çıktığında, Türk-Amerikan dostluğunun sağlam bir zemine oturacağından bahsetmiştir.⁴⁶⁶ Bölükbaşı başka bir konuşmasında “*Bu Amerikan üslerinden kalkacak uçaklar, yarın şu veya bu devletin topraklarına atom bombaları atarlarsa, Türkiye'nin göreceği mukabele Türkiye'yi büyük bir mezarlık haline getirmez mi?*” diyerek Amerikan üslerinin varlığını eleştirmiştir.⁴⁶⁷ Amerika'nın kendi çıkarları söz konusu olduğunda NATO ve ikili anlaşmalarla dünyanın her yerinde üsler kurduğunu dile getiren TİP üyesi Muzaffer Karan Meclis'teki konuşmasında üsler konusuna “*...Esefle söyleyelim ki, Türkiye toprakları da geleceğin savaşları için, bu üslerden birini teşkil, edecektir. Türk Silahlı Kuvvetleri de bütün, dünya üzerine yayılmış ve Amerikan stratejik savaş kuvvetlerinin ufak bir parçası haline sokulmak istenmektedir. Bu durumu ile Türkiye, gerektiği zaman feda edilebilecek bir ileri karakol manzarası arz etmektedir*” sözleriyle değinmiştir.⁴⁶⁸ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Burhan Şenatalar ise 1966 yılında yayımlanan “Go Home” adlı makalesinde “*Türk subaylarının giremediği Amerikan üsleri ve devlet dairelerinde ve resmî kurumlarda kapalı kapı tanımayan Amerikan uzmanlar. Sözde bilimsel gayelerle yapılan ve çoğu zaman CIA ya yarayan anketler.. İşte bütün bunlar ve benzerleridir, go home tepkisinin temelinde yatan*” sözleriyle Amerikan üsleri konusuna değinmiştir.⁴⁶⁹

Sol kesime göre Amerika gerektiğinde İncirlik Üssü'nü Türkiye'nin onayı olmadan kullanabilir ve Türkiye'yi bir savaşın içine sürükleyebilirdi. Ancak iktidara göre böyle bir şeyin gerçekleşmesi imkansızdır. Demirel basın toplantısında “*Türkiye'de kışkırtıcı, Türkiye'nin üzerine haksız yere şimşekleri çekici hiçbir tesis*

⁴⁶⁵ Yaşar Kemal, “İşgal Toprağı, Kurt Köpeği”, Ant, C. 2, S. 40, 03.10.1967, s.5.

⁴⁶⁶ MMTD, 19.02.1969, B. 56, Dö. 2, Top. 4, O. 2, C. 34, s.42.

⁴⁶⁷ MMTD, 04.01.1967, B. 28, Dö. 2, Top. 2, O. 1, C. 11, s.38.

⁴⁶⁸ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s.470.

⁴⁶⁹ Burhan Şenatalar, “Go Home”, Cumhuriyet, S.15072, 17.07.1966, s.2.

bulunmamakta, Türk topraklarında bu nitelikte bir faaliyet yürütülmemektedir” diyerek OSİA’nın Türkiye’nin bağımsızlığına ve çıkarlarına aykırı olmadığını söylemiştir. Ayrıca Demirel’e göre Türkiye’deki ortak savunma tesisleri 19 bin 500 dönüm araziye kapsamakta ve ülkede 700 Amerikalı personel bulunmaktadır.⁴⁷⁰ 24 Ocak 1970 tarihinde ise Amerika’nın Türkiye’deki askeri varlığını *“Bağımsızlığımıza ve egemenliğimize zarar verecek hiçbir şey bu kuruluşların varlığından asla gelmeyecektir”* sözleriyle savunmuştur.⁴⁷¹ Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da Türkiye’nin nükleer bir savaşta ilk hedef olacağına ihtimal vermemiş ve Meclis konuşmasında şunları söylemiştir: *“Türkiye’nin Üçüncü Dünya Harbi’nde ilk hedef olacağı hükmüne getirip bağladılar. Biz bu görüşte değiliz arkadaşlar. Üçüncü Dünya Harbi genel nükleer bir harp olduğu takdirde birinci hedef Türkiye değil, kuvvetli nükleer silâhların bulunduğu üsler olacaktır. Her halde Türkiye değildir bu üsler.”*⁴⁷²

Amerikan üsleri konusunda gündeme gelen konulardan bir diğeri de bu üslerde başlayan grevlerdir. Türk Harb İş Federasyonu’nun grev kararını almasıyla birlikte 39 Amerikan üssünde başlayan grevler Türk Amerikan ilişkilerinin yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir.⁴⁷³ Başlangıçta sivil bir olay gibi görünen bu grevler sırasında üste bulunan Amerikan askerlerinin tahrik edici tutumları münasebetiyle olayın etkisi artmış ve konu siyasi platforma da yansımıştır.⁴⁷⁴ Bakanlar Kurulu’nun NATO toplantısının güvenliği gerekçesiyle grevi ertelemesi üzerine Türk İş Sendikası, kararı *“içler acısı”* olarak nitelendirmiş ve iktidarın Amerikan yanlısı tutumunu *“Bu durdurma kararı, AP hükümetinin Türk işçilerinin haklarını değil, Amerika’nın çıkarlarını savunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Türk işçisinin bu meşru grevi ile Türkiye’nin milli güvenliğinin hiçbir ilgisi yoktur”* sözleriyle eleştirmiştir. Adana’daki grev sırasında Amerikalıların tutumu ise sert olmuştur. Bunun üzerine İzmir’deki gençlik kuruluşları tarafından Amerika protesto edilmiş ve 6. Filonun tam karşısına *“Gideceksiniz”* yazılı siyah bantlı bir çelenk bırakmışlardır.⁴⁷⁵

Esasında sorun üslere girip girmeme ya da ikili anlaşmaların bazı hükümlerinin düzeltilmesi değildir, üslerin Türkiye’nin devamlı denetimi altında bulunmaması,

⁴⁷⁰ “Türkiye’de Kışkırtıcı Tesis Yoktur”, Cumhuriyet, S.16357, 08.02.1970, s.1.

⁴⁷¹ “U.S. Role in Turkey Backed”, The New York Times, 25.01.1970, p.10.

⁴⁷² MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s.488.

⁴⁷³ “İncirlik’te Grevin Engellenmek İstendiği İddia Ediliyor”, Cumhuriyet, S.15501, 24.09.1967, s.1.

⁴⁷⁴ “İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı”, Cumhuriyet, S.15500, 23.09.1967, s.1; “Ankara’daki Amerikan İş Yerlerinde Grev Başladı”, Cumhuriyet S.15502, 26.09.1967, s.1,8.

⁴⁷⁵ “Bakanlar Kurulu dün Amerikan İşyerlerindeki Grevi Ertelemedi”, Cumhuriyet, S.15506, 29.09.1967, s.1.

personeli ve kullanılışının ortak olmaması ve üslerde son söz hakkının Amerika’da olması çözümlenmesi gereken asıl sorunlardır. Aksi takdirde üsler sadece Amerika’nın hizmetindedir ve bu konuda herhangi bir değişikliğe razı olmayacağı da açıktır.⁴⁷⁶ William Martin de Amerika’nın Türkiye’de sahip olduğu üslerden vazgeçmeyeceğini *“Menderes Hükümeti’ni iş başından uzaklaştırarak iktidarı ele geçiren askeri hükümeti zayıflatmak ve parçalamak için Amerika yollar aramıştır. Bunun sebebi de Türkiye’deki Amerikan askeri üslerinin kaldırılmasını talep etmelerinden çekinmeleridir”* sözleriyle açıklamıştır.⁴⁷⁷

Türkiye’de kurulan NATO ve Amerikan üsleri her ne kadar ortak savunma amacıyla kurulmuş olsa da Türk halkının tepkisine neden konular arasındadır. Üstelik üslerin kontrolünün tamamen Amerikalıların elinde olması ve Türk komutanlarının üslere girişlerinin izne tâbi tutulması eleştirilerin hedefi olmuştur. Zaten Lübnan çıkarması ve U-2 krizi ile kirli bir mazisi olan bu üslerin sahip oldukları ayrıcalıklar ister istemez Türk halkının tepkisini çekmiş ve Türk halkında bu durumun bağımsızlıkla uyuşmadığı inancını doğurmuştur. Öyle ki 1964 yılında Johnson’un İnönü ’ye gönderdiği mektup bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de gittikçe şiddetlenen Amerikan karşıtlığında en önemli öğelerden birisi üsler konusu olmuştur. Üslere görevli Türk yöneticilerin giremediği hatta Genelkurmayın dahi denetleyemediği, Amerikalıların izni olmadan üslere kimsenin sokulmadığı söylentilerinin halk arasında yayılması Amerikan karşıtı tepkilerin temelinde yer almıştır. İlerleyen yıllarda ise Türkiye bu üslerin kullanımında daha dikkatli davranmaya başlamış ve bazı durumlarda Amerika’nın bu üslerden faydalanmasını engellemiştir. Türkiye’nin bu davranışı halk arasında olumlu bir gelişme olarak karşılanırken, Amerika bu durumu hiç hoş karşılamamıştır.

6. NATO’YA TEPKİLER

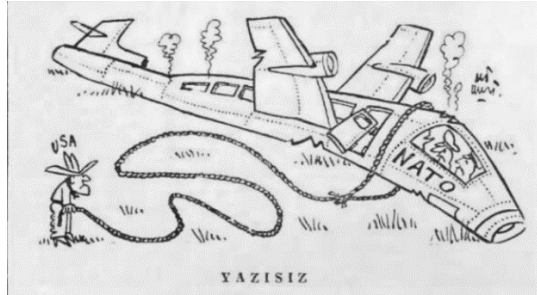
Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO), 04 Nisan 1949’da 12 ülke tarafından imzalanan, Washington Antlaşması olarak da bilinen Kuzey Atlantik Antlaşması’na dayanarak kurulmuştur. NATO, farklı dönemlerde 17 ülkenin daha katıldığı uluslararası askerî örgüttür. Merkezi Brüksel’de olan bu örgüt, siyasi ve

⁴⁷⁶ “Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar”, Dönüşüm, S. 11, 20.01.1967, s.4.

⁴⁷⁷ “Moskova, Türkiye’de Amerikan Casuslarının Bulunduğunu İddia Etti”, Milliyet, S.3800, 20.12.1960, s.5.

askeri yollarla üyelerinin özgürlüğünü ve güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur.⁴⁷⁸ Ayrıca NATO, Marshall Planı'nın yerini alan bir örgüttür ve temelinde “*Karşılıklı yardım ve güvenlik*” anlayışı yer alan bu ittifaka, Türkiye 18 Şubat 1952 yılında üye olmuştur.⁴⁷⁹

1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 13. maddesine göre aradan yirmi yıl geçtikten sonra isteyen her üye bir yıl öncesinden Birleşik Amerika'ya bilgi vermek kaydıyla NATO'dan çekilme hakkına sahiptir. Örgütün kuruluşunun 20. yılına yaklaşılrken Türkiye'de NATO'dan çıkılması gerektiğine dair tartışmalar başlamıştır.⁴⁸⁰ Yapılan eleştirilerden biri NATO'nun Amerika'nın idaresinde olan bir örgüt olduğu yönündedir. Türkkaya Ataöv Cumhuriyet'teki yazısında “*NATO içinde nükleer silahların gelişmiş cinsleri üstünde Amerika'nın tekeli vardır: Tüm NATO kuvvetlerinin başkomutanı Amerikalıdır. Böylece, NATO önce Amerika'nın emrinde ve onun çıkarlarına hizmet eden bir örgüttür*” açıklamasını yaparken, “*NATO'da eşit söz hakkı istiyoruz*” diyen İlhami Soysal, Yön dergisindeki yazısında Amerika'nın NATO'ya olan etkisini şu sözlerle eleştirmiştir: “*NATO'nun para babası Amerika'dır. Sam amca parayı verdiği için düdüğü de çalmak ister. Nitekim uzun süre çalmıştır. NATO ordusunun başkomutanı daima bir Amerikan generali olmuştur. NATO çerçevesi içinde bütün hayati kararlar Amerika'nın etkisiyle alınmıştır. NATO'nun bütün kilit noktalarında daima birinci söz Amerikalılara ait olmuştur.*”⁴⁸¹

Resim 20: NATO'nun İpleri Amerika'nın Elindedir⁴⁸²

Türk Solu dergisi başyazısında NATO'yu “*Türkiye'de emperyalizmin ve özellikle Amerikan emperyalizminin tahakküm cihazı, Amerikan vesayetini maskeleyen*

⁴⁷⁸ “**What Is Nato?**”, North Atlantic Treaty Organization, Digital ID: <https://www.nato.int/>, Date Of Access: 29.02.2020.

⁴⁷⁹ Hamdi Konur, “**NATO Bir Savunma Anlaşması Değildir**”, Forum, S.335, 15.03.1968, s.17; Nadir Nadi, “**Kararın Manası**”, Cumhuriyet, S.8897, 19.02.1952, s.1.

⁴⁸⁰ Haluk Ülman, “**Türkiye ve NATO: Yirmi Yılın Bilançosu**”, Cumhuriyet, S.15736, 21.05.1968, s.2.

⁴⁸¹ Türkkaya Ataöv, “**Türkiye'nin Güvensizliği: Ortaklık Görüntüsü**”, Cumhuriyet, S.15506, 29.09.1967, s.2; İlhami Soysal, “**NATO'da Eşit Söz Hakkı İstiyoruz**”, Yön, S. 79, 02.10.1964, s.7.

⁴⁸² Kaynak: Cumhuriyet, S.18153, 14.02.1975.

kurumdur” şeklinde nitelendirmiştir.⁴⁸³ Derginin başka bir yazısında ise NATO ile ilgili şu değerlendirme yapılmıştır: “Son yıllarda kapitalist ülkelerde sosyalist güçler dışındaki çevrelerde dahi NATO, gerekliliği kabul edilmeyen, itibarı sarsılan bir örgüt haline gelmişti. Birçok somut olaylarda denenmişti ki NATO milli çıkarlara hizmet etmiyordu, aksine büyük patron Amerika Birleşik Devletleri’nin dünya jandarmalığı politikasının aleti olarak milli bağımsızlıkları ortadan kaldıran bir örgüttü... Üstelik NATO Avrupa’da ve Ortadoğu’da Amerikan emperyalizminin çirkin yüzünü kısmen peçeleyen bir araç olarak da işe yarıyordu.”⁴⁸⁴

Ali Sirmen, “NATO’yu kurtarma Çabaları” başlıklı yazısında “Türkiye’de üs yok ortak savunma tesisi var” sözlerini söyleyen anlayışın, “Yardımın kesilmesinin NATO’ya hayır diyenlerle, Go Homcuların bayramıdır” sözlerini içeren bir bildiri yayımlamasını normal karşılamış ve NATO’nun Amerikasız düşünülmemeyeceğini, bu nedenle NATO’nun kararlarının arka planında Amerika’nın yer aldığını savunmuştur.⁴⁸⁵ Behice Boran da Meclis’teki konuşmasında NATO’yu “NATO son tahlilde Amerika demektir. Çünkü nükleer güce yalnız o sahiptir. En zengin ekonomik ve askeri kaynaklar onun elindedir. NATO’ya en büyük katkıda o bulunmaktadır. NATO’daki kumandanlık mevkilerinin dağılımında da Amerika üstün mevkii işgal etmektedir. Amerika ise, bağımsız, egemen bir süper devlet olarak, NATO dışında kendi çıkarları açısından, Amerikan milli savunma siyasetinin gereği olarak stratejik kararlar alıyor, değişen şartlara göre stratejisini değiştiriyordu ve değiştirmektedir” sözleriyle eleştirmiştir.⁴⁸⁶ Demirel ise Meclis’teki konuşmasında “NATO teşkilatının Amerika’nın elinde olduğu gibi bir iddia hakikatlere uymamaktadır. NATO’nun en yüksek karar mercii NATO Konseyi’dir” açıklamasını yaparak eleştirilere karşılık vermiştir.⁴⁸⁷

“Türkiye NATO içinde kalmakta fayda bulmaktadır. NATO’da kalacağız, NATO’ya bağlıyız” açıklamasını yapan Demirel, 27 Kasım 1966 tarihinde dış politika konusuna da değinmiş ve “‘Türkiye istiklâlini yitirmiştir, Amerika’nın uydusu haline gelmiştir’ şeklindeki slogan aşırı solun halk kitlelerini tesir altında tutmak için ileri attıkları slogandır. Bunun hedefi hakikatlere incelikleriyle aşına olmayan halk

⁴⁸³ “Başyazı: NATO’dan Çıkalım”, Türk Solu, S. 5, 15.12.1967, s.2.

⁴⁸⁴ “NATO Batağına Daha Da İtildik”, Türk Solu, S. 63, 28.01.1969, s.4.

⁴⁸⁵ Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: NATO’yu Kurtarma Çabaları”, Cumhuriyet, S.18146, 07.02.1975, s.3.

⁴⁸⁶ MMTD, 24.02.1968, B. 50, Dö. 2, Top. 3, O. 1, C. 26, s.360.

⁴⁸⁷ MMTD, 09.11.1965, B. 9, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 1, s.289.

kitlelerini millî dış politika hakkında tereddütlere sevk etmektedir. İstiklâlini her şeyden değerli tutan Türk milletinin kalbinde Birleşik Amerika'ya karşı bir nefret duygusu yaratarak Türkiye'de Birleşik Amerika ve NATO ittifaklarının hissi zeminini çürütmektir” açıklamasını yapmıştır.⁴⁸⁸ 14 Eylül 1968 tarihinde ise Demirel, 11. basın toplantısında “Memlekette körü körüne bir Amerikan aleyhtarlığı, kıskırtıcılığı yapanlara sorarsanız evet diyecekler, NATO ittifakının Türkiye'nin bağımsızlığını ortadan kaldırarak onu emperyalizmin kucağına attığını ileri sürecektir” açıklamasını yapmıştır.⁴⁸⁹ YTP grubu adına konuşma yapan Süleyman Arif Emre “Küba'ya kadar el atan bir yayılma politikasının karşısında bazı geçici yumuşamaları sebep ittihaz ederek, Türkiye'nin NATO'dan çıkma zamanının geldiğini savunmak ya büyük bir gafletin ya da millî menfaatlerimizi hiçe sayan bir ard düşüncenin ifadesidir” yorumunu yaparken, “Batı devletlerine, NATO İttifakına sınıksız sarılmamız en isabetli, en emniyetli bir dış politika yoludur” diyen Erim, Meclis'teki konuşmasında “Umumi politika olarak Türkiye'nin başlıca emniyet meselesi; olarak açıktır ki Demir Perde arkası bloku devletlerinin, İkinci Dünya Harbi'nin bittiği andan şu güne kadar devam edegelen, tehlikeli durumu vardır. Bizim bu durum karşısında başlıca haklı olarak dayanağımız NATO ve Batılı müttefiklerimizdir” açıklamasını yapmıştır.⁴⁹⁰ Erim başka bir konuşmasında ise NATO'yu “Karanlık günlerde Türkiye için bir ümit ışığı” olarak nitelendirmiştir.⁴⁹¹

1963 yılının Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de “Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri memleketin bağımsızlık ve emniyetini en sağlam şekilde teminat altında bulundurmayı başlıca gaye edinmiştir. Memleketimizin NATO'ya girmekle en büyük kaygısı olan emniyet ihtiyacını sağlamış olduğu bir hakikattir” diyerek NATO ittifakının gerekliliğini dile getirmiştir.⁴⁹² Erkin ile aynı görüşte olan Güven Partisi üyesi Süreyya Koç da Türkiye'nin güvenliği açısından NATO'ya üye olması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Türkiye'de yaratılmak istenilen NATO düşmanlığının tek hedefi de Türkiye'yi komünist bloka katmaktır...Türkiye

⁴⁸⁸ “Demirel Yabancı Basınla Görüştü”, Cumhuriyet, S.15417, 02.07.1967, s.7; T.C. Dışişleri Bakanlığı, “A. P. Kongresinde Başbakanın Dış Politika İle İlgili Demeci”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 26, 30.11.1966, s.69.

⁴⁸⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Demirel'in 11. Basın Toplantısı”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 48, Eylül 1968, s.58.

⁴⁹⁰ MMTD, 24.02.1968, B. 50, Dö. 2, Top. 3, O. 1, C. 26, s.357; MMTD, 09.01.1963, B. 27, Dö. 1, Top. 2, O. 1, C.10, s.648-649.

⁴⁹¹ “Erim: ‘NATO Türkiye İçin Ümit Işığı’”, Milliyet, S.7155, 25.10.1967, s.9; “Ortanın Solunda Tehlikeli Oyunlar!..”, Ant, C. 2, S. 43, 24.10.1967, s.4.

⁴⁹² MMTD, 09.01.1963, B. 27, Dö. 1, Top. 2, O. 1, C. 10, s.630.

jeopolitiğinin dünya çapındaki önemi ve kuzeyinde nükleer güce sahip bir Sovyet Rusya ve hudutlarında peyklerinin bulunuşu, onu aynı güce sahip bir ittifaka mecbur etmektedir. Bu ihtiyaç, devam ettiği müddetçe de en büyük ve en yakın düşman tehdidine karşı koymakta menfaatleri birleşen NATO içerisinde kalmak bizim de yüksek menfaatlerimiz icabıdır."⁴⁹³

1969 yılının Dışişleri Bakanı Çağlayangil de Türkiye'nin güvenliği için NATO'nun varlığını savunanlar arasında yer almış ve *"Hadi, bize her zaman yöneltir, NATO ya biz girmedik ama mademki çıkmıyoruz, idareciler Amerikan çıkarlarının gönüllü savunucusudur, derler, iyi ama, bizden başka bu kadar devlet var NATO içinde. Bunlarda mı bağımsızlığını kaybetmenin meserret ve tehalükü içinde NATO'da oturmaktadırlar?... Türkiye NATO'dan ne kazanır, faydası nedir? Bu da tartışılıyor. Her şeyden önce Türkiye NATO'ya dâhil memleketler ve NATO'nun bir üyesi olmak üzere NATO'nun caydırıcılık vasfının şemsiyesinden faydalanır, siyasi baskılardan kurtulur, istikrarını ve kalkınmasını daha rahat imkânlar içinde yürütür"* açıklamasını yapmıştır.⁴⁹⁴

"Bir zamanlar mitinglerde sol yumruklarını havaya kaldırarak 'NATO'ya Hayır' diye haykıranların sesini hala kulaklarımızda duyuyoruz. Hiçbir duvar yoktur ki, bu sloganı oraya kalın siyah yazılarla yazmış olmasın... Dolmabahçe'de denize atılan Amerikan eri NATO düşmanlığının kurbanı idi" diyen Cihad Baban ise Cumhuriyet'teki köşe yazısında Johnson Mektubu'nun NATO düşmanlığına zemin hazırladığını dile getirmiştir. Baban, devamında NATO'nun Türkiye'ye askeri malzeme ve iktisadi yardımda bulunduğunu bu nedenle NATO'ya hayır demenin de doğru olmadığını savunmuştur.⁴⁹⁵ CKMP grubu adına Meclis'te konuşma yapan Rıfat Baykal ise Türkiye'nin NATO içerisindeki durumunu ele almış bu konuda anlaşmayı imzalayan hükümeti *"Eski iktidarın hatalı ve basiretsiz tutumu yüzünden NATO camiasındaki devletler arasında, kendi millî menfaatlerini koruyamayan tek devlet Türkiye oldu. O zamanki devlet adamları hükümranlığımıza gölge düşüren tavizlerle ve bütün kuvvetlerimizi NATO emrine vermekle, Amerika'dan azami dış yardım alabileceğimizi zannetmişlerdi. Maalesef bu tutum, isabetli ve verimli olmadığı gibi, Kıbrıs hadiselerinde de devletimizi çok güç durumda bırakmıştı"* sözleriyle

⁴⁹³ MMTD, 24.02.1968, B. 50, Dö. 2, Top. 3, O. 1, C. 26, s.353.

⁴⁹⁴ MMTD, 19.02.1969, B. 56, Dö. 2, Top. 4, O. 2, C. 34, s.74-75.

⁴⁹⁵ Cihad Baban, *"Günden Güne: NATO'ya Hayır!.."*, Cumhuriyet, S.17078, 22.02.1972, s.2.

eleştirmiştir.⁴⁹⁶ Türkiye'nin NATO'da kalması gerektiğini savunan Sezai Orkunt'a göre Türkiye'nin kayıplarının arkasında NATO'yu aramak yanlıştır. Ona göre asıl sorun Türk Hükümeti'nin yöneticileri ve politikalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁹⁷ Ali Sirmen'de tıpkı Orkunt gibi Hükümetin NATO politikasını eleştirenler arasında yer almış ve Hükümeti şu sözleriyle eleştirmiştir: *“Artık kimse çıkıp ta, ‘Büyük dostumuz ABD’ne dil uzatmak ulusal çıkarlarımızı baltalamaktır’ diyemiyor, ‘Ne yani Amerika gitsin Rusya mı gelsin!’ edebiyatı da bitti artık. Ama sağ partilerimiz boş durmuyor. Uyduluk politikasından neyi kurtarmak olanağı varsa, hiç değilse onu ayakta tutmaya çalışıyorlar. Şimdi taktik değişti. Oyunun ana temeli ‘ABD’ne yüklen ama NATO’yu kurtar’ sloganına dayanıyor.”*⁴⁹⁸

Türkiye’de giderek artan Amerikan karşıtlığı, adı Amerika’yla birlikte anılmaya başlayan NATO’nun gerek siyasi çevrelerce gerekse sol görüşlü yazarlar tarafından eleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu konudaki eleştirilerden bazıları şunlardır: 02 Ekim 1964 yılında Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar Türkiye’nin NATO’da eşit söz hakkına sahip olmadığını *“NATO ilgililerine Türkiye’nin bir peyk olmadığını öğreteceğiz... Ortak savunma sisteminde eşit söz hakkı istiyoruz... Askerin çoğunu biz verelim. Eziyetin çoğunu biz çekelim, en yakın tehlike bizim kapımızda dursun, sonra da biz Paris’te oturanların, Londra’da oturanların kararını bekleyelim, olmaz böyle şey. Ortaklığın da ortak hareketin de bir hududu, bir haddi vardır”* sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁹⁹

“NATO için Türkiye sadece ileri bir karakoldur. Bu topraklar için ölecek olan yabancılar değil yine Türklerdir. Bu bakımdan NATO’dan çıkmak Türkiye için şarttır” diyen TİP Genel Başkanı Aybar da 1968 yılında Milliyet gazetesinde yayımladığı bir yazıda *“NATO’da kaldığımız sürece güvenliğimiz ister istemez Amerika’ya bağlı kalacaktır. Sade güvenliğimiz de değil, her işimiz Amerika’nın doğrudan doğruya veya dolaylı etkisi altında bulunacaktır”* açıklamasını yaparak NATO’nun Türkiye’nin güvenliğini ve bağımsızlığını tehlikeye atan bir örgüt olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰ CHP grubu adına Meclis’te konuşma yapan Ferda Güley ise NATO ile ilgili şu açıklamayı

⁴⁹⁶ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C. 4, s.461-462.

⁴⁹⁷ Sezai Orkunt, “NATO Sorunları”, Cumhuriyet, S.15605, 08.01.1968, s.2.

⁴⁹⁸ Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: NATO’yu Kurtarma Çabaları”, Cumhuriyet, S.18146, 07.02.1975, s.3.

⁴⁹⁹ “Amerikan Üsleri Meselesi”, Yön, S. 138, 19.11.1965, s.6.

⁵⁰⁰ “Aybar: ‘NATO’dan Çıkmak Şarttır’ Dedi”, Milliyet, S.7140, 09.10.1967, s.8; Mehmet Ali Aybar, “Bugünün Dünyası ve Biz”, Milliyet, S.7241, 22.01.1968, s.2.

yapmıştır: “NATO’nun esnek mukabele doktrini daha çok Amerika ile Rusya açısından olumlu iken Rusya’nın sınırlarında bulunan komşu ülkeler açısından olumsuzdur. Nükleer güce sahip bu iki devlet doktrin sayesinde kendi ülkelerini koruma altına almış, her iki bloğa bağlı ülkeleri ise tehlikenin tam ortasına bırakmıştır.”⁵⁰¹

Behice Boran Forum dergisindeki yazısında NATO’nun kuruluşunu Amerika’nın çıkarları ile ilişkilendirmiştir. Ona göre, NATO denilince akla ilk gelen şey Amerika’dır ve NATO’nun aldığı kararlar aslında Amerika’nın bağımsızlığını ve çıkarlarını korumak için aldığı kararlarla eş değerdir.⁵⁰² Boran, 24 Şubat 1968 tarihli Meclis toplantısında da NATO konusuna değinmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “Bilindiği gibi TİP 1969’dan sonra Türkiye’nin NATO’dan çıkması gerektiği görüşündedir. Bunun gerekçesini şu noktalarda özetleyebilirim: Birincisi NATO’ya girmek Türkiye’nin savunma gücünü aktırmamış, zayıflatmıştır. İkincisi NATO bizi muhtemel saldırılara karşı iddia edildiği gibi korumamakta, tersine tehlikeli bir duruma sokmaktadır. Son olarak NATO, Amerika’nın Sovyetlerle muhtemel bir nükleer Üçüncü Dünya Savaşı’nı göz önünde tutarak dünya çapında plânladığı bir stratejinin bir parçasıdır. Türkiye’nin milli çıkarı ise böyle bir savaşın dışında kalmaktır.” TİP adına Meclis’te konuşma yapan bir diğer isim ise Muzaffer Karan’dır. Karan, Meclis’teki konuşmasında “Silahlı Kuvvetlerimiz NATO emrinde bulunmaktadır. Oysa, NATO stratejisine bile Amerika yön vermektedir. Ekonomik ve askerî potansiyelimiz, dolaylı ve dolaysız yollardan Amerika’nın emperyalist, çıkarlarına göre kullanılmak istenilmektedir” diyerek NATO konusuna değinmiş ve “Kıbrıs olayları bir kere daha göstermiştir ki, Birleşmiş Milletler ve NATO birer denge unsuru olamamaktadırlar. Anlaşmazlıkları çözebilecek bir organizasyon karakterini taşımaktan ziyade, gerektiği zaman çıkarıcı devletlerin yararına işleyebilecek bir görünüş arz etmektedirler. Dizginleri Amerika’nın elinde bulunan böyle bir askerî güç, bağımsızlık savaşları veren, barışsever dünya milletleri için büyük bir tehlike olabilir... Artık NATO ve Amerika ile olan aşırı bağlılığımız ve Batı bloku içindeki durumumuz, Türkiye için zararlı olmaya başlamıştır. Sadece kâğıt üzerinde eşit haklara sahip bir devlet durumuna düşürülmek istemiyoruz. Batı bloku dışında kalan diğer dünya milletlerinin ekonomik, politik ve sosyal gelişmelerini,

⁵⁰¹ MMTD, 24.02.1968, B. 50, Dö. 2, Top. 3, O. 1, C. 26, s.342.

⁵⁰² Behice Boran, “NATO’dan Niçin Çıkmalıyız”, Forum, S. 335, 15.03.1968, s.8.

*değerlendirmesini bilmeyen, ya da görmemezlikten gelen kısır görüşlü politikacılarımız ve devlet adamlarımız gün geçtikçe, Türkiye'yi Amerika'nın kucagina daha hızlı itmekten kendilerini alamamaktadırlar” açıklamasını yapmıştır.*⁵⁰³

CHP Grup Başkan Vekili Fikret Gündoğan ise, Kıbrıs Krizi'nin NATO ile ilgili gerçekleri su yüzüne çıkardığını söyleyerek *“NATO ittifakı Amerika tarafından, hükümlerini daima Türkiye aleyhine veren askeri ceza mahkemesi gibi kullanılmıştır. Türkiye, Yunanistan'ın kendisine tercih edildiğini görmekten kırgındır”* açıklamasını yapmıştır. Gündoğan konuşmasının devamında *“Türkiye, NATO içinde kendi rızası dışında hiçbir külfete boyun eğmeyecek özerk bir hareket rahatlığına kavuşmalıdır. NATO üyesi olduğu için hükümlerlik haklarından vazgeçmemelidir. NATO yüzünden yalnız tek yönlü savunma sistemi içinde bırakılmaya mahkûm edilemeyiz”* sözleriyle Türkiye'nin bağımsız olması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁵⁰⁴ Milli Birlik (MB) grubu üyesi Haydar Tunçkanat da Amerika'nın NATO'daki etkinliğine değinmiş ve *“...Harbin cereyan ettiği topraklar Amerika'nın mütecavize karşı koymak üzere askeri yardım yaptığı, üsler kurduğu dost bir memleketin toprakları olacaktır. Fransa'nın NATO'dan ayrılmasının başlıca sebeplerinden biri de muhtemelen budur. Amerika, kendi topraklarını ve halkını atom taarruzlarından korumak için kendinin dışında yardım yaptığı dost ülkeleri kurban etmeyi göze almış görünüyor. Bu şartlar altında NATO nasıl çatırdamasın?”* yorumunu yapmıştır.⁵⁰⁵

Sol görüşlü yazarlardan Mihri Belli Türk Solu dergisindeki başyazısında NATO'yu *“Artık açık seçik belli olmuştur ki, NATO denen kurum, Türkiye'nin emperyalist sistem içinde bağımlı bir ülke olarak varlığını sürdürmesinde çıkarı asalak sınıfların en önemli dayanağını teşkil etmektedir”* sözleriyle tanımlarken, dergide yayımlanan başka bir yazıda NATO emperyalizmin saldırgan bir askerî örgütü, dünya tekellerinin sömürücü politikalarının saldırgan bir bekçisi ve aracısı olarak tanımlanmıştır. Aynı yazının devamında NATO bütün dünya halklarının ve barışın düşmanı olarak nitelendirilmiştir.⁵⁰⁶ Haluk Ülman ise Türkiye'nin Amerika istemediği sürece NATO'dan çıkmasının mümkün olmadığını *“Türkiye'nin bugün*

⁵⁰³ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 2, C. 4, s. 358, 469-470.

⁵⁰⁴ “AP İl Gençlik Kongresindeki Kaygıda Yaralananlar Oldu”, Cumhuriyet, S.15579, 11.12.1967, s.7.

⁵⁰⁵ “Milli Savunma Stratejimiz Değiştirilmelidir”, Yön, S. 202, 10.02.1967, s.8-9; “General ve Amiral Sayısında Azalma İstendi”, Cumhuriyet, S.15272, 04.02.1967. s.1,7.

⁵⁰⁶ Mihri Belli, “Başyazı: NATO Bir Savaş Tuzağıdır”, Türk Solu, S. 72, 01.04.1969, s.3; “NATO Halkımızın Düşmanıdır!”, Türk Solu, S. 94, 02.09.1969, s.10-11.

NATO içinde olması Türk güvenliğini bütünüyle korumaya yetmediği gibi, Türkiye'ye güvensizlik getirdiği de açık bir gerçektir... Türkiye'nin yapacağı bir NATO'dan ayrılma denemesinin karşısına dikilecek en önemli dış kuvvet ise, Birleşik Amerika'dır. Birleşik Amerika, Türkiye'nin NATO'da kalmasını kendi ulusal güvenliği bakımından gerekli gördükçe, bizim bu örgütün dışına çıkmamızı elinden gelen bütün yollardan, hatta toprak bütünlüğümüz pahasına önlemeye çalışacaktır. İnönü 1965 yılında Kıbrıs sorunu karşısındaki çaresizliği yüzünden 'Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye onun içindeki yerini alır' dediği zaman iktidarda birkaç ay bile kalamamıştı. Türkiye'yi NATO'dan çıkarmak isteyecek bir iktidarın yerinde duracağı, hatta bugün bunu savunan bir partinin iktidara gelebileceği çok şüphelidir” sözleriyle dile getirmiştir.⁵⁰⁷

Dönüşüm dergisindeki sol görüşlü bir yazar ise “NATO'nun Türkiye'yi muhtemel bir Rus tecavüzüne karşı koruduğu ve çeşitli fedakârlıklara bu yüzden katlanıldığı ileri sürülmektedir. Ancak, unutulmuş önemli bir nokta vardır: Bağımsızlık her devlete karşı korunmalıdır” yorumunu yapmıştır.⁵⁰⁸ Mehmet Gönlübol ise “Türkiye, kendisini NATO içinde ve dışında Amerikan politikalarını takip eder halde bulmuş, böylece bir uydu konumuna düşmüştür” sözleriyle Türkiye'nin dış politikasını eleştirmiştir.⁵⁰⁹ Amerikan karşıtı yazılarıyla gündeme gelen İlhan Selçuk, 1965 yılında Yön dergisindeki yazısında NATO konusuna değinmiş ve Amerika'nın menfaatlerinin NATO'nun kararlarını etkilediğini “NATO antlaşmasının ancak Amerikan çıkarları gerektiğinde işletileceği dünden bilinen bir gerçektir. Çünkü NATO antlaşmasını işletebilmek NATO'nun en güçlü üyesi Amerika'nın isteğiyle mümkündür. Amerika'nın zor geçitlerde dostlarını değil kendi çıkarlarını kararlarına temel yapması şaşılacak bir olay sayılmaz. Tecrübe edilmiştir bu. Ayrıca Türkiye'nin Amerika'ya verdiğiyle aldığı arasında yapılacak bir gerçek hesap Türkiye'nin bu konuda çok cömert davrandığını ve zararlı çıktığını ortaya koyacak niteliktedir” sözleriyle dile getirmiştir.⁵¹⁰

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) “NATO ve Amerika'nın Türkiye'deki Oyunları” konulu bir konferans veren İlhan Selçuk, konferansta

⁵⁰⁷ Haluk Ülman, “Türkiye ve NATO: Bırakan Kim?”, Cumhuriyet, S.15709, 24.04.1968, s.2.

⁵⁰⁸ “Olaylara Bakış: Amerikan Üsleri Türkiye'den Çıkarılmalı; İkili Anlaşmalar Yürürlükten Kaldırılmalıdır”, Dönüşüm, S. 11, 20.01.1967, s.4.

⁵⁰⁹ Mehmet Gönlübol, “NATO, USA And Turkey”, Turkey's Foreign Policy In Transition: 1950-1974, (Ed. Kemal Karpat), Brill Academic Publishers, Leiden 1975, p.22.

⁵¹⁰ İlhan Selçuk, “Bakış: Yıkma... ve Yapma”, Yön, S. 130, 24.09.1965, s.3.

“NATO’ya Hayır” demesini 5 nedene dayandırmıştır: 1. NATO, Türkiye’nin bağımsızlığını kurtarmaya yönelik bir ittifak değildir, bilakis bağımsızlığını zedelemiştir. 1945’te Rusya’ya hayır diyen Türkiye daha bağımsız ve 1967’de topraklarındaki yabancı üsleri ve ikili anlaşmalarıyla Kıbrıs davasında Johnson mektuplarının yolunu gözleyen Türkiye daha bağımlıdır. 2. NATO içindeki durumumuz, Atatürk ilkelerine ve anayasaya uymaz. 3. NATO’nun işlemesi Türk milli çıkarlarına karşıdır. Çünkü NATO’nun işlemesi Amerika Cumhurbaşkanı’nın iki dudağı arasındadır. 4. NATO’da Türk ile, ucuz asker ve kurbanlık koyun durumundadır. 5. NATO bugün için modası geçmiş bir askeri ittifaktır.⁵¹¹

1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapmasının ardından Türkiye’ye uygulanmaya başlayan ambargo üzerine Selçuk, NATO konusunu tekrar ele almış ve “ABD dostumuz müttefikimiz; bize ambargo uyguluyor, verdiği silahları da şartlı ve ambargolu satıyor... NATO, bizi sözde savunacak, ama savunamıyor... Ordumuzun %99’u NATO’nun emrinde: NATO ordumuzu donatmıyor; ABD’nin silah ambargosu belimizi büküyor. Peki, mademki NATO bizi donatmıyor, neden ordumuzun %99’u NATO emrinde?” eleştirisini yapmıştır.⁵¹²

NATO’nun başlangıçta insan haklarına saygı duyduğunu ve Rus tehlikesine karşı kurulan bir savunma sistemi olduğunu belirten Nadir Nadi ise zamanla NATO’nun kendi bünyesinin değişikliğe uğradığını dile getirmiş ve NATO ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğini şu sözlerle savunmuştur: “Bir kez insan hakları idi, özgürlüktü gibi şatafatlı vitrin laflarını bir yana bırakalım. NATO’ya bağlı üye devletler arasında bugün, Mussolini İtalya’sına rahmet okutacak derecede faşist rejimlerle yönetilenler vardır. İnsan haklarını ve tüm özgürlükleri müzelerine kapatan bu ülkeler NATO topluluğu için de pekâlâ itibar görmekte, baş tacı edilmektedir... NATO artık eşit haklı bir savunma sistemi olmaktan çıkmış, Amerika’nın kendi dünya görüşünü sürdürmek uğruna için de gittikçe ağır bastığı bir örgüt haline gelmiştir.”⁵¹³

İngiliz basını da Türkiye’deki olaylara tepkisiz kalmamış ve The Guardian gazetesi yayımladığı bir yazıda Türkiye’de NATO aleyhtarı akımların kuvvetlendiğini öne sürmüştür ve Türkiye’nin siyaseti hakkında şu bilgileri vermiştir: “...Kıbrıs

⁵¹¹ “İlhan Selçuk’un Konferansı”, Türk Solu, S. 22, 16.04.1968, s.2; İlhan Selçuk, “Pencere: Ucuz Asker, Kurbanlık Koyun..”, Cumhuriyet, S.15605, 08.01.1968, s.2.

⁵¹² İlhan Selçuk, “Pencere: Bakırköy’e Doğru”, Cumhuriyet, S.18597, 08.05.1976, s.2.

⁵¹³ Nadir Nadi, “Lütfen İzin Veriniz!”, Cumhuriyet, S.15692, 07.04.1968, s.1,7.

buhranından beri Batı aleyhtarlığı Türkiye'ye yayılmıştır. NATO sadece Türkiye'yi desteklememiş aynı zamanda Kıbrıs'taki Türk azınlığını korumak için Türkiye'nin askeri harekete geçmesini de önlemiştir. Bu yüzden Türklerin izzeti nefsi kırılmış, birçok aydınlar Türkiye'nin üçüncü dünyaya katılmasını istemeye başlamıştır."⁵¹⁴

Türkiye'de halk arasında Amerika'ya karşı duyulan güvensizlik NATO karşıtı gösterilerin ve protestoların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece 1967 yılının Aralık ayında Ankara'da NATO ve Amerika karşıtı bir miting düzenlenmiştir. Öğrenciler ellerinde NATO ve Amerikan aleyhtarı dövizlerle yürüyüş yapmışlar ve "Türkiye NATO'dan Ayrılacaktır", "Amerika Evine Dön", "Bağımsız Türkiye" sloganları atmışlardır. ODTÜ Öğrenci Derneği yöneticilerinden Bekir Harputlu bu protestolarda yaptığı konuşmasında Amerikalıların Türkiye'de insanlık dışı davranışlarda bulunduğunu örneklerle anlatmış ve özetle "Sömürü düzenini sürdürmek için NATO'yu kuran ve Türkiye'yi de sömüren Amerika'nın artık Türk topraklarında kalmasını istemiyoruz" demiştir.⁵¹⁵

Resim 21: Ankara'daki NATO ve Amerika Karşıtı Mitingden Bir Görünüş⁵¹⁶

Mart 1968'de TİP İstanbul Yönetim Kurulu, NATO aleyhine broşür yayımlamıştır. Broşürde NATO'da yer alan Türkiye dışındaki bütün devletlerin emperyalist olduğu ileri sürülmüştür ve "NATO halkımızın bileklerine vurulmuş bir zincirdir. Bu zincir kırılacaktır. Ne Amerika ne Rusya, Yaşasın Bağımsız Türkiye" gibi cümleler kullanılmıştır.⁵¹⁷ Nisan ayında devrimci kuruluşlar NATO aleyhinde bildiriler yayımlarken, İstanbul'da düzenlenen açık oturumda da NATO'nun Türkiye için yararlı olmadığı ve Türkiye'nin mutlaka NATO'dan çıkması gerektiği

⁵¹⁴ "Türkiye NATO'dan Memnun Değil", S.6921, Milliyet, 01.03.1967, s.1.

⁵¹⁵ "Başkente NATO ve Amerika Aleyhtarı Miting Yapıldı", Cumhuriyet, S.15578, 10.12.1967, s.1; "Ankara'da NATO ve Amerika Aleyhinde Miting Yapıldı", Milliyet, S.7200, 10.12.1967, s.1.

⁵¹⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.15578, 10.12.1967.

⁵¹⁷ "Polis, NATO Aleyhtarı Broşürün Toplatılması İçin Savcılığa Başvurdu", Milliyet, S.7292, 16.03.1968, s.3.

belirtilmiştir.⁵¹⁸ Üniversitede görevli 308 öğretim üyesi de bir bildiri yayımlayarak NATO ile ilişkilerimizin yeniden gözden geçirilmesini önermiştir.⁵¹⁹ Olaylar sadece aydın kesim ile sınırlı kalmamıştır. Bir minibüs sahibi aracının arkasına “4 Nisan 1968, NATO’ya Hayır” levhasını asmıştır. Bunun üzerine minibüs sahibinin çalışma karnesi iptal edilmiş ve bağlı olduğu dernekten ihraç edilmiştir.⁵²⁰ Öğrenciler ise bildiriler yayımlamış ve “Türk yüksek öğrenim gençliği olarak Türk polisini emperyalizmin sömürme aracı olan NATO’nun bekçisi durumunda görmek istemiyoruz” açıklamasını yapmışlardır. İstanbul’da NATO aleyhinde konuşma yapan gençler ise karşı grubun saldırısına uğramıştır. Ankara’da da bazı öğrenci kuruluşlarının düzenlediği “NATO’ya Hayır Haftası” olaylı başlamıştır. Duvarlara NATO aleyhtarı afişler asarak ana caddelere “NATO’ya Hayır”, “Kahrolsun Amerika” yazan gençler ile polis oldukları iddia edilen bazı şahıslar arasında olaylar çıkmıştır.⁵²¹

Mayıs 1968’e gelinceye kadar NATO konusunda aydın kesimde olduğu gibi gençler arasında da çok şey söylenmiştir. Bazen eleştirilen ve bazen de protestolara neden olan NATO’ya karşı ilk eylem 14 Mayıs 1968 günü başlatılmıştır. Böylece bu tarihten sonra her yılın 14-19 Mayıs günü “NATO’ya Hayır Haftası” ilan edilmiştir.⁵²²

17 devrimci örgütün birlikte düzenlediği “NATO’ya Hayır Haftası” olaylarla başlamıştır. 13 Mayıs gecesi İstanbul’un çeşitli semtlerinde afiş yapıştıran 106 öğrenci polis tarafından gözaltına alınmıştır.⁵²³ “NATO’ya Hayır Haftası” düzenleyen gençler 14 Mayıs sabahı 11’de Taksim Meydanı’nda NATO’nun büyük bir maket ambleminin üzerine benzin dökerek yakmıştır. Maketin yanışı sırasında gençler Köroğlu’nun deyişinden uyarladıkları “Benden selam olsun kokmuş NATO’ya, Yurdumuzda üsler kurup durmasın, Köhne anlaşmayı fırsat bilip de orduyu emrine alıp durmasın. İkili anlaşma çok çok yazıldı, Kıbrıs için ne plan düzüldü, Altıncı Filo’yla mertlik bozuldu, Artık Johnson dostuz deyip durmasın” türküsünü okumuşlardır.⁵²⁴ Harun Karadeniz de “NATO’ya Hayır” mitingini şu sözlerle anlatmıştır: “NATO’ya karşı temel

⁵¹⁸ “NATO’ya Hayır Kampanyası Güçleniyor”, Ant, C. 3, S. 67, 09.04.1968, s.6.

⁵¹⁹ Nadir Nadi, “Lütfen İzin Veriniz!”, Cumhuriyet, S.15692, 07.04.1968, s.1,7.

⁵²⁰ “‘NATO’ya Hayır’ Diyen Minibüs Şoförü Dernekten İhraç Edildi”, Cumhuriyet, S.15692, 07.04.1968, s.1,7.

⁵²¹ “NATO’ya Hayır Haftası Olaylarla Geçiyor”, Cumhuriyet, S.15732, 17.05.1968, s.1,7.

⁵²² Harun Karadeniz, “Olaylı Yıllar ve Gençlik”, Cumhuriyet, S.18240, 12.05.1975, s.4.

⁵²³ “NATO’ya Hayır Haftası”, Türk Solu, S. 72, 01.04.1969, s.2.

⁵²⁴ “106 Öğrenci Bir Gece Nezarete Tutuldu”, Cumhuriyet, S.15730, 15.05.1968, s.1,7; “NATO’ya Hayır Haftası Dün Kavgalı Başladı”, Milliyet, S.7352, 15.05.1968, s.1,9.

sloganımız NATO'nun gerçek niteliğini tanımlamaktan ibaretti. 'NATO emperyalizmin sömürme aracıdır'. Bütün hafta boyunca yaptığımız iş, işçi bölgelerine giderek, sömürüyü anlatmak ve 'İşte bu sömürünün bekçisi NATO diye bir teşkilat var. Siz bu sömürme aracı olan NATO'ya evet mi diyorsunuz? Hayır mı diyorsunuz?' diye sormaktı. Cevap aydıydı: 'Hayır'. Taşlıtarla'da, Pendik'te İstinye'de ve Gebze'de geceye katılanlar var güçleriyle bağırıyorlardı. 'NATO'ya Hayır'. 14 Mayıs saat 11 de Taksim'de toplandık ve boyutu 6 metre kadar olan büyük bir NATO amblemini yakarak haftayı başlattık.”⁵²⁵

Resim 22: Taksim'de NATO Ambleminin Yakılışı.⁵²⁶

İlhan Selçuk ise Cumhuriyet'teki köşe yazısında bir gencin sırf duvara “NATO'ya Hayır” yazdığı için polis tarafından saldırıya uğradığına değinmiş ve polisin tutumunu “Polisin elinde beyaz bir boya kutusu vardı, karşıdaki mezarlığın yüksekçe duvarında da NATO'ya Hayır yazısı. Gencin, mühendis okulu öğrencisi olduğu ve duvara NATO'ya hayır diye yazdığı anlaşılıyordu. Polis -sanırım bir toplum polisi idi- elindeki boya kutusuyla caddenin karşı tarafına geçti, kutuyu NATO'ya hayır yazısı üstüne boca etti, sonra hiddetini alamayarak üstünde tepindi....” sözleriyle eleştirmiştir.⁵²⁷

“NATO'ya Hayır Haftası” nda üniversite kapısına ve kaldırımlara yazı yazmak isteyen öğrenciler polislerle çatışmıştır. Bazı öğrenci kuruluşları da İstanbul'da “NATO'ya Hayır” toplantısı düzenlemiş, karşı fikirdeki bir grupla aralarında çatışma çıkmıştır.⁵²⁸ Devrimci Eğitim Şûrası da bir süre sonra NATO'nun bir emperyalizm

⁵²⁵ Harun Karadeniz, “Olaylı Yıllar ve Gençlik”, Cumhuriyet, S.18240, 12.05.1975, s.4.

⁵²⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.15730, 15.05.1968.

⁵²⁷ İlhan Selçuk, “Pencere: Polis İçin...”, Cumhuriyet, S.15734, 19.05.1968, s.2.

⁵²⁸ “NATO Yüzünden Öğrenciler Yine Polisle Çatıştı”, Milliyet, S.7354, 17.05.1968, s.1,7; “NATO'ya Hayır Toplantısı Basılınca Kavgı Çıktı”, Milliyet, S.7353, 18.05.1968, s.1.

aracı olduğunu kabul etmiştir ve “NATO’ya Hayır” sloganını benimsediğini açıklamıştır.⁵²⁹

Resim 23: Balıkçı Teknesindeki “NATO’ya Hayır” Yazısı.⁵³⁰

3 Eylül 1968’de Sinop’ta caddelere ve iskele meydanındaki polis karakoluna “NATO’ya Hayır”, “Bağımsız Türkiye”, “Kahrolsun Amerika” sloganlarını yazan 2 öğrenci gözaltına alınmıştır.⁵³¹ Ankara sokaklarına ise “Amerikan Emperyalizminin Aracı NATO’dan Çık” adlı afişler asılmış, ancak 15 kuruluş tarafından hazırlanan afişlerin asılmasını, “politika yapmak” gerekçesiyle polis durdurmuştur. Bunun üzerine öğrenciler “NATO’ya Hayır Haftası” dolayısıyla “Emperyalizmin Sömürme Aracı NATO’ya Hayır” adlı küçük bir broşür ve bildiri dağıtmışlardır.⁵³² 100 kadar öğrenci 22 Aralık 1969’da Bornova’da gördükleri NATO plakalı otomobili⁵³³ taşlamışlar ancak içinde bir Türk subayının olduğunu görünce dağılmışlardır.⁵³⁴

16 Ağustos 1975 tarihinde CIA’nın Washington’a gönderdiği günlük raporda Solcuların hafta sonu İzmir’de, Ankara’da ve İstanbul’da Amerikan karşıtı tepkilerin olduğu izlenimini yaratmak için ABD ve NATO karşıtı gösteriler düzenlemeye hazırlandıklarını belirtmiştir.⁵³⁵ Ancak olaylar bununla da sınırlı kalmamış ambargo uygulaması gündeme gelince TİP Genel Başkanı Behice Boran, 4-23 Nisan 1978 tarihleri arasında “Ulusal Bağımsızlık İçin NATO’ya Hayır” kampanyası düzenleneceğini açıklamıştır.⁵³⁶ Ordu’da “Ulusal Bağımsızlık İçin NATO’ya Hayır” ve “Bağımsız Türkiye” afişlerini asan bir grup yakalanarak gözaltına alınmıştır.

⁵²⁹ “Devrimci Eğitim Şûrası ‘NATO’ya Hayır’ Dedi”, Milliyet, S.7469, 09.09.1968, s.1.

⁵³⁰ Kaynak: Ant, C. 3, S. 76, 11.06.1968.

⁵³¹ “Haftanın Notları: NATO’ya Hayır”, Ant, C. 4, S. 89, 10.09.1968, s.2.

⁵³² “NATO’dan Çıkma Mitingi”, Türk Solu, S. 5, 15.12.1967, s.3.

⁵³³ Ülkemize gelen diplomatik misyon ve mensupları, NATO’ya bağlı yabancı personel mavi renkli MA/MZ Plakalı otomobil kullanmaktadır.

⁵³⁴ “Bazı Gençler NATO Otomobili Sanarak General Gürkan’ın Arabasını Taşladı”, Cumhuriyet, S.16310, 23.12.1969, s.1.

⁵³⁵ The President’s Daily Brief 1969-1977, CIA, 16.08.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014877, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 23.02.2020.

⁵³⁶ “TİP ‘Ulusal Bağımsızlık İçin NATO’ya Hayır Kampanyası Düzenliyor”, Cumhuriyet S.19267, 19.03.1978, s.9.

İskenderun'da bazı gençler TİP 'in NATO'yla ilgili afişlerini izinsiz astıkları iddiasıyla tutuklanmıştır. Kars'ta, Rize'de, Malatya'da, İstanbul'da, Adana'da, İskenderun'da ve Kırşehir'de de gençler arasında olaylar çıkmıştır. 23 Nisan 1978 tarihine gelindiğinde ise TİP Ankara'da *“Ulusal Bağımsızlık İçin NATO'ya Hayır”* mitingi düzenlemiştir.⁵³⁷

Şüphesiz bu tartışmaların arka planında Johnson Mektubu'nun kamuoyunda yarattığı olumsuz etki yer almaktadır. NATO'nun Türkiye'nin güvenliği için gerekli olduğu yetkililer tarafından yıllarca söylenmiş ancak en çok ihtiyacımız olduğu anda- Kıbrıs bunalımı sırasında- NATO olaylara sessiz kalmıştır. Üstelik olası bir Sovyet saldırısı anında NATO ülkelerinin Türkiye'ye yardım etmeyeceği de Johnson Mektubu'nda açıkça belirtilmiştir. Öyle ki Kıbrıs Krizi Türk halkına açıkça göstermiştir ki NATO aslında Amerika'nın menfaatini gözetten bir anlaşmadır ve Amerika'nın menfaatleri Türkiye'nin politikası ile ters düştüğü an, bu ittifak örgütü Türkiye'yi korumamaktadır. Dolayısıyla zamanla sol görüşlü insanlar arasında NATO'nun kararları, etkinliği ve Amerika'nın NATO üzerindeki etkisi sorgulanmaya başlamıştır. NATO karşıtı olaylar 1968 yılına kadar bariz bir şekilde kendisini göstermezken, 1968'ten sonraki dönemde etkisi şiddetli boyutlara ulaşmıştır. Özellikle bu dönemde meydana gelen Komer Olayı, 6. Filo ve Amerikan askerlerinin ve üslerinin neden olduğu huzursuzluk ortamının da etkisiyle NATO'ya karşı bakış açısı hızla olumsuz yönde değişmiştir. Sol görüşlü yazarlar yazılarında NATO'dan bir an önce çıkılması gerektiğini dile getirirken, gençlik kuruluşları ve öğrenciler yurdun her kesiminde *“NATO'ya Hayır Mitingleri”* düzenlemiştir.

⁵³⁷ “Ankara'da Bir Öğrenci Öldürüldü”, Cumhuriyet, S.19285, 06.04.1978, s.1,9; “TİP'in Düzenlediği ‘NATO'ya Hayır’ Mitingi Ankara'da Yapıldı”, Cumhuriyet, S.19302, 23.04.1978, s.1,9.

II. BÖLÜM

AMERİKAN KARŞITLIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER

1. AMERİKAN PERSONELİNE TANINAN AYRICALIKLARIN YARATTIĞI HUZURSUZLUK

Bir zamanlar müttefiki olan Amerika'ya güvenin tam olduğu Türkiye'de, 1960'lı yıllardan sonra Amerikan karşıtlığı giderek artmıştır. Özellikle Atlantik İttifakı ve Türkiye'deki Amerikan askerlerinin varlığı zamanla Türk halkında huzursuzluğa neden olmuştur.⁵³⁸ Ayrıca Türkiye'deki sol görüşlü kesim, Amerika'yı sömürgeci olarak görmüş bu da solcuların Amerika'ya karşı olmaları için yeterli bir sebep olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'de bulunan Amerikan personelinin işlediği suçları Türkiye'nin yargılama hakkının olamaması, “*kendi ülkemizde egemenliğimiz yok*” anlayışının oluşmasına neden olmuştur. Böylece zamanla insanlarda Amerika'nın ülkemizi sömürgeleştirdiği, Amerikan askerî tesislerinin topraklarımızı resmen işgal ettiği ve Amerika'nın politikamıza yön verdiği inancı gelişmiştir.⁵³⁹ Zonguldak Milletvekili Kenan Esengil Cumhuriyet'teki yazısında bu konuya şöyle değinmiştir: “*Siyasi iktidarların zaafından bilerek ya da bilmeyerek verilen ağır ve haysiyet kırıcı tavizlerden ötürü Türkiye yavaş yavaş kolay sömürülen ve üzerinde maksatlı çalışmalar yapılan bir ülke haline getirildi. Bazı olaylar ve davranışlar Amerikan dostlarımızın bir sömürgeci zihniyeti ile hareket ettiklerini gösterdi. Kendilerine iyi niyetle açılan kapılarımızdan içeri girdikten sonra evimizi soymak istedikleri anlaşıldı.*”⁵⁴⁰

12 Mart 1954 tarihli Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 6375 sayılı maddesi milletlerarası askerî karargahlar statüsüne dair protokolü içermektedir. Bu protokolün 7'nci maddesi, askerî personeli gönderen devlete kaza ihtimaline karşı bir ayrıcalık tanımaktadır. Eğer işlenen suç, resmî görev sırasında meydana gelmiş ise, gönderen devletin kaza makamları bu suçu yargılama hakkına sahiptir. Yani Amerika'nın, Türkiye'ye gönderdiği askerlerin ve sivil personelinin görev sırasında bir suç işlemesi halinde Amerikan mahkemeleri duruşmaları yapılacak ve Türk mahkemelerinin bu

⁵³⁸ “Anti-Americanism Increasing”, The Lincoln Star, No. 119, 17.02.1969, p.2.

⁵³⁹ Aylin Güney, “Anti-Americanism In Turkey: Past And Present”, Middle Eastern Studies, Vol. 44, No. 3, May 2008, p.474.

⁵⁴⁰ Kenan Esengil, “Bir Çağrı”, Cumhuriyet, S.15070, 15.07.1966, s.2.

hususla hiçbir yetkisi olmayacaktır.⁵⁴¹ Kısacası NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi, personelin görev esnasında işledikleri suçlara ayrıcalık tanımaktadır. Ancak Türkiye, sonradan yapılan bir gizli anlaşmayla Amerika'ya sadece "görev esnasında" değil "görev dolayısıyla da" işlenen suçların Amerikan mahkemeleri tarafından bakılması imtiyazını vermiştir. Ayrıca NATO sözleşmesine göre bir suçun, görev sırasında işlenip işlenmediğinin nasıl tespit edileceği konusu, devletler arasında yapılacak anlaşmalar bırakılmıştır. Türkiye'de Amerika ile yaptığı gizli anlaşma ile bu yetkiyi Türkiye'deki en yüksek rütbeli Amerikan kumandanına vermiştir. Bütün bunların yanı sıra Amerikalılara Amerika Ordu Pazarları (AFEX) ve Gümrüksüz Paket Yollamaları (APO) gibi konularda da yeni imtiyazlar verilmiştir.⁵⁴² Böylece birçok NATO üyesi, ülkelerinde suç işleyen Amerikalı personeli yargılama hakkına sahip iken Türkiye bu haktan kendi eliyle yoksun bırakılmıştır. DP Dönemi'nde Amerika ile yapılan ikili anlaşmalar gereğince bu hak Amerikalılara verilmiştir.⁵⁴³ Mesela bir Pazar günü Amerikalıların vapurda olay çıkarması üzerine üst makamlar olaya karışanların olay saatinde görevde olduğunu bildirmiştir. Oysa Yargıtay, olayın tatil günü -mesai saati dışında- gerçekleşmesi nedeniyle kişilerin görevli olamayacağı görüşüne varmıştır. Ancak daha sonra Hükümetin, karar verme yetkisini ikili anlaşmalarla Amerikalılara vermesi, adli makamların karşı koymasına fırsat vermemiştir.⁵⁴⁴ Amerika'ya tanınan bu ayrıcalığın sadece Türkiye'de uygulanmasını M. Ali Kışlalı, "*Londra da kabul edilen bir anlaşmaya göre NATO üyesi memleketler arasında bu memleketlerden birine mensup personel bir başka memlekette, görev sırasında, bir suç işlediği zaman, bu personelin yargılanması kendi memleketinin makamları tarafından yapılacak ve bu personele suçu işlediği ülkenin kanunları değil, kendi ülkesinin kanunları uygulanacaktı. Ama bu personelin suç işlerken görevli olup olmadığını kim tayin edecektir? Amerika, bu konuda kararın Amerikan askeri makamları tarafından verilmesini istemiş, bunun için bütün NATO üyesi memleketleri tazyik etmiş, fakat böyle yüz kızartıcı bir durumu sadece Türkiye kabul etmiştir!*" sözleriyle eleştirmiştir.⁵⁴⁵ "*Türk Amerikan ittifak ve dostluğundan her iki tarafın beklediği geniş*

⁵⁴¹ Baha Akel, "Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar", Cumhuriyet, S.14866, 18.12.1965, s.2.

⁵⁴² Haluk Ülman, "İkili Anlaşmalar ve Amerikan Üsleri", Cumhuriyet, S.15181, 03.11.1966, s.2; Edip Çelik, "İkili Anlaşmalar: Görev Belgesi Anlaşması", Cumhuriyet, S.16398, 24.03.1970, s.2; "Yeni İkili Anlaşmanın Encamı!", Türk Solu, S. 86, 08.07.1969, s.2.

⁵⁴³ M. Ali Kışlalı, "Amerikalılar Suçlularla İlgili Teklifi Reddetti", Milliyet, S.3974, 21.06.1961, s.1.

⁵⁴⁴ Baha Akel, "Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar", Cumhuriyet, S.14866, 18.12.1965, s.2.

⁵⁴⁵ "Amerikan Üsleri Meselesi", Yön, S. 138, 19.11.1965, s.6.

çıkarlar vardır. Bu menfaatlerin devamlılığı kamuoyunun tasvibiyle mümkün olur. Eğer taraflardan birisi kendisine farklı muamele yapıldığı kanısına varırsa, tehlike anı geldiği zaman yapılacak fedakarlıklar hesaplı ve sınırlı olur” diyen Baha Akel ise Cumhuriyet’teki yazısında Amerikalılara tanınan bu ayrıcalık ile ilgili şu yorumu yapmıştır: *“Acı olan şudur ki, Türkiye’de Türklerin canlarına ve mallarına karşı suç işleyen bu şahıslara Amerikan mahkemelerince ne ceza verildiği ve bu cezaların infaz edilip edilmediği de bildirilmemektedir... Amerikalıların işledikleri suçlarda bir ceza görmeyecekleri kanısına varan halk, bu cezayı kendi elleriyle vermeye kalkışmakta ve birçok misallerde suçlu linç edilmek tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir.”*⁵⁴⁶

1960 yılında Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes’in açıklamasında göre Türkiye’de yaşayan Amerikalılar 7 yılda toplam 386 suç işlemiştir ve çıkarılan olaylar sırasında 26 Türk hayatını kaybetmiştir. Amerikalı sanıkların NATO Anlaşması gereğince TUSLOG ve JUSMMAT askeri mahkemelerinde yargılandıklarını kaydeden E. Menderes, suçluların 58’inin beraat ettiğini, 103’ünün ise tazminat ödediğini açıklamıştır. Beraat edenler arasında Üstçavuş Balton (Eskişehir’de ciple çarptığı 3 çocuğun ölümüne neden olmuştur), Joseph Lee (Konya’da iki çocuğa çarparak ölümlerine neden olmuştur) ve James A. Johnson (Ankara’da 3 gencin ölümüne sebep olmuştur) da bulunmaktadır.⁵⁴⁷ M. A. Aybar’da 07 Kasım 1965 tarihli meclis konuşmasında Türkiye’de bulunan Amerikan personelinin suç işlemesi halinde Türk adliyesinde yargılanmadığını, *“Yurdumuzdaki Amerikan askerî ve sivil personeli diplomatik dokunulmazlıklara benzer imtiyazlarla donatılmıştır. Millî bağımsızlığın temel unsurlarından biri olan yargı bağımsızlığımız ve özgürlüğümüz gözlerimizin önünde çiğnenmektedir. Yurdumuzda suç işleyen Amerikalılar, suç işledikleri zamanda ödevli bulundukları bahanesiyle, Türk adliyesinin elinden alınmaktadırlar Amerikan heyetleri için ithal edilen mallar yurdumuza gümrüksüz girmektedir”* sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶Baha Akel, **“Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar”**, Cumhuriyet, S.14866, 18.12.1965, s.2; 1954-1960 arasında Amerikalılar Türkiye’de toplam olarak 299 suç işledi. Yüzde 98’i Amerikan mahkemelerinde yargılanarak beraat ettiler. Cezası mahkemelerce verilemeyen bazı olaylar şunlardır: Amerikalı Çavuş Balton, Eskişehir’de üç çocuğu çiğnedi. Amerikalı Arneld, İzmir’de bir Türk’ü çiğneyerek öldürdü. Amerikalı Joseph Lee, Konya’da bir Türk çocuğunu çiğneyerek öldürdü. Amerikalı Gally Charles, Kayseri’de bir Türk çocuğunu çiğneyerek öldürdü. Amerikalı Jeans Jonsan, Ankara’da üç Türk’ü çiğneyerek öldürdü. 1961’de bir Amerikalı, Topkapı Sarayı’nda eşya çalarken yakalandı. Amerikalı W. Martin, Türk Bayrağını yırttı ve küfür etti. G. Mee Gyan, bir Türk’ü çiğnedi ve Yunanistan’a kaçtı. 1962’de Amerikalı arkeolog, eski eserlerimizi kaçıtırken yakalandı. Amerikalı bir çavuş ve bir yüzbaşı, Türk bayrağına hakaret etti. Karadeniz, **a.g.e.**, s.107.

⁵⁴⁷**“Türkiye’deki Amerikalılar 7 Yılda 386 Suç İşlediler”**, Milliyet, S.3532, 08.03.1960, s.1,5.

⁵⁴⁸MMTD, 07.11.1965, B.7, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C.1, s.176-179.

Amerikalıların Türkiye’de işledikleri suçlardan biri olan Yarbay Morrison Olayı, Amerikalılara tanınan bu imtiyazların Türk Hükümeti’nin elini kolunu nasıl bağladığını açıkça göstermektedir. 05 Kasım 1959’da Çankaya’dan Kavaklıdere’ye inerken otomobili ile muhafız alayı erlerinden bir kıt ’aya çarpan ve bu arada bir erin ölümüne, on erin de yaralanmasına sebep olan Amerikalı Yarbay Morrison’un yargılanmasına TUSLOG’da kurulan Amerikan mahkemesinde başlanmıştır.⁵⁴⁹ Yaklaşık bir hafta süren soruşturma sonucunda Morrison’un 1.200 \$ para cezasına ve 1 yıl müddetle faal hizmetten uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.⁵⁵⁰ Bir başka olay ise Sinop’ta 18 Mayıs 1961’de Ada mevkiinde bulunan eski Radar İstasyonu’nda meydana gelmiştir. Ayancık’a nakledilen istasyondaki malzemenin bir Türk müfrezesi ile Amerikan personeli tarafından korunurken, sabah nizamiyeye gelen bir Amerikalının içeriye alınması üzerine, nöbet tutan Türk ve Amerikan eri arasında kavga çıkmış ve Amerikalı personelin ateş etmesiyle Türk eri şehit olmuştur.⁵⁵¹ Bu olaylar üzerine Amerikan Hava Kuvvetleri’ne bir bildiri gönderilmiş ve bildiride özellikle trafik kazalarının Türk halkında Amerikalılara karşı antipatiye sebebiyet verdiği belirtilmiştir.⁵⁵² Ayrıca Türkiye’de suç işleyen Amerikalı personelin, suç işledikleri sırada görevli olup olmadıklarına karar verme yetkisinin Türk mahkemelerine verilmesini istenmiş ancak bu teklif Amerikan Hükümeti tarafından reddedilmiştir.⁵⁵³ Bunun yanı sıra basında da Amerikalı askerlere yönelik eleştiriler giderek artmıştır. Ahmet Ş. Esmer, Yön dergisindeki yazısında “*NATO personelinin yargılanması sisteminin bizde suiistimale uğradığını, sinemaya gitmek için otomobiline binen sarhoş Amerikalıların, insanları ezerek işledikleri suçların ‘görev sırasında’ işlenmiş olduğuna dair subayları tarafından vesikalar vermekten çekinmeyecek kadar ileriye gittiklerini*” belirtmiştir.⁵⁵⁴ İlhan Selçuk da Cumhuriyet’teki köşe yazısında bu konuya değinmiş ve “*NATO’cu bir Amerikalı canı sıkın ise sıkıntısını dağıtmak için Türkiye’de adam öldürebilir; ama biz o Amerikalıyı Türk hâkimi önüne çıkaramayız. Bunun en acı örneğini 5 Kasım 1959 günü Amerikalı Yarbay Morrison, Ankara Çankaya kulübünde içip içip arabaya binerek, 11 Türk erini*

⁵⁴⁹ “11 Erimizi Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı!”, S.12798, 09.03.1960, s.1.

⁵⁵⁰ “Amerikalı Yarbay Dün 1200 Dolar Para Cezası Ödemeye Mahkûm Oldu”, Cumhuriyet, S.12806, 17.03.1960, s.1.

⁵⁵¹ “Amerikalılarla Kavga Çıktı Bir Er Şehit Oldu”, Milliyet, S.3944, 19.05.1961, s.1.

⁵⁵² “Amerikan Personeline Bir Tamim Yapıldı”, Milliyet, S.3551, 27.03.1960, s.3.

⁵⁵³ M. Ali Kışlalı, “Amerikalılar Suçlularla İlgili Teklifi Reddetti”, Milliyet, S.3974, 21.06.1961. s.1.

⁵⁵⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Anlaşmalar Üzerinde Görüşmeler”, Yön, S. 162, 06.05.1966, s.7.

ezdiği zaman görmüştük. Yarbayın sarhoş olduğu tespit edilmişti. 80 kilometre hızla gidiyordu, vakit geceydi. Ama TUSLOG'daki Amerikan kumandanı iki satırlık bir tezkere yazdı: 'Yarbay Morrison bu kazayı vazife esnasında işlemiştir.' Ve Morrison'u yargılayamadık, Türk hâkiminin önüne çıkaramadık, cezasını veremedik. Olay, Türk hukuk tarihine kara harflerle yazıldı" açıklamasını yapmıştır.⁵⁵⁵

1970-1971 yıllarında İstanbul Büyükelçiliği'nde görevli Robert S. Dillon yıllar sonra Charles S. Kennedy ile yaptığı bir söyleşide Amerikan askerlerinin suç işlemeleri halinde Türk mahkemelerinde yargılanmamalarını ve Amerika'nın bu konudaki tutumunu, "Amerikan askeri subaylarının kaçakçılık veya karaborsa operasyonlarında yakalanan askere alınmış erkekleri koruma eğilimi vardı... Bu, bazı durumlarda anlaşılabilir ve övgüye değerdir, ancak o günlerde Türkiye için kötü bir yanlış hükümdür. Örneğin, Amerikalı bir General'in şoförü -Amerikan görevli olmayan bir subay- çok büyük bir karaborsa operasyonuna başkanlık etti ve bunda çok başarılıydı. Para kaçakçılığı da dahil olmak üzere her türlü hain faaliyetlerde bulundu. Adam yakalandığında, General'in ilk tepkisi onu herhangi bir Türk kovuşturmasından korumaktı. Bu yanlıştı. Bu nedenle Türklerden, suçluları bize teslim edilmesini istediğimizde bize fazla güvenmediler. Bir adalet sistemimiz olduğunu söyledik, ancak gördükleri bir koruma sistemiydi" sözleriyle eleştirmiştir.⁵⁵⁶

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin 538 sayılı Gümrük Kanunu'nun 18'inci maddesi, görev dolayısıyla memleketimize gelen askerî personelin, Gümrük, Tekel ve Dışişleri Bakanlıklarınca tespit edilecek eşyalarının gümrük vergisinden muaf tutulmasını içermektedir. Ayrıca sık sık gündeme gelen Amerikan eşyası satan pazarlar veya Amerika ürünlerine ait kaçakçılık olaylarının hukuki dayanağı da bu anlaşmadan kaynaklanmaktadır. Kısacası adli kaza ve gümrük muafiyeti ayrıcalıkları kapitülasyonların farklı bir tarzda ortaya çıkmasından ibarettir.⁵⁵⁷ Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'de görevli Amerikan personeline yurt dışından gönderilen eşyaların gümrük kontrolünden geçmeyip, APO kanalından gönderilmesine izin vermiştir ve bu konu Amerika ile Türkiye arasında ikili bir

⁵⁵⁵ İlhan Selçuk, "Pencere: Şu Meşhur İkili!..", Cumhuriyet, S.14830, 12.11.1965, s.2.

⁵⁵⁶ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1990, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06>, Date Of Access: 09.06.2020.

⁵⁵⁷ Baha Akel, "Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar", Cumhuriyet, S.14866, 18.12.1965, s.2; "Amerikan Üsleri Türkiye'den Çıkarılmalı; İkili Anlaşmalar Yürürlükten Kaldırılmalıdır", Dönüşüm, S. 11, 20.01.1967, s.2.

anlaşmaya dayandırılmamıştır.⁵⁵⁸ Amerikalılara verilen ayrıcalıklar ilk bakışta Türkiye'nin serbest bir bölge ya da serbest bir liman olduğu izlenimini yaratmaktadır. Ancak biraz daha derinine inildiğinde bu ayrıcalıkların, serbest bir bölgede veya limanda yabancılara verilen haklarda kat be kat fazla olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bir Amerikalı, antikacıya gidip çok pahalı bir gümüş eşya alabildiği ve bu eşyayı rahatça Amerika'ya gönderebildiği gibi Amerika'dan da istediği ürünü istediği miktarda yine bu posta aracılığıyla Türkiye'ye getirebilir.⁵⁵⁹ 1968 yılına gelindiğinde ise Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir raporda, APO teşkilatının Amerikan personelinin ihtiyacı için Türkiye'ye gönderilen malzemelerin Türkiye'deki Amerikan pazarlarında satıldığı ve bu durumun zamanla kaçakçılığa dönüştüğü ileri sürülmüştür. Amerikalılara sağlanan diğer bir ayrıcalık ise evde muayene sistemidir. İkili bir anlaşmaya dayanmayan bu sistem, Amerikalıların Türkiye'ye getirdikleri eşyaların gümrük memurları tarafından evlerinde muayene edilmesidir. Ancak Amerikalıların bazı eşyalarını beyannamelerde göstermemeleri, Türkiye'den ayrılırken yaptıkları satış sırasında elde ettikleri gelirlerin Türkiye'de vergilendirilmesini imkânsız hale getirmiştir. Dolayısıyla Amerikalıların vergi kaçakçılığı yapmalarına olanak sağlayan bu ayrıcalığın kaldırılması istense de Bakanlık bunu olumlu karşılamamıştır.⁵⁶⁰

APO teşkilatının yanı sıra Türkiye için sorun teşkil eden diğer bir kurum Amerikan Post-Exchange (PX)⁵⁶¹ mağazalarıdır. Ordu pazarı olarak bilinen bu mağazalar aracılığıyla Amerikalılar, ekmek ve süt de dahil olmak üzere her türlü oyuncak, giyim ve tüketim malları ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan 20 bin kadar Amerikalının Türk ekonomisine katkısı cüzi bir miktarda geçmemektedir. Yön dergisinde yayımlanan bir yazıda bu konuya değinilmiş ve *“PX imtiyazları ve Biteks rezaletleri yurdumuzdaki Amerikalılara Türkiye Devleti'nin egemenliğini ayaklar altına alarak tanınan ve dünyanın başka yerinde eşi emsali*

⁵⁵⁸ “Amerikan Posta Teşkilatının Kaldırılmasına Dışişleri Muhalefet Etti”, Cumhuriyet, S.15642, 14.02.1968, s.1.

⁵⁵⁹ “Modern Kapitulasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı”, Yön, S.140, 03.12.1965, s.8.

⁵⁶⁰ “Amerikan Posta Teşkilatının Kaldırılmasına Dışişleri Muhalefet Etti”, Cumhuriyet, S.15642, 14.02.1968, s.1.

⁵⁶¹ Amerikan askerlerinin gündelik ihtiyaçlarını ve dayanıklı tüketim malı ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye'ye mal getiren bu kurum üzerinden Amerikan askerleri Türkiye piyasasına mal sokuyorlar ve Türkiye'den ayrılırken eski eşyalarını bu piyasada pazarlamaktadırlar. Böylece Türkiye'de Amerikan üslerinin ve askeri varlığının bulunduğu çeşitli yerlerde, bu kaçak malları pazarlayan Amerikan pazarları oluşmuştur. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yay., İstanbul 2014, s.148.

bulunmayan modern kapitülasyonların sonucudur” eleştirisi yapılmıştır.⁵⁶² Nevzat Üstün ise “...Gesinde inanmayın bu Amerikalılardaki Türk sevgisine. Bunlar Türkiye’yi öylesine çok seviyorlar ki, günün birinde bütün Türkiye’yi bu sevginin bir anısı olarak alıp götürmelerinden gerçekten korkulur” diyerek Amerikalıların PX mağazaları aracılığı ile kaçakçılık yaptıklarını belirtmiştir.⁵⁶³ Ahmet Ş. Esmer de “Anlaşmalar Üzerinde Görüşmeler” adlı yazısında Amerikalıların gümrük ayrıcalıklarının sosyal ve ekonomik açıdan yaratacağı olumsuzluklara şu sözlerle dikkat çekmiştir: “...PX müessesesi başlı başına bir faciadır. Bu, belki prensibinden ziyade uygulaması bakımından bu derece sakıncalı bir hal almıştır. Türkiye’de bulunmayan bazı eşyanın getirilmesine göz yumulabilir. Fakat her türlü giyim eşyası ve gıda maddesi, gümrüksüz getirilir de piyasaya sürülürse iktisat ve ahlak bakımından büyük sakıncalar doğar.”⁵⁶⁴

Tüm bu gelişmeler ışığında bakmak gerekirse daha önceden yapılan ikili anlaşmalarla Türkiye’deki Amerikan askerine ve personeline egemenlik haklarımızla uyuşmayan imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlar ilerleyen yıllarda Türk halkını rahatsız etmiştir, Amerika’ya ve Amerikalılara tepkilerin artmasına neden olmuştur.⁵⁶⁵ Ahmet Ş. Esmer, Yön dergisinde yayımlanan yazısında Amerikan askerlerinin varlığından duyduğu rahatsızlığı, “...Türkiye’de çok fazla Amerikan personeli vardır. 20 hatta 30-40 bin askerden bahsediliyor...İşgal ordusu manzarasında böyle bir durumun devamı asla caiz değildir. Bunların birtakım imtiyazlardan faydalanmaları, sakıncayı daha da ağırlaştırmaktadır. Ankara’nın bazı mahalleleri Amerikan şehirlerini andırıyor... Amerikan askerlerinin sokaklarda üniforma ile dolaşmaları mütareke günlerini hatırlatıyor...” sözleriyle dile getirmiştir.⁵⁶⁶ Esmer, başka bir yazısında Amerika’nın Türkiye’ye istediği an karışabilme yetkisine sahip olmasını Amerikan askerinin varlığı ile ilişkilendirmiş ve şöyle demiştir: “...Türkiye’de bir hükümetin Amerika’yı müdahaleye çağıracağı düşünülemez. Fakat müdahale hastalığına tutulmuş görünen Amerika durdukça, çıkarlarına uyarsa müdahale etmenin yolunun bulabileceğinden korkulsa yersiz sayılmaz. Hele Komünist

⁵⁶² “Modern Kapitülasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı”, Yön, S.140, 03.12.1965, s.8.

⁵⁶³ Nevzat Üstün, Türkiye’deki Amerika, (2. Bölüm), Var Yay., İstanbul 1968, s.36.

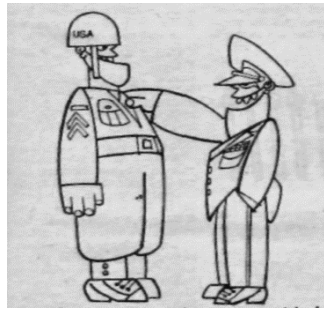
⁵⁶⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Anlaşmalar Üzerinde Görüşmeler”, Yön, S. 162, 06.05.1966, s.7.

⁵⁶⁵ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde İkili Anlaşmalarda Kalan Pürüzler”, Milliyet, S.8082, 25.05.1970, s.1.

⁵⁶⁶ Ahmet Şükrü Esmer, “Anlaşmalar Üzerinde Görüşmeler”, Yön, S. 162, 06.05.1966, s.7.

*tehlikesinden bu kadar çok bahsedildiği ve ülkemizde bu kadar çok Amerikan askerinin bulunduğu bu bugünlerde...*⁵⁶⁷

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Mardin Milletvekili Rıfat Baykal da Amerikan personelinin varlığını, “Türkiye’de bulunan yardım personelinin masrafları Devletimiz tarafından ödenir. Yani Amerika bir taraftan yardım diye borç verirken diğer taraftan, Türkiye’deki personelinin masraflarını bize ödettirmektedir. Bu personele tanınan kazai ve iktisadi imtiyazlar ise öteden beri şikâyetçi olduğumuz bir husustur. Ve memleketimizi bir sömürge durumuna sokmaktadır. Ayrıca, Amerikan Army Post denilen Amerikan Askerî Posta Servisi devletimizce hiçbir kontrole tabi değildir. Pieks’te olduğu gibi yiyecek, giyecek, içecek ve ev eşyası kontrolsüz ve gümrüksüz olarak Türkiye’ye getirilir ve karaborsaya intikal ettirilir... Bizim Amerika’daki teşkilâtımız ve personelimiz, Amerika’nın Türkiye’de kurduğu teşkilât ve organizasyonla mukayese edildiğinde, devede kulak olmadığı görülür” sözleriyle eleştirmiştir.⁵⁶⁸ Mehmet A. Aybar ise Amerikalılara tanınan ayrıcalıkların Türkiye’nin bağımsızlığı ile örtüşmediğini “Yurdumuzda suç işi iyen Amerikalılar suç işledikleri zamanda ödevli bulundukları bahanesiyle Türk adliyesinin elinden alınmaktadırlar. Amerikan heyetleri için ithal edilen mallar yurdumuza gümrüksüz girmektedir. Amerikalılara, Hükümetin çağrısı üzerine içişlerimize karışmak, vatandaşlara karşı Amerikan Silahlı Kuvvetlerini kullanmak hakkı bile tanınmıştır. Bağımsızlığımızın ve toprak bütünlüğümüzün ve Cumhuriyetimizin başlıca dayanağı, koruyucusu, Silahlı Kuvvetlerimizin bu anlaşmalarla hareket serbestisi iyice sınırlanmış bulunmaktadır” sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁶⁹

Resim 24: “Suç işleme eğitimini başarıyla bitirdin Coni!.. Artık seni Vietnam’a gönderebiliriz...”⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “Amerika’nın Türkiye’de Askeri Müdahale Yetkisi: Antlaşma Kayıp Mı Oldu?”, Yön, S. 203, 17.02.1967, s.9.

⁵⁶⁸ MMTD, 24.02.1966, B. 55, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C. 4, s.463.

⁵⁶⁹ MMTD, 07.11.1965, B. 7, Dö. 2, Top. 1, O. 1, C.1, s.177.

⁵⁷⁰ “Türkiye’de suç işleyen Amerikalılar Vietnam’a gönderiliyor.” Kaynak: Ant, C. 7, S. 169, 24.03.1970.

Türkiye’de Amerikalı askerinin varlığına karşı gösterilen tepkiler Amerika’yı da etkisi altına almıştır. Dean Rusk “*Bugün Türkiye için bekçilik eden askerlerimiz, aynı zamanda Amerikan savunması için de bekçilik etmektedirler. Sizi temin ederim ki, Amerika daima Türkiye’nin yanında bulunacaktır*” sözleriyle Amerika’nın Türkiye’den bağımsız bir politika izlemek yerine mevcut bağları arttırma yoluna gittiğini açıklamıştır.⁵⁷¹ Amerikan Büyükelçiliği de gerek 6. Filo Olayları gerekse Komer Olayları üzerine Amerikalıların can ve mal güvenliğinin dahi iyi korunabilmesi için Ankara’daki Amerikalıların oturdukları evleri bir haritada işaretleyerek Türk polisine vermiş ve daha fazla polis tarafından kontrolünün yapılması istenmiştir. Ayrıca Büyükelçilik Türkiye’deki sivil ve askeri personele bir genelge dağıtarak son zamanlarda artan tedhiş olaylarına karşı nasıl korunacaklarını ve ne gibi tedbirler alacaklarını da bildirmiştir.⁵⁷² Parker Hart ise Amerikalıların varlığının olumsuz etkisini, “...*Muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı caydırıcı amaçlarla kurulan askeri güçler, Türkiye’deki yirmi yıllık varlığımızı göze batar hale getirmiştir. Türkiye’deki Amerikan görüntüsü azaltma ihtiyacı çoktan doğmuştur. Gelişme olan bir ülkede Amerikalıların sayısı fazlalaşınca, yayılma rahatsız edici, şüphe uyandırıcı bir durum yaratıyor... Böylece Amerikalılara karşı bir güvensizlik doğuyor*” sözleriyle açıklamıştır.⁵⁷³ İngiliz bir profesör ise Türkiye’deki Amerikan personelinin varlığını ve Türk Hükümeti’nin politikasını, “*1950’den bu yana çeşitli vesilelerle memleketinizi ziyaret ettim. Her defasında Türkiye’deki Amerikan personel sayısının şaşırılacak derecede arttığını gördüm. Son gelişimde ise Bakanlıkların hemen hepsinde Amerikalı müşavirlerin bulunduğunu öğrendim... Bu beyler çalıştıkları dairelere ait mesleklerde sizlerden daha yetkili, daha iddialı ve daha heyecanlı görünüyorlar. Onların heyecanının sebebini anlamak kolay! Fakat asıl izahı güç olan sizin böyle bir durumu yaratmaya hangi sebeplerle izin verdiğinizdir*” sözleriyle eleştirmiştir.⁵⁷⁴

Türkiye’deki Amerikan personeline gönderilen maaşların hava alanından silahlı Amerikalı personel muhafazasında alınmasının, halk tarafından tuhaf karşılanması ve şikâyet konusu yapılması üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural ise, bir süre önce yayınladığı genelge ile, “*Türkiye’de görevli Amerikalı*

⁵⁷¹ “Johnson Türkiye’yi de Vietnam Savaşına İtmek İstiyor”, Yön, S. 210, 07.04.1967, s.4.

⁵⁷² “Amerikalıların Nasıl Korunacakları ve Ne Gibi Tedbirler Alacakları Bir Genelgeyle Bildirildi”, Cumhuriyet, S.16723, 17.02.1971, s.7.

⁵⁷³ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Mektup ve Ötesi...”, Milliyet, S.8074, 17.05.1970, s.1.

⁵⁷⁴ “Devlet Teşkilatımızdaki Amerikan Ajanları”, Yön, S. 172, 15.07.1966, s.4.

*askeri personelin şehir içinde bundan böyle silahla dolaşmasını yasakladığını” bildirmiştir.*⁵⁷⁵ 10 Mayıs 1967 tarihinden itibaren ise Türkiye’ye gelecek ve Türkiye’den çıkacak Amerikan personeli ile malzemesi Türk Gümrük ve Emniyet makamları tarafından kontrol edilmeye başlanacaktır. Bunun yanı sıra NATO anlaşması gereğince ABD ile Türkiye arasında vergi muafiyetini kapsayan kanun yani Türkiye’deki Amerikan hava üslerine tanınan geçici giriş çıkış kapısı imtiyazları kaldırılmıştır.⁵⁷⁶ Ayrıca tüm bu olayların ve eleştirilerin üzerine Türk Hükümeti, Amerikan ve NATO askerî personelinin suç işlemesi halinde görevli olup olmadığını Amerikalı amirlerin tespitine bırakan, böylece Türk mahkemelerinde yargılanmalarını imkânsız hale getiren anlaşmanın feshedilmesi teklifinde bulunmuştur ve anlaşma Amerika’nın onayıyla değiştirilmiştir. Yeni anlaşmaya göre Türkiye’de bulunan Amerikan veya NATO personeli bir suç işlediği sırada görev başında bulunduğu dair kendi birliğinin amirinden veya komutanından bir resmî belge getirirse dahi Türk Genelkurmayı bu belgeyi ve olayı inceleyecek, gerekli görürse belgesini reddedebilecektir.⁵⁷⁷ Dışişleri Bakanı Çağlayangil de bu konuda özetle şöyle demiştir: *“Görev belgesi ve yargı yetkisi konusunda bugüne kadarki uygulamanın doğurduğu mahzurları her yönden izale eden yeni bir anlaşmayı imzaladığımızı memnuniyetle belirtmek isterim... bu suretle görev belgesi kabulü mutlak bir vesika olmaktan çıkarılmış ve reddi her zaman mümkün olan, meseleyi aydınlatıcı ve personelin durumunu belirtici bir belge mahiyetine indirilmiştir.”*⁵⁷⁸ Abdi İpekçi ise Cumhuriyet’teki yazısında *“Genelkurmaya ret hakkı verilse de hükümlerlik haklarına aykırı durum ortadan kalkmamıştır... Bu karara itiraz mümkündür ve itirazı inceleyip sonuca bağlama yetkisi Amerikalı olan üç kişilik bir komisyona verilmiştir. Yani son sözü Amerikalıların çoğunlukta bulunduğu bir heyet söylemektedir”* diyerek anlaşmanın yeterli olmadığını belirtmiştir.⁵⁷⁹

Türk-Amerikan ilişkilerinde değişikliği olumlu bir gelişme sayan ve uzun bir dönemde yapılacak düzenlemeler ile dostluğun korunacağına inanan Amerikan

⁵⁷⁵ “Amerikalı Personelin Şehir İçinde Silahla Dolaşması Yasaklandı”, Milliyet, S.6637, 08.07.1966, s.1.

⁵⁷⁶ “Amerikan Personel ve Malzemesi Kontrol Edilecek”, Cumhuriyet, S.15361, 07.05.1967, s.1.

⁵⁷⁷ Nilüfer Yalçın, “Amerika İle İkili Bir Anlaşma Feshedildi”, Milliyet, S.7363, 26.05.1968, s.1; T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Başbakan Süleyman Demirel’in 17. Basın Toplantısı”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 65, Şubat 1970, s.108; Edip Çelik, “İkili Anlaşmalar: Yenisinin Getirdiği”, Cumhuriyet, S.16399, 25.03.1970, s.2.

⁵⁷⁸ “Çağlayangil: ‘İkili Anlaşma İşi Son Safhada’”, Milliyet, S.7587, 07.01.1969, s.1.

⁵⁷⁹ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde İkili Anlaşmalarda Kalan Pürüzler”, Milliyet, S.8082, 25.05.1970, s.11.

yetkilileri, ilk önlemin görüntüyü azaltmak olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece Amerika Türkiye’de ortaya çıkan Amerikan karşıtlığını ilişkilerde gerekli ve realist değişiklikler yaparak karşılamıştır.⁵⁸⁰ Türkiye’de etkisini gösteren Amerikan karşıtlığı New York Times ve International Herald Tribune gazetesi yorumcularından Sulzberger’in de dikkati çekmiş ve Sulzberger makalesinde Türkiye’deki Amerikan karşıtlığına değinerek Demirel’in Amerikan karşıtlığını küçümsediğini açıklamıştır. Sulzberger’e göre Türkiye’deki Amerikan askerlerinin sayısının en kısa zamanda azaltılması gerekmektedir.⁵⁸¹ Halk tarafından büyük tepkiyle karşılanan ABD Büyükelçisi Komer de Sulzberger gibi sayının azaltılması gerektiğini Amerikan Hükümeti’ne bildirmiş ve 1969 yılında yaptığı açıklamada 1.000 kadar Amerikalının Türkiye’den ayrılacağını söylemiştir.⁵⁸² Türkiye’deki Amerikalı sayısının 25-30 bin civarında olduğunu bildiren Amerikan yetkilileri Türkiye’den çekilecek personel arasında askerlerin, memurların, Barış Gönüllüleri’nin, JUSMMAT ve TUSLOG subaylarının, Uluslararası Kalkınma Örgütü (AID) mensuplarının bulunduğunu ifade etmiştir.⁵⁸³ 27.600 olan Amerikan personel sayısı 6.400’e düşürülmüş, böylece Türkiye’deki Amerikan karşıtlığının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵⁸⁴ Amerika’nın Salem eyaletinde çıkan yerel bir gazeteye göre ise Amerikan karşıtı gösterilerden önce Türkiye’de 40.000 Amerikalı asker var iken, bu sayı 14.500’e indirilmiştir. Ancak Türkler hala bu sayının fazla olduğu görüşündedir.⁵⁸⁵

“Amerikalı yazar Fitzgerald’ın hikayesinde Fransa’da yaşayan Amerikalıların durumuna işaretle kahramanına söylediği ‘...Bir nevi krallık idik. Adeta her hatanın üstünde idik. Sihirli mahluklar gibiydik...’ sözünü tekrarlamakta bir fayda vardır. Hatalar bu sihri bir gün bozar” diyen Sezai Orkunt ’un Amerikan politikasını eleştirdiği şu yazısı Türk-Amerikan ilişkilerinde görülen bozulmanın nedenini açıklar niteliktedir: *“1947’den beri Amerikalılarla beraberiz. Bu yirmi sene içinde halk arasında Amerikalıya sevgi azaldı ise bu doğrudan doğruya onların bir kabahati ve uzun süre içinde her konuda biriken hataların neticesidir... Amerika, Türk dostluğunu*

⁵⁸⁰ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Görüntüyü Azaltmak”, Milliyet, S.8076, 19.05.1970, s.11.

⁵⁸¹ CL Sulzberger, “Foreign Affairs”, The New York Times, 29.08.1971 p.E13.

⁵⁸² “1000 Kadar Amerikalı Türkiye’den Gidiyor”, Milliyet, S. 7651, 15.03.1969, s.1.

⁵⁸³ “ABD, Türkiye’deki Personeli Azaltıyor”, Milliyet, S.7336, 29.04.1968, s.1.

⁵⁸⁴ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan İlişkilerinde Görüntüyü Azaltmak”, Milliyet, S.8076, 19.05.1970, s.11.

⁵⁸⁵ “Dodging Those Sensitive Issues”, The Capital Journal, No. 51, 01.03.1971, p.15.

kaybetmek istemiyorsa Türkiye’den personelinin davranış ve tutumlarına dikkat etmeli, mevcut faaliyetlerinde daha temkinli olmalı, Türkiye üzerinde riskleri arttırıcı tekliflerden, çabalardan içtinap etmelidir. Aksi halde bencil davranışlar Türk kamuoyunu kendisinden soğutur.”⁵⁸⁶

2. ALTINCI FİLO’YA TEPKİLER

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dost limanları ziyaret eden Amerikan 6. Filo’su hemen hemen her yerde belli bir kesim tarafından düşmanca gösterilerle karşılanmıştır. 1946’lı yıllarda daha savaşın izleri silinmeden Toulon, Marsilya, Pire, Genova, Napoli gibi limanları ziyaret eden 6. Filo askerleri adım attıkları her yerde “Go Home” yazılarıyla karşılanıyordu. Türk limanları ise bu tarz gösterilerin yapılmadığı birkaç ülkeden biriydi.⁵⁸⁷ 6. Filo yaklaşık 20 yıl önce Akdeniz’e geldiğinde Türk halkı tarafından büyük bir sempatiyle karşılanmıştır. 1947 yılında merhum Büyükelçi Münir Ertegün’ün cenazesini Türkiye’ye getiren Missouri gemisi halkın yakın ilgisini görmüştür.⁵⁸⁸ Ulus gazetesi yazarı Atay, 05 Nisan 1946 tarihli yazısında, “İstanbul’a gelen amiral, subay ve erler... karaya çıktıklarından ayrılacakları dakikaya kadar Amerika’nın ne kadar sevildiğini halkın gözlerinin bakışında ve yüzlerinin neşesinde göreceklerdin” yorumunu yapmıştır.⁵⁸⁹ Missouri’ye duyulan bu ilgi geminin ihtişamından değil, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ortamdan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde etkisini arttıran Rus baskısına karşı Amerika’nın gönderdiği bu gemi, uzanan bir dost elini sıkmaktan başka bir şey değildir.⁵⁹⁰ Ancak bir süre sonra şartlar değişmiş, durum tersine dönmüştür. Türk halkı özellikle de Türk gençliği 6. Filo’nun ziyaretlerinden rahatsız olmaya başlamıştır. Akdeniz limanlarında görülen “Go Home” çığlıkları Türkiye’de gösterilere hatta kavgalara varan boyutlara ulaşmıştır. Kendi çıkarları söz konusu olduğunda müttefikleriyle ters düşmeye başlayan Amerika, zamanla politikasını değiştirmeye başlamış ve emperyalist amaçlarını gizleyemez duruma gelmiştir.

⁵⁸⁶ Sezai Orkunt, “Yine İkili Anlaşmalar”, Cumhuriyet, S.15531, 24.10.1967, s.2.

⁵⁸⁷ Nadir Nadi, “Filo”, Cumhuriyet, S.16000, 11.02.1969, s.1.

⁵⁸⁸ Sezai Orkunt, “Filo Ziyaretleri”, Cumhuriyet, S.15833, 26.08.1968, s.2.

⁵⁸⁹ Akt. Türkkaya Ataöv, “Yabancı Limanlarda Amerikan Zırhlıları”, Cumhuriyet, S.15834, 27.08.1968, s.2.

⁵⁹⁰ Sezai Orkunt, “Filo Ziyaretleri”, Cumhuriyet, S.15833, 26.08.1968, s.2.

1964 yılında Johnson'un İnönü'ye yazdığı mektup bardağı taşıran son damla olmuştur. O döneme kadar güvenilir müttefik olarak bilinen Amerika, 6. Filo'yu Türkiye'nin önüne engel olarak koymuştur. Böylece Türk gençliğinin zihninde 6. Filo olumsuz bir imaja sahip olmuştur. Dolayısıyla bu döneme kadar göz ardı edilen kusurlar artık tek tek göze batar hale gelmeye başlamıştır.⁵⁹¹ Nadir Nadi'nin deyiimiyle *"Bir şok tesiri yapan bu olaydan sonra (Johnson mektubundan sonra) birbirini kovalayan başka olaylar, gençliği acı acı düşündürmüştü ve Amerika ile aramızdaki ilişkilerin bizi eşit koşullar altında bir ortak savunma sistemine değil fakat gitgide Amerikan uyduluğuna yönelir bir nitelik taşıdığına inandırır olmuştur."*⁵⁹² Missouri'nin ilk defa 1947'de İstanbul'u ziyaret ettiği zaman Türklerin, Amerikan bahriyelilerini omuzlarında taşıdığını ancak filonun 1968 yılının Ağustos ayında aynı limanı ziyaret ettiği zaman Amerikalıların taşlanıp dövüldüklerini belirten Ant dergisindeki bir yazıya göre Amerika'ya karşı takınılan olumlu tavrın değişmesinin arkasında Kıbrıs Krizi ve 1954 Anlaşmaları yer almaktadır.⁵⁹³ Türk Solu dergisi de 6. Filo hakkında şu yorumu yapmıştır: *"Limanlarımıza gelen Amerikan 6. Filosu ilk başlarda protesto gösterileriyle karşılanmamış ve hatta hayranlıkla izlenmişti. Ama milli demokratik mücadelenin güçlenerek bütün millici sınıf ve tabakalara yayılması sonucu protestolarla karşılanmaya başlanmış ve artık istenmeyen ve düşmanlığı kesin olarak bilinen bir unsur haline gelmiştir."*⁵⁹⁴ Nitekim olaylar süratle büyümüş ve eski sevgi gösterileriyle karşılanmayan Missouri gemisinin İstanbul'u son ziyaretinde olaylar başlamış, gösteriler nedeniyle Dolmabahçe rıhtımı yasak bölge ilan edilmiş ve yurdun birçok bölgesinde Amerikan karşıtı söylemler giderek artmıştır.⁵⁹⁵

2.1. 6. Filo'nun 1966-1967 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri

1966 yılına gelindiğinde ise filoya karşı ilk eleştiriler de başlamıştır. TMTF yöneticileri, 6. Filo'yu *"İstenmeyen Filo"* ilan etmişler ve üzerinde Atatürk'ün *"Bütün ezilmiş uluslar bir gün ezenleri yok edecektir"* sözleri yazılı bir çelengi denize

⁵⁹¹ Sezai Orkunt, *"Filo Ziyaretleri"*, Cumhuriyet, S.15833, 26.08.1968, s.2.

⁵⁹² Nadir Nadi, *"Filo"*, Cumhuriyet, S.16000, 11.02.1969, s.1.

⁵⁹³ *"Türkiye'de Askeri Darbe İhtimali Varmış"*, Ant, C. 4, S. 89, 10.09.1968, s.16.

⁵⁹⁴ *"İzmir Yiğit Devrimcilerin Kanlarını Akıtan 6. Filoya Zindan Olacaktır!"*, Türk Solu, S. 110, 23.12.1969, s.14.

⁵⁹⁵ Üstün, a.g.e., s.363 bak.; Ali Sirmen, *"Türk Amerikan İlişkileri Üzerine"*, Cumhuriyet, S.18152, 13.02.1975, s.10.

bırakmışlardır. TMTF İkinci Başkanı Cavit Savcı'da “*Bilindiği gibi Kıbrıs’a yapacağımız çıkartmaya bu filo engel olmuştur. Gerçek böyle iken nasıl oluyor da limanımıza geliyor*” yorumunu yapmıştır.⁵⁹⁶ Türk Solu dergisi ise “*Amerikan 6. Filo’sunun İstanbul’a gelişi önce İstanbul’da daha sonra yurdumuzun çeşitli bölgelerinde Amerikan aleyhtarı gösterilere yol açmıştır. Halkımız kendisine dost diye yutturulmak istenen Amerika’nın kendisini nasıl sömürdüğünü emperyalizmin ne olduğunu artık anlamaya başlamıştır*” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁹⁷ Amerikalıların misafir olduğu yönündeki açıklamaların yapılması üzerine Suat Derviş Türk Solu dergisindeki yazısında “*Amerikalılar İkinci Cihan Harbi sonunda memleketimizde canla başla karşılandılar. Fakat onların dostluklarının mahiyeti zamanla meydana çıktı. Memleketimizde misafir değil, ev sahibi oldular*” sözleriyle açıklamalara cevap vermiştir.⁵⁹⁸ Aynı dergide yer alan başka bir yazıda da “*...Ancak bu misafirperverlik, onun bağımsızlığının, onun egemenliğinin sınırına kadardır. O sınır aşıldı mı; çizmede aşılmış olur ve gelenler geldikleri gibi giderler. Son olaylar, gençliğin ve halkın Amerikalılara nazıkçe olmayan ihtarı niteliğindedir. Bu ihtarın biraz sertçe oluşu işbirlikçi çevreleri iyice telaşlandırmıştır*” açıklaması yapılmıştır.⁵⁹⁹

Filo’nun gelişi siyasi çevrelerde de rahatsızlığa neden olmuştur. CKMP milletvekili Rıfat Baykal “*Son senelerde dünyanın her yerinde bilhassa kendilerine dost ülkelerde acayip tutumlar takınan, Amerikalıların bu gelişleri manidardır. Artık sevimsiz olmaya başladılar, bazı malum çevreler olay yaratmak istiyorlarsa da asıl kabahat Amerikalılardadır*” şeklinde konuşmuştur.⁶⁰⁰ Suphi Karaman ise hatayı Türkiye’nin tavrında bulmuş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Yıllardır Amerikan 6’ncı filosuna ait gemilerin Türk limanlarını ziyaretlerinde dostça davranışların! meydana getirdiği birikimler artık Türk kamu vicdanını şiddetli derecede zedelemeye başlamıştır. 20 yıl önce başlayan Amerikan gemilerinin ziyaretlerinde... Bahriyeliler gün geçtikçe şımartılmıştır.*”⁶⁰¹ Karaman ile aynı görüşte olan Türkkaya Ataöv ise 6. Filo’nun geçmişinin zaten karanlık olduğuna değinmiş ve hükümetin tutumunu, “*Yurdumuzdaki üslerine Türk askerini, Türk yargıcını, Türk adliyesini sokmayan*

⁵⁹⁶ “**6. Filoyu Protesto Ettiler**”, Milliyet, S.6597, 09.04.1966, s.3.

⁵⁹⁷ “**Amerikalı Def Ol**”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.1.

⁵⁹⁸ Suat Derviş, “**Analara Çağrı**”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.5.

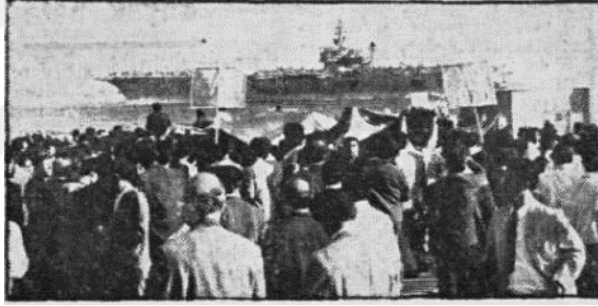
⁵⁹⁹ “**Amerikalı Def Ol**”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.1.

⁶⁰⁰ “**Altıncı Filonun Ziyaret İsteği Tepkiyle Karşılandı**”, Cumhuriyet, S.15828, 21.08.1968, s.7.

⁶⁰¹ Suphi Karaman, “**Başyazı: Amerikan Filosu ve Toplum Polisi**”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.2.

*Amerika'nın boğazlarımıza yolladığı altıncı filoya mensup zırhlılara karşı gençliğin ve halkın tepkisi övünülecek, inançlı bir olaydır. Halkımız Amerika'ya karşı artan bir hızla direnmektedir. CHP iktidarı zamanında Türkiye'ye sokulan Amerikan zırhlılarının ve Amerikalıların, topraklarımıza gelmeden önce başka ülkelerde neler yaptıklarına bir bakmak, kucağımızı kimlere açtığımızı bilmek gerekirdi...” sözleriyle eleştirmiştir.*⁶⁰²

21 Haziran 1967 tarihinde Amerikan 6. Filo'sunun İstanbul'u ziyaret etmesi üzerine olaylar başlamış ve Öğrenci Birlikleri bir araya gelerek “Amerikalıları Protesto” mitingi düzenleyeceklerini açıklamışlardır.⁶⁰³ TMTF ile Teknik Üniversite ve Teknik Okullar Öğrenci Birlikleri'nin düzenlediği mitingte binlerce genç “Türkiye tam istikbaline kavuşuncaya kadar emperyalizme karşı savaşmak” için ant içmiştir. Hürriyet Meydanı'ndan başlayıp Taksim Meydanı'na kadar devam eden yürüyüş sırasında Dolmabahçe açıklarında demir atan 6. Filo'ya bağlı uçak gemisine karşı Amerikan karşıtı gösteriler yapılmıştır.⁶⁰⁴

Resim 25: 6. Filo'ya Karşı, Amerikan Karşıtı Gösterilerden Biri.⁶⁰⁵

Teknik Üniversite Talebe Birliği Başkanı Hasan Yalçın, Amerikalıları protesto amacıyla bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride “*Bütün milliyetçi güçleri Amerika'ya karşı direnmeye çağırırken inanıyoruz ki Amerika'nın foyası her yerde olduğu gibi Türkiye'de de meydana çıkmıştır... Amerika bize düşmansa, korkumuz yok. Biz de ona düşmanız. Amerika'ya Amerika'nın metotlarıyla karşı koymanın zamanı gelmiştir*” ifadeleri yer almıştır.⁶⁰⁶ Fikir Kulüpleri Federasyonu İstanbul Sekreterliği de yayımladığı bildiride Amerika'yı “*barış düşmanı*” ilan etmiş ve Amerikan donanması

⁶⁰² Türkkaya Ataöv, “Altıncı Filo Def Ol”, Forum, S. 344, 01.08.1968, s.12.

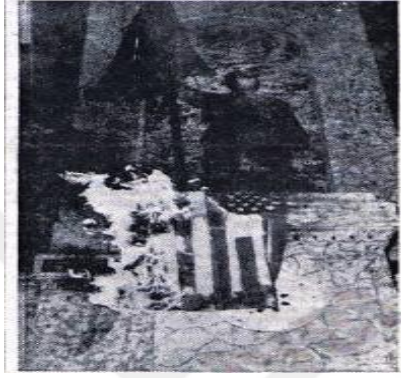
⁶⁰³ “Amerikan Harb Gemileri Bu Sabah Geliyor”, Cumhuriyet, S.15406, 21.06.1967, s.5; “Gençler Amerikalıları Protesto Mitingi Düzenliyor”, Cumhuriyet, S.15409, 24.06.1967, s.5.

⁶⁰⁴ “Amerika'yı Protesto”, Ant, C.1, S. 26, 27.06.1967, s.3.

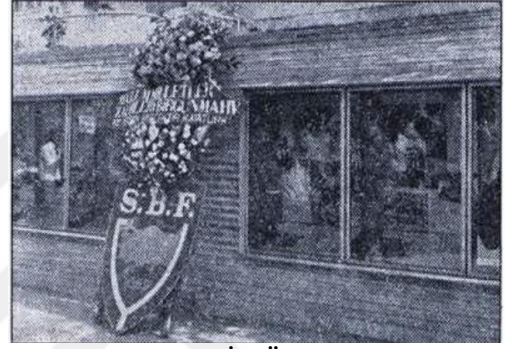
⁶⁰⁵ Mitinge katılanlar, bir ara, Dolmabahçe rıhtımına geldi ve resimde görüldüğü gibi, açıkta demirli bulunan 6. Filo'ya karşı, Amerikan aleyhtarı gösteriler yaptılar. Kaynak: Cumhuriyet, S.15410, 25.06.1967.

⁶⁰⁶ “Gençler Protesto Mitingi Düzenledi”, Cumhuriyet, S.15514, 07.10.1967, s.7.

Türk sularını terk edinceye kadar açlık grevine devam edileceğini belirtmiştir. Ayrıca siyah bantlı üzeri “*Def Ol*” yazılı çelengi Atatürk anıtına bırakmışlardır.⁶⁰⁷ Bunun yanı sıra öğrenciler Dolmabahçe’de Amerikan bayrağının göndere çekilmesine de izin vermemişlerdir.⁶⁰⁸ 16 Ekim 1967 tarihinde ise iki öğrenci Taksim’de Mehmetçik Anıtı’nın bulunduğu yere Amerikan bayrağı asmış sonra da bayrağı yakmışlardır.⁶⁰⁹ Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden de bazı öğrenciler Amerikan Haberler Merkezi’nin önüne “*Gideceksiniz*” yazılı bir çelenk bırakmışlardır.⁶¹⁰

Resim 26: Taksim Anıtı’nda Amerikan Bayrağının Yakılması.⁶¹¹

Resim 27: USİS Önüne Bırakılan Amerika’yı Protesto Çelengi.⁶¹²

TTF İzmir Yürütme Kurulu’na mensup gençlerde Ekim ayında Amerikan 6. Filo’sunun İzmir’e gelişini protesto için oturma grevine başlamışlardır. Gençlerin “*Go Home Yankee*” şeklinde bağırarak başlattıkları oturma grevi sırasında ellerinde “*Çirkin Amerikalı Evine Dön*”, “*Türkiye Senin Karakolun Değildir*” şeklinde yazılı 50 kadar dövizle, üzerinde “*Def Ol*” yazılı siyah bantlı çelengi Amerikan 6. Filo’sunun bulunduğu rıhtımın önüne bırakmışlardır.⁶¹³ Ege Yüksek Öğrenim gençliğinin protesto için Cumhuriyet alanında düzenlediği “*Haysiyet ve Namus*” mitinginden sonra yürüyüşe geçen gençler, Efes oteli önünde duran bir Amerikan askeri aracını taşıyarak camlarını kırmışlar ve “*Yankee Go Home*” bağırışlarıyla yürüyüşe devam etmişlerdir. Daha sonra da bir Amerikan Tütün Kampanyası’ndaki Amerikan

⁶⁰⁷ “Dolmabahçe’de Açlık Grevi”, Cumhuriyet, S.15519, 12.10.1967, s.7; “Açlık Grevi Taksim’de Devam Ediyor”, Cumhuriyet, S.15520, 13.10.1967, s.1,7; “6. Filoyu Protesto Etmek Yasak”, Türk Solu, S. 28, 28.05.1968, s.2.

⁶⁰⁸ “Altıncı Filonun Ziyareti Yüzünden İstanbul’da Sıkı Güvenlik Tedbirleri Alındı”, Cumhuriyet, S.15516, 09.10.1967, s.1,7.

⁶⁰⁹ “Taksim’de Amerikan Bayrağı Yakıldı”, Milliyet, S.7148, 17.10.1967, s.1.

⁶¹⁰ “Amerika’yı Protesto Çelengi”, Milliyet, S.7130, 29.09.1967, s.1.

⁶¹¹ Kaynak: Milliyet, S.7148, 17.10.1967.

⁶¹² Kaynak: Milliyet, S.7130, 29.09.1967.

⁶¹³ “İzmir’de Gençler Amerikan Filosunu Protesto Etti”, Milliyet, S.7144, 13.10.1967, s.7.

bayrağını parçalamışlardır.⁶¹⁴ Milliyet gazetesi ise Amerikan bayrağının bekçi tarafından indirildiğini ve yırtılmasının önlendiğini yazmıştır.⁶¹⁵

Resim 28: Açlık Grevi Yapan Öğrencilerden Bir Kare.⁶¹⁶

6. Filo komutanı Koramiral William İ. Martin, öğrencilerin “*Amerika aleyhine*” Dolmabahçe rıhtımında miting yapmaları üzerine, karaya motorla çıkamamış ve helikopterle Yeşilköy Havaalanı’na inmek zorunda kalmıştır. Martin, Yeşilköy’de gazetecilere “6. Filo 20 yıldır Türkiye’ye gelip gitmektedir. Bu ziyaretler daima dostluk için yapılır. Bu defaki protestonun manasını anlayamadık. Biz Türkiye ile daima dostuz ve dost olarak kalmak istiyoruz” açıklamasını yapmıştır.⁶¹⁷ TİP Genel Sekreteri Rıza Kuas yayımladığı bildiride 6. Filo’nun Akdeniz’de “zalim bir leke” olduğunu ve Boğaziçi sularında 6. Filo’yu görmek istemediklerini söylemiştir.⁶¹⁸ Tercüman gazetesinde yayımlanan bir habere göre ise Türkiye’deki Amerikalılar arasında büyük hayal kırıklığına yol açan olayların sebepleri üzerin Ankara’da çeşitli yorumlar yapılmıştır. Batılı çevreler, başta Amerikan çevreleri, Amerikan karşıtlığının aslında kendi sandıklarından çok daha büyük olduğunu ileri sürmeye, bunun sonuçları üzerinde durmaya başlamışlardır.⁶¹⁹

2.2. 6. Filo’nun 1968 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri

Temmuz 1968 yılına gelindiğinde 6. Filo’ya ait 5 gemi İstanbul’u ziyaret etmek için tekrar gelmiştir.⁶²⁰ Ancak filonun ziyaretinin üçüncü gününde olaylar büyümüş Amerikalı erler dövülüp denize atılmış ve Amerikalıların arabaları taşlanmış.

⁶¹⁴ “İzmir’deki Öğrenci Mitingi Hadiseli Geçti”, Cumhuriyet, S.15523, 16.10.1967, s.1.

⁶¹⁵ “Amerika’yı Protesto Mitingi Olaylı Geçti”, Milliyet, S.7147, 16.10.1967, s.7.

⁶¹⁶ Kaynak: Milliyet, S.7143, 12.10.1967.

⁶¹⁷ “Miting Yüzünden Denizciler Dolmabahçe’ye Çıkarılmadı”, Cumhuriyet, S.15515, 08.10.1967, s.1,7.

⁶¹⁸ “Amerika’yı Mutlaka Kovacağız!”, Ant, C. 2, S. 41, 10.10.1967, s.5.

⁶¹⁹ Aktaran Ant, C. 2, S. 42, 17.10.1967.

⁶²⁰ “U.S. Fleet Visits Turkey”, The New York Times, 16.07.1968, p.11.

Amerikan karşıtı gösteriler sırasında biri polis 32 kişi yaralanmış, 29 öğrenci de tutuklanmıştır.⁶²¹

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrencilerinin protesto gösterileri yapması üzerine İkinci Şube ekiplerinden biri üniversitenin önüne gelmiş ve ekip amiri Necati Karahasanoğlu, gençlerle münakaşa ederken yakalanarak yurda götürölmüştür. Öğrenciler tarafından dövölen emniyet amirlerini kurtarmak için İnzibat Albaylarından biri aracılık yapmış ve öğrenciler de polis tarafından yakalanan Vedat Demircioğlu'nun kendilerine teslim edildiği takdirde, tutuklu bulunan emniyet amirini iade edeceklerini bildirmişlerdir. Ancak emniyet amiri ve öğrenci değişimi yapılır yapılmaz toplum polisi harekete geçmiş ve üniversiteyi basmışlardır. Yaklaşık 444 öğrencinin bulunduğu yurdu basan polis, öğrencileri kıyasıya dövmüş hatta camdan aşağı dahi atmıştır.⁶²² Çıkan olaylar sırasında polis tarafından dövölen ve camdan atılan Vedat Demircioğlu'nun olaydan bir hafta sonra ölümlü üzerine olaylar yeniden alev almıştır.⁶²³

Amerika'nın yerel gazeteleri ise Amerikan karşıtı gösterilere yol ačan Amerikan 6. Filo'sunun ziyaretini iyi niyetli olarak nitelemiş ve olaylar sırasında 17 Amerikalının yaralandığını bildirmiştir.⁶²⁴ 20 Temmuz'da ise 5.000'den fazla öğrencinin katılımıyla Beyazıt Hürriyet Meydanı'nda Amerika ve emperyalizm karşıtı miting yapılmıştır.⁶²⁵ Mitingde ilk konuşmayı Siyasal Bilgiler Faköltesi Talebe Cemiyeti Başkanı Murat Kovacıoğlu yapmış, *"Amerikalıların memleketimizi daha fazla kirletmesine mücadele etmeyeceğiz. Geldikleri gibi değil, rezil olarak gidecekler"* demiştir.⁶²⁶ İTÜ Öğrenci Birliđi Başkanı Harun Karadeniz ise, *"Şu Amerikan gemilerini boğazda görmüyor muyum... bir kere olsun gelip Türk donanmasının boğazda demirlediğini görmedim. Tutsaklığımızın damgası gibi... utanıyorum kendimden.. Kahroluyorum.. Bu gemilere bağımsızlığımızı elimizden alan bu gemilere insan nasıl bakabilir. İstila ordusu nasıl çıkıp da İstanbul'da dolaşabilir. Her Türk genci benim gibi düşünöyor, benim gibi öfkelenöyor"* açıklamasını yapmıştır.⁶²⁷

⁶²¹ "Protest Visit 29 Held In Istanbul Protests", The New York Times, 17.07.1968, p.2.

⁶²² "Teknik Üniversite Yurdunu Polis Bastı", Cumhuriyet, S.15794, 18.07.1968, s.1,7.

⁶²³ Konya olayları için Bkz. "Komadaki Genç Öldü ve...", Cumhuriyet, S.15801, 25.07.1968, s.1,7.

⁶²⁴ "Turks Protest Warship Visits", The Daily Telegram, Vol. LXXIII, No. 170, 19.07.1968, p.3A.

⁶²⁵ "Anti-U.S. Demonstration Held By 5,000 In Istanbul", The New York Times, 21.07.1968, p.4; "Öğrenciler, İstifa Eden Rektör Ve Senato Üyelerini İtham Ettiler", Cumhuriyet, S.15796, 20.07.1968, s.1,7.

⁶²⁶ "Hükümet Protesto Olaylarını Görüştü", Cumhuriyet, S.15797, 21.07.1968, s.1,7.

⁶²⁷ Yaşar Kemal, "Bu Kanın Hesabı Er Geç Sorulacak!", Ant, C. 4, S. 82, 23.07.1968, s.6.

Öğrenci Derneği adına konuşan bir genç ise “*Toplum polisi halkın gözünden düşmüş bir gestapo teşkilatıdır. Amerikalılar bizim misafirimiz değildir. Misafir harp gemisiyle gelmez. Kadınlara saldırmaz. Türkiye Güney Kore değildir...*” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁶²⁸ Aralarında İTÜ’lü öğrencilerin bulunduğu bir grup genç ise Beyoğlu’nda bazı Amerikalı denizcilerin üzerlerine katran, zift ve mürekkep atmıştır. Gümüşsuyu’ndaki İTÜ binası önünde toplanan öğrencilerden bazıları da Beyoğlu’ndan gemilerine dönmek için Dolmabahçe’ye inmekte olan Amerikalılara ait iki minibüsü taşlamıştır.⁶²⁹ Ayrıca “*Amerikan emperyalizmini yenmek*” için ant içen öğrenciler Taksim’de yapılan konuşmalarda 6. Filo’yu 1920’lerde İstanbul limanına gelen işgal donanmasına benzetmiş ve Türk milletini tehdit eden ihtirasların bir sembolü olarak nitelendirmişlerdir.⁶³⁰

Resim 29: Yüzüne Mürekkep Atılan Amerikalı Erlerden Biri Polise İfade Verirken⁶³¹

Resim 30: Amerikan 6. Filo’su Gençler Tarafından Taşlanırken⁶³²

Amerika’nın Akdeniz’deki 6. Filo’sunun İstanbul’a gelişinden bu yana çıkan olaylar, Ankara’ya da sıçramış ve bazı gençler Amerikan Haberler Merkezi, Pan Amerikan Hava Yolları, AID binası ile Amerikan Kütüphanesi’ne taş ve molotof kokteylli atarak, cam ve vitrinleri kırmışlardır. Bu arada bir kısım genç de TUSLOG

⁶²⁸ “**Amerikanın Suçlandığı Beyazıt Mitingi Olaysız Geçti**”, Milliyet, S.7419, 21.07.1968, s.1.

⁶²⁹ “**Amerikan Filosunu Protesto Eden 19 Üniversiteli Genç Nezarete Alındı**”, Milliyet, S.7414, 16.07.1968, s.1.

⁶³⁰ “**Young Turks Protest Visit Of U.S. Fleet**”, The Sunday Times, Vol. 45, No. 197, 21.07.1968, p.1.

⁶³¹ Kaynak: Cumhuriyet, S.15793, 17.07.1968.

⁶³² Kaynak: Cumhuriyet, S. 15794, 18.07.1968.

Kumandanlığı'na hücum ederek binanın duvarlarına siyah boya sürmüşlerdir.⁶³³ Amerikalıların ve işbirlikçilerinin bu tutumu karşısında gençliğin tepkisi sadece İstanbul ve Ankara ile sınırlı kalmamış, İzmir'de ve Trabzon'da da olaylar patlak vermiştir.⁶³⁴ Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri Amerikan Radar Üssü'ne yürümüşler, emniyet kuvvetleri ile şiddetli çatışmalar olmuştur ve 15 kişi gözaltına altına alınmıştır.⁶³⁵ Burdur'da ve Eskişehir'de öğrenciler filoyu protesto mitinglerinin düzenleneceği açıklamıştır. Amasra'da ise bir grup genç caddelere “*Ne Amerika Ne Rusya Bağımsız Politika*”, “*Altıncı Filo Def Ol*”, “*Kahrolsun Emperyalizm*” yazılı dövizler asmıştır.⁶³⁶

Resim 31: 6. Filo'ya Karşı Sloganların Caddelere Yansması⁶³⁷

Amerikan 6. Filo'su 23 Temmuz 1968'de limandan ayrılırken sahilde toplanan gruplar “*Go Home*”, “*Bir Daha Gelmeyin*” diye bağırarak tepki göstermişlerdir.⁶³⁸ Ancak kısa bir süre sonra 6. Filo bu defa İzmir limanını ziyaret etmek istemiştir. Üstelik ziyaret tarihi olarak ta Türk ulusunun yabancılardan kurtuluşunun yıl dönümü olan 30 Ağustos ve 09 Eylül gibi Türk milleti için oldukça önemli bir tarih seçilmiştir. Böylece daha Temmuz ayında başlayan olaylar soğumadan yenileri başlamıştır. 6. Filo'nun İzmir'i ziyaret için seçilen tarihin sakıncalı olduğu ve İstanbul olaylarının henüz durulmadığı ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ne anlatılmışsa da herhangi bir olumlu sonuç alınamamıştır. Hatta Türkiye'ye “*dostunuz ve müttefikiniz olan bizler*

⁶³³ Eggs Thrown, “*Anti-American Turks Attack Yank Families*”, Spokane Daily Chronicle, No. 259, 18.07.1968, p.1.

⁶³⁴ “*Kanlı İmha Planı*”, Ant, C. 4, S. 82, 23.07.1968, s.5.

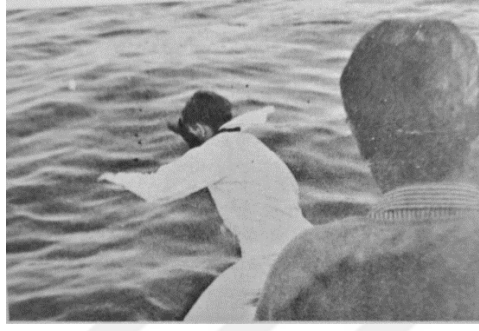
⁶³⁵ “*Young Turks Protest Visit Of U.S. Fleet*”, The Sunday Times, Vol. 45, No. 197, 21.07.1968, p.1; “*Kısa Kısa*”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.3.

⁶³⁶ “*Young Turks Protest Visit Of U.S. Fleet*”, The Sunday Times, Vol. 45, No. 197, 21.07.1968 p.1; “*Burdur'da, Eskişehir'de, Amasra'da Protesto*”, Cumhuriyet, S.15797, 21.07.1968, s.7.

⁶³⁷ Kaynak: Cumhuriyet, S.15792, 16.07.1968.

⁶³⁸ “*Öğrencilerden İki Bırakıldı*”, Milliyet, S.7422, 24.07.1968, s.1,7.

*için bir sakınca yok” tarzında bir cevap verilmiştir. Bunun üzerine, İzmir’de bulunduğu süre içinde her gün karaya iki bin Amerikan askerinin çıkarılacağını öğrenen yetkililer, “Amerikan askerlerinin herhangi bir olay karşısında başlarına geleceklerden Türkiye’nin bir sorumluluk yüklenemeyeceğini” ABD’ye bildirmişlerdir.*⁶³⁹

Resim 32: İstanbul Limanını Ziyaret Eden 6. Filo’ya Mensup Bir Erin Denize Atılışı.⁶⁴⁰

İstanbul olayları sırasında toplu eylem yapanlara polisin müdahale ettiğini gören İzmirli gençler başlangıçta daha küçük gruplar halinde örgütlenmiştir. Gece sokaklarda ufak gruplar halinde dolaşan öğrenciler Amerikalı erlerin şapkalarını almışlar ve “Go Home” diye bağırarak tepki göstermişlerdir.⁶⁴¹ Amerikan Haber Merkezi yine molotof kokteyllerinin hedefi olmuştur.⁶⁴² 6. Filo’nun ziyaret isteğinden vazgeçmemesi üzerine Demokratik Devrim Derneği’nin “*Altıncı Filo Def Ol*”, “*Amerika Kirli Elleri Yurdundan Çek*” şeklindeki afişlerinin süslediği Fevzi Paşa Bulvarı’nda TMTF binası önünde 500 kişi ile başlayan yürüyüş halkın da iştirakiyle 5-6 bin kişiyi bulmuş ve Cumhuriyet Meydanı’na gelindiğinde sayı 10 bine ulaşmıştır.⁶⁴³ Olaylar sırasında asılan pankartlarda ise “*Güle Güle 6. Filo*”, “*Allah Kavuştursun Sayın İlgililer*”, “*Yine Geldin, Buradayız...*” sloganları yazılmıştır. TMGT Genel Başkanı Kazım Kolcuoğlu’da “*46 yıl önce denize döktüğün Yunan askerini taşıyan Amerikan gemileri bu kez dostluk maskesi altında geliyorlar*” yorumunu yapmıştır.⁶⁴⁴ Olaylar bununla da sınırlı kalmamış “*Altıncı Filo Def Ol*” başlıklı bildiri dağıtmak suçundan gözaltına alınan ve daha sonra da yargılaması

⁶³⁹ Onur Bartu, “*Altıncı Filo İzmir’e Niçin Geliyor*”, Ant, C. 4, S. 87, 27.08.1968, s.6.

⁶⁴⁰ Kaynak: **Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm**, (Başbakanlığın Emri İle Bakanlıklar Arası Bir Kurul Tarafından Hazırlanmıştır), Ankara 1973.

⁶⁴¹ “*İzmir’de 8 Genç Nezarette*”, Cumhuriyet, S.15838, 31.08.1968, s.7.

⁶⁴² “*Amerikan Haber Merkezine Molotof Kokteyli Atıldı*”, Cumhuriyet, S.15818, 12.08.1968, s.1.

⁶⁴³ İhsan Memoğlu, “*6. Filo İzmir’de*”, Türk Solu, S. 42, 03.09.1968, s.3.

⁶⁴⁴ “*Amerikan Filosu İzmir’de*”, Cumhuriyet, S.158347, 30.08.1968, s.1,7.

yapılan Avukat Niyazi Ağırnaslı 6 ay hapse mahkûm edilmiştir.⁶⁴⁵ Amerikan 6. Filo'sunu İstanbul'da protesto eden arkadaşlarını desteklemek ve Ankara'da bu harekete katılmak üzere 1968 Haziran ayında TBMM önünde oturma grevi yapan öğrencilerden 16'sı 9,5 yıl hapse mahkûm edilmiş ve 9 bin 500 lira para cezasına çarptırılmıştır.⁶⁴⁶ Ayrıca 6. Filo'yu protesto gösterilerinden sonra bazı Amerikan iş yerlerinde daha önceden uygulanmayan otobüse binme talimatnamesinin uygulanmaya başlaması Türk personelleri arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Talimatnameye göre otobüslere önce Amerikalılar binmekte ve ön sıralara oturmakta, Türk personel ise arka sıralara yerleştirilmekte yer olmadığı takdirde arka tarafta ayakta seyahat etmek mecburiyetinde tutulmaktadır.⁶⁴⁷

6. Filo'nun gelişinden önce olayların bu biçimde gelişeceğini gösteren öngörüler de yok değildir. Filo'nun komutanı, Amerikalı amiral İzmir Valisi'ni ziyaret etmiştir ancak Vali yerine Amerikalıyı kabul eden ve kendisiyle sahte gülücükler teati eden, valinin muavini olmuştur. Amiral buradan sonra Belediye Başkanını ziyaret etmiş ve o da Amerikalıyı karşılama görevini yardımcısına yüklemiştir. Bu durumu rastlantı kabul etmek zordur. Ve Amerika'nın filo kumandanını İzmir'de hakarete uğramış saydığı da ortadadır. Çünkü Amerika işin peşini bırakmamış ve Demirel Hükümeti'nden tam bir teslimiyet için resmi ziyaret bahanesi altında amiralini Ankara'ya göndermiştir. Böylece “*Sen Valini, Belediye Başkanını benden kaçırırsın, ben de daha yukarıdaki yetkililerini zorlarım, bana saygı göstermeye*” der gibi davranmıştır. Türk Solu dergisinde aktarılan bu olay “*suratımıza indirilen bir ikinci Amerikan tokadı*” olarak nitelendirilmiştir.⁶⁴⁸

Onur Bartu'ya göre İstanbul olaylarının hemen ardından 6. Filo'nun İzmir'i ziyaret tarihinin 30 Ağustos ve 09 Eylül tarihlerine rastlatılması Pentagon'un hazırladığı ince bir planın uygulamasından başka bir şey değildir. Amerika, İstanbul'un ardından iktidarın kalesi olarak bilinen İzmir'de 6. Filo'ya karşı halkın göstereceği tepkiyi öğrenmek istemektedir. Alınacak sonuca göre de Türkiye'ye karşı uygulanan stratejide bazı değişiklikler yapılacaktır. Çünkü ekonomik bunalım yaşayan

⁶⁴⁵ “6. Filo Olaylarından 6 Ay Hapse Mahkûm Olan Avukat Niyazi Ağırnaslı'nın Cezası Kesinleşti”, Cumhuriyet, S.17728, 08.12.1973, s.1.

⁶⁴⁶ “Meclis Önünde Oturma Grevi Yapan 16 Öğrenci Mahkûm Oldu”, Cumhuriyet, S.16140, 04.07.1969, s.1.

⁶⁴⁷ “Amerikalıların Yeni Uyguladığı ‘Otobüse Binme Talimatnamesi’ Türk Personelce Hoş Karşılanmadı”, Cumhuriyet, S.15809, 02.08.1968, s.7.

⁶⁴⁸ “Emperyalizme En Geniş Saflarla Karşı Durmak”, Türk Solu, S. 43, 10.09.1968, s.1.

ABD, Pentagon'un hazırladığı yeni planları uygulayıp uygulamama kararsızlığı içindedir. Bu plana göre Türkiye'deki Amerikan askerlerinin sayısında azaltılırken, CIA'nın faaliyetlerine hız verilecek, Amerika'nın Türkiye'deki nüfuzu CIA'nın entrikalarıyla devam ettirilecektir.⁶⁴⁹ Ünlü Fransız gazetesi Le Monde 6. Filo'nun İzmir ziyaretinin Türk kamuoyunda uyandırdığı tepkiyi, *"Ziyaret halk arasında büyük hoşnutsuzluk yaratmıştır. Hatta Demirel'in partisi olan AP'nin mahalli teşkilat başkanı yurttaşların bu ziyareti tasvip etmediğini belirtmiştir. Birçok solcu kuruluşlar gösteriler yapacaklarını açıklamışlar mahalli yetkililerde çok sıkı güvenlik tedbirleri almışlardır. Geçen ay İstanbul'daki Amerikan aleyhtarı gösterilerden sonra her ne pahasına olursa olsun, 30 Ağustos ile 9 Eylül tarihleri arasında İzmir'i ziyaret kararı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki prestijini sarsacak niteliktedir"* sözleriyle ifade etmiştir.⁶⁵⁰ İlhan Selçuk da 20 Ağustos 1968 tarihli Cumhuriyet'teki yazısında Filo'nun gelişini, *"Amerikan filosunun İstanbul'a gelişiyle hop oturup hop kalktık. Artık açık seçik bellidir ki Atatürk'ün cumhuriyeti emanet ettiği Türk gençliği, Amerikan filolarına karşıdır ve bu milli bir tepkidir. Altıncı filo yüzünden İstanbul'da kardeş kanı dökülmüştür. Üniversite öğrencisi Vedat Demircioğlu'nun mezar toprağı kurumadan Amerikan filosu sekiz bin kişilik mürettebatla İzmir'e nasıl gelebilir?"* sözleriyle eleştirmiştir.⁶⁵¹

Amerikan 6. Filo'sunun kasten İzmir'e gelişi sol kesimde büyük tepki uyandırırken sağ basında da bazı yazarlar ilk defa bu ziyarete tepki göstermiştir. Tercüman gazetesi yazarlarından Ahmet Kabaklı, *"6. Filo Niçin Gelir?"* başlıklı yazısında aynen şöyle demiştir: *"Amerikan 6. Filo'sunun 30 Ağustos'ta tekrar İzmir'e geleceği söyleniyor. İnanamıyorum ve Sol'un bir uydurması zannediyorum. Eğer doğru ise... daha bir buçuk ay önce İstanbul limanına uğramış ve o kadar hadisenin çıkmasına sebep olmuş bir filo böyle gün aşırı neden gelir? Bizi çok mu özlemiştir? İzmir limanını batıracak mühim bir tehlikemi çıkmıştır? Veyahut kırmızı mumla mı davet edilmiştir."* Dünya gazetesinin yazarlarından Necdet Kurdakul da *"Misafirliğin Hududu"* başlıklı yazısında 6. Filonun ziyaretine, *"Türkler misafirperver insanlardır, amma, misafir gelecek olanın da niyet ve tutumlarının da bu insani hisse uyması birinci şarttır. Her iki devlet arasındaki dostluk, NATO filan, ev sahibinin aleyhine*

⁶⁴⁹ Onur Bartu, *"Altıncı Filo İzmir'e Niçin Geliyor"*, Ant, C. 4, S. 87, 27.08.1968, s.6.

⁶⁵⁰ *"Le Monde'a Göre"*, Ant, C. 4, S. 89, 10.09.1968, s.3.

⁶⁵¹ İlhan Selçuk, *"Pencere: Saaaattm!"*, Cumhuriyet, S.15827, 20.08.1968, s.2.

*birtakım sakıncalar meydana getirmekteyse misafir olmak isteyen tarafın da bu sakıncaları göz önünde tutması icap eder. Yok böyle değil de biz dostuz, kader birliği yapmışızdır, ne olur ise olsun misafir geleceğim, denilmesi, saçma olduğu kadar misafirlik hukukuna da sığmaz” sözleriyle karşı çıkmıştır.*⁶⁵²

Bazı kesim ise Amerikalıların dostumuz olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre ziyaretlerde illa bir anlam aranacaksa, bu Amerika’nın olası bir saldırıda Türkiye’nin yanında olacağı şeklinde yorumlanmalıdır. Bu yüzden Amerikalılar yurdumuza misafir dostlar olarak gelmektedir ve dostluğun gerektirdiği muameleyi görmelidirler.⁶⁵³ İktidar cephesi ise halkın olumsuz tepkisine rağmen Amerikan yanlısı bir politika uygulamaktan vazgeçmeyeceğini göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı, 6. Filo’nun 29 Ağustos ve 09 Eylül tarihleri arasında İzmir’i ziyaretini tesadüf olarak belirtmiştir.⁶⁵⁴ Demirel ise gazetecilerin bir sorusu üzerine Türkiye’nin Amerika ile dost olduğunu, bu gibi ziyaretlerin öteden beri yapılmakta olduğunu söylemiş ve *“Dostlarımıza hasım muamelesi yapmak ayıp bir iştir. Türkiye bütün dünya ile alakasını kesip tek başına oturamaz ki?”* açıklamasını yapmıştır.⁶⁵⁵ Demirel’in bu açıklaması halkın daha çok tepkisini çekmiş ve Aybar, Demirel’e şu cevabı vermiştir: *“Amerikan savaş gemilerinin İstanbul olaylarından kısa bir süre sonra İzmir’i ziyaret etmesi ve bu ziyaretin Zafer Bayramımızla İzmir’in kurtuluş günlerine rastlatılması Başbakan’ın söylediği gibi bir dostluk ziyareti olarak asla kabul edilemez. Bu istenmeyen ziyaretle Amerika, uyanık kamuoyumuza, gençlerimize ve Türkiye’nin yarımını teşkil eden bütün ilerici güçlerine küstahça meydan okumaktadır.”*⁶⁵⁶ Sezai Orkunt ’ta Cumhuriyet’teki köşe yazısında *“6. Filo’nun İzmir’de görünmesi, limanda yabancı bayrakların ekseriyet teşkil etmesi garip bir tezat, sebepsiz bir tahriktir. Bunda ısrar etmenin dostça anlamını bulmak da çok güçtür”* açıklamasını yapmıştır.⁶⁵⁷ TİP Merkez Yürütme Kurulu ’da ziyaretlerin dostça olmadığını yayımladığı bildiride ele almıştır. Bildiride kısaca şu ifadeler yer almaktadır: *“Son olaylarda Amerika’nın ve hükümetin kışkırtıcı tutumu açıktır. Üniversitedeki boykot hareketleriyle gençliğin esasen çok gergin bir ruh hali içinde bulunduğu bir sırada*

⁶⁵² “Sağcıların Da Ayakları Suya Ermeğe Başladı”, Ant, C. 4, S. 88, 03.09.1968, s.16.

⁶⁵³ Abdi İpekçi, “Durum: Misafir Misafirliğini Bildikçe”, Milliyet, S. S.7459, 30.08.1968, s.1.

⁶⁵⁴ Onur Bartu, “Altıncı Filo İzmir’e Niçin Geliyor”, Ant, C. 4, S. 87, 27.08.1968, s.6.

⁶⁵⁵ “Mustafa Kemal’e İhanet!”, Ant, C. 4, S. 88, 03.09.1968, s.4; İlhan Selçuk, “Pencere: Tarih Önünde Noktalamak İçin...”, Cumhuriyet, S.15861, 23.09.1968, s.2.

⁶⁵⁶ “Mustafa Kemal’e İhanet!”, Ant, C. 4, S. 88, 03.09.1968, s.4.

⁶⁵⁷ Sezai Orkunt, “Filo Ziyaretleri”, Cumhuriyet, S.15833, 26.08.1968, s.2.

*Amerikan 6. Filo'sunun İstanbul'a sözde dostluk ziyareti yapmak istemesi ve hükümetinde buna müsaade etmesi, en hafif bir tabirle isabetsiz, politik ve psikolojik takatten yoksun bir hareket olmuştur. Amerikan gemilerinin ikide bir limanımıza gelişi ne NATO ittifakı ne de devletlerarası dostluk gerekçesiyle müdafaa edilemez. Kaldı ki, kendini bilen kişiler ve devletler istenilmediklerini bildikleri yerlere dostluk ziyaretinde bulunmaya kalkmazlar.”*⁶⁵⁸ Bu bildiriden yaklaşık bir ay sonra TİP İl Başkanlığı tarafından yayımlanan bildiride ise “*Çirkin Amerikalıyı halka hoş göstermeye artık imkân olmadığı*” belirtilmekte ve özetle şöyle denilmektedir: “*Kimse Amerikalıların hizmetine girmemelidir. Amerikalılar, otellere, lokantalara, taksilere, dükkanlara ve benzeri hiçbir yere kabul edilmemelidirler. Onurlu Türk işçisi hoyrat Amerikalıya hizmet etmemelidir. Böylece Amerikalılar dost bir ülkenin toprağında olmadıklarını anlamalıdır.*”⁶⁵⁹ 1968 ve sonrasının Türkiye'si, 1960 ve öncesinin Türkiye'si ile aynı değildir. Şartlar çok değişmiştir diyen Tabii Senatör Suphi Karaman'da, Amerikan Büyükelçisi Parker Hart'a çektiği telgrafta “*20 yıldır çeşitli kanallarla ve Barış Gönüllüleri adı altındaki geniş kadrolu elemanlarınızla yaptığınız istihbarata rağmen Türk milletinin duygularını hala öğrenemediğiniz anlaşılmaktadır. Amerikan Altıncı Filo'suna ait gemilerin Türk limanlarını ziyaretleri gittikçe artan tepkilerin sebebi olmaktadır. Artık bunu anlamanız lazımdır*” diyerek 6. Filo'yu ve Amerikan Hükümeti'nin tutumunu eleştirmiştir.⁶⁶⁰ Ecvet Güresin ise 6. Filo protestolarını “*Vandallık*”, “*Çapulculuk*” şeklinde nitelendirmiştir. Güresin'e cevap Hüseyin Korkmazgil'den gelmiştir. Korkmazgil Forum'daki yazısında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin dostluk seviyesinde olmadığını, “*6.Filo'nun bir öğrenci ya da turist gemisi değil bir savaş filosu*” olduğunu belirterek Güresin'i eleştirmiştir.⁶⁶¹ Korkmazgil başka bir yazısında “*...Amerika, sömürme amacıyla sokulmuştur Türkiye'ye. Amerikan emperyalizmi, bütün köşe başlarımızı tutmuştur... Amerika dostumuz, misafirimiz değildir bizim! Amerika'ya müttefikimiz diyenler bilsinler ki, emperyalizmle ittifak halindedirler...*” yorumunu yapmıştır.⁶⁶² Amerikalı gazeteci Nick Ludington, 6. Filo'nun bir canavar olmadığını belirttiği yazısında

⁶⁵⁸ “TİP Zorbalığı Protesto Ediyor”, Ant, C. 4, S. 82, 23.07.1968, s.10.

⁶⁵⁹ “Amerikan Filosu İçin Pasif Direnme İstendi”, Milliyet, S.7458, 29.08.1968, s.3.

⁶⁶⁰ Suphi Karaman, “Başyazı: Amerikan Filosu ve Toplum Polisi”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.2; “Filo'nun Kara Sularımızı Terk Etmesi İstendi”, Cumhuriyet, S.15795, 19.07.1968, s.7; Suphi Karaman, “Başyazı: Amerikan Filosu ve Toplum Polisi”, Türk Solu, S. 36, 23.07.1968, s.2.

⁶⁶¹ Hüseyin Korkmazgil, “Emperyalizmin Köpekdişi”, Forum, S. 344, 01.08.1968, s.3.

⁶⁶² Hüseyin Korkmazgil, “Körü Körüne Ha?”, Forum, S. 347, 15.09.1968, s.3.

Türklerin artık dost olmadığını, “Bir yabancı, Türklere, ülkelerini işgal eden yabancıları hatırlatıyorsa, İstiklal Savaşı’nda çarpıştıkları yabancıları hatırlatıyorsa, ülkelerini sömüren kapitülasyonları hatırlatıyorsa, o zaman madalyon tamamen tersine dönüyor. Bu kez düşman kesiliyor Türkler, karşısındaki yabancıya. Konukseverliklerinin aksine düşmanlıkları da çok gariptir Türklerin” sözleriyle açıklamıştır.⁶⁶³ Türkkaya Ataöv de Forum’daki yazısında 6.Filo’yu, “Kendilerini gittikçe daralan bir nefret çemberi içinde hisseden Amerikalıları yurdumuzdan mutlaka çıkaracağız! Amerikan denizcileri, mütareke yıllarının işgal kuvvetlerini hatırlatarak sokaklarımızda küstahça kol gezmeyecek! Amerikalının Türkiye’de istenmeyen adam olduğu kendine her fırsatta hatırlatılacak, bu yüz­süz umursamazlığa son verilecektir! Altıncı filoyu sularımızda istemiyoruz! Amerikalıların zırhlılarının, askeri ve sivil uzmanlarının, üsleri ve ajanları ile yurdumuzdan kovulmalarını mutlaka sağlayacağız!” sözleriyle eleştirmiştir.⁶⁶⁴

6. Filo olayları üzerine ABD Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarı William Burdett de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kuneralp ile bir görüşme yaparak “İstanbul olaylarından ötürü Washington’un endişe duyduğunu” bildirmiş ve 6. Filo’ya mensup denizcilerin can güvenliklerinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Ayrıca Burdett denizcilerin başına gelebilecek bir olayın kötü sonuçlar doğurabileceğine de dikkati çekerek, böyle bir olayın Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkileri temelinden zedeleyeceğini bildirmiştir. Böylece Amerikan Hükümeti’nin yaptığı bu uyarı zaman zaman ülkemizde meydana gelen Amerikan karşıtı gösteriler konusunda yapılan ilk ciddi girişim olmuştur.⁶⁶⁵ Polisin protestoları önlemek için şiddete başvurusu ise Amerikan karşıtlığının beklenenin üzerinde bir hızla ülkeye yayılmasına neden olmuştur. Zaten Amerikan yetkililerini tedirgin eden şey de İstanbul’da Amerikan karşıtı gösterilerin meydana gelmesi değil, bu hareketin hızla bütün ülkeye yayılmasıdır.⁶⁶⁶

⁶⁶³ Mete Akyol, “Siviller Türkleri Daha İyi Tanıyor”, Milliyet, S.7459, 30.08.1968, s.7.

⁶⁶⁴ Türkkaya Ataöv, “Altıncı Filo Def Ol”, Forum, S. 344, 01.08.1968, s.14.

⁶⁶⁵ “İlişkilerimiz Temelinden Zedelenebilir”, Cumhuriyet, S.15795, 19.07.1968, s.1.

⁶⁶⁶ “Türkiye’de Askeri Darbe İhtimali Varmış”, Ant, C. 4, S. 89, 10.09.1968, s.16.

2.3. 6. Filo'nun 1969 Yılı Ziyaretleri ve Türk Halkının Tepkileri

Her gelişi ayrı bir olaya neden olan 6. Filo, bu defa ziyaret tarihi olarak 10 Şubat 1969'u seçmiştir.⁶⁶⁷ Filo'nun İstanbul limanını ziyaret edeceğine dair haberlerin yayılması üzerine 06 Şubat Perşembe günü 21 öğrenci kuruluştaki filonun gelişini engellemek için Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural'a birer telgraf göndermişlerdir. Telgrafta özetle: *"Amerikan emperyalizminin bekçisi bu filoyu ve askerlerini kendi donanmamızdan ve Mehmetçiklerimizden fazla görmekten usandık. Soruşturması hala açılmayan Vedat Demircioğlu'nun ve Atalay Savaş'ın öldürülmesi olayının doğurucusu Amerikan askerini görmek istemiyoruz"* ifadeleri yer almıştır.⁶⁶⁸

Teknik Üniversite Öğrencileri filonun İstanbul'u ziyareti sırasında gösteriler yapmak için örgütlenmiş ve 178 işçi kuruluşunun da gösterilere katılacağını açıklamıştır. Öğrencilerden bir grup 6. Filo'nun gelişine karşı olduklarını göstermek için sembolik olarak Dolmabahçe'de *"6. Filoyu İstemiyoruz"* ve denizi işaret ederek *"Onları Buradan Kovacağız"* sloganları atmışlardır.⁶⁶⁹ Ardından İTÜ'de toplanan öğrenciler, filonun gelişini protesto etmek için öğleden sonra Gümüşsuyu yurdundan yürüyüşe geçmişler, Amerikan bankasını ve Amerikalıları taşıyan bir aracın camlarını taşlamışlardır. Bu arada yoldan geçen taşıtların üzerine *"6. Filo Def Ol"*, *"Geldikleri Gibi Giderler"* şeklinde yazılar yazan gençlerle toplum polisi arasında çatışmalar da olmuştur. Ayrıca TMGT adına Taksim Anıtı'na konulan *"Atam, geldikleri gibi gitmişlerdi. Yine geldiler geldikleri gibi yine gidecekler"* yazılı siyah çelengi kısa bir süre sonra polisler kaldırmıştır.⁶⁷⁰

Resim 33: *"Vedat Demircioğlu'nu Unutmadık, 6. Filo'yu İstemiyoruz"*⁶⁷¹

⁶⁶⁷ Mehmet Barlas, *"Dünyada Bugün: 6'ncı Filo Gelirken Gençlik"*, Cumhuriyet, S.15993, 04.02.1969, s.3.

⁶⁶⁸ *"222 Öğrenci Kuruluşu, 6. Filo'nun Gelmemesi İçin Sunay'a Telgraf Çekti"*, Cumhuriyet, S.15996, 07.02.1969, s.1; *"Olayların Kronolojisi"*, Cumhuriyet, S.16008, 19.02.1969, s.1.

⁶⁶⁹ *"Direnişe 178 İşçi Kuruluşu Da Katılıyor"*, Cumhuriyet, S.15998, 09.02.1969 s. 1-7.

⁶⁷⁰ *"6. Filo'nun Gelişiyle Olaylar Başladı"*, Cumhuriyet, S.16000, 11.02.1969, s.7.

⁶⁷¹ Kaynak: Cumhuriyet, S.15599, 10.02.1969.

6. Filo'nun gelişini protesto eden bir grup genç ise 12 Şubat 1969'da Zafer Meydanı'nda toplanarak, Amerikan bayrağını ateşe vermiştir. Bir süre “*Kahrolsun Amerika*” ve “*Bağımsız Türkiye*” sloganları atarak dağılmışlardır.⁶⁷² ODTÜ'lü öğrencilerde Zafer Anıtı önünde Amerikan bayrağını yakarak protesto etmiştir. Çemberlitaş mevkiinde ise kâğıttan bir Amerikan bayrağı yakılmıştır.⁶⁷³ Muzaffer Köklü adında bir genç ise, 6. Filo'nun 48 saat içinde Türk karasularını terk etmediği takdirde kendisini yakacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁴ İstanbul'da üniversiteli 150 kız öğrencide protesto yürüyüşü yapmıştır. “*Halide Edip Bayrağını Yıllar Sonra Yine Taşıyoruz*” sloganları ile “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” yazılı bir siyah Türk bayrağı taşımışlardır.⁶⁷⁵ Ayrıca öğrenciler 6. Filo daha İstanbul'a gelmeden özel bir uçakla orayı ziyarete giden Belediye Başkanı Fahri Atabey'i de protesto etmişlerdir.⁶⁷⁶ Ancak olaylar bununla sınırlı kalmamıştır. Amerika'ya yönelik protestoların ve eylemlerin başlamasının ardından sol görüşlü öğrenciler ile sağ görüşlü öğrenciler arasındaki çatışmaların da tansiyonu giderek yükselmiştir.⁶⁷⁷ Solcuların yani Amerikan karşıtlarının düzenlediği protesto mitinglerine karşı Amerikan yanlısı olarak bilinen Sağcılar harekete geçmiştir. Böylece ülkede kardeş kavgası olarak nitelendirilen ve tarihe “*Kanlı Pazar*” olarak geçen olayların da fitili ateşlenmiştir. 6. Filo'ya karşı öğrencilerin ve işçilerin Taksim'de düzenledikleri yürüyüşte 10 bin kadar Sağcı, “*Kahrolsun Komünistler*” diye bağırarak solculara saldırmaya başlamıştır. Daha önceden filoyu protesto eden sol görüşlü öğrencileri durdurmak için harekete geçen polis ise bu defa olaylara seyirci kalmıştır. Bir süre sonra Taksim Anıtı önündeki barikatı geçen kalabalığa ateş edilmiş ardından da el bombası atılmıştır. Olaylar durulduğunda acı bilanço ortaya çıkmıştır. Savaş alanına dönen Taksim Meydanı'nda 2 kişi hayatını kaybetmiştir, 200 kişi de yaralanmıştır. Yaralananlar arasında gazeteciler ve olayla ilgisi olmayan vatandaşlar da vardır. Yürüyüş esnasında gençlerin elindeki pankartlarda ise şu ifadeler yer almıştır: “*Geldikleri Gibi Gidecekler*”, “*Emperyalizme ve Onun Yerli Uşaklarına Karşıyız*”, “*Rezil Coni, Bir Daha Gelme*”,

⁶⁷² “6. Filo'nun Gelişiyle Olaylar Başladı”, Cumhuriyet, S.16000, 11.02.1969, s.7.

⁶⁷³ “6. Filo Sıkı Güvenlik Tedbiri İçinde Geldi”, Milliyet, S.7622, 11.02.1969, s.1; “Gençlerle Polis Çatıştı 50 Kişi Yaralandı”, Milliyet, S.7623, 12.02.1969, s.7.

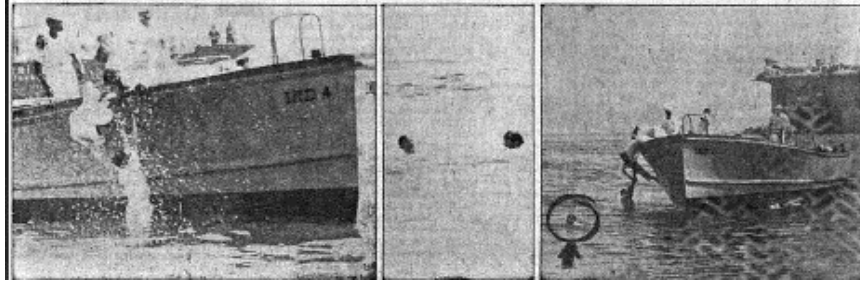
⁶⁷⁴ “Ankaralı Öğrenci Kendini Yakmaktan Vazgeçti”, Cumhuriyet, S.16003, 14.02.1969, s.1,7.

⁶⁷⁵ “İstanbul'da Üniversiteli Kızlar Yürüyüş Yaptı”, Cumhuriyet, S.16003, 14.02.1969, s.1; “Anayasayı Çığneme Kanunu”, Ant, C. 5, S. 112, 18.02.1969, s.4.

⁶⁷⁶ “Toplum Polisinin ‘Lağvı’ İstendi”, Cumhuriyet, S.16002, 13.02.1969, s.1.

⁶⁷⁷ Sabri Sayari, “Political Violence And Terrorism In Turkey, 1976–80: A Retrospective Analysis”, Terrorism and Political Violence Journal, Vol. 22, Issue 2, 2010, p.199.

*“Amerika ile Tartışılmaz, Savaşılır”, “Emekçi Halkın Kaderi 6. Filoya Bağlı Olamaz.”*⁶⁷⁸ 6. Filoya mensup bir grup er ise Tünel civarında dolaşırken kalabalık bir grup tarafından kartopu saldırısına uğramıştır.⁶⁷⁹ Ankara’da TUSLOG binası taşlanırken, İzmir’de denizciler saldırıya uğramış ve mürettebat denize atlamıştır.⁶⁸⁰ Konya’da bildiri yayımlayan gençleri halk dağıtmıştır. Özellikle İzmir, Ankara ve Trabzon’da çıkan kanlı olaylarda 14’ü ağır, 130 kişi yaralanmıştır. Bandırma’da öğrenciler sessiz bir yürüyüş yapmış, Zonguldak’ta ise emperyalizm ve filoya direnme çağrısında bulunan öğrenciler bildiri dağıtmıştır.⁶⁸¹ Eskişehir’de de 6. Filo’yu protesto amacıyla şehrin muhtelif yerlerine NATO ve Amerikan karşıtı afişler asan 7 öğrenci gözaltına alınmıştır.⁶⁸² Bir ay önce açılan Diyarbakır Tıp Fakültesi’nin öğrencileri de ilk protesto yürüyüşlerini Amerikan 6. Filo’suna karşı yapmışlar, Atatürk Anıtı üzerine *“Git Artık 6. Filo”* yazılı siyah bantlı bir çelek koymuşlardır.⁶⁸³ 6. Filo’nun gelişiyile başlayan anti-emperyalist mitinglerden birisi de Tarsus’ta yapılmıştır. Tarsus Fikir Kulübü’nün hazırlamış olduğu mitinge üç binden fazla kişi katılmıştır.⁶⁸⁴ Tüm bu olaylar üzerine 6. Filo, Türk limanları ziyaretini kısa bir süreliğine sonlandırmak zorunda kalmıştır.⁶⁸⁵ Ancak 6. Filo adeta Türk gençliğinin sabrını ölçmek istercesine yıl sonunda 5 savaş gemisi ile İzmir limanına gelmiştir. Denizcilerin karaya çıkışından sonra, filonun ziyaretini istemeyen gençlerle Amerikalılar arasında olaylar çıkmıştır.

Resim 34: Denize Atılan Amerikalı Erler⁶⁸⁶

6. Filo’nun gelişi nedeniyle Ankara’dan getirtilen 200 toplum polisi, Amerikalıların çıkabileceği yerleri koruma altına almışlardır. Bununla birlikte

⁶⁷⁸ “Kanlı Pazar, Taksim Savaş Alanına Döndü”, Cumhuriyet, S.16006, 17.02.1969, s.1,7.

⁶⁷⁹ “İstanbul’da Üniversiteli Kızlar Yürüyüş Yaptı”, Cumhuriyet, S.16003, 14.02.1969, s.1.

⁶⁸⁰ “Dodging Those Sensitive Issues”, The Capital Journal, No. 51, 01.03.1971, p.15.

⁶⁸¹ “İstanbul’da Üniversiteli Kızlar Yürüyüş Yaptı”, Cumhuriyet, S.16003, 14.02.1969, s.1; “İzmir ve Trabzon’da Arbede”, Cumhuriyet, S.16005, 16.02.1969, s.1.

⁶⁸² “Eskişehir’de 7 Öğrenci Nezarete Alındı”, Cumhuriyet, S.16001, 12.02.1969, s.7; “Bütçe-6. Filo-Zam-Öğretmen”, Forum, S.357, 15.02.1969, s.5.

⁶⁸³ “İlk Protesto Yürüyüşünü Yaptılar”, Cumhuriyet, S.16006, 17.02.1969, s.7.

⁶⁸⁴ “Tarsus Halkı 6. Filoyu Protesto Etti”, Türk Solu, S. 113, 13.01.1970, s.5.

⁶⁸⁵ “Warships End Turkish Visit”, The New York Times, 18.02.1969, p.82.

⁶⁸⁶ Kaynak: Milliyet, S.7416, 18.07.1968.

Devrimci gençler, öğleden sonra Lozan Meydanı'nda Amerikalılara ait 20 araca zarar vermişler, kendilerine el kol işareti yapan sivil giyimli 50 kadar Amerikalı subay ve eri de kıyasıyla dövmüşlerdir. Amerikan Filo'su Komutanı Rowney'in Atatürk Anıtı'na çelenk koymasına da engel olan Devrimci gençler, Amerikan Gece Kulübü ve NATO karargâhı önünde Amerika aleyhinde gösteriler yapmıştır. Olaylar sonunda 30 kişi gözaltına alınmıştır.⁶⁸⁷ Öte yandan Konak'taki şehit gazeteci Hasan Tahsin'in Anıtı önünde oturarak 6. Filo'yu protesto eden üniversiteli 40 kız öğrenci toplum polisi ile karşı karşıya gelince erkek öğrenciler de "*Kahrolsun Amerika*" sloganları atmaya başlamışlar. Çıkan olaylar sırasında 25'i kız 50 öğrenci gözaltına alınmış, Filo'yu protesto için beyanname dağıtan 7 üniversiteli öğrenci de tutuklanmıştır.⁶⁸⁸ Devlet Sekreterlik Okulu'nun 37 kız öğrencisi de Sultanahmet'ten Hürriyet Meydanı'na kadar yürüyerek, öğrencilerin öldürülmesi olaylarını protesto etmişlerdir. Daha önce de bir forum düzenleyen kız öğrenciler, 6. Filo'nun gelişini de kınayarak "*Devrimci Mücadeleyi Sürdürme*" kararı almıştır ve süresiz boykot ilan etmişlerdir.⁶⁸⁹ Ayrıca Amerikalılara ait evlere ve otomobillere bazı gençler tarafından molotof kokteylleri atılmıştır. İzmir Kordon'a yürüyen gençler Amerikan Gece Kulübü önünde "*Amerika Def Ol*" diye bağırılmışlar, NATO karargâhı önüne yaklaşmak isteyen bir Amerikan motorunu da taşlamışlardır.⁶⁹⁰

Resim 35: 6. Filo'ya Karşı Açılan Pankartlardan Biri⁶⁹¹

Amerikan 6. Filo'sunun yaptığı ziyaretlere Türk halkının gösterdiği tepki aynı zamanda dünya kamuoyunda da geniş yankı bulmuş ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. 15 Ağustos tarihli Foreign Report'ta "*Türkiye'de Sağ Sol Çatışması*" başlığı altında şu

⁶⁸⁷ "13 Americans Hurt In Turkish Protest", The New York Times, 20.12.1969, p.11; "Gençlik, Katil 6. Filo'yu Kovuyor!", Ant, C. 6, S. 156, 23.12.1969, s.4; "6. Filo Geldi ve Olaylar Başladı", Cumhuriyet, S.16307, 20.12.1969, s.7.

⁶⁸⁸ "Toplum Polisi Kızları Da Copladı", Cumhuriyet, S.16309, 22.12.1969, s.1,7.

⁶⁸⁹ "Kızların Protestosu", Cumhuriyet, S.16308, 21.12.1969, s.1.

⁶⁹⁰ "6. Filo Geldi ve Olaylar Başladı", Cumhuriyet, S.16307, 20.12.1969, s.7.

⁶⁹¹ Kaynak: Türk Solu, S. 110, 23.12.1969.

yazı yayımlanmıştır: “*Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri, Türkiye’deki Amerikan aleyhtarı gösterilerden büyük endişe duymaktadır.*”⁶⁹² ABD’nin Akdeniz’de bulunan 6. Filo komutanı Amiral David Richardson ise “*Us News And World*” muhabirine verdiği demeçte “*6. Filo’nun bu bölgede NATO için değil, Amerika’nın milli politikasını desteklemek için bulunduğunu*” açıklamıştır.⁶⁹³ 6. Filo komutanlarından Albay Downey de, basın toplantısında “*ufak grupların gösterdiği protestoya karşı, büyük bir kitle ziyaretimizden memnun görünmektedir*” açıklamasını yapmıştır.⁶⁹⁴ Ayrıca limandan ayrılırken 5 Amerikalı denizcini yaralandığını bildirmiş ve “*Türk ulusunun bize gösterdiği sıcak ilgiye teşekkür ederiz*” demiştir.⁶⁹⁵ Ancak komutanların tam aksine 6. Filo’nun subay ve erleri, İstanbul’da meydana gelen Amerikan karşıtı gösteriler nedeniyle tedirgin olduklarını belirtmişlerdir. Olayların asıl nedeninin Johnson Mektubu ve Kıbrıs olayları karşısında Amerika’nın tutumu olduğu söylenildiğinde de “*Şu Johnson’un yaptıkları olacak şey mi? Tatilimizi burnumuzdan getiriyor. Asıl bizim yerimize onu buraya çağırmalı ve tatilini İstanbul’da geçirmeye mecbur etmeli*” demişlerdir.⁶⁹⁶ Mehmet Barlas ise Amerika’nın Türkiye’deki olaylar karşısında tepkisiz kalmasının arkasında başka planlarının olduğunu, “*Türkiye’de de bir yıl öncesinden farklı bir Amerika’nın bulunduğu dikkati çekmektedir. Altıncı filo ziyaretleri sona erdirilmiş, bütün aleyhte gösterilere rağmen Amerikan diplomatları derin bir sessizliğe gömülmüşlerdir... Bu sessizliğin arkasında bir hareket bulunduğunu tahmin etmemek güçtür. Kamboçya’dan Libya’ya uzanan bir faaliyet, Ortadoğu’nun kilit noktasındaki Türkiye’yi atlayıp geçemez*” sözleriyle ifade etmiştir.⁶⁹⁷

6. Filo’nun tehditkâr ziyaretleri Türkiye’deki memnuniyetsizliği giderek arttırmış, Bölükbaşı da verdiği demeçlerde “*Türkiye 32 milyona mezar olamaz*” sözlerini sık sık tekrarlamıştır. Gençler arasında artan bu memnuniyetsizlik ise basit bir Amerikan karşıtlığından daha derindir ve zamanla bu gerçek ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Türk makamların, Amerikan 6. Filo’suna bağlı 4 geminin İstanbul’u ziyareti sırasında gösterdiği kusursuz iş birliğini

⁶⁹² “Türkiye’de Askeri Darbe İhtimali Varmış...”, Ant, C. 4, S. 88, 03.09.1968, s.15.

⁶⁹³ “6’ncı Filo ‘NATO İçin Akdeniz’de Bulunmuyor””, Milliyet, S.7774, 16.07.1969, s.3.

⁶⁹⁴ “Amerikalı Komutan: ‘Gösteriler Demokrasi Gereğidir’”, Cumhuriyet, S.16308, 21.12.1969, s.1,7.

⁶⁹⁵ “U.S. Ships Leave Izmir”, The New York Times, 23.12.1969, p.8; “Filo Gitti, Olay Ve Boykot Bitti”, Cumhuriyet, S.16310, 23.12.1969, s.1.

⁶⁹⁶ “Amerikalı Denizciler ‘Olaylardan Biz De Şikayetçiyiz’ Diyor”, Milliyet, S.7624, 13.02.1969, s.1,7.

⁶⁹⁷ Mehmet Barlas, “Dünyada Bugün: Değişiklik ve CIA”, Cumhuriyet, S.16405, 31.03.1970, s.3.

övmüş ve ziyaretin başarılı olduğundan söz etmiştir. Ayrıca Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert McCloskey'in açıklamasına göre ziyaret sırasında kaydedilen tek olay bir Amerikalı denizci ile sivil bir Türk arasındaki önemsiz kavgadır. Hatta Türkiye'de şiddetli Amerikan aleyhtarı gösteriler kaydedildiği yolunda haberler alınmadığını dahi belirtmiştir.⁶⁹⁸ 6. Filo'nun Türkiye'ye gelmesi konusunda kararsız olan Amerikan Elçiliği'nin bir yetkilisi ise McCloskey'in aksine *"6. Filo'nun İstanbul'a gelişi ortalığı karıştırmaktan ve Sol'u birleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır"* yorumunu yapmıştır.⁶⁹⁹ ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Komer de *"1964 yılından bu yana Türkiye ile ABD ilişkilerinde ortaya çıkan çatlaklıkların nedenleri"* konusunda Washington'a bir rapor göndermiş ve rapor sonuçlanana kadar Altıncı Filo'ya ait gemilerin Türk limanlarını ziyaretleri iptal edilmesini istemiştir. Ayrıca Komer, Türkiye'deki Amerikalıların sayısının takriben 1.000 kadar azaltılacağını da açıklamıştır.⁷⁰⁰

Olaylar karşısında Türk Hükümeti'nin açıklamalarına bakmak gerekirse Demirel, AP Ajansı'nın Ankara muhabirine verdiği özel bir demeçte, İstanbul olaylarına değinmiş, Amerikan karşıtı gösterilere karşı Amerikan halkını anlayışlı olmaya davet etmiştir. Karışıklıkların küçük bir solcu grup tarafından çıkarıldığını da öne süren Demirel, Solcuların amacının *"Türk-Amerikan ilişkilerini zedelemek"* olduğunu ifade etmiş, konuşmasının devamında Amerikan halkının anlayış göstermediği takdirde Solcuların amaçlarına ulaşacaklarını söyleyen Demirel, sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Türk halkı Amerikan halkını tanımaktadır ve Amerikan halkının dostudur, memlekette nereye giderseniz, bunu görürsünüz."*⁷⁰¹ Çağlayangil de Demirel ile aynı çizgide ilerlemiş ve Amerikan karşıtlığı yolundaki söylemleri şu sözlerle reddetmiştir: *"Bu ülkenin büyük çoğunluğu için Amerikan karşıtlığı yoktur. Biz Batı dünyasının bir parçasıyız, önemli olan bu ve Batı felsefemizle Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlıyız."*⁷⁰²

⁶⁹⁸ Doğan Özgüden, *"Haftanın Yorumu Yüzkarası!"*, Ant, C.5, S. 112, 18.02.1969, s.3; Ecvet Güresin, *"Günün Notları: Amaçları Nedir?"*, Cumhuriyet, S.16002, 13.02.1969, s.1.

⁶⁹⁹ Mehmet Ali Birand, *"Amerikan Çevreleri: 6. Filonun Ziyareti Solu Birleştiriyor"*, Milliyet, S.7912, 01.12.1969 s.11; İlhan Selçuk, *"Pencere: Parçala ve Hükmet"*, Cumhuriyet, S.16203, 04.12.1969, s.2.

⁷⁰⁰ *"6. Filo Ziyaretleri 'Şimdilik' İptal Oldu"*, Cumhuriyet, S.16016, 27.02.1969, s.1; *"Türkiye'deki Amerikan Personelinde 1000 Kişilik Kısıntı Yapılıyor"*, Cumhuriyet, S.16029, 15.03.1969, s.1.

⁷⁰¹ *"Demirel: 'ABD Halkı, Anlayışlı Olmalıdır'"*, Cumhuriyet, S.16014, 25.02.1969, s.1,7.

⁷⁰² Anthony Lewis, *"Tide Of Anti-Americanism In Turkey Has Roots In NATO, U.S. Aid Program"*, The Courier-Journal, Vol. 228, No. 51, 20.02.1969, p.29.

Dostluk ve müttefiklik söylemleri üzerine İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Başkanı Harun Karadeniz, “Biz kanunlara saygılıyız. Anayasanın verdiği hakka dayanarak direnişimize devam edeceğiz. Biz Türk ulusuna ve ülkenin geleceğine karşı sorumluyuz. Bu bakımdan Amerikan 6. Filo’sunun da ülkenin geleceğini tehdit etmekte olduğunu müşahade ettiğimizden, bu filoyu ve mensuplarını dost ve müttefik kabul etmiyoruz” açıklamasını yapmıştır.⁷⁰³ Abdi İpekçi’nin Milliyet’teki şu yazısı da H. Karadeniz’in açıklamasını destekler niteliktedir: “Altıncı filonun zamansız ziyaretleri ile Amerikan aleyhtarı gösterilere vesile hazırlandığı halkın tedirgin edildiği ve sonuç olarak Amerikan düşmanlığının yayılmasına hizmette bulunulduğu sanırız bir kere daha anlaşılmıştır... Parlamento içinde olduğu gibi dışında da (özellikle aydın çevrelerde) Amerika ile ilişkilerimiz sürekli şikâyet ve tenkit konusudur. Amerikan dostluğu efsanesinin Kıbrıs buhranı sırasında çöküşünden sonra, o güne kadar görmezlikten gelen gençler yüzeye çıkmış, bunlar (zaman zaman maksatlı ve mübalağalı da olsa) haklı itirazlara konu olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonunda Amerika, Türkiye’de güvenilir bir dost hüviyetini kaybetmiş bir sömürücü olarak görülmeye başlanmıştır.”⁷⁰⁴ Çetin Özek de Ant dergisindeki yazısında “6. Filo Akdeniz’de bir hayalet gibi dolaşıyor ve Amerika’nın sömürüsüne karşıt davranışları cezalandırıcı bir güç olarak, hürriyet adına, bölgenin en gerici iktidarlarının savunuculuğunu yapıyor” yorumunu yapmıştır.⁷⁰⁵ Türk Solu dergisi yazarlarından Şevki Akşit ise Türk Hükümeti’nin Amerikancı tutumunu, “Olaylar sırasında ölen ve gözleri oyulan bizim gençler değil de Amerikan denizcileri olsaydı, ilgili makamlar aynı vurdumduymazlığı gösterir miydi dersiniz? Biz bu soruya olumlu bir cevap veremeyeceğiz. Amerikan denizcilerinin cici elbiselerine boya sıkıldı diye böylesine hunharlık edenlerin o zaman ejderha kesilecekleri besbelliydi” sözleriyle eleştirmiştir.⁷⁰⁶

Türkiye’yi ziyareti çeşitli olaylara neden olan 6. Filo’ya ilişkin gelişmeler, Amerikan basınında da yorumlanmaktadır. The New York Daily News gazetesine göre Amerika bu gibi olayları gençliğin heyecanına bağladığı sürece hata yapmış olacaktır. Amerika Türkiye’yi sağlam bir müttefik ve emin bir kale olarak kabul etmekte bu

⁷⁰³ “17 Temmuz’u, Vedat’ı Unutmadık, Katil Filo Def Ol!” , Ant, C. 5, S. 111, 11.02.1969, s.5; “Gençler Dün 6. Filoyu Yine Protesto Etti”, Milliyet, S.7624, 13.02.1969, s.1,7.

⁷⁰⁴ Abdi İpekçi, “Durum: Amerika’nın Anlayamadığı”, Milliyet, S.7624 13.02.1969, s.1,7.

⁷⁰⁵ Çetin Özek, “Vedat’ın Kanı Yerde Kalmayacak”, Ant, C. 5, S. 111, 11.02.1969, s.7.

⁷⁰⁶ Şevki Akşit, “Kommer Olaylarının Düşündürdükleri”, Türk Solu, S. 62, 21.01.1969, s.15.

yüzden de Türkiye'ye karşı dikkatli davranmamaktadır. Türk gençliğinin protestoları da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu protestolar Washington'a bir ihtar niteliğindedir. International Herald Tribune gazetesi ise *"Türkiye ve Amerika"* adlı makalesinde ise *"Altıncı filodan bazı gemilerin İstanbul'a gelmesi üzerine bu şehirde çıkan karışıklıklar, birçok kimseyi, bir zamanlar sıcak olan Türk-Amerikan ilişkilerinin gittikçe soğuması oluşumunun üstüne eğilmeye sevk etmiştir"* açıklamasını yapmıştır.⁷⁰⁷ The New York Times'a göre Amerika, 1964'te Türklerin Kıbrıs'a müdahalesini engellediği için Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının büyümesinden sorumludur.⁷⁰⁸ Washington Post gazetesindeki bir makaleye göre de sorun Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerine gereken hassasiyeti göstermemesinden kaynaklanmaktadır. 6. Filo'nun ziyaretine bağlı olarak gerçekleşen olaylar ve Türkiye'nin Amerika'ya karşı duyduğu kırıngınlık sebepsiz değildir. Amerika'nın Türkiye'ye yönelik yaptığı hatalardan bazıları ise şöyledir: Birincisi Türkiye'ye gönderilen Amerikan yardımını gerekenin çok üzerinde bir kısmı askeri alana ayrılmıştır. İkincisi ise 1964 yılında Amerika, Türkiye'ye, Kıbrıs'ı işgalden vazgeçilmesini tavsiye ettiği zaman Türkler Amerika'nın ihanetine uğradıkları inancına kapılmışlar ve şimdiye kadar bu inançtan ayrılmamışlardır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin ülkedeki Amerikan personeline tanınan kolaylıklardan ve bazı anlaşmalardan hoşnut olmadığı da yıllardan beri bilinen bir gerçektir. Makalenin devamında yer alan yazıya göre Türkiye, Amerika'nın NATO ve Ortadoğu politikası açısından kilit bir noktada yer almakta ve kendisine karşı yanlış yapılmayacak kadar da değerli bir ülkedir.⁷⁰⁹ NATO da Türklerin ABD'ye karşı düşmanlığının tek ve en güçlü nedenini ABD'nin 1964'te Kıbrıs'a müdahaleyi durdurması olarak görmektedir.⁷¹⁰

Türkiye'de öğrenci protestolarının şiddet eylemlerine kayması birden patlama şeklinde değil *"tırmanma"* hareketi şeklinde gerçekleşmiştir. 1967-1970 dönemindeki öğrenci hareketlerine bakıldığında, öğrencileri şiddete iten nedenler arasında öncelikle polisin zaman zaman gereksiz bir şiddet göstermesi ve siyasal çatışmada bir taraf gibi

⁷⁰⁷ *"International Herald Tribune: 'Türkiye ve Amerika'"*, Cumhuriyet, S.16009, 20.02.1969, s.7.

⁷⁰⁸ *"Turks New Mood Is Puzzling; Anti-U.S. Sentiment Evident In Land Of Nato Ally"*, The New York Times, 17.02.1969, p.13.

⁷⁰⁹ *"Dış Basında Türkiye: Sahibini Isıran Köpek Mi?"*, Cumhuriyet, S.16010, 21.02.1969, s.3; *"Türkiye'ye Kötü Davranmamalı"*, Milliyet, S.7631, 20.02.1969, s.1,7.

⁷¹⁰ Anthony Lewis, *"Tide Of Anti-Americanism In Turkey Has Roots In NATO, U.S. Aid Program"*, The Courier-Journal, Vol. 228, No. 51, 20.02.1969, p.29.

davranması, halkın şiddet olaylarına daha ilgili davranması vardır. Özellikle Komer'in arabası yakıldığı zaman manşetlerde verilen bu haberle insanlar artık halkın ilgisini şiddet uygulayarak çekebileceğine inanmıştır. Ayrıca kendilerini korumak için silahlanan gençler zamanla bu silahları saldırı amacıyla kullanmaya başlamış olaylar kan davasına dönüşmüştür.⁷¹¹ Sonuçta Amerikan 6. Filo'sunun Temmuz 1968'de ve Şubat 1969'da gelişile birlikte başlayan şiddet olayları artarak devam etmiştir. Demirel Hükümeti'nin olayları engelleyecek gücü kalmadığında ise ordu 12 Mart 1971 muhtırasını yayımlamıştır.⁷¹²

Amerikan Kültürel Ataşesi Kenton W. Keith'in şu sözleri se Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının boyutlarını gözler önüne sermektedir: *"1968 sonbaharında İstanbul'a geldim. Şehrin her tarafında Amerikan karşıtı sloganlar vardı. Havaalanından Büyükelçiliğe giderken Güzel Sanatlar Akademisi'nin önünden geçtim. Binadan büyük bir pankart vardı: 'Yankee, Go Home'. Bu İstanbul'un bana 'hoş geldin' demesi idi."*⁷¹³

3. BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ MESELESİ

"Peace Corps" olarak da bilinen Barış Gönüllüleri Teşkilatı, Amerika'nın Sovyet yayılmacılığına karşı 1961 yılında kurduğu resmi bir örgüttür. Amerika'yı diğer ülkelere tanıtmak, bu ülkeleri yakından tanımak ayrıca ülkelerin iktisadi ve kültürel kalkınmalarını sağlamak örgütün temel amacıdır. İlk kez John F. Kennedy tarafından ortaya atılan bu proje, 14 Ekim 1960 yılında Michigan Üniversitesi'nde gündeme gelmiştir. Kennedy, Barış Gönüllüleri aracılığıyla az gelişmiş ülkelerin hızla kalkınmalarını, böylece dünyanın dört bir yanına Amerikan emperyalizminin yayılmasını amaçlamıştır. Projeye ilk olarak üniversite mezunu 30.000 genç *"Barış Misyoneri"* olmak için başvurmuştur. Ayrıca 01 Mart 1961 tarihinde Kennedy'e sunulan araştırma raporunda *"Barış Gönüllüleri, Amerika'ya karşı bir iyi niyet hissini meydana getirebilir"* ifadesi yer almıştır.⁷¹⁴ Dolayısıyla Kennedy Barış Gönüllüleri projesi ile dünyada hâkim olan *"Çirkin Amerikalı"* imajı yerine az gelişmiş ülkelere

⁷¹¹ Ahmet Taner Kışlalı, *"Öğrenci Hareketlerinin Özellikleri ve Nedenleri: Öğrencileri Şiddete Yönelten Nedenler"*, Milliyet, S.9434, 10.02.1974, s.5.

⁷¹² Bodur, a.g.e., s.699.

⁷¹³ *"Interview with Ambassador Kenton W. Keith"*, Library of Congress, Digital ID: <http://www.loc.gov/item/mfdipbib001572>, Date Of Access: 05.05.2020.

⁷¹⁴ Osman K. Akol, *"Barış Gönüllüleri"*, Forum, S. 320, 01.08.1967, s.9.

yardım elini uzatan “*İdealist Amerikalı*” imajını oluşturmayı amaçlamıştır da denilebilir. Öyleyse Rusya’nın yetiştirdiği komünizm misyonerlerine karşılık kapitalizmin misyoneri olarak Barış Gönüllüleri oluşturulmuştur. Bu nedenle Barış Gönüllüleri gerçekte Amerikan dış politikasının yani diğer bir deyişle Soğuk Savaş’ın bir parçası haline gelmiştir. Teknik bilgi açısından yetersiz olan Barış Gönüllüleri görevlendirilmeden önce özel bir eğitimden geçirilmektedir. Bu eğitimde verilen “*Current Events*” ve “*Critical Incident*” dersleri ise oldukça ilgi çekicidir. Current Events dersinde gönüllülere daha çok Amerikan karşıtlığı karşısında nasıl davranılması gerektiği, Amerika lehinde nasıl çalışmalarda bulunabilecekleri öğretilmektedir. Amerikalı bir yazar bu dersin konularını “*Amerika’da Zenci Meselesi, Küba İstilas, U-2 Casus Uçağı, Macar İhtilali*” vs. şeklinde sıralamıştır. Bir başka yetkili ise derslerin amacının insanların beyinlerini yıkamak olmadığını aksine gönüllülere, gittikleri ülkede karşılaşılabilecekleri problemlere ilişkin çözüm yollarını öğrettiklerini açıklamıştır. Critical Incident dersi ise daha çok olumlu şartlarda nasıl davranmaları gerektiğini içermektedir. Örneğin Johnson’un “*Vietnam savaşıyla Türkiye’yi komünist olmaktan koruyoruz*” sözü karşısında Johnson’un yanında mı yoksa karşısında mı yer almaları gerektiği öğretilmektedir.⁷¹⁵

ABD ile Türkiye arasında 27 Ağustos 1962 tarihinde Barış Gönüllüleri konusunda ikili anlaşma imzalanmıştır.⁷¹⁶ Amerikan Başkan Yardımcı L. Johnson’un Barış Gönüllüleri konusunda Türkiye’ye yolladığı 27 Ağustos 1962 tarihli anlaşma mektubunda “*Barış Gönüllülerine ikamet belgesi ücretsiz verilecektir ve sırf Amerikalı olduğu için herhangi bir vergi alınmayacaktır. Barış Gönüllüleri şahsi eşyalarını 6 ay süreyle gümrük vergisi ödemedi Türkiye’ye getirebilecektir*” gibi Barış Gönüllüleri’ne tanınan ayrıcalıklar yer almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin mektuba aynı tarihte cevap vermiştir ve anlaşmayı onaylamıştır. Böylece 1962 yılı Eylül ayının sonlarına doğru 39 kişiden oluşan ilk Barış Gönüllüsü kafilesi Türkiye’ye gelmiştir.⁷¹⁷ Zamanla Türkiye’ye gönderilen Barış Gönüllüleri’nin sayısında artış gözlenmiş ve 1963 yılında 39, 1964 yılında 130, 1965 yılında 317 ve 1966 yılında 500 kişi olmak üzere, toplam 986 Barış Gönüllüsü resmi yoldan

⁷¹⁵ “*Köy Enstitüleri Yerine Barış Gönüllüleri*”, Yön, S. 161, 29.04.1966, s.8.

⁷¹⁶ Ali Sirmen, “*Türk Amerikan İlişkileri Üzerine*”, Cumhuriyet, S.18152, 13.02.1975, s.10.

⁷¹⁷ Ali Hikmet Korkmaz, “*Amerikan Barış Gönüllüleri ve Johnson’un Mektubu*”, Kim Ortanın Solu Dergisi, 30 Kasım-06 Aralık 1966, s.8-9.

yurdumuza gelmiştir.⁷¹⁸ Ancak çok geçmeden Türkiye’de etkisini arttıran Amerikan karşıtlığından Barış Gönüllüleri de nasibini almış ve tepkilerin hedefi haline gelmiştir.

3.1. Barış Gönüllüleri’ne Yönelik Tepkiler

Kennedy’nin bu projesi Amerika’da “Barış Ordusu”, “Kennedy’nin Çoluk Çocuk Ordusu”, “Beatnik Sürüsü”, “Parayı Sokağa Atma Programı”, “Asker Kaçaklarının Sığınağı” şeklinde eleştirilerin hedefi olurken diğer ülkelerdeki Amerikan karşıtları arasında “Casus Ordusu”, “Emperyalizmin Kolları”, “Misyoner Örgütü” ve “CIA’nın Bir Kolu” olarak nitelendirilmiştir.⁷¹⁹ Barış Gönüllüleri Türkiye’ye ilk geldikleri yıllarda ise gerek siyasi çevrelerde gerekse halk arasında olumlu karşılanmış, bazı sol görüşlü yazarlar haricinde kimse gönüllülerin gerçek niyetini sorgulamamıştır. Ancak Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte Barış Gönüllüleri’ne olan bakış açısı da olumsuz yönde değişmiştir.

Ecvet Güresin, Cumhuriyet’teki “Günün Notları” köşesinde Barış Gönüllüleri programına değinmiş ve gönüllülerin yapısının Kennedy’nin ölümünün ardından değişikliğe uğradığını, “Kennedy döneminde kurulan Barış Gönüllüleri teşkilatının amacı o zamanlar dünyaya parlak sözlerle ilan edilmişti. Gönüllüler, az gelişmiş ülkelerin toplum kalkınmasına yardımcı olacaklar ve bir derviş gibi, geri kalmış bölgelerde, köylerde o bölge halkının yaşayışına uyarak çalışacaklardı. Alacakları para 7-8 yüz lira civarındaydı. Ayrıca Amerika’daki hesaplarına ayda 75 dolar yatırılıyordu. Otomobil falan gibi eşyayı gittikleri yere götüremezler, oradan da alamazlardı. Amerika gönüllülerin gelir ve yaşantılarını sınırlandırmakla, Amerikalıların da barış ve insanlık uğruna bir lokma, bir hırka misali yaşayabileceklerini hem göstermek hem de Amerikalıyı az gelişmiş ülkelerde sevdirmek istiyordu. Türkiye’de ilk uygulaması 1962’de başlayan Barış Gönüllülüğünü önceleri kimse yadırgamadı. Kennedy’nin ölümünden sonra Barış Gönüllüleri de yavaş yavaş değişmeye başladı” sözleriyle dile getirmiştir.⁷²⁰ Barış Gönüllüleri konusunda bir diğer eleştiri ise Kemal Üstün’den gelmiştir. Üstün, Barış Gönüllüleri’nin faaliyetlerinin isimleriyle uyuşmadığını, “Ne demek Barış

⁷¹⁸ “Türkiye’nin Köylerine Dağılan Amerikan Ajanlarını Açıkıyoruz”, Dönüşüm, S. 9, 15.12.1966, s.1-2; “Türkiye’de 600 Barış Gönüllüsü Çalışıyor”, Cumhuriyet, S.15094, 08.08.1966, s.5.

⁷¹⁹ “Köy Enstitüleri Yerine Barış Gönüllüleri”, Yön, S. 161, 29.04.1966, s.8.

⁷²⁰ Ecvet Güresin, “Günün Notları: Gönüllüler”, Cumhuriyet, S.15227, 19.12.1966, s.1.

Gönüllüleri? Savaş için gönüllü olanların dilekleri malum. Ama 18-20 yaşlarındaki, çoğunluğu kız olan bu gençlerin uydurma görevleri askeri alanda olmadığına göre, doğrusu, kendilerine verilmiş olan Barış Gönüllüsü deyimi bir türlü kavrayamıyoruz... İlk bakışta hizmet alanları okullar olduğuna göre, eğer gerçek amaçları Türk öğrencilere Amerikancayı öğretmek ise, bunları gönüllü öğretmenler ya da alerjisi olmayan daha uygun bir isim bulunmalıydı... Barış Gönüllüleri, sadece Amerikan çıkarları ile ilgili birer misyon ve hatta ajan durumunda görünmektedirler... Barış Gönüllüleri, az gelişmiş ve uygulanmakta olan ülkelerde çalışmaktadırlar. Niçin? Halbuki, barış fikrinin benimsetilmesi gereken ülkeler dışına-turnağına kadar silahlı ve mütecaviz durumda olanlar değil midir?... Barış Gönüllülerine verilen dil öğretmek görevi kendileri için dil öğrenmek anlamındadır. Zira bulundukları ikişer yıl içinde Türkçe öğrenmek zorundadırlar. Dilimiz, dünyada bilim dili olmadığına göre bu kadar geniş kadrolu bir kuruluşun gönüllüleri Türkçeyi nerede ve ne zaman veya niçin kullanacaklardır?” sözleriyle ifade etmiştir.⁷²¹ Refet Ural, Barış Gönüllülerini “Altın kap içerisinde sunulan zehirden farksızdır” diye nitelendirmiş ve Gönüllülerin aslında Amerikan misyoneri olduğunu “Bu kimseler Amerikan hükümeti tarafından sevki idare edilen ve özel eğitim, öğretim gördükten sonra, geri kalmış memleketlere güya ışık tutmak, kalkınmalarına yardım etmek için gönderilen Amerikalı misyonerlerdir” sözleriyle dile getirmiştir.⁷²² Dönüşüm dergisinde yayımlanan bir makalede de Barış Gönüllüleri Hristiyan misyoneri olarak nitelendirilmiştir: “Türkiye’de bir ‘Barış Gönüllüleri’ gerçeği vardır. Beş yıldan beri, birtakım Amerikalı adamlar ve kadınlar, sayıları gittikçe artarak yurdumuza gelmekte ve dört bir yana dağılmaktadırlar. Bu kişilerin gerçek görev ve amaçlarını, Amerikalı yöneticilerinden başka bilen yoktur. Bilinen tek şey ise, en küçük köylere dek yerleşen bu ‘barış meleklerinin’, gittikleri yerlerde Amerikan ve Hristiyanlık propagandası yaptıkları, çeşitli davranışları ile ahlâkı bozdukları ve sürekli gözlemlerle Türkiye’nin toplumsal yapısını incelemekte olduklarıdır.”⁷²³ Haluk Ülman ise Cumhuriyet’teki yazısında Barış Gönüllüleri konusunda Hükümetin sessiz tutumunu şu sözlerle eleştirmiştir: “Türkiye gibi teknik ve görevsel bilgiye muhtaç bir ülkeye, nasıl gerçekleştireceklerini bilmediğimiz toplum

⁷²¹ Kemal Üstün, “Tartışma: Barış Gönüllüleri”, Cumhuriyet, S.15190, 12.11.1966, s.2.

⁷²² Cavit Orhan Tütengil, “Barış Gönüllüleri Tartışması”, Cumhuriyet, S.15168, 21.10.1966, s.2.; Refet Ural, “Tartışma: Barış Gönüllüleri ve Gerçek”, Cumhuriyet, S.14785, 28.09.1965, s.2.

⁷²³ “Türkiye’nin Köylerine Dağılan Amerikan Ajanlarını Açıkıyoruz”, Dönüşüm, S. 9, 15.12.1966, s.1-2.

kalkınmasına yardım bahanesiyle gönderilen niteliksiz Amerikan gençlerinin durumları ve çalışmaları konusunda Türk Hükümeti'nin kesin bir açıklama yapmak zamanı hala gelmemiş midir?"⁷²⁴ İhsan Mersinoğlu da Barış Gönüllüleri konusuna değinmiş ve Türkiye için tehlikeli olduklarını, bu yüzden geri gönderilmeleri gerektiğini, "Eğer Barış Gönüllüsü olarak çalışan İngilizce lise hocası, dersinde: Amerika'nın Vietnam politikasının doğruluğunu izah ederse Johnson'ın dünya politikasındaki aktif rollerini anlatırsa, yılbaşı gecesi Washington'da nasıl eğlenilir ve Amerika'da hayat nasıldır diye konuşmalar yaparsa... ben bir Türk olarak bize hizmet için gelmiş olan bu yabancıların hizmetleri ile milli menfaatlerimize aykırı tutum yaptıklarını kabul eder, derhal vatanlarına iade ederdim" sözleriyle ifade etmiştir.⁷²⁵ Ant dergisi de "Türkiye'de Bulunan CIA Ajanları" adlı makalesinde Barış Gönüllüleri'nin faaliyetlerini gerçekleştirirken gizlenmeye ihtiyaç dahi duymadıklarını, "Gittiği yere ölüm getiren canlandırmanın, istediği biçimde demokrasilerin kurulup gelişmesini planlayan türlü çeşitli örgütler vardır. Bunlar kimi haber alma servisi kimi askeri savunma paktı adı altında icrai faaliyet eyler. Temelde amaç Amerikan tekellerinin çıkarları olduğuna göre yakıştırılan adların şirinlik muskası kabilinden hoş şeyler olması doğaldır. Türkiye'de Barış Gönüllüleri'nin ne cici şeyler olduklarını görmedik mi?... Barış Gönüllüleri Anadolu'da bir seri anketler açar, yine ülkemizin güvenliği ile ilgili bazı bilgileri kendi ülkelerine salıverirler. Biz bunu ancak bizden çalınan bilgiler sakınca duyulmaksızın basılıp yayınlandığında haber alır ve kendi ülkemizle ilgili birçok gerçekleri de bu meyanda dış kaynaklardan zahmetsizce öğrenmiş oluruz. Amerika'nın kirli emellerini sahneye koymak için gizlilik şartının aranmadığı tek ülkedir Türkiye" sözleriyle belirtmiştir.⁷²⁶ Osman K. Akyol'da Forum dergisindeki yazısında Amerika'nın Barış Gönüllüleri'ni Doğu Anadolu'ya göndermesinin tesadüf olmadığını, "Barış Gönüllüleri'nin yurdumuza yayılışları, batıdan doğuya gidildikçe yoğunlaşmaktadır. En sıkı ve toplu çalıştıkları alan Doğu Anadolu bölgesidir. Bunu bir rastlantı saymak bizi çok aldatır. Düşünülmelidir ki Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamayan tek devlet Amerika'dır. Öyle görülüyor ki Amerika hala Sevr Antlaşması havası içindedir" sözleriyle açıklamıştır.⁷²⁷

⁷²⁴ Haluk Ülman, "Türk Amerikan İlişkileri: Değişen Dünya", Cumhuriyet, S.15203, 25.11.1966, s.2.

⁷²⁵ "Tartışma: Düşün Ama Başar", Cumhuriyet, S.15103, 17.08.1966, s.2.

⁷²⁶ "Türkiye'de Bulunan CIA Ajanları", Ant, C. 4, S. 94, 15.10.1968, s.10.

⁷²⁷ Osman K. Akyol, "Barış Gönüllüleri", Forum, S. 320, 01.08.1967, s.11.

*“Barış Gönüllülerine hiçbir yabancıya tanınmayan ayrıcalıklar tanımıştır. Türkiye’de ve Amerika yabancılara çalışmalarına sınırlar konmuşsa da Barış Gönüllüleri’nin çalışmaları sınırlandırılmadıktan başka birçok kapılar onlara açık tutulmakta, hatta zorlanmaktadır. Bunların aldıkları maaşlar hiçbir vergiye bağlanmamakta, Türkiye’ye getirdikleri eşyalardan vergi alınmamaktadır”*⁷²⁸ diyen Müslim Özbalkan’a göre Barış Gönüllüleri programı gün geçtikçe geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Ona göre, *“Barış Gönüllüleri programları tek yanlı, Amerika’nın çıkarına işleyen bir düzendir. Barış Gönüllüleri programlarının bundan yararlanan ülkelerinin de çıkarına olduğunu göstermek için harcanan çabaların boşa çıktığı ve artık birçok az gelişmiş ülkelerin bu programlara son vermek yolunda olduğu görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki sekiz yıllık Barış Gönüllüleri denemesi, bunların az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmayacaklarının, yetişkin insan gücüne duyulan ihtiyacı karşılayacak nitelikte olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ulusal kalkınmasını hızla gerçekleştirmek yoluna yönelen ülkelerin ilk işi, ülkelerinden Barış Gönüllülerini çıkarmak olmaktadır. Barış Gönüllüleri ile ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeyi sağlamak, bağımsız bir ülkede olmak amacının uyuşmadığı amaca varmak için bu iş birliğinden ayrılmanın zorunlu olduğu kesinlikle anlaşılmıştır.”*⁷²⁹

1965 yılında Kim dergisi Barış Gönüllüleri hakkında bir anket hazırlamıştır. Ankette, *“Amerikan Barış Gönüllüleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Ve Türkiye’de yararlı oluyorlar mı?”* soruları sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevapların bazıları ise şu şekildedir: Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer (Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Öğretim Üyesi): *“Amerikan Barış Gönüllüleri’nin, Amerikan Gizli İstihbarat Teşkilatı’nın (CIA) hizmetinde oldukları hakkında şüpheler vardır. Belki hepsi böyle değil. Fakat birçoklarının bu hizmette oldukları şüphesi gittikçe kuvvetleniyor... Barış Gönüllüleri adı altındaki kimselerin Türkiye’de yararlı değil, zararlı olduklarına şüphe yoktur.”* Prof. Dr. Cemal Mıhcıoğlu (SBF Öğretim Üyesi): *“...Barış Gönüllüleri’nin çalışmalarını yakından izlemek fırsatını bulanlardan duyduğumuz, bu ‘dostluk elçilerinin’ gerektiği kadar yararlı olmadıkları, bir kısmının Türkiye’yi ve Türkleri tanıtmak konusunda gereken çabayı göstermediklerini ve hatta bazılarının hareket ve*

⁷²⁸ Müslim Özbalkan, *“Barış Gönüllüleri”*, Milliyet, S.7623, 12.02.1969, s.7.

⁷²⁹ Müslim Özbalkan, *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yay., İstanbul 1970, s.239.

davranışlarıyla iyi niyetleri hakkında vatandaşlarımızda şüpheler uyandırdıklarını göstermektedir....” Emekli memur Necmi Gülcügil: *“Amerikan Barış Gönüllüleri için iyi şeyler duymuyoruz. Kimisi ajan diyor, kimisi misyoner diyor. Her ne iseler bir an önce geldikleri yere gönderilmeliler.”* Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencisi Orhan Sivaslı: *“Onlar çağdışı koşullara sahip bir devletin çocukları, bize yararlı olamazlar. Sonra, haklarında duyduklarımız kendilerinden nefret etmemize yetiyor.”* Ev hanımı olan Suzan Aktoprak: *“Yine mi Amerikalılar? Hala mı bunların dostluklarından hayır gelmeyeceği anlaşılmadı? Pes doğrusu.”* Terzi kalfası Süleyman Erdoğan: *“Onların ne faydası olur bize? Olsa olsa bizi sömürmeye geliyorlardır.”* Ankara Valisi Celalettin Coşkun: *“Valla ben memurum, şehrin valisiyim. Beni bu işlere sokmayın ne olur...”* diye cevaplarırken Prof. Dr. Suat Bilge: *“Cevap vermek isterdim. Ama benim Avrupa’da milletlerarası hakimlik sıfatım var bunun için bu sorulara cevap veremeyeceğim beni mazur görünüz”* şeklinde cevap vermiştir.⁷³⁰ Erol Gürakar ve Ali Peker adındaki iki üniversite öğrencisi ise Barış Gönüllüleri konusunda, *“Bu teşkilatın gayesi, Barış Gönüllüleri, köy kalkınması vs. gibi etkiler altında köylere kadar sokulmak, sempati toplamak, idari makamların alt kademeleri hakkında bili sahibi olmak ve bunları tespit etmektir... Bu suretle köyün sosyal yapısını incelemişler ve hazırladıkları raporları Barış Gönüllüleri teşkilatına vermişlerdir... Köylerimize kadar sokulan Amerikalılar topladıkları malumatı ileride yine kendi menfaatleri için ve bizim aleyhimize kullanacaklardır... Vaziyet korkunçtur”* değerlendirmesini yapmıştır.⁷³¹ Arslan Varlık adındaki bir genç, *“Kendilerine ne unvan verilirse versinler, sömürücüden başka bir şey değildirler. Bunlar her zaman ve her devirde vardır”* açıklamasını yaparken, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Birliği Başkanı Ufuk Şehri ise *“Türkiye’ye gönderilen Barış Gönüllüleri birer Hristiyan misyoneridirler”* yorumunu yapmıştır.⁷³² Cavit Orhan Tütengil ise Barış Gönüllüleri’ni Amerikan emperyalizminin kültür öncüleri ve orduları olarak nitelendirmiş ve Amerika’nın az gelişmiş ülkelere Barış Gönüllüleri adıyla gençler göndermesinin altında başka bir amacı olduğunu söylemiştir.⁷³³ İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Metin Sarıbaş ise gönüllüleri, *“Barış Gönüllüleri’nin iki yüzü vardır. Görünen yüzleri ve*

⁷³⁰ “Barış Gönüllülerinden Hayır Gelmez”, Kim Ortanın Solu Dergisi, 7-13 Aralık 1966, s.8-9.

⁷³¹ “Tartışma: Koalisjonsuz İktidar”, Cumhuriyet, S.14777, 20.09.1965, s.2.

⁷³² “Tartışma: Bir Gün Elbette”, Cumhuriyet, S.15190, 12.11.1966, s.2; “TMTF Kongresinde Barış Gönüllülerine ve Nurculara Çatıldı”, Cumhuriyet, S.15194, 16.11.1966, s.1.

⁷³³ Cavit Orhan Tütengil, “Barış Gönüllüleri Tartışması”, Cumhuriyet, S.15168, 21.10.1966, s.2.

görünmeyen karanlık yüzleri. Görünen yüzlerinde iyi şeyler görmek mümkündür... Barış Gönüllüleri casusluk, misyonerlik yapmaktadırlar. Bu olaylar su götürmez gerçeklerdir... Ahlak, din ve diğer sosyal kurumlarımızı tıpkı ekonomimizde olduğu gibi sömürmektedirler. Barış Gönüllüleri Amerika emperyalizminin içimize sızmış kılcal damarlarından başka bir şey değildir” sözleriyle eleştirmiştir.⁷³⁴

ODTÜ’de görevli iki Amerikan Barış Gönüllüsünün ise öğrencilerine “*Son seçimlerde hangi siyasi partiye, niçin oy verdiniz?*” başlıklı bir kompozisyon ödevi vermiş olmaları Barış Gönüllüleri’nin amaçları dışına çıkarak siyasi eğilimleri tespit etmeye çalıştıklarını da göstermektedir.⁷³⁵ Ayrıca Afyon’da görev yapan Barış Gönüllüsü Marcia Hammer, Ekim ayında yapılan seçimleri AP’nin kazandığını öğrenince kendini tutamayıp “*We Won I Am Happy*” (*Biz kazandık, sevinçliyim*) demesi de bu durumun örneklerinden biridir.⁷³⁶

Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı 07 Şubat 1966 tarihinde Cumhuriyet Senatosu’nda yaptığı konuşmada Barış Gönüllüleri konusuna, “*Barış Gönüllüleri diye bir teşkilât; Türkiye’de ne barışı ise, bize öğretecekleri, bizim geçmişimiz, istikbalimiz, bilmem, mazisi olan bir milletiz; bize barışı öğretebilecek nitelikte, daha onlar yeryüzünde mevcut değilken, daha, İspanya’da, Fransa’da babaları, dedeleri oralarda iken, naklolmadan Amerika’ya filâna, Osmanlı İmparatorluğu vardı. Türk devletleri vardı ve bize öğretecekleri ne barış ne savaş, bir şey yoktu. Bu Barış Gönüllüleri adı altında hangi istikamete yönelmiş bir teşkilât çalışıyor, bilmeyiz. Bu itibarla bu Barış Gönüllüleri filân işi artık son bulmalı ve buna nihayet verilmelidir”* sözleriyle değinmiştir.⁷³⁷ Senatör Suphi Karaman ise Barış Gönüllüleri ile ilgili düşüncelerini, “*...A.I.D. Türkiye’ye yerleşince, Amerikalı eğitim uzmanları hazırladıkları 20 kadar eğitim projesinin kabulünü istemişler ve projeler yürürlüğe konulmuştur. Bu projelerin kritik olanlarından bazıları şunlardır. Program geliştirme projesi, araç geliştirme projesi, deneme ve fen liseleri projesi, beslenme eğitimi projesi, Barış Gönüllüleri öğretmen yetiştirme projeleri... Barış Gönüllüleri için kamuoyunda uyanan şüpheler hepimizin malûmudur....*” sözleriyle dile getirmiştir.⁷³⁸

⁷³⁴ Metin Sarıbaş, “**Tartışma: Yine Barış Gönüllüleri**”, Cumhuriyet, S.15227, 19.02.1966, s.2.

⁷³⁵ “**Barış Gönüllüleri**”, Yön, S. 172, 15.07.1966, s.5.

⁷³⁶ Selahattin Hakkı Esatoğlu, “**We Won, I am Happy**”, Ulus, 28.12.1966, s.1.

⁷³⁷ CSTD, 07.02.1966, B. 44, Dö.1, Top. 5, O. 3, C. 33, s.172.

⁷³⁸ CSTD, 31.01.1971, B. 33, Top.10, O. 2, C. 63, s.635-636.

İlhan Selçuk 1965 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan “Sivri” adlı köşe yazısında “*Bu Amerika gittikçe Türkiye’ye daha fazla yayılmakta. bankasıdır, şirkettir, kültür merkezidir, otelidir, kitaplığıdır, haber organıdır. Barış Gönüllüsüdür, uzmanıdır, mühendisidir... Resmi ve özel sektörün her köşesinde uzman da uzman. Amerika’nın istilasına uğramışız*” sözleriyle Amerika’nın yurdun her köşesine yayıldığını ifade etmiş ve Türkiye’deki Amerikan varlığına karşı çıkmıştır.⁷³⁹

Barış Gönüllüleri hakkında yapılan eleştirilerden bir diğeri ise CIA hesabına çalışıyor olmalarıdır. Dönüşüm dergisi “*Bugün, Türkiye’de sayısı bini aşmış bulunan bu ne idüğü belirsiz kişilerin, aslında ABD’nin karanlık emellerine hizmet eden birer ajandan başka bir şey olmadıkları ortaya çıkmıştır...*” şeklindeki sözlerle duruma açıklık getirmeye çalışırken, Osman K. Akol, Yön dergisindeki yazısında, Barış Gönüllüleri’nin köylerde özgürce dolaşmasını eleştirmiş ve gönüllülerin Türk köylülerini kendi çıkarları doğrultusunda kazanmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Ayrıca gönüllülerin fotoğraf makinaları, sinema aletleri ve ses kayıt cihazlarıyla Türk köylüsü hakkında her türlü veriyi elde ettiklerini, böylece arşivlerinin bu belgelerle dolu olduğunu da ifade etmiştir.⁷⁴⁰ Nafiz Doğan da Cumhuriyet’teki yazısında bu konuya, “*Buraya dostluk ve sempatiyi kuvvetlendirmek için geldilerse, onlarla her alanda direkt ilişkiler kuracak, Türk aydınları ve entelektüelleridir. Bu misyonerler niçin onların bulunduğu bölgelere sokulmuyorlar da Ankara gibi büyük şehirlerimizin gecekondularında, köylerimizde ve eğitim müesseselerimize yerleşmiş bulunuyorlar. “Barış Gönüllüleri’nin gizli amaçları: aralarında bulundukları halktan bilgi toplamak, haber almak ve Amerikan menfaatlerine uygun fikirleri ustaca halkın kafasına aşılacaktır. Bunlar arasında ülkedeki Amerikan elçiliği emrinde çalışırlar. Ayrıca, o ülkedeki faaliyet gösteren Amerikan CIA casus teşkilatıyla iş birliği yapanlar hatta bunlar arasında bazı CIA ajanları da Barış Gönüllüsü namı altında görünür*” sözleriyle değinmiştir.⁷⁴¹

22 Ağustos 1966’da Amerika’dan, CIA için casusluk yapan Bart ve Mary Ann adındaki iki Barış Gönüllüsüne hitaben gönderilen bir mektup ise ODTÜ öğrencileri tarafından ele geçirilmiştir. Mektup açıkça göstermektedir ki CIA, Türkiye’ye Barış

⁷³⁹ İlhan Selçuk, “Pencere: Sivri”, Cumhuriyet, S.14743, 17.08.1965, s.2.

⁷⁴⁰ “Türkiye’nin Köylerine Dağılan Amerikan Ajanlarını Açıkıyoruz”, Dönüşüm, S. 9, 15.12.1966, s.1-2; Osman K. Akol, “Barış Gönüllüleri Mi Savaş Gönüllüleri Mi”, Yön, S. 175, 05.08.1966, s.8.

⁷⁴¹ Nafiz Doğan, “Tartışma: Barış Gönüllüleri”, Cumhuriyet, S.15104, 18.08.1966, s.2.

Gönüllüsü adıyla gönderdikleri ajanlardan sürekli olarak bilgi almakta ve siyasi gelişmeleri etkileyecek emirler vermektedir. Söz konusu mektupta özetle şu ifadeler yer almaktadır: *“Sevgili Bart ve Mary Ann, Son mektubunuza teşekkür ederim. Maden’deki görevinizin bu kadar kötü sonuçlanmasına üzıldüm... Bu meyanda Amerika tarafından sözüüm ona geniş baskıya maruz kalmadan sonra Türkiye’nin kendi bağımsızlığına önem vermeye başlaması gibi geniş bir sorunla da karşılaştığınız anlaşılıyor... Türk gazetelerini okuma fırsatını buldum. Ve durumun pek ümit verici olmadığı hususunda sizinle mutabıkım. Ankara’daki dalaşmanın 1960 Devrimi’nden hemen öncesi hariç olmak üzere, herhangi bir döneminkinden daha kötü olduğu görülüyor. Meclisin herhangi bir şey yapmaması da gelecekteki gelişmeye ait umutlar hususunda ister köylü ister orta sınıf şehirli olsun, birçok insanı hayal kırıklığına düşürmektedir. Sol yazarların tutuklanmaları ve son zamanlarda her tarafta yaygın olarak dinin politikaya karıştırılması ithamları beni özellikle üzdü. AP’nin önerdiği seçim kanunlarının yenilgiye uğradığı anlaşılıyor ve bu iyidir. Seçim kanunundaki değişiklikler Menderes’in düşüşünde etkisi olan işlerden biri idi. Mahalli seviyedeki Hükûmet ve politika konusundaki izlenimlerinizi çok ilginç buldum. Ve ister Ankara’da ister gideceğiniz yerde kulak kabartıp izlenimlerinizi bana göndereceğinizi umarım... Türk kamuoyu hakkındaki raporlarınızı beklerim....”*⁷⁴²

Türkiye’de yalnızca Amerikalılar değil, onlara yardım eden Türkler de CIA ile iş birliği yapmakla itham edilmiştir. Ant dergisinin yayımladığı *“Barış Gönüllüleri’ni Yetiştiren Türk’leri Açıkıyoruz”* adlı makalede bu konuda şu değerlendirme yapılmıştır: *“Türkiye’de Amerikan emperyalizminin başımıza musallat ettiği bir ‘Barış Gönüllüleri’ belası vardır. Bu bela sadece Türkiye için değil, geri bırakılmış ülkelerden çoğu için söz konusudur. Bu ülkelerden bir kısmı Barış Gönüllüleri’ni, gerçek çehreleri ortaya çıktıktan sonra defetmişlerdir. Ama, Amerikan emperyalizminin dümen suyunda sürüklenen iktidarlar, bu profesyonel casusları hala bağırılarına basmaktadır... Peki bu profesyonel Amerikan casuslarını, Türkiye’ye hiçbir yabancılık duymadan girmelerini sağlayacak şekilde eğitenler kimlerdir?... Bunun cevabı hazindir! Çünkü, Barış Gönüllülerini eğitenler, ne yazık ki, Türkiye’den gitmiş olan vatandaşlarımızdır.”*⁷⁴³

⁷⁴² “Türkiye’deki Barış Gönüllüleri’ne Verilen Talimat Ele Geçirildi”, Ant, C. 1, S. 18, 02.05.1967, s.5.

⁷⁴³ “Barış Gönüllüleri’ni Yetiştiren Türk’leri Açıkıyoruz”, Ant, C. 6, S. 149, 04.11.1969, s.6.

Amerika’da Barış Gönüllüleri’nin yetiştirilmesinde görevli Faruk Loğoğlu ise *“Mühim olan Barış Gönüllüleri arasındaki birkaç ajan değildir, çünkü onların toplayabileceği istihbarata zannederim Amerikan Hükümeti’nin pek ihtiyacı yoktur. Amerika, memleketimiz hakkında neyi bilmiyor ki bir de tutup kendi kendilerini zor idare edebilen gençleri göndersin aramıza...”* açıklamasını yapmıştır.⁷⁴⁴ Türkiye’deki Barış Gönüllüleri lideri McClure’de CIA’nın Barış Gönüllüleri ile bir ilgisinin olmadığını hatta Kennedy’nin de bunu desteklemediğinin ileri sürmüştür.⁷⁴⁵ Amerika Büyükelçisi Parker Hart ise Barış Gönüllüleri’nin bir casusluk örgütü görevi yaptıkları konusunda, *“Barış Gönüllüleri Amerikan Hükümeti ile ilgisi olmayan tamamen bağımsız bir örgüttür. Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’ye gelmelerini Hükümetiniz istemiştir. Bunlardan Anadolu’da İngilizce öğretmeni olarak faydalanılmaktadır. Son yıllarda adetleri 600’den 250’ye indirilmiştir. Ancak Hükümetiniz bunların adedinin çoğaltılmasını istemiştir. Şunu da hemen belirtiyim Barış Gönüllüleri Türk Hükümeti istemediği takdirde derhal yurtdunuzda çıkarılabilir ve çıkarılacaktır”* açıklamasını yapmıştır.⁷⁴⁶ 1969 yılında Joseph Holzer, Sharon Buckley ve Walt Ruchling adındaki üç Barış Gönüllüsü ise Türkiye’deki Barış Gönüllüleri Müdürlüğü’ne 26 Kasım’da bir mektup göndererek, Barış Gönüllüleri programının amacını *“Dünya barışına, karşılıklı anlayışa ve toplumsal değişikliğe katkıda bulunmak”* olarak öğretildiğini ancak Türkiye’de geçirdikleri bir yılın sonunda farklı izlenimlere sahip olduklarını açıklamışlardır. Ayrıca gönüllüler *“Amerikan militarizminin güler yüzlü ticaretinin, emperyalizmin, materyalizmin ve ırkçılığın bir parçası”* olmalarından dolayı vicdanlarının rahat olmadığını belirtmiş ve görevlerinden istifa etmişlerdir.⁷⁴⁷

Barış Gönüllüleri ile ilgili eleştirilerin yanı sıra halk da gönüllülere karşı tepkilerde bulunmuşlardır. 1965 yılında ODTÜ’de öğrencilerinin siyasal görüşlerini ve özellikle TİP’e karşı tutumlarını araştıran bir Barış Gönüllüsü, olayın açığa çıkması üzerine apar topar Amerika’ya geri gönderilmiştir. 1966 yılında Zonguldak’ın Devrek ilçesi, Dirgine köyünde Barış Gönüllüsü bilinmeyen bir nedenle köylüler tarafından iyice dövülmüş ve olay resmi makamlara yansıtılmadan görevden alınmıştır.⁷⁴⁸ Samsun’da ise 19 Mayıs Lisesi’nde İngilizce eğitimi için David Boris adında bir Barış

⁷⁴⁴ “Barış Gönüllüleri Neyin Nesidir?”, Ant, C. 6, S. 154, 09.12.1969, s.13.

⁷⁴⁵ “Yine Barış Gönüllüleri”, Yön, S. 208, 25.03.1967, s.6.

⁷⁴⁶ İzzet Sedes, “İşlerinize Karıştığımız Doğru Değil”, Milliyet, S.7493, 03.10.1968, s.1.

⁷⁴⁷ “İstifa Eden 3 Barış Gönüllüsü Yakındır”, Cumhuriyet, S.16292, 03.12.1969, s.1.

⁷⁴⁸ “Türkiye’nin Köylerine Dağılan Amerikan Ajanlarını Açıkıyoruz”, Dönüşüm, S. 9, 15.12.1966, s.1-2.

Gönüllüsü görevlendirilmiş ancak öğrenciler Amerikalıyı “*Yankee, Go Home!..*” diyerek kovmuşlardır.⁷⁴⁹ Türkiye Barış Gönüllüleri Başkanı David E. Berlev bir kadını otomobili ile çığneyerek ölümüne sebep olmuş ancak diplomatik dokunulmazlığı gerekçesiyle serbest bırakılmıştır. Bu olaylar gönüllülere olan tepkileri giderek arttırmıştır.⁷⁵⁰ Bursa’nın Keles ilçesinin Baraslı köyünde halk, bir gönüllünün oturduğu evi taşlamış, Polatlı Ortaokulu öğrencileri, Barış Gönüllüsünün bir öğrenciyi derste kötü bir şekilde dövmesinden dolayı sessiz yürüyüş yapmıştır.⁷⁵¹ ODTÜ Öğrenci Derneği 1966 yılında yayımladığı bildiri ile Barış Gönüllüleri Teşkilatı’nın Türkiye’deki faaliyetlerinin yasaklanmasını istemiştir.⁷⁵² Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Genel Başkanı Feyzullah Ertuğrul, Milli Eğitim Bakanı’na bir muhtıra vererek Barış Gönüllüleri’nin okullardan çıkarılmasını istemiştir.⁷⁵³ Ankara’daki ve İstanbul’daki üniversitelerde İngilizce öğretmenliği yapan Barış Gönüllüleri’ni öğrenciler boykot etmiş ve CIA casusları olarak adlandırdıkları tüm gönüllülerin ve diğer yabancı öğretmenlerin sınıflardan çıkarılana kadar geri dönmeyeceklerini açıklamışlardır. İngilizce öğretmenliği yapan başka bir gönüllü ise öğrenciler tarafından dövülmüştür.⁷⁵⁴ Türk öğretmenlerin yaklaşık yarısını temsil eden iki sendika ise 1969’da ABD Barış Gönüllüleri’nin sınır dışı edilmesi için dört günlük grev çağrısı yapmıştır.⁷⁵⁵

28 Şubat 1970’te Gazi Eğitim Enstitüsü (GEE) öğrencileri Enstitü ’de öğretim üyeliği yapmakta olan Barış Gönüllüleri’nin görevden alınmaları için boykota başlamışlardır. Bu arada Amerikan karşıtı gösteri yapan öğrenciler “*Barış Gönüllüleri*” adında kısa bir oyun sahnelemişlerdir ve oyunun ardından bahçede toplanarak bir Amerikan bayrağını yakmışlardır. GEE Kurulu boykotu sona erdirmek için “*Bu ders yılı sonundan itibaren okulda Barış Gönüllülerine görev verilmemesini Millî Eğitim Bakanlığı’ndan istemeye*” karar vermiştir.⁷⁵⁶ Barış Gönüllüleri’ne yönelik protestolardan bir diğeri ise İstanbul Kadıköy Maarif Koleji’nde meydana gelmiştir.

⁷⁴⁹ “Barış Gönüllülerinden Hayır Gelmez”, Kim Ortanın Solu Dergisi, 7-13 Aralık 1966, s.8-9.

⁷⁵⁰ “Barış Gönüllüleri Başkanı, Otomobille Bir Kadını Ezdi”, Milliyet, S.6526, 23.01.1966, s.7.

⁷⁵¹ Özbalkan, a.g.e., s.157.

⁷⁵² “O. D. T. Ü. Öğrenci Derneğinin Barış Gönüllüleri İle İlgili Bildirisi”, Cumhuriyet, S.15044, 19.06.1966, s.7.

⁷⁵³ “TÖS Yeni Bakana Dün Muhtıra Verdi”, Milliyet, S.6967, 19.04.1967, s.1.

⁷⁵⁴ Robert M. Fresco, “Yanks In Turkey: A Problem of Visibility”, CIA, 28.03.1971, CREST, NSPR, Doc. No.: CIA-RDP80-01601R000800230001-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 15.04.2020.

⁷⁵⁵ “Strike Protests Peace Corps”, The Akron Beacon Journal, No. 245, 15.12.1969, p.B13.

⁷⁵⁶ “Amerikan Bayrağını Yaktılar”, Milliyet, S.7995, 27.02.1970, s.11.

Okul müdürü Vehbi Güney olayı şu şekilde aktarmıştır: “Öğrencilerimiz burada çalışan Barış Gönüllüsü Amerikalıları çeşitli yollardan protesto ettiler. Onlar da gittiler. Bakanlığımız onları göndermekte haklı olabilirler. Ama ondan sonra koca okulun yarım ders yılı boş geçti. Bir gün Barış Gönüllüleri’nden birinin ders verdiği sınıfın kürsüsü üzerine bir öğrenci büyük abdest yapmış! Bir gün de çöp tenekesinin içini kâğıtlar, süngerlerle doldurup, sınıfın içinde yaktılar. Bütün her taraf duman oldu. Amerikalı hocayı protesto etmişler....”⁷⁵⁷

Dışişleri Bakanlığında, on kadar Bakanlık Temsilcisi’nin de katıldığı gizli toplantıda, Genelkurmay Temsilcisi yeniden Barış Gönüllüsü gelmemesini, Türkiye’de bulunanlarında sayılarının azaltılıp mümkün olan kısa sürede gütmelerini istemiştir. Ayrıca Genelkurmay Temsilcisi, Barış Gönüllüleri’nin çalışmalarına değinerek “bu kapının kapatılmasını” da tavsiye etmiştir.⁷⁵⁸ Türkiye’de Barış Gönüllüsü olarak bir süre kaldıktan sonra Amerika’ya dönen Sally Poland “1963 yılında patlak veren Kıbrıs olaylarından sonra Türkiye’de Amerikan aleyhtarlığının uyandığını” ileri sürmüş ve Türkiye’de Hristiyanlık propagandası yapmak suçuyla itham edildiklerini söylemiştir.⁷⁵⁹ Bonn’da yayımlanan Bonner General Stadanzeiger gazetesi ise “Türkiye’de Bulunan Barış Gönüllüleri” için yazdığı bir makalede “Amerika’da casusluk yapmak için eğitilerek gönderilen, sözde Barış Gönüllüleri’nin çalışmaları artık iflas etmiştir. Türkiye’deki aydın çevreler bunların amaçlarını anlamışlar ve tasfiye yoluna gitmişler” açıklamasını yapmıştır.⁷⁶⁰

Devrimci gençlerin, Barış Gönüllüleri’nin can güvenliklerini tehdit etmeleri üzerine Amerikan yetkilileri tahliye kararı almak zorunda kalmıştır. Alınan karara göre üniversitelerde ve yüksek okullarda İngilizce öğretmenliği yapan Barış Gönüllüleri, ilerleyen süreçte işlerini bırakacaklardır ve yerlerine yenileri de gönderilmeyecektir. Barış Gönüllüleri Teşkilatı’nın bir yetkili kişisi, alınan bu kararlarda öğrenciler arasında şiddet olaylarının yeniden alevlenmesinin, devrimci öğrencilerin devamlı olarak Barış Gönüllüleri’nin hayatlarını tehdit etmelerinin ve Barış Gönüllüsü tesislerini bombalayacaklarını söylemelerinin etkili olduğunu açıklamıştır. Bu tehditlerden Barış Gönüllüleri de haberdar edilmiş ve kendilerine ya Amerika’ya

⁷⁵⁷ Sedat Sertoğlu, “Barış Gönüllüsünü Protesto Etmek İçin Kürsüye Pislediler”, Milliyet, S.8293, 06.12.1970, s.3.

⁷⁵⁸ “Genel Kurmay Barış Gönüllüsü İstemiyor”, Milliyet, S.7891, 10.11.1969, s.1.

⁷⁵⁹ “Türkiye’den Dönen Barış Gönüllüleri İzlenimlerini Anlattılar”, Cumhuriyet, S.15104, 18.08.1966, s.3.

⁷⁶⁰ Orhan Türel, “Türk Aydını, Barış Gönüllülerini Tasfiye Etti”, Milliyet, S.7934, 25.12.1969, s.3.

dönmek ya da başka bir ülkeye tayin edilmek için tercih yapma hakkı verilmiştir. İki kolejde çalışan 27 barış gönüllüsü ise protestocu öğrenciler tarafından işlerinden uzaklaştırılmıştır.⁷⁶¹ Artan tepkiler üzerine 1968 yılına gelindiğinde Barış Gönüllüleri yöneticileri toplum kalkınması programına son vermiştir. Barış Gönüllüleri müdürü Washington'a yolladığı raporda programın Türkiye için sonlandırılmasının nedenlerini ise şu şekilde ifade etmiştir: *"Birkaç gönüllünün başarılı olmasına karşın, genel olarak öteki gönüllülerin çalışmaları programın sürdürülmesi için, özellikle Türklere göre, yeterli değildi. 1964 Kıbrıs buhranını izleyen günlerde, Türk-Amerikan ilişkilerinin oldukça gerginleşmesi Barış Gönüllülerine basında casusluk yaptıkları, Hristiyan dinini aşlamaya çalıştıkları ve antika eşya kaçırdıkları biçiminde hücum edilmesine yol açmıştır. Her ne kadar bu hücumlar gönüllüleri bulundukları yerlerde fazla etkilememiş ve mahalli memurlarla olan ilişkileri iyi bir şekilde devam etmişse de gerek Barış Gönüllüleri'nin bütün programlarını gerekse hükümet seviyesindeki ilişkileri olumsuz yönde etkileyebileceği göz önüne alınarak, programın devam etmemesine karar verildi."*⁷⁶²

Barış Gönüllüleri'nin 1966 yılında Türkiye Bürosu Müdürü olarak görev yapan Donovan V. McClure, Amerikan basınına *"Gönüllüler CIA ajanı olmak ve Hristiyanlık propagandası yapmak ile itham ediliyorlar. Sol kesimin takibindeki Gönüllülerin CIA ajanı olduğunu, sağ kesim ise Hristiyanlık Propagandası yaptıklarını ileri sürmektedir ve bu durum Barış Gönüllülerini derinden üzmektedir"* açıklamasını yapmıştır. McClure, Barış Gönüllüleri Örgütü Trabzon Bölge Ofisini, Doğu illerindeki gönüllü sayısında indirime gidilmesi nedeniyle yakınlarda kapattıklarını duyurmuştur ve bölgeye toplumsal kalkınma alanında çalışacak yeni Amerikan Barış Gönüllüleri'nin gönderilmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca haber de sağ görüşlü bir gazetenin kısa bir süre önce Barış Gönüllüleri hakkındaki şu yazısına da yer verilmiştir: *"Barış gücü olarak adlandırılan bu kirli, pis grup, her zaman Amerikan gizli servisinin hizmetinde olan Hristiyan misyonerlerin yaratıklarıdır."*⁷⁶³

1968 yılında Türkiye Bürosu Müdürü olan John Corey ise Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının tehdit unsuru haline geldiğini bu nedenle Barış Gönüllüleri'nin

⁷⁶¹ "ABD'li Barış Gönüllüleri Geri Alınıyor", Milliyet, S.8017, 21.03.1970, s.3.

⁷⁶² Özbalkan, a.g.e., s.195.

⁷⁶³ Joe A. Morris Jr., "Turkey Press Hound Speaks Corps Workers", The Los Angeles Times, Vol. LXXXVI, 23.12.1966, p.9.

isterlerse işlerini bırakıp ülkelerine dönme şanslarının olduğunu açıklamıştır.⁷⁶⁴ Corey, Hacettepe Üniversitesi'ndeki 25 Barış Gönüllüsü'nün öğrenci protestoları nedeniyle okuldan ayrıldığını, üniversiteyi gezmek için gelen bir grup Amerikalı öğretmeni taşıyan bir otobüsün taşlandığını söylemiştir. Corey ayrıca 1965'te Türkiye'nin 590 gönüllüye ev sahipliği yaparak Barış Gönüllüleri projesine en büyük katkıyı sağlamasına rağmen Hacettepe'deki eylemin projeye bir darbe vurduğunu da belirtmiştir. Aynı açıklamada Corey, Hacettepe Üniversitesi olaylarının bu sayının 160'a düşmesine neden olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'deki devrimcilerden bir tehdit mektubu aldığını da açıklayan Corey, İngilizce olarak yazılan mektupta *“Devrimcilerin yumruğu Barış Gücünün başına indirildiğinde Türk Hükümeti ile iş birliği yaparak burada kalmanın bir çözüm yol olmadığını öğreneceksiniz”* ifadelerinin yer aldığını söylemiştir.⁷⁶⁵ Corey bir başka açıklamasında 600 Barış Gönüllüsü'nün geri çağırıldığını ve İngilizce öğretimi yapan programın kapatıldığını da duyurmuştur. Devamında, kendileri ile çalışan bir Türk yetkilinin Barış Gönüllüleri'nin ülkeyi terk etmelerinden dolayı üzüldüklerini ama gönüllülerin hayatlarının tehlikede olduğunu da inkâr etmediklerini açıklamıştır.⁷⁶⁶ 1968 yılı sonunda ise Corey, Washington'daki Genel Merkeze gönüllülerle ilgili bir rapor yollamıştır. Rapor özetle şu şekildedir: *“Türkiye’de Barış Gönüllüleri’nin faaliyetlerinin sınırlandırılması hala siyasal nitelik taşımaktadır. Barış Gönüllüleri’nin casus, antika eşya hırsızı ve Hristiyan misyonerleri olduklarına dair birkaç solcunun tenkitleri, iki yıl önce Türkiye Hükümeti’nin gönüllülerin sayılarının azaltılması ve yerleştirdikleri yerler konusunda daha titiz davranması gibi siyasi bir kararın alınmasına yol açtı. Özellikle Türk Hükümeti, ülkenin doğu bölgesinin ve yöresel yerlerinin genellikle yabancı tesislere açık ve hassas olduğu görüşündedir. Bu nedenle, Türk Hükümeti Barış Gönüllüleri’ni tarımsal çalışmalarını ve köy sağlığı çalışmalarını kuşkuyla karşılamaktadır. Siyasal etkenlerin, aynı zamanda aile planlaması, şehirselleşme toplum kalkınması ve televizyonda eğitim alanlarında da büyük*

⁷⁶⁴ “Peace Corpsmen In Turkey Are Given Chance To Resing”, The New York Times, 14.03.1970, p.15.

⁷⁶⁵ “Peace Corps In Turkey Is Periled By US Foes”, The Sacramento Bee, Vol. 226, No. 36945, 13.03.1970, p.E8.

⁷⁶⁶ John K. Cooley, “Turks Affirm NATO Link Despite U.S. Friction”, CIA, 28.03.1971, CREST, NSPR, Doc. No.: CIA-RDP80-01601R000800230001-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 15.04.2020.

bir rolü vardır ve Barış Gönüllüleri'nin bu alandaki teşebbüslerini yakın gelecekte kabul edilmesi söz konusu değildir."⁷⁶⁷

Sonuç olarak 1960'tan itibaren başlayan ve artarak devam eden Amerikan karşıtlığı Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Anadolu'daki faaliyetlerine yönelik sorgulamaların başlamasını da beraberinde getirmiştir. Halk arasında Barış Gönüllüleri'nin Hristiyan misyoneri ve CIA ajanı olduğu görüşünün yaygınlaşması, gönüllülerin çalışmalarına şüpheyile bakılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Gönüllüler sadece Türk halkının örf ve adetlerini, siyasi tutumlarını ve ekonomik durumlarını öğrenmekle kalmamış, insanlara kendi adetlerini kendi kültürlerini aşlamaya başlamıştır. Yine bu dönemde Türk gençliğinin şehirlerde yoğunlaşması Gönüllülerin ise köylere yerleşmesi başlangıçta halk tarafından sempatiyle karşılanırsa da zamanla şehirler yerine köylere gitmeleri ya da aydın kesim yerine köylülerle iletişim kurmaları şüpheleri daha da arttırmıştır. Nitekim 1960'lı yıllarda etkisini göstermeye başlayan Amerikan karşıtı söylemler, 1970'li yıllarda Amerikalılara yönelik eylemlerin daha çok şiddet içermesi, ayrıca Amerikan Büyükelçiliği'nin Türkiye'deki Amerikalıların can güvenliğinden endişe etmeye başlamaları gibi nedenlerden dolayı Amerikan Barış Gönüllüleri, Türkiye'deki çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmıştır.

4. KOMER OLAYI

Türkiye'de 6. Filo gösterileri tüm şiddetiyle devam ederken Amerikan Başkanı Johnson, tıpkı Kıbrıs krizinde olduğu gibi yine stratejik bir hata yapmış ve Amerikan karşıtlığının en yoğun olduğu yıllarda Robert W. Komer'i Türkiye'ye Büyükelçi olarak atamıştır. Ancak Komer'in CIA mensubu olmasının yanı sıra Kıbrıs çıkarmasını engelleyen Johnson'un da elçisi olması Türkiye'de istenmeyen adam olarak ilan edilmesine neden olmuştur.⁷⁶⁸ Dolayısıyla Komer'in Türkiye'ye gelmesiyle birlikte ülkedeki Amerikan karşıtlığı farklı bir boyuta ulaşmıştır.

Komer, Büyükelçi olarak Türkiye'ye atanmadan önce Vietnam'da Pasifikasyon Hareketi'nin liderliğini yapmıştır. Pasifikasyon planı doğrultusunda 15

⁷⁶⁷ Özbalkan, a.g.e., s.231.

⁷⁶⁸ İsmet Giritli, "Düşünenlerin Düşünceleri: Türk-ABD İlişkileri ve Johnson İle Komer", Milliyet, S.7641, 05.03.1969, s.2.

milyon nüfusa sahip Güney Vietnam halkının yaklaşık %90'ını dikenli tellerle çevrili kamplara yerleştirmiştir.⁷⁶⁹ Pasifikasyon dahilinde yürütülen “*Phoenix*” adındaki programın lideri Komer ile çalışan CIA çalışanlarından William E. Colby, ilerleyen yıllarda Beyaz Saray tarafından hazırlanan bu programın 20.587 Vietnamlının öldürülmesine neden olduğunu açıklamıştır.⁷⁷⁰ Amerikalı yazar Noam Chomsky ise bu sayının yaklaşık 60.000 olduğunu savunmuştur.⁷⁷¹

Pasifikasyon kelimesi sözlükte sulhlaştırma olarak geçmektedir. Komer'e göre Pasifikasyon “*Vietnam halkına hizmet amacıyla yapılan, bu amaçla uygulanan bir programdır. Genellikle barışçı bir program olan Pasifikasyon, aynı zamanda halkın korunması amacını gütmüştür.*”⁷⁷² Ancak CIA yetkilisi Bob Wayne'nin Pasifikasyon'a yönelik şu sözleri programın gerçek amacını gün yüzüne çıkarmaktadır: “*Artık öteki savaş diye bir şey yok. Tek bir savaş var. Pasifikasyon'da bunun bir parçası. Artık bir insan sadece Vietkong'a benzese bile bu onun öldürülmesine ya da kampa konulmasına yetecektir. Ve bu iş halkın kendi hükümetleri ile iş birliği yapmasını öğrenmesine kadar böyle devam edecektir.*”⁷⁷³

Komer, Johnson tarafından Güney Vietnam'daki Pasifikasyon programının başına getirilmiştir. Komer'in Vietkong'a yardım eden halkı tecrit etmek amacıyla insanlık dışı yollara başvurduğu, emriyle köylerin yerle bir edildiği ve köylülerin tepe üstü su dolu küplere sokularak, elektrik, süngü ya da sopa işkencesine tabii tutularak sorguya çekildiği bilinen bir gerçektir.⁷⁷⁴ Bu nedenle Amerikan basınında “*Honcho*” olarak adı geçen Komer'in 1968 sonlarında Türkiye'ye gelmesi tepkilerin artmasına neden olmuştur.⁷⁷⁵

Ant dergisindeki bir yazıya göre “*Emperyalizm Türkiye'deki çıkarlarını bir yandan filo bekçiliğinde sürdürürken, öte yandan daha iyi sömürme planlarını gerçekleştirme peşindedir. Bu amaçla da elçi olarak Türkiye'ye Komer'i göndermiştir.*”⁷⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi yazarı İlhan Selçuk 18 Nisan 1969 tarihli köşe

⁷⁶⁹ İlhan Selçuk, “*Pencere: Bay Komer'in Künyesi*”, Cumhuriyet, S.15929, 30.11.1968, s.2.

⁷⁷⁰ Tim Weiner, “*Robert Komer, 78, Figure in Vietnam, Dies*”, The New York Times, 12.04.2000, p.29.

⁷⁷¹ Noam Chomsky, Edward S. Herman, *The Washington Connection And Third World Fascism*, South End Press, Boston 1979, p.132.

⁷⁷² Mete Akyol, “*Komer İthamlar İçin Cevap Verdi*”, Milliyet, S.7685, 18.04.1969, s.9.

⁷⁷³ İlhan Selçuk, “*Pencere: Robert Komer Kimdir? Türkiye'ye Niçin Gelmiştir?*”, Cumhuriyet, S.15967, 09.01.1969, s.2.

⁷⁷⁴ “*İşkenceci CIA Ajanı*”, Ant, C. 4, S. 97, 05.11.1968, s.2.

⁷⁷⁵ “*KKK(Komer-Kurdaş-Kadillak)*”, Forum, S. 355, 15.01.1969, s.4.

⁷⁷⁶ “*17 Temmuz'u, Vedat'ı Unutmadık, Katil Filo Def Ol!*”, Ant, C. 5, S. 111, 11.02.1969, s.4.

yazısında CIA ajanı olan R. Komer'in⁷⁷⁷ Türkiye'ye elçi olarak gönderilmesini diplomatik bir skandal olarak nitelendirmiştir.⁷⁷⁸ Selçuk başka bir yazısında ise Komer ile ilgili şu tespiti yapmıştır: *"Herkesin künyesinde bir şeyler yazılıdır. Ankara'ya gürültüyle ayak basan Amerikan Büyükelçisi Komer'in künyesinde de iki şey yazılıdır: Bay Komer CIA memurudur ve Vietnam'da Pasifikasyon hareketini yönetmiştir."*⁷⁷⁹

Devrimci Gençlik Örgütleri, Komer'in büyükelçi olarak atandığını öğrenince, Komer'i *"istenmeyen adam"* ilan etmişler ve Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) Genel Merkezi ile SBF Öğrenci Derneği, Cumhurbaşkanı Sunay'dan Büyükelçi'nin itimatnamesini kabul etmemesini istemişlerdir. Yayımlanan broşürde Sunay'a hitaben *"Vietnam Pasifikasyon hareketinin ünlü lideri Robert W. Komer'in yüksek katınıza sunacağı itimatnamesinin reddedilmesini ulusumuzun onuru açısından yararlı görüyoruz"* denilmekte ve Komer, *"Vietnam Canavarı"* olarak nitelendirilmektedir.⁷⁸⁰ Seha L. Meray da Milliyet'teki yazısında Türk Hükümeti'nin Komer'i elçi olarak kabul etmemesi gerektiği söylemiş ve Hükümetin bu tavrını, *"Özellikle Vietnam'daki tutumu dünyanın her yanında olumsuz yankılar ve tepkiler yaratan Amerikan Hükümeti'nin, ilişkilerin eski sıcaklığını bir hayli yitirmiş olduğu bir ülkeye, Türkiye'ye yeni bir büyükelçi atarken, bula bula, Vietnam'daki pacification işleri uzmanı bir eski CIA görevlisini teklife kalkışmasının ne anlama geldiğini, Türk Hükümeti düşünmeli ve sormalıydı"* sözleriyle eleştirmiştir.⁷⁸¹

Vietnam dilinde *"kasap, kan dökücü"* anlamına gelen *"Honcho"* lakaplı Komer'in Türkiye'ye gelişi de olaylı olmuştur.⁷⁸² Binlerce genç Komer'i protesto etmek için Yeşilköy ve Esenboğa Havaalanı'na akın etmiştir. İstanbul gösterileri sırasında içlerinde Deniz Gezmiş'in de olduğu 18 kişi gözaltına alınmıştır. Ankara'da ise havaalanına gelen gençler Komer'i taşıdığını düşündükleri bir uçağı taşlamışlardır. Öğrenci protestoları yüzünden Komer, Esenboğa dış pistine inen uçaktan sıkı emniyet tedbirleri altında elçiliğe götürülmüştür. ODTÜ'lü öğrenciler ise Esenboğa

⁷⁷⁷ Komer, *"Sizin uzun bir süre CIA'da çalıştığınız söyleniyor doğru mu?"* sorusuna üzerine gazetecilere *"Evet 12 yıl CIA'da çalıştım"* demiştir. **"Amerikan Elçisi Protestolarla Karşılandı"**, Cumhuriyet, S.15928, 29.11.1968, s.7.

⁷⁷⁸ İlhan Selçuk, **"Pencere: Bay Komer Gidiyor... Bay Handley Geliyor!"**, Cumhuriyet, S.16064, 18.04.1969, s.2.

⁷⁷⁹ İlhan Selçuk, **"Pencere: Bay Komer'in Künyesi"**, Cumhuriyet, S.15929, 30.11.1968, s.2; Kemal Bisalman, **"Çivi: Ööööff Sıkıldık!.."**, Milliyet, S.7601, 21.01.1969, s.2.

⁷⁸⁰ **"CIA Adamı Komer Türkiye'de"**, Ant, C. 4, S. 101, 03.12.1968, s.4.

⁷⁸¹ Seha L. Meray, **"Komer Bir Ders Olsun"**, Milliyet, S.7695, 28.04.1969, s.2.

⁷⁸² İlhan Selçuk, **"Pencere: Bay Robert Komer'in İlginç İrşatları.."**, Cumhuriyet, S.16064, 19.04.1969, s.2.

Havaalanı'nda Komer aleyhinde çeşitli gösterilerde bulunmuş ve “*Yankee Go Home*”, “*Vietnam Kasabı Go Home*”, “*Katil Komer*”, “*Tanklarıyla, Toplarıyla Gelseler Dahi Bağımsız Olacak Türkün Ülkesi*” diye bağırmışlardır.⁷⁸³ ODTÜ öğrencilerinden Tuncay Çelen yıllar sonra Komer Olayı'nın 1968 gençliğinin ABD emperyalizmine karşı yürüttüğü mücadelenin zirve noktası olduğunu ve tüm gençlik tarafından sahiplenildiğini söylemiştir. Çelen konuşmasının devamında, “*Komer'i diplomatik olarak karşılayan ellerinde çiçek taşıyan insanlarımızda vardı ama bizim elimizde çiçek yoktu çürük yumurtalar vardı, protesto ediyorduk gelmesini istemiyorduk*” açıklamasını yapmıştır.⁷⁸⁴

30 Kasım sabahı İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler basın toplantısı yaparak Cumhurbaşkanı'na çektikleri protesto telgrafının büyük boyda hazırlanmış bir örneğini de anıtın önüne bırakmışlardır. Telgrafta “*Vietnam'da Amerikan emperyalizminin uşaklığını yapmış olan Robert Komer yeni bir Vietnam yaratmak göreviyle ülkemize gönderilmiştir. İtimatnamesini kabul etmeyiniz*” ifadeleri yer almıştır.⁷⁸⁵ 1969 yılının Ocak ayına gelindiğinde Komer, Amerika'nın finanse ettiği, ODTÜ'yü ziyaret etmiş, böylece olayların fitilini ateşlemiştir. Rektör Kemal Kurdaş ile öğle yemeği yiyen Komer arabasını rektörlük binasının önüne park ettirmiştir. Daha sonra Komer'in arabasını tanıyan öğrenciler önce arabayı taşlamışlar daha sonra arabayı ters çevirip benzin kapağından dökülen benzini ateşlemişlerdir.⁷⁸⁶ Söylentiye göre arabayı ateşe veren Deniz Gezmiş'in yakın arkadaşlarından Taylan Özgür iken, benzin deposuna sıkıştırılıp ateşe verilen atkı da o dönemin bir diğer önemli ismi olan Sinan Cemgil'e aittir. Olaydan üç gün sonra Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın da içinde bulunduğu 7 kişi hakkında verilen tutuklama kararı sonrasında, 3.000'den fazla öğrenci bir dilekçeyle kendilerinin de eyleme katıldığını bildirmiştir.⁷⁸⁷

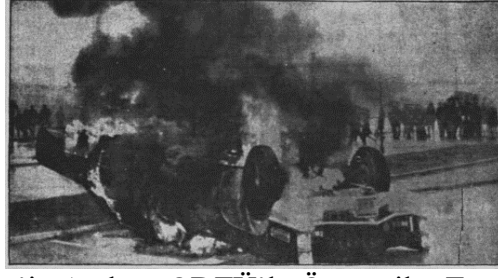
⁷⁸³ “**Amerikan Elçisi Protestolarla Karşılandı**”, Cumhuriyet, S.15928, 29.11.1968, s.7.

⁷⁸⁴ Soner Yalçın, “**Oradaydım**”, Oda TV, 06.01.2020.

⁷⁸⁵ “**CIA Adamı Komer Türkiye’de**”, Ant, C. 4, S. 101, 03.12.1968, s.4.

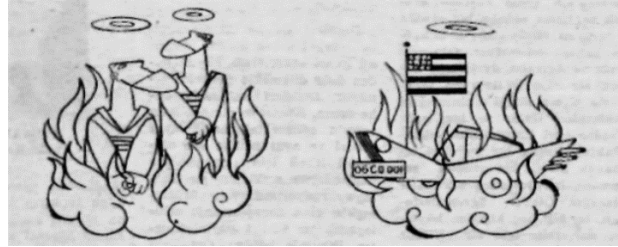
⁷⁸⁶ “**Amerikan B. Elçisinin Arabası Yakıldı**”, Cumhuriyet, S.15965, 07.01.1969, s.1,7; “**Faşizm Açıkça Meydan Okuyor**”, Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969, s.4.

⁷⁸⁷ “**Bilinçli Bir Şekilde Hedef Seçildi**”, Cumhuriyet, S.29698, 28.01.2007, s.8.

Resim 36: Komer'in Arabası ODTÜ'lü Öğrenciler Tarafından Yakıldı⁷⁸⁸

Komer ise arabasının yakılışını izlemiş ardından Rektör Kurdaş ile programı gereği öğle yemeğini yemiştir.⁷⁸⁹ Komer'in arabasının yakılması olayından ötürü daha sonra 2 öğrenci tutuklanmış 7 öğrenci hakkında ise gıyabi tutuklama kararı alınmıştır. Bu öğrenciler daha sonra teslim olmuşlar ve tutuklanmışlardır.⁷⁹⁰ Komer, arabasının yakılması üzerine Amerikan Haberler Merkezi aracılığıyla *“Böyle bir olayın bizzat Amerikalının geniş dostane desteğini sağladığı bir okulda geçmesinin bilhassa şayanı teessüf olduğunu”* söylemiş *“Büyük bir üniversitenin başkanı tarafından öğle yemeğine davet edilen müttefik bir ülkenin temsilcisinin arabasının aşırılık yanlısı küçük bir grup tarafından devrilip yakılması gerçekten hayal kırıklığı yaratıyor. Özellikle üzücü olan Amerikan Birleşik Devleti'nin kendilerine bu kadar destek verdiği bir okul olan ODTÜ'de meydana gelmesidir”* açıklamasını yapmıştır.⁷⁹¹

Resim 37: Vietnamlı Rahipler: *“Bu Zavallı da Bizim Gibi Bir Amerikalı Yüzünden Yanmış!...”*⁷⁹²

Öğrenciler ise bu hareketin sebebini soran gazetecilere *“Vietnam’da bir Pasifikasyon yürüten adam, üniversitemize elini kolunu sallayarak giremez”* karşılığını vermişlerdir.⁷⁹³ Tuncay Çelen de tarihe Komer Olayı olarak geçen olayın

⁷⁸⁸ Kaynak: Cumhuriyet, S.15965, 07.01.1969.

⁷⁸⁹ *“Amerikan B. Elçisinin Arabası Yakıldı”*, Cumhuriyet, S.15965, 07.01.1969, s.1,7; *“Faşizm Açıkça Meydan Okuyor”*, Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969, s.4.

⁷⁹⁰ *“Üniversiteli 2 Genç Tutuklandı”*, Milliyet, S.7588, 08.01.1969, s.1; *“Aranan Öğrenciler Teslim Oldu”*, Milliyet, S.7605 25.01.1969, s.1.

⁷⁹¹ *“In Turkey: Official's Car Torched By Students”*, Lubbock Avalanche Journal, No 62, 07.01.1969, p.2-A; *“Faşizm Açıkça Meydan Okuyor”*, Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969, s.4.

⁷⁹² Kaynak: Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969.

⁷⁹³ *“Amerikan B. Elçisinin Arabası Yakıldı”*, Cumhuriyet, S.15965, 07.01.1969, s.1,7; *“Faşizm Açıkça Meydan Okuyor”*, Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969, s.4.

kendiliğinden geliştiğini ve öğrencilerin Komer'in ODTÜ'ye gelebileceğini hiç düşünmediklerini söylemiş, ODTÜ'yü Komer'e olan tepkinin kaynağı olarak nitelendirmiştir.⁷⁹⁴ *"Komer'in arabasının yakılmasını biz devrimci yüksek öğrenim gençliği, İkinci Kurtuluş Savaşı'mızın bir meşalesi olarak nitelendirdik"* diyen ODTÜ Öğrenci Derneği Başkanı Erhan Erdoğan, *"1968 sonbaharından sonraki eylemler, ülke sorunlarına dönük eylemler şeklini almıştır. Bu olaylardan dikkat çeken, 1969 Ocak ayında, Amerikan Büyükelçisi Komer'in arabasının Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yakılması olayıdır"* demiş ve olayın nedeni ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *"...1963 yıllarından bu yana, Kıbrıs konusundan, Johnson'un mektubundan bu yana, Amerika'nın Türkiye'deki rolünün yavaş yavaş anlaşılmış, maskesinin iyice belirmiş olması ve Amerikan emperyalizmine karşı yüksek öğrenim gençliğinin ülke sorunları düzeyinde, bilincinde bir noktaya erişmesiyle mümkün oldu."*⁷⁹⁵ ODTÜ gençliğinin yayımladığı Direniş gazetesinde *"Komer'in arabası yakılır. Bu suç değildir. kırk kere gelse, kırkında da yakılır. Biline ki, Amerika dostlukla değil, zorbalıkla buradadır. Komer'in arabası yakılır. Bu meşru savunma hareketidir. Çünkü Amerika dost değil, düşmandır"* ifadeleri yer almıştır.⁷⁹⁶

Komer'in arabasının yakılması üzerine Kurdaş üniversiteyi 1 ay tatil etmiş ancak Danıştay'ın kararıyla yaklaşık 2 hafta sonra tekrar açılmıştır.⁷⁹⁷ Komer'in arabasının yakılması olayına karışan 7 öğrenci de üniversitenin yeniden açıldığı gün okula gelmiş ve ardından polise teslim olmuşlardır. Bu olayın ardından ODTÜ rektörlük binası önünde konuşma yapan öğrenciler rektörlük binasının önüne *"Beyaz Saray"*, *"Kurdaş Go Home"* yazmışlardır. Toplantıda konuşan öğrencilerden biri *"ODTÜ'de yanan Komer'in otomobili değil Amerika'nın emperyalist politikasıdır"* demiştir. Daha sonra öğrencilerden kurulu bir topluluk Komer'in Vietnam'daki tutumunu anlatan ve Türkiye'ye gelişini gösteren bir oyun oynamışlardır. Oyundan sonra Komer'in Türkiye'ye gelirken kullandığı varsayılan yapay bir kır at ve Amerikan bayrağı öğrenciler tarafından benzin dökülerek yakılmıştır.⁷⁹⁸ Komer'in arabasının yakılmasının ardından mahkemeye çıkartılan 14 genç serbest bırakılmıştır.

⁷⁹⁴ Soner Yalçın, *"Oradaydım"*, Oda TV, 06.01.2020.

⁷⁹⁵ Mete Akyol, *"Gölgedeki Önderle Konuştu"*, Milliyet, S.8417, 12.04.1971, s.7.

⁷⁹⁶ Doğan Özgüden, *"Haftanın Yorumu: Hayır İnönü, Türkiye NATO'da Kalamaz!"*, Ant, C. 5, S. 108, 21.01.1969, s.3.

⁷⁹⁷ *"O. Doğu Teknik Üniversitesi Bir Ay Tatil Edildi"*, Cumhuriyet, S.15968, 10.01.1969, s.1,7.

⁷⁹⁸ *"Komer Olayı İle İlgili 7 Öğrenci Teslim Oldu"*, Cumhuriyet, S.15983, 25.01.1969, s.7; *"Devrimci Gençliğe Karşı Yeni Tertipler"*, Ant, C. 5, S. 109, 28.01.1969, s.5.

Dava sırasında öğrencilerden Seçkin Yavuz, “Ben üzerime düşen görevi yerine getirdim ve arkadaşlarımla birlikte Go Home diye bağırdım”, İrfan Uçar, protestonun Amerikan halkına olmadığını, doğrudan doğruya Komer’in şahsına yapıldığını belirttikten sonra “Amerikan emperyalizmini protesto hareketine ben de katıldım ve ben de Go Home Yankee diye bağırdım, Kahrolsun Amerikan emperyalizmi diye bağırdım” açıklamasını yapmıştır. Halil Çelimli ise “Biz hiçbir zaman Amerikan halkına karşı değiliz. Biz Amerikan emperyalizmine karşıyız ve bağımsız Türkiye’den yanayız, bunun için Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye büyük elçiliğine atanan Komer’i protesto ettik” diyerek kendilerini savunmuştur.⁷⁹⁹ Dolayısıyla Komer’in arabasının yakılması aslında Türk halkının Amerikan emperyalizmine karşı duyduğu düşmanlığın bir göstergesidir.⁸⁰⁰

“İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye ile Amerika bir balayı hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bu evlilik 1964 yılında, Türkiye Kıbrıs’a müdahale edeceği zaman, Amerika’nın NATO silahlarının kullanılamayacağını ihtar edişinden sonra şapa oturmuştur. Onu izleyen yılda, Amerikan taraflısı bir hükümetin iş başına gelmesiyle, Amerikan aleyhtarlığı artmaya başlamıştır” diyen AP ajansının Ortadoğu muhabiri Hal McClure ise “Vietnam’dan sonra Türkiye Büyükelçi Komer’e önceleri, sessiz ve güzel bir dinlenme yeri olarak görülmüştür. Ancak durumu şimdi daha iyi bilmektedir... Türkiye’de Vietkong yoktur, fakat Büyükelçi kendini gürültülü bir Amerikan aleyhtarlığı kampanyası içinde bulmuştur” açıklamasını yapmıştır.⁸⁰¹ NATO’nun Türkiye’yi istenmeyen bir savaşa sürüklemesine değinen Amerikalı gazeteci Anthony Lewis ise Komer’in arabasının yakılması olayı ile ilgili “Üniversitedeki durum, Türkiye’yi müttefiklerin en güvenilirli olarak düşünen Amerikalıları şaşırtan ve üzen bir değişimin simgesidir. Bu günlerde Türkiye’yi ziyaret eden bir kişi ne kadar kısa kalırsa kalsın havadaki Amerikan karşıtlığının duygularını (notalarını) kaçırmaz” yorumunda bulunmuştur.⁸⁰² Washington Daily News gazetesi ise olaylarla ilgili olarak Türkiye ile Vietkong’u mukayese etmiştir: “Büyükelçi Komer, 1,5 yıl Vietnam’da Vietkong teşkilatını tenkit için çaba sarf etti. Ancak

⁷⁹⁹ “Türkiye’de Yargıçlar Var!”, Ant, C. 5, S. 116, 18.03.1969, s.6.

⁸⁰⁰ “Devrimci Gençler Amerikan Elçisinin Otomobilini Yaktılar”, Aydınlık Sosyalist Dergi, S. 4, Şubat 1969, s.270.

⁸⁰¹ “Nixon Türkiye’yi Ziyaret Edecek”, Cumhuriyet, S.16017, 03.03.1969, s.1,7.

⁸⁰² Anthony Lewis, “Tide of Anti-Americanism in Turkey Has Roots in NATO, U.S. Aid Program”, The Courier-Journal, Vol. 228, No. 51, 20.02.1969, p.29.

Komer'e karşı herhangi bir tehdit sesi duymadık." Yine aynı yazıda Komer'in Esenboğa Havaalanı'na varışında öğrencilerin Komer'i "*Katil, Memleketine Dön*" nidalarıyla karşıladığını hatırlatmış ve şunları eklemiştir: "*Bu hafta Amerikan aleyhtarı üniversiteler, Büyükelçi'nin Amerika'nın mali bakımından desteklediği Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yemek yerken resmi otomobilini yaktılar... Biz hala Vietkong'un ve Türkiye'nin NATO'da müttefikimiz olduğu intibasını taşıyoruz.*"⁸⁰³

ODTÜ'de başlayan Komer Olayı'nın ardından diğer üniversiteler de harekete geçmiş ve Komer aleyhinde bildiriler yayımlamaya başlamışlardır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı Toygun Erarslan, Komer'i üniversiteye çağırın bir telgraf yollamıştır. Telgrafta: "*Honcho, ODTÜ'deki olaylar, bütün yurtsever gençliğin şahsında Amerika'ya karşı duyduğu haklı nefretin bir ifadesidir. Aksini iddia ediyorsan İstanbul Üniversitesi'ne de gel*" ifadeleri yer almıştır. Ayrıca 32 öğretim üyesi de Komer aleyhine bildiri yayımlamıştır.⁸⁰⁴ Bunun yanı sıra SBF Öğrenci Derneği yayımladığı bildiride şu ifadelerle yer vermiştir: "*Bir ay kadar önce yüzlerce Ortadoğulu kardeşimiz bu caniyi hava alanında protesto ederken herhalde kendi okullarına geldiğinde çiçekle karşılayamazlardı. Kardeşlerimiz, bu halk düşmanına en iyi cevabı vermişlerdir. Emperyalistler burasının Amerika olmadığını artık anlamalıdır. Komer, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne gelseydi, aynı tepkiyi bizden mutlaka görürdü.*"⁸⁰⁵

Her hareketi bir olaya dönüşen Komer ODTÜ'deki olayın ardından yaklaşık 2 hafta sonra İstanbul'a gelmiş ve olaylar yeniden alevlenmiştir. Komer'in Askeri Müze'yi gezdiği sırada Teknik Üniversite ve Teknik Okul öğrencileri Maçka'daki okul binasının önünde Amerikan bayrağı ile Komer'e ait resmi yakmışlardır. Öğrenciler bayrağın yakılışı sırasında "*Katil Komer, seni istemiyoruz!, Kurdaş, istifa!*" diye bağırılmışlardır. Bunun yanı sıra 11 öğrenci kuruluşa adına bir basın toplantısı da düzenlenmiş ve bu basın toplantısında "*Komer'in İstanbul'a geldiği gün araya sokuşturulmuş birkaç aldatma ziyareti dışında yaptığı ziyaretler Amerikan iş adamları adı altında saklı olan CIA ajanları ile görüşmelerden başka bir şey değildir...*" açıklaması yapılmıştır.⁸⁰⁶

⁸⁰³ "Amerikan Basını, Türk Kamuoyunu Vietkong'la Kıyaslıyor", Cumhuriyet, S.15968, 10.01.1969, s.1,7.

⁸⁰⁴ "Üniversitedeki Olaylar", Milliyet, S.7591, 11.01.1969, s.1,7; "32 Öğretim Üyesi Komer Aleyhinde Bildiri Yayınladı", Milliyet, S.7606, 26.01.1969, s.1,7.

⁸⁰⁵ "Faşizm Açıkça Meydan Okuyor", Ant, C. 5, S. 107, 14.01.1969, s.5.

⁸⁰⁶ "Öğrenciler, Amerikan Bayrağı İle Elçi Komer'in Resmini Yaktı", Cumhuriyet, S.15976, 18.01.1969, s.1,7.

Resim 38: Gençler Komer'in Resmini ve Amerikan Bayrağını Yakıyorlar.
*"Elçiye Zeval Olmaz, Ama Casusa Olur!.."*⁸⁰⁷

Komer'in Dolmabahçe'den geçeceğini öğrenen öğrenciler sokaklara *"Katil Komer, Def Ol"* şeklinde yazılar yazmışlardır.⁸⁰⁸ 76 öğrenci kuruluştaki yayımladıkları ortak bir bildiri ile Amerikan Büyükelçisi Komer'i eleştirmiştir. Bildiride özetle *"Vietnam halkını bölüp ezme çabalarınızın ilk etabını ülkemizde de başarıyla uygulamaya başladınız. Fakat şunu hatırlatırız ki, dünyada ilk Kurtuluş Savaşını vermiş olan Türk halkı, en az Vietnam halkı kadar onurludur. Amerika'ya gereken cevabı verecektir"* ifadeleri yer almıştır. Devrimci Yapı İşçileri Sendikası Genel Başkanı Selahattin Uyar ise sendika binasındaki basın toplantısında *"Vietnam kasabı, adam kasabı, haysiyet kasabı Amerikan emperyalizminin kasabı Komer, Türkiye'den Def Olup gidinceye kadar mücadelemize devam edeceğiz..."* açıklamasını yapmıştır.⁸⁰⁹

Olaylar bununla da sınırlı kalmamış Komer'in Birinci Ordu Kumandanlığı'nı ziyaret etmesi tartışmalara neden olmuştur. Ziyareti esnasında Vietnam konusunda konferans vermeye kalkan Komer, Solcuların gözünde çizmeyi iyice aşmıştır. Konferansta Türkiye'nin jeopolitik durumuna da değinen Komer, *"Eğer Türkiye kaybedilirse, Sovyetler birliği Hint Okyanusuna kadar inecektir. Buna fırsat verilmemelidir"* açıklamasını yapmıştır. Türk ordusuna bir nevi talimat vermeye kalkışan Komer'in bu davranışı, genç subaylar arasında büyük tepkiyle karşılanmıştır. Ant dergisindeki bir yazıya göre Komer'in burada oynamak istediği oyun Türk halkına karşı, gençliğin tepkisine rağmen ordunun Amerika ile birlikte olduğu izlenimini vermektir.⁸¹⁰ İlhan Selçuk ise Komer'in bu konferansla *"Ben üniversiteye giremem*

⁸⁰⁷ Kaynak: Ant, C. 5, S. 108, 21.01.1969.

⁸⁰⁸ *"Komer'i İstanbul'da Polisler Karşıladı"*, Milliyet, S.7597, 17.01.1969, s.7.

⁸⁰⁹ *"Adana'da Mitingciler Dövüldü Ve Dağıtıldı"*, Cumhuriyet, S.16006, 17.02.1969, s.7.

⁸¹⁰ *"Devrimci Gençliğe Karşı Yeni Tertipler"*, Ant, C. 5, S. 109, 28.01.1969, s.5.

ama kışlaya girerim. Gençliğin bana açmadığı kapıları açtırırım. Böylece nelere kadir olduğumu anlarsınız... Ve bir taşla iki kuş vurmuş olur, orduyla gençliği birbirinden ayırmak ve birbirine düşürmek taktiğini yürütürüm” mesajını vermek istediğini ve aslında bir CIA planını uygulamaya çalıştığını dile getirmiştir.⁸¹¹ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ecvet Güresin ise şu yazısında Komer’in bu davranışına anlam veremediğini ancak bunun yanı sıra Türk halkının tutumunu da Vandallık ile eş değer olduğunu ifade etmiştir: “Vandalizm’e sürüklenen gösteriler, bunlara alışılmadığı için, özür lülük kompleksi yaratıyor ve ifrat adeta tefriti getiriyor. Mesela Amerikan Büyükelçisi’nin İstanbul gezisi böyle bir yargının doğruluğunu ortaya koyuyor... Yine Mr. Komer’in kapalı çarşıyı, müzeleri ziyareti, halkın arasında dolaşması da Türkiye hakkındaki görgüsünü arttırması, fikir edinmesi bakımından şüphesiz kendisi için yararlıdır... Ne var ki burada anlaşılmayan cihet, Birinci Ordu Kumandanına yapılan bir nezaket ve tanışma ziyaretinin Vietnam konferansına dönüştürülmesi ve ziyaretin bir gösteri havasına sokulmasıdır... Üstelik Mr. Komer, NATO müttefikimiz Amerika’nın Türkiye’deki temsilcisidir... Büyükelçi önce bir askerlik uzmanı değildir, sonra da görevi düpedüz siyasi ilişkilerde temsilcilik yapmaktır... Gösterileri Vandalizm’e kadar götürmek tasvip edilemez ama bu hareketler oldu diye özür lülük kompleksine kapılmanın da anlamı ve gereği yoktur.”⁸¹²

Komer’e karşı protestolar hızla yurdun her köşesine yayılmıştır. NATO komutanlarından Ben Harrell’in Ankara ziyaretine karşılık İzmir’e giden Komer’in Ankara’ya dönüşü hadiseli olmuştur. Çiğli yolu üzerinde Komer’i çürük yumurtalarla karşılamak isteyen öğrenciler gözaltına alınmıştır.⁸¹³ Komer’in Adana’yı ziyareti de protestolara neden olmuştur. 5 dernek adına bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride özetle: “Vietnam kasabı adım adım dolaşüyor. Komer yurdumuzda bir sömürge genel valisi gibi davranıyor” ifadeleri yer almıştır.⁸¹⁴ Çeşitli fakültelerden bir grup öğrenci de 28 Mart 1970 tarihinde Türk-Amerikan Derneği önündeki Amerikan bayrağını indirmiş ve bayrağı benzin dökerek ateşe vermiştir.⁸¹⁵ Türkiye’de Amerikan karşıtı gösterilere neden olan Komer Olayı konusunda Harun Karadeniz ise, “Bu yakma olayı

⁸¹¹ İlhan Selçuk, “Pencere: CIA’nın Gölgesi”, Cumhuriyet, S.15979, 21.01.1969, s.2.

⁸¹² Ecvet Güresin, “Günün Notları: Yol Açılmamalı”, Cumhuriyet, S.15978, 20.01.1969, s.1.

⁸¹³ “İzmir’de Komer’i Çürük Yumurtalarla Karşılamak İsteyen Öğrenciler Nezaret Altına Alındılar”, Cumhuriyet, S.15986, 28.01.1969, s.1

⁸¹⁴ “Komer, Türk-Amerikan İlişkilerinde Revizyona Gidileceğini Açıkladı”, Cumhuriyet, S.16005, 16.02.1969, s.7.

⁸¹⁵ “Baro’nun Düzenlediği Açık Oturumu Bazı Gençler Engelledi”, Cumhuriyet, S.16403, 29.03.1970, s.7.

*sert bir protesto biçimi olması açısından önemlidir. 1960 sonrası öğrenci protestoları yuhalama biçimindeyken Büyükelçi'nin arabasının yakılışı en sert protesto oldu. Maçka'da yakılan Amerikan bayrağı Türkiye'de yakılan ilk Amerikan bayrağıdır. Bu olaydan sonra birçok olayda ABD bayrağı yakılacaktır” yorumu yapmıştır.*⁸¹⁶

1969 yılının Nisan ayına gelindiğinde Amerikan kanunlarına göre Nixon başkan seçilince Komer, usulen istifasını vermiştir. Komer'in istifa kabul edilmiş ve yerine Dışişleri Bakan Yardımcısı Muavini William Handley atanmıştır. Handley, Türk halkının Türkiye'de 20.000 Amerikan asker ve sivilinin bulunmasına öfkelenmeye başladığını kabul etmiş, ancak Türkiye'deki Amerikan karşıtı gösterilerin ve Komer'in arabasının yakılmasının küçük bir grubun marifeti olduğunu ileri sürmüştür.⁸¹⁷

Komer'in görevden alınması gerektiği aylar öncesinden Amerikan basınında da yer almaya başlamıştır. Bu konuda The New York Times gazetesi *“Türkiye’de Amerikan Aleyhtarlığı”* adlı makalede Nixon’un Komer’i görevine son vermesi gerektiği bunun yanı sıra Türklerin gururunun ve haysiyetinin de dikkate alınması gerektiğini yazmıştır. *“Vietnam’daki Pasifikasyon programını yönettikten sonra, eski Başkan Johnson tarafından Ankara’ya gönderilen Büyükelçi Robert Komer, Vietnam’daki görevinden dolayı solcuların ağır hücumlarına maruz kalmıştır. Amerikan iktidarı değiştikten sonra, diplomatik görevlerde yapılan esaslı değişiklikler çerçevesinde Komer’in de başka göreve atanması muhtemeldir...”* açıklamasını yapmıştır.⁸¹⁸

Mayıs ayında Türkiye’den ayrılacak olan Komer gitmeden önce gazetecilerle konuşmuş ve Türk-Amerikan ilişkileri konusuna değinmiştir. Kendisine yöneltilen *“Türkiye’deki Amerikalıların yavaş yavaş geri çekilmesini faydalı bulur musunuz”* sorusuna *“Tamamıyla, hatta ideal durum Türkiye’de diplomatlar ve ortak karargahlardaki ilgililer dışında hiç Amerikalının kalmamasıdır”* diye cevap vermiştir. Arabasının yakılmasının iki ülke arasındaki ilişkilere nasıl etki yaptığı sorusuna ise Büyükelçi makam otomobilinin yakılmasının hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar yarattığını belirterek *“Bunun faydalı yönü, Türk-Amerikan*

⁸¹⁶ Harun Karadeniz, *“Olaylı Yıllar ve Gençlik: Arabası Yakılan ABD Elçisi Geri Alınıyor”*, Cumhuriyet, S.18242, 14.05.1975, s.4.

⁸¹⁷ *“Nixon, Ankara’ya Yeni Bir B. Elçi Tayin Etti”*, Cumhuriyet, S.16050, 05.04.1969, s.1; *“Yeni Elçi Handley, CIA Faaliyetini Veto Hakkına Sahip”*, Cumhuriyet, S.16062, 17.02.1969, s.1.

⁸¹⁸ Akt. *“Nixon, Komer’i Değiştirmelidir”*, Cumhuriyet, S.16008, 19.02.1969, s.1,7.

ilişkilerinin tamire muhtaç olduğu gerçeğini ortaya çıkarmasıdır” şeklinde konuşmuştur. Konuşmasının devamında ise “Türk efkarının büyük kısmının... Amerikan taraftarı olduğunu gördüm. Fakat aynı zamanda Türkiye’deki Amerikan ve Batı aleyhtarlığı mütevazi de olsa küçümsememelidir. Amerikan aleyhtarlığı seçilebilir küçük bir azınlığın eseridir diyenlerle mutabık olmakla beraber bu seçkin azınlığın görüşleri hesaba katılacak kadar manalıdır” açıklamasını yapmıştır.⁸¹⁹

Mete Akyol ile görüşmesi sırasında Komer, CIA’da ve Vietnam’daki çalışmalarını anlatmış ve “Kuzey Vietnamlılar bile bana Türkiye’deki aşırı solcular kadar hakaret etmedi” demiştir. Komer “Düzen değişikliği isteyenlerin, demokratik düzeni değiştirmek istediklerine mi inanıyorsunuz?” sorusu üzerine “Evet” cevabını vermiştir.⁸²⁰ Bunun üzerine CHP Genel Sekreteri Ecevit: “Sayın Büyükelçi, anlaşılan ülkemizde kendisini fazlasıyla evinde sayarak, iç tartışmalarımıza karışmaya kalkışmış” açıklamasını yapmıştır.⁸²¹ Ayrıca Komer’in Türkiye’den ayrılmadan önce İngilizce öğretmenlerine veda mektubu yollaması üzerine Delege Kazım Baytaca da ABD’nin eski Büyükelçi’sini şu sözlerle eleştirmiştir: “Komer, bir Milli Eğitim Bakanı gibi bize veda mektubu göndermek ve tasarılarının gerçekleşeceğini ima etmek gibi bir küstahlıkta bulundu.”⁸²²

Komer’in gelişi ile istifasının kabulü arasında geçen sürede çıkan olaylar, Demirel Hükümeti’ne önemli dersler vermiştir. Eskiden CIA’da çalışan birinin Türkiye’ye elçi olarak gönderilmesini ülkemize hakaret olarak kabul eden gençler, bu durumu, yıllardır süren ve devletlerarası eşitlik ilkesiyle bağdaşmayan Türk-Amerikan iş birliğinin yeni bir meyvesi olarak görmüşlerdir. Gençlerin tepkileri ise Ankara için önemsiz bir konu olmuştur. Öyle ki, Başbakan Demirel, bir Amerikan Ajansına verdiği demeçte halkın tepkisini küçümsemiş ve “Bir avuç solcu, Türk-Amerikan dostluğunu bozamaz” açıklamasını yapmıştır.⁸²³ Şevki Akşit’in Türk Solu dergisindeki yazısı ise Türkiye’de hâkim olan Amerikan karşıtlığını göstermektedir: “Gençlikten Amerikalı misafirlere karşı saygılı olunması isteniyor. Ama gençlik farkındadır ki, Komer uzun yıllardır, aziz vatanımızda topuyla, tüfeğiyle uçakları, füzeleriyle, asker ve sivil uzmanları, Barış Gönüllüleri, CIA’sıyla üslenmiş Amerikalı misafirlerin temsilcisidir.

⁸¹⁹ “Diplomatlar Dışında Amerikalılar Gitmeli”, Milliyet, S.7703, 06.05.1969, s.1,11.

⁸²⁰ Mete Akyol, “Komer İthamlar İçin Cevap Verdi”, Milliyet, S.7685, 18.04.1969, s.9.

⁸²¹ “Ecevit: ‘Komer Tartışmalarımıza Karışmaya Kalktı’”, Milliyet, S.7688, 21.04.1969, s.1.

⁸²² “Komer’in Mektubu”, Cumhuriyet, S.16146, 10.07.1969, s.7.

⁸²³ Mehmet Barlas, “Dünyada Bugün: Düşünmek Zamanı”, Cumhuriyet, S.16056, 11.04.1969, s.3.

Hiç bu kadar uzun misafirlik olur mu beyler!. Böylesine içli-dışlı, böylesine kalabalık, milyonlarca metrekaşe toprağımıza yerleşmiş misafirlik olur mu beyler!... Amerikan misafirliği yurdumuzun dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olarak kalmasının ana nedenidir... Bu misafirlik aziz vatanın her an haritadan silinmesini ABD'nin inisiyatifine bırakan bir misafirliktir. ⁸²⁴

Johnson Mektubu'ndan sonra başlayan öğrenci hareketleri aslında iki ülke arasındaki dostluğun bittiğinin sinyallerini vermekteydi. 1967 yılında ufak çaplı başlayan 6. Filo gösterileri 1968-1969 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştı. Böyle bir ortamda Vietnam'daki katliamların altında imzası bulunan Komer'in büyükelçi olarak Türkiye'ye atanması özellikle sol görüşlü öğrencilerin tepkisini çekmiştir. Hatta Amerika'nın Kıbrıs çıkarmasını engellemesi yetmezmiş gibi bir de Komer'i elçi olarak göndermesi Amerika'ya karşı beslenen düşmanlığın iyice körüklenmesine neden olmuştur. Böylece ülke genelinde Komer'e ve Amerika'ya karşı protesto ve mitingler düzenlenmiş, hatta Komer'in arabası dahi yakılmıştır. Dolayısıyla Komer Olayı Türkiye'deki Amerikan karşıtlığını daha çok tetiklemiş ve bu dönemden sonra gösteriler ve mitingler yerini şiddet eylemlerine bırakmıştır.

5. 12 MART 1971 MUHTIRASI VE AMERİKA

1960'lı yıllarda başlayıp 1970'lerde etkisini arttıran şiddet olayları sağcı ve solcu gruplar arasında zamanla kanlı olayların yaşanmasına neden olmuştur. 1969'da 6. Filo'nun gelişini protesto eden sol kesime sağ kesim taş ve sopalarla karşılık vermiştir. Sokaklarda yayılan “*Kana kan, intikam*” sloganları ülkeyi adeta bir girdabın içine çekmiştir. Giderek tehlikeli bir hal alan protestolar ve kanlı olaylar beraberinde askeri müdahaleyi de kaçınılmaz hale getirmiştir.⁸²⁵ Böylece 12 Mart 1971 tarihinde Türk ordusu, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) 13.00 haberlerinde yayımladığı muhtıra ile Demirel'i istifaya zorlamıştır. Muhtıradan yaklaşık 4 saat sonra Demirel istifa etmiş ve yerine Erim geçmiştir. Erim kabinesinin onaylanmasıyla birlikte Türkiye'de 12 Mart Dönemi başlamıştır.⁸²⁶

⁸²⁴ Şevki Akşit, “Kommer Olaylarının Düşündürdükleri”, Türk Solu, S. 62, 21.01.1969, s.12.

⁸²⁵ Atiye Emiroğlu, “Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 15, 2016, s.8.

⁸²⁶ Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C. 8, S. 14, Nisan 2018, s.658.

5.1. Muhtıra Öncesi Türkiye’de Durum

Amerika’ya hayranlık duyan Demirel Hükümeti politikasıyla yıllarca sol kesimi baskı altında tutmayı amaçlamıştır. Ancak Amerikan karşıtı görüşler beklenenin aksine gerek iç gerekse dış politikanın etkisiyle patlama noktasına ulaşmıştır. Amerikan karşıtlığı 1968 yılından itibaren sokaklarda kardeş kavgalarının, silahlı çatışmaların hatta ölümlerin yaşanmasına neden olmuştur. 12 Mart’a kadarki süreçte yapılan gösteriler ve düzenlenen mitingler sırasında gençler, Amerikan karşıtı söylemlerinin yanı sıra sıklıkla “*Ordu gençlik el ele, milli cephede*” sloganları da atmıştır.⁸²⁷ Amerikan karşıtlığı aynı zamanda bu dönemde 45’lik plaklara da yansımıştır. Dönemin önde gelen sanatçıları plaklarında Amerika’ya karşı hakarete varan söylemlerde bulunmuşlardır.⁸²⁸ 1970 yılından 12 Mart Muhtırası’na kadar geçen süreçte Türkiye’de Amerikan varlığına karşı yapılan eylemlerden bazıları kronolojik olarak şu şekildedir:

06 Mart 1970, Dev-Gençliler Kızılay’daki Amerikan Haberler Merkezi’nin vitrinlerinde bulunan resimleri parçalamış, Amerikan bayrağını indirerek yerine Türk bayrağını asmışlardır.⁸²⁹ 06 Mart 1790, Sultanahmet İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde konferans veren Amerikalı Prof. M. A. Wakefield’in üzerine bir torba un dökülerek başına yumurta atılmıştır.⁸³⁰ 28 Nisan 1970, AID’e ait bir depo 15 kişilik bir grubun saldırısına uğramış ve ateşe verilmiştir.⁸³¹

Resim 39: Unlar İçindeki Amerikalı Profesör, Kürsünün Ardında Saklanmaya Çalışırken.⁸³²

Resim 40: AID Deposu Söndürülmeye Çalışılırken.⁸³³

⁸²⁷ Bkz. “Trabzon’da Radar Üssüne Yürüyen Öğrencilerle Polis Çatıştı”, Cumhuriyet, S.15796, 20.07.1968, s.7; “Öldürülen Genç Doktor Askeri Törenle Kaldırıldı”, Cumhuriyet, S.16420, 15.04.1970, s.7

⁸²⁸ Bkz. Mehmet Ö. Alkan, “Kore’de Birleşen Kıbrıs’ta Ayrılan Yollar: Türkiye’de Amerikan İmajının Değişimi (1945-1980)”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 118, Ekim 2003, s. 2

⁸²⁹ “Ankara’da Gençler Amerikan Aleyhtarı Gösteri Yaptılar”, Cumhuriyet, S.16381, 07.03.1970, s.1.

⁸³⁰ “Amerikalı Profesörün Başına Un Döktüler”, Milliyet, S.8003, 07.03.1970, s.1.

⁸³¹ “Amerikalılara Ait Bir Depo Yakıldı”, Cumhuriyet, S.16434, 28.04.1970, s.1; “U.S. Building in Turkey Hit”, The New York Times, 29.04.1970, p.40.

⁸³² Kaynak: Milliyet, S.8003, 07.03.1970.

⁸³³ Kaynak: Cumhuriyet, S.16434, 29.04.1970.

04 Ekim 1970: İzmir’ de Amerikan PX mağazasına, Ankara’da Amerikan Haberler Merkezi’ne ve Çankaya’da bulunan CENTO personel binasına patlayıcı madde atılmış ve iki binanın da camları kırılmıştır.⁸³⁴ 22 Ekim 1970: 6. Filo’nun İzmir limanında bulunmasını protesto etmek için Dev-Genç üyesi 2 üniversite öğrencisi bir Amerikalının arabasını yakmaya çalışmıştır.⁸³⁵ 08 Aralık 1970: Dev-Genç tarafından ilan edilen bağımsızlık haftasının ikinci gününde Ankara’da ve İstanbul’da olaylar çıkmış bazı yabancı şirketlerin (Hilton, Philips, British Petrol gibi) işyerleri ile oteller tahrip edilmiştir. Hacettepe Üniversitesi’nde çıkan olaylarda ise bir Amerikan otomobili zarar verilmiştir.⁸³⁶ 29 Aralık 1970: Amerikan Büyükelçiliği önünde nöbet tutan toplum polisine yayılım ateşi açılmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) bu eylemini *“Bu olay, devrimcilere ve halka güven vermiş ve hainler Türkiye’de ilk defa ciddi bir devrimci terörle karşılaşmışlardır”* şeklinde açıklamıştır.⁸³⁷ 11 Ocak 1971: Türkiye İş Bankası’nın Emek şubesi THKO açıklamasına göre çarkın devamını sağlayan bankaların iş mekanizmasını bozmak ve silah temin edebilmek için soyulmuştur.⁸³⁸ 29 Ocak 1971: TUSLOG binasının merkezine atılan dinamit Amerikalılara ait bir otomobile zarar vermiştir. Olay sırasında TUSLOG binasına yaklaşık 8 adet dinamit atılmıştır.⁸³⁹ 15 Şubat 1971: Amerikalı bir er Balgat’taki Amerikan tesislerinden kaçırılmış ve bir gün sonra serbest bırakılmıştır.⁸⁴⁰ Amerikan Ankara Büyükelçisi William Handley, kaçırma olayının ardından Türkiye’deki Amerikalıların can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.⁸⁴¹ 1971 Şubat ayı ortasında İstanbul’da bir Amerikan motoru bombalanmıştır. 21 Şubat 1971: Balgat’taki Amerikan tesislerine giren THKO 4 saatliğine üssün kontrolünü ele geçirmiştir. Üstten ayrılırken nöbet tutan Amerikalı bir çavuşu yanına alan eylemciler zenci olması nedeniyle çavuşu öldürmekten vazgeçmiştir.⁸⁴² 04 Mart 1971: Amerikalı dört asker kaçırılmış ve serbest bırakılması

⁸³⁴ “USİS’e Patlayıcı Madde Atıldı”, Cumhuriyet, S.16592, 04.10.1970, s.1,7.

⁸³⁵ “6. Filonun İzmir’e Gelişi Protesto Edildi”, Cumhuriyet, S.16612, 24.10.1970, s.1.

⁸³⁶ “İstanbul’da Tahripler Ankara’da Çatışma Oldu”, Milliyet, S.8296, 09.12.1970, s.1.

⁸³⁷ “2 Toplum Polisine Ateş Edildi”, Milliyet, S.8317, 30.12.1970, s.1; “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri”, Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971, s.7.

⁸³⁸ “İş Bankasının Dün Açılan Emek Şubesi Soyuldu”, Cumhuriyet, S.16690, 12.01.1971, s.1; “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri”, Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971, s.7.

⁸³⁹ “TUSLOG’a Dinamit Atıldı”, Cumhuriyet, S.16708, 30.01.1971, s.1; “Ankara’da TUSLOG Binasına Dinamit Atıldı”, Milliyet, S.8348, 30.01.1971, s.1.

⁸⁴⁰ “Kaçırılan Amerikalı Çavuş Serbest Bırakıldı”, Cumhuriyet, S.16722, 16.02.1971, s.1.

⁸⁴¹ “Amerika Can ve Mal Güvenliği İsteğini Tekrarladı”, Cumhuriyet, S.16722, 16.02.1971, s.1.

⁸⁴² “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri”, Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971, s.7.

için 400 bin dolar fidye istenmiştir.⁸⁴³ THKO tarafından kaçırılan askerlerin kimlikleri ile birlikte basına bırakılan bildiri “*Türkiye halk kurtuluş ordusunun sesidir*” şeklinde başlamış ve Türkiye’den Amerikalıların gitmesiyle ülkenin bütün düşmanlardan temizleneceği ifade edilmiştir. Bildiride ayrıca “*Amerika ve onun emrindeki hainler yüzünden öz vatanımızda üvey evlat durumuna düştük...gelecek nesillere vatani böyle emanet edemeyiz. Kanımızı emen bir avuç hain ve onların arkasındaki Amerika’ya karşı isyan etmek en kutsal görevimizdir*” ifadeleri de yer almıştır.⁸⁴⁴ 14 Mart 1971: Dünya gazetesi, Amerikan Konsolosluğu’na ve bir Amerikan bankasına bomba atılmıştır.⁸⁴⁵

Resim 41: Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı.⁸⁴⁶

Resim 42: Dünya ve Akşam gazetelerinin önünde infilak eden patlayıcı maddenin sebep olduğu hasar.⁸⁴⁷

1970-1971 yıllarında İstanbul Büyükelçiliği’nde görev yapan Robert S. Dillon Türkiye’deki Amerikan karşıtlığı konusunda “*Avrupa’da Amerikan karşıtı olmak yıllarca popüler bir durumdu; Türkiye’ye de yayıldı. O dönem neyse ki geçti ve artık eskisi gibi değiliz. En azından birçok Türk’ün gözünde ezici varlığımız buna katkıda bulundu. Böylece solcu hareket, anti-Amerikancılık ile büyüldü. 1979 ve 1980’de Amerikalılar doğrudan hedef oldular. Türkiye’deki son yılmda sekiz Amerikalı öldürüldü... Hem İstanbul hem de Ankara’da cinayetler vardı; bu hepimiz için çok rahatsız ediciydi*” açıklamasını yapmıştır.⁸⁴⁸

⁸⁴³ “Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı”, Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971, s.1.

⁸⁴⁴ “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri”, Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971, s.7.

⁸⁴⁵ “Dünya Gazetesi, Amerikan Konsolosluğu ve Bankasına Bomba Atıldı”, Milliyet, S.8389, 15.03.1971, s.1.

⁸⁴⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.16739, 05.03.1971.

⁸⁴⁷ Kaynak: Milliyet, S.8389, 15.03.1971.

⁸⁴⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1990, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06>, Date Of Access: 09.06.2020.

Resim 43: 1970 Yılında Solcu Öğrenciler Tarafından Yapılan Protesto Yürüyüşünden Bir Kare.⁸⁴⁹

Amerikan karşıtı gösterilerin yanı sıra hükümetin dış politikasında Amerika'nın rahatsız olduğu değişiklikler de olmuştur. Bu durum da 12 Mart'a giden sürecin hızlanmasına neden olmuştur. Öyle ki 1970 yılında Ürdün ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında çıkan çatışmada ABD 6. Filo'nun Türk limanlarından yararlanması için Türkiye'den izin istemiş ancak Türkiye bu izni vermemiştir. Bunun üzerine 6. Filo Komutanı Koramiral İ. Campbell Kidd, *"Dünya savaşını başlatabilecek bir buhranda özellikle İskenderun limanından yararlanmayışımız bizi çok güç duruma düşürmüştür. Eğer Türkiye bir buhran anında ikmal malzemesi getirecek gemilerin kendi topraklarına ulaşmasını istiyorsa bize, limanlarından yararlanma imkânı vermelidir"* açıklamasını yapmıştır.⁸⁵⁰ Kidd'in bu açıklamasından da anlaşıldığı üzere Amerika istediğine ulaşamayınca tehdit yoluna gitmekten çekinmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine olan yaklaşımının olumlu anlamda değişim göstermesi ve Amerika'nın her isteğini yapmaktan kaçınması elbette ki Amerika'yı mutlu etmemiştir. Bunun yanı sıra dış politikada Almanya ve AET ile ilişkilerin gelişme göstermesi Amerika'nın dikkatini çekmiştir. ABD Kültür Ataşesi Kenton W. Keith, Almanya'nın tarihsel olarak Türkiye üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu ve Türk işçilerinin Almanya'ya gitmesiyle siyasi ve ekonomik ilişkilerinin geliştiğini belirtmiştir. Keith ayrıca siyasi olarak ABD'nin ağırlığı Türkiye'de çok güçlü olmasına rağmen, hemen hemen her şekilde, Almanya'nın ağırlığının daha fazla olduğunu söylemiştir.⁸⁵¹

⁸⁴⁹ Kaynak: **Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm**, (Başbakanlığın Emri İle Bakanlıklar Arası Bir Kurul Tarafından Hazırlanmıştır), Ankara 1973.

⁸⁵⁰ **"Türkiye, Ürdün Buhranında Limanlarını 6. Filoya Açmadı"**, Cumhuriyet, S.16628, 09.11.1970, s.1.

⁸⁵¹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1998, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01>, Date Of Access: 10.06.2020.

Amerika'nın Demirel'i gözden çıkarma süreci ise U-2 Olayı ile başlamış, haşhaş ekimiyle iyice bozulan ilişkiler, ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi isteği üzerine daha da gerginleşmiştir. Tüm bu gelişmeler ise 12 Mart Muhtırası ile sonuçlanmıştır.⁸⁵² Demirel yıllar sonra Çetin Yetkin ve Uğur Özer ile yaptığı bir röportajda Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerine değinmiş ve şöyle demiştir: *"Türkiye, Amerika ile içli dışlı olmuştu. Münasebetler, devletten devlete olan münasebeti biraz aşmış bulunuyordu. Bunu nerede görüyorsunuz dersiniz, şurada görüyoruz: Antlaşmalar yapmışız, bunlar 'ikili antlaşmalar' diye sonra çok tartışılmıştır. Mesela, iki taraftan iki yüzbaşı oturmuş bir mektup imzalamışlar, bu da antlaşma olmuş. Hemen hemen yüzlerce böyle misal ortaya çıkmıştır. Biz döndük dedik ki bunları devletten devlete münasebet haline getirelim. Birinci gelişme budur. Sovyetler bir U-2 uçağı düşürdüler. Bu U-2 uçağı İncirlik'ten kalkmış. Çok iyi hatırlıyorum, Ankara'da Sovyetlerle müzakerelerde bulunurken, ilk müzakerelerdir bunlar, Kosigin bundan şikâyet etti. 'Bu iyi komşuluğa yakışmaz' dedi. Biz düşündük, hakikaten dediği laf doğrudur... Biz U-2 uçaklarının uçuşunu durdurmuşuzdur ve Birleşik Amerika'ya demişizdir ki, buradan uçmayın. Hoşlanmamışlardır bundan. Bundan ve ikili antlaşmaların derlenip toparlanmasından hoşlanmamışlardır. Münasebetlerimizde sıkı fıkılık yerine devletten devlete münasebet tesisinden hoşlanmamışlardır. Çünkü öylesi kolaylarına geliyordu. Sanki kendi ülkelerinin bir parçası gibi Türkiye'yi kullanır durumda olmaları kolaylarına geliyordu."*⁸⁵³

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından çıkan Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin ABD'nin ve Batı'nın desteğine ihtiyaç duyduğunu ifade eden Demirel, bu desteğin bir süre sonra ABD ve Türkiye arasındaki ilişkileri mesafesiz, gereğinden fazla içli dışlı bir boyuta ulaştırdığını, Türkiye'nin hep ABD'nin çizdiği çizgide yürüdüğünü belirtmiştir. Demirel konuşmasında ayrıca *"Biz komşularımızla iyi münasebetler içinde olmaya, ticari ve kültürel münasebetlerimizi geliştirmeye, etrafımızda bir dostluk halesi kurmaya giriştiğimiz zaman Birleşik Amerika devletleri bundan rahatsız oldu. Bilhassa bizim Sovyetlerle münasebetlerimizi düzeltmeye girişmemizden rahatsız oldu... İlk mesele buradan başlar"* açıklamasını yapmıştır.

⁸⁵² Cüneyt Arcayürek, "Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979: ABD, U-2 Casus Uçakları İçin Ecevit İle Pazarlığa Oturmuştu", Cumhuriyet, S.21990, 15.11.1985, s.12.

⁸⁵³ Çetin Yetkin, Uğur Özer, "Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Amerika: ABD, Türk-Sovyet Yakınlaşmasını İstemiyor", Milliyet, 17.01.1991, s.13.

Bununla birlikte Demirel, Türkiye'nin rafineri kapasitesini arttırmak için Batılılardan finansman istediğini ancak olumsuz cevap alınca Sovyetlerden yardım istediklerini ve Sovyetlerin bu teklifi kabul ettiğini söylemiştir. Ancak Amerikalıların bu durumdan rahatsız olduğunu söyleyen Demirel olayı şöyle anlatmıştır: *"1967'de Amerikan Sefiri, Başbakanlığa geldi, beni ziyaret etti... Kapıdan girdi, daha oturmadan, 'Are you changing axis?' diye bana sordu. Yani, 'aks mı değiştiriyorsunuz?'. Sovyetlerle bizim münasebetlerimizi düzeltmemizden çok rahatsız olmuştu Amerika."*⁸⁵⁴

12 Mart Muhtırası aslında bu dönemde Türkiye'nin beklenen bir gerçeğidir. Öyle ki ordu yönetime el koymadan çok daha öncesi darbe söylentileri basında sıkça yer almaya başlamıştır. 1970 yılının ilk durum yazısını ele alan Abdi İpekçi Milliyet'teki yazısında Türkiye'yi gelecekte bekleyen durumdan bahsetmiş ve *"Protestolar, kaynaşmalar, çatışmalarla geçti 1969 yılı Türkiye'de... Öğrenciler üniversiteleri, işçiler işyerlerini, topraksız köylüler başkalarının toprağını işgal ettiler. Öğretmenler boykot, memurlar miting yaparlar. Yargıtay üyeleri bir protesto yürüyüşleri düzenlediler... Ve çoğu kanlı olaylara sahne oldu yurdumuz... Evet bütün bunlar toplumumuzun son 10 yılda kazandığı dinamizmi gösteriyor. Ve bu dinamizm aslında Türkiye'yi daha iyi, daha adil, daha ileri bir düzene götürecek potansiyeldir... Bu işin olumlu yönü... Olumsuz tarafı da var: Beliren dinamizm, şiddet hareketlerine dönüşürse, insanlar haklarını elde etmek, görüşlerini kabul ettirmek için birbirini öldürmeye başlarsa bunun sonu anarşizm, anarşizmin arkası da dikta yönetimi olur. O zaman ne öğrenci ne işçi ne köylü ne de memur sesini yükseltebilecek, isteğini duyurabilecek, hakkını arayabilecektir. Neyin nasıl olması gerektiğine sadece iktidardakiler karar verecek ve herkes bu kararlara boyun eğecektir. Tıpkı uzaklarda bıraktığımız yıllarda olduğu gibi... Öyle sanıyoruz ki 1970, 1960'larda başlayan dinamizmin kader yılı olacak. Gelişme ya şiddet hareketlerine dönüşerek dikta yönetiminin kurulması ile sona erecek, ya da Türkiye'yi demokratik yoldan daha iyi, daha adil, daha ileri bir düzene götüren potansiyel niteliğini kazanacak"* açıklamasını yapmıştır.⁸⁵⁵ Mekin Gönenç Ant dergisindeki yazısında ise darbe ihtimaline, *"Önümüzdeki 4 ya da 5 yıl içerisinde, şartların emperyalizmin tamamen aleyhine dönüşmesi halinde (ki bu kaçınılmaz bir sonuçtur), Türkiye muhtemelen kendini*

⁸⁵⁴ a.y.

⁸⁵⁵ Abdi İpekçi, **"Durum: Dinamizmin Kader Yılı"**, Milliyet, S.7941, 01.01.1970, s.1.

*CIA'nın planlayacağı bir ordu darbesi içerisinde bulacak ve Amerikan emperyalizminin Türkiye'deki işbirlikçileri Washington ile el ele vererek ülkeyi yeniden siyasi bir kaostan içerisine iteceklerdir” sözleriyle değinmiştir.*⁸⁵⁶

Milliyet'in köşe yazarı Kemal Bisalman 1968 yılı sonlarında ele aldığı “*Bir Dikta Mı?*” adlı yazısında parlamento üyesi bir yazarın görüşlerine yer vermiştir. Bisalman'ın ismini belirtmediği bu yazarın sözleri hem dönemin konjonktürünün tespit edilmesi hem de yaklaşık 3 yıl sonra gerçekleşecek olan 12 Mart Muhtırası'nın habercisi olması açısından oldukça önemlidir. Yazarın düşünceleri ise Bisalman'ın aktardığına göre şöyledir: “*Aynı zamanda parlamento üyesi bir fıkra yazarının ortaya attığı ‘Yakında Türkiye’de korkunç şeyler olacak’ iddiası pek çok zihinde bir ‘Acaba’ yaratacağa benzer. Zira Sayın yazar, iddiasını birkaç maddede değerlendirip şöyle bir sonuca varıyor: Gençlik birbirine düşmüş vaziyette! Fanatiklikten ziyade hesapla hareket eden bir grup toplumsal bunalımları ustaca şeriatçılığa kanalize ediyor! Bu işlerde parmağı olan Amerika da Türkiye’de Demokrasiye paydos dedirtmek niyetinde. İşte bu yüzden yakında Kubilay olayına*⁸⁵⁷ *benzer bazı olaylar olacak ve memleket bir diktaya sürüklenecek. Sayın yazar ayrıca, halen ortamı hazırlanan diktanın şeriatçı bir dikta olmayacağını, buna Ordunun karışacağını, Atatürkçülük iddiasında bir dikta olacağını ve buna kimsenin bir şey demeyeceğini ilave ediyor.”* Bisalman yazarın bu tespitini “*Madem işe Amerika da karışıyor... Kendinden yana olan politikacıları eskidikleri takdirde değiştirmek eyiliminde olan Amerika AP’yi nötralize edecek ve müdahaleden alıkoyacaktır!*” şeklinde yorumlamış ancak yazarın söylediklerine ihtimal vermemiştir.⁸⁵⁸

1968-1971 yılları arasında İzmir’de, 1974-1975 yılları arasında da Ankara’da ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak siyasi danışmanlık görevini yürüten Myles Greene, o zamanlar ordunun siyasi gücünün giderek arttığının farkında olduklarını ve 1970 yılında, bir şeylerin olacağını ve Türk ordusunun Demirel’in eylemci öğrencilere karşı yeterli tedbir almadığına dair derin endişelerini göstermeye başladığını ifade

⁸⁵⁶ Mekin Gönenç, “**Seçim Sonrası Beklenen Tehlikeler!**”, Ant, C. 6, S. 146, 14.10.1969, s.8.

⁸⁵⁷ Menemen olayı ya da Kubilay olayı olarak tarihe geçen bu olay 23 Aralık 1930 günü İzmir’in Menemen ilçesinde meydana gelmiştir. Askerliğini yedek subay olarak yapmakta olan öğretmen Mustafa Fehmi Kubilay’ın ve yardımına gelen bekçiler Hasan ve Şevki’nin şeriat isteyen bir grup tarafından öldürülmesi olayıdır. Bu hareket Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanmasının ardından, Cumhuriyet rejimine ve yapılan inkılaplara karşı bir tepki hareketidir. İsmail Kurtcephe, Aydın Beden, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Eğitim Yay., (5. bs.), Konya 2015, s.279-280.

⁸⁵⁸ Kemal Bisalman, “**Çivi: Bir dikta mı?**”, Milliyet, S.7525, 04.11.1968, s.2.

eden bir dizi telgraf yazdığını açıklamıştır.⁸⁵⁹ Amerika'nın Ankara Büyükelçisi William Handley, 11 Mart 1971'de Amerika'ya çektiği 1734 sayılı telgraf ise aslında Amerika'nın Türk ordusu hakkında detaylı bilgilere sahip olduklarını açıkça göstermektedir. Handley mesajında çok yakında Demirel'e karşı bir isyan hareketinin başlayabileceğini bildirmiş ve şöyle demiştir: *“Ordu, sivil idareye yön vermek üzere -doğrudan müdahale olasılığı haricinde- harekete geçmeye yaklaşmaktadır... Kanaatimizce ordu, bütün pratik amaçlarla iç siyasete yön vermeye çalışmaktadır. Bizim gördüğümüz tehlike, olayların kendi içinde bir hareketlilik kazanmaya başlamasıdır. Ordu içindeki fraksiyonlar böyle bir süreci hızlandırabilir ve bu da topyekûn bir krize neden olabilir...”* Telgrafta ayrıca Türkiye'de bir darbe hareketinin beklenmediği, ancak askerlerin Hükümete muhtıra verme ihtimalinin olduğu *“Ordu darbe yerine, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel üzerine ağır bir baskı koyarak Milli Güvenlik Kurulunu fiili hükümet durumuna getirmeye çalışacaktır. Bu baskılar, en azından ilk aşamada, Demirel'in ya da bir başkasının liderliği altında bir ulusal komisyon hükümetinin kurulmasını istemek şeklinde olabilir...”* sözleriyle ifade edilmiştir.⁸⁶⁰

5.2. Muhtıra Sonrası Türkiye'de Durum

12 Mart öncesi Türkiye'de giderek artan Amerikan karşıtlığı Demirel'in Amerika ile ilişkilere daha temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Ancak Erim iktidara geçer geçmez şu demeci vermiştir: *“Güvenliğimizin en sağlam dış teminatını bir savunma örgütü olarak kurulan ve bu niteliğini koruyan Atlantik İttifakı'na üyeliğimizde buluyoruz. NATO'nun Avrupa'da güvenilir bir barışın gerçek şartlarının görüşüldüğü bir forum olarak da dış politika hedeflerimize uyan bir rol oynadığı inancındayız. Amerika Birleşik Devletleri ile karşılıklı saygı ve anlayışa dayanan sıkı dostluk ve ittifak ilişkileri içinde bulunuyoruz.”*⁸⁶¹ Böylece Erim, Demirel Dönemi'nde bozulan Türk-Amerikan ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. İktidara geldikten sonra ise Erim Amerika'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin amacı Türk halkına,

⁸⁵⁹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01>, Date Of Access: 05.06.2020.

⁸⁶⁰ Özkan, **a.g.e.**, s.192-193.

⁸⁶¹ **“Erim Programını Açıkladı”**, Milliyet, S.8408, 03.04.1971, s.9.

Amerika'nın Türkiye'nin yanında olduğunu göstermektedir.⁸⁶² Öyle ki Nixon ve Erim'in 21 Mart 1972'deki toplantıları sonrası basına yapılan açıklamasında, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilere önem verdiği ve Türkiye'nin NATO üyesi olarak önemli bir müttefik olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca ABD'nin Türkiye'nin güvenliği, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı için ABD'nin güçlü desteğinin devam ettiği ifade edilmiştir.⁸⁶³

12 Mart 1971 Muhtırası Türk halkının çoğu için sürpriz olmayabilir, ancak başlangıçta muhtıranın niteliğini ya da alacağı yönü anlayan az sayıda kişi vardır. Ecevit muhtıraya karşılık 21 Mart 1971'de istifa etmiş ve şöyle demiştir. *“Türkiye’deki müdahale, hiç değilse verdiği sonuçlar bakımından, vermeye başladığı sonuçlar bakımından, Yunanistan’daki müdahale modeline uygundur, onun daha incesidir, daha ustacasıdır. İkisi de iktidara seçimle geleceği anlaşılmış bulunan ortanın solunda muhalefet partilerine karşı yapılan darbedir.”*⁸⁶⁴ Ecevit iktidara geldikten sonra da askeri yönetimlere *“Anarşi olayları eskiden Amerika ve Avrupa ülkelerinde de olmuştur. binalar havaya uçurulmuş, devlet adamları öldürülmüş ve büyük sabotajlar yapılmıştır. O ülkelerde bu olaylar kısmen müsamaha, kısmen de ciddi sosyal ekonomik tedbirlerle önlenmiştir. Ama hiçbir yerde orduya ‘gel bizi kurtar’ denilmemiştir”* sözleriyle karşı çıkmıştır.⁸⁶⁵ Meclis’te okunan muhtıraya sadece Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan karşı çıkarken, İçel Bağımsız Milletvekili Celal Kargılı, muhtıranın okunmasının ardından alkışlayarak 12 Mart’ı desteklemiştir.⁸⁶⁶ Kargılı, gazetecilere verdiği bir demeçte, *“Ordu temsilcilerinin anayasa gereği bir düzenin kurulması ve devrim kanunlarının çıkarılarak sosyal siyasi ve ekonomik sorunlarımıza bir an önce çözüm yolu getirilmesi yönünden giriştiği davranış saygı ile karşılanacak, ulusseverce bir harekettir”* açıklamasını yapmıştır.⁸⁶⁷ Türk-Persen, TÖS’e bağlı Ankaralı öğretmenler ve Türk Kadınlar Birliği ile aralarında DİSK’in de olduğu 35 sendika ve federasyon muhtırayı desteklediklerini

⁸⁶² “**Turkish Premier Arrives; 3 Days Of Talks Planned**”, The New York Times, 19.03.1972, p.13.

⁸⁶³ Joint Statement Following Discussions With Prime Minister Erim of Turkey, 22.03.1972, Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1972, U.S. Government Printing Office, Washington 1974, s.460, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 24.04.2020.

⁸⁶⁴ “**Ecevit İstifa Etti**”, Cumhuriyet, S.16756, 22.03.1971, s.7.

⁸⁶⁵ Abdi İpekçi, “**Demokrasinin Geleceği**”, Milliyet, S.8431, 26.04.1974, s.9.

⁸⁶⁶ MMTD, 12.03.1971, B. 70, Dö. 3, Top. 2, O. 1, C. 12, s.236; Mehmet Ali Birand, “**12 Mart Belgeseli (6. Bölüm)**”, 32. Gün Arşivi, 04.03.2019.

⁸⁶⁷ “**Kargılı: Bu Meclis Reform Yapamaz Dedi**”, Cumhuriyet, S.16749, 15.03.1971, s.1.

açıklamıştır.⁸⁶⁸ Solcuların bir kısmı muhtırayı kısmen de olsa kendi başarıları olarak yorumlamıştır ve halkın seçme hakkını gözardı etmiştir.⁸⁶⁹ Erim Hükümeti'nin ilk icraatı ise emperyalizme karşı mücadele eden TİP'i kapatmak olmuş ve parti liderleri komünist propaganda yapmak suçuyla yargılanmıştır.⁸⁷⁰

Türkiye 'de 12 Mart Muhtırası öncesi Amerikan karşıtı çok sayıda gösteri yapılmıştır. Bu gösteriler muhtıranın ardından da devam etmiş ve 14 Mart 1971'de Ankara'daki Amerikan Konsoloslugu'na, Amerikan-Türk Ticaret Bankası'nın bir şubesine ve sağ görüşlü bir Dünya Gazetesi'nin ofisine bombalı saldırı düzenlenmiştir.⁸⁷¹ Gösterilerin devam etmesi üzerine Erim Hükümeti ilerleyen günlerde 67 ilin 11'inde sıkıyönetim ilan ederek Amerikan karşıtlığına son vermeye çalışmıştır. Muhtıra ile yönetimi ele geçiren generaller solcu aydınlar için bir kampanya başlatmış ve ülkede artan Amerikan karşıtlığını azaltmaya çalışmıştır.⁸⁷² Sıkıyönetimin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de siyasi hayat sekteye uğramıştır. Bu kapsamda Ankara'da Dev-Genç ve Ülkü Ocakları kapatılmış, İstanbul'da siyasi toplantı, meslek ve sendika ile ilgili seminer çalışmaları yasaklanmıştır. Ayrıca anarşik düzeni öven, soygun ve kaçırmayı konu alan film ve oyunlar da yasaklanmıştır.⁸⁷³ 28 Nisan 1971'de Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinin basımı 10 gün süre ile durdurulmuştur.⁸⁷⁴ Çalışmamda sıkça görüşlerine yer verdiğim sol görüşlü, Amerikan karşıtı yazarlardan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Çetin Altan vd. gözüaltına alınmış, bazıları ise tutuklanmıştır.⁸⁷⁵ Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt gibi tanınmış yazarlar dahi tutuklanmıştır. Aydınlik, Ant, Türk Solu, Devrim gibi sol yayınlar yasaklanmıştır. Üniversitelerdeki Fikir Kulüpleri, öğretmen sendikalarının şubeleri ve DİSK büroları polis tarafından aranmış, ülke genelinde solculara ya da öyle sandıkları kişilere karşı şiddet eylemleri başlamıştır.⁸⁷⁶ 12 Mart

⁸⁶⁸ “Devrimci Kuruluşlar Tutumu Destekliyor”, Cumhuriyet, S.16748, 14.03.1971, s.1; “Silahlı Kuvvetlerin Yanındayız”, Cumhuriyet, S.16749, 15.03.1971, s.1; “Türk-İş Sendika Kurulmasını İstedi”, Milliyet, S.8389, 15.03.1971, s.1.

⁸⁶⁹ Murat Belge, Ahmet Samim, “Sol”, Geçiş Sürecinde Türkiye, (Der. Irvın C. Schink ve E. Ahmet Tonak), C. 2, Belge Yay., İstanbul 1990, s.174.

⁸⁷⁰ “Türkiye İşçi Partisi Kapatıldı”, Cumhuriyet, S.16867, 21.07.1971, s.1.

⁸⁷¹ “Bombings Renewed In Ankara”, The New York Times, 15.03.1971, p.11.

⁸⁷² “Turkish Coup is Blamed on CIA”, The Guardian, 13.03.1976, p.3.

⁸⁷³ “Ankara'da Dev Genç ve Ülkü Ocakları Kapatıldı”, Cumhuriyet, S.16793, 28.04.1971, s.1.

⁸⁷⁴ “Gazetemiz 10 Gün Kapalı Kaldı”, Cumhuriyet, S.16794, 09.05.1971, s.1.

⁸⁷⁵ Uğur Mumcu, “12 Mart'a Beş Kala...: Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi Ve Sonrası Anlattı”, Cumhuriyet, S.21971, 27.10.1985, s.11,

⁸⁷⁶ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yay., (11. bs.), İstanbul 2012, s.178,181.

Dönemi öncesinde emperyalizm karşıtı olaylarla adını duyuran THKO liderlerinden Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ise muhtıra sonrası idam edilmiştir.⁸⁷⁷ Kenton W. Keith katıldığı bir söyleyişi de bu konuya değışmiş ve şöyle demiştir: “*Bir noktada hareketin lideri ortaya çıktı, Deniz Gezmiş adında bir adam. Unutulmaz bir andı, Daniel Lerner ve Ben Wattenberg’i İstanbul Üniversitesi’nde öğretim üyeleri ve kıdemli akademisyenler için düzenlenen bir konferansa götürdüm. Konferansın ortasında, Gezmiş ve muhalifleri ile bir grup destekçisi içeri girdi ve etkinliğin sona erdiğini açıkladı. Daha sonra beni fark eden Gezmiş yanıma geldi ve ‘Seni tanıyorum. Kim olduğunu biliyorum. Sizinle kişisel olarak ilgileneneğim’ dedi... Gezmiş, benimle ilgilenmeden önce, Türk ordusu onun icabına baktı.*”⁸⁷⁸

Yine bu döneme bakıldığında Demirel Dönemi’nde gelişme gösteren Türk-Sovyet ilişkileri 12 Mart Muhtırası’nın ardından durgunluk yaşamış ve iki ülke arasında önemli bir ekonomik gelişme olmamıştır.⁸⁷⁹ Bütün bu gelişmeler ışığında bakacak olursak Erim Hükümeti’nin Amerika ile ilişkileri iyileştirmek için önünde bir engel kalmamıştır. Öyle ki bu durum CIA raporlarına da yansımıştır. Washington’a çekilen telgraflarda muhtıranın ardından ilan edilen sıkıyönetimle birlikte 1971’de Türkiye limanını ziyaret eden 6. Filo’nun ilk defa protestolarla karşılanmadığı yer almıştır. Amerika’ya gönderilen bir başka telgrafta ise Erim Hükümeti Dönemi’nde Türk-Amerikan ilişkilerinin düzelmeye başladığı, ancak bunun yanı sıra Amerika’nın ihtiyatlı davranması ve Türkiye’deki varlığını hemen arttırmaması önerileri yer almıştır.⁸⁸⁰ Muhtıra sonrası Erim Hükümeti göreve başlarken ABD Dışışleri Bakan yardımcısı Spiro Agnew, Ekim 1971’de Türkiye’yi ziyaret etmiş ve “*Türkiye ekonomisini ve toplumunu geliştirmek, modernleştirmek için yapmış olduğunuz büyük ilerlemelerin uzun süreden beri hayranıyız. Birleşik Amerika, elimizdeki bütün imkanlarla, Türk halkının, gelişmesinin devamını sağlama çabalarını destekleme*

⁸⁷⁷ “İdam Edildiler”, Cumhuriyet, S.17152, 06.05.1972, s.1.

⁸⁷⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1998, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01>, Date Of Access: 10.06.2020.

⁸⁷⁹ Bu dönemde iki ülke arasında gelişen ilişkiler kapsamında; 19 Nisan 1968: İstanbul-Moskova Aktarmasız Yataklı Vagon Treni Seferi Antlaşması, 07 Mayıs 1968: Üçüncü Demir Çelik Sanayii Ön Proje Antlaşması, 23 Haziran 1968: Sovyet uzmanlarından oluşan bir kurulun Türkiye’ye gelmesi, 8-12 Temmuz 1968: Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in SSCB’yi ziyareti, 10 Ekim 1969: İskenderun demir-çelik sanayii ile ilgili antlaşmanın imzalanması, 10-21 Kasım 1969: Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın SSCB’yi ziyareti, 16-23 Mayıs 1970: SSCB Dışışleri Bakan Yardımcısı Vladimir M. Vinogradov’un Türkiye’yi ziyareti gibi adımlar atılmıştır. Gönübol, Kürkçüoğlu, a.g.m., s.526-527.

⁸⁸⁰ Murat Özata, **Türk Amerikan İlişkileri (1971-1984): Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttelikliğin Buhran Yılları**, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2017, s.68

vaadine devam etmektedir” sözleriyle Türkiye’nin ekonomi politikasını desteklemiştir.⁸⁸¹ Myles Greene ise Demirel’in iktidardan düşmesinin sebebini ülkede hızla artan Amerikan karşıtlığına bağlamış ve “Bu gerçekten Demirel’in düşmesinin sebebiydi. Bir yandan, sadece sağa doğru hareket etmekle kalmadı, aynı zamanda büyüyen bu solcu öğrenci grubuna karşı sağlam bir eylemde bulunmadı. Bu insanlar özellikle Amerikan karşıtıydı. Bizi bir dereceye kadar olan ülkeyi yönetirken gördüler. Washington’u temsil eden her şey karşı çıktılar ve ordu yönetimi devraldığında, asıl amaç bu solcuları yıkacak birine sahip olmaktı... Siyasi açıdan Demirel’in devrilmesi konusunda fazla endişe duymadık. Erim’i sevdik. Çok iyi bir iş yapmayan solcu öğrencileri yıkmaya çalışan birini çok sevdik. O zaman daha çok Türk yanlısıydık. Demek istediğim, Türkiye bizim için sadece NATO üyesi olarak değil, Sovyetler Birliği’nin hemen yanında olmak, Arap dünyasının hemen yanında olmak ve NATO’nun en büyük ikinci kara kuvvetlerine sahip olmak açısından son derece önemliydi. Hükümete karşı çıkan solcu öğrencilere biz de karşı çıktık. Siyasi açıdan kesinlikle Türklerden memnun kaldık” açıklamasını yapmıştır.⁸⁸²

Amerika’nın 12 Mart Muhtırası’ndan oldukça memnun olduğunu gösteren diğer bir belge ise 1971 yılının Kasım ayında aittir. Erim’in desteklenmesi gerektiğini söyleyen telgrafta kısaca şu ifadeler yer almaktadır: “Demirel rejiminin son zamanlarında görülen aşırılıktan, Amerikalılar diğer tüm yabancılardan daha fazla zarar görmüştü. Gösteriler ve tehditler bize yönelmişti. Tesislerimiz bombalandı, personellerimiz kaçırıldı ya da öldürüldü. Bu terör dönemini bitiren ve parlamenter sistemin devamını sağlayan sıkıyönetim tarafından desteklenen Nihat Erim’dir... ABD Hükümeti, Erim Hükümeti ile haşhaş sorunu, SIA’ya bağlı antlaşmalar, Türkiye’nin NATO rolü gibi konularda önemli işler yürütmektedir. Nihat Erim hükümeti ile çalışmaya devam ederken onunla çok yakın olduğumuz izlenimi vermemeliyiz. Hükümete geniş tabanlı bir destek yok ve ne kadar iktidarda kalacağını bilmiyoruz. Ona çok yakın durursak var olan desteği de kaybedip düşebilir. Düşmesi bizim etkimizin de azalması anlamına gelmektedir.”⁸⁸³

⁸⁸¹ “Agnew: ‘Gelişme Çabanıza Hayranım’”, Cumhuriyet, S.16950, 12.10.1971, s.1.

⁸⁸² Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01>, Date Of Access: 05.06.2020.

⁸⁸³ Özata, **a.g.e.**, s.70.

12 Mart Muhtırası sonrası Amerika'nın elde ettiği gelişmelerden bir diğeri ise haşhaş ekimi konusunda olmuştur. Bu konuda yıllarca Demirel Hükümeti'ne baskı yapan Amerika bir türlü istediği sonucu ele edememiştir. Ancak muhtıranın ardından kurulan Erim Hükümeti ilk olarak haşhaş ekimini yasaklamıştır.⁸⁸⁴ Nisan 1971'de Kissinger ile Dışışleri Bakanı William Rogers arasında geçen bir konuşmada haşhaş ekimi nedeniyle Türkiye'ye ekonomik yaptırım uygulanması gündeme gelmiş ancak Kissinger, Erim Hükümeti'nin işbirlikçi olduğunu ve bu tarz bir yaptırıma ihtiyaç olmadığını söylemiştir. Buna benzer başka bir açıklama ise Dışışleri Bakanlığı istihbarat raporuna haşhaş meselesinin Erim Hükümeti için çok da önemli bir sorun olmayacağı ifadeleri ile yansımıştır.⁸⁸⁵ İlerleyen yıllarda ise 12 Mart Muhtırası ile haşhaş yasağı birbiriyle ilişkilendirilmiş ve bu konuda bazı açıklamalar yapılmıştır. *"Türkiye'de hiçbir Başbakan Birleşik Amerika'ya benim kadar 'hayır' dememiştir"* diyen Demirel, Çetin Yetkin ve Uğur Özer ile yaptığı bir röportajda haşhaş meselesine şu sözlerle değinmiştir: *"1969'da Nixon Cumhurbaşkanı'ydı. Bana bir temsilcisini gönderdi. Buradaki sefirini de birkaç kere gönderdi. Temsilcisiyle...konuştuk... Dedi ki, uyuşturucu madde kullanımından gençliğimiz fevk kalede sıkıntı çekiyor, bunun hammaddesi olan baz morfinin Türkiye'den geldiği kanaatindeyiz, binaenaleyh haşhaşın Türkiye'de ekiminin yasaklanmasını istiyoruz. Benim o zata söylediğim şudur: Bakın Türkiye'nin çıkardığı 120 ton afyonun hepsi Birleşik Amerika'ya gitse bile bu bir haftalık ihtiyacıdır Birleşik Amerika'nın. Afyonun memleketi Türkiye değildir... Ama biz sizin gençlerinizi zehirliyormuşuz gibi bir töhmetin altında kalmayız... Ekimi daraltırız. Yalnız ekimini yasaklayamayız. Türkiye'de ismini afyondan alan bir il var. Esasen yasaklamayı biz yapsak bile sürdürmek mümkün değildir. Çok büyük infial doğar, böyle bir şeyi yapamayız. Buna da bir müddet alınganlık gösterdiler. Bu 12 Mart muhtırası öncesindeydi... Biz hükümeti bıraktıktan kısa bir süre sonra da afyon yasağı gelmiştir."*⁸⁸⁶ Dönemin Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise 12 Mart ile haşhaş sorunu arasındaki ilişkiyi hatıratında şöyle anlatmaktadır: *"...Ben Dışışleri Bakanıydım. Amerikan Büyükelçisi bana geldi. 'Sayın Demirel'e lütfen söyleyiniz. Sizde nerede, ne kadar haşhaş ekiliyorsa, biz onun*

⁸⁸⁴ "Turkish Premier, Under Fire, Quits", The New York Times, 18.04.1972, p.8; "Turkish Premier Says Ban On Poppies Hurts Economy", The New York Times, 27.02.1972, p.8.

⁸⁸⁵ Özata, a.g.e., s.68-69.

⁸⁸⁶ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.m., s.500; Çetin Yetkin, Uğur Özer, "Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Amerika: ABD, Türk-Sovyet Yakınlaşmasını İstemiyor", Milliyet, 17.01.1991, s.13.

parasını peşin verelim, ekimi durdursunlar' dedi. 'Peki söylerim' dedim. Sayın Demirel'e söyledim. Aldığım cevap şöyleydi: 'Bizim 27 ilimiz ve çevresinde haşhaş ekiliyor. Bizde ismini afyondan alan iller var. Bunu yapamayız. Ama ekim alanlarını giderek daraltabiliriz.' Gittim, Amerikan elçisine söyledim. Bana, 'Beni bir kere de bu konuda Başbakanınızla görüştürebilir misiniz?' dedi. 'Peki söylerim' dedim. Demirel kabul etti. Görüşüldü. Aynı cevabı verdi Sayın Demirel. Bu görüşmeden sonra Amerikan Büyükelçisi, 'Çok yazık. Bundan çok fena neticeler doğacak' dedi. Çok fena neticeler belli oldu. Üç ay sonra bizim hükümetimiz düşürüldü...'”⁸⁸⁷ Ecevit'te 12 Mart'ın arkasında haşhaş sorununun olduğunu düşünenler arasında yer almış ve şöyle demiştir: “Şimdi şu bir gerçek: yani birçok veriler bir araya toplandığı vakit ortaya çıkan bir gerçek şu ki, Türkiye’de yer alan bütün askeri müdahaleler Amerika tarafından tahrik edilmemiş olmasa bile, tahrik edilmiş de olabilir, Amerikan desteğine, Amerikan onayına dayanılarak yapılmıştır. Örneğin 27 Mayıs 1960 sabahı devlet radyosundan MBK adına yapılan ilk açıklamalarda Türk milletinden önce ABD’ye NATO ve CENTO’ya bağlıyız diye güvence verilmiştir. 12 Mart müdahalesinin ardından sivil siyasal güçlerin haşhaş ekimi yasağına karşı direnmelerinin önemli bir rolü olduğuna inanıyorum...”⁸⁸⁸

Nasuh Uslu ise muhtıranın en çok Amerika’nın işine geldiğini, “Seçimle gelmiş Türk Hükümeti’nin 12 Mart 1971’de askeri muhtırayla iktidardan ayrılmak zorunda kalması ve ardından Türkiye’nin partiler üstü teknokrat hükümetler tarafından yönetilmesi en çok Amerika’nın çıkarlarına hizmet edecekti. Bu dönemde sıkı yönetim uygulaması altında aşırı sol gruplar ezildi, gazetelerdeki Amerikan karşıtı çıkan aşırı dozlu eleştiriler sona erdi ve Amerikan personeline karşı düzenlenen terörist faaliyetler de ortadan kalktı. Belki de daha önemlisi Türkiye’de haşhaş ekim dikimi tamamen yasaklandı” sözleriyle ifade etmiştir.⁸⁸⁹ Uslu ile aynı görüşe sahip olan Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Osman Ulugay da 12 Mart ile birlikte dış politikada Amerika’nın istekleri doğrultusunda yumuşak başlı, itaatkâr bir yönetimin kurulduğunu ve bu yönetimin Amerikan çıkarlarını gözettiğini, “Sıkıyönetim ilan edildi, anayasa değiştirildi, demokratik haklar askıya alınıyor, TIP kapatılıyor, her

⁸⁸⁷ İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım**, (Yay. Haz. Tanju Cılızoğlu), Yılmaz Yay., (3. Bs.), İstanbul 1990, s.62-63.

⁸⁸⁸ Çetin Yetkin, Uğur Özer, “Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Amerika: 12 Eylül ve NATO”, Milliyet, 19.01.1991, s.13.

⁸⁸⁹ Uslu, “Kıbrıs”, s.355.

türlü sol ya da demokratik düşünceye ambargo konurken kaynatılan cadı kazanlarında düşünce yargılanıyor, kitaplar yakılıyordu. Haşhaş ekimi yasaklanıyor, ABD'ne güvence veren bir dış politika izleniyordu... ABD Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklayacak, dış politikada sözünden dışarı çıkmayacak ve anti emperyalist akımlara 'hadlerini bildirecek' bir hükümet istiyor, bu rolü de Demirel'den daha iyi başaracak bir seçenek arıyordu” sözleriyle dile getirmiştir.⁸⁹⁰

Haşhaş meselesiyle birlikte 12 Mart Muhtırası'nın CIA'nın bir oyunu olduğunu düşünenler de yok değildir. 12 Mart'ın ardından emekliye ayrılan subaylardan Celil Gürkan, Uğur Mumcu'ya anlattığı anılarında CIA ile ilgili şunları söylemiştir: *“12 Mart'a yaklaşıldığı günlerde Batur'un ABD Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Orgeneral Ryan'ın resmi davetlisi olarak Birleşik Amerika'ya yaptığı ve amacını bilmediğimiz -zaten kendisi de bunu hiçbir zaman bizlere açıklamak istememişti- ilginç bir geziye tanık oluyoruz. Ankara'daki Havacılar kanadındaki arkadaşlarımızdan bizlere iletilen doğru ise, Batur, bu geziye alışlagelenin tersine, yanına karargâhtan hiçbir yardımcı almadan, deyim yerindeyse tek başına çıkmıştı... Batur'a ABD gezisi ile ilgili sorular sorduk. Yanıtı şöyleydi: 'Benim onuruma verilen bir kokteylde Orgeneral Ryan ile baş başa olduğumuz bir sırada bana, Türkiye'deki olaylar hakkında bazı sorular sordu. Ve sözü getirip: 'Siz askerler bir müdahalede bulunmanın tam zamanı olduğunu düşünmüyor musunuz?' gibi bir niyet yoklamasında bulundu. Ben de açık vermeyen bir mukabelede bulundum.' Orgeneral Ryan'ın bu sorusu bize oldukça garip görünmüştü. ABD ve ünlü CIA örgütü ile kuşkusuz Türkiye'de ve silahlı kuvvetler içindeki olup bitenlerden haberdardı. Ama Türk Hava Kuvvetleri Komutanı ve silahlı kuvvetler içindeki faaliyetlerin 'ortak lideri' durumunda olan Orgeneral Batur'a imada bulunacak derecede bir askeri müdahale yapılmasına da istekli miydi?”⁸⁹¹ Batur yaklaşık bir hafta sonra Gürkan'ın bu iddiasını reddetmiş ve Orgeneral Ryan ile aralarında böyle bir konuşmanın geçmediğini savunmuştur.⁸⁹² İkili arasında gerçekten böyle bir konuşma geçmiş midir bilinmez ancak yıllar sonra anılarını ele alan Batur, CIA konusunda şu açıklamayı yapmıştır: *“12 Mart olayından sonra bazı siyasilerimiz ve düşünürlerimiz, olayın oluşumunda**

⁸⁹⁰ Osman Ulagay, “Dünyamızda Askeri Yönetim Sorunu”, Cumhuriyet, S. 19528, 10.12.1978, s.7.

⁸⁹¹ Uğur Mumcu, “12 Mart'a Beş Kala...: Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı”, Cumhuriyet, S.21979, 04.11.1985, s.11,

⁸⁹² “Muhsin Batur Yanıtıyor: Eski Hava Kuvvetleri Komutanı Batur'un Celil Gürkan'ın Anılarına Açıklamaları”, Cumhuriyet, S.21988, 13.11.1985, s.11.

dış etkenlerin ve hatta CIA gibi dış örgütlerin, haşhaş gibi konuların rolünün olduğundan bahsettiler. Elbette yaşanan ortam çok önemlidir ve bu ortam çeşitli yöntemlerle değişik yönlere çevrilebilir. Bu yönlendirmede; ajanlar, ajan provokatörler ve hepsinden önemlisi basın yayın yolu ile propaganda ve istenilen ortamın oluşması sağlanabilir. Bu elemanlar, 12 Mart ortamının yaratılmasında kullanılmış mıdır? Olabilir...’⁸⁹³

Milliyet yazarı Turhan Bilgin’e göre 12 Mart Muhtırası öyle sanıldığı gibi ya da pek çok kişi tarafından ifade edildiği gibi, birdenbire ortaya çıkan bir tepkinin sonucu değildir. Aslında 12 Mart Olayı, senaristleri tarafından çok daha önceden planlanmış bir senaryonun gün yüzüne çıkan sadece bir bölümüdür. Bilgin’e göre 12 Mart’ın arkasında birçok unsur vardır. Bilgin’in deyişiyle: *“12 Mart’ta kimler vardı? Dendi mi, sokak vardı demek gerekir, Marksistlerin tepeden inmecileri vardı demek gerekir. CHP’nin bir bölümü ve bürokratların temsilcisi beyin takımı vardı. Cuntacılar vardı demek gerekir. CIA vardı, haşhaş ekimini yasaklamaya yanaşmayan iktidara karşı Amerika vardı, finansman kanunu nedeniyle iktidara hınç duyan bazı iş çevreleri vardı demek gerekir.”*⁸⁹⁴

Amerika’nın darbelerle karşı bakış açısını 1960 Darbesi ile ihraç edilen Fatin Rüştü Zorlu yorumlamıştır. DP Milletvekili Adnan Selekler’in *“Amerika askeri müdahaleye ne der?”* şeklindeki sorusuna Zorlu, *“Amerika askeri müdahalenin milletçe benimsenip benimsenmediğini gözetir. Yeni rejim oturursa, rejimin şekli ne olursa olsun ona yaklaşır. Hele askeri rejimleri tercih eder. Amerikalılar askerlerle daha kolay anlaşır”* cevabını vermiştir.⁸⁹⁵ Abdullah Özkan da Türkiye’deki darbelerin arkasında Amerika olduğunu düşünenler arasında yer almış ve *“Türkiye’de askeri darbelerle zemin hazırlayan; Amerika! Askeri darbenin başarıya ulaşmasını sağlayan; Amerika! Askeri darbeleri kendi çıkarları için kullanan da yine Amerika!.. ‘demokrasiyi rayına oturtmak’ ve ‘ülkeyi içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak amacıyla darbe yaptığını sanan generaller de aslında Amerika’nın çıkarlarına hizmet ettiklerini çok sonraları ancak anlayabiliyorlar”* değerlendirmesini yapmıştır.⁸⁹⁶ Çetin

⁸⁹³ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yay., (3. bs.), İstanbul 1985, s.456-457.

⁸⁹⁴ Turhan Bilgin, *“12 Mart”*, Milliyet, S.10201, 30.03.1976, s.5.

⁸⁹⁵ Adnan Selekler, *“Politikanın İç Yüzü: Sunay, Bana, ‘İstifayı Düşünmez Misin? Bu Maceranın Sonu Yok’ Dedi”*, Milliyet, S.11692, 18.05.1980, s.5.

⁸⁹⁶ Özkan, *a.g.e.*, s.7-8.

Yetkin'e göre 12 Mart Muhtırası'nı verenler, 12 Mart 1971'e ulaşan yolda ilk adımlarını 27 Mayıs ile atmışlardır. 27 Mayıs ile ordunun siyasete doğrudan karışmasının yolu açılmış ve 12 Mart bu çizgideki ikinci durak olmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamından faydalanan taraf solcular olmuştur. Solcuların güçlenmesi ise egemen güçleri tedirgin etmiştir.⁸⁹⁷

12 Mart yönetiminin ordudan tasfiye ettiği subaylardan biri olan Amiral Vedii Bilget, 12 Mart Muhtırası'nı, *"Emperyalizme Anadolu'dan tekrar uzanacak namluları sindirme ve söndürme doğrultusunda kızıştırılıp oluşturulan ve bu ülke halkının başına geçirilen Amerikan külahı"* olarak tanımlamış ve 12 Mart ile ilgili şu yorumu yapmıştır: *"Emekçi sınıflarını sindirmeyi amaçlamış gözü dönük burjuvazi, garip bir rastlantı olarak (!) bu ortamın oluşturulması için, CIA'nın tüm halkçı hükümetlere karşı eyleme geçtiği bir dönemi seçti... demokrasiyle olan bağlılıklarını, ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesine tanık olmamak pahasına koparan komutanlar, 12 Mart muhtırasını imzalayıp, tekelci burjuvazinin tuzağına düştüler... gerçekten böyle bir tehdit olmadığını, suni bir ortam yaratıldığını anlayamamanın bulutları ardına sürüklendiler... İşte 12 Mart olayını oluşturan başat gerçek budur... Yabancı benzerleriyle amaç ortaklığı edinmiş tekelci burjuvazinin fesatlığı sonucunda oluşmuştur."*⁸⁹⁸ "Demirel'in 1965-1970 iktidarı, ABD ve NATO açısından güven vermeyen bir iktidardır, belirsizdir, hatta tehlikelidir" diyen İsmail Cem ise Amerika'nın Türkiye'nin gelişmesinden rahatsızlık duyduğunu düşünenler arasında yer almış ve bu konuda şöyle demiştir: *"Dönem iktidarı açısından, hızlı ekonomik büyümenin ön koşulları neyse, bunlar, temel, dış ideolojik seçmeden sapılmaksızın yerine getirilmelidir. Başka bir deyişle, aranan uzun vadeli dış krediler, yeni pazarlar, komşularla iyi ilişkilerde, bunların gereği yapılmalıdır. Bu yapılırken de NATO'dan ayrılmak, tarafsızlık gibi bir mesele yoktur ortada. Sadece, mevcut dış siyaset çizgisini kısa süreli ekonomik yararlar gereğince bir ölçüde alışılmışın dışına taşımak vardır. ancak bu bile, Ortadoğu konjonktürünün kritik 1965-1970 dönemi için 'ihtilal' anlamındadır; ekonomik büyümenin gerektirdiği çok yönlü dış ilişkiler ve açılış, bir dengeyi önemli ölçüde rahatsız edebilmiştir."* Çağlayangil de Amerika'nın Demirel Hükümeti'nden rahatsızlık duymaya başladığını, *"Amerika, şuna aldırılmaz: bir*

⁸⁹⁷ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ümit Yay., Ankara 1995, s.104-105.

⁸⁹⁸ Vedio Bilget, *"9 Mart'ın Asli Faili Sizsiniz Sayın Batur"*, Cumhuriyet, S.21992, 17.11.1985, s.11.

memlekette demokratik idare olmuş, şoven idare olmuş, faşist idare olmuş, ona hiç bakmaz. Amerika, o memleketin kendisine ne ölçüde tabi olduğuna, kendi politikasına ne dereceye kadar satelit (uydu) haline gelebileceğine bakar. Amerika, bir albaylar cuntası ile Yunanistan’da istediğini yaptırabiliyorsa, albaylar cuntası Yunanistan için biçilmiş kaftandır. Amerika eğer bir Nihat Erim Hükümeti ile haşhaşı menettirebilecekse Türkiye’nin layık olduğu idare tarzı Nihat Erim Hükümeti’dir” sözleriyle ifade etmiştir.⁸⁹⁹

07 Mayıs 1969’da Komer’in Washington’a gönderdiği bir telgrafta Amerikan Dışişleri Bakanlığı’na Türkiye ile yürütülecek politikalarla ilgili önerilerde bulunmuştur. Ülkede Amerikan karşıtlığının artış gösterdiğini söyleyen Komer’in önerileri 12 Mart Muhtırası’nın ardından ortaya çıkan durum ile benzerlik göstermesi şaşırtıcı olmuştur. Komer’in önerileri kısaca şu şekildedir: “... *Bu eğilimi dengelemek ve temel çıkarlarımızı korumak için iki hareket tarzını gerekli görüyorum. Bunlardan ilki, Batı karşıtı aşırı solcu görüşlere karşı konulmasıdır. Bunun için kapsamlı bir program doğrultusunda çarpıtılmış propaganda faaliyetlerini açığa çıkartmalı, kendi faaliyetlerimiz için açık kayıtlar tutmalıyız. Türkiye’nin ABD ile kültürel, ekonomik, güvenlik ilişkilerini sürekli olarak vurgulayan propaganda faaliyetleri yürütülmeli, bunun dışına çıkılmasının riskli bir yaklaşım olacağı Türk halkına sürekli olarak hatırlatılmalıdır. Kısaca Türk solunun propaganda savaşındaki üstünlüğünü bu savaşa girerek kırmaya çalışmalıyız. Birçoklarını bunun bizim değil Türk Hükümeti’nin işi olacağını söyleyecektir. Fakat biz onlara yol göstermedikçe çabaları sonuçsuz kalacaktır...*”⁹⁰⁰

Amerika’nın 12 Mart Muhtırası’nda bir rolünün olup olmadığını değerlendirebilmek için 1966 yılının Temmuz ayında Haydar Tunçkanat’ın Cumhuriyet Senatosu’nda açıkladığı ve daha sonraları “Dickson Raporu” olarak anılacak olan Amerikan raporuna göz atmak gerekir. Tunçkanat bir Türk tarafından E.M. kodlu bir Amerikan CIA ajanına verilen, 28 Aralık 1965 tarihli bir rapordan bahsetmiştir. Bu raporda seçimlerden sonra ortaya çıkan bazı zorluklardan bahsedilmiştir. Bu zorluklardan ilki “*Diğer bazı hususlarla birlikte 27 Mayıs Hükümet darbesi, ekonomik problemler, iç ve dış politikada muhalefetle olan ciddi görüş*

⁸⁹⁹ Cem, a.g.e., s.275,269-270,299.

⁹⁰⁰ Özata, a.g.e., s.63-64.

ayrılığımız büyük güçlülere sebep olmaktadır” şeklinde açıklanmıştır. Tunçkanat bu maddeyi “Yani; ikili anlaşmalar, üsler, Atatürk’ün millî politikası can sıkıcı sorunlar olup, bunların tekrar ortaya atılması, Hükümetin arzuladığı rahatlıkta çalışmasını önlemekteymiş” şeklinde yorumlamıştır. İkinci madde ise “Bu sebeple, herkes müttefikdir ki; bu tehlike muhalefetin tedrici şekilde parçalanmasını ve bütün arzulanmayan sonuçları ile birlikte, sol ve sol eğilimlerin benzeri bir birlik yaratmasını önlemek üzere boğulmasını tahrik eder hatta buna zorlar” şeklindedir. Tunçkanat bu maddeyi de “Muhalefetin iktidar karşısında birleşmeli tehlikeli görülmekte ve tedricen mutlaka parçalanması lüzumuna işaret edilerek, sol ve solcu deyimleri altında, ilerici akımların, sömürücü ve müdahaleci tutum karşısında birleşip kuvvetlenmesini de önlemek üzere; arzu edilmeyen sonuçlarına rağmen, yani, bir terör havası yaratılarak, kanun dışı metotlar uygulanacak, komplo, tertip ve iftiralarla bu akımlar boğulacak ve temiz Türk evlâtları damgalanacak” şeklinde yorumlamıştır. Raporda ayrıca bazı kişilerin isimleri verilerek tarafsızlaştırılması yani etkisizleştirilmesi istenilmiştir. Devamında ise Tunçkanat raporda “Cumhurbaşkanının bozulan sıhhatinin yeni problemlere sebep olacağı aşikârdır. Tedavi fıkri hâlâ münakaşa edilmektedir. Eğer durum yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmesini zaruri kılar, genel kanaate göre bugünkü şartlar altında en uygun olanı bay....” ifadelerinin geçtiğini söylemiş ve raporda geçen ismi açıklamamıştır. Ancak raporda “Gerçi ordu komutanlığı bizim, memleketteki gerçek nüfuzumuzu kabule başlamıştır ama, askerler adına bazı müdahalelerde bulunulması gözden uzak tutulmamalıdır” ifadelerinin yer aldığını açıklamıştır.⁹⁰¹ Tunçkanat’ın açıkladığı raporda geçen cümleler hemen hemen 12 Mart Muhtırası sonrasında gerçekleşmiştir. Şöyle ki “devlet mekanizmasının muhalefet taraftarı elemanlardan temizlenmesi ve rejime sadık olmayan devlet memurları ve subayların tasfiyesi” maddesi 12 Mart sonrasında bazı devlet adamlarının ordudan, bazı devlet memurlarının da siyasetten ihraç edilmesi, sol görüşlü aydınlarında tutuklanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca CHP’yi destekleyen demokratik kitle örgütleri de kapatılarak özellikle sol kesime ağır bir darbe indirilmiştir.⁹⁰² Raporda geçen “Cumhurbaşkanının bozulan sıhhatinin yeni problemlere sebep olacağı aşikârdır. Tedavi fıkri hâlâ münakaşa edilmektedir”

⁹⁰¹ CSTD, 07.07.1966, B. 85, Dö. 1, Top. 5, O. 1, C. 33, s.203-204.

⁹⁰² Çetin Yetkin, Uğur Özer, “Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Amerika: Müdahalecilerin Ortak Özellikleri”, Milliyet, 18.01.1991, s.13.

ifadesinde bahsedilen kişi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'dir. Raporun yazılışından yaklaşık 36 gün sonra Gürsel tedavi için Amerika'ya gitmiş ancak burada komaya (!) girmiştir.⁹⁰³ Dolayısıyla 1965 yılında hazırlanan bu rapor Amerika'nın Türkiye'nin iç işlerine ne denli müdahale ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁰⁴

Myles Greene'in aktardığı bir olayda zihinlerde 12 Mart Muhtırası'nın Amerika ile bağlantısı olduğu düşüncesine neden olur: *"Bir akşam Ankara'daki siyasi danışmanlarla Nihat Erim'i ziyarete gittik. Draper'in eşi el falı bakabildiğini söyledi, Nihat Erim'in elindeki çizgilere baktı ve 'Yakında Başbakan olacaksın' dedi. Herkes gülümsedi fakat kısa süre sonra Erim Başbakanı." 905* Amerika'nın 12 Mart Muhtırası'na tepkisi Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger'in 13 Mart 1971'de Nixon ile yaptığı telefon görüşmesinde açıkça belirtilmiştir. Kissinger, Nixon'a Türkiye'de darbe olduğunu ve Başbakanın devrildiğini söylemiş, Nixon'un *"Bizim tarafımızda mı?"* sorusuna ise *"Evet"* cevabını vermiştir.⁹⁰⁶

Erim'in, kabineyi kurarken Dünya Bankası'nda çalışan Atilla Karaosmanoğlu'nu bakan olarak almak istemesine MİT, Karaosmanoğlu'nun solcu olduğu gerekçesiyle onay vermemiştir. Bunun üzerine Erim Dünya Bankası'nın Yöneticisi ABD eski Savunma Bakanı McNamara'dan Karaosmanoğlu'nun hükümete bakan olarak alınıp alınmaması konusunda fikrini sormuştur. Bakan seçiminde bile Amerika'ya danışılması, Amerika'nın 12 Mart yönetiminde ne kadar etkili olduğunu göstermekte yeterli sayılabilecek bir gelişmedir.⁹⁰⁷

21 Ocak 1972 günlü Daily Telegraph gazetesi CIA'nın marifetlerini sıralarken 27 Mayıs Darbesi ile 12 Mart Muhtırası'na da değinmiş ve *"1971. Türkiye. Ordunun girişiminden hemen sonra Demirel Hükümeti'nin zorunlu istifasında CIA ajanlarının eylemli katkıları..."* ifadelerine yer vermiştir. Burada geçen *"eylemli katkılar"* sözünden o yıllarda sık sık meydana gelen şiddet olayları, bombalı saldırılar, kundaklama olayları mı kastediliyor bilinmez. Ancak Çağlayangil de İsmail Cem ile

⁹⁰³ "Cemal Gürsel Amerika'ya Bugün Gidecek", Cumhuriyet, S.14910, 02.02.1966, s.1; "Gürsel Bugün Ankara'da", Cumhuriyet, S.14962, 26.03.1966, s.1.

⁹⁰⁴ Dickson raporu gündeme geldiğinde Amerikalılar tarafından böyle bir raporun olmadığı savunulmuş, hatta Dickson'un imzasının taklit edildiği iddia edilmiştir. Bkz. "Dickson'un İmzasının Taklit Edildiği Kanaatindeyiz", Cumhuriyet, S.15070, 15.07.1966, s.1.

⁹⁰⁵ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01>, Date Of Access: 05.06.2020.

⁹⁰⁶ Özata, a.g.e., s. 61.

⁹⁰⁷ Sadi Koçtaş, 12 Mart Anıları, Cem-May Dağıtım Yay., İstanbul 1978, s.104-105.

olan röportajında bu konuya değinmiş ve Economist dergisinin “*Blue Report*” isimli özel eklinde CIA’nın darbe yaptığı ülkelerin bir listesinin yayımlandığını, 27 Mayıs ve 12 Mart’ın da CIA darbeleri arasında yer aldığını söylemiştir.⁹⁰⁸ 03 Temmuz 1974’te Beyaz Saray’ın eski Danışmanlarından Howard Hunt, Watergate skandalı nedeniyle yargılanırken, CIA’de çalıştığı sürece görevinin “*Yabancı hükümetleri devirmek*” olduğunu söylemiştir. Açılan davada verdiği ifadesinde 20 yıllık CIA görevi süresi içinde “*Hep yabancı hükümetlerle ve onları devirmekle*” ilgilendiğini açıklamıştır.⁹⁰⁹

Amerika ne zaman ki bir ülkede etkinliğini kaybetmeye başlasa o zaman o ülkede hükümet bir anda devrilir ve darbe gerçekleşir. Tıpkı 1960 ya da 1980 Darbesi gibi... Öyle ki Menderes ne zaman Sovyetlerle ilişkilerini düzeltme yoluna gitti, işte o zaman ipi çekildi. Türkiye’de darbe yapıldı ve hükümet değişti. Böylece Amerika kendisine göre raydan çıkan ülkeyi tekrar şekillendirme imkanını elde etti. 1970’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye için yine tehlike çanları çalmaya başladı. Türkiye’deki Amerikan karşıtlığı zamanla öyle bir noktaya geldi ki bazı insanlar Türkiye’nin hem iç hem de dış politikasının bizzat Amerika tarafından belirlendiğini düşünmeye başladı. Demirel’in Sovyetlerle yakınlaşması ve ülkede giderek artan Amerikan karşıtlığı ise Amerika’yı tedirgin etmiş olacak ki çok geçmeden ordu tarafından hükümete muhtıra verildi ve Demirel Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Böylece 12 Mart Muhtırası’nın ardından Türkiye’de yaşanan gelişmeler tam da Amerika’nın istediği şekilde cereyan etmiştir. Türkiye’nin Sovyetlerle yakınlaşması kesintiye uğramış ve ülkede çığ gibi büyüyen Amerikan karşıtlığı kısa süreliğine de olsa kontrol altına alınmıştır.

6. HAŞHAŞ (AFYON) SORUNU

Afyon, Latince adı “*Papaver*” olan haşhaş bitkisinin olgunlaşmadan önce çizilen kapsüllerinden akan sütün katılaşmış halidir. Türkiye’de haşhaş çok eski zamanlardan beri hem afyonundan hem de tohumundan yararlanılmak için üretmektedir.⁹¹⁰ Yüksek gelir getirisine ve geniş istihdam alanına sahip olan haşhaş,

⁹⁰⁸ Ahmet Kekeç, *Cumhuriyet Apartmanı*, Motto Yay., İstanbul 2017, s.125.

⁹⁰⁹ Yetkin, *a.g.e.*, s.166.

⁹¹⁰ Ali Gevgili, “*Afyon Sorunu ve Türkiye*”, Milliyet, S.8752, 19.03.1972, s.2.

ilaç yapımı, temel tüketim malzemesi, hayvan yemi gibi pek çok sahada kullanıldığı gibi aynı zamanda “*eroïn ve uyuşturucu*” yapımında da kullanılan bir hammaddedir.

Üreticinin deyişiyile “*haşkeş/haşgeş*” bilinen yaygın adı ile “*haşhaş*” 1970 sonrası Türkiye’nin dış politikasında aktif bir rol oynamıştır.⁹¹¹ 1971 Muhtırası’nın ardından haşhaş ekiminin yasaklanması Türkiye ile Amerika arasında birdenbire başlayan afyon konusunu zamanla uluslararası bir sorun haline getirmiştir.

6.1. Haşhaş Ekim Yasağına Giden Süreç

Vietnam’da görevli Amerikan askerlerinin uyuşturucuyu ucuza temin edebilmeleri ve Amerikalı gençler arasında savaş karşıtı görüşlerin varlığı Amerika’da uyuşturucu kullanımının hızla artmasına neden olmuştur.⁹¹² Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika’da uyuşturucu kullanımında artış meydana gelince, Amerikan Hükümeti durumdan tedirgin olmuştur ve kullanımı önleyici tedbirler arayışına girmiştir. Öyle ki Amerikan tarihinde ilk defa 1960’lı yıllarda 15 yaşından küçük çocuklar uyuşturucu kullanımından ölmeye başlamıştır. Ülkede uyuşturucu kullanımı hızla yayılmıştır, buna bağlı olarak suç oranlarında da bir artış meydana gelmiştir.⁹¹³ Dolayısıyla 1968 yılında Amerika’da yapılacak olan başkanlık seçimlerinde uyuşturucu ile mücadele siyasette propaganda unsuru haline gelmiştir.⁹¹⁴

Türkiye ise 1930’lu, 1940’lı ve 1950’li yıllar boyunca sürekli dünyanın en büyük afyon kaynağı olarak nitelendirilmiştir.⁹¹⁵ Ancak buna rağmen Türkiye’deki uyuşturucu kullanım oranı ciddi bir boyuta ulaşmamıştır. Bu nedenle söz konusu bağımlılığın ülkedeki haşhaş mahsulünün varlığı ile ilişkili olduğunu söylemek pek mümkün değildir.⁹¹⁶

1962 yılından itibaren Amerika, Türkiye’deki afyon üretim alanlarının sınırlandırılmasını istemiş, 1970’li yıllara gelindiğinde ise Amerikan Hükümeti alınacak tedbirlerin “*haşhaş üretiminin tamamen yasaklanması*” kararı alınmadıkça yeterli olmayacağı kanaatine varmıştır. Böylece Amerika, Türkiye’ye yaptığı baskıları

⁹¹¹ Abdullah Gelgeç, “**Diplomatik Bitki: Haşhaş**”, Cumhuriyet, S.19103, 03.10.1977, s.5.

⁹¹² Füsun Türkmen, **Kırılğan İttifaktan “Model Ortaklığa” Türkiye ABD İlişkileri**, Timaş Yay., İstanbul 2012 s.114.

⁹¹³ Mücahit Gültekin, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Psikolojisi**, Pınar Yay., İstanbul 2017, s.416.

⁹¹⁴ Akalın, **a.g.e.**, s.119.

⁹¹⁵ James Windle, “**Preventing The Diversion Of Turkish Opium**”, Security Journal, Vol. 29, 2016, p.216.

⁹¹⁶ Ahmet Kabaklı, “**Gün Işığında: Haşhaş**”, Tercüman, S.4598, 06.07.1974, s.2

daha da arttırmıştır. Nixon'un 1968 yılında iktidara gelmesinin ardından haşhaş meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelmiştir.⁹¹⁷

Amerika'nın uyuşturucu konusunda Türkiye'yi kendisine hedef seçtiğini gösteren ilk açıklama 06 Ağustos 1969 tarihinde Federal Narkotik Bürosu Müdürü John Ingersoll'den gelmiştir. Ingersoll'e göre Amerika'ya gelen uyuşturucunun yaklaşık yüzde 80'i Türkiye'den gelmektedir.⁹¹⁸ Amerikan Kongresi'ne göre de Amerika'ya giren eroinin çoğu Türkiye'nin haşhaş alanlarında üretilmekte ve uyuşturucu kullanımının kontrol altına alınması için Türkiye'de haşhaş ekiminin acilen durdurulması gerekmektedir.⁹¹⁹ Amerika'nın Türkiye'ye karşı sert tedbirler alması gerektiği söylemleri siyasiler arasında yayılırken, 1970 yılına gelindiğinde artık bu söylemler yerini tehditlere bırakmıştır.

Amerikan Adalet Bakanı John Mitchell, 21 Temmuz 1970'te Senato Alt Komite toplantısında *"Afyon ihracatına mücade ettiği için, Türkiye'nin ekonomik yönden cezalandırılması tekliflerini prensip olarak tasvip ettiğini"* söylemiştir. Komitede, Ohlo Temsilcisi Charles Vanik, Amerika'ya giren eroinin ham maddesinin yüzde 80'inin Türkiye'den geldiğini söylemiş ve Ankara'nın ekonomik cezaya çarptırılmasını istemiştir.⁹²⁰

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Oktay Akbal, Mitchell'in sözlerini yersiz bulmuş ve Mitchell'i ve Amerikan Hükümeti'ni şu sözlerle eleştirmiştir: *"John Mitchell afyon kaçakçılığı ile mücadele etmeyen Türkiye'nin cezalandırılması gerekir' demiş açık açık... Sömürgelerinden birinden söz edermişçesine! Adamlar kendi ülkelerinde bin çeşit uyuşturucu içki, ilaç, sigara satılmasına, kullanılmasına engel olamıyorlar, sınırlarını doğru dürüst kontrol edemiyorlar, ondan sonra Türkiye'den afyon kaçırılıyor diye ceza vermeye kalkışıyorlar!.. Büyük şebekeler daha çok Amerikalı iş bilir kişilerden kurulmuştur. Bay Mitchell onlara bir şey yapamıyor, gücü Türkiye'ye yetiyor. 'Türkiye'de afyon ekilmesin, Türkiye cezalandırılsın', en kolayı bu... Ne biçim dostluk bu böyle? Hep Amerika'nın çıkarı, hep Amerika'nın güvenliği,*

⁹¹⁷ Erhan Çağrı, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Altınbaş Üniversitesi Yay., (2. bs.), Ankara 2018, s.69,71.

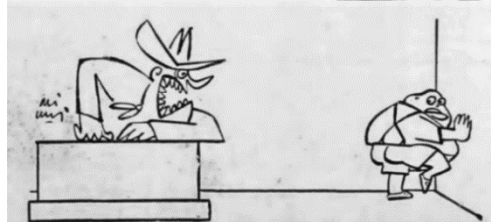
⁹¹⁸ Nur Bilge Criss, **"A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case"**, The Journal of American History, Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue, September 2002, p.475-476; **"ABD'nin Eroin İhtiyacının Yüzde 80'ini Türkiye Karşılıyor"**, Cumhuriyet, S.16173, 06.08.1969, s.3.

⁹¹⁹ The World Heroin Problem, H. Res. 109, 92th Congress 1st Session, 27.05.1971, U.S. Government Printing Office, Washington 1971, CREST, Report, Doc. No.: CIA-RDP73B00296R000300060002-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 17.04.2020.

⁹²⁰ **"Amerika'nın Bize Ekonomik Ceza Vermesi İstendi"**, Milliyet, S.8140, 22.07.1970, s.1, 9.

hep Amerika'nın yararı!.. Ya Türkiye'nin? Türkiye diye bir şey yok Amerika'nın gözünde. Varsa yoksa kendisi! Suçsuz halkı bombalarla ezebilir, yapmadığı vahşeti bırakmayabilir, haksızken haklı kesilebilir, ama başkası en haklı dileğini gerçekleştirmek istese hemen karşısında dikilir. Kıbrıs olayında olduğu gibi... Johnson Mektubu'nu hatırladım birden. Anlayış hep aynı. Ha Johnson, ha Nixon? Amerikan İmparatorluğu'nun çıkarı söz konusu oldu mu harcanmayacak dostluk yok! Hem Türk-Amerikan dostluğu diye bir şey var mı? Size hep havadan bakan, sizi küçümseyen, sizi parasıyla beslediğine inanan biri dostunuz olabilir mi, dost sayılabilir mi? Dostluk eşitliktir. Oysa yok öyle bir şey....”⁹²¹

Dev-Genç Başkanı Attila Sarp ise 24 Temmuz 1970 günü bir bildiri yayımlayarak, haşhaş ekimi yüzünden Türkiye'nin cezalandırılmasını isteyen Amerika'ya karşılık *“Biz Amerikan emperyalistlerinin ve emrindeki işbirlikçilerinin anlaşmalarını, oyunlarını bozmak için, tüm haşhaş üreticilerini ve yut severleri birlikte mücadeleye çağırıyoruz”* açıklamasını yapmıştır.⁹²² Ardından Dev-Genç'in haşhaş üretiminin yasaklanmasını protesto amacıyla çeşitli illerde mitingler düzenleyeceği açıklanmıştır. İlk miting Merzifon'da düzenlenmiş, ardından Eşme'de ve Malatya'da da miting yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca haşhaş yürüyüşü ve miting sırasında meydanda bir Amerikan bayrağı yakılmış, mitinge katılanlar yol boyunca *“Süleyman başvekil, işçi köylü aç, sefil”, “Bıçak kemiğe dayandı, haşhaş köylüsü uyandı”* ve *“Bağımsız Türkiye”* diye bağırılmışlardır.⁹²³

Resim 44: ABD Afyon Ekimi Yüzünden Türkiye'ye Ceza Verecek. ABD, *“Öteki Ayağını Da Kaldır!..”*⁹²⁴

Amerikalı gazeteci Alfred Friendly ise Washington Post gazetesinde yayımlanan bir yazısında haşhaştan geçimini sağlayan 90.000 Türk ailesinin başka ürünler yetiştirmesini sağlamak amacıyla Amerika'nın Türkiye'ye yardım teklif

⁹²¹ Oktay Akbal, *“Amerikasız da Yaşanır...”*, Cumhuriyet, S.16520, 24.07.1970, s.2.

⁹²² *“ABD Uzmanları Afyon İçin Türkiye'ye Geldi”*, Milliyet, S.8143, 25.07.1970, s.9.

⁹²³ *“Haşhaş Mitingleri Düzenlendi”*, Cumhuriyet, S.16536, 09.08.1970, s.1,7; *“Haşhaş Mitinginde Amerikan Bayrağı Yakıldı”*, Cumhuriyet, S.16538, 11.08.1970, s.7.

⁹²⁴ Kaynak: Cumhuriyet, S.16521, 25.07.1970.

edeceğini ileri sürmüştür. Friendly, Mitchell'in Türkiye'de geniş tepkilere yol açan sözlerini eleştirmiş ve sözlerinin Başkan Johnson'un Kıbrıs Buhranı sırasında Türkiye'ye göndermiş olduğu mektup kadar olumsuz etkiye neden olduğunu söylemiştir. Buna kanıt olarak da Abdi İpekçi'nin, ortaya çıkan tepkileri Johnson'un 1963'te İnönü'ye gönderdiği meşhur mektup olayı ile kıyaslamasını göstermiştir.⁹²⁵ Demokrat Minnesota Senatörü Walter F. Mondale ise daha ileri giderek haşhaş ekimini sınırlamayı kabul etmeyen ülkelere Amerikan askeri ve ekonomik yardımın durdurulmasını talep eden bir kanun tasarısını Kongre'ye sunacağını açıklamış ve Türkiye'yi, *"Haşhaş, dostumuz ve müttefikimiz olan ülkelerde yetiştiriliyor ve işlenerek eroin haline getiriliyor. Mesela Amerika'ya gelen eroinin tahminen %100'ü NATO'daki müttefikimiz olan ve 1946'dan beri 5,5 milyar dolar Amerikan yardımı alan Türkiye'de yetiştirilen haşhaştan elde edilmektedir. Bu korkunç ve saçma duruma göz yumamayız"* sözleriyle kınamıştır.⁹²⁶ Amerikan Hükümeti ise ülkesini yasadışı uyuşturucu pazarından uzak tutmak için 1971 yılında Türkiye'de üretilecek olan haşhaşın tamamını satın almak istemiş ancak bu teklif Demirel tarafından reddedilmiştir.⁹²⁷ New York Eyalet Meclisi Araştırma Komisyonu, eroin akışına engel olmak için Türkiye'deki haşhaş tarlalarının New York tarafından kiralanmasını dahi teklif etmiştir.⁹²⁸ Bunun yanı sıra Demirel, yasal afyon üretimini aşamalı olarak kaldırma taahhüdünde bulunmuştur ve ilerleyen yıllarda haşhaş ekiminin sonlanacağını söylemiştir.⁹²⁹

Ülkede hızla yayılan Amerikan karşıtlığı Demirel'in Amerikan baskısına tepki göstermesini engellemiştir. Öyle ki Demirel haşhaş yasağını getirmek yerine ekim yapılan illerin sayısını azaltma yoluna gitmiştir. Böylece Amerika, Türkiye'ye 1968 yılında afyonun yok edilmesi ve ekim alanlarının diğer mahsuller yetiştirmeye uyumlu hale getirilmesi için 3 milyon dolar kredi yardımında bulunmuştur ve haşhaş ekimine izin verilen il sayısı 17'den 9'a düşürülmüştür.⁹³⁰ Ancak alınan kararlar Amerikan Hükümeti tarafından yeterli görülmemiştir. Hükümet, tek çözümü haşhaş ekiminin

⁹²⁵ "Afyon Ekmekten Vazgeç Amerika'dan Yardım Al", Milliyet, S.8144, 26.07.1970, s.1,9.

⁹²⁶ "Bir Amerikalı Senatör Bize Yapılan Yardımın Kesilmesini İstedi...", Milliyet, S.8437, 02.02.1971, s.1,9.

⁹²⁷ Terence Smith, "Turkish Premier Vows to Halt Illicit Opium Traffic", New York Times, 02.05.1971, p.2.

⁹²⁸ "Türkiye'deki Haşhaş Bölgesini Kiralayalım", Milliyet, S.8448, 13.05.1971, s.3.

⁹²⁹ James W. Spain, "The United States, Turkey and the Poppy", Middle East Journal, Vol. 29, No. 3, Summer 1975, p.298.

⁹³⁰ "Felix Belair Jr. U.S. Loan to Turkey Dismays Narcotics Officials", The New York Times, 14.07.1970, p.24.

tamamen yasaklanması olarak görmüştür. Bu kapsamda Nixon, Demirel'e haşhaş konusunda gizli bir mektup göndermiştir. Nixon, mektubunda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Doğu Anadolu'da üç vilayet istedikleri, boğazlarda hak iddia ettikleri ve idareyi ele geçirmek tehdidinde bulundukları zaman, Türklerin yardımına Amerika'nın koştuğunu hatırlatmış ve haşhaş ekiminin tamamen yasaklanmasını istemiştir.⁹³¹

Resim 45: Nixon Afyon Ekiminin Yasaklanmasını İstiyor.⁹³²

Demirel ise Amerika'nın isteği doğrultusunda hareket etmemiştir. Bunun üzerine Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi William J. Handley'den Demirel ile olağanüstü bir anlaşma yapması istenilmiş ancak Handley'de bu görüşmeden eli boş dönmüştür. Çünkü Demirel'in oy aldığı seçmen kitlesi özellikle afyon yetiştirilen bölgelerde olduğu için Demirel oy kaygısı yaşamış ve ekimi tamamen yasaklayamamıştır. Ayrıca Demirel, Amerika'nın baskısına boyun eğerek haşhaş ekim yasağını getirmiş olsaydı yıllardan beri kendisi için söylenenleri haklı çıkarmış, Amerikan yanlısı gibi hareket etmiş olacaktı. Dolayısıyla Demirel Hükümeti haşhaş ekim alanlarını sınırlandırarak Amerika'ya “hayır” dememiş, yalnızca “ama” demiştir. Ancak hep “tamam efendim” sözüne alışmış olan Amerika için bu bile yeterince rahatsız edici olmuştur.⁹³³

“Sert ve tehditkâr konuşan Büyükelçiye, Demirel kapıyı gösterdi...” diyen Bakan Turhan Bilgin ise 12 Mart Muhtırası ile haşhaş konusunu şu sözlerle ilişkilendirmiştir: “Önemli bir Washington yetkilisinin ‘Şimdiki halde bütün mesele Türk Hükümeti’ne ya da Türk Hükümeti’nin değişmesine bağlı’ dediği haberi alınmıştı... Amerika’nın istemediği Hükümet, 12 Mart muhtırası ile çekilmek zorunda bırakılan Demirel Hükümeti’ydi... 12 Mart’ın getirdiği partiler üstü güçlü Hükümet’in aldığı ilk karar, 400 yıldan beri ekilen, Türk köylüsünün büyük bir kesiminin gıdası,

⁹³¹ Turhan Bilgin, “12 Mart”, Milliyet, S.10195, 24.03.1976, s.5

⁹³² Kaynak: Milliyet, S.8143, 25.07.1970.

⁹³³ Gültekin, a.g.e., s.415.

yağı, hayvan yemi ve gelir kaynağı olan haşhaşı yasaklamak oldu.”⁹³⁴ Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil de 07 Şubat 1974 tarihinde İsmail Cem ile yaptığı görüşmede “...12 Mart’ta CIA vardır, büyük ölçüde vardır; 12 Mart’ta haşhaş vardır...” açıklamasını yapmıştır.⁹³⁵ Nitekim Nixon, başkan seçildiği gün uyuşturucu maddelere karşı savaş ilan etmiş, hatta Beyaz Saray Danışmanı Henry A. Kissinger başkanlığında yapılan bir kabine komitesine, “*Hükümetleri değiştirme pahasına, eroin akımını durdurun!*” emrini vermiştir. Türkiye ise verilen bu emrin odak noktası olmuştur.⁹³⁶ Nixon ’un bu açıklamasının ardından çok geçmeden Türkiye’de 12 Mart 1971 tarihli Muhtıra ile Demirel Hükümeti istifa etmiş ve yerine Nihat Erim geçmiştir.

6.2. Haşhaş Ekiminin Yasaklanması ve Kamuoyuna Yansımaları

ABD 1960’lı yılların başından itibaren Türkiye’ye haşhaş ekimini yasaklatmak için baskı uygulamıştır. Amerika’nın bu baskısı sonucunda Türkiye’de 1965 yılında haşhaş ekimi yapılan 42 ilin 21’inde afyon yetiştiriciliği yasaklanmış, 1969’da bu sayı 11’e, 1970-71’de Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illerinin tamamında, Konya’nın bazı ilçelerinde afyon üretimine izin verilmiştir. Bazı illerde ise afyon ekimine kısıtlama getirilmiştir.⁹³⁷ Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması için Amerikalıların yaptıkları çağrı üzerine başlayan görüşmeler Haziran 1971’de sona ermiş, alınan karar Başbakan Erim tarafından Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Handley’e bildirilmiştir. Amerikalılarla yapılan görüşmeler neticesinde Amerika, haşhaş ekimi yapılan 7 ildeki üreticiye mahsullerine verilen fiyatın iki misli kadar her yıl tazminat ödemesine karar verilmiştir.⁹³⁸ 30 Haziran 1970 tarihli resmî gazetede yayımlanan kararname ile bu illerin sayısı 1971 sonbaharından itibaren 4’e düşürülmüştür.⁹³⁹ Ancak muhtıra ile hükümetin başına geçen Erim, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) desteğini almış ve bu destek ekim yasağı kararını almasını da

⁹³⁴ Turhan Bilgin, “12 Mart”, Milliyet, S.10195, 24.03.1976, s.5

⁹³⁵ Cem, a.g.e., s.296.

⁹³⁶ Turhan Bilgin, “12 Mart”, Milliyet, S.10195, 24.03.1976, s.5; “CIA, Mafia ve Eroin”, (Der. Şevki Adalı), Cumhuriyet, S.17844, 06.04.1974 s.4.

⁹³⁷ “Turkey: A Crop Of Problems”, The New York Times, 21.01.1972, p. 74; “Turkey Asks U.S. For Restudy Of Ban On Cultivation Of Opium”, The New York Times, 21.02.1974, p.8; “Bazı İllerde Haşhaş Ekimi Yasaklandı”, Cumhuriyet, S.16150, 14.07.1969, s.5.

⁹³⁸ “1972’de Afyon Ekimi Yasak!”, Milliyet, S.8495, 30.06.1971, s.1.

⁹³⁹ The World Heroin Problem, H. Res. 109, 92th Congress 1st Session, 27.05.1971, U.S. Government Printing Office, Washington 1971, CREST, Report, Doc. No.: CIA-RDP73B00296R000300060002-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 17.04.2020.

kolaylaştırmıştır.⁹⁴⁰ Erim iktidara geldikten kısa bir süre sonra dış politikasının Amerika ile aynı çizgide olduğunu açıklamıştır ve Amerikan taleplerine boyun eğerek 1972’de haşhaş ekimini yasaklamıştır.⁹⁴¹

Erim, 28 Haziran 1971 tarihinde *“Türkiye’de güvenilir bir müttefikiniz olduğunu bilmenizi isterim, yasaklama kararını almamın sebebi para değil dostluğunuzdur”* açıklamasını yaparken Nixon, Türkiye’nin yasak kararının ardından Erim’i *“Cesur, devlet adamı”* olarak nitelendirmiş, Hazine Bakan Yardımcısı Rossides’de *“Amerika’ya giren eroinin yüzde 80’inin kaynağı olan Türkiye, haşhaş ekim bölgesini 21 ilden 7 ile indirmiş ve kaçak olarak baz morfin imal edenlere karşı uyguladığı mücadeleyi hızlandırmıştır”* diyerek Türkiye’yi gösterdiği iş birliğinden dolayı övmüştür.⁹⁴² Bunun yanı sıra Amerikan Senatosu’nda da Türkiye’nin haşhaş yasaklama kararı övülmüş ve diğer ülkelere örnek olması istenmiştir. Cumhuriyetçi Senatör Charles Percy, Senato’daki konuşmasında Türkiye’nin yasak kararını şu sözlerle desteklemiştir: *“Türk Hükümeti’nin haşhaş ekimini tamamen yasaklamasından büyük memnuniyet duyuyoruz. Türk ekonomisi ve Türk halkı üzerinde yaratacağı baskıya rağmen, afyon iptilası hemen hemen hiç mevcut olmadığı halde, hastalığın Amerika’yı daha fazla kemirmemesi için, Türk devlet adamlarının böylesine tebrike değer bir tedbir almaları olağanüstü bir diplomatik cesareti yansıtmaktadır.”*⁹⁴³ Amerikan Kongresi üyelerinden bazılarına göre İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından Türkiye, sürekli olarak Amerika’nın ekonomik yardımını almaktaydı. Yılda 200 milyon dolarlık yardımda bulunan Amerika için Türkiye yasadışı yollarla elde ettiği 5 milyar dolardan vazgeçmeliydi, en azından bunu Amerika’ya borçluydu.⁹⁴⁴ Amerikan Senatosu’ndaki bazı üyelere göre ise bu karar tek başına yeterli değildi ve geniş çapta tedbir alınması gerekmektedir.⁹⁴⁵ William Handley, haşhaş konusunda Erim Hükümeti’nin Amerikan baskısı karşısında *“Türk çiftçisi Amerika’ya satıldı”* şeklindeki bir propagandadan dolayı çok zor durumda kalabileceğini söylemiş, aynı haberde Nixon’un Handley’e şu talimatı verdiği de

⁹⁴⁰ “**Turkey Plans Ban On Opium**”, The Atlanta Journal and Constitution, Vol. 140, No. 13, 30.06.1971, p.7-D.

⁹⁴¹ Özata, a.g.e., s.112; Phil Newsom, “**Cyprus Cools Relations of Turkish Premier With His Former Teacher, Kissinger**”, Telegraph-Forum, Vol. 50, No. 187, 09.08.1974, p.17; “**Turkey: A Crop Of Problems**”, The New York Times, 21.01.1972, p.74.

⁹⁴² Özata, a.g.e., s.112; John Berbersthe, “**Nixon Says Turks Agree To Ban the Opium Poppy**”, The New York Times, 01.07.1971, p.1; “**Amerika Afyon Savaşında Türkiye’yi Övdü**”, Milliyet, S.8189, 09.09.1970, s.9.

⁹⁴³ “**Amerikan Senatosunda Türkiye’nin Afyonla İlgili Kararı Övüldü**”, Milliyet, S.8499, 04.07.1971, s.9.

⁹⁴⁴ Spain, a.g.m., p.303.

⁹⁴⁵ “**Türkiye’nin Kararı, Afyon Trafğini Tek Başına Hal Yolu Değildir**”, Milliyet, S.8498, 03.07.1971, s.3.

kaydedilmiştir: “Konuşmayı kesme ve iş yapma zamanı gelmiştir. Afyon ekimini tamamen durdurma konusunda Türklerden kesin bir mutabakat alınız. Buna karşılık gerekli olan teklifte de bulununuz.”⁹⁴⁶ Bu kapsamda Amerika, Temmuz 1971’de Türkiye’ye 35 milyon dolarlık hibe sözü vererek haşhaş ekimini yasaklamak için Türkiye’ye ekonomik yardımda bulunmaya karar vermiştir.⁹⁴⁷ Ancak Amerika 35,7 milyon dolar tazminat ödemeye söz verdiği halde 1974’e kadar geçen süreçte sadece 15 milyon dolar ödemiştir.⁹⁴⁸ Dolayısıyla Amerika’nın vaad ettiği yardım programı çok da etkili olmamıştır.⁹⁴⁹

1972 yılına gelindiğinde Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması sadece üreticinin değil siyasi çevrelerin ve aydın kesimin de tepkisine neden olmuştur. Ancak bu tepkiler arasında yalnızca olumsuz eleştiriler değil, aynı zamanda hükümetin politikasını destekleyen söylemlerde yer almıştır. Erim, “Türkiye’nin yüksek menfaatleri ile milletimizin itibarının daha fazla sarsılmasına müsaade edemedik. Hükümetimiz, açık ve kesin çözüm şeklini uygulamaya karar vermiştir” diyerek yasak kararını haklı çıkarmaya çalışmıştır.⁹⁵⁰ Tarım Bakanı İlhami Ertem, “Yalnız Amerika değil, bütün Batılı devletler haşhaş için tedbir istiyor” açıklamasını yaparken, eski Tarım Bakanı Orhan Dikmen de Ertem gibi hükümetin aldığı yasak kararını “Türkiye’de haşhaş ekimi ve afyon üretiminin yasaklanmasında Amerikan Hükümeti’nin çıkarları değil, fakat Birleşmiş Milletlere olan bağlılığımız ve Türk milletinin insanlara karşı iyi düşünceleri hâkim olmuştur” sözleriyle desteklemiştir.⁹⁵¹ Başbakan Melen haşhaş konusunda verdiği bir demeçte haşhaş ekimini yasaklayan karardan dönülmeyeceğini, kararın insanlığa hizmet amacıyla alındığını açıklamıştır.⁹⁵² Dışişleri Bakanı Osman Olcay ise haşhaş konusunu Amerika ile görüştüklerini ancak konunun Johnson Mektubu’na benzetildiğini ve halka “Türkiye’ye baskı yapılıyor” şeklinde yansıtıldığını belirtmiştir.⁹⁵³

⁹⁴⁶ “Nixon’un Handley’e Mesajı”, Yankı, 18 Temmuz 1971, s. 5., Akt. Ahmet GÜLEN, “Nihat Erim Hükümetleri’nin Haşhaş Politikası”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), S. 30, Güz 2019, s.371.

⁹⁴⁷ United States Economic Assistance To Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 16.09.1974, Report No B-125085, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/200/199895.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

⁹⁴⁸ Tom Goldstein, “New Influx of Drugs Seen As Turkey Drops its Ban”, The New York Times, 04.07.1974, p.23.

⁹⁴⁹ “The Poppies Of Anatolia”, The New York Times, 27.05.1974, p.16.

⁹⁵⁰ C. L. Sulzberger, “The Opium Of The People”, The New York Times, 24.08.1974, p.25.

⁹⁵¹ “Ertem: ‘Tarım Reformunda Toprak Dağılımı Da Var’”, Milliyet, S.8331, 13.01.1971, s.9; “Dikmen: ‘Haşhaş Yasaklamamız Kaçakçılığı Tamamen Önlemes’”, Milliyet, S.8819, 25.05.1972, s.3.

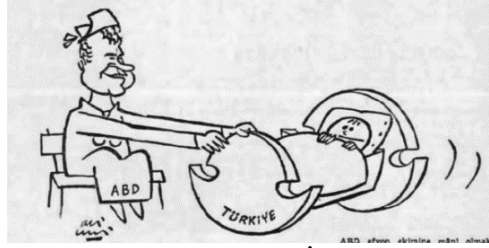
⁹⁵² “Melen: ‘Haşhaş Yasağından Dönülmeyecek’”, Milliyet, S.8935, 18.09.1972, s.1.

⁹⁵³ Gülen, a.g.m., s.373.

Siyasi çevrelerde haşhaş yasağına karşı çıkanlar da yok değildir. CHP Malatya Milletvekili Hakkı Gökçe, Türkiye’de 1960 yılından itibaren kademeli olarak haşhaş ekim alanlarının azaltıldığından söz etmiş ve bu konuda Amerika’nın Türkiye’ye baskı yaptığını, *“Türkiye’de 1960 yılına kadar 42 ilde ekim yapılıyordu. 1970’te 7 ile indirilmiş, bu yıl sayı 4’e indirilmiştir. Demek ki, haşhaş ekiminde senelerden beri başlayan ve neticeten 4 ile indirilmiş olması bakımından bir kısıtlama vardır ve bu bir gerçektir... Türkiye’ye her nedense devamlı surette dış bir etki vardır -tabirimi mazur görün- dış bir baskı vardır: ‘Türkiye haşhaş ekmesin, afyon istihsal etmesin’ söylenen söz bu... Yine Nixon, 1969 da aynen; ‘Türkiye’ye büyük fedakârlık, düşmektedir. Türkiye afyon ekimini tamamen yasaklamalıdır. Bu fedakârlığı Türkiye’den bekliyoruz’ demiştir. 1970’te ‘Amerika’ya gelen afyonun %80’i Türkiye’den geliyor. Amerika, Türkiye’yi iş birliğine çağıracaktır. Afyon ekicilerinin başka bitkilere teşviki lâzımdır ve mücadele için 3 milyon dolar vereceğiz. Silâh, dürbün, araç ve tetkik cihazı vereceğiz; 1971 yılında 4 ile inmesini istiyoruz’ demiştir... Şu hâlde, geliyoruz neticeye: Söylediğimiz gibi, afyonun kısıtlanmasında dış etki vardır”* sözleriyle dile getirmiştir.⁹⁵⁴ Türkiye’ye ekim yasağı konusunda baskı yapıldığını söyleyenler arasında Ecevit de yer almış ve 1991 yılında şu açıklamayı yapmıştır: *“CHP’nin genel başkanı olduğum sırada, daha doğrusu ondan da önce genel sekreter olduğum sırada, benim Amerika’dan karşılaştığım ilk baskı haşhaş ekimi konusudur. Yani 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden önce ABD bir yandan o sırada işbaşında bulunan Hükümet üzerinde baskılar uygulayarak haşhaş ekimini yasaklatmak istiyordu; Hükümet de Meclis de bunu kabul etmeye yanaşmıyordu. O sıra da bizimle de tek tek görüşürlerdi. Örneğin zamanın ABD Büyükelçisi Handley benimle başa baş bir görüşme yapmıştı ve haşhaş ekimi yasağını desteklememiz için bizi ikna etmeye çalışmıştı ve tabii ki reddetmiştik. Sonra 1974’te MSP (Milli Selamet Partisi) ile birlikte hükümet kurunca biz haşhaş ekimi yasağını kaldırma kararımızı açıkladık. Ancak, haşhaş ekimi yasağını kaldırırken Türkiye’de yetiştirilecek haşhaşın insanlığa zarar verecek şekilde kullanılmasını önlemek üzere her önlemi alacağımızı da belirttik. Bizim bu açıklamalarımızdan sonraki aylar boyunca ABD bize çok ağır baskılar uyguladı, bizi tehdit etti....”* Ecevit konuşmasının devamında Amerika’nın haşhaş konusundaki tutumunun nedenini ise şu sözlerle ifade etmiştir: *“O sıralarda Nixon*

⁹⁵⁴ MMTD, 18.06.1971, B. 116, Dö. 3, Top. 2, O. 2, C. 14, s.456,460.

çok sıkıntılı bir durumdaydı. Gerek Watergate skandalı dolayısı ile gerek Vietnam Savaşı'na karşı tırmanışa geçen baskılar dolayısı ile bir bunalımdan geçiyordu. Amerikan başkanlık sistemine ve özellikle de Nixon'a kolay ve ucuz bir zafer lazımdı. Türkiye'de haşhaş ekimi yasağını koydurtmakla Nixon, Amerikan kamuoyunda Amerikan gençliğini haşhaştan kurtarmak için en yakın müttefiklerinden biri olan Türkiye'den büyük bir ödün koparmış olma zaferine kavuşmuş olacaktı.”⁹⁵⁵

Resim 46: ABD Afyon Ekimine Mâni Olmak İçin Türk Hükümetine Baskı Yapıyor. ABD, “*Sen Beni Değil, Ben Seni Uyutacaktım!..*”⁹⁵⁶

27 Mayıs Darbesi'nin ardından Sağlık Bakanı olan Ragıp Üner, “*Hiçbir ülkenin bize ne yetiştirip ne yetiştiremeyeceğimizle ilgili emir verme hakkı yoktur*” açıklamasını yaparken, AP adına konuşma yapan Afyon Milletvekili Şevki Güler de Amerikan baskısından söz etmiş ve böyle kararlar alınırken Türk köylüsünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini, “*Amerikalı dostlarımızın afyon üretiminden geçimini sağlayan, haşhaştan yemeklik yağ imal edip, nafakasını çıkaran fakir müstahsil Türk köylüsünü de düşünmeleri elbet gerekirdi. Türkiye'mizde trafik kazaları olmaktadır, milyonlarca milyarlarca, maddi zarar olmaktadır, can kaybı olmaktadır; bu trafik kazalarındaki vasıtaların birçoğu da Amerikan malıdır, o zaman, biz de Amerikan otomobil fabrikalarının durdurulmasını istemek gibi bir duruma gireriz*” sözleriyle ifade etmiştir.⁹⁵⁷ James W. Spain de The New York Times'daki makalesinde Türk halkının, Amerikan uyuşturucu bağımlılarının kendi toplumsal sorunlarından ötürü kendilerini öldürdüklerini ileri sürdüğünü, Türk afyonunun Amerikan gençliğini öldürdüğüne dair suçlamalara karşı çıktıklarını söylemiştir. Spain devamında trafik kazalarının Türkiye'de çok sayıda ölüme neden olduğunu, Türkiye'deki çoğu otomobilin Amerikan yapımı olduğu, ancak hiçbir Türk'ün

⁹⁵⁵ Çetin Yetkin, Uğur Özer, “Türkiye’de Askeri Müdahaleler Ve Amerika: Müdahalecilerin Ortak Özellikleri”, Milliyet, 18.01.1991, s.13.

⁹⁵⁶ Kaynak: Cumhuriyet, S.16512, 16.07.1970.

⁹⁵⁷ C. L. Sulzberger, “The Opium Of The People”, The New York Times, 24.08.1974, p.25; MMTD, 18.02.1971, B. 116, Dö. 3, Top. 2, O. 2, C. 14, s.462-463.

ABD'nin Detroit'i kapatmasını talep etmediğini de söylemiştir.⁹⁵⁸ Cumhuriyet Senatosu'nda gündem dışı konuşma yapan Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü ise Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı baskının yeni olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bizim halkımız afyonu narkotik olarak kullanmaz, başka yollardan istifade eder. Afyon üzerinde uzun zamandan beri devam eden müdahaleler şiddetlenmiştir. Uzun süre mukavemet eden hükümet bu defa tahdit yoluna girmiştir. Amerika'nın bu konuda Türkiye üzerinde yaptığı bu tazyik yeni değildir. Ortada bir zirai mahsul var. Başka memlekete Amerika'nın müdahalesini anlamıyorum. Kendi salahiyetleri dışında ve kapitüler mahiyette görüyorum."*⁹⁵⁹ Tarım Bakanı İlhami Ertem, haşhaş ekiminin yabancı ülkelerin ve özellikle Amerika'nın etkisiyle sınırlandırıldığını iddia eden Ürgüplü'ye *"Bu sınırlama hiçbir dış memleketin telkiniyle olmamaktadır. Bu gerçektir. Yapılan, milletlerarası anlaşmaların vecibelerinin yerine getirilmesidir. Amerika'yı bu işin içinde şu ya da bu şekilde görmek doğru değildir. Amerika arta yerde yoktur. Amerika'nın bu işe karıştırılmasının manasını anlayamıyorum..."* sözleriyle cevap vermiştir.⁹⁶⁰ Erim de yasaklama kararının sebebini halka uyuşturucu madde kullanımına karşı *"İnsani yükümlülük", "12 Mart rejiminin ABD'ye jesti", "Amerikan askerî yardımına karşılık verebilme düşüncesi"* gibi sözleriyle halka açıklamaya çalışmış ve baskı iddialarını reddetmiştir.⁹⁶¹

Yasak kararına yapılan eleştirilerden bazıları da Amerikan yardımı konusunda olmuştur. Cumhuriyet Senatosu'nda Malatya Senatörü Hamdi Özer, haşhaş ekimi yasağı karşılık olarak ödenecek tazminatın yetersizliği ve yasağın gerçek sebepleri konusunda gündem dışı konuşma yapmış ve *"Haşhaş ekimi, halkın hak ve hürriyetine tecavüz edilerek yasaklanmıştır. Türk Milletinin insanî duyguları istismar edilerek, onun menfaatleri Amerika patronlarına peşkeş çekilmiştir"* sözleriyle alınan kararı eleştirmiştir.⁹⁶² Dışişleri Bakanı Turan Güneş ise The New York Times yazarlarından Steven V. Roberts ile görüşmesinde *"Afyon yetişen bölgelerdeki köylüler sosyal ve ekonomik olarak çok zor bir durumdalar... Türkiye, dünyada uyuşturucu bağımlılığı*

⁹⁵⁸ Spain, a.g.m., p.306.

⁹⁵⁹ "Ürgüplü: 'ABD'nin Afyon Ekimine Müdahalesi Kapitüler Mahiyettedir", Cumhuriyet, S.16499, 03.07.1970, s.1,7.

⁹⁶⁰ "Tarım Bakanı Afyon Tahdidi Konusunda Amerika'yı Savundu", Cumhuriyet, S.16504, 08.07.1970, s.1,7.

⁹⁶¹ Gülen, a.g.m., s.387.

⁹⁶² CSTD, 22.02.1972, B. 35, Top. 11, O. 1, C. 3, s.427.

sorunundan endişe duyuyor, ancak insanlık için taşımamız gereken fedakarlıklar sadece bizim omuzlarımıza konulamaz. Türkiye'nin, diğer insanlar ve uluslar için kurban edebileceği bir sınır var" açıklamasını yapmış ve haşhaş yasağını sürdürmek için Amerika'dan yardım almanın bir çeşit "dilencilik" olduğunu söylemiştir.⁹⁶³ Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar ise Meclis konuşmasında Amerika'nın kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğine ve Kıbrıs çıkarmasına engel olduklarına değinmiş ayrıca haşhaş ekiminin önemine "Amerika Birleşik Devletleri her şeyden evvel insanlığa hizmet etmeyi düşünüyor ise, kültür, yönünden, para yönünden zengin olduklarını her zaman iddia eden Amerikalılar kendi vatandaşlarına bunun zararlarını eğitmek ve öğretmek suretiyle hizmet etmek mecburiyetindedir, vazifeleri odur. Yoksa, 'Benim memleketime kaçak olarak bazı narkotik şeyler getiriliyor, baz morfin getiriliyor ve bunların da kaynağı Türkiye'dir' demesi kadar abes bir şey olamaz... Amerika Birleşik Devletleri tazminat verecekmiş. İşte Kıbrıs olayları sırasında çıkarma yaparken, 'Benzin vermiyorum' dedi, 'Siz bizim NATO emrindeki silâhları kullanamazsınız' diyecek kadar küçüldüler. Muhterem arkadaşlarım, kim kimin menfaatini düşünür? Türk milletinin menfaatini Türk milleti düşünür, Türk Parlâmentosu düşünür. Amerika'nın Nickson'u ve senatörleri düşünmez. Kim ne derse desin, hissî hareket etmek mecburiyetinde değiliz. Birleşmiş Milletlere bağlı bir milletiz. Ama Birleşmiş Milletler her şeyden evvel, Amerika'da dâhil olmak üzere, şunu bilmek mecburiyetindedir ki, bugün haşhaş dünyanın her tarafında tıbbi yönden en iyi şekilde ilâçların yapıldığı bir hammadde kaynağıdır...." sözleriyle dikkat çekmiştir.⁹⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir ise haşhaş ekiminin yasaklanmasını "şaşırtıcı" olarak nitelendirmiş ve "Bu karar, büyük bir dünya rekorunun ve kapıları bir türlü açılmamış bir hazinenin ölüm kararıdır. Bu ölümün ardından ağlamak mı, yoksa derin derin düşünmek mi daha doğrudur?" sorusunu sormuştur.⁹⁶⁵ İçel Milletvekili Celâl Kargılı da Meclis'te gündem dışı konuşma yapmış ve haşhaş konusuna, "Türkiye'nin tüm afyon üretimi Amerika'ya gitse dahi bu ancak oradaki uyuşturucu madde tüketiminin %80'ini dâhi karşılayacak güçte değildir... Yüz binlerce Türk çiftçisinin ekmeğiyle oynanması pahasına düşmüş olduğumuz bu durumdan her halde

⁹⁶³ "Turkey Asks U.S. for Restudy Of Ban On Cultivation Of Opium", The New York Times, 21.02.1974, p.8; Steven V. Roberts, "Opium Again Hurts U.S.-Turkish Links", The New York Times, 08.05.1974, p.11.

⁹⁶⁴ MMTD, 18.02.1971, B. 116, Dö. 3, Top. 2, O. 2, C. 14, s.471-472.

⁹⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, "Olaylar ve Görüşler: "Haşhaşın Ardından!", Cumhuriyet, S.16851, 05.07.1971, s.2.

*Sayın Amerikan Hükümetleri memnun olmamış olacaklar ki, şimdi de bizleri cezalandırmak yoluna başvurmuşlardır” sözleriyle değinmiştir.*⁹⁶⁶

Afyon Belediye Başkanı Sami Özgür, “*Biz polis değiliz, Amerikan gençlerinin yasadışı davranışlarından biz sorumlu olamayız. Biz Amerika’yı dost bildik, onları sevdik, fakat bu afyon yasağından sonra tüm sorunlarımızın Amerikalılardan kaynaklandığını düşünmeye başladık*” açıklamasını yaparken, Adıyaman Milletvekili Yusuf Ziya Yılmaz ise “*Bugün siz Çin’e diyemezsiniz ki, pirinç yetiştirmeyin. Bugün siz Hindistan’a diyemezsiniz ki, çay yetiştirmeyin*” diyerek haşhaş ekiminin Anadolu halkı için önemine dikkat çekmiş ve haşhaş yasağını kabul ederek “*Hükümet ve Yüce Mecliste de oylarımızla Türk köylüsüne en büyük cezayı vermişiz demektir. Kim ne derse desin; Amerika bunun aleyhinde imiş, bu Devlet bunun aleyhinde imiş... Biz de bütün yıkıcı silâhların aleyhindeyiz, atom enerjisinin aleyhindeyiz, şunun, bunun aleyhindeyiz. E... Buna biz mâni olabiliyor muyuz?*” açıklamasını yapmıştır.⁹⁶⁷ Denizli Milletvekili İlhan Açıkalın ise Meclis’teki konuşmasında 1965 yılından bu yana iktidara gelen hükümetlerin haşhaş konusunda başarılı bir politika izlemediğinden söz etmiştir: “*Haşhaş mevzuunda bir yönü ile insaniyet perdesi arkasında, gerçek yönü ile büyük ekonomilerin pazarlıkları ve kulis faaliyetleri vardır... Maalesef hükümetlerin haşhaş konusundaki kötü politikası, bugünkü noktaya gelmemize sebep olmuş ve verimsiz kır arazilerin sahibi olan büyük çaptaki Türk köylüsünü bu karar perişan etmiştir.*”⁹⁶⁸

Haşhaş yasağına karşı bazı kurum ve kuruluşlardan da tepkiler gelmiştir. Afyon Ziraat Odası Başkanı İsmail Çetin, “*Yasaklamaya rağmen köylü haşhaş ekmeğe devam edecektir. Çünkü bu yaşama mücadelesidir*” açıklamasını yaparken, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Tarım Bakanlığı ve Türkiye Ziraat Odaları’nın hazırladığı raporda da Türkiye’nin haşhaş ekiminin yasaklanmasından dolayı uğrayacağı zararın ABD’nin vereceği tazminat miktarının 12 katı olduğunu öne sürmüştür.⁹⁶⁹ Haşhaş yasağına karşı üreticinin tepkilerine bakmak gerekirse Tufan Türeñç Afyon da bir köylü ile yaptığı röportajda “*Hükümetin aldığı yasaklama kararı*

⁹⁶⁶ MMTD, 24.07.1970 B. 133, Dö. 3, Top. 1, O. 1, C. 8, s.627-628.

⁹⁶⁷ Steven V. Roberts, “**Turkish Farmers Insist the Opium Poppy Is Still Staff of Life**”, The New York Times, 11.05.1974, p.9; MMTD, 21.06.1971, B. 117, Dö. 3, Top. 2, O. 1, C. 14, s.504-505.

⁹⁶⁸ MMTD, 30.06.1971, B. 122, Dö. 3, Top. 2, O. 1, C. 15, s.70.

⁹⁶⁹ “**Haşhaş Artık Ana Vatanından Atılıyor**”, Milliyet, S.8743, 10.03.1972, s.3; “**Haşhaş Yasağı Yüzünden 400 Bin Kişi İşsiz Kalacak**”, Milliyet, S.8938, 21.09.1972, s.1,9.

hakkında köylü ne düşünür?” diye sormuş ve Lütfi Şık isimli bir köylü “Hükümetin yasağına ne denir ki... Boyun eğecek tabii... Hadi şu sakızdan vazgeçtik emme ille de dane... Bildiğin gibi deşel, dane bize çok lazım... Yağıni yeriz... Hamura bularız... Ezip ekmeğimize süreriz... Daha da darda kalırsak çorbamıza, aşımıza katarız...” diyerek haşhaşın kendileri için temel tüketim malzemesi olduğunu bu yüzden de vazgeçilmez bir ürün olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁰ Afyon da bir dönem Belediye Başkanlığı yapmış bir haşhaş üreticisi *“Bir kuruş da verseler durmacaz ekcez. Amerika ne alıyor... Biz alsalar da ekcez almasalar da. Hayvanlara yediririz yine ekeriz. Bizim her şeyimiz haşhaş. Ekmeden yapamayız. Ne yaparlarsa yapsınlar bizi ayıramazlar ondan....”* Bir başka üretici ise, *“...Adliyelik olan biz, ezilen biz, hep biz. Amerika’nın yaptırdığını bu sefer başka türlü yaptırtmak istiyorlar, bizleri bıktırmak ve bu haşkeşten vazgeçirmek istiyorlar”* açıklamasını yapmıştır.⁹⁷¹ Bir şehir yetkilisi ise *“Burası bizim topraklarımız, başka bir ülke neyi geliştirmemiz gerektiğine neden karar vermeli?”* derken, üreticilerden bir diğeri ise, *“Bizim haşgeşden çıkan afyon mu zehirleyo Amerigan gençliğini? Görelim bakalım. Yasaklanınca Amerigan gençliği gurtulacak mı?... Olan bize olacek”* açıklamasını yapmıştır.⁹⁷² Mehmet Öcal adındaki bir genç de *“Sanki biz afyon üretmeyince, uyuşturucu madde düşkünü Amerikalı düştüğü bataktan kendini kurtaracak. Sanki insanı keyiflendirerek zehirleyen maddelerin tek kaynağı Türkiye’dir”* yorumunu yapmıştır.⁹⁷³ Türk çiftçilerinin söylemleri Amerikan basınında da yer almış, The New York Times’da İsechisar’daki bir genç çiftçinin haşhaş yasağına karşılık *“Amerika sürücüyken biz otobüsteki yolcuyuz ve nereye isterlerse oraya götürürler”* sözlerine yer verilmiş, başka bir çiftçinin ise *“Amerikalılar bunu bize neden yaptı?”* şeklinde sorular sorduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁴ Oktay Akbal, Cumhuriyet’teki yazısında Amerika’ya giden uyuşturucunun kaynağının sadece Türkiye olarak görülmesinin yanlış olduğunu, Amerikan gençliğinin hatasının bedelini Türk çiftçisine ödetilmesinin doğru olmadığını ve Nixon’nun Türk halkı üzerinden prim yaptığını söylemiştir.⁹⁷⁵ Abdi

⁹⁷⁰ Tufan Türenç, “Afyon Ekicisi Üzgün”, Milliyet, S.8512, 17.07.1971, s.5.

⁹⁷¹ Abdullah Gelgeç, “Diplomatik Bitki: Haşhaş”, Cumhuriyet, S.19106, 06.10.1977, s.5.

⁹⁷² Steven V. Roberts, “Experts Fear Turkey Will Permit Wider Opium Poppy Cultivation”, The New York Times, 28.10.1975, p.8; “Haşhaş Artık Ana Vatanından Atılıyor”, Milliyet, S.8743, 10.03.1972, s.3.

⁹⁷³ Mehmet Öcal, “Haşhaşsız Olunca...”, Cumhuriyet, S.16894, 17.08.1971, s.2.

⁹⁷⁴ Steven V. Roberts, “Experts Fear Turkey Will Permit Wider Opium Poppy Cultivation”, The New York Times, 28.10.1975, p.8; Juan de Onis, “Opium Poppy Gone, Turkish Farmers Ask Why Has U.S. Done This to Us?”, The New York Times, 09.08.1973, p.14.

⁹⁷⁵ Oktay Akbal, “Afyon Savaşı”, Cumhuriyet, S.17823, 16.03.1974, s.2.

İpekçi de haşhaş yasağını, “*Amerikan toplumunun kendi bünyesinde çözemediği esrar sorununun kefareti Türk üreticilerine ödetilmektedir. Bu Türkiye’den haksız yere istenen bir fedakarlıktır*” şeklinde nitelendirmiştir.⁹⁷⁶ İlhan Selçuk ise Türk Hükümeti’nin tutumunu, “*‘Anadolu, haşhaş ekimiyle insanlığa karşı ayıp işliyor... İşlemekte olduğunuz insanlık suçuna son veriniz. Haşhaş üretimini durdurunuz; ben size buna karşılık dolar vereyim.’ Acaba doğru mudur Amerika’nın söylediği? Bir Tanzimat kafası vardır bizde. Batı karşısında aşağılık duygularının kaynağıdır. Bu ölçüye göre, Batı ne derse doğru der ne eylerse güzel eyler. Nitekim evrenin kirletilmesinde ve doğaya zararlı işlemler yapılmasında önde giden Amerika’nın savı doğru sayılmış: haşhaş ekiminden vazgeçmek gerek... denmiştir*” şu sözleriyle eleştirmiştir.⁹⁷⁷

Türkiye’nin haşhaş konusunda yanlış bir politika izlediğini söyleyen yalnızca İlhan Selçuk olmamıştır. “*Türkiye’de haşhaş üretiminin yasaklanması tarımın Amerikanlaştırılması düşüncesinin ve çabalarının bir sonucudur*” diyen Aytunç Altındal da Hükümet’in Amerika’ya boyun eğdiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Haşhaş olayında bugünkü durum tersine olsaydı, acaba ne olurdu? Yani, ABD haşhaş üreten, Türkiye’de gençliği bozulan ülkeler olsalardı da Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı, ABD’nin Devlet Başkanı’na başvurarak haşhaş üretimine son vermelerini isteseydi, acaba, Sayın Başkan, Sayın Amerikan basını ve Sayın Amerikalı üreticiler bu teklifi nasıl karşılardı? Hiç kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı Amerika Birleşik Devletleri’ne yaptığı bu geziden birtakım kuru vaatler ve ‘Sizin gençliğiniz bozuluyor diye biz ülkemizin ana zirai ürünlerinden biri olan haşhaşın üretimini yasaklayamayız. Sizler ülkenizin yöneticileri olarak gençliğinize sahip çıkmaya ve bunun yollarını araştırmaya bakın’ diye bir ‘öğüt’ alarak dönerdi.*”⁹⁷⁸ Mehmet Barlas da Hükümeti eleştirenler arasında yer almış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Son yıllarda Türk-Amerikan ilişkileri, Kıbrıs Buhranından sonra başlayan ve ikili anlaşmalara kadar uzanan çeşitli somut konular dolayısıyla, kamuoyunca değerlendirilmiştir. Ancak 1971 Haziran’ında Türkiye’deki haşhaş ekimini yasaklayan kararın Erim Hükümetince açıklanması Türk-Amerikan*

⁹⁷⁶ Abdi İpekçi, “**Durum: Haşhaş Sorunu**”, Milliyet, S.8952, 05.10.1972, s.1.

⁹⁷⁷ İlhan Selçuk, “**Pencere: Haşhaş!**”, Cumhuriyet, S.17800, 21.02.1974, s.2.

⁹⁷⁸ Aytunç Altındal, “**Haşhaş Politikası**”, Cumhuriyet, S.17640, 11.09.1973, s.2; Aytunç Altındal, “**Uyuşturucu Maddeler Sorunu**”, Cumhuriyet, S.17374, 16.12.1972, s.2.

ilişkilerine konulan en önemli ve en hâkim nokta olmuştur. Bu karar ile Washington açısından Türkiye'nin sadakati kanıtlanmış, çeşitli dış politika uygulamalarındaki farklılıklara rağmen, Ankara, Washington'a sevimli görünmüştür."⁹⁷⁹ Özgen Acar, Türkiye ile Amerika arasındaki afyon konusunu Çin'in afyon savaşına benzetmiş ve "ABD Cumhurbaşkanı Richard Nixon, kendinden önce yapılan hazırlıklara dayanarak göreve başlar başlamaz Türkiye'ye karşı savaş açmıştır. Çin'in afyon savaşı ile Amerika'nın afyon savaşı arasındaki tek fark ikincisinde silah yerine diplomasinin kullanılışıdır" yorumunu yapmıştır.⁹⁸⁰ İsmail Cem ise Milliyet'teki yazısında uyuşturucu kullanan insanlar olduğu sürece afyonun ülkeler için bir sorun olmaya devam edeceğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Afyon iki yönlü bir sorundur: bir yönüyle, Türkiye ekimi mutlaka yasaklamalı; köylüden çok kaçakçılara ve afyon milyarderlerine yarayan bir düzene son vermelidir. Hem bunu sadece Amerika bize geçmişte çok yardım etti gibisinden bir gerekçeyle değil, salt insanlık açısından yapabilmelidir. Meselenin öteki yönü, Amerikalı gençlere yardım edeyim derken Türk köylülerine zarar verilmemesiyle ilgilidir. Talep oldukça arzı mutlaka yaratacağı kapitalizmin altın kanunudur."⁹⁸¹ Mümtaz Soysal Amerika'da kullanılan uyuşturucunun yüzde 80'ini Türkiye'den geliyor diyerek, Türkiye'yi cezalandırmaya çalışmasını kolayca kaçmak olarak yorumlamış ve "Gençlik sorunlarını çözmekte başarısız kalan yöneticilerin yerine çok kolay cezalandırılacak bir günah keçisi bulunmuştur: Anadolu'nun garip köylüsü ve onunla birlikte bütün Türkiye" açıklamasını yapmıştır.⁹⁸² Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Aygün Aydeniz de Türkiye'yi cezalandırmak yerine kendi ülkelerinde çözüm bulma yoluna gitmeleri gerektiğini, "Bahaneler kuzunun, kurdun suyunu bulandırmasından farsız hikayelerdir... 'Siz ekmeyin bizimkiler de almasın' demek kolaydır... Haşhaş ekimi bizim için önemli yararlı geliştirilmesi gerekli kaçınılmaz bir ürün çeşididir. Böyle olduğu halde afyon ekilen illeri 4'e indiriyoruz. Neden?.. 'Siz ekmeyin bizimkiler de almasın' diyenler biraz olsun hastalığın esasını teşkil eden günah yuvalarının üzerine eğilseler çok daha verimli sonuç elde ederler" sözleriyle dile getirmiştir.⁹⁸³ Ant dergisinde yayımlanan bir makalede de Amerikan politikası eleştirilmiş ve haşhaş

⁹⁷⁹ Mehmet Barlas, "Dünyada Bugün: A.P. Afyon İçin Ne Düşünüyor?", Cumhuriyet, S.17823, 16.03.1974, s.3.

⁹⁸⁰ Özgen Acar, "Afyon Raporu", Cumhuriyet, S.16502, 06.07.1970, s.4.

⁹⁸¹ İsmail Cem, "Olayların İzinde: Haşhaş ve Gerçek", Milliyet, S.8733, 29.02.1972, s.2.

⁹⁸² Mümtaz Soysal, "Açı: Günah Keçisi", Milliyet, S.9590, 16.07.1974, s.2.

⁹⁸³ Aygün Akdeniz, "Afyon Oyunu", Milliyet, S.8145, 27.07.1970, s.2.

yasağının ekonomik açıdan olumsuz sonuçlara neden olabileceğine şu sözlerle değinmiştir: *“Türkiye’nin bütün ürünleri üzerinde kahredici oyunlar oynayan dost (!) Amerika, bu defa da Türkiye’de haşhaş üretiminin tamamen yasaklanması için hükümete baskılarını arttırmışlardır. Amerika içerisinde her türlü beyaz zehir serbestçe satılırken ve çeşitli uyuşturucu maddeler imal edilirken, Türkiye’de bu üretimin de yasaklanması bir döviz kaynağımızı daha kurutacaktır.”*⁹⁸⁴ *“Haşhaş ekiminin yasaklanması için Türkiye üzerinde yoğunlaştırılan Amerikan baskısı kusursuz işleyen bir ittifakla bağdaşacak davranış olarak nitelenemez”* diyen Ali Sirmen’de yasak kararının Türkiye’nin bağımsızlığına aykırı bir karar olduğunu düşünenler arasında yer almış ve *“ABD bir ülkede haşhaş ekiminin yasaklanması için darbeler düzenler ve kendisine haşhaş ekimini yasaklayacağını vaad eden sağcı profesörleri abrakadabra oyunları ile başbakanlık koltuğuna oturtur ve onun aracılığıyla hem haşhaş ekimini yasaklatır hem de emperyalizme karşı olan yurtsever güçleri temizletirse o ülkenin hür olduğu söylenebilir mi? Eğer o ülke hür ise söz konusu olan nasıl bir hürriyettir?”* sözleriyle hükümeti eleştirmiştir.⁹⁸⁵

Haşhaş ekim yasağına tepkiler sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış, Amerika’da da ekim yasağına karşı tepkiler olmuştur. Özellikle Türkiye’ye haşhaş konusunda baskı yapıldığı ve bu konuda Amerika’nın haksız olduğu yönündeki söylemler basında sıkça yer almaya başlamıştır. Nixon yönetimi sırasında uyuşturucu ile mücadele programını yürüten Walter Minnick, Türkiye’deki haşhaş ekimi konusunda Amerikan Kongresi’nin ve halkının yüz kızartıcı bir biçimde aldatıldığını ve sorumluluğu Türkiye’ye yüklemeyi daha kolay bulduklarını söylemiştir.⁹⁸⁶ 1970’te ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nde Türkiye’den sorumlu uzman Paul B. Henze, Amerika’nın Türkiye’ye haşhaş yasağını getirmesi için baskı yaptığını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Nixon Hükümeti uyuşturucu kontrolü konusunda Türkiye’yi iç politikaya etkisini bildiği için bilinçli olarak hedef seçti. Türkiye’nin ABD’ye akan afyon ve türevlerine katkısı birkaç Güneydoğu Asya ülkesininkinden daha azdı. Daha etkin bir hükümet ve güvenlik kurumlarına sahip olduğu için Türkiye’nin Amerikan baskısı için daha iyi bir*

⁹⁸⁴ “Amerikan Kazığı”, Ant, S.7, S. 159, 13.01.1970, s.2.

⁹⁸⁵ Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: Demirel Diplomasisi-2”, Cumhuriyet, S.18452, 12.12.1975, s.3; Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: Bir Açıklama”, Cumhuriyet, S.18015, 24.09.1975, s.3.

⁹⁸⁶ “Haşhaştaki Yüz Kızartıcı Biçimde ABD’yi Aldattık”, Milliyet, S.9816, 05.03.1975, s.1.

hedef olduğu düşünüldü... ”⁹⁸⁷ 1972 yılı Amerika Uyuşturucu ve Tehlikeli İlaçlar ile Mücadele Bürosu Başkanı Myles Ambrose ise alınan kararların çözüm sağlamayacağını, “Eroin kaçakçılığını, afyon ekimini dünyada yasaklayarak önleyebileceğini sanan insanlar en azından konudan hiç haberdar olmayan cahillerdir” sözleriyle dile getirmiştir.⁹⁸⁸ Amerikalı başka bir yetkili ise haşhaş yasağını “New Jersey’de buğday yetiştirmeyi yasaklamak gibi” sözleriyle nitelendirirken, Steven V. Roberts Türkiye’deki birçok kişinin bu kararı Amerikan müdahalesi olarak gördüklerini, bundan rahatsız olduklarını ve haşhaş çiftçilerine getirilen katı sınırlardan dolayı Washington’u suçladıklarını söylemiştir.⁹⁸⁹ Virginia Senatörü William Spong da Amerikan Kongresi’nde yaptığı konuşmasında Türk halkının tepkileri karşısında Amerika’yı haklı çıkartacak bir söz bulamadığını, “Köylerde karşılaştığım insanlarla konuştum, onları dinledim. Bir çiftçinin söylediklerini unutamıyorum. Her sene birkaç dönüm haşhaş eken yaşlıca fakat sağlıklı biriydi. Türkleri suçlamanın adil olmadığını söyledi. ‘Ben sadece bu bitkiyi üretiyorum. Birçok kullanım alanı var ve satabiliyorum. Eğer ülkenizdeki insanlar bunu kötü amaçlar için kullanıyorsa neden onlara sormuyorsunuz?’ dedi. Ona iyi bir cevap verebildiğimi düşünmüyorum” sözleriyle ifade etmiştir.⁹⁹⁰ Douglas G. Rotello da Amerika’daki uyuşturucu bağımlılığının Türklerin sorunu olmadığını, bir Amerikan hastalığı olduğunu ve Türklerin Amerikalıların kendilerini tedavi edememesinden sorumlu olmadıklarını, böyle hissetmemeleri gerektiğini söylemiştir. Rotello konuşmasının devamında uyuşturucuya çözüm bulmak için Türkiye’ye baskı yapılmasını Amerikan emperyalizminin en kötüsü olarak yorumlamıştır.⁹⁹¹ Catherin Elamour ve M. R. Lamberti de Le Monde dergisinde haşhaş yasağını, “Nasıl olduysa oldu. 1966 yılında Türkiye, dünyanın bazı ülkelerinde yaygınlaşan eroin tutkusuyla ilintili olarak tüm kötülüklerin yuvasıdır diye bir yaygara kopartılmaya başlandı. Aynı tarihlerde Amerikan Narkotik Bürosu Şefi M. John Cuzacks şu açıklamayı yapıyordu: ‘Amerika’da tüketilen eroinin yüzde 80’i ülkemize Fransa’dan sokulmakta ve bu eroin

⁹⁸⁷ Paul B. Henze, **Türkiye ve Atatürk’ün Mirası**, (Çev. Orhan Azizoğlu), Kömen Yay., Konya 2003, s.73. Akt. Özata, **a.g.e.**, s.101.

⁹⁸⁸ “**Erim: Haşhaş Yasağı**”, Tercüman, 20.03.1972, s.7. Akt. Özata, **a.g.e.**, s.133.

⁹⁸⁹ Clyde H. Farnsworth, “**Turkey’s Poppy Curb Is Assessed**”, The New York Times, 02.07.1971, p.6; Steven V. Roberts, “**Experts Fear Turkey Will Permit Wider Opium Poppy Cultivation**”, The New York Times, 28.10.1975, p.8.

⁹⁹⁰ Özata, **a.g.e.**, s.127.

⁹⁹¹ Douglas G. Rotello, “**Letters To The Editor**”, The New York Times, 05.07.1974, p.20.

Türkiye’deki haşhaş tarlalarından elde edilmektedir.’ Hiçbir kanıtlayıcı temele dayanmayan bu demeç ortaya atıldı. Yıl 1972... Türkiye’de haşhaş ekimi tüm olarak yasaklanmıştır. Yıl 1973... Amerika’da 500 bin uyuşturucu madde tutkununun 50 yıllık ihtiyacını karşılayacak kadar afyon Türkiye’de haşhaş tarımının yasaklanmasına rağmen, dünyanın başka ülkelerinde yalnız bir yıl içinde yetiştirilmektedir. Birleşik Amerika, Ankara Hükümeti’ne uzun süre çok güçlü baskılar yaptıktan sonra, 1972’den başlamak üzere Türkiye’de afyon üretilmesinin yasaklanmasını sağlamıştır. Ancak katlanılan fedakarlığa karşı Amerika’nın vereceği tazminat genellikle çok az bulunduğundan şimdi Türkiye’de yaygınlaşan kırgınlık duygusuna bakarak Washington’un elde ettiği başarının pek uzun ömürlü olamayacağına inanmak yanlış bir davranış olmaz” sözleriyle eleştirmişlerdir.⁹⁹² 1970-1971 yıllarında İstanbul Büyükelçiliği’nde görev yapan Robert S. Dillon, Amerika’nın haşhaş konusundaki tutumuna, “Amerikalılar, çoğu insanda olduğu gibi, yabancıları sorunları yüzünden suçlamaya çok istekli. Uyuşturucu sorunu o zamanlar zaten manşet olan bir malzemeydi; Cumhurbaşkanı Nixon uyuşturucu ticareti konusunda “savaş” ilan etmişti... Her halükârda, burada başkalarını suçlamamız için bir fırsat vardı; afyon ürettikleri için Türkleri suçladık ve sonra onları kaçakçılıkla yakalanan genç Amerikalılara karşı sert muamele yapmakla suçladık. Türkler bizi ikiyüzlü olarak gördü, çünkü bir yandan onları sürekli olarak uyuşturucular hakkında uyarıyorduk, ama Amerikalılar uyuşturucuyu kaçırmaktan tutuklandıklarında, Amerika Birleşik Devletleri’yle ilişkilerine zarar verdiği gerekçesiyle onları serbest bırakmaları için büyük bir baskı uyguluyorduk” sözleriyle değinmiştir.⁹⁹³ Alfred Friendly ise The Atlanta Journal and Constitution gazetesinde yayımlanan bir makalesinde Türkiye açısından afyon ekimi konusunun bir para meselesi olarak görülmediğini, asıl sorunun, “Türkiye’yi Türkler mi yönetiyor, yoksa Amerikalılar mı?” olduğunu söylemiş ve “Haşhaş ekiminin yasaklanması Türkiye’de var olan Amerikan karşıtlığının şiddetlenmesine neden oldu” yorumunu yapmıştır.⁹⁹⁴

⁹⁹² Catherin Elamour, M. R. Lamberti, “**Eroin Dosyası**”, (Çev. Semih Tuğrul), Milliyet, 17-20 Kasım 1973, s.5.

⁹⁹³ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1990, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06>, Date Of Access: 09.06.2020.

⁹⁹⁴ Alfred Friendly, “**U.S. May Pay Turkey To Kill Poppy Crops**”, The Atlanta Journal and Constitution, Vol. 21, No. 9, 26.07.1970, p.10-A.

6.3. Haşhaş Ekim Yasağının Kaldırılması ve Kamuoyuna Yansımaları

1973 yılına gelindiğinde haşhaş ekimi, seçimlerde çiftçi seçmenlerin oyları için yarışan adayların seçim vaatlerinden biri haline gelmiş ve adaylar, seçildikleri takdirde çiftçilere bir sonraki yaz tekrar haşhaş ekeceklerine dair sözler vermeye başlamışlardır.⁹⁹⁵ Böylece haşhaş yasağının kaldırılması vaadi neredeyse tüm partilerin gündeminde yer almaya başlamış ve haşhaş konusu prestij meselesi haline dönüşmüştür. Ecevit'e göre Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması ile ilgili karar aceleye getirilmiş, birçok faktör dikkate alınmamıştır. Bu yüzden zamanla önemli sakıncalar ve sıkıntılar ortaya çıkmış özellikle tazminat miktarının hesaplanmasında bazı gerçeklerin göz önünde tutulmadığı anlaşılmıştır. Seçim kampanyaları sırasında Ecevit seçim için Afyon'a yaptığı gezide *“Dostlarımıza yapabileceğimiz yardımın biçimini veya ölçüsünü biz kendimiz saptarız. Türkiye'nin neresinde ne yetişeceğine kimse karışamaz”* şeklinde açıklama yapmıştır.⁹⁹⁶ Ecevit'in Afyon gezisinde halkın taşıdığı pankartlarda ise *“Haşhaş bizim canımız, Yaşasın Başbakanımız”, “Haşhaş hakkımızı veren halkçı Başbakanımız”, “Demokraside her şeyin bir yolu yordamı vardır. Hiçbir şey baskıyla, zorla olmaz. Bunu da en iyi Amerikalılar bilir”, “Kahrolsun Söktüren, Yaşasın Ektiren”, “Haşhaş Milli Davamız”, “Kahrolsun Amerika”* sloganları yer almıştır.⁹⁹⁷

Bu dönemde ilaç yapımında afyon sıkıntısı çeken Amerika ise boş durmamış Türkiye'de ekimi yasaklarken Hindistan'da üretimin arttırılmasını istemiştir. Amerika bununla da kalmamış kendi ülkesinde afyon yetiştirmeyi dahi planlamıştır. Ancak Türkiye'den bu konuda olumsuz tepkiler gelince sınırları içinde haşhaş yetiştirmek niyetinde olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.⁹⁹⁸ Ecevit ise tüm bu söylentiler üzerine *“Amerika, kendi topraklarında haşhaş ekimini düşünürken, Türkiye'nin haşhaş ekiminden vazgeçmesini bekleyemeyeceğini”* söylemiştir.⁹⁹⁹ Amerika'nın eski

⁹⁹⁵ Rescission Of The Opium Poppy Growing Ban By Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 09.09.1974, Report No B-173123, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/210/200490.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020; Juan De Onis, *“Opium Poppy Gone, Turkish Farmers Ask Why Has U.S. Done Thisto Us?”*, The New York Times, 09.08.1973, p.14.

⁹⁹⁶ Abdi İpekçi, *“Durum: Haşhaş Sorununun Milli ve İnsani Yönü”*, Milliyet, S.9439, 15.02.1974, s.1; Orhan Duru, *“Ecevit: Nerede Ne Ekeceğimize Kimse Karışamaz”*, Milliyet, S.9590, 16.07.1974, s.3.

⁹⁹⁷ Turhan Ilgaz, *“Gezi Notları”*, Cumhuriyet, S.17945, 16.07.1974, s.1,7.

⁹⁹⁸ *“Türkiye'de Ekim Yasağının Sürmesini İsteyen ABD, Hindistan'a Haşhaş Üretimini Artırmasını Bildirdi”*, Cumhuriyet S.17821, 14.03.1974, s.1; *“Amerika 20 Milyon Dolar Yardım Vermek İçin Türkiye'nin Haşhaşla İlgili Kararını Bekliyor”*, Cumhuriyet, S.17877, 09.05.1974, s.1.

⁹⁹⁹ *“ABD Kongresine, Haşhaş Ekmesi Halinde Türkiye'ye Her Türlü Yardımın Kesilmesi İçin Karar Tasarısı Verildi”*, Cumhuriyet, S.17878, 10.05.1974, s.1.

Türkiye Büyükelçisi William Handley de “Biz kendimiz haşhaş ekimini yapar, dünyadaki öteki ülkelerin üretimini teşvik etmeye kalkışırsak Türkiye’deki yasaklamayı nasıl devam ettirebiliriz. Bütün ülkeler arasında nasıl Türkiye’yi seçebiliriz. Bu nedenle Türkiye’de haşhaş yasağını devam ettirmek imkansızdır” yorumunu yapmıştır.¹⁰⁰⁰ The New York Times’da yayımlanan bir makale de haşhaş konusuna şu sözlerle değinilmiştir: “Türk’ün öfkesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin başka yerlerde, ilaç ihtiyaçları için afyon üretimini teşvik ettiğine dair yanıltıcı raporlarla uyandırıldı. Neyse ki bu amaçla bu ülkede haşhaş yetiştirmek için resmi bir plan kesinlikle rafa kaldırıldı. Bazı Türk siyasetçiler yasağı duygusal bir mesele olan ulusal gurur haline getirdiler.”¹⁰⁰¹

12 Nisan 1974 tarihinde Macomber, Amerika’ya gönderdiği bir raporda haşhaş ekiminin yasaklanması kararının Amerika için mi yoksa Türkiye için mi olduğuna dair şüphelerin olduğunu, bu nedenle haşhaş meselesinin Türkiye’de bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp ulusal bir sorun haline dönüştüğünü söylemiştir. Ayrıca Amerika’nın fakir Türk çiftçisinin haşhaş yetiştirmemeye devam etmesi gerektiğinde ısrar ederken, Hindistan’ın afyon üretimini artırmasını istediği yönünde iddiaların olduğunu da belirtmiştir.¹⁰⁰² Birleşik Devletler Baş Denetçisi ise Senato Başkanlığına ve Temsilciler Meclisi Başkanı’na gönderdiği raporda Türk Hükümeti’nin dünya çapındaki afyon kıtlığının kaldırılması için ileri sürdüğü nedenlerin ve ABD’nin afyon üretimini artırmak için Hindistan’a verdiği teşvikin sadece mazeret olduğunu, yasağın kaldırılması fikrinin altında politik çıkarların yer aldığını yazmıştır.¹⁰⁰³

Amerikalı yetkililer ise Türkiye’nin haşhaş yasağını kaldırması ihtimaline karşılık haşhaş yasağı boyunca Amerikalı bağımlıların sayısının yaklaşık yüzde 60 düştüğü yönünde açıklamalar yapmaya başlamış, böylece Türkiye’yi ekimi serbest bırakma kararından vazgeçirmeye çalışmıştır.¹⁰⁰⁴ Türkiye’deki Amerikan Büyükelçiliği’nin Amerika’ya gönderdiği bir raporda ise “Türkiye’de büyümeyen haşhaş, Amerika’da uyuşturucuyu vatandaşlarımızın damarlarından uzaklaştırma

¹⁰⁰⁰ “Haşhaş Karşı İnandırılmaz Savaş”, (Der. Okşan Atasoy), Milliyet, S.9770, 17.01.1975, s.6.

¹⁰⁰¹ “The Poppies of Anatolia”, The New York Times, 27.05.1974, p.16.

¹⁰⁰² Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 12.04.1974, Subject: Background For Secretary’s Discussion With Turkish Foreign Minister, National Archives, Record Group 59, Central Foreign Policy Files, 1974, Secret, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

¹⁰⁰³ Rescission Of The Opium Poppy Growing Ban By Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 09.09.1974, Report No B-173123, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/210/200490.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

¹⁰⁰⁴ “The Poppy Problem”, The New York Times, 13.07.1974, p.22.

çabalarında belirgin ve olumlu bir etkiye sahiptir” tespitinde bulunulmuştur.¹⁰⁰⁵ Türkiye’nin afyon yasağını kaldırma kararından vazgeçmeyeceğini söyleyen Kissinger, Amerikan Başkanı Ford’a gönderdiği raporda *“Türkiye’nin afyon yetiştiriciliği yasağı Haziran 1971’de ABD’nin şiddetle çağrılması ve Cumhurbaşkanı Nixon’un kişisel çabalarıyla karara bağlandı. O zamana kadar Türk afyonu ABD’ye kaçırılan başlıca eroin kaynağı olmuştur. Türk yasağının uygulanmasından bu yana, ABD’deki eroin bağımlılığında dramatik bir düşüş var”* ifadelerine yer vermiştir.¹⁰⁰⁶ Türkiye Ziraat Mühendisleri ve Kimya Mühendisleri Odaları ise yayımladıkları bildiride haşhaş ekimine yeniden başlanması gerektiğini ve Türkiye’de 2 yıldır devam eden ekim yasağına rağmen ABD’ye giren eroin miktarında hiçbir azalma olmadığını söylemiştir.¹⁰⁰⁷

Türkiye’de haşhaş yasağının kaldırılacağı yönündeki söylentiler hızla çoğalınca Amerika, Lester L. Wolff ve Charles B. Rangel adındaki iki Kongre Temsilcisi’ni hem durum tespiti yapmak hem de arabuluculuk yapmak için Türkiye’ye göndermiştir.¹⁰⁰⁸ *“Buraya kimseyi tehdit etmek için gelmedik. Durumu öğrenmek için geldik”* diyen iki Kongre Üyesi, *“Açıkçası, Türk Hükümeti’ni afyon yasağını kaldırmak konusundaki fikrini değiştirmeye ikna etmeyi umduklarını”* söylemiştir.¹⁰⁰⁹ Ancak Türk Hükümeti’nin kararlı olduğunu gören Wolff ve Rangel, Türk Hükümeti haşhaş yasağını kaldırıp ekimi serbest bırakırsa Türkiye’ye yapılan Amerikan yardımının kesilmesine çalışacaklarını söylemişlerdir.¹⁰¹⁰ Başka bir Amerikan Senatörü de *“Haşhaş ekimine yeniden izin verilirse Türkiye’ye her çeşit yardımın kesilmesini önereceğim”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰¹¹ Henry A. Kissinger ise Türk Hükümeti’nin uyuşturucu üretimini önlemek için gereken adımları atmadığı takdirde dış yardım yasasının 481. maddesi gereğince ABD’nin tüm ekonomik ve askeri

¹⁰⁰⁵ Telegram From Amembassy Ankara To State, 01.03.1974, Subject: Meeting With Fonmin On Opium Situation, National Archives, RG59, Central Foreign Policy Files, 1974, Confidential, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

¹⁰⁰⁶ Memorandum From The President’s Assistant For National Security Affairs (Kissinger) To President Ford, Subject: Turkish Opium, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 208, Washington, 21.08.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.05.2020.

¹⁰⁰⁷ **“Haşhaş Üretimi Yeniden Başlamalı”**, Milliyet, S.9435, 11.02.1974, s.1,11.

¹⁰⁰⁸ **“Local Congressmen Take Opium Protest To Turkey”**, The New York Times, 14.03.1974, p.40.

¹⁰⁰⁹ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 15.03.1974, Subject: Turkish Media Coverage Of Visit By Congressmen Wolff And Rangel On Opium Issue, National Archives, RG59, Central Foreign Policy Files, 1974, Limited Official Use, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

¹⁰¹⁰ Bernard Gwertzman, **“U.S. Calls Back Its Envoy In Turkish Opium Dispute”**, The New York Times, 06.07.1974, p.47; **“Haşhaş Konusunda ABD Tehdide Başladı”**, Cumhuriyet, S.17822, 15.03.1974, s.1,7.

¹⁰¹¹ **“AİD Başkanı, Türkiye’deki Gelişmeler İçin Amerika’ya Gitti”**, Milliyet, S.9448, 24.02.1974, s.1.

yardımının askıya alınacağını söylemiştir.¹⁰¹² New York'ta bir kilisede yaptığı konuşmasında Türkiye'ye büyük bir ceza verilmesi gerektiğine dikkat çeken Wolff, afyon kaçakçılığı ile ilgili şu yorumu yapmıştır: *"Amerikan gençlerini Türkiye ve onun emrinde çalışan şeytanlar zehirliyor. Amerika'ya gelen eroinin yüzde 80 kaynağı Türkiye'dir. Türkiye, beyaz zehir kaçakçılığını önlemek için Amerika ile iş birliğine yanaşmamaktadır. Çünkü Türkiye'de eroin ticaretinden elde edilen gayri meşru kazancın büyük bir kısmı Türk devlet asmalarının ve memurlarının ellerine dökülmektedir."*¹⁰¹³ Wolff başka bir açıklamasında ise Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesi konusunda şöyle demiştir: *"Haşhaş sebebi ile Türkiye'ye uygulanacak ekonomik yaptırım ülkemizin uyuşturucu kaçakçılığı konusunda hiç toleransı olmadığını tüm ülkelere gösterecektir. Eğer Türkler uyuşturucu sizin sorunuz, bizim değil diyorlar da biz de onlara ekonomik gelişme ve askeri tedarik sizin sorunuz bizim değil diyebiliriz."*¹⁰¹⁴ Newsday gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Robert Greene makalesinde *"Wolff'un sözleri Türkiye ile ilişkilerimiz, Türkiye'nin iç sorunları ve dünya afyon sorunu hakkında ne kadar az bilgi sahibi olduğunu ortaya koymuştur"* diyerek Wolff'u eleştirmiştir. Greene, devamında *"Türklerle ihtiyacımız vardır. Wolff'un tehditlerine rağmen, Türkler bunu biliyorlar. Aslında bizim bu oyunda yaptığımız blöf Türkleri, kendi arzuları hilafına, haşhaş üretimini yasaklamaya zorlamıştır. Ama bu kez aynı blöf yürümeyecektir"* açıklamasını yapmıştır.¹⁰¹⁵ İlhan Selçuk ise Wolff ve Ranger'in Türkiye'ye gelişlerinin ardından haşhaş ekersen askeri yardımı keserim şeklindeki tutumlarını aba altından sopa göstermek olarak nitelendirmiştir: *"Askeri yardım denen de ne yardım!.. Nerede miladı dolmuş araç gereç varsa sür gitsin... İkmal sorunda bir ayrı alem... Yardım paravanası ardında Türkiye'yi bağlamak; bağladıktan sonra da toplumun burnundan fitil fitil getirmek ve ne zaman ülke bir ileri atılma yönelse karşısına dikilmek midir yardım?... Türkiye'de bazı insanlar: 'Haşhaş ekersen, askeri yardımı keserim...' diyen Amerikalının sözleriyle uyanacaktır."*¹⁰¹⁶

¹⁰¹² Henry A. Kissinger, Subject: Turkish Opium Production, National Security Decision Memorandum 267, 23.08.1974, National Security Council, Washington D.C., Declassified, Gerald R. Ford Presidential Library, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 10.05.2020. Bkz. EK.1.

¹⁰¹³ "Çirkin Amerikalı", Yankı, S. 192, 18- 24 Kasım 1974, s.30.

¹⁰¹⁴ Özata, a.g.e., s.204-205.

¹⁰¹⁵ "Haşhaş İçin Türkiye'yi Eleştiren Wolf'a Sert Cevap Verildi", Milliyet, S.9536, 23.05.1974, s.1.

¹⁰¹⁶ İlhan Selçuk, "Pencere: Afyon Afyonu Söker", Cumhuriyet, S.17824, 17.03.1974, s.2.

Bununla birlikte Afyonkarahisar iline bağlı Şuhut ilçesinde binlerce haşhaş üreticisi, haşhaş yasağının sürmesini isteyen Amerika'nın tutumunu protesto etmişler ve Ecevit'e ekimin serbest bırakılmasını isteyen telgraflar çekmişlerdir.¹⁰¹⁷ Dolayısıyla Kongre Üyeleri Wolff ve Rangel'in Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından sergiledikleri bu tutum, Türk dış politikasında yabancıların tehdidi, kabul edilemez bir müdahalesi olarak yorumlanmış ve Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı yeniden tetiklenmiştir.¹⁰¹⁸ Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Ecevit, 14 Ekim 1973 seçimlerini kazanmış ve iktidara gelmiştir. Ecevit, haşhaş yasağından dolayı halk arasında giderek artan rahatsızlık üzerine önce afyon üretimini 6 ilde devlet kontrolü altında başlatmış, ardından 01 Temmuz 1974'te haşhaş ekiminin yeniden başlamasına karar vermiştir.¹⁰¹⁹ Böylece Ecevit Hükümeti, Amerika'nın Türkiye'ye yardımını kesme tehdidine rağmen yasağı kaldırmıştır.¹⁰²⁰ 01 Temmuz 1974 tarihli kararname ile de Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illeri Konya'nın Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde haşhaş ekimine sınırlı da olsa izin verilmiştir.¹⁰²¹ Bu kararın ardından Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi Feridun N. Uzluk *"Türk Hükümeti, belirli yerlerde haşhaş ekimine izin vermekle bir haksızlığı gidermiş bulunmaktadır"* yorumunu yapmıştır.¹⁰²² 1975 yılında ise Milliyetçi Cephe Hükümeti haşhaş ekimini kısıtlamış ve afyon kapsüllerinin çizilmesini yasaklamıştır. Bilecik'teki haşhaş üreticileri 30 Kasım 1975'te Hükümet tarafından haşhaş ekimi sınırlandırmasını protesto için yürüyüş yapmışlardır. Kahramanmaraş'ta ise köylüler *"Bağımsızlık ve Toprak"* mitingi düzenlemişlerdir.¹⁰²³ Şunu da unutmamak gerekir ki *"...Geçen Haziran ayında haşhaş büyümesini yasakladığımızda kendimizi herhangi bir yabancı devlete karşı herhangi bir yükümlülük altına sokmadık"* diyen Erim, 1972 yılında düzenlenen Ziraat Mühendisleri Odası toplantısında haşhaş yasağının Türkiye'nin

¹⁰¹⁷ "Şuhut'ta Gösteri", Milliyet, S.9469, 17.03.1974, s.9.

¹⁰¹⁸ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 12.04.1974, Subject: Background For Secretary's Discussion With Turkish Foreign Minister, National Archives, Record Group 59, Central Foreign Policy Files, 1974, Secret, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

¹⁰¹⁹ "CHP, Seçimde Kazanmış Durumda", Cumhuriyet, S.17675, 16.10.1973, s.1; "Haşhaş Ekimine 6 Bölgede Başlandı", Cumhuriyet, S.17832, 25.03.1974, s.1; Rescission Of The Opium Poppy Growing Ban By Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 09.09.1974, Report No B-173123, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/210/200490.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

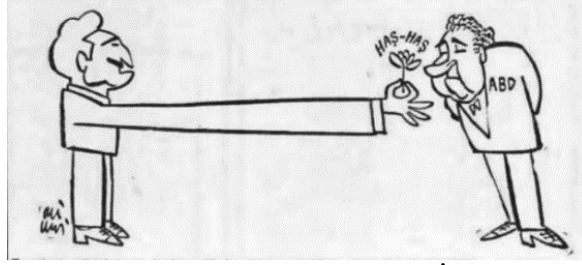
¹⁰²⁰ Phil Newsom, "Cyprus Cools Relations of Turkish Premier With His Former Teacher, Kissing", Telegraph-Forum, Vol. 50, No. 187, 09.08.1974, p.17.

¹⁰²¹ MMTD, 02.07.1974, B. 104, Dö. 4, Top. 1, O. 1, C. 6, s.347; "7 İlde Haşhaş Ekimine İzin Verildi", Milliyet, S.9576, 02.07.1974, s.1.

¹⁰²² Feridun N. Uzluk, "Haşhaş Çok Yanlı Bir Tarım Ürünüdür", Milliyet, S.9590, 16.07.1974, s.2.

¹⁰²³ "Haşhaş Kapsüllerinin Çizilmesi Yasaklandı", Milliyet, S.9770, 17.01.1975, s.1; "Kahramanmaraş ve Bilecik'te Köylüler Yürüyüş Yapacak", Milliyet, S.10084, 30.11.1975, s.10.

milli gelirini derinden etkilediğini söylemiş ve “*Ekonomimiz ve çiftçilerimiz yasağın neden olduğu boşluğu dolduramazlarsa, kimse bizi haşhaşa dönmekten alıkoyamaz*” açıklamasını da yapmıştır.¹⁰²⁴

Resim 47: Tazminat Arttırılmazsa, Haşhaş Ekimine İzin Vereceğimizi Amerika'ya Bildirdik.¹⁰²⁵

Amerikan yetkililerine göre tüm kontrol tedbirlerine rağmen afyon kaçakçılığı önlenemeyecektir. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi William Macomber, Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile yaptığı görüşmede, “*Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlanması halinde söz konusu uyuşturucunun yeniden Amerika'ya akmasının kaçınılmaz olacağına inanıyoruz*” açıklamasını yapmıştır.¹⁰²⁶ Türkiye'de bulunan Amerikalı diplomatlar, Türkiye'nin haşhaş yetiştirilmesine devam etmesi kararının Amerika, Türkiye ve NATO müttefikleri arasındaki ilişkileri ciddi şekilde bozabileceğinden endişe duyduklarını söylemişlerdir.¹⁰²⁷

1974 yılına gelindiğinde Ecevit Hükümeti haşhaş ekimine 7 ilde izin verince Amerika bu duruma şiddetle karşı çıkmış, hatta Amerikan basınında Türkiye'de haşhaş üretim alanlarının bombalanması fikri dahi yer almıştır.¹⁰²⁸ 10 Temmuz'da New York Post kararı “*savaş eylemi*” olarak adlandırmış ve haşhaş ekim alanlarının Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri tarafından bombalanmasını isteyen bir yazı yayımlamıştır.¹⁰²⁹ Gazetenin yazarlarından Peter Hamill de “*Türkiye'deki haşhaş bölgelerinin bombalanmasını ve bombardımanın ders alınincaya kadar her üç ayda bir tekrarlanmasını*” istemiştir. William Handley ise “*Başkana şayet bir anlaşmaya varamazsak, Altıncı Filo'nun Çanakkale'den geçerek, İstanbul'u bombardıman etmesini önereceğim. Onlar, açıktan açığa bize saldırganlık gösterisinde bulunuyorlar*”

¹⁰²⁴ “**Turkish Premier Says Ban On Poppies Hurts Economy**”, The New York Times, 27.02.1972, p.8.

¹⁰²⁵ Kaynak: Cumhuriyet, S.17795, 16.02.1974.

¹⁰²⁶ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 12.04.1974, Subject: Background For Secretary's Discussion With Turkish Foreign Minister, National Archives, Record Group 59, Central Foreign Policy Files, 1974, Secret, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

¹⁰²⁷ Steven V. Roberts, “**Opium Again Hurts U.S.-Turkish Links**”, The New York Times, 08.05.1974, p.11.

¹⁰²⁸ Criss, **a.g.m.**, p.475-476.

¹⁰²⁹ Spain, **a.g.m.**, p.302.

biz neden mukabele etmeyelim” demiştir.¹⁰³⁰ Bunun yanı sıra Ecevit Hükümeti’nin düşürülmesi dahi gündeme getirilmiştir. Ankara Amerikan Büyükelçisi’nin Özel Danışmanı 1972 yılının Mayıs ayında “Afyon üretiminin yeniden serbest bırakılmasına karar verecek herhangi bir Türk Hükümeti, böyle bir kararın yaratacağı önüne geçilmez siyasi yankılarının da sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalır” açıklamasını yapmıştır.¹⁰³¹ Fransa’nın çok satan gazetesi France-Soir de 1975 yılında yayımladığı bir yazıda Türk Hükümeti’nin düşürülmesi ihtimaline şu sözlerle değinmiştir: “Geçen yaz Yunanlı albayların Kıbrıs’taki darbe teşebbüsünün arkasında CIA’nın bulunduğunu düşünmek için iyi nedenler mevcuttur... Söz konusu darbenin Türk Hükümeti’nin haşhaş ekimi yasağını kaldırdığını açıklamasından tam üç ay sonra yer bulması garip değil midir? Bu şekilde hareket etmekle Amerikalılar, belki de Bay Ecevit’i Kıbrıs bunalımına doğru sürüklemeyi ve böylelikle haşhaş konusunda daha anlayışlı bir Başbakanla değiştirileceğini ümit etmekteydiler.”¹⁰³² Avrupa Ulusal Güvenlik Konseyi ise “Yasağın kaldırılması kararı, Ecevit Hükümeti’nin devrilmesinin önüne geçilemez. Bir devrilmeyi teşvik etmeyi düşünmüyoruz” açıklamasını yapmıştır.¹⁰³³

Amerika’dan gelen tepkiler bununla sınırlı kalmamış Türkiye’ye yapılan ekonomik ve askeri yardımların durdurulması da gündeme gelmiş ve iki ülke arasındaki gerginlik bu dönemde tırmanışa geçmiştir.¹⁰³⁴ Temsilciler Meclisi, 06 Ağustos 1974’te haşhaştan yapılan eroinin ABD’ne ulaşmasını engellemek amacıyla Türkiye’ye dış yardımın kesilmesini önermiştir.¹⁰³⁵ Temsilciler Meclisi Bankacılık Komitesi de eroin üretiminde kullanılan haşhaşların ekimini durdurmayı kabul edinceye kadar Eximbank tarafından Türkiye’ye verilen tüm kredileri yasaklamıştır.¹⁰³⁶ Ancak Amerikan Dışişleri Bakanlığı, haşhaş yasağının kaldırılmasına tepki olarak Türkiye’ye yapılan yardımın kesilmesinin ilişkilere zarar

¹⁰³⁰ “Bir Amerikan Gazetesinde Haşhaş Tarlalarının Bombalanması Önerildi”, Cumhuriyet, S.17939, 10.07.1974, s.1; “Haşhaş Karşı İnandırılmaz Savaş”, (Der. Okşan Atasoy), Milliyet, S.9770, 17.01.1975, s.6.

¹⁰³¹ Catherin Elamour, M. R. Lamberti, “Eroin Dosyası”, (Çev. Semih Tuğrul), Milliyet, S.9362, 24.11.1973, s.5.

¹⁰³² “France-Soir’a Göre, Kıbrıs Bunalımının Nedeni, ‘Haşhaş Yasağının’ Kaldırılmaması”, Milliyet, S.9993, 29.08.1975, s.1,10.

¹⁰³³ Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, Subject: Turkish Opium Poppy Ban, Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 206, Washington, 16.07.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.03.2020.

¹⁰³⁴ Akalın, a.g.e., s.121.

¹⁰³⁵ “House Votes to Ban U.S. Aid If Turks Don’t Curb Opium”, The New York Times, 06.08.1974, p.36.

¹⁰³⁶ “House Panel Votes to Bar Eximbank Loans to Turks”, New York Times, 01.08.1974, p.3.

verebileceğini bu nedenle güç dengesinin bozulmasının haşhaştan daha önemli olduğunu açıklamış ve Türkiye’ye ekonomik yaptırım uygulamayı reddetmiştir.¹⁰³⁷ Avrupa Ulusal Güvenlik Konseyi, Türkiye’nin haşhaş ekim yasağını kaldırmasıyla birlikte yasadışı afyon kaçakçılığının yeniden başlayabileceğini ve bunun da Amerika’da uyuşturucu sorununun artmasına neden olabileceğini söylemiş, Kongre’de Türkiye’ye karşı cezai tedbirler alınması gerektiğine dair ifadelerin artmasının Türkiye’deki çıkarlara zarar verebileceğine değinmiştir.¹⁰³⁸ Türkiye haşhaş ekimine yeniden başlamaya karar verirse bu konuda haklı olduğunu belirten Steven V. Roberts, *“Haşhaşları tekrar büyötmeye başlarsa, Kongre askeri ve ekonomik yardımı keserse ve Türkiye başka bir şey yaparsa, olaylar zinciri tamamen kontrolden çıkabilir”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰³⁹ Newsweek dergisi ise Türk Hükümeti’nin haşhaş ekimi yasağını kaldırma kararına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Türkiye’de esrar diye bir sorun yoktur ve Türkler, Amerika’daki esrar alışkanlığından, Türk çiftçisini değil Amerikan ahlakını sorumlu tutmaktadırlar. Ankara’daki yetkililer, Amerikan yardımı ile dahi haşhaş ekiminden vazgeçen Türk çiftçisinin adil bir gelir seviyesine ulaşamadığını belirtmektedir... Türkiye’nin bu kararı karşısında Kongrenin, şimdiki öfkeli tutumu içinde Ankara’ya yardımı durdurması mümkündür. Fakat Kongre bir misillemede bulunmaya karar verirse bunun çok ciddi coğrafi tepkileri olacaktır.”*¹⁰⁴⁰ Yardımın kesilmesi isteğine karşı bazı delegeler ise iç meseleleri nedeniyle başkalarına şantaj yapmayı doğru bulmayıp karşı çıkmışlardır. Temsilciler Meclisi Üyesi H. Fountain, *“Kendimizin çözmesi gereken meseleleri çözmeleri için başka ülkelere şantaj yapılmasından ciddi bir kaygı duyuyorum”* derken, başka bir Kongre Üyesi *“Yardımanın kesilmesinin Amerika için nasıl bir fayda sağlayacağını anlayamıyorum. Türkiye haşhaş ekimine devam kararını uzun uzun düşünerek almıştır. Bir baskı karşısında, bu kararından vazgeçeceğine ihtimal verilmesi mümkün olamaz”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁴¹ Senatör Goldwater da

¹⁰³⁷ United States Economic Assistance To Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 16.09.1974, Report No B-125085, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/200/199895.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

¹⁰³⁸ Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, Subject: Turkish Opium Poppy Ban, Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 206, Washington, 16.07.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.03.2020.

¹⁰³⁹ Steven V. Roberts, *“Opium Again Hurts U.S.-Turkish Links”*, The New York Times, 08.05.1974, p.11.

¹⁰⁴⁰ *“Newsweek Dergisine Göre, ‘Amerika’nın Türkiye’ye Yardımı Kesmesi Büyük Bir Hata Olur”*, Cumhuriyet, S.17938, 09.07.1974, s.1,7.

¹⁰⁴¹ *“İç Meselelerimiz İçin Türkiye’ye Şantaj Yapılamaz”*, Milliyet, S.9592, 18.07.1974, s.3.

yardım kesintisi kararının Türkiye’de kızgınlık yaratacağını ve bunun yarar değil, zarar getireceğini söylemiştir.¹⁰⁴² Türk İş İcra Kurulu da yayımladığı bildiri ile Amerikan Senatosu’nun haşhaş ekiminden dolayı Türkiye’ye yardımın kesilmesi yolunda aldığı kararı, *“Türkiye’nin iç işlerine ve hükümlerlik haklarına müdahale”* olarak nitelendirmiştir. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz, haşhaş konusunda Amerika’nın Türkiye’yi tehdit ettiğini ve Türkiye üzerindeki baskılarını arttırdığını ileri sürmüş, yardımın kesilmesinin *“halkımız açısından üzücü değil sevindirici”* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴³

Türkiye’nin haşhaş yasağını kaldırma kararıyla Amerikan Parlamentosu’nda başlayan aleyhtarlık söylemleri, Kıbrıs Krizi’nden sonra giderek artmış ve Kıbrıs meselesi Amerikalı siyasetçilerin politika oyunlarına alet edilerek, Türkiye’ye askeri yardımın kesilmesi kararları alınmıştır.¹⁰⁴⁴ Türkiye’nin 1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından uygulanan ambargo üzerine, The New York Times’da Senato’ya giden ambargo kararının, Türkiye’nin haşhaş yasağını kaldırma kararından kaynaklandığını yazmıştır.¹⁰⁴⁵ Senatör Thomas Eagleton ise 1974 yılı seçim kampanyasında Amerikalı gençlerin zehirlenmesini Türkiye’den gelen afyon ile ilişkilendirmiştir. Böylece daha o zamanlarda bazı Senatörler tarafından Türkiye’ye haşhaş üretimini yasaklatmak için gerekirse Amerikan yardımının kesilmesi fikri ortaya atılmıştır. Ancak böyle bir hamlenin Türkiye’nin iç işlerine müdahale olarak algılanacağı için o dönemde böyle bir kanun çıkartılmamıştır. Bununla beraber Türkiye’nin cezalandırılması gerektiği düşüncesi de unutulmamıştır. Dolayısıyla Kıbrıs olayları Amerikan Senatosu’na aradıkları fırsatı vermiştir.¹⁰⁴⁶ Nitekim yıllar sonra Ecevit *“Ambargo sorunu iki kere ortaya çıktı: Birincisi haşhaş ekimiyle ilgili olarak... Biz, haşhaş ekimine izin verdiğimiz takdirde silah ambargosu uygulanması ve bütün askeri yardımın kesilmesi için Amerikan Kongresi’ne önerge verilmişti”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁴⁷ Ecevit başka bir açıklamasında ise, *“Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine çıktığı zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış*

¹⁰⁴² “ABD Dış Bakanlığının Görüşü”, Milliyet, S.9587, 13.07.1974, s.1.

¹⁰⁴³ “Türk-İş: ‘ABD Senatosunun Kararı Türkiye’nin İçişlerine Müdahaledir’”, Cumhuriyet, S.17943, 14.07.1974, s.1; “TSİP Başkanı Kaçmaz: ‘ABD, Haşhaştan Ötürü Türkiye’yi Tehdit Ediyor’”, Cumhuriyet, S.17939, 10.07.1974, s.8.

¹⁰⁴⁴ Nilüfer Yalçın, “Türkiye’nin Kıbrıs Politikası Sertleşecek”, Milliyet, S.9688, 24.10.1974, s.7.

¹⁰⁴⁵ “House Votes to Ban U.S. Aid If Turks Don’t Curb Opium”, The New York Times, 06.08.1974, p.36.

¹⁰⁴⁶ “Amerikan Yardımı: İşte Politikacı”, Yankı, S. 188, 21-27 Ekim 1974, s.31.

¹⁰⁴⁷ Altan Öymen, “Ecevit Kıbrıs’ı Anlatıyor”, Cumhuriyet, S.18319, 30.07.1975, s.4.

Harekâtımızdan 20 gün kadar önce ABD Senatosu'ndan bu karar çıkmıştır. Ancak, buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl nedeni haşhaştır” diyerek ambargonun arka planında haşhaş meselesinin yer aldığını söylemiştir.¹⁰⁴⁸ Nadir Nadi ise Cumhuriyet'teki yazısında Türk-Amerikan ilişkilerinin artık eskisi gibi olamayacağını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Türkiye’yi her dediğini yaptırabilir, yumuşak bir uydu sanan dostumuz Amerika haşhaş yasağının kaldırılması ve Kıbrıs çıkarması üzerine arka arkaya şok geçirmiş, ne yapacağını adeta şaşırır hale gelmişti. Türkler nasıl olsa bize muhtaçtırlar, onları çıkarlarımız doğrultusunda istediğimiz gibi idare edebiliriz inancı iflas etmişti. Bu iflasın ışığında bize uydu gözü ile bakmaktan vazgeçiyor, aramızdaki ilişkileri eşit haklı iki müttefik olarak yürütmeye hazırlanıyorlardı.”*¹⁰⁴⁹ Yasağın kaldırılmasının ardından Dışişleri Bakanı Turan Güneş *“Haşhaş ekimini Türkiye tek taraflı olarak yasaklamıştır. Gene tek taraflı olarak yasağı kaldırmak imkanına sahiptir”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁵⁰ Türk-İş Yönetim Kurulu, *“Ülkemizin ekonomik çıkarları ve yüzbinlerce üreticisinin menfaatleri düşünülerek alınan karar, yönetim kurulunca da olumlu karşılanmış, bu konuda dışarıdan gelebilecek baskıya ulusça karşı koyulmasında görüş birliğine varılmıştır”* derken, Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Dr. Duran Taraklı haşhaş ekimini *“gurur verici bir karar”* olarak nitelendirmiştir. Ancak bunun yanı sıra Ecevit'in yasağı kaldırma kararını hatalı bulanlarda olmuştur. DP Genel Sekreteri Faruk Sükan kararın *“Avrupa ve Amerika ile ilişkileri bozucu ve sarsıcı”* nitelikte olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁵¹ Ecevit'in haşhaş ekimi kararına karşı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 17 Temmuz 1974 tarihli basın bülteninde Amerika'nın görüşünü savunmuş ve şunları söylemiştir: *“Konu (haşhaş ekimi) Amerika'ya karşı bir meydan okuma şekline çevrilmiş ve Türk- Amerikan ilişkilerinin bozulması için gerek devlet yayın organlarında ve gerekse bir kısım basında akılsızlık son haddine kadar götürülmüştür. İlk yapılacak şey, haşhaş konusu başta olmak üzere Amerika ile acele müzakereye girişmek ve aramızdaki eski dostane*

¹⁰⁴⁸ Çetin Yetkin, Uğur Özer, *“Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Amerika: Müdahalecilerin Ortak Özellikleri”*, Milliyet, S. 18.01.1991, s.13.

¹⁰⁴⁹ Nadir Nadi, *“Acaba?”*, Cumhuriyet, 20.07.1975, s.1.

¹⁰⁵⁰ *“Dışişleri Bakanı Güneş, ‘Haşhaş Ekimini Yasaklayan Karar, Artık Önemini Yitirdi’ Dedi”*, Cumhuriyet, S.17821, 14.03.1974, s.1.

¹⁰⁵¹ *“Ziraat Mühendisleri Odası; Haşhaş Ekimi İçin ‘Gurur Verici Bir Karar’ Dedi”*, Cumhuriyet, S.17934, 05.07.1974, s.1; *“Türk-İş: ABD Senatosunun Kararı Türkiye’nin İçişlerine Müdahaledir”*, Cumhuriyet, S.19204, 14.07.1974, s.1.

*samimiyet ve yakın iş birliğini kurmaktır.”*¹⁰⁵² MHP’nin 12. Kurultay raporunda Amerika ile ilişkiler ve haşhaş sorununa ilişkin bölümünde ise şu değerlendirme yapılmıştır: *“Erim Hükümeti’nin yaptığı haşhaş anlaşmasını Ecevit Hükümeti hatalı bulabilir, bunu iptal etmek isteyebilir. Ancak devletler arasındaki usullere göre, yine karşımızdaki devletin temsilcileriyle oturup anlaşmayı feshetmek istediğimiz söylenebilir. Dostluk ve ittifaklarımıza zarar vermeden mesele sessiz sedasız halledilebilirdi. Samimi ve faydalı olan yol buydu, ama mesele ABD’ne meydan okuma haline, iki devletin rekabeti haline sokulmuştur. Öyle sanıyoruz ki Ecevit, çoğulcu politika derken dilinin altında neyi gizlediğini ABD ile ittifaklarımızı, devletlerarası münasebetlerin dışına taşarak ve milli bağımsızlığımız koruyor görünerek bozmayı fırsat bilmekle ortaya koymuştur.”*¹⁰⁵³ Abdi İpekçi ise Cumhuriyet’teki yazısında haşhaş ekim yasağının kaldırılmasıyla ilgili, *“Haşhaş ekim yasağının kaldırılması konusunda Amerika’nın baskı ve tehdit uygulaması Türk-Amerikan dostluğunun Amerikan karşıtlığına dönüşmesine etki edecektir. Amerikan karşıtlığının ortaya çıkması da sadece Türkiye’de değil aynı zamanda Amerika’da da yankılar uyandıracaktır. Öyle ki Johnson Mektubu’nun olumsuz etkileri yıllar sürmüştür. Haşhaş konusunda atılacak kanuni bir adım ilişkilerde yıkıcı bir etkiye neden olabilir”* yorumunu yapmıştır.¹⁰⁵⁴

12 Mart rejiminin, ülkenin çıkarlarına ters düşen ilk kararlarından biri Amerikan baskısına boyun eğerek Türkiye’de haşhaş ekimini yasaklamak olmuştur. Böylece Erim Hükümeti’nin, Amerika’nın etkisiyle haşhaş ekimini yasaklaması çeşitli söylentileri de beraberinde getirmiştir. Kimine göre Türkiye, yasak kararını alarak insani bir amaca hizmet etmiş, Amerika’nın verdiği tazminat ile de çiftçilerin ve ekonominin zarar görmesi engellenmiştir. Kimine göre ise haşhaş yasağı Amerika’nın Türkiye’deki egemenliğinin bir ispatı niteliğinde olmuştur. Ayrıca söz konusu tazminat, Türk ekonomisinin ve çiftçilerinin kayıplarını karşılamaya da yetmeyecektir. Bunun yanı sıra afyon zamanla Türkiye için daha çok ekonomik bir sorun haline gelmiştir. Afyon meselesi gündeme geldikten kısa bir süre sonra ise siyasete konu olmuştur. Tıpkı Nixon’un başkanlık seçimlerinde Haşhaş ekimini yasaklatacağına

¹⁰⁵² İlhan Selçuk, **“Pencere: Sahte Milliyetçilik...”**, Cumhuriyet, S. 19017, 07.07.1977, s.2.

¹⁰⁵³ **“Türkeş: Patlama Noktasını Aştık, Hainleri Kışkırtanların Kafalarını Ezeceğiz”**, Cumhuriyet, S.18246, 18.05.1975, s.1,9.

¹⁰⁵⁴ Abdi İpekçi, **“Durum: Tehdit Mi, İş Birliği Mi?”**, Milliyet, S.9587, 13.07.1974, s.1.

yönelik vaatleri gibi Türkiye’de de seçimlerde haşhaş ekim yasağının kaldırılacağı vaatleri gündeme gelmiştir. Tüm bunların yanı sıra Türk halkına göre Amerika ülkesindeki uyuşturucu sorununa bir çözüm yolu bulmaya çalışmakta haklıydı. Ancak çözüm yolu Türkiye’de haşhaş ekim yasağını getirmek değildi. Amerikalı gençlerin yaptığı hatanın bedelini Türkiye’deki haşhaş üreticisine ödetmek ise doğru bir davranış olamazdı. Öyle ki Türk halkı arasında haşhaş ekim yasağının Amerikan baskısı sonucu alındığı bilinen bir gerçektir. Böylece 12 Mart 1971 Muhtırası’nın ardından etkisini yitirmeye başlayan Amerikan karşıtlığını yeniden yükselişe geçmiş, Johnson Mektubu’nun yarattığı karşıtlık kadar olmasa da haşhaş sorunu Türkiye’de bağımsızlık duygusunun yeniden alevlenmesine ve Amerikalıların varlığının yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla haşhaş yasağı var olan Amerikan karşıtlığına yeni bir boyut kazandırmıştır.

7. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SİLAH AMBARGOSU

Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması ve Amerikan karşıtlığının artması 1971-1974 Dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini oluştururken, Kıbrıs konusu bu dönemde ön planda yer almamıştır. Ancak dönem dönem Türkiye ile Amerika arasında çeşitli krizlere neden olan Kıbrıs meselesi Türkiye’nin adaya fiili olarak müdahale etmesiyle farklı bir boyuta ulaşmıştır.

Ambargo kararı aslında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın çok daha öncesinde Amerikan Kongresi’nin gündemine girmiştir. Ecevit, 01 Temmuz 1974’te Türkiye’ye uygulanan haşhaş ekim yasağını kaldırınca Amerikan Kongresi’nde ambargo sesleri duyulmaya başlamıştır.¹⁰⁵⁵ Türkiye’de etkisini gösteren Amerikan karşıtlığı haşhaş ekim yasağının uygulandığı dönemde etkisini iyice arttırmış ve yasağın kaldırılması Türk halkı arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu durumun farkında olan Amerikan Hükümeti’nin haşhaş ekiminden dolayı Türkiye’ye ambargo uygulaması hem ülkedeki Amerikan karşıtlığını besleyecek hem de Ecevit Hükümeti iktidarını güçlendirecektir. Bu nedenle haşhaş krizi nedeniyle Türkiye’ye ambargo uygulanması Amerika’nın seçenekleri arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla bu durumlar yaşanırken yapılan Kıbrıs Harekâtı Kongre’ye aradığı fırsatı vermiş ve Amerikan

¹⁰⁵⁵ Fahir Armaoğlu, **Türk Amerikan İlişkileri (1919-1997)**, Kronik Yay., İstanbul 2017, s.18.

yönetiminin şiddetle karşı çıkmasına rağmen 1975 yılında Türkiye’ye silah ambargosu uygulanmıştır. Böylece Türkiye’de giderek artan Amerikan karşıtlığı ve Türk Hükümeti’nin Amerika’nın yörüngesinden ayrılarak bağımsız politikalar izlemeye başlaması üzerine Amerika, Türkiye’yi yeniden kendi denetimi altına almaya çalışmış ve ambargo kararıyla Türkiye’yi cezalandırma yoluna gitmiştir. Yaklaşık 3 yıl süren ambargo uygulamasının 1978 yılında tamamen kaldırılmasına rağmen iki ülke arasındaki etkisi yıkıcı olmuştur. Ambargo kararı Türkiye’de halk arasında “*iç işlerimize karışmak*” olarak algılanmış ve Amerikan karşıtlığı ülkede giderek yayılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki Amerikan askeri üs ve tesisleri dahil olmak üzere birçok Amerikan kuruluşu kapatılmıştır. En önemlisi de Amerika, Türkiye’de kendisine karşı yıllardan beri var olan sınırsız güveni sonsuza dek kaybetmiştir.¹⁰⁵⁶

7.1. 1967 Kıbrıs Krizi

Türkiye, ünlü Johnson Mektubu’nun ardından Kıbrıs’a müdahale kararından bir süreliğine vazgeçince Kıbrıs’ta Türk halkına yönelik şiddet hareketleri etkisini yitirmemiş aksine artarak devam etmiştir. 21 Nisan 1967’de Albaylar Cuntası Yunanistan’da darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve Enosis hayallerini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Öyle ki takvimler Kasım 1967’yi gösterdiğinde adadaki şiddet yerini katliamlara bırakmıştır. Böylece 20 Temmuz 1967’den itibaren başlayan gerginlik, 15 Kasım 1967’de Rumların Grivas önderliğinde Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırılarıyla çatışma haline dönüşmüştür. Rumların saldırılarında birçok Kıbrıslı Türk katledilmiş ve 24 Türk hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵⁷ Bunun üzerine Meclis, Hükümete müdahale yetkisi vermiş ve Türk Hükümeti Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşları yapmaya başlamıştır.¹⁰⁵⁸ Kıbrıs’ta durumun iyice kötüleşmesi gerek basında gerekse halk arasında Kıbrıs’a müdahale seslerinin yükselmesine ve Demirel Hükümeti’ne bu yönde baskı yapılmasına neden olmuştur.¹⁰⁵⁹ Bunun üzerine ilk günden beri Türk-

¹⁰⁵⁶ Güney, a.g.m., p.475.

¹⁰⁵⁷ “Yunanistan’da Darbe”, Cumhuriyet, S.15346, 22.04.1967, s.1; “Rumlar, İki Köyü İşgal Ettiler”, Cumhuriyet, S.15554, 16.11.1967, s.1; “Çarpışmalarda 24 Türk Şehit Edildi”, Cumhuriyet, S.15555, 17.11.1967, s.1.

¹⁰⁵⁸ “Hükümete Silahlı Kuvvet Kullanma Yetkisi Verildi”, Cumhuriyet, S.15556, 18.11.1967, s.1; “Jetlerimiz Kıbrıs Üzerinde Alçak Uçuş Yaptı”, Cumhuriyet, S.15557, 19.11.1967, s.1.

¹⁰⁵⁹ Kıbrıs’ta durumun iyice kötüleşmesi üzerine Türk Hükümeti Yunanistan’a diplomatik bir nota göndermiş ve şu taleplerde bulunmuştur: “(1) 20.000 kişilik Yunan Ulusal Muhafızlarının dağılması ve 12.000 yasadışı Yunan Ordusu “gönüllüleri” ve Grivas’ın adasından uzaklaştırılması; (2) Çatışmanın başladığı alanda serbestleşme ve Kıbrıslı Türklerin kendi bölgelerinde kendi hükümetlerini ve polis güçlerini kurma hakkı; (3) Kıbrıslı Türklere can

Yunan savaşının çıkmasını istemeyen Johnson, 23 Kasım 1967’de temsilcisi Cyrus Vance’ı¹⁰⁶⁰ Ankara’ya göndermiştir.¹⁰⁶¹ Ancak daha Johnson Mektubu’nun etkileri sürerken bir de özel temsilcisinin gelmesi Türkiye’deki karışıklığı daha da körüklemiştir. Öyle ki havaalanında Amerikan karşıtı gösterilerin yapılması üzerine Vance, askeri bir havaalanına inmek zorunda kalmış ve normal yollardan değil de arka sokaklardan Dışişleri Bakanlığı’na getirilmiştir. Olaylar bununla da sınırlı kalmamış bir grup öğrenci Amerikan Haberler Merkezi (USIS) ile Amerikan-Türk Ticaret Bankası’nın önünde toplanmış ve Amerikan karşıtı sloganlar eşliğinde iki binayı da taşlamışlardır. Başka bir grup öğrenci de Pan Amerikan Hava Yolları Acentesi önünde gösteri yapmıştır.¹⁰⁶² Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Parker T. Hart daha sonra bu olayı şu sözlerle ifade etmiştir: *“23 Kasım öğleden sonra, Ankara şehir merkezi olan Kızılay’da ABD’nin Kıbrıs politikasına karşı bir öğrenci gösterisi gerçekleşti. Gösteriler Amerika Birleşik Devletleri Bilgi Servisi ofislerine odaklandı ve birkaç pencere kırıldı, insanlar yaralandı ve ofis kapatıldı... Vance misyonunun gelmesiyle birlikte, ilerleyen günlerde şiddetli bir şekilde devam eden Amerikan ilişkisi üzerindeki tartışmaların yeniden canlandırıldığını ve halkta uyandırılmış milliyetçiliğin bir yansımaları gördüm... Ankara’da daha fazla gösteri yapmamamıza rağmen, öğrencilerin Türkiye’nin hayati çıkarları ile uyumlu olmayan NATO’nun yanı sıra Amerika’ya da karşı çıkmak için solcu kesime katılmaya başladığını öğrenecektim. Bu eğilimin alevlenmesi ise 1969’da halefim Robert Komer’e yöneltildi.”*¹⁰⁶³ Olayların ardından Demirel, Vance’a Kıbrıs için öne sürülen şartları tekrarlamış ve *“Görüyorsunuz, Amerika’nın tutumu Türkiye’de aleyhte bir hava yarattı. Bunu önlemek mümkün değil. Eğer Amerika baskıyı sürdürür ve çıkarmayı önlerse Türkiye Hükümeti çıkacak olayların sorumluluğunu kabul etmez”* açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁶⁴ Ancak Johnson Mektubu’nu tekrar hatırlatan Vance, Türkiye’nin adaya müdahale etmemesini istemiştir. Dolayısıyla Vance’ın bu davranışı halk arasında Amerikan

ve mal kaybı için tazminat; ve (4) BM barış güçlerinin genişletilmesi.” Yunanlılar tüm bu talepleri karşılayamazsa Türkiye adayı işgal etmekle tehdit etmiştir. Thomas W. Adams, Alvin J. Cottrell, **Cyprus Between East And West**, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1968, p.71.

¹⁰⁶⁰ Amerikan eski Savunma Bakan Yardımcısı.

¹⁰⁶¹ Kissinger, a.g.e., p.201; **“Johnson Özel Bir Temsilci Gönderdi”**, Cumhuriyet, S.15561, 23.11.1967, s.1.

¹⁰⁶² **The Cyprus Situation**, Intelligence Memorandum, CIA, 23.11.1967, CREST, IM, Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00826A002900400001-0, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020; **“Johnson’un temsilcisi Esenboğa’ya İnemedi”**, Cumhuriyet, S.15562, 24.11.1967, s.1,7.

¹⁰⁶³ Parker T. Hart, **Two NATO Allies At The Threshold Of War**, Duke University Press, Durham And London 1990, p.73-74.

¹⁰⁶⁴ **“Güney Sahillerinde ‘En Uzun Gün’ ve Sonrası...”**, Ant, C. 2, S. 48, 28.11.1967, s.5.

karşıtlığının iyice alevlenmesine neden olmuştur. Öyle ki Amerika'nın Kıbrıs politikası, Türkiye'nin eline geçen ilk fırsatta adaya müdahale etme kararı almasını kesinleştirmiştir.¹⁰⁶⁵ Yaklaşık 1 hafta süren görüşmelerin ardından iki taraf arasında bir anlaşmaya varılmıştır ve 28 Aralık 1967 tarihinde Kıbrıs'ta Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur. Böylece ada resmen ikiye ayrılmış ve bir süreliğine adada sükûnet sağlanmıştır.¹⁰⁶⁶ Nisan 1971'de ise "Geçici" ifadesi kaldırılmıştır ve Kıbrıs Türk Yönetimi kurulmuştur.¹⁰⁶⁷

Johnson Mektubu ile başlayan Amerikan karşıtı söylemler 1967 Kıbrıs Krizi ile devam etmiştir. Öyle ki bu dönemde Kıbrıs'a müdahale edilmesi yönünde baskılar iyice artmıştır. Bununla birlikte Adams'a ve Cottrell'e göre Amerika, 1964 Krizi'nde Türkiye'ye diplomatik olarak oldukça net bir şekilde müdahale ettiğinden, mevcut krizde Türk Hükümeti ile ilişkilerini kötüleştirecek bir girişimden kaçınıyordu.¹⁰⁶⁸ Ecvet Güresin de Amerika'nın 1964 Kıbrıs Krizi'ne olan yaklaşımı ile şimdiki yaklaşımının aynı olmadığını ve Türkiye'yi kaybetmemek için temkinli adımlar attığını söylemiştir.¹⁰⁶⁹ Ancak Johnson Mektubu'nun izleri hafızalardan silinmemiş ve özellikle sol kesimde Amerika'nın yine Türkiye'ye yine engel olacağı yaygın bir görüş haline gelmiştir.

"Dost bildiğimiz düşmanların, yardım eder görünen sömürücülerin, destekler görünen yıkıcıların kimlikleri ortaya çıkmış, maskeler aşağıya düşmüştür" diyen İlhan Selçuk bu durumu Cumhuriyet'teki yazısında *"Amerika oyununu iyi oynamıştır: oyalama savaşını sürdürmüş, Türk çıkarmasının önüne çeşitli barikatları yerleştirmesini bilmiştir. NATO'nun aldığı tavır, Mr. Cyrus Vance'ın İstanbul ve Atina arasına girip elimizi kolumuzu bağlaması, birbiri üstüne verilen mühletlerle uzayan günler..."*, *"Bir adam Teksas'tan elini uzatmış, Türkiye'nin kollarını bağlamıştı. Yunan faşistlerini müşkül durumdan kurtarmış, Türkler dünya kamuoyu önünde zor duruma girmişlerdi..."* sözleriyle ifade etmiştir.¹⁰⁷⁰ Doğan Özgüden de Ant dergisindeki yazısında Amerika'nın Türkiye'deki nüfuzunu şu sözlerle eleştirmiştir: *"İktidar lideri, Amerika'nın sahneye koyduğu senaryoya uygun olarak, faşist Yunan*

¹⁰⁶⁵ Kissinger, a.g.e., p.201.

¹⁰⁶⁶ "Kıbrıs'ta Geçici Türk Yönetimi İlan Edildi", Cumhuriyet, S.15598, 30.12.1967, s.1.

¹⁰⁶⁷ "Kıbrıs Türk Yönetimi Artık Geçici Değil", Milliyet, S.8429, 24.04.1971, s.3.

¹⁰⁶⁸ Adams, a.g.e., p.72.

¹⁰⁶⁹ Ecvet Güresin, "Günün Notları: Bekleme Sebepleri Üzerine", Cumhuriyet, S.15561, 23.11.1967, s.1.

¹⁰⁷⁰ İlhan Selçuk, "Pencere: Dün, Bugün, Yarın", Cumhuriyet, S.15564, 26.11.1967, s.2; İlhan Selçuk, "Pencere: Yıldızın Parladığı An'lar", Cumhuriyet, S.15565, 27.11.1967, s.2.

yöneticileriyle Enosis için pazarlık masasına oturtulmuştur... Amerika'nın tezgahladığı bu pazarlığın amacı, 'Enosis'i gerçekleştirerek Akdeniz'de Kıbrıs'ın Amerikan nüfuz sahasına dahil edilmesini sağlamaktır. Amerika'nın bu hesabına, ekonomisi Amerika'nın kontrolünde ve milyonlarca metre karelik toprağı Amerikan bayraklarının gölgesinde bulunan bir ülkenin uzun süre karşı çıkmasına imkân yoktur."¹⁰⁷¹ Özgüden bir başka yazısında ise asıl düşmanın Amerika olduğunu, "Kıbrıs sorunun uzun vadeli çözüm yolu ne Kıbrıs'taki Rumlara misilleme yapmak ne de Yunanistan'a savaş ilan etmektir. Çünkü 1919'larda da Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine kırdıran ortak düşman Amerika idi, bugün de asıl düşman Amerika'dır. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs halkları, birbirlerine karşı değil, bu ortak düşmana karşı savaşmak zorundadırlar" sözleriyle ifade etmiştir.¹⁰⁷² Metin Toker ise Milliyet'teki yazısında Amerikan karşıtlığının temelinde Amerika'nın Kıbrıs konusuna olan yaklaşımının yer aldığını söylemiştir: "Amerika tarafından takip edilecek açık, dostane ve akıllıca bir politika Kıbrıs işine çözüm yolu bulunmasını çok kolaylaştırabilirdi. Zira biz Amerika'dan bütün bu buhran esnasında Atina'ya ve Papaz'a 'Başımıza bir şey gelmez' intibainı vermemesinden başka bir şey istememiştir. Amerika ise sadece bunu vermiştir. Türkiye'de bugün hissedilen Amerika aleyhtarlığının hissi temeli budur."¹⁰⁷³

1964 ve 1967 yıllarında Amerika'nın Türkiye'ye Kıbrıs'a çıkarma yapmasını engellemek için baskı yapması, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmemesi, Türk halkı tarafından Amerikan baskısına boyun eğmek olarak algılanmış ve ülkede etkisini gösteren Amerikan karşıtlığı 1967 yılından sonra halk arasına tamamen yerleşmiştir.¹⁰⁷⁴

7.2. Kıbrıs Barış Harekâtı, Ambargo ve Türkiye'nin Ambargo Kararına Tepkisi

Kıbrıs meselesinin ortaya çıktığı ilk andan 1974 yılına kadar geçen sürede her ne kadar barışçıl bir çözüm yolu bulunmak istenilse de atılan adımlar sonuçsuz

¹⁰⁷¹ Doğan Özgüden, "Haftanın Yorumu: Kimden Yanasınız?", Ant, C. 2, S. 36, 12.09.1967, s.3.

¹⁰⁷² Doğan Özgüden, "Haftanın Yorumu: Asıl Suçlu Amerika'dır", Ant, C. 2, S. 47, 21.11.1967, s.3.

¹⁰⁷³ Metin Toker, "İsmet Paşa İle 4 Buhranlı Yıl", Milliyet, S.7618, 07.02.1969, s.5.

¹⁰⁷⁴ Phil Newsom, "Cyprus Cools Relations of Turkish Premier With His Former Teacher, Kissinger", Telegraph-Forum, Vol. 50, No. 187, 09.08.1974, p.17.

kalmıştır.¹⁰⁷⁵ 1967 yılı başlarında Yunanistan'da hükümeti deviren Albaylar Cuntası, Enosis'in gerçekleşmesi için bir an önce Kıbrıs'ın ilhak edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁷⁶ Ancak Makarios ile aralarında görüş farklılıklarının olması nedeniyle Cunta yönetimi, Makarios'u bu arzularının önünde bir engel olarak görmeye başlamıştır. Böylece EOKA-B¹⁰⁷⁷ örgütünün lideri Nikos Sampson, Yunanistan'dan aldığı destekle birlikte adadaki Rum Milli Muhafız Teşkilatı'yla birleşerek, 15 Temmuz 1974'te Makarios'u devirmiş ve kendisini devlet başkanı ilan etmiştir.¹⁰⁷⁸

1969 yılında Temsilciler Meclisi'ne "*Türklere Ölüm!*" sloganıyla seçilen "*Omorphita (Küçük Kaymaklı) Kasabı*" lakaplı Nikos Sampson'ın iktidara gelişi, Kıbrıslı Türkler tarafından korkuyla ve dehşetle karşılanmıştır.¹⁰⁷⁹ Bunun üzerine Türkiye'nin adaya müdahale etmesini engellemek isteyen darbeciler meselenin Rumlar arasında olduğunu ve Türklerin bu durumdan zarar görmeyeceğini açıklamışlardır. Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin adını "*Kıbrıs Elen Cumhuriyeti*" olarak değiştirmekten de geri kalmamışlardır. Dolayısıyla Türklerin can güvenliğinin olduğu yönündeki açıklamalarının da bir anlamını yitirmiştir.¹⁰⁸⁰ Sampson'ın iktidarı ele geçirmesi hem Garanti Anlaşması'nın ihlal edildiği hem de adanın Yunanistan'a ilhakı anlamına geldiği için Türkiye, Sampson yönetimine şiddetle karşı çıkmış ve İngiltere ile diplomatik temaslara başlamıştır. Ancak İngiltere'den beklediği tepkiyi alamayan Türkiye, Garanti Anlaşması'nın dördüncü maddesine dayanarak tek başına adaya müdahale etme kararı almıştır.¹⁰⁸¹

Amerika için Kıbrıs Krizi'nde önemli olan bölgede var olan düzenin devam etmesidir. Bu nedenle Makarios yerine Sampson'ın iktidara gelmesi düzeni bozmadığı sürece bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak Türkiye'nin adaya müdahale etmesi bölgede savaş çıkması ve düzenin bozulması anlamına geldiği için Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, özel temsilcisi Joseph J. Sisco'yu Türkiye'nin adaya

¹⁰⁷⁵ Özkan, a.g.e., s.28.

¹⁰⁷⁶ "**Yunanistan'da Darbe**", Cumhuriyet, S.15346, 22.04.1967, s.1.

¹⁰⁷⁷ EOKA örgütünün devamı olarak bilinen EOKA-B, 1971 yılında Kıbrıs'a dönen Grivas tarafından kurulan "*Enosis*" yanlısı örgüt. "EOKA-B" ilk defa 19 Temmuz 1974 tarihinde Makarios tarafından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yapılan konuşmalarda kullanılan ayırıcı tanımlamadır. Makarios daha sonra Nikos Sampson liderliğinde kendisine darbe yapılmasına kadar giden bu eylemler dönemini, daha önce kendisi tarafından onaylanan terör eylemleri döneminden ayırmak için EOKA-B deyimini kullanmıştır.

¹⁰⁷⁸ "**Atina, Kıbrıs'ta Yunan Cumhuriyeti İlan Etti**", Cumhuriyet, S.17945, 16.07.1974, s.1.

¹⁰⁷⁹ a.g.e., p.26.

¹⁰⁸⁰ "**Atina, Kıbrıs'ta Yunan Cumhuriyeti İlan Etti**", Cumhuriyet, S.17945, 16.07.1974, s.1.

¹⁰⁸¹ Bodur, a.g.e., s.728.

müdahalesini önlemek için görevlendirmiştir.¹⁰⁸² Johnson Mektubu'nun yıkıcı etkileriyle tekrar karşılaşmak istemeyen Kissinger, Sisco'nun arabuluculuk yaparken dikkatli olmasını istemiş ve *"Türklerin kendilerini engelleyen biz olduğumuzu iddia etmelerine izin vermeyin ve aynı zamanda tek taraflı Türk askeri hareketlarına karşı da sert olalım"* talimatını vermiştir.¹⁰⁸³ Ancak Sisco Türklerin müdahalesini önleyememiş ve Türkler adaya müdahale etmiştir. Ecevit, Meclis'in 20 Temmuz 1974 tarihli gizli oturumunda Sisco'nun kendisine, Johnson'un 1964'te İnönü'ye yolladığı mesajı hatırlatmaya çalıştığını şu sözlerle anlatmıştır: *"12'de Sayın Büyükelçi, Sayın Kissinger'in mesajını getirince 'Tarih tekerrür ediyor' dedim, yani 10 yıl önce de aynı şey oluyordu, bu binada, ben de tesadüf buradaydım; 'Tarih tekerrür eder derler. Doğrudur; ama tarihin tekerrür etmesi, hataların da ille tekerrür etmesini gerektirmemeli' dedim. 'Aslında, 10 yıl önce ikimiz de bir hata yaptık' dedim. 'Amerika'da bir hata yaptı, Türkiye de bir hata yaptı. Sizin hatanız, çok haklı olduğumuz bir zamanda müdahale edecekken bizim elimizi, kolumuzu tutmanız oldu; bizim hatamız da sizi dinlememiz oldu' dedim, 'Ve bunun, bu karşılıklı hatalarımızın sonucu olarak Kıbrıs bu noktaya geldi, Türk-Yunan ilişkileri bu noktaya geldi... Siz, eski hatalarınızı tekrarlamaya devam etmek isteyebilirsiniz; ama bırakın da hiç değilse biz tekrarlamayalım' dedim."*¹⁰⁸⁴ Sisco da yıllar sonra H. Şahin ile yaptığı görüşmede *"1964 yılından 1974'e kadar geçen süreçte neyin değiştiği sorusuna "Bu kez Türkiye kararını vermişti. Amerika'nın yapacağı hiçbir müdahale, Johnson'un Mektubu türünden hiçbir girişim, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarmasını engelleyemezdi. Çünkü Yunan Cuntası tek yanlı olarak statükoyu değiştirmişti"* cevabını vermiş ve Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlılığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Yunanistan'a gitmeden önce Londra'da Ecevit'le 12 saat süreyle görüşmüştüm. Londra'daki görüşmemizde olsun, Yunanistan'dan sonra Türkiye'ye gittiğimde olsun, bana en az bir düzine kez aynı şeyi söyledi. Aynen şöyle: 'Sayın Sisco, bu kez kendi bildiğimize göre hareket edeceğiz; bu kez Johnson'un Mektubundaki gibi değil.'"*¹⁰⁸⁵

Amerika'nın bu girişiminin ardından Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸⁶ Temmuz 1974'te haşhaş yasağının tek taraflı

¹⁰⁸² Nan Robertson, **"Sisco Shuttles Between Athens And Ankara"**, The New York Times, 21.07.1974, p.1.

¹⁰⁸³ Kissinger, **a.g.e.**, p.230.

¹⁰⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, 20.07.1974, B. 3, Top. 13, O. 1,4, C. 13/1, s.28.

¹⁰⁸⁵ Şahin, **a.g.e.**, s.64-65.

¹⁰⁸⁶ **"Türk Ordusu Kıbrıs'ta"**, Cumhuriyet, S.17949, 20.07.1974, s.1.

olarak kaldırılmasından rahatsızlık duyan Amerikan Kongresi ise aradığı fırsatı bulmuş ve Kıbrıs müdahalesine karşılık askeri malzemenin NATO'nun amaçları dışında kullanıldığını öne öne sürerek 05 Şubat 1975'te Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır.¹⁰⁸⁷ Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ambargo uygulaması tekliflerinin daha Kıbrıs meselesi ortada yokken haşhaş ekim yasağının kaldırılmasının ardından Amerikan Kongresi'nde gündeme gelmiş olmasıdır.¹⁰⁸⁸ Öyle ki Kissinger, 21 Ağustos 1974 tarihli memorandumda Türkiye'ye ambargo uygulanması konusu tartışılırken haşhaş yasağının kaldırılmasından bahsetmiş ancak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden hiç söz etmemiştir.¹⁰⁸⁹ Ayrıca Amerikan yardımlarının ambargo öncesinde azaltılmaya başladığı ve 1972 yılından sonra tamamen kesileceği de bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bazı kaynaklarda ambargo kararının Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesine karşılık alındığı yazılsa da gerçekte bu kararın arkasında haşhaş ekim yasağının kaldırılmasına duyulan kızgınlık vardır.¹⁰⁹⁰

Amerikan Kongresi'nin ve Senatosu'nun aldığı ambargo kararını destekleyenlerin yanı sıra bu karara karşı çıkanlar da olmuştur. Başta Amerikan Başkanı Gerald R. Ford olmak üzere birçok kişi Amerikan Kongresi'nin bu kararını yanlış bulmuştur.¹⁰⁹¹ Ford, 15 Ekim 1974'te Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesinin Amerika'nın Kıbrıs barışı konusunda yaptığı çalışmaları boşa çıkaracağını dile getirerek Amerikan Senatosu'nun ambargo kararına karşı çıkmıştır.¹⁰⁹² Ayrıca kararın Türk-Amerikan ilişkilerinin zarar görmesine ve

¹⁰⁸⁷ “Türkiye’ye Yapılmakta Olan Amerikan Askeri Yardımı Kesildi”, Cumhuriyet, S.18144, 05.02.1975, s.1.

¹⁰⁸⁸ Bernard Gwertzman, “U.S. Calls Back Its Envoy In Turkish Opium Dispute”, The New York Times, 06.07.1974, p.47.

¹⁰⁸⁹ Memorandum From The President’s Assistant For National Security Affairs (Kissinger) To President Ford, Subject: Turkish Opium, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 208, Washington D.C., 21.08.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.05.2020.

¹⁰⁹⁰ Congressional Record, “Authorizing Further Suspension Of Prohibitions Against Military Assistance To Turkey”, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, Place: The House Of Representatives, 26.07.1975, 94th Congress, 1st Session, Vol. 121, Pt. 19, 22.07.1975-26.07.1975, Washington D.C., U.S. Government Publishing Office, p.24484, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 05.05.2020; “Coup Stirs Fears of Turkish Move”, The New York Times, 16.07.1974, p.16. Ambargo kararının temelinde Türkiye'nin Kıbrıs çıkartmasının olduğunu belirten kaynaklardan bazıları için Bkz. Congressional Record-Extensions of Remarks, John Brademas, “The Cyprus Problem: Us Foreign Policy & The Role Of Congress”, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, 28.07.1997, 105th Congress, 1st Session, Vol. 143, Issue 108, Washington D.C., U.S. Government Publishing Office, p.E1538, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>; Hikmet Özdemir, **Siyasal Tarih (1960-1980)**, Cem Yay., İstanbul 1992, s.253; Türkmen, a.g.e., s.137.

¹⁰⁹¹ “President Ford Vetoes Two Versions Of Bill Restricting Aid To Turkey”, The Department of State Bulletin, Vol. LXXI, No. 1846, 11.11.1974, p. 655-656.

¹⁰⁹² 1971-1975 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan ABD Yardımları için Bkz. Murat Özata, **Türk Amerikan İlişkileri (1971-1984): Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttefikliğin Buhran Yılları**, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2017.

Amerika'nın Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünün olumsuz yönde etkilenmesine neden olabileceğine de değinmiştir.¹⁰⁹³ Mehmet A. Birand'ın aktardığına göre 30 Mayıs 1975 tarihinde Brüksel'de düzenlenen bir NATO toplantısında Demirel ile Ford arasında geçen şu diyalog, Ford'un ambargo kararını desteklemediğini ve bu karardan dolayı Kongre'yi suçladığını açıkça ortaya koymaktadır: *“DEMİREL — NATO'nun gereğinden söz ediyorsunuz. Güçlü bir NATO için güçlü bir Türkiye gereklidir. Ambargo koyarak hangi amaca hizmet ediyorsunuz? Türkiye ile Amerika arasında bir sorun varsa, gelin çözelim. Ama yok. O zaman ambargo gibi düşmanca bir hareketi neyle izah edebilirsiniz?.. Bu tutumu nasıl anlatabilirsiniz? Sokaktaki Türk vatandaşı, 'Amerika'nın bizi cezalandırmasına müstahak olmak için ne yaptık? Dostluktan başka ne kötülük ettik ne zarar verdik' dese ne cevap bulacaksınız?”* FORD — *Tamamen haklısınız. Ambargo olayı, Amerikan talihinin en büyük hatalarından biridir. Ama konmuştur. Biz de karşıyız, kaldırmaya çalışıyoruz. Bunu yapan da kaldırması gereken de Kongre'dir.*”¹⁰⁹⁴

Amerika'nın Ankara Büyükelçisi William Macomber, 07 Ocak 1975 tarihinde Oval Ofis'te düzenlenen bir toplantıda Başkan Ford'a, ABD Kongresi'nin Türkiye'ye silah ambargosu ilan edilmesine Türklerin çok kızgın olduğunu, bu nedenle eğer bir yardım kesintisi olursa, Türkiye'de herhangi bir etkisi olmayacağını söylemiştir. Kissinger ise *“Bunun (ambargonun) bedelini yıllarca ödeyeceğiz”* diye karşılık vermiştir.¹⁰⁹⁵ Kissinger ayrıca yardımın kesilmesini trajedi olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁹⁶ Senatör Mike Mansfield ise Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesi halinde ülkedeki Amerikan karşıtlığının artacağını ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşacağını öne sürerek yapılan yardıma devam edilmesini istemiştir.¹⁰⁹⁷ C. Sisco da H. Şahin ile yaptığı görüşmede ambargo kararının yanlış olduğuna şu sözlerle değinmiştir: *“Aradan 25 yıl geçtikten sonra, bizim Türkiye'ye olan bağlılığımızda hiçbir azalma yok. Koşullar ise çok değişti tabii. Sovyetler global bir güç haline geldi. Amerikan*

¹⁰⁹³ Murat Karagöz, “US Arms Embargo Against Turkey- After 30 Years An Institutional Approach Towards US Policy Making”, PERCEPTIONS: Journal of International Affairs, C. 9, S. 4, Winter 2004-2005, p. 123 Atmaka, a.g.m., p.30;

¹⁰⁹⁴ Mehmet Ali Birand, *Diyet (Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980)*, Milliyet Yay., (7. bs.), İstanbul 1990, s.99-100.

¹⁰⁹⁵ Memorandum of Conversation President Gerald R. Ford, Amb. William B. Macomber, Subject: Cyprus, Place: The Oval Office, 07.01.1975, Box 8, The White House, Washington D.C., Nodis, Gerald R. Ford Presidential Library, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 20.05.2020.

¹⁰⁹⁶ “Kissinger: ‘Yardımın Kesilmesi Bir Trajedidir’”, Milliyet, S.9789, 05.02.1975, s.1.

¹⁰⁹⁷ “Amerikan Yardımı: Kesmek Ya Da Kesmemek”, Yankı, S. 186, 07-13 Ekim 1974, s.29.

nükleer üstünlüğünden, nükleer dengeye geçildi. Bu bağlam içinde işler, İkinci Dünya Savaşı ertesinde olduğundan çok daha zor. Kıbrıs bunalımından bu yana Kongre’de Yunan lobisi siyasi bir nitelik kazandı, Kongre’yi Türkiye’ye karşı yaptırımlar uygulamak için baskı altına aldı. Bu bence hataydı. Türkiye’ye silah yardımının Kıbrıs’a bağlanması hataydı. Silah yardımı, nice on yıllarca çözümsüz kalmış bir soruna bağlanamaz. Biz o silahları aynı zamanda NATO’nun ve bizim ortak çıkarlarımız için veriyoruz. Kongre’nin ambargo uygulaması yanlışti.”¹⁰⁹⁸

Türkiye’de yaşayan ve Amerikan Hükümeti için çalışan bir Amerikalı, “Buradan bakıldığında Kongre’nin eylemleri anlaşılmaz görünüyor, eğer hedefleri gerçekten Türkiye’nin Kıbrıs konusunda daha uzlaşmacı olmasını sağlamaksa, Türkiye psikolojisini tamamen yanlış anlamışlar” açıklamasıyla Türkiye’ye destek olurken, Boeing adlı bir Amerikan uçak şirketinde çalışan bir kadın “Sanırım oldukça aptalca, kabul edelim, Amerika’nın Orta Doğu’da sadece bir arkadaşı var, o da Türkiye. Yardımı kesersek, hiçbir şeyimiz olmaz” açıklamasıyla Türkiye’nin Amerika için önemli müttefik olduğunun altını çizmiştir. Boeing’de çalışan bir teknik temsilci ise “Türkler Kıbrıs’ta ortaya çıkan durum sebebiyle haksız yere suçlanıyor. Yunanlılar Amerika Birleşik Devletleri’nde çok popüler, ancak Türklerin hikâyesi Amerikan halkına hiç anlatılmadı... Buradaki Amerikalılar Yunan tarafının da suçlamak olduğunu düşünüyorlar” sözleriyle Türkiye’nin tarafını tutmuş, teknik temsilcinin eşi de hem Kıbrıslı Rumlara hem de Yunanistan’a atıfta bulunarak, “Yunanlılar Büyükelçimizi öldürdü ve büyükelçiliğin bir bölümünü yakıp NATO’dan çekildiler. Türkiye bunu hiç yapmadı” yorumunu yapmıştır.¹⁰⁹⁹ Aslında Türkiye’ye yapılan askeri yardımların kesintiye uğramasının nedeni Amerika’nın eski Kongre üyelerinden olan Edward Derwinski’nin sözleriyle açıklığa kavuşuyor gibi: “Ülkelere yalnızca ortak bir askeri amaç varken askeri yardım sağlıyoruz.”¹¹⁰⁰ Dolayısıyla Türkiye’nin Kıbrıs politikası Amerika’nın amaçları arasında yer almıyordu, bu da Amerika ile ortak bir payda da buluşamıyorsan yalnızsın ve onun karşısında yer alıyorsun anlamına geliyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Ankara Büyükelçisi Macomber’in 05 Şubat 1975 tarihli telgrafında da bu durum gözler önüne serilmiştir. Macomber, Türkiye’nin

¹⁰⁹⁸ Şahin, a.g.e., s.68.

¹⁰⁹⁹ Steven V. Roberts, “Americans in Turkey Encountering Signs of Strain”, The New York Times, 13.12.975, p.8.

¹¹⁰⁰ Aylin Güney, “An Anatomy Of The Transformation Of The US–Turkish Alliance: From ‘Cold War’ To ‘War On Iraq’”, Turkish Studies, Vol. 6, No. 3, 2005, p. 345.

Amerikan yasalarına uygun hareket etmediği ve Kıbrıs konusunda bir ilerleme kaydetmediği sürece ambargonun devam edeceğini bildirmiştir.¹¹⁰¹

Türkiye'nin ambargoya karşı ilk tepkisi 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Devleti'nin kurulduğunu tek taraflı olarak açıklamak olmuştur.¹¹⁰² 19 Mayıs 1975'te Ford yardımın kesilmesinin sadece Türkiye'yi değil Amerika'nın Ortadoğu'daki stratejik durumunu ve Batı güvenliğini de yıkıcı bir şekilde etkileyeceğini belirtmiştir. Ford'un ambargoyu kaldırmaya yönelik girişimleri Senato'nun ambargoyu kaldırmasını sağlasa da Amerikan Temsilciler Meclisi bu teklife olumlu bakmamış ve Meclis'te ambargonun kaldırılmasının Türkiye'nin şantajına boyun eğmek olarak anlaşılabileceği yönünde iddialar ortaya atılmıştır.¹¹⁰³ Türkiye ise 17 Haziran 1975'te Amerika'ya nota vermiş ve herhangi bir uzlaşma sağlanmazsa Türkiye'deki Amerikan üslerinin statüsünün değişeceğini bildirmiştir. Ancak Temsilciler Meclisi Türkiye'nin bu notasını ciddiye almamıştır ve ambargoyu uygulamaya devam etmiştir. Böylece 24 Temmuz 1975'te Meclis'te yapılan oylamada ambargoyu kaldırmaya yönelik yasa 206'ya karşı 223 oyla reddedilmiştir.¹¹⁰⁴

Devletlerarası ilişkilerde etkin bir şekilde kullanılan yöntemlerden biri baskıdır. Amerika, Türkiye'ye askeri yardımı keserek Türkiye'yi cezalandırmayı, daha doğrusu Türk dış politikasını baskı yoluyla şekillendirmeyi düşünmüş olabilir. Ancak bunu yaparken Türkiye'nin aynı yöntemle kendisine misillemede bulunulabileceğini de hesaplamalıydı. Öyle ki Amerikan Senatosu'nun ambargoyu kaldırmaması üzerine ertesi gün Türk Hükümeti 03 Temmuz 1969 Tarihli Ortak Savunma ve İş Birliği Anlaşması'nın geçerliliğini kaybettiğini ve Amerikan üs ve tesislerinin kontrolünün TSK'nın yönetimine geçtiğini açıklamıştır.¹¹⁰⁵ Ancak Ecevit'e göre Demirel'in aldığı

¹¹⁰¹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.02.1975, Subject: Suspension of Military Assistance To Turkey, National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975, Confidential, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 28 Mayıs 2020.

¹¹⁰² Isyar, **a.g.m.**, p.27; İzzet Rıza Yalçın, **"Kıbrıs Federe Türk Devleti İlan Edildi"**, Cumhuriyet, S.18153, 14.02.1975, s.1,7.

¹¹⁰³ Amerikan Kongresi Üyesi Lee H. Hamilton, 28 Temmuz 1978 tarihinde Hindistan Temsilciler Evi'nde Türkiye'ye uygulanan ambargonun devam etmesini isteyen meslektaşlarının hazırladığı bir mektubu ve ambargonun kaldırılması gerektiği konusunda kendi yazdığı bir mektubu sunmuştur. Silah ambargosunun Türkiye'ye karşı uygulanmaya devam etmesi yönündeki görüşün savunucuları mektupta ambargonun bir hukuk meselesi olarak gerekli olduğunu ve devam etmesinin gerektiğini iddia ederken, Hamilton ambargonun neden yasalarca gerekli olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Hamilton'un Kongre'ye sunduğu mektuplar için Bkz. Congressional Record, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, The Turkish Arms Embargo, 95th Congress, 2nd Session, Vol. 124, Pt.17, 21.07.1978-31.07.1978, U.S. Government Publishing Office, Washington D.C., Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 20.05..2020.

¹¹⁰⁴ **"Ford'un Çabalarının Sonucu Bekleniyor"**, Cumhuriyet, S.18146, 07.02.1975, s.7.

¹¹⁰⁵ Steven V. Roberts, **"Turkey Is Halting Most Operations At Bases Of U.S."**, The New York Times, 26.07.1975, p.1; **"Üsler Türk Ordusu Denetimine Veriliyor"**, Milliyet, S.9959, 26.07.1975, s.1.

bu karar yeterli değildir. Ona göre “Üsler kapandığına göre, Amerikalıların Türkiye’yi terk etmesi” gerekmektedir.¹¹⁰⁶

Resim 48: Amerikan üslerine el koyuldu.¹¹⁰⁷

Türkiye’nin Amerikan üslerine el koyması üzerine Amerikan yönetiminde ve basınında Türkiye’deki üslerin geleceği konusu gündeme gelmiştir.¹¹⁰⁸ 10 Nisan 1975’te ortak Kongre oturumundan önce açıklama yapan Ford, Amerika’nın dış politikasına değinmiş ve Türkiye’deki üslerin önemine şu sözlerle dikkat çekmiştir: “Türkiye ile uzun zamandır devam eden ilişkilerimiz, sadece Türkiye için bir iyilik değil; karşılıklı çıkarlarımız için açık ve gereklidir. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin kenarında ve Ortadoğu’nun kapılarında yatıyor. Doğu Akdeniz’in güvenliği Batı Avrupa’nın güney kenarı ve Batı ittifakının ortak güvenliği için hayati öneme sahiptir. Türkiye’deki Amerikan üslerimiz NATO’nun savunması için olduğu kadar kendi güvenliğimiz için de kritik öneme sahiptir.”¹¹⁰⁹

ABD Senatosu Cumhuriyetçi Grup Lideri Hughscott da “Türkiye’de halen dünyanın en büyük nükleer stoklarından biri bulunmaktadır. Türkler ABD nükleer stoklarına el koyarsa bir gecede dünyanın en güçlü nükleer devletlerinden biri oluverirler. Bu durumda ben Yunanistan’da yaşasaydım dehşete düşerdim” sözleriyle Amerikan üslerinin önemine değinirken, Merkezi İstihbarat Direktörü William E. Colby 01 Ağustos 1975 tarihinde “Türkiye’de yer alan üslerin kalıcı olarak kaybedilmesi telafi edilemeyecek kayıplara neden olacaktır. Türkiye ABD’nin istihbarat toplama programları açısından hayati öneme sahiptir” açıklamasını yapmıştır.¹¹¹⁰ Senatör Thomas F. Eagleton ise “Türkiye’deki Amerikan üslerinin ve

¹¹⁰⁶ Juan de Onis, “Oppositionist Turk Calls for Removal of the U.S. Military”, The New York Times, 05.08.1975, p.9; “Ecevit Says US Bases Should Go”, The Guardian, 05.08.1975, p.2; “Ecevit: ABD Personelinin Türkiye’den Gitmesi Gerekir”, Cumhuriyet, S.18325, 05.08.1975, s.1.

¹¹⁰⁷ Kaynak: Cumhuriyet, S.16215, 26.07.1975; Hürriyet, No. 9798, 26.07.1975.

¹¹⁰⁸ Steven V. Roberts, “Turks May Close Some U.S. Bases”, The New York Times, 10.02.1975, p.11.

¹¹⁰⁹ Karagöz, a.g.m., p.125.

¹¹¹⁰ Bernard Gwertzman, “Colby Says Other Bases Cannot Replace Turkey’s”, The New York Times, 02.08.1975, p.3.

tesislerinin kapatılabileceği tehdidinin sonuçlarını dikkatle düşünmeliyiz. Asıl soru ABD'nin şantajı yenik düşüp düşmeyeceğidir” diyerek Amerikan askeri yardım ekipmanlarının sadece savunma amaçlı kullanılmasına izin veren yasaya uymayı talep etmiştir.¹¹¹¹

New York Times’da yer alan bir haberde Amerikan üslerinde görevlendirilen Türk komutanları mevcut Amerikan komuta yapısı üzerinde çalışacaklarına ve doğrudan Amerikan personeline emir veremeyeceklerine değinilmiştir.¹¹¹² Washington’da üst düzey bir Pentagon yetkilisi Türk askerlerinin Karamürsel’deki ve Sinop’taki üslere “*Türk bayrağını çekmek dışında hiçbir şey yapmadığını*” söylemiş, Pentagon yetkilileri de Türkiye’nin Amerikan faaliyetlerini durdurma kararı almasına rağmen, üslerin hiçbir faaliyetini engellemedikleri veya askeri personel göndermediklerini açıklamıştır.¹¹¹³

CIA’nın hazırladığı 01 Ekim 1975 tarihli günlük raporda ambargonun devam etmesi halinde Türkiye’nin muhtemelen ülkelerinde bulunan Amerikan askeri personel sayısının azaltılmasını talep edeceklerine, ABD personelini kısıtlayacaklarına hatta Ankara’nın uzun vadede askeri ve siyasi olarak desteklenmemesi halinde, Türklerin NATO askeri yapısından çekilme kararı alacağına ve farklı yerlerde silah arayışına girebileceğine yer verilmiştir. Raporun devamında ambargonun aynı zamanda Amerikan karşıtı duyguların derinleşmesine ve ciddi sivil rahatsızlıklara yol açabileceğine değinilmiş ve ambargonun kısmen kaldırılmasının muhtemelen yeterli olacağı belirtilmiştir.¹¹¹⁴ Tüm bu gelişmeler üzerine Türkiye’nin ambargo kararına karşılık Amerikan üslerinin kontrolünü ele geçirmesi Amerika’da şok etkisi yaratmış ve Amerika, Ekim 1975’te ambargo hükümlerini hafifletmeye karar vermiştir. Böylece Amerikan Temsilciler Meclisi, “*ambargonun kısmen kaldırarak, Türkiye’nin parasını ödediği silah ve teçhizatın en kısa sürede teslim edilmesi*” kararını almıştır.¹¹¹⁵

¹¹¹¹ “Senate Votes To Rescind Ban On Aid to Turks”, The Shreoeport Times, Vol. 104, No. 174, 20.05.1975, p.1.

¹¹¹² Steven V. Roberts, “Turks Assert Some Bases Will Stay Closed for Good”, The New York Times, 29.07.1975, p.1.

¹¹¹³ “Turks Move Into U.S. Bases”, The Pensacola News Journal, No. 34, 27.07.1975, p.7.

¹¹¹⁴ The President’s Daily Brief, CIA, 01.10.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014916, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.05.2020; CIA’nın daha önceden hazırlamış olduğu günlük raporlarda ve istihbarat bülteninde ambargo kararının Türkiye’deki Amerikan kuruluşlarını ve personelini tehdit eden gösterilere ve güçlü bir Amerikan karşıtlığına yol açabileceği sıkça dile getirilmiştir. Bkz. The President’s Daily Brief, CIA, 05.02.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006007934; The President’s Daily Brief, CIA, 28.07.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014860.

¹¹¹⁵ “Ambargo Kısmen Kaldırıldı”, Milliyet, S.10028, 03.10.1975, s.1.

Kongre'nin bu kararının ardından Amerikan basınında sürekli olarak ambargonun kaldırılması gerektiğine dair yazılar yer almaya başlamıştır.¹¹¹⁶ Eski Amerikan Büyükelçisi Kenneth Rush, Kongre'ye ambargo konusunda iki seçenek sunmuştur: *"Silah ambargosu ittifakı askeri olarak zayıflattı, Türk silahlı kuvvetlerinin etkinliğini ciddi şekilde bozdu ve Türkiye'de ABD temel haklarının askıya alınmasına neden oldu. Seçim basit: ya ambargoyu kaldırıyoruz, Türkiye'yi askeri ve siyasi olarak güçlendirerek NATO güvenliğini artırıyoruz, Kıbrıs sorununun çözülme şansını artırarak Yunan-Türk ilişkilerinde iyileşme sağlıyoruz ve Türkiye'nin Ortadoğu'da istikrarı sağlayan bir faktör olarak korunmasına yardımcı oluyoruz, ya da bu açılardan kendi güvenlik çıkarlarımızı riske atmaya devam ediyoruz."*¹¹¹⁷ NATO Komutanı General Alexander M. Haig Jr. ise 01 Mart 1977 tarihinde Amerikan Senatosu Silahlı Hizmetler Komitesi'ni silah ambargosunu sonlandırmaya davet etmiştir. Haig gerekçe olarak Türkiye'nin ambargo nedeniyle askeri kapasitesinin yarısından azını kullandığı için NATO'nun güney kanadındaki durumu *"tatminsiz"* olarak nitelendirmiştir. Haig ayrıca Sovyetlerin birçok kilit alanda sayısal olarak Batı'dan daha üstün bir askeri konumda olduğunu ve teknolojik açıdan sürekli olarak geliştiğini de ileri sürmüştür.¹¹¹⁸ *"Amerika Birleşik Devletleri, bugün Türkiye'nin en sevilmeyen ülkesi olarak Yunanistan'ın yerini aldı"* diyen C. L. Sulzberger ise 21 Ağustos 1977 tarihli bir yazısında *"Türkiye'ye müttefik olmasına rağmen, Küba, Vietnam, Kamboçya, Arjantin ve Etiyopya ile aynı kategoride ambargo uygulanmasının yanlış olduğunu, Türkiye'nin özellikle Amerika ve Batılı müttefikleri tarafından "ihanete uğramış" gibi hissettiğini, bu nedenle Amerika'nın hızlı ve etkili bir şekilde hareket etmezse birkaç yıl sonra Türkiye'yi kaybedileceği"* ifadelerine yer vermiştir.¹¹¹⁹ 01 Ağustos 1978 yılında ABD Temsilciler Meclisi 208'e 205 oyla ambargoyu kaldırmıştır. Ancak ambargo uygulaması tamamen kaldırılmış olsa da iki ülke arasındaki ilişkileri temelden sarsmıştır ve Türkiye'deki Amerikan karşıtlığını beslemiştir.¹¹²⁰

¹¹¹⁶ Richard Burt, "Turkey Threatens To Expel U.S. Troops", The New York Times, 30.11.1977, p.11; "NATO Working To End Arms Ban On Turkey", The New York Times, 12.01.1978, p.A2; "Vance Mokes Little Progress", Valley Morning Star, No. 309, 04.06.1978, p.A11.

¹¹¹⁷ "Lift Turkish Arms Ban, Congress Told", Daily Press, No. 116, 26.04.1978, p.21.

¹¹¹⁸ "Gen. Haig Urges Congress to End Arms-Sale Embargo Against Turkey", The New York Times, 02.03.1977, p.15.

¹¹¹⁹ C.L. Sulzberger, "Catch 22" in Turkey", The New York Times, 21.08.1977, p.16.

¹¹²⁰ Adam Clymer, "House, By 208-205, Votes to Drop Ban On Arms To Turkey", The New York Times, 02.08.1978, p.A1; Criss, a.g.m., p.476.

Türk halkına göre Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmekte haklıydı, üstelik bu müdahaleyi anlaşmalara uygun olarak gerçekleştirmişti. Dolayısıyla Kıbrıs yüzünden Türkiye'nin cezalandırılmak istenmesi haksızlıktı. Ayrıca Türkiye'ye yapılan yardımlar bir lütuf değil karşılıklı anlaşmaların getirdiği bir yükümlülüktü. Amerikan Kongresi'nin Kıbrıs meselesini ikili ilişkilere karıştırmaması da yanlıştı. Bu nedenle Amerika'nın Kıbrıs Harekâtı sonrasında Türkiye'ye ambargo uygulaması gerek siyasi çevrelerde gerekse basında yoğun eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Dönemin Başbakanı Sadi İrmak, *"Amerikan yardımı Türkiye'ye karşı herhangi bir imtiyaz değildir. Karşılıklı yükümlülüklerimizin bir gereğidir. Biz nasıl müşterek savunma için yükümlülüğümüzü yerine getiriyorsak, Amerika'nın da yerine getirmesini hakkıyla beklemekteyiz"*, *"ABD Kongresi vahim bir yanlış içindedir. Bu baskı tamamen ters sonuç vermeye mahkumdur"* açıklamasını yaparken, eski Dış İşleri Bakanı Turan Güneş *"Yardımanın kesilmesi karşılıklı çıkar dengesini etkileyecektir. Bu nedenle de bu dengenin yeni baştan kurulması gerekecektir"* yorumunu yapmıştır.¹¹²¹ Demirel ise yardımının kesilmesini kararını *"akıl almaz"* olarak yorumlamış ve kararın Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirilmesini incitici bulmuştur. Ambargo kararının resmen açıklanmasının ardından Demirel, *"Yardımanın kesilmesi ile Türk-Amerikan ilişkilerine bir darbe vurulduğu"* kanısında olduğunu da açıklamıştır.¹¹²² Demirel bir başka açıklamasında ise Amerika ile olan ilişkilerinin bozulmasının nedenini Amerikan Kongresi'nin tutumuna bağlamış ve şu sözleri söylemiştir *"Amerika'nın bir dost olarak Türkiye'yi bu duruma sokmuş olmasından üzgünüm çok gereksiz bir olaydı. Amerikan Kongresi Türk-Amerikan ilişkilerine Türk-Yunan ilişkilerinin karışıklığını sokmamalıydı. Kıbrıs, Türkiye ile ilişkilerin dışındadır."*¹¹²³

Silah ambargosu nedeniyle Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu *"1 dolarlık yedek parça olmadığı için işe yaramayacak 10 milyon dolarlık bir uçağa sahibiz. Biz hibe istemiyoruz. Tek istediğimiz silah satın alabilmek"* sözleriyle özetleyen Demirel, *"ABD ile herhangi bir anlaşmazlığımız yoktu, ancak ABD Kongresi ambargo kararını aldı. Ambargo düşmanlık demektir"* açıklamasını yapmıştır.¹¹²⁴ Demirel, Helsinki'de

¹¹²¹ "İrmak: 'Amerikan Yardımı Bir İmtiyaz Değildir', Cumhuriyet, S.18143, 04.02.1975, s.7; "ABD İle İkili İlişkiler Yeniden Ele Alınacak", Cumhuriyet, S.18144, 05.02.1975, s.1; "Türk-ABD İlişkileri CHP Grubunda Görüşüldü, Güneş: 'Yardımanın Kesilmesi Çıkar Dengesini Etkileyecek", Cumhuriyet, S.18144, 05.02.1975, s.1.

¹¹²² "Türkiye, ABD İle Ortak Savunma Anlaşma Görüşmelerini Kesti", Cumhuriyet, S.18145, 06.02.1975, s.9.

¹¹²³ "Kıbrıs İşi Beni De Herhangi Bir Hükümeti De Aşar", Yankı, S. 240, 20-26 Ekim 1975, s.5.

¹¹²⁴ "Premier of Turkey Calls U.S. Embargo Threat to Strength", The New York Times, 02.12.1976, p.13.

katıldığı bir toplantıda Başkan Ford’a “*Ambargo, Türkiye’ye karşı düşman olduğunuz anlamına gelir. Ödediğimiz uçakları bile alamıyoruz*” şeklinde sitem etmiş, Dışişleri Bakanı Çağlayangil de “*Biz dünyada ambargoya maruz kalan tek ülkeyiz*” yorumunu yapmıştır.¹¹²⁵ 12 Haziran 1975 tarihinde Meclis’te konuşma yapan Çağlayangil ambargo konusuna şu sözlerle değinmiştir: “*Amerika, otuz yıldır her iki memleketin yararlarını koruyarak sürüp gitmekte olan bu yakın ilişkileri ve iş birliğini aldığı ‘Ambargo kararı’ ile ciddî surette sarsmıştır... Ambargo kararı, Amerika’nın müttefiklerine karşı olan taahhütlerindeki inandırıcılığı ciddî surette sarsmıştır... Amerika’nın askerî yardım işini Türkiye üzerinde yapmak istediği siyasî baskının vasıtası haline getirmek istemesi, aramızdaki savunma iş birliğine aykırı, mesnetsiz, tehlikesi bir karardır. Herhangi bir Türk Hükümeti’nin politik baskılara boyun eğmesi hiçbir zaman söz konusu olamaz. Kongre’nin aldığı son silâh ambargosu kararı, bu ilişkilerin ve iş birliğinin dayandığı temel felsefeyi farklı anlayan bir zihniyetin ifadesidir. Bu karar, Amerika Birleşik Devletleri’nin kendi yararları arasında bir öncelik değerlendirmesi bakımından da isabetli sayılamayacağı gibi, gerçekleştirmeye yöneldiği amaç bakımından da tamamen aksi bir netice vermeye mahkûmdur. Baskı yoluyla netice almanın, Türk milletine karşı denenecek bir yol olmadığını tarih göstermektedir.*”¹¹²⁶

Washington eski Büyükelçisi ve dönemin Dışişleri Bakanı Melih Esenbel Türkiye’ye ambargo uygulanacağını öğrendikten sonra Cumhuriyet Senatosu’ndaki gündem dışı konuşmasında Amerika’nın yardımı keseceğine ihtimal vermemiş ve şu konuşmayı yapmıştır: “*Amerikan yardımı Türkiye’ye verilen bir lütf değildir. Amerikan yardımı NATO’nun güvenliğinin daha da takviyesi için ortaya atılmış bir sistemin ancak bir tezahürüdür... Kıbrıs meselesiyle Amerikan yardımı arasında bir ilişki kurulabilmesine asla müsaade etme niyetinde değiliz... Amerikan Kongresi’nin alacağı herhangi bir karar bizim bu kararlılığımız üzerinde bir tesir icra edemez.*”¹¹²⁷ Esenbel bu açıklamasından yaklaşık iki ay sonra “*Yardımın kendisinden daha önemli bir şey var. Ortaklarınızdan birinin tek taraflı kararına merhamet ettiğinizde, ittifakın*

¹¹²⁵ Memorandum of Conversation, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 233, Washington, 31.07.1975, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 05.05.2020.

¹¹²⁶ MMTD, 12.06.1975, B. 88, Dö. 4, Top. 2, O. 1, C. 12, s.579-580.

¹¹²⁷ CSTD, 17.12.1974, B. 14, Top. 14, O. 1, C. 18, s. 324; “**Esenbel: ‘ABD Yardımının Kesilmesi Nedeniyle Kıbrıs Konusunda Taviz Vermeyeceğiz**”, Cumhuriyet, S. 18098, 18.12.1974, s.1,7.

temel fikrinden şüphe etmeye başlıyorsunuz. Yardım değil, eylemin arkasındaki ruh, temel ilişkimizi tehlikeye atıyor” sözleriyle Amerikan ittifakına duyulan güvenin sarsıldığını ifade etmiştir.¹¹²⁸ 22 Mart 1975 tarihinde yaptığı açıklamada Esenbel, Türkiye’nin tutumunun yanlış değerlendirilmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerde telafisi güç zararlar vereceğini söyleyerek Amerikan Kongresi’ni uyarmıştır.¹¹²⁹ CHP Genel Başkanı Ecevit ise Amerika’nın artık güvenilir bir müttefik olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığını dile getirmiş ve ambargo kararına şu sözlerle tepkisini koymuştur: “Amerika askeri yardımı kesildikten sonra Türkiye’nin kendi ulusal güvenlik tedbirlerini yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Bunun da hiç kuşkusuz Türk dış politikasına ve dünya dengesine önemli yansımaları olacaktır. Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı askeri yardım son yıllarda çok azalmıştır. Üstelik Amerika devamlı olarak yüklemelerini yerine getirmekte gecikiyordu. Kaldı ki Türkiye, Amerika’dan almakta olduğu askeri araç ve gereçlerin çok büyük bir bölümünün parasını da ödüyordu. Şimdi kendi parasıyla silah alma olanağı da kaldırılmıştır. Başka bir deyişle Amerika yalnız askeri yardımı kesmemiştir. Aynı zamanda Türkiye’ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bu dostça bir davranış değildir.”¹¹³⁰ “Batının Türkiye’nin güvenliği için yeterli bir garanti olmadığını ve Türkiye’nin ABD ile daha iyi ilişkiler kurması için en iyi yaklaşımın ABD’den fazla şey beklememesi olacağını” söyleyen Ecevit bir başka açıklamasında ise ambargo kararının Türkiye için sürpriz olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Amerikan Kongresi’nin tutumu için ‘sorumusuzca’ demek ihtiyacını duyuyorum. Bu Amerika bakımından büyük bir talihsizliktir. Amerika ile dostluk ilişkilerini sürdürmek isteyen ülkeler için de durum son derece düşündürücüdür... Bizim için üzücü nokta, Amerika’daki yardım kesme eğilimlerinin daha ortada Kıbrıs meselesi yokken, afyon ekimine yeniden izin verdiğimiz zaman başlamış olmasıdır.”¹¹³¹ “Kimse bize yardım etmese bile doğru gördüğümüz yönde devam etmeye kararlıyız” diyen Savunma Bakanı Hasan Işık, “Eğer Türkiye’ye askeri yardım ertelenirse, bu sadece Türkiye’yi değil, NATO ittifakının tamamını da etkileyecektir. Türkiye, ittifak çerçevesinde alınan silahları adil bir amaç için bile kullanamazsa, bu ulus ittifak tarafından sağlanan

¹¹²⁸ Steven V. Roberts, “Turks May Close Some U.S. Bases”, New York Times, 10.02.1975, p.11.

¹¹²⁹ “Washington Değerlendirme Hatası Yapmasın”, Cumhuriyet, S. 18190, 23.03.1975, s.1.

¹¹³⁰ “Ecevit: Artık Amerika’ya Güvenemeyiz”, Milliyet, S.9793, 09.02.1975, s.10.

¹¹³¹ “Ecevit’in Diğer Demeçleri”, Milliyet, S.10600, 08.05.1977, s.7; “ABD Yardımı?”, Yankı, S. 189, 28 Ekim-03 Kasım 1974, s.9.

silahlı gücün yararlılığını sorgulayacaktır” açıklamasını yapmıştır.¹¹³² Halûk Ülman ise 21 Şubat 1975 tarihli Meclis konuşmasında Amerika’nın ambargo kararına karşılık hükümetin karşılık vermesi gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Amerikan Kongresi, Türkiye’ye silâh ambargosu koymuştur, bunu dostça bir davranış olarak nitelendirmek mümkün değildir... Kongre’ye Batı’nın ortak savunma sisteminin en önemli üyesi olan Türkiye’ye karşı aldığı kararın, bir fiyatı olduğunu mutlaka göstermeliyiz, göze göz diş diş. Eğer bugün bu yönde etkin ve somut tedbirler alınmazsa, Birleşik Amerika Türkiye’nin bundan sonra da kendisine yapılan her baskı karşısında sözlü protestolarla yetineceğiz kanısına kapılacak ve baskılarını daha da ileri götürecektir. O zaman Türkiye’de çok daha sert tepkinin doğmasını kimse engelleyemez, iki ülke arasındaki ilişkileri kimse kurtaramaz.”¹¹³³ CHP Grubu Sözcüsü Hıfzı Oğuz Bekata Amerika yardımlarının kesilmesi konusunda “Eğer yeni bir dünya kurulacaksa ve Amerika’nın tasarladığı bu yeni dünyada Türkiye yer almıyorsa bu davranışın izahını bulmak mümkündür. Demek uğrunda kan döktüğümüz büyük dost, hatta bedelini alarak sattığı silah ve araçları, yedek parçalarını bile vermez, kullanılmaz hale getirebilirmiş” değerlendirmesini yapmıştır.¹¹³⁴ Amerika’nın ambargo kararının ardından Meclis’te arka arkaya tepkiler gelmeye başlamıştır. Milletvekillerinin buluştukları ortak nokta Amerika’nın Yunanistan’ı Türkiye’ye tercih ettiği ve ambargo kararının iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verdiği yönünde olmuştur. 20 Şubat 1975 tarihinde CHP grubu adına konuşma yapan Vecdi İlhan ise ambargo konusuna şu sözlerle değinmiştir: “Değil tek taraflı olarak yardımı kesmek tehdidi, hatta ihtimali bile yardımlaşmanın değerini büyük ölçüde küçültür. Amerikan Kongresi’nin kararında yargılanacak bir diğer yön de kararın nedeninin Amerikan menfaatinden çok, bir başka Devleti kayırma kaygısına dayanmakta olmasıdır. Amerikan Kongresi’nin bu kararının Yunanistan’a, Kıbrıs’taki Rum toplumuna ne kazandıracağı şüphelidir; ama Türk-Amerikan ilişkilerinde bir gerginliğe, Türkiye’de bir yardımlaşma ve ittifak konusunda bir hayal kırıklığına yol açtığı açıktır... Bu yardımlaşmaya ittifakın ihtiyacı kalmamış ise, Türk-Amerikan yardımlaşmasında ısrara, esasen mahal kalmamış demektir.”¹¹³⁵ Bu açıdan bakıldığında ambargo

¹¹³² “Turkey Rebuffs Arms Cut Vote”, The Montgomery Advertiser, No. 230, 26.09.1974, p.6.

¹¹³³ MMTD, 21.02.1975, B. 44, Dö. 4, Top. 2, O. 2, C. 9, s.457.

¹¹³⁴ “C. Senatosu, ABD Kongresi’ne Teessüf Mesajı Gönderiyor”, Milliyet, S.9793, 09.02.1975, s.10.

¹¹³⁵ MMTD, 20.02.1975, B. 43, Dö. 4, Top. 2, O. 2, C. 9, s.366, 369, 370-372.

kararının siyasi ortama yansması konusunda bizlere bilgi veren ve Meclis'teki konuşmalardan bazıları şu şekildedir: Şahsı adına konuşma yapan Hasan Değer: *“Türkiye'nin Amerika ile dostluğunun artık sona ermiş olduğu açıklık kazanmıştır... Amerika'nın tamamen anlayıştan yoksun bir tutum içine girdiğini gizlemek mümkün değildir... Amerika'nın her halükârda Yunanistan'dan vazgeçmediği bariz bir hakikattir. Oysa bize gelince, işi oya tahvil etmek amacı ile kalles Yunanlıları bize tercih edip, durmadan Kongre'de Türkiye aleyhinde insaniyet dışı kararlar almıştır.”* MSP grubu adına İ. Fehmî Cumalıoğlu: *“Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını önlemek üzere, meşru ve haklı olarak yaptığımız bu askerî müdahale, kader birliği yaptığımız müttefiklerimizin, dost bildiğimiz Batılı devletlerin bize karşı olan his, samimiyet ve vefa derecelerini ortaya çıkaran bir vesile olmuştur. Amerikan Kongresi'nin Türkiye'yi Kıbrıs'ta tavizler vermeye zorlamak,... Yunanistan'ı hoşnut etmek maksadıyla almış olduğu yardımı kesme ve silah ambargosu kararı, NATO müşterek savunmasını çökerten bir davranış niteliğindedir.”* DP grubu adına Mehmet Altınsoy: *“Amerika'nın Türkiye'ye yardımı kesme ve hatta silâh ambargosu koyma kararının temelinde, devletin kısa ve uzun vadeli menfaatleri değil, iç politika hesapları ile tepeden bakışın akıl ve mantıktan uzak kıskançlık hisleri yatmaktadır. Bu itibarla, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin kararı, elim ve vahim bir karardır; yardım anlaşmasının tek tarafı olarak ihlâlidir. Amerikan Kongresi'nin kararı, bilhassa alınış şeklindeki vahameti dolayısı ile, Türkiye'yi hem savunma sistemi hem en büyük müttefik Amerika ile olan ilişkileri hakkında düşünme mecburiyetiyle karşı karşıya bırakmıştır.”*¹¹³⁶ MSP grubu adına İsmail Müftüoğlu: *“Amerika'nın Türkiye'ye yapılan askerî yardımı artırması gerektiği bir sırada, Amerika'nın bu tam manası ile ters tutumu büyük bir hatadır... Böyle kararların baskıları altında Türkiye'nin Kıbrıs'taki taahhütlerinden bir nebze dahi gerilemesi; taviz vermesi düşünülemez... Türk Milleti olarak NATO içinde Amerika'nın dümen suyundan gitmemeyi, Türkiye'nin menfaatine uygun bir tarzda, haysiyetli bir dış politika izlemeyi; çünkü Birleşik Amerika bu hareketiyle kendi sözüne güvenini sarsmıştır.”* AP grubu adına Seyfî Öztürk: *“Silâh ambargosu, Amerika'nın NATO'da kuvvet hedeflerine göre yüklendiği vecibeden kaçması, taahhütleri tek tarafı olarak ihlâl etmesi anlamına gelir. Bu yönüyle konu, Türkiye kadar, NATO ittifakına dahil ülkeleri de yakından*

¹¹³⁶ MMTD, 20.02.1975, B. 43, Dö. 4, Top. 2, O. 2, C. 9, s.366, 369, 370-372.

ilgilendirmektedir. Amerikan silâh ambargosu hiçbir şekilde bir baskı aracı olarak kullanılamaz. Haklarımızı sonuna kadar savunmadaki kesin kararlılığımıza da gölge düşüremez."¹¹³⁷

Dönemin Başbakan Yardımcısı ve MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan Washington Post gazetesi muhabirine *"Silah ambargosu devam eder ve Amerika'nın Türkiye'ye yönelik tutumu değişmezse, Türkiye dünya kuvvet dengesini değiştirebilir, Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere herhangi bir kaynaktan silah temin edebilir"* diyerek Amerika'nın yardımını kesme kararıyla büyük bir hata yaptığını dile getirirken, Sedat Ergin ile yaptığı bir röportaj sırasında üslerin kapatılma kararını *"Elbette kapatılmalıdır. Çünkü Amerika ile münasebetlerimiz aslında iki dost ülkenin münasebetleri şeklinde gelişmedi. Türkiye'ye çeşitli ambargolar konmuştur. Silah ambargosu gibi. Bunun yanında da aynı şekilde iktisadi ambargo, mali ambargolar konmuştur ve Türkiye inim inim inletilmektedir"* sözleriyle desteklemiştir.¹¹³⁸ Washington ile sürekli temaslarda bulunan Senatör Kamran İnân da Türkiye'ye uygulanan ambargo sonrasında üslerin kapatılması ile ilgili *"Türk Hükümeti'nin büyük bir sabır ve olgunluk gösterdikten sonra almak zorunda kaldığı karar kaçınılmazdı. ABD dostluğunu kaybetmemek için çok uğraşıldı. Mümkün olmadı. ABD Kongresi dostluğa son verdi"* açıklamasını yapmıştır.¹¹³⁹ Başka bir Türk yetkili ise *"Ciddi olduğumuzu göstermek zorundaydık. Belki de Kongre'nin anlayabileceği dil budur"* sözleriyle Türkiye'nin üsleri kapatmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.¹¹⁴⁰ Türkiye'nin üslere el koymasına karşı Türk halkının tepkisi ise kısaca şöyle olmuştur: Avukat Mehmet Korkutalp, *"Bence karar geç bile kalmıştır. Karar Türkiye'nin gerçek benliğini bulmasını sağlayacaktır. Kararla gerçekten bağımsız bir devlet haline gelinmiştir. Hükümetin kararına canı yürekten katılıyorum"*, Eczacı Bilge Aladağ, *"Hükümetin kararı çok önemlidir. Rumların yüzünden büyük Türkiye'yi hiçe sayan Amerika'ya en güzel cevap verilmiştir. Hükümeti bütün kalbimizle destekliyoruz"*, Kasap Yaşar Büyüktürkakıncı, *"Kıbrıs ile silah ambargosunun ne alakası var.*

¹¹³⁷ MMTD, 21.02.1975, B. 44, Dö. 4, Top. 2, O. 2, C. 9, s.444,452.

¹¹³⁸ Telegram From Amembassy Ankara to Secretary State Washington, 25.08.1975, Subject: Turkish Weekend Press Roundup, National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975, Unclassified. Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020; Sedat Ergin, *"Erbakan Cumhuriyet'e Anlattı..."*, Cumhuriyet, S.19763, 02.08.1979, s.6.

¹¹³⁹ *"İnân: 'Batı Avrupa'ya Yönelmek Zorundayız"*, Tercüman, S.4776, 30.07.1975, s.7.

¹¹⁴⁰ Steven V. Roberts, *"Turks Assert Some Bases Will Stay Closed for Good"*, The New York Times, 29.07.1975, p.1.

Amerika çok ayıp etmiştir. Bu durum karşısında onlara verilecek en güzel cevabı hükümetimiz vermiştir”, Şoför Ahmet Yılmaz, “Hükümetin aldığı kararı tasvip ediyorum. Onların vereceği silahtan bize hayır gelmez. Biz bu vatandan düşmanı kazma, kürekle kovmuş milletiz. Silahımızı da kendimiz yaparız. Hükümet sağ olsun”, Reklamcı Mehmet Çağırıcı, “Hükümet devlet meselelerini bizden iyi bilir. Bu sebeple aldığı kararı yürekten alkışlıyorum. Çok iyi bir şey yapılmıştır. Amerika’nın gerçek yüzü ortaya çıkmıştır”, Öğrenci Serpil Agad, “Ambargonun devamı halinde bundan güzel bir şey yapılamazdı. Ya Rum ya biz. Amerika koca Türkiye yerine bir avuç Rum’u tuttu. Ama, cevaplarını aldılar”, Muhasebeci İlder Avarkan, “Bence çok iyi bir karar alındı. Bu suretle dost bildiklerimiz hiç olmazsa ülkemizden çıkıp giderler”, Müteahhit Ali Dergeli, “Amerika’nın dost olamayacağını anladık. Karar çok iyi oldu. Hiç olmazsa kendi benliğimize kavuşturdu bizi... Yetti artık sadaka veriyorlarmış gibi dolap çevirmeleri. Ben olsam silah için verdiğimiz paraları da hediye ederim onlara belki ihtiyaçları vardır”, İzmir’deki Amerikalılar ise Amerikan Temsilciler Meclisi’nin kararını “çılgınlık” olarak nitelendirmiş ve kararın yanlış olduğunu “Bu insanlar delirdi mi? Türkiye gibi bir dost ve müttefik ülke kaybedilir mi?”, “Bütün bunlara Temsilciler Meclisindeki 20 kadar Rum asıllı üye sebep olmuştur. Güya Türkiye’ye ders vermek istediler, aslında kendileri ders alacaklar” sözleriyle Kongre’nin kararına tepki göstermişlerdir.¹¹⁴¹ MHP Genel Sekreter Yardımcısı Nevzat Kösoğlu da ambargo kararına “Amerika’yı kınamayınız. Çünkü onlar kuvvetli bir devlet olmuş fakat büyük millet olma haysiyetine kavuşamamış bir topluluktur, tarihi tecrübeleri kıttır” sözleriyle tepki göstermiştir.¹¹⁴² Amiral Sezai Orkunt ise şu sözlerle Türk Hükümeti’nin Kıbrıs konusunda haklılığını ortaya koymaya çalışmış ve Amerikan yönetimi uyarmıştır: “Türkiye gayri meşru bir iş yapmamıştır... Zürih-Londra anlaşmalarının kendine verdiği meşru bir hakkı kullanmıştır. İnsan hakları evrensel beyannamesindeki hükümler, haklar siz Amerikalılara göre başka, biz Türklere göre başka değildir. İkincisi, eğer bize, “Taahhütleriniz gereğince Kıbrıs’a istediğiniz müdahaleyi yapabilirsiniz. Ancak Amerika’nın size vermekte olduğu silahları savunma maksatları dışında kullanamazsınız’ demek istiyorsanız bunda da

¹¹⁴¹ “‘Üslere El Koyma’ Kararı Gurur ve Sevinç Yarattı”, Tercüman, S.4773, 27.07.1975, s.7; “Kahve İkram Etmek İçin Bile Sizi İçeri Alamam”, Tercüman, S.4773, 27.07.1975, s.7.

¹¹⁴² “MHP’li Kösoğlu: ‘ABD, Büyük Millet Olma Haysiyetine Kavuşamamıştır’”, Milliyet, S.9961, 28.07.1975, s.10.

haklı olamazsınız... Bu savunma, sizin zannettiğiniz gibi sadece bir yöne müteveccih değildir. Askeri yardımlar ortak bir savunma içindedir. Eğer siz Türkiye'ye askeri yardım yapıyorsanız ve 27 yıldır bunu sürdürüyorsanız bunların herhalde Türkiye'nin güvenliği için olmadığını pekâlâ bilirsiniz... Savunmamız ortak ve eşit haklara dayalıdır. Yardımı keserseniz, bu ortak savunmayı ortadan kaldırmış, bindiğiniz dalı kesmiş olursunuz. Üçüncüsü, siz bize acı bir gerçeği zaman zaman hatırlatıyorsunuz. O gerçek de şudur: Askeri yardımlar, ne kadar başka türlü ifade edilmeye çalışılırsa çalışılsın, yardımı yapan devletlerin elinde siyasal bir araç olarak şekillenmektedir... 'Sana yaptığım yardımlarla ancak şu şekilde hareket edebilirsin, bu şekilde hareket edemezsin' denilemez... Siz Amerikalılar bu hatayı bir kere başkan Johnson'un fevri bir davranışı ile yaptınız. Başkan Johnson'un mektubundaki haşin üslup dostluk bağlarımızı incitirken çok çekindiğiniz aşırı sol propagandasına da arayıp bulamayacağı zengin bir kaynak sağlamış oldunuz. Şimdi aynı hatayı, hükümetinizin ikazlarına rağmen, siz parlamenterler yapmaktasınız."¹¹⁴³

"Yalnız kalmış bir Türkiye, Amerika'nın arayıp da bulamadığı bir Türkiye'dir" diyen Nevzat Üstün'e göre Amerika'nın amacı Yunanistan'ı bu işten kurtarıp Makarios ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmektir. Böylece Sovyetler Türkiye'nin adaya müdahale etmesine karşı çıkacaktır. Bu durumda tarih tekerrür edecek ve Türkiye tekrar Amerika'nın kucağına düşecektir.¹¹⁴⁴

Ergün Balcı, Cumhuriyet'teki yazısında Amerika'da ambargo kararının alınmasında ortak bir görüş birliğinin olmadığına şu sözlerle yer vermiştir: *"Amerikan Kongresi'nin her türlü diplomatik esneklikten yoksun bir davranışla, dünyaları ben yarattım havası içinde paldır küldür başka bir ülkenin iç işlerine karışmasını, bırakın Sovyet Rusya gibi yeryüzünün ikinci en güçlü ülkesini, sıradan herhangi bir devlet bile kabul edemezdi. Fazla parlak zekaya sahip olmadıkları anlaşılan ABD yöneticileri arasında kafası işleyen pek az kişiden biri olan Dr. Kissinger, tıpkı Türkiye'ye yardım konusunda olduğu gibi uzun süre didinmiş fakat Kongre'nin bu akılcılıktan yoksun çığ davranışını engelleyememiştir.*"¹¹⁴⁵ Balcı ile aynı görüşte olmayan yazarlardan M. Emin Değer, Cumhuriyet'teki yazısında *"Yardımanın kesilmesine ilişkin ABD politikası, sanıldığı gibi, tutarsız değildir. Kongre ve Başkan da birbirlerine ters düşmemişlerdir.*

¹¹⁴³ Sezai Orkunt, "Amerikalı Parlamenterlere Açık Mektup", Milliyet, S.9682, 16.10.1974, s.2.

¹¹⁴⁴ Üstün, a.g.e., s.148-150.

¹¹⁴⁵ Ergun Balcı, "Politikada Sorunlar: Asıl Sorun", Cumhuriyet, S.18145, 06.02.1975, s.3.

Hepsi önceden saptanmış bir yönetime bağlı uygulamalardır bunlar. Türkiye’de istedikleri gibi bir ortam yarattıkları gün, Başkan, Kongre’yi ikna etmiş gibi görünecek ve yardım yeniden başlayacaktır” değerlendirmesini yapmıştır.¹¹⁴⁶ Melih Cevdet Anday da Değer ile aynı görüşü benimsemiştir ve şu yorumu yapmıştır: “Amerika yardımı kesme kararıyla daha çok bir taşla iki kuş vurma çabası içerisinde. Kongre’nin yardımı kesme kararına karşılık Hükümet, karara karşı çıkarak Türkiye’nin düşmanlığını kendi üzerine çekmekten kurtulacak hatta sempatisini dahi kazanacaktır. Bunun yanı sıra yardım yapılmayan Türkiye, Kıbrıs konusunda ne isteniyorsa onu yapmak zorunda kalacak. Böylece Amerikan Hükümeti kendini temize çıkarıp Kongre’yi suçlu gösterecek ve bir taşla iki kuş vurmuş olacaktır.”¹¹⁴⁷

Ambargo kararı Türkiye’de yeni bir dönemin başladığına dair eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Oktay Akbal Cumhuriyet’teki yazısında Amerika’nın yardımı kesme kararıyla Türkiye’nin yeni bir dönemin girdiğini açıklamıştır. Ayrıca Akbal’a göre Amerika, Kıbrıs ve haşhaş meselesinden dolayı Türkiye’yi cezalandırmaya çalışmış ancak uyguladığı baskı ve sindirme politikası sonuçsuz kalmıştır. Nadir Nadi de “Haşhaşın ve Kıbrıs’ın intikamını almak hevesi ile coştular, o arada davranışlarının ölçüsünü kaçırdıklarını da fark edemediler. Artık ambargo şartlı olarak kaldırılmış hatta bütün bütün kaldırılmış olsa da Türk-Amerikan ilişkileri eski sıcaklığından çok şeyler yitirmiştir” sözleriyle iki ülke arasındaki ilişkilerin artık eskisi gibi olamayacağını altını çizmiştir. Dolayısıyla Amerikan Kongresi’nin Türkiye’ye silah ambargosu uygulaması iki ülke arasında yıllardır var olan iş birliğinin ve ittifakın bozulmasına neden olmuştur.¹¹⁴⁸

Ambargo kararına yönelik yapılan eleştirilerden NATO ittifakı da nasibini almıştır. Ecevit, “Türkiye’ye askeri yardımın kesilmesi en az Türkiye kadar NATO’yu da ilgilendirir ve Türkiye’ye askeri yardım kesildikten sonra ortak güvenlik sistemi, tertipleri eskisi gibi olamaz” açıklamasını yapmıştır. Türk İş Genel Başkanı Halil Tunç da “Yardımanın kesilmesinin etkisi Kıbrıs sorununu çözümlmek şöyle dursun, NATO ittifakı savunması çerçevesindeki ikili iş birliğini temelden sarsacaktır”

¹¹⁴⁶ M. Emin Değer, “Sorumluluğu Ağır”, Cumhuriyet, 18932, 13.04.1977, s.2.

¹¹⁴⁷ Melih Cevdet Anday, “Olaylar ve Görüşler: Tragedya-Komedy”, Cumhuriyet, S.18153, 14.02.1975, s.2.

¹¹⁴⁸ Oktay Akbal, “Dış Politikada Yeni Bir Dönem Mi?”, Cumhuriyet, S.18146, 07.02.1975, s.2; Nadir Nadi, “Acaba?”, Cumhuriyet, 20.07.1975, s.7.

yorumunu yapmıştır.¹¹⁴⁹ Nilüfer Yalçın'a göre de Amerikan yardımının kesilmesi sonucunda NATO'nun Güneydoğu kanadı zarar görebilir, Kıbrıs'ta otonom bir Türk devleti kurulabilir ve en önemlisi de Türk kamuoyunda Amerika ile olan ilişkilere karşı kuşku ve şüphe oluşabilirdi.¹¹⁵⁰ Abdullah Özkan ise 1993 yılında yayımladığı çalışmasında Amerika'nın yine kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin ise hala NATO üyesi olmasını ve Amerika ile olan ittifakını gülünç bir durum olarak nitelendirmiştir.¹¹⁵¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü Başkanı Doç. Dr. Emre Kongar da ambargo sonrası NATO ittifakına şu sözlerle dikkat çekmiştir: *"1960'larda Türk Amerikan ilişkilerinin gerçek niteliğinin su yüzüne çıkmasına yol açan Kıbrıs bunalımı 1970'lerde bu ilişkilerin yeni bir yön almasına neden olmuştur. ABD Türkiye'ye karşı dış ilişkiler açısından düşmanca bir davranış olan ambargoya başvurmuştur... Sovyet Rusya'ya karşı bir askeri güç oluşturmak amacıyla kurulan NATO bünyesindeki Türkiye'ye silah ambargosu uygulamakla ABD, kendi kurduğu gücü zayıflatmaya başlamıştır... Aslında durum gerek dış siyaset ilişkileri gerekse mantık açısından gariptir. Birleşik Amerika, Sovyet Rusya'ya karşı bir askeri güç oluşturmak için NATO'yu kurmuş Türkiye'yi NATO içine almış ondan sonra da Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulayarak kendi kurduğu gücü zayıflatmaya başlamıştır.... Amerika Birleşik Devletleri'ndeki senatör ve kongre üyesi olan siyasetçilerin nasıl düşündüğünü anlamak güçtür ama, mantık için iki yol vardır: ya ambargo ile simgelenen düşmanlık biter ya da Türkiye'nin Birleşik Amerika ile ittifakı sarsılır."*¹¹⁵²

Amerika'nın yardımı kesmesi üzerine bazı kuruluşlara ve kişilere göre Türkiye NATO'dan çıkmalı ve Amerika'dan da dostluk beklememelidir. Bu kapsamda TRT yayın akışında değişikliğe giderek yayımlanan Amerikan filmi yayından kaldırmış ve nedenini *"Kamuoyunun hissiyatını göz önünde bulundurduk. Amerikalı bir generalin hayatını yansıyan bu filmi yayından çektik"* sözleriyle açıklamıştır. DİSK'e bağlı ASİS¹¹⁵³ Genel Başkanı Cenani Bıçakçı da NATO'dan çıkılması gerektiğini savunmuş ve *"Bilinmelidir ki, Amerika Kıbrıs politikasını da emperyalizmin genel*

¹¹⁴⁹ "Amerika'ya Karşı Tepkiler Giderek Büyümeye Başladı", Cumhuriyet, S.18145, 06.02.1975, s.9; "Kongre'nin Kararı Sorumsuz ve Meşum Bir Davranıştır", Cumhuriyet, S.18146, 07.02.1975, s.7.

¹¹⁵⁰ Nilüfer Yalçın, "Yorum: Amerikan Kongresi Kararı Haziran'a Kadar Değiştirebilir", Milliyet, S.9789, 05.02.1975, s. 6.

¹¹⁵¹ Özkan, a.g.e., s.30.

¹¹⁵² Emre Kongar, "1977 Seçimleri ve Türk-ABD İlişkileri", Milliyet, S.10601, 09.05.1977, s.2.

¹¹⁵³ Ağaç İşleri Sendikası

politikası içinde görmektedir. Bunun için gerekirse Türkiye yerine Yunanistan'ı da harcayabilir” diyerek Amerikan politikasını eleştirmiştir. Bunların yanı sıra Türkiye Birlik Partisi (TBP) Genel Başkanı Mustafa Timisi ve Gazeteciler Cemiyeti de Türkiye'nin NATO'dan çıkması gerektiğini savunanlar arasında yer almıştır.¹¹⁵⁴

Ambargo kararı tüm bu eleştirilerin yanı sıra ülkedeki Amerikan karşıtlığını da besleyen bir unsur olmuştur. Özellikle basında ambargo sonrası Amerikan karşıtı söylemler sıkça yer almaya başlamış ve ambargonun Amerikan karşıtlığına neden olduğu söylenmiştir.¹¹⁵⁵ Ahmet Kabaklı Tercüman'daki yazısında ambargo kararını anlamsız bulmuş ve Amerikan karşıtlığına neden olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: *“Dünya Tarihi'nin tanıdığı en manasız ve acayip ambargo, şüphesiz Amerikan Meclislerinin, Türkiye'ye 'ceza' gibi uygulamaya kalktıkları silah ambargosu kararıdır. Demokratik anlayışı ve dostluğa hiç yakışmayan NATO içindeki müttefik eşitliği hissini ağır yaralayan bu tutum Türk kamuoyunda sürüp giden güceniği nihayet Amerikan aleyhtarlığına, hatta husumetine çevirmiştir...”*¹¹⁵⁶

Tercüman yazarlarından Ergün Göze ise ambargo nedeniyle Amerika'nın gerçek yüzünün ortaya çıktığını Amerikan karşıtı bir söylemle ele almıştır: *“Ambargo meselesi ABD'nin gerçek iş yüzünü ortaya koydu: Zenginliğin aptallığı yahut aptallığın zenginliği yüzünden başkaları tarafından idare edilen bir memleket. Milli tarihi hiçbir temeli olmadığı için istikameti de yok. Dolayısıyla küçük ve mütevazı azınlık gruplarının esiri bir yığın...”*¹¹⁵⁷ Amerikan karşıtı söylemlerden bir diğeri ise Cumhuriyet yazarlarından gelmiştir. Ali Sirmen ambargo kararını, *“Ve Amerikan ambargosu kusursuz işleyen bir ittifakı zedeleyen geçici bir davranış değil, hiçbir zaman topallıktan kurtulmamış ilişkinin sonunda tökezleyerek düşmesidir”* şeklinde açıklarken, İlhan Selçuk ambargo kararını düşmanca olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin milli savunma sistemine şu sözlerle dikkat çekmiştir: *“ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uyguluyor. Bu düşmanca bir davranıştır. Washington, 1969 tarihli temel ikili anlaşmayı bozmuştur. Silahlı kuvvetlerimizin ikmal düzeni tek yanlı ve tek elden düzenlediği için ordumuzun kaynakları bütünüyle Amerika'ya bağlıdır. Demek*

¹¹⁵⁴ “Amerika'ya Karşı Tepkiler Giderek Büyümeye Başladı”, Cumhuriyet, S.18145, 06.02.1975, s.9.

¹¹⁵⁵ Amerikan Hava Kuvvetleri Başçavuşu Donald L. Harlow, 15 Eylül 1975 tarihinde Amerikan Temsilciler Meclisi üyesi Ray J. Madden Chairman'e silah ambargosunun devam etmesi halinde Türkiye'de yaşayan Amerikalı askerlerin ve ailelerinin can güvenliğinden endişe ettiğini bildirmiştir. Bkz. EK.2.

¹¹⁵⁶ Ahmet Kabaklı, “Gün Işığında: İyi Oldu”, Tercüman, S.4774, 28.07.1975, s.2.

¹¹⁵⁷ Ergun Göze, “Köşebaşı: Aptal Amerikalı”, Tercüman, S.4774, 28.07.1975, s.5.

ki bizi kendine bağlayan güç, bize düşmanca bir tutum içindedir.”¹¹⁵⁸ Hürriyet gazetesi yazarlarından Yıldırım Koç ise “ABD Üslerini Kapattık” adlı makalesinde Amerika’nın Türkiye için artık dost bir ülke olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Türkiye için artık Amerika yok... Bizim kiralık toprağımız yoktur. Önce ikili anlaşmaların sona erdiğini dünya bilmek zorundadır. Türkiye’deki tatlı Amerikan efsanesi kökünden yıkılmıştır. Amerika artık sevimsiz veya çirkin değil, üstelik hain hale gelmiştir... Kim ne derse desin; artık Türkiye için pek çok şey vardır, fakat Amerika yoktur... Dost Amerika, diünden itibaren yerini hain Amerika’ya terk etmiştir.”¹¹⁵⁹ MP grubu adına Meclis’te konuşma yapan Osman Bölükbaşı da ambargo kararının Türkiye’de Amerikan karşıtlığını tetiklediğini düşünenler arasında yer almış ve şu konuşmayı yapmıştır: “Türkiye’de Amerikan aleyhtarlığı her geçen gün biraz daha artmaktadır, bu neticenin doğmasında müttefikimiz Amerika’nın da büyük bir sorumluluk hissesi olduğuna inanmaktayız. Haklı dâvamız olan Kıbrıs konusunda Amerika’nın başından beri takip ettiği dostluk ve adalet icaplarıyla bağdaştırılması mümkün olmayan politika, bu üzücü gelişmelerin başlıca sebebi olmuştur.”¹¹⁶⁰

Resim 49: “Yuh Be Benim Yıllar Yılı Yapamadığımı, Bir Günde Yaptın!”¹¹⁶¹

Bu tarz söylemlerin yanı sıra Türkiye’deki Amerikan karşıtlığının ciddi boyutlara ulaştığını görmek istemeyenler de vardır. Demirel, The New York Times gazetesi ile yaptığı bir röportajda kendisine yöneltilen “Ambargo kararı Türk halkında Amerikan aleyhtarlığını tahrik etti mi?...” sorusuna “Bu ülkede gördüğünüz gibi Amerikan aleyhtarlığı yoktur. Her şey sakın. Ama Amerikan Kongresi Türkiye’ye karşı

¹¹⁵⁸ Ali Sirmen, “Dünyada Bugün: Demirel Diplomasisi-2”, Cumhuriyet, S.18452, 12.12.1975, s.3; İlhan Selçuk, “Pencere: Denektaşı”, Cumhuriyet, S. 18308, 19.07.1975, s.2.

¹¹⁵⁹ Yıldırım Koç, “ABD Üslerini Kapattık”, Hürriyet, No.9798, 26.07.1975, s.1.

¹¹⁶⁰ MMTD, 19.02.1969, B. 56, Dö. 2, Top. 4, O. 2, C. 34 s.41.

¹¹⁶¹ Kaynak: Milliyet, S.9791, 07.02.1975.

husumet ilan ederse bu zarar verir...” cevabını vermiştir.¹¹⁶² Erim kabinesinin Dışişleri Bakanı Osman E. Olcay da Finlandiya’da yaptığı görüşme sırasında kendisine yöneltilen *“Türkiye’de bir Amerikan aleyhtarlığı hissediliyor. Sizce bunun sebebi ne olabilir?”* sorusuna *“Türkiye’deki Amerikan aleyhtarlığı, bütün dünyadaki umumi cereyan çerçevesindedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan beri, yeni bir nesil yetişmiştir. Bu nesil şüphesiz, Amerikalıların niçin Avrupa’da bulunduğunu takdir edemiyor. Ayrıca, bu nesil, insanların iyi ve kötü taraflarını görebiliyor. Sanırım bir balayı devresi sona ermiştir...”* şeklinde cevap vermiştir. Olcay konuşmasının devamında Amerikan karşıtı hareketlerden endişe duymadığını, karşıtlığın ulaşabileceği son noktaya vardığını, daha fazla büyüyebileceğine ihtimal vermediğini de açıklamıştır.¹¹⁶³ *“Ambargo kararı Amerikan karşıtlığına yol açar mı?”* sorusuna *“Amerikan ordusuna karşı değil ama Amerikan politikasına karşı bir hava yaratır...”* cevabını veren Eski Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’a göreyse Amerika ile olan dostluk ve ittifak ilişkilerinin yerini menfaatler almıştır.¹¹⁶⁴

Amerikan karşıtlığı sadece söylemlerde kalmamış Kongre’nin ambargo kararı üzerine Kore Savaşı Türk gazileri aldıkları madalyaları iade etmiş ve öğrenci protestoları kaldığı yerden devam etmiştir.¹¹⁶⁵ Türk-Amerikan Kadın Kültür Derneği’nin 25. yıl balosu iptal edilmiş, 1975 yılı sonbaharında Türkiye’nin doğusunda meydana gelen deprem sonrasında depremzedelere yönelik Amerikan yardım teklifleri kibarca reddedilmiştir. 1954 yılında kurulan ve ünlü siyasetçileri ağırlayan Ankara’nın prestijli restoranı *“Washington Restoran”* ise ambargo sonrası adını *“Kristal Restoran”* olarak değiştirmiştir.¹¹⁶⁶

12 Mart Muhtırası’nın ardından düzenlenen ilk Amerikan karşıtı gösteri, 08 Kasım 1974’te Kıbrıs meselesini görüşmek için Türkiye’ye gelen Kissinger’a karşı yapılmıştır. Yaklaşık 2500 üniversite öğrencisinin katıldığı gösteride Amerika Kıbrıs’ta *“iki yüzlü hain bir politika uygulamak”* ile suçlanmıştır.¹¹⁶⁷ İstanbul’da ve Ankara’da Amerikan bayrağı yakılmış, ODTÜ’lü gençler üniversite duvarlarına

¹¹⁶² “İç-Dış Sorunlar”, Yankı, S. 214, 21-27 Nisan 1975, s.5.

¹¹⁶³ “Osman Olcay, Türkiye’deki Amerikan Aleyhtarlığı Dünyadaki Çerçevesi İçindedir’ Dedi”, Cumhuriyet, S.16808, 23.05.1971, s.1,7.

¹¹⁶⁴ “Amerikan Yardımı”, Yankı, S.197, 23-29 Aralık 1974, s. 12.

¹¹⁶⁵ Emel Aydın, “Anti-Americanism In Turkey”, The Evening Standard, No. 48, 12.02.1976, p.20; Steven V. Roberts, “Bitterness in Turkey Over U.S. Aid Cutoff Is Widespread”, The New York Times, 20.02.1975, p.4.

¹¹⁶⁶ Steven V. Roberts, “Americans in Turkey Encountering Signs of Strain”, The New York Times, 13.12.1975, p.8.

¹¹⁶⁷ “2,500 Turks Protest U.S. Cyprus Policy”, The New York Times, 09.11.1974, p.5.

“Boykot”, “Katil Kissinger Def Ol”, “Killinger’ı İstemiyoruz”, “Barış Meleği Mi, Savaş Şeytanı Mı?” şeklinde sloganlar yazmıştır. Özellikle Kissinger’ın adından bulunan iki “s” harfi yerine “l” harfinin kullanılarak İngilizcede öldürücü manasına gelen “Killinger” ifadesinin kullanılması ise dikkat çeken noktalardan biri olmuştur. Sayıları 20 kadar olan bir grup genç ise İstiklal Caddesi’nde ABD aleyhinde gösteri yapmıştır. Gençler gösteri sırasında kâğıttan yapılmış bir ABD bayrağını da yakmışlardır.¹¹⁶⁸

Tüm bu olaylar üzerine Kissinger, basına Türk siyasi liderlerinin yeni bir hükümet kuramadığı için ziyaretini iptal ettiğini açıklasa da gerçekte Türkiye’deki Amerikan karşıtlığını daha da körüklememe düşüncesi yer almaktadır.¹¹⁶⁹ Nitekim Kissinger da yıllar sonra kaleme aldığı anılarında Ankara ziyaretini iptal etmesinin nedenini “*Türkiye, yardımın kesilmesini öfke ve rahatlama kombinasyonu ile karşıladı: kilit müttefikimizin öfkesi Amerikan-Türk güvenlik ittifakını bir şantaj biçimine dönüştürmüştü olmalıydı; çünkü Türk imtiyazlarını görüşmek üzere tasarlanan Ankara gezimi ertelememi istemek bahanesi de verdi*” sözleriyle ifade etmiştir.¹¹⁷⁰ 07 Ağustos 1975 tarihinde Devrimci Parti’nin 26 üyesi, İzmir’de ABD Borsası Perakende Mağazası’nı işgal etmişler ve “*Emperyalistler tarafından işgal edilen bir Türk binasını kurtardıklarını*” söylemişlerdir. Bu olay CIA bültenine, silah ambargosu uygulandığı için Türk halkını kapsayan en büyük ABD karşıtı olay olarak geçmiştir.¹¹⁷¹

7.3. Ambargonun Sonuçları

Dış politikasının temel yapı taşlarından biri, gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve askeri yardımlar yapmak olan Amerika, bu politika sayesinde yardım ettiği ülkeleri zamanla kendisine muhtaç hale getirmiş ve olası bir kriz anında bu yardımları tehdit unsuru olarak başarılı bir şekilde kullanmıştır. Böylece ekonomik ve askeri yardımlar bazen sadece iyi niyetle yapılırken, bazen de Amerika’nın baskı ve

¹¹⁶⁸ “ODTÜ Kissinger’a Karşı”, Yankı, S. 191, 11-17 Kasım 1974, s.7-8; “Ankara’da Öğrenci Çatışmasında İki Ağır Yararlı Var”, Milliyet, S.9704, 09.11.1974, s.1,7; “Dışişleri, Ambargoya İlişkin Kararı ‘Yetersiz’ Buldu”, Cumhuriyet, S.18385, 04.10.1975, s.9.

¹¹⁶⁹ “2,500 Turks Protest U.S. Cyprus Policy”, The New York Times, 09.11.1974, p.5.

¹¹⁷⁰ Kissinger, a.g.e., p.236.

¹¹⁷¹ National Intelligence Bulletin, USIB United States Intelligence Board, 16.08.1975, No. 669, CREST, Report, Top Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00975A028000010033-4, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.05.2020. Bkz. EK.3.

sindirme politikasının bir parçası haline gelmiştir. Nitekim 1974 yılında Türkiye'ye uygulanan ambargo bu politikanın bir ürünüdür.

1963-1964 Kıbrıs Krizi, Türkiye'nin güvenlik bağlantılarını çeşitlendirmesine ve Amerika'ya olan bağımlılığını sınırlandırmasını sağlamıştır. 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Çıkartması ise daha şiddetli bir krizi beraberinde getirmiştir. Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması iki ülke arasındaki ilişkilerin kesin olarak zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. 1975'te Türkiye tek taraflı olarak Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, Türkiye'deki Amerikan hava üsleri, deniz tesisleri, erken uyarı radar istasyonları ve istihbarat toplama tesisleri dahil olmak üzere askeri üs ve tesisleri geçici statü adı altında toplamıştır. Ayrıca Türkiye ile Amerika arasındaki temel askeri anlaşmalar da askıya alınmıştır. Ambargo ile Türk-Amerikan ilişkileri bozulmuş ve Türkiye dış politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Satın alınan 200 milyon dolar değerindeki silah ve malzemelerin teslim edilmemesi ise Türkiye'yi zor duruma düşürmüştür. Amerika ile yaşanan bu sorun Türkiye'yi Sovyetler ile ilişkilerini geliştirmeye teşvik etmiştir. Böylece Türkiye, askeri malzemeleri temin ettiği ülkeleri çeşitlendirme ve yerli silah sanayisini geliştirme yoluna gitmiştir. Bütün bu gelişmeler üzerine Amerikan yönetimi olaylara ılımlı yaklaşılmaya başlamış ve 1976'dan itibaren daha yumuşak bir politika izlemiştir. Ancak yaklaşık 3 yıl süren silah ambargosunun Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz etkileri olmuştur.

Amerika Johnson Mektubu'nun ardından ambargo kararıyla Türkiye'yi yeniden hayal kırıklığına uğratmış ve Kıbrıs konusunda ödün vermeye zorlamıştır. Amerika'ya karşı duyulan kızgınlık ve güvensizlik ise iki ülke arasındaki ittifakın boyutunu ciddi anlamda değiştirmiştir. Ambargo kararı Türkler arasında iç işlere müdahale olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu karar aslında Amerika'nın beklediği sonucu doğurmamış aksine Türkiye'deki Amerikan etkisinin azalmasına neden olmuştur. Böylece Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı yükselişe geçmiş ve iki ülke arasındaki ittifak yeniden şekillenmiştir. Üstelik Türkiye'ye silah ambargosu uygulayarak süreci hızlandıran da Amerika'nın ta kendisi olmuştur.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Türk Amerikan ilişkilerini iki ana dönem altında incelemek mümkündür. 1945-1960 yılları kusursuz ittifak dönemi iken, 1960-1980 yılları krizlerin yaşandığı dönem olmuştur. 1945-1960 yıllarında ittifaka zarar verecek herhangi bir gelişme yaşanmamış ve iki ülke arasındaki ittifak pürüzsüz bir şekilde devam etmiştir. 1960'lı yıllara gelinceye kadar sanki Amerika karda yürüyor bizde onun ayak izlerine basarak ilerliyormuşuz gibi bir durum vardır. Yani Türkiye, Amerika'nın izlerini takip ediyor, onun seçtiği yoldan gidiyordu. Bu dönemde Türkiye'nin rol modeli ise Amerika olmuş ve dış politikasını da buna göre şekillendirmiştir. Öyle ki bu dönemde Batı dünyasının simgesi haline gelen NATO'ya üye olmuştur. Bu üyeliğin ardından Amerika'nın yörüngesine iyice giren Türkiye, çeşitli ikili anlaşmalarla, üslerle ve Amerikan personeline tanınan kapitülasyonlara benzer imtiyazlarla ipleri Amerika'nın eline vermiştir. Ancak 1960-1980 Dönemi'ne gelindiğinde her iki taraf için de işler beklenildiği gibi olmamıştır.

U-2 Olayı ve Küba Krizi sırasında Türk halkının Amerika'ya karşı duyduğu düşmanlığın ilk tohumu atılmıştır. Amerika'nın Türkiye'nin yanında olmasının simgesi haline gelen Jüpiterlerin Türkiye'ye danışılmadan sökülmesi Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Üstelik Türkiye, ezeli düşmanı olan Sovyetlere karşı bir pazarlığa kurban gittiği düşüncesine kapılmıştır. U-2 Olayı'nın ve Küba Krizi'nin etkileri daha silinmemişken bir de Johnson Mektubu meselesi ortaya çıkmıştır. Amerika'ya karşı dış politikada izlenen itaatkâr tavır, Johnson Mektubu'nun yıkıcı etkilerinin yavaş yavaş kendini göstermeye başlamasıyla birlikte son bulmuştur. Öyle ki bu mektup Türkiye'de Amerikan karşıtı düşüncelerin ortaya çıkmasında en önemli etkidir. Çünkü Kıbrıs meselesi Türkiye'nin yumuşak karnıdır. Rumların Kıbrıslı Türklere karşı yaptıkları zulümler ve katliamlar Türk halkının sabrını taşırılmış ve Türkiye'de adaya müdahale sesleri yükselmeye başlamıştır. Ancak Türk ordusu o dönemde adaya müdahale edecek güçte değildir. Bu nedenle İnönü Kıbrıs'a çıkarma yapacağı konusunda Amerika'yı bilgilendirmiştir. Şüphesiz İnönü, bu bilgilendirmeyi yaparken Amerika'nın bu müdahaleyi engelleyeceğini tahmin etmiştir. Ancak Amerika'nın bu kadar sert bir üslupla yazılmış bir mektup gönderilebileceğine de ihtimal vermemiştir. Amerika için Kıbrıs'ta önemli olan bölgedeki mevcut durumunun korunmasıdır. Yani her zamanki gibi Amerika'nın kendi menfaatleri ön planda

olmuştur. Ancak ABD'nin hesaba katmadığı şey bu dönemden sonra Türkiye'de yükselen Amerikan karşıtlığı olmuştur. Ülkede 1968 Kuşatma Olayları olarak da bilinen olaylar cereyan etmiştir; ikili anlaşmaların, üslerin varlığı sorgulanmaya başlamıştır. Barış Gönüllüleri, Amerikan askerleri ve personelleri ülkede istenmemiştir. Böylece Amerikan karşıtı gösterilerin zirvesi olan Komer Olayı 1969 yılında vukuu bulmuştur. Aslına bakılırsa Komer Olayı'nın meydana gelmesinde Johnson'un da payı vardır. Çünkü Amerikalılara karşı protesto ve mitinglerin yapıldığı bir dönemde büyükelçi olarak "*Vietnam Kasabı*" olarak ün yapmış birinin gönderilmesi Türk halkına karşı meydan okumaktır. Nitekim ODTÜ'lü öğrenciler Komer'in arabasını yakarak bu meydan okumaya karşılık vermiştir. Bu dönemde 6. Filo'ya mensup erler 1950'li yıllarda olduğu gibi sevinç ve coşkuyla değil kinle ve nefretle karşılanmıştır. Bazılarının yüzüne mürekkep atılırken bazıları da denize atılmıştır. Böylece Filo emperyalizmin bekçisi olarak ilan edilmiş ve protestolarla karşılanmıştır. Olaylar bununla da sınırlı kalmamıştır. Amerikalılara ait kurum ve kuruluşlar zaman zaman gençlerin hedefi haline gelmiştir. Bu kuruluşların camları kırılmış, buralara molotof kokteylleri atılmıştır. Bununla birlikte meydanlarda sık sık Amerikan bayrağı da yakılmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde ise Amerikan karşıtlığı ülkeyi iyice etkisi altına almıştır. Solcu öğrenciler Amerikan kurum ve kuruluşlarını bombalamaya başlamış hatta Amerikalı askerler kaçırılmıştır. Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken Amerika ise uyuşturucudan muzdaripti. Öyle ki Amerika'da uyuşturucu ile mücadele seçim propagandaları olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu kapsamda Nixon uyuşturucunun kaynağı olarak Türkiye'yi görmüş ve Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklamayı vaad etmiştir. Seçimi kazandıktan sonra Demirel Hükümeti'ne yasak konusunda baskı yapan Nixon umduğunu bulamamıştır. Demirel Hükümeti yasak konusunda tüm baskılara direnmiş ve haşhaş ekim alanını sınırlamakla yetinmiştir.

Amerika'nın istediklerini elde etmekte zorlanmaya başladığı ve Türkiye'de şiddetin yoğunlaştığı bu dönemde ordu, hükümete muhtıra vermiştir. Böylece Demirel Hükümeti istifa etmiş ve Erim Hükümeti başa geçmiştir. 12 Mart Muhtırası olarak tarihe geçen bu olay Türkiye'de yeni bir dönemin ise başlangıcı olmuştur. İlk bakışta muhtıradaki solcuların payı olduğu düşünülse de çok geçmeden gerçek anlaşılmıştır. 1960 Dönemi'nde Amerikan karşıtı yazılarıyla gündeme gelen gazeteciler, mitingler

ve protestolar yapan solcular tutuklanmaya başlamıştır. Hatta aralarında idam edilenler dahi olmuştur. ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve Amerikan karşıtı yayınlar yasaklanmıştır. Erim Hükümeti'nin ilk icraatı ise Amerikan Hükümeti'nin çok istediği haşhaş ekim yasağını getirmek olmuştur. Bu dönemde muhtıra öncesi görülen Amerikan karşıtlığından eser kalmamıştır. Bütün bunlar muhtıranın arkasında Amerika'nın yer aldığı fikrini destekler niteliktedir. Zaten bu durum dönemin Amerikan belgelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Muhtıranın etkisi ise kısa sürmüştür. Ecevit'in iktidara gelmesiyle birlikte Türk halkının ekonomik anlamda sıkıntıya düşmesine neden olan haşhaş ekim yasağı kaldırılmıştır. 1974 yılında ise Kıbrıs konusu tekrar gündeme gelmiş ve Türkiye adaya müdahale etmiştir. Amerika ise Türkiye'nin bu hareketine karşılık silah ambargosu uygulamıştır. Aslında silah ambargosunun bahanesi olarak Kıbrıs müdahalesi öne sürülmüştür. Ambargo kararının arkasında yatan temel neden ise haşhaş ekim yasağının kaldırılmasından duyulan kızgınlıktır ve Türkiye'yi cezalandırma isteği vardır. Ancak Amerika'nın bu uygulaması Amerikan karşıtı söylemlerin tekrar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece ülke genelinde yeniden etkisini gösteren karşıtlık 1980 Darbesi'ne kadar devam etmiştir.

1960'lı yılların ardından Türkiye Batı'da Amerikan karşıtı ülkelerin başında yer alırken Türk halkı da uluslararası kaynaklarda en Amerikan karşıtı millet olarak geçmektedir. Akıllara şu soru gelmektedir: 1950'lerde zirve noktasına ulaşan Amerikan dostluğu, büyük müttefik inancı nasıl oldu da birdenbire yerini düşmanlığa bırakmıştır? Bu sorunun cevabı 1960-1980 Dönemleri arasında dış politikada alınan kararlarda saklıdır.

Sonuç olarak Amerika'ya duyulan öfke ve nefret sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. İnsanların bakış açıları hızla değişmiş, olayları farklı yönlerden ele almaya başlamışlardır. Tek bir devlete bağlı olmanın, onun politikalarının körü körüne uygulanmanın ne kadar yanlış olduğu Küba Bunalımı, Kıbrıs Krizi, haşhaş meselesi gibi birçok konuda ortaya çıkmıştır.

1960'lı ve 1970'li yıllara damgasını vuran Amerikan karşıtlığı daha çok mitingler ve protestolar şeklinde etkisini göstermiştir. Sol görüşlü öğrenciler tarafından yapılan gösteriler zaman zaman dünya basınında yer almış ve geniş yankı uyandırmıştır. Öğrencilerin protestoları ise gün geçtikçe eylemlere dönüşmüş ve

şiddetin dozu giderek artmıştır. Öyle ki başta Türkiye'deki Amerikan kurum ve kuruluşları olmak üzere ülkedeki Amerikan askerleri de olaylardan nasibini almıştır. Ancak bu nokta da şunu da unutmamak gerekir ki yapılan eylemler doğrudan doğruya Amerikan halkını hedef almamıştır. Türk gençliğinin bu dönemdeki gayesi emperyalizmi ve onun savunucusu olarak gördükleri Amerika'yı Türkiye'den atmak olmuştur. Amerika ise gerek dış politikasıyla gerekse Türkiye'ye karşı uyguladığı yaptırımlarla ve cezalarla bu süreci istemeden de olsa hızlandırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının fitilini Amerika bizzat kendisi ateşlemiştir. Böylece dünyanın dört bir yanında “*Kahrolsun Amerika*” sloganları ile karşılaştıkları ülkeler arasında yıllardır dost ve müttefik oldukları Türkiye de katılmıştır. Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı ise sadece solcu üniversite gençliği arasında değil siyasiler, aydın kesim, köylüler gibi toplumun hemen hemen her kesiminde bariz bir şekilde görülmeye başlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**A. P. Kongresinde Başbakanın Dış Politika İle İlgili Demeci**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 26, Ankara 1966.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Başbakan Süleyman Demirel’in 17. Basın Toplantısı**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 65, Ankara 1970.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Başbakanın Gazetecilerle Yaptığı Toplantı**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 19, Ankara 1966.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 65, Ankara 1970.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Başbakanın Tercüman Gazetesine Demeci**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 28, Ankara 1967.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Demirel’in 11. Basın Toplantısı**”, Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 48, Ankara 1968.

The Department of State Bulletin, “**President Ford Vetoes Two Versions Of Bill Restricting Aid To Turkey**”, Government Printing Office, C. LXXI, No. 1846, Washington 1974.

CSTD, C.XXXIII, Dönem:1, Toplantı:5, 07.02.1966 tarihli 44. Birleşimden 07.07.1966 tarihli 85. Birleşime kadar.

CSTD, C.XLII, Dönem:1, Toplantı:6, 77. Birleşim, 27.06.1967, ss.18-20.

CSTD, C.LXIII, Toplantı:10, 33. Birleşim, 31.01.1971, s.635-636.

CSTD, C.III, Toplantı:11, 35. Birleşim, 22.02.1972, s.427.

CSTD, C.XVIII, Toplantı:14, 14. Birleşim, 17.12.1974, s. 324.

MMTD, C.VIII, Dönem:1, Toplantı:1, 135. Birleşim, 24.10.1962, ss.246-247.

MMTD, C.X, Dönem:1, Toplantı:2, 09.01.1963, 27. Birleşim, ss.628-649.

MMTD, C.XXX, Dönem:1, Toplantı:3, 17.06.1964, 107. Birleşim, ss.599-618.

MMTD, C.XXXII, Dönem:1, Toplantı:3, 130. Birleşim, 03.09.1964, s.277-278.

MMTD, C.I, Dönem:2, Toplantı:1, 07.11.1965 tarihli 7. Birleşimden 09.11.1965 tarihli 9. Birleşime kadar.

MMTD, C.IV, Dönem:2, Toplantı:1, 55. Birleşim, 24.02.1966, ss.461-490.

MMTD, C.XI, Dönem:2, Toplantı:2, 04.01.1967 tarihli 28. Birleşimden 05.01.1967 tarihli 29. Birleşime kadar.

MMTD, C.XIII, Dönem:2, Toplantı:2, 17.02.1967 tarihli 56. Birleşimden 18.02.1967 tarihli 57. Birleşime kadar.

MMTD, C.XVI, Dönem:2, Toplantı:2, 84. Birleşim, 12.04.1967, ss.51-78.

MMTD, C.XXVI, Dönem:2, Toplantı:3, 50. Birleşim, 24.02.1968, ss.342-360.

MMTD, C.XXXIV, Dönem:2, Toplantı:4, 56. Birleşim, 19.02.1969, ss.39-75.

MMTD, C.II, Dönem:3, Toplantı:1, 29. Birleşim, 22.01.1970, s.291-292.

MMTD, C.VIII, Dönem:3, Toplantı:1, 133. Birleşim, 24.07.1970, s.627-628.

MMTD, C.XII, Dönem:3, Toplantı:2, 70. Birleşim, 12.03.1971, s.236.

MMTD, C.XIV, Dönem:3, Toplantı:2, 18.02.1971 tarihli 116. Birleşimden 21.06.1971 tarihli 117. Birleşime kadar.

MMTD, C.XV, Dönem:3, Toplantı:2, 122. Birleşim, 30.06.1971, s.70.

MMTD, C.VI, Dönem:4, Toplantı:1, 104. Birleşim, 02.07.1974, s.347.

MMTD, C.IX, Dönem:4, Toplantı:2, 20.02.1975 tarihli 43. Birleşimden 21.02.1975 tarihli 44. Birleşime kadar.

MMTD, C.XII, Dönem:4, Toplantı:2, 88. Birleşim, 12.06.1975, s.579-580.

T.C. Resmî Gazete, S.14997, 05.09.1974.

TBMM Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, toplantı:13, 3. Birleşim, 20.07.1974, s.28.

2. Belgeseller

BİRAND, Mehmet Ali, “12 Mart Belgeseli (6. Bölüm)”, 32. Gün Arşivi, 04.03.2019.

YALÇIN, Soner, “**Oradaydım**”, Oda TV, 06.01.2020.

3. Gazeteler

Cumhuriyet

Daily Press

Hürriyet

Lubbock Avalanche Journal

Milliyet

Spokane Daily Chronicle

Telegraph-Forum

Tercüman

The Akron Beacon Journal

The Atlanta Journal and Constitution

The Baltimore Sun

The Capital Journal

The Courier-Journal

The Daily Telegram

The Evening Standard

The Guardian

The Lincoln Star

The Los Angeles Times

The Montgomery Advertiser

The New York Times

The Pensacola News Journal

The Sacramento Bee

The Shreveport Times

The Sunday Times

The Times

Ulus

Vatan

4. Süreli Yayınlar

Akis

ANT

Aydınlık Sosyalist Dergisi

Dönüşüm

Emek

Forum

Kim Haftalık Haber Dergisi

Kim Ortanın Solu Dergisi

Türk Solu

Yankı

Yön

Zincirli Hürriyet

5. Araştırma İnceleme Eserleri

ADAMS, Thomas W., COTTRELL, Alvin J., **Cyprus Between East And West**, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1968.

AHMAD, Feroz **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yay., (11. bs.), İstanbul 2012.

AKALIN, Cüneyt, **ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989)**, Kaynak Yay., İstanbul 2011.

Anti-Americanism: History, Causes, Themes, Causes And Sources, Vol. 1, (Ed. Brendon O'Connor), Greenwood World Publishing, Oxford 2007.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 4: Yeni demokrasi yeni arayışlar (1960-1965)**, Bilgi Yay., (2. bs.), Ankara 1985.

ARMAOĞLU, Fahir, **“Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1997”**, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (Yay. Haz. İsmail Soysal), TTK Yay., Ankara 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.YY Siyasi Tarihi (1914-1995)**, (Ed. M. Murtaza Özeren), Kronik Yay., (25. bs.), İstanbul 2018.

ARMAOĞLU, Fahir, **Türk Amerikan İlişkileri (1919-1997)**, Kronik Yay., İstanbul 2017.

ATAÖV, Türkkaya, **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu**, Doğan Yay., Ankara 1970.

AYDIN, Suavi, TAŞKIN, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul 2014.

BAL, İdris, **"Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkileri"**, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi, (C. 2), (Ed. Mustafa Bıyıklı), Gökkubbe Yay., İstanbul 2008.

BALL, George, **The Past Has Another Pattern: Memoirs**, W.W. Norton And Company, New York 1982.

BATUR, Muhsin, **Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yay., (3. bs.), İstanbul 1985.

Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı), (Haz. Fahir Armaoğlu), TTK Yay., Ankara 1991.

Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, (Başbakanlığın Emri İle Bakanlıklar Arası Bir Kurul Tarafından Hazırlanmıştır), Ankara 1973.

BİRAND, Mehmet Ali, **Diyet (Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980)**, Milliyet Yay., (7. bs.), İstanbul 1990.

BODUR, Harun, **Kronolojik 20. YY Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2013.

BÖLÜKBAŞI, Süha, **The Superpowers And The Third World: Turkish-American Relations And Cyprus**, Exxon Education Foundation Series On Rhetoric And Plitical Discourse, Vol. 15, Lanham, New York And London: University Press of America, Co-Published With The Miller Centre, University of Virginia 1988.

CEM, İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yay., (3. Bs.), İstanbul 1993.

CHOMSKY, Noam, HERMAN, Edward S., **The Washington Connection And Third World Fascism**, South End Press, Boston 1979.

ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, **Anılarım**, (Yay. Haz. Tanju Cılızoğlu), Yılmaz Yay., (3. Bs.), İstanbul 1990.

ÇAĞRI, Erhan, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Altınbaş Üniversitesi Yay., (2. bs.), Ankara 2018.

ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1975.

FİCH, Christian, **“Two Nations Divided By Common Values: French National Habitus And The Rejection Of Amerikan Power”**, Unpublished PhD Thesis, Centre For The Study Of Europe Department Of International Culture And Communication Studies, Copenhagen 2009.

GARAUDY, Roger, **Amerikan Efsanesi: ABD’nin Dünyayı Yönetme Felsefesi**, Türk Edebiyat Vakfı, Ankara 2002.

GARTHOFF, Raymond L., **Reflections On The Cuban Missile Crisis**, The Brookings Institution, Washington D.C. 1989.

Geçiş Sürecinde Türkiye, (Der. İrvın C. Schink ve E. Ahmet Tonak), C. 2, Belge Yay., İstanbul 1990.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **“NATO, USA And Turkey”**, Turkey’s Foreign Policy In Transition: 1950-1974, (Ed. Kemal Karpaz), Brill Academic Publishers, Leiden 1975.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, (10.bs.), Ankara 2014.

GÜLTEKİN, Mücahit, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Psikolojisi**, Pınar Yay., İstanbul 2017.

HARRİS, George S., **Trouble Alliance**, Washington, D.C, 1972.

HART, Parker T., **Two NATO Allies At The Threshold Of War**, Duke University Press, Durham And London 1990.

HENZE, Paul B., **Türkiye ve Atatürk’ün Mirası**, (Çev. Orhan Azizoğlu), Kömen Yay., Konya 2003.

HOLLANDER, Paul, **Anti-Americanism: Critiques at Home and Abroad 1965-1990**, Oxford University Press, New York 1992.

JENKS, Leland Hamilton, **Our Cuban Colony: A Study In Sugar**, Vanguard Press, Vanguard Press, New York 1928.

KEKEÇ, Ahmet, **Cumhuriyet Apartmanı**, Motto Yay., İstanbul 2017.

KEOHANE, Robert O., KATZENSTEIN, Peter. J., “**Varieties Of Anti-Americanism: A Framework For Analysis**”, Anti-Americanism in World Politics, (Eds. Peter. J. Katzenstein and Robert O. Keohane), Cornel University Press, Ithaca and London 2006.

KİSSİNGER, Henry, **Years of Renewal: The Concluding Volume of His Classic Memoirs**, Simon&Schuster, New York 1999.

KOÇAŞ, Sadi, **12 Mart Anıları**, Cem-May Dağıtım Yay., İstanbul 1978.

KURTCEPHE, İsmail, BEDEN, Aydın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Eğitim Yay., (5. bs.), Konya 2015.

LARREBEE, F. Stephen, **Troubled Partnership: U.S.-Turkish Relations In An Era Of Global Geopolitical Change**, RAND Corporation, Santa Monica 2010.

LEWIS, Geoffrey, **Modern Turkey**, Ernest Bern, London 1974.

MCGHEE, George, **ABD-TC-NATO-Ortadoğu**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Bilgi Yay., Ankara 1992.

MONTEAGLE, Stearns, **Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, And Cyprus**, Council On Foreign Relations Press, New York 1992.

NASH, Philip, **The Other Missiles Of October: Eisenhower, Kennedy, And The Jupiters 1957-1963**, The University Of North Carolina Press, London 1997.

ORKUNT, Sezai, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yay., İstanbul 1978.

ÖZATA, Murat, **Türk Amerikan İlişkileri (1971-1984): Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttefikliğin Buhran Yılları**, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2017.

ÖZBALKAN, Müslim, **Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri**, Ant Yay., İstanbul 1970.

Özdemir, Hikmet, **Siyasal Tarih (1960-1980)**, Cem Yay., İstanbul 1992.

ÖZKAN, Abdullah, **Türkiye’deki Amerika**, Emre Yay., İstanbul 1993.

PEHLİVANOĞLU, A. Öner, **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye**, Kastaş Yay., İstanbul 2003.

RUSTOW, Dankwart A., **Turkey, America’s Forgotten Ally**, Council On Foreign Relations Press, New York 1989.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Yay., (5. bs.), Ankara 1996.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, İmge Yay., Ankara 2016.

SOROS, George, **The Bubble of American Supremacy: Correcting the Misuse of American Power**, Public Affairs, Phoenix 2004.

ŞAHİN, Haluk, **Johnson Mektubu**, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2019.

The Taste Of Freedom: The Birth Of The Turkish Republic Of Northern Cyprus In Historical Perspective, Turkish Cypriot Human Rights Committee, January 1984.

TODD, Emmanuel, **Apres L’empire: Essai Sur La Decomposition Du Systeme Americain**, Gallimard Éditions 2002.

TUNÇKANAT, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askerî, Siyasi)**, Ekim Yay., Ankara 1970.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Ed. Baskın Oran), C. 1: 1919-1980, İletişim Yay., (15. bs.), İstanbul 2009.

TÜRKMEN, Füsün, **Kırılğan İttifaktan “Model Ortaklığa” Türkiye ABD İlişkileri**, Timaş Yay., İstanbul 2012.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, (4. bs.), İstanbul 1995.

USLU, Nasuh, **Çatlak İttifak: 1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri**, Nobel Yay., Ankara 2016.

USLU, Nasuh, **Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yay., Ankara 2000.

ÜSTÜN, Nevzat, **Türkiye’deki Amerika**, (2. Bölüm), Var Yay., İstanbul 1968.

VALİ, Ferenc Albert **Bridge Across The Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey**, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1971.

YAVUZ, Turan, **Satılık Müttefik: Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye**, Doğan Yay., İstanbul 1999.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Ümit Yay., Ankara 1995.

YILMAZ, Sait, **Türkiye’deki Amerika: İkili İlişkiler ve ABD’nin Örtülü Operasyonları**, Kaynak Yay., (2. bs.), Ankara 2017.

6. Makaleler

Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (11-13 Aralık 2014: Gazimağusa), (Yay. Haz. Duygu Türker) Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, ss.13-20.

ALKAN, Mehmet Ö., “Kore’de Birleşen Kıbrıs’ta Ayrılan Yollar: Türkiye’de Amerikan İmajının Değişimi (1945-1980)”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 118, Ekim 2003, ss.54-57.

ATMACA, Ayşe Ömür, “The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years”, All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, Vol. 3, No. 1, January 2014, pp. 19-34.

BERNSTEIN, Barton J., “The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?”, Political Science Quarterly, Vol. 95, No. 1, Spring 1980, pp. 97-125.

BİLGİÇ, Tuba Ünlü, “The Roots of Anti-Americanism in Turkey 1945-1960”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.72, 2015, ss.251-280.

CEASER, James W., “A Genealogy Of Anti-Americanism”, The Public Interest, No. 154, Summer 2003, pp.3-18.

CEASER, James W., “Amerikan Karşıtlığının Kısa Tarihi”, The Public Interest, SUMMER 2003, pp.3-12.

CRİSS, Nur Bilge, **“A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case”**, The Journal of American History, Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue, September 2002, pp.472-484.

CRİSS, Nur Bilge, **“Strategic Nuclear Missiles In Turkey: The Jupiter Affair 1959–1963”**, Journal of Strategic Studies, Vol. 20, No. 3, September 1997, pp. 97-122.

ÇAĞRI, Erhan, **“Türkiye ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış”**, Türkler Ansiklopedisi, C.17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 209-223.

DETTKE, Dieter, **“Why Does The World Hate America?”**, A Symposium Of Views, The Magazine Of International Economic Policy, Winter 2003, pp.24-30.

EMİROĞLU, Atiye, **“Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme”**, Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 15, 2016, ss.1-22.

ERTEM, Barış, **“12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”**, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C. 8, S. 14, Nisan 2018, ss.655-676.

FRIEDMAN, Max Paul, **“Anti-Americanism And U.S. Foreign Relations”**, Diplomatic History, Vol. 32, No. 4, Special Forum With Environmental History, September 2008, pp.497-514.

GRİGORİADİS, Ioannis N., **“Friends No More? The Rise Of Anti-American Nationalism In Turkey”**, Middle East Journal, Vol. 64, No. 1, Winter 2010, pp. 51-66.

GUNTER, Michael M., **“The U.S-Turkish Alliance In Disarray, World Affairs”**, Vol. 167, No. 3, Winter 2005, pp.113-123.

GÜLEN, Ahmet, **“Nihat Erim Hükûmetleri’nin Haşhaş Politikası”**, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), S. 30, Güz 2019, ss. 363-389.

GÜNEY, Aylin, **“An Anatomy Of The Transformation Of The US–Turkish Alliance: From ‘Cold War’ To ‘War On Iraq’”**, Turkish Studies, Vol. 6, No. 3, 2005, pp.341-359.

GÜNEY, Aylin, **“Anti-Americanism In Turkey: Past And Present”**, Middle Eastern Studies, Vol. 44, No. 3, May 2008, pp.471-487.

HAMILTON, Lee, **“Why Does The World Hate America?”**, A Symposium Of Views, The Magazine Of International Economic Policy, Winter 2003, pp.24-30.

HARRİS, George S., **“The View From Ankara”**, The Wilson Quarterly (1976-), Vol. 6, No. 5, Special Issue (1982), pp. 126-135.

ISYAR, Ömer Gökse, **“An Analysis Of Turkish-American Relations From 1945 To 2004: Initiatives And Reactions In Turkish Foreign Policy”**, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol. 4, No. 3, Fall 2005, pp.21-52.

JOHNSON, Lyndon B., INONU, Ismet, **“President Johnson And Prime Minister Inonu: Correspondence Between President Johnson And Prime Minister Inonu, June 1964, As Released By The White House, January 15, 1966”**, Middle East Journal, C. 20, No. 3, Summer 1966, pp. 386-393.

JR., H. W. Brands, **“America Enters the Cyprus Tangle, 1964”**, Middle Eastern Studies, C. 23, No. 3, July 1987, pp.348-362.

KARAGÖZ, Murat, **“US Arms Embargo Against Turkey- After 30 Years An Institutional Approach Towards US Policy Making”**, PERCEPTIONS: Journal of International Affairs, C. 9, S. 4, Winter 2004-2005, pp.107-130.

KROES, Rob, **“European Anti-Americanism: What’s New?”**, The Journal of American History, Vol. 93, No. 2 September 2006, pp.417-431.

MİLLER, Linda K., MCAULIFF, Mary, **“The Cuban Missile Crisis”**, OAH Magazine of History, Vol. 8, No. 2, Rethinking the Cold War (Winter, 1994), pp. 24-41.

O'CONNOR, Brendon, **"A Brief History Of Anti-Americanism: From Cultural Criticism To Terrorism"**, Australasian Journal Of American Studies, Vol. 23, No. 1, July 2004, pp.77-92.

SAYARI, Sabri, **"Political Violence And Terrorism In Turkey, 1976–80: A Retrospective Analysis"**, Terrorism and Political Violence Journal, Vol. 22, Issue 2, 2010, pp.198-215.

SPAIN, James W., **"The United States, Turkey and the Poppy"**, Middle East Journal, Vol. 29, No. 3, Summer 1975, pp. 295-309.

STIVACHTIS, Yannis A., **"Understanding Anti-Americanism"**, Research Institute For European And American Studies, No. 109, May 2007, p.1-16.

TÜRKMEN, Füsun, **"Anti-Americanism As A Default Ideology Of Opposition; Turkey As A Case Study"**, Turkish Studies, Vol. 11, No. 3, September 2010, pp. 329-345.

ÜSKÜPLÜ, Serdar, **"Küçük Amerika Sürecinin 70 Yılı: Birinci Bölüm 1946-1980"**, Teori, S.320, Eylül 2016, ss.63-73.

VEDRINE, Hubert, **"On Anti-Americanism"**, The Brown Journal Of World Affairs, Vol. 10, No. 2, Winter/Spring 2004, pp.117-121.

WINDLE, James, **"Preventing The Diversion Of Turkish Opium"**, Security Journal, Vol. 29, 2016, pp. 213-227.

ZAKARIA, Fareed, **"Hating America"**, Foreign Policy, No. 144, September-October 2004, pp.47-49.

7. Tezler

ACAR, Güney, **"Türkiye’de 1960-1980 Yıllarında Anti-Amerikanizm’in Yükselişi"**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

ASMA, Gizem, **“Anti-Americanism In Turkey: A Comparison Of Bush And Obama Periods”**, Unpublished Master’s Thesis, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences Of, Ankara 2013.

8. Elektronik Kaynaklar

“Interview with Ambassador Kenton W. Keith”, Library of Congress, Digital ID: <http://www.loc.gov/item/mfdipbib001572>, Date Of Access: 05.05.2020.

“Johnson Mektubu”, 01 Mayıs 1998, Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

“Turkey: Anti-Americanism Appears To Be Spreading As A Result Of The Cyprus Dispute”, CIA, Central Intelligence Bulletin, 21.04.1964, CREST, Top Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00975A007600290001-6, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

“Turkey-Military Aid Embargo (7)”, John Marsh Files, 1974-77, Box 42, Gerald R. Ford Presidential Library & Museum, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

“What Is Nato?”, North Atlantic Treaty Organization, Digital ID: <https://www.nato.int/>, Date Of Access: 29.02.2020.

Barry Rubin, **“Understanding Anti-Americanism”**, Foreign Policy Research Institute, 16.10.2004, Digital ID: <https://www.fpri.org/>, Date Of Access: 17.03.2020.

Congressional Record, **“Authorizing Further Suspension Of Prohibitions Against Military Assistance To Turkey”**, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, Place: The House Of Representatives, 26.07.1975, 94th Congress, 1st Session, Vol. 121, Pt. 19, 22.07.1975-26.07.1975, Washington D.C., U.S. Government Publishing Office, p.24484, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 05.05.2020.

Congressional Record, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, The Turkish Arms Embargo, 95th Congress, 2nd Session, Vol. 124, Pt.17, 21.07.1978-31.07.1978, U.S. Government Publishing Office, Washington D.C., Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 20.05..2020.

Congressional Record-Extensions of Remarks, John Brademas, “**The Cyprus Problem: Us Foreign Policy & The Role Of Congress**”, Proceedings of Congress and General Congressional Publications, 28.07.1997, 105th Congress, 1st Session, Vol. 143, Issue 108, Washington D.C., U.S. Government Publishing Office, p.E1538, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 24.04.2020.

Cristopher Klein, “**10 Things You May Not Know About the Cuban Missile Crisis**”, History Channel, 16.10.2012, Digital ID: <https://www.history.com/>, Date Of Access: 24.02.2020.

Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training, Interview With Myles Greene, 22.02. 2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01>, Date Of Access: 05.06.2020.

Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1990, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06>, Date Of Access: 09.06.2020.

Henry A. Kissinger, Subject: Turkish Opium Production, National Security Decision Memorandum 267, 23.08.1974, National Security Council, Washington D.C., Declassified, Gerald R. Ford Presidential Library, p.1, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 10.05.2020.

<http://www.oxforddictionaries.com/>, Date Of Access: 13.06.2019.

<https://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 25.11.2016.

John K.Cooley, “**Turks Affirm NATO Link Despite U.S. Friction**”, CIA, 28.03.1971, CREST, NSPR, Doc. No.: CIA-RDP80-01601R000800230001-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 15.04.2020.

Joint Statement Following Discussions With Prime Minister Erim of Turkey, 22.03.1972, Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1972, U.S. Government Printing Office, Washington 1974, s.460, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 24.04.2020.

LONGINES-WITTNAUER WITH SELIM SARPER, Chronoscope, Columbia Broadcasting System, New York 1954, Digital ID: <https://search.alexanderstreet.com/>, Date Of Access: 05.03.2020.

Memorandum From The President's Assistant For National Security Affairs (Kissinger) To President Ford, Subject: Turkish Opium, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 208, Washington, 21.08.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.05.2020.

Memorandum of Conversation President Gerald R. Ford, Amb. William B. Macomber, Subject: Cyprus, Place: The Oval Office, 07.01.1975, Box 8, The White House, Washington D.C., Nodis, Gerald R. Ford Presidential Library, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 20.05.2020.

Memorandum of Conversation, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 233, Washington, 31.07.1975, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 05.05.2020.

Moises Naim, *“Why The World Loves To Hate America”*, **Financial Times**, 07 Aralık 2001, Digital ID: <https://carnegieendowment.org/>, Date Of Access: 12.06.2019.

National Intelligence Bulletin, USIB United States Intelligence Board, 16.08.1975, No. 669, CREST, Report, Top Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00975A028000010033-4, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access:

Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, **Public Papers of The Presidents of the United States**, Harry S. Truman, 1947, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1963, Digital ID: <https://www.govinfo.gov/>, Date Of Access: 17.03.2020.

Rescission Of The Opium Poppy Growing Ban By Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 09.09.1974, Report No B-173123, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/210/200490.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

Robert M. Fresco, “**Yanks In Turkey: A Problem of Visibility**”, CIA, 28.03.1971, CREST, NSPR, Doc. No.: CIA-RDP80-01601R000800230001-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 15.04.2020.

Subject: Turkish Opium Poppy Ban, Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Document 206, Washington, 16.07.1974, Office Of The Historian, Digital ID: <https://history.state.gov/>, Date Of Access: 21.03.2020.

Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 12.04.1974, Subject: Background For Secretary’s Discussion With Turkish Foreign Minister, National Archives, Record Group 59, Central Foreign Policy Files, 1974, Secret, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 15.03.1974, Subject: Turkish Media Coverage Of Visit By Congressmen Wolff And Rangel On Opium Issue, National Archives, RG59, Central Foreign Policy Files, 1974, Limited Official Use, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

Telegram From Amembassy Ankara to Secretary State Washington, 25.08.1975, Subject: Turkish Weekend Press Roundup, National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975, Unclassified. Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

Telegram From Amembassy Ankara To State, 01.03.1974, Subject: Meeting With Fonmin On Opium Situation, National Archives, RG59, Central Foreign Policy Files, 1974, Confidential, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.02.1975, Subject: Suspension of Military Assistance To Turkey, National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975, Confidential, Digital ID: <http://aad.archives.gov>, Date Of Access: 28 Mayıs 2020.

The Cyprus Situation, Intelligence Memorandum, CIA, 23.11.1967, CREST, IM, Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00826A002900400001-0, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

The President's Daily Brief 1969-1977, CIA, 16.08.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014877, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 23.02.2020.

The President's Daily Brief, CIA, 01.10.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014916, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.05.2020.

The President's Daily Brief, CIA, 05.02.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006007934, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 23.02.2020.

The President's Daily Brief, CIA, 28.07.1975, FOIA, Top Secret, Doc. No.: 0006014860, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 23.02.2020.

The President's Intelligence Review, Central Intelligence Agency (CIA), 22-24.04.1964, FOIA, Secret, Doc. No.: 0005959134, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

The World Heroin Problem, H. Res. 109, 92th Congress 1st Session, 27.05.1971, U.S. Government Printing Office, Washington 1971, CREST, Report, Doc. No.: CIA-RDP73B00296R000300060002-1, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 17.04.2020.

The World On The Brink John. F. Kennedy and The Cuban Missile Crisis Thirteen Days In October 1962, John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Digital ID: <https://microsites.jfklibrary.org/cmcc/>, Date Of Access: 10.01.2020.

Turkish Reaction To President Johnson's Letter To Prime Minister İnonü, CIA, Intelligence Information Cable, 06.06.1964, FOIA, Secret, Doc. No.: 0000615268, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.03.2020.

United States Economic Assistance To Turkey, Report Of The Congress, U.S. Government Accountability Office, 16.09.1974, Report No B-125085, Washington D.C., Digital ID: <https://www.gao.gov/assets/200/199895.pdf>, Date Of Access: 09.06.2020.

Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01>, Date Of Access: 10.06.2020.

EKLER

EK: 1

NATIONAL SECURITY COUNCIL
WASHINGTON, D.C. 20506

~~SECRET (GDS)~~

August 23, 1974

National Security Decision Memorandum 267

TO: The Secretary of The Treasury
The Secretary of Defense
The Attorney General
The Deputy Secretary of State
The Administrator, Agency for International
Development

SUBJECT: Turkish Opium Production

The President has reviewed the Interdepartmental Group memorandum of July 13, 1974, as well as the agency views submitted separately. He has instructed that the United States take the following steps in response to the recent decision by the Government of Turkey to lift its ban on opium production:

1. Enter into discussions with the Government of Turkey and relevant United Nations agencies on specific measures to prevent opium smuggling. Our major objectives in these discussions will be that the Turkish Government:

--severely restrict acreage in the first year and expand only as controls are proven to be effective;

--immediately experiment with, and ultimately shift to, more controllable agricultural and technological processes for the production of opium;

--design, install and implement a stringent control system.

~~SECRET (GDS)~~

DECLASSIFIED

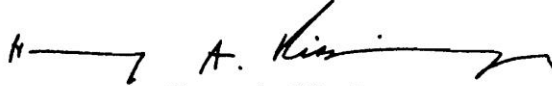
Authority NSC Letter, 4/16/96By LT NLF Date 4/7/97

Kaynak: Henry A. Kissinger, Subject: Turkish Opium Production, National Security Decision Memorandum 267, 23.08.1974, National Security Council, Washington D.C., Declassified, Gerald R. Ford Presidential Library, p.1, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 10.05.2020.

~~SECRET (GDS)~~

-2-

2. Make clear to the Turkish Government that suspension of all US economic and military assistance to Turkey is required under Section 481 of the Foreign Assistance Act if it is determined that the Turkish Government has failed to take adequate steps to prevent narcotic drugs produced in Turkey from unlawfully entering the United States.

Henry A. Kissinger

cc: The Director, Office of Management
and Budget
The Director of Central Intelligence
The Chairman, Joint Chiefs of Staff
The Director, Domestic Council
The Director, United States Information
Agency

~~SECRET (GDS)~~

Kaynak: Henry A. Kissinger, Subject: Turkish Opium Production, National Security Decision Memorandum 267, 23.08.1974, National Security Council, Washington D.C., Declassified, Gerald R. Ford Presidential Library, p.2, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/>, Date Of Access: 10.05.2020.

EK: 2

AIR FORCE Sergeants Association

INTERNATIONAL HEADQUARTERS, POST OFFICE BOX 31050, WASHINGTON, D.C. 20031

15 September 1975

The Honorable Ray J. Madden
 Chairman, Committee on Rules
 U. S. House of Representatives
 Washington, D. C. 20515

Dear Congressman Madden:

We are vitally concerned with the health, morale and welfare of the thousands of enlisted men and women and their dependents currently serving at various installations throughout Turkey.

We fear additional hardships, suffering and possible harrassment will prevail for our military people and their families should the arms embargo continue.

We would urge immediate action be taken to approve Senate Bill 2230 in the interest of National Security and for the protection of our dedicated Americans in Turkey.

Yours in dedication and service,

Donald L. Harlow
 Donald L. Harlow, CMSAF, Ret.
 Director of Legislation

Kaynak: "Turkey-Military Aid Embargo (7)", John Marsh Files, 1974-77, Box 42, Gerald R. Ford Presidential Library & Museum, Digital ID: <https://www.fordlibrarymuseum.gov>, Date Of Access: 10.05.2020.

EK: 3

Approved For Release 2007/03/08 : CIA-RDP79T00975A028000010033-4

25X1

National Intelligence Bulletin

August 16, 1975

TURKEY

Small groups of radical leftists plan to organize anti-US and anti-NATO demonstrations this weekend in the Turkish cities of Izmir, Ankara, and Istanbul. The leftists are seeking to create the impression there is widespread anti-US sentiment in Turkey. Turkish authorities have already sent combat units to Ankara in anticipation of either planned or spontaneous anti-American protests.

Leftist political parties and unions have had more room to maneuver since martial law, imposed last year during the Cyprus war, was terminated earlier this month. Currently, the most active group is the Turkish Revolutionary People's Workers and Peasants Party. The party is small and has been outlawed since 1971, but it remains one of the best organized revolutionary groups in Turkey. It has a history of violent activities and reportedly controls and directs several other radical leftist groups that were involved in the recent student unrest and political violence in Turkey.

Twenty-six members of the Revolutionary Party were arrested after they occupied the US exchange retail store at Izmir on August 7. The group claimed they were "liberating a Turkish-owned building occupied by the imperialists." This was the largest anti-US incident involving the Turkish populace since the arms embargo was imposed. The demonstrations planned for this weekend by the Revolutionary Party are intended, in part, to protest these arrests.

In general, the Turkish population has reacted mildly to the suspension of US arms. That could change, however, during the partial senatorial election campaign in October. The status of US bases in Turkey is likely to be a key issue for political debate, which in Turkey often becomes violent. Opposition leaders have already attacked the Demirel government for what they consider to be a weak response to the continuing arms embargo.

25X1

25X1

2

Approved For Release 2007/03/08 : CIA-RDP79T00975A028000010033-4

iX1

Kaynak: National Intelligence Bulletin, USIB United States Intelligence Board, 16.08.1975, No. 669, CREST, Report, Top Secret, Doc. No.: CIA-RDP79T00975A028000010033-4, Digital ID: www.foia.cia.gov, Date Of Access: 13.05.2020.

ÖZ GEÇMİŞ

---- yılında İstanbul/----'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Kavakpınar İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2006-2010 yılları arasında Pendik Ticaret Meslek Lisesi Dış Ticaret Bölümü'nde eğitimine devam etti. Mezun olduktan sonra bir süre eğitime ara veren Aydın, 2014 yılında Giresun Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Lisans eğitimi almaya başladı. Bu dönemde Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldu. Her iki fakülteyi de 2018 yılında tamamladı. Aynı yıl Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden Pedagojik Formasyon belgesi aldı. 2018 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimi almaya başladı.